

ictimaiyat

e-ISSN: 2602-3377

uluslar- inter-
arasi national
hakemli refereed
dergi journal

Mayıs/May: 2024

Cilt/Volume: 8

Sayı/Issue: 1

Dergi Hakkında

Dergi Adı	İçtimaiyat
Diğer Adı (Çevirisi)	İçtimaiyat
e-ISSN	2602-3377
Yayın Aralığı	Yılda 2 Sayı (Mayıs & Kasım)
Özel Sayı	Yılda 1
Dergi Web Sitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat
Yayına Başlangıç	Kasım, 2017
Baş Editör	Doç. Dr. Hidayet KARA
Yayıncı	Hidayet KARA
İmtiyaz Sahibi	Hidayet KARA
Yayımlandığı Ülke	Türkiye
Yayın Modeli	Açık Erişim
Yayın İçeriği	Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yayın yapan İçtimaiyat Dergisi, Tarih, Edebiyat, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoekonomik alanlarda çalışmalarını kabul etmektedir.
Okur Kitleleri	İçtimaiyat Dergisi'nin ana hedef kitleleri, sosyal bilimlerde araştırmalarını sürdüren profesyoneller, bu alana ilgi duyan öğrenciler, okuyucular ve kurumlardır.
Yayın Dili	Türkçe- İngilizce

İçtimaiyat, uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yayın yapan İçtimaiyat Dergisi, Tarih, Edebiyat, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoekonomik alanlarda çalışmalarını kabul etmektedir. İçtimaiyat Dergisi, çift taraflı kör hakemlik sistemini benimsemektedir. Dergiye gönderilen çalışmaların APA6 atıf ve kaynakça sistemine ve derginin yazım kurallarına göre hazırlanmış olması zorunludur. Örnek dergi şablonu

Hakkında

İçtimaiyat Dergisi Mayıs ve Kasım aylarında yılda iki defa olmak üzere elektronik ortamda Dergipark ev sahipliğinde yayımlanmaktadır. Zorunlu olmamakla birlikte dergimiz, konusu altı ay önceden duyurularak, Eylül ayında yayınlanmak üzere özel sayı da çıkarmaktadır. Dergide yayınlanacak makalelerin, ilgili sayıdan en az 60 gün önce sisteme yüklenmesi gerekmektedir. İçtimaiyat, Ulakbim TRDizin, Ebsco-Host, ERIH PLUS, INDEX ISLAMICUS gibi indekslerde taranmaktadır.

Ücret Politikası

İçtimaiyat dergisinin tüm giderleri yayıncı tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayımlama süreci ücretsizdir ve gönderilen ya da kabul edilen makaleler için herhangi bir işlem ücreti veya gönderim ücreti talep edilmemektedir.

Arşiv Politikası

İçtimaiyat dergisinde yayınlanan makaleler Dergipark ev sahipliğinde LOCKSS'da arşivlenir. Ayrıca, eser sahibinin inisiyatifi ile makaleler, YÖKSİS, üniversite veri tabanları (DSpace, AVESİS gibi), Google Scholar, Academia, Researchgate gibi alanlarda da kısıtlama ve süre sınırı olmaksızın erişime açılabilir. İçtimaiyat dergisi eser sahibine her türlü arşivleme ve kullanma özgürlüğü tanıdığı gibi, Budapeşte Açık Erişim İnişiyatifinin (BOAI) açık erişim politikasını benimsemiş olması gereğince, dergide yayınlanan bilimsel makaleler ve araştırmaları ücretsiz olarak son kullanıcı ve kurumlara sunulmaktadır. Kullanıcılar, yayıncı veya yazarın iznine gereksinim duymadan İçtimaiyat Dergisinde yayınlanan makalelerin tam metinlerini okumak, indirmek, kopyalamak, dağıtmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak hakkına sahiptir. Böylece bilginin yaygınlaşması ve kullanımının kolaylaştırılması amaçlanmaktadır.

Arşiv Politikası

İçtimaiyat Dergisi, makalelerin tüm sürümlerinin herhangi bir kısıtlama olmaksızın yazar tarafından arşivlenmesine izin verir. Bu arşivlemeye, dergiye gönderilen makalenin ilk halinden, kabul edilinceye kadar ki sürede dergi sistemine kaydedilen bütün versiyonlar dâhildir.

Dergide Yayımlanan Versiyonlar

Yayım Türü: Açık Erişim

OAI: <https://dergipark.org.tr/api/public/oai/ictimaiyat/>

RSS: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat/lockss-manifest/vol_2018

LOCKSS: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat/lockss-manifest>

Ambargo Süresi: Süre Yoktur

Açık Erişim Lisansı: CC BY-NC 4.0

Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar) telif hakkını korur.

Arşiv Yeri: Kurumsal Arşiv, Crossref, Dergi Web Sitesi, Kurumsal Site, Yazarın Kişisel Web Sitesi, YÖKSİS, Google Scholar, Academia, Researchgate gibi arşiv tabanlı çevrimiçi veri saklama yerleri.

Politika Koşulları: Atıf ve alıntı standartlarına uyularak dergiye atıf yapılmalıdır. DOI ile yayıncı sürümüne bağlanmalıdır.

Hakem Süreci Sonunda Kabul Edilen Versiyon

Ambargo Süresi: Yok

Arşiv Yeri: Kurumsal Arşiv, Crossref, Dergi Web Sitesi, Kurumsal Site, Yazarın Kişisel Web Sitesi, YÖKSİS, Google Scholar, Academia, Researchgate gibi arşiv tabanlı çevrimiçi veri saklama yerleri.

Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar) telif hakkını korur.

Dergiye Gönderilen İlk Metin

Ambargo Süresi: Yok

Arşiv Yeri

Dergi Web Sitesi, Kurumsal Site, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

Oluşturulma Tarihi: 15.11.2017

Güncelleme tarihi: 03.06.2024

Hakemlik Türü

Çift Taraflı Kör Hakemlik

İncelemede Geçen Süre

Ortalama 120 Gün

İntihal Kontrolü

İntihal.net

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Haluk Alkan

İstanbul Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. S. Selçuk Günay

Emekli Öğretim Üyesi / Türkiye

Prof. Dr. Besim Özcan

Atatürk Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Muhammed Harun

University of Botswana / Botswana

Prof. Dr. Kenan Çağan

Samsun Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Recep Özman

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Fabio L. Grassi

SRoma Sapienza University / Italy

Dr. Vadim Kuzin

M. K. Ammosov North-Eastern Federal
University / Russia

Dr. Baptiste Brodard

International Peace Collage South Africa /
South Africa

Dr. Abdül Samet Çelikçi

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Emin Çelebi

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Fabio L. Grassi

Roma Sapienza University / Italy

Prof. Dr. Mithat Eser

Selçuk Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Oktay Kızılkaya

Kafkas Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Yahya Başkan

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Assoc. Dr. Aleksey Alekseyeviç

Krivopalov, IMEMO RAN / Russia

Asst. Prof. Khalid Abed Dahlezz

A'sharjiyah Universstiy / Oman

Dr. Mohammed Aboramadan

Insubria University / Italy

Dr. İbrahim Suberu

University Of Port Harcourt / Nijerya

Danışman Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram

Marmara Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Bilal Sambur

Ankara Yıldırım Beyazid Üniversitesi /
Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Fatih Birgül

Uludağ Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Fred Leavitt

California State University / ABD

Doç. Dr. Cihan Özgün

Ege Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Recep Özman

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Yahya Yeşilyurt

Kastamonu Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Ercan Çağlayan

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Berat Çiçek

Turgut Özal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Musa Gümüş

Annan Menderes Üniversitesi / Türkiye

Assoc. Dr. Mirsad Karic

International University of Sarajevotesi /
Bosnia and Herzegovina

Assistant Prof. Dilmurod Ernazarov

Tashkent State University of Economics /
Özbekistan

Assistant Prof. Bunjamin Bela

Mother Teresa University / Macedonia

Assistant Prof. Rahul Chaunhan

Parul University / India

Doç. Dr. İrşad Sami Yuca

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Alican

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Merziyye Necefova

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi /
Azerbaycan

Prof. Dr. Zhanna Yusha

Russian Academy of Sciences Siberian /
Russia

Doç. Dr. Adem Palabıyık

Bitlis Eren Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Adem Levent

Uludağ Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Aykut Küçükparmak

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Yahya Başkan

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Recep Özman

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi İşkender Dölek

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Assistant Prof. Abdul Fareed Brohi

Dawah Academy, International İslamic
University / Pakistan

Assistant Prof. Asodollah Athary

İslamic Azad University/İran

Assistant Prof. Sedad Beşliya

Universty of Sarajevo / Bosnia-
Herzegovina

Editör Kurulu | Editorial Board

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr. Hidayet KARA
Muş Alparslan Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Tarih Bölümü
h.kara36@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9642-7890

Etik Editörü | Ethics Editor

Doç. Dr. Musa Gümüş
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi | Fen
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
musa.gumus@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0431-9997

İndeks ve İstatistik Editörü | Index and Statistics Editor

Dr. Öğr. Üyesi Görkem CEYHAN
Muş Alparslan Üniversitesi | Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
g.ceyhan@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9342-6876

Dil Editörleri | Language Editor

İngilizce | English

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR
Muş Alparslan Üniversitesi | Eğitim Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı
m.akar@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2550-3793

İngilizce | English

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih SAYIR
Muş Alparslan Üniversitesi | İletişim
Fakültesi
Gazetecilik
f.sayir@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6347-8760

Türkçe | Turkish

Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR
Bitlis Eren Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mparlakpinar@beu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6711-0480

Alan Editörleri | Field Editors

Kapsam: Türk Dili ve Edebiyatı

Scope: Turkish Language and Literature

Doç. Dr. Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
t.guler@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2227-2299

Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR
Bitlis Eren Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mparlakpinar@beu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6711-0480

Kapsam: Sosyoloji

Scope: Sociology

Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Sosyoloji
koyuncu@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5401-7647

Kapsam: Felsefe

Scope: Philosophy

Dr. Öğr. Üyesi Önder TILCI
Muş Alparslan Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Felsefe
o.tilci@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3447-8630

Kapsam: Tarih

Scope: History

Doç. Dr. Bahattin ÇATMA
İnönü Üniversitesi | Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
bahattin.catma@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1180-0586

Kapsam: Sosyal İktisat

Scope: Social Economics

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi | İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
a.yildirim@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6228-6601

Kapsam: Siyaset Bilimi

Scope: Political Science

Doç. Dr. Berat ÇİÇEK
Turgut Özal Üniversitesi | Sivil Havacılık
Yüksekokulu
Havacılık Yönetimi
berat.cicek@ozal.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4584-5862

Kapsam: Siyaset Bilimi

Scope: Political Science

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Karabük Üniversitesi | İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler
sametcelikci@karabuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7203-9957

İletişim

e-posta: ictimaiyatdergi@gmail.com

Editöryal Yetkili

Ad Soyad: Doç. Dr. Hidayet KARA

ORCID: 0000-0001-9642-7890

E-posta: h.kara36@hotmail.com

Telefon: 5054620905

Adres: Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Şehir: Muş

Ülke: Türkiye

Posta Kodu: 49250

İtiraz

Makalenizin reddedilme gerekçesini hatalı buluyorsanız, lütfen gerekçenizi açık bir şekilde belirterek ictimaiyatdergi@gmail.com adresi üzerinden iletişime geçiniz

Şikâyet

Lütfen, şikâyetlerinizi açık ve anlaşılır bir dil ile yazarak ictimaiyatdergi@gmail.com adresine gönderiniz.

[Bu eser Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\) Lisansı ile lisanslanmıştır.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\) License.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

[İctimaiyat Açık Erişim politikasını benimsemektedir.](#)
[The Journal Of İctimaiyat Supports Open Access Policy](#)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden

ORJİNAL MAKALE-ORJİNAL ARTICLE

1. Nurullah AYDIN, *Analysis of Ömer Seyfettin's Stories about the Balkans in Terms of Narration Techniques*
Ömer Seyfettin'in Balkanları Konu Alan Öykülerinin Anlatım Teknikleri Açısından İncelenmesi ... 1-16.
2. Mahmut AKAR, *Yusuf in The Well: Contemporary Prophet and His Self-Search in Abdulrazak Gurnah's Paradise*
Kuyudaki Yusuf: Abdulrazak Gurnah'ın Cennet Adlı Romanında Çağdaş Peygamber ve Kimlik Arayışı... 17-28.
3. Dilek ALMAS, Ferhat TEKİN, *Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürme Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Şanlıurfa Örneği*
A Sociological Research on the Reasons for Continuing the Existence of Customary Law in the Face of Modern Law: The Case of Şanlıurfa... 29-44.
4. Çağrı GÜÇLÜTEN, *Reconsidering the Legal Dimension of Migration in the Triangle of Immigrant Identity and Belonging*
Göçün Hukuki Boyutunu Göçmen Kimlik ve Aidiyet Üçgeninde Yeniden Düşünmek ... 45-64.
5. Nurullah KARACA, *Identifying Domain-specific Opinion Leaders in Twitter (X): An Optimized Approach*
Twitter (X)'da Alana Özgü Kanaat Önderlerinin Belirlenmesi: İyileştirilmiş Bir Yaklaşım ... 65-81.
6. Vedat ALMALI, *Muhtarlığın Sonu Mu? Muhtarlığa Bir Alternatif Olarak E-Devlet*
The End of the Mukhtarship? E-Government as an Alternative to Mukhtarship ... 82-95.
7. Vildan Meydan, *Hegel'in Felsefesinde Bireyden Devlete ve Ardından Uluslararası Hukuka Giden Süreçte Tanınmanın Yeri*
The Place of Recognition in Hegel's Philosophy in the Process from the Individual to the State and Then International Law ... 96-105.
8. Burak ACAR, Habibullah AKINCI, Miraç YAMAN, *Porno İçeriği Tüketimi ve Mastürbasyonun Bağımlılık Örüntüsü: Tüketici Deneyimleri, Tüketici Özellikleri ve İlişkisel Faktörler*
The Addictive Pattern of Porn Consumption and Masturbation: Consumer Experiences, Consumer Characteristics and Relational... 126-151.
9. Eyüp ÇALIŞIR, Mehmet KARAKAŞ, Zafer SAĞIROĞLU, *Kamu Yönetiminin Kitlesele İnsan Hareketliliklerine Reaksiyonu: 1989 Bulgaristan Kitlesele Göç Hareketi*
Reaction of Turkish Public Administration to Mass Human Mobilisations: 1989 Bulgarian Mass Migration Movement... 506-532.
10. Volkan YAŞAR, Mehmet Şevki (Yazman) as an Author of the Journal *Kadro*
*Kadro Dergisi Yazarlarından Mehmet Şevki (Yazman)...*152-163.
11. Ahmet GÖKÇEN, Hümevra BİŞGİN, *Yemek, Toplumsallık ve Dönüşüm: Tokat Mutfağı Üzerine Nitel Bir Araştırma*
Food, Sociality and Transformation: A Qualitative Research on Tokat Cuisine ... 164-179.
12. Mehmet TÜRKAN, *Sartre'da Kartezyen Düalizm Eleştirisi*
Criticism of Cartesian Dualism in Sartre ... 180-199.
13. Seda ERKOÇ YENİ, *"Kings More Than Men, Men Less Than Beasts": A Discussion of The Rise and Fall of the Ottoman Empire in Fulke Greville's Treatises*
"İnsandan Üstün Krallar, Hayvandan Değersiz İnsanlar": Fulke Greville'in Risaleleri'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşüne Dair Bir Tartışma ... 200-2013.

14. Mehmet BAL, *Nietzsche'nin Trajik Girişimi: Nihilizmi Aşma İstencinden Hiçliğin Sonsuzluğuna Nietzsche's Tragic Attempt: From the Will to Overcome Nihilism to the Infinity of Nothingness ...* 214-227.
15. Kürşat ERKAL, Faruk TEMEL, *Siyaset, Toplum ve Sermaye Üçgeninde Medya: 28 Şubat Darbesi Media in the Triangle of Politics, Society and Capital: 28 February Coup ...* 228-248.
16. Ayşegül SUNGUR KOÇ, Kübra KÜÇÜKŞEN, Mehmet KIRLIOĞLU, *Effect of Social Work Students' Human Values, Social Interest, and Attitudes Towards Syrians on Xenophobia Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İnsani Değer, Toplumsal İlgil Düzeyleri ve Suriyelilere Yönelik Tutumlarının Yabancı Düşmanlığına Etkisi ...* 249-260.
17. Erol AKSAKAL, *Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Annelerin ve Toplumun Engelliliğe Bakışı Perspective of Mothers with Mentally Disabled Children and Society on Disability...* 261-280
18. Fatih GENCER, *British Consul James Brant and His Reports on the Problems in Erzurum and Muş İngiliz Konsolos James Brant'ın Erzurum ve Muş'taki Sorunlara Dair Raporları ...* 249-260.
19. Merver REYHAN BAYGELDİ, *The Changing Nature of Policing Studies in Türkiye Türkiye'deki Polislik Çalışmalarının Değişen Doğası...* 282-320.
20. Lale BARÇKIN AKA, *Marka Şehir Kavramı ve Destinasyon İmajı Oluşturmada İletişimin Rolü Üzerine Bir Araştırma: İzmir Örneği A Research on The Role of Communication in Creating Brand City Concept And Destination Image: The Case of İzmir...* 321-330.

KİTAP TANITIMI-BOOK REVIEW

1. Emrah ATAR, *Water, Energy and Environment in Eurasia Water, Energy and Environment in Eurasia...* 331-334.

Analysis of Ömer Seyfettin's Stories about the Balkans in Terms of Narration Techniques

Abstract

One of the founding figures of contemporary Turkish short story writing, Ömer Seyfettin, produced hundreds of literary works in his short life. Having spent part of his life in the Balkans, the author's stories such as "Beyaz Lale", "Bomba", and "Hürriyet Bayrakları" contain elements related to the Balkans. In this study, these stories of the author have been analyzed in terms of narrative techniques. Qualitative research methods, specifically document analysis, were utilized in the study. At the end of the review, it was determined that narrative, description, dialogue, and inner monologue techniques were intensively used in the mentioned stories, with one story preferring the inner monologue technique. These techniques were found to play a significant role in shaping the preparatory phase in the stories, summarizing events over time, creating an atmosphere, directing the development of events, and revealing the personality traits of the protagonists. Especially in realistically narrating the massacres that Muslim-Turks were subjected to during and after the Balkan Wars, these techniques were found to be effective. In light of these findings, it is believed that Ömer Seyfettin's narrative techniques can serve as an example for contemporary short story writers.

Keywords: Narrative techniques, Ömer Seyfettin, story, the Balkans.

Ömer Seyfettin'in Balkanları Konu Alan Öykülerinin Anlatım Teknikleri Açısından İncelenmesi

Öz

Günümüz Türk öykücülüğünün kurucu isimlerinden biri olan Ömer Seyfettin, kısa süren yaşamında yüzlerce edebi eser üretmiştir. Hayatının bir kısmını Balkanlarda geçiren yazarın Beyaz Lale, Bomba ve Hürriyet Bayrakları adlı öyküleri Balkanlara ilişkin öğeler içermektedir. Bu çalışmada yazarın bu öyküleri anlatım teknikleri bakımından incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine başvurulmuştur. İnceleme sonunda söz konusu öykülerde anlatma, betimleme, diyalog ve iç monolog tekniklerinin yoğun olarak kullanıldığı, bir öyküde ise iç monolog tekniğinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu tekniklerin, öykülerde hazırlık evresinin şekillenmesinde, zamana yayılan olayların özetlenmesinde, atmosfer oluşturmada, olayların gelişimine yön verilmesinde ve kahramanların kişilik özelliklerinin ortaya konulmasında önemli bir rolü olduğu saptanmıştır. Özellikle Balkan Savaşları sürecinde ve sonrasında Müslüman-Türklerin maruz kaldığı katliamların gerçekçi bir şekilde anlatılmasında bu tekniklerin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular ışığında, günümüz öykü yazarları için Ömer Seyfettin'in anlatım tekniklerinin örnek teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anlatım teknikleri, Ömer Seyfettin, hikâye, Balkanlar.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğretim Üyesi, Nurullah Aydın
Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim
Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Erzurum-
Türkiye.
e-posta: nurullah.aydin@atauni.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 18. 06. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 02. 01. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Aydın, N. (2024). Ömer Seyfettin'in Balkanları konu alan öykülerinin anlatım teknikleri açısından incelenmesi. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 1-16.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1316481>

1. Introduction

Ömer Seyfettin, a foundational figure in modern Turkish short story writing (Efe, 2020), has contributed extensively to Turkish literature, presenting a diverse array of works including theater pieces, poems, letters, diaries, novels, articles, and opinion pieces, as well as over 200 short stories. Born in 1884 in Balıkesir's Gönen district, a region in Western Turkey proximate to the Balkans, Seyfettin spent his childhood in various cities across Anatolia due to his father's occupation.

Ömer Seyfettin's initial interaction with the Balkan region commenced when he was appointed to Thessaloniki as a high-ranking military officer. Throughout his tenure, he was actively involved in various regions, aiming to alleviate the tensions caused by the nationalist movements of the minorities in the area (Tural, 1984). It is crucial to highlight the significance and place of the impressions Seyfettin garnered during this period in literature. These insights prominently feature in Seyfettin's writings on nationalist movements against the Ottomans, committees, and their respective activities. As Argunşah emphasized: "The impressions he gained during this time are extremely important to the author. The stories he will write about the nationalist movements against the Ottomans, the committees and his observations on their activities, and more importantly, the way he will open in the intellectual and literary field will be preparatory accumulations" (2012, p.16).

During the socio-political events in the Balkans, Ömer Seyfettin emerged as a central contributor to the linguistic and literary movement surrounding the *Genç Kalemler* magazine (Yıldırım, 2013). This magazine, which initially acted as the mouthpiece for the Union and Progress Party, began its publication in Thessaloniki in 1911, succeeding the *Hüsn ve Şiir* magazine. Its distinction lay in its introduction of Pan-Turkism ideologies. Notably, under the leadership of figures such as Ziya Gökalp, Ali Cenap, and Ömer Seyfettin, the magazine concluded its publications with its final issue in April 1912, having produced 33 issues over 18 months. Within this context, Seyfettin laid the groundwork for the "New Language" thought (Belge, 2010). Seyfettin's pioneering linguistic approach offered much-needed solutions to the language dilemmas that poets had wrestled with since the Tanzimat period.

Ömer Seyfettin, unable to maintain a prolonged service in the military amidst the tumultuous Balkan environment, opted to resign. To understand Seyfettin's this decision and the subsequent phases of his life, Argunşah's analysis offers a significant perspective: "Upon returning to Thessaloniki, Seyfettin found systematic answers in Ziya Gökalp's philosophy to the queries he had about his life in the Balkans and his pursuits up to that point." (Argunşah, 2012, p. 16). This insight and intellectual interaction enabled him to collaborate with Gökalp to establish the editorial team for "Yeni Hayat". On the other hand, under the influence of the *Genç Kalemler* magazine, 'Yeni Hayat' evolved into a vibrant literary movement.

With the onset of the Balkan Wars (1912-1913), all these activities came to a halt. Called to duty, Ömer Seyfettin fought against the Serbs and Greeks and was captured by the enemy along with 21 of his soldiers during the war. After spending ten months in captivity, he was released and returned to Istanbul to teach at Kabataş School. Seyfettin, who lived in Istanbul until his passing, died on March 6, 1920 (Alangu, 1968). His stories, which were published multiple times in various literary circles both before and after his death, were compiled and published by different publishers over the years. For instance, all of his known stories were

gathered and published in their original forms by Bilgi Publishing in 1970, Dergah Publishing in 1999, and Yapı Kredi Publishing in 2011

Ant, Başını Vermeyen Şehit, Beyaz Lale, Bir Çocuk Aleko, Bomba, Diyet, Falaka, Ferman, Forsa, Hürriyet Bayrakları, İlk Cinayet, İlk Namaz, Kaşığı, Pembe İncili Kaftan, Perili Köşk, Topuz, Türbe, Vire and *Yalnız Efe* are the author's well-known stories. In addition, *Selected Stories from Ömer Seyfettin* are included in the list of Hundred Basic Works determined by the Ministry of National Education.

2. Literature

In a literary text, the use of narrative techniques holds a significant position. How events are conveyed in a literary piece might be more central than which events are conveyed. The unique narrative style of the author originates from the narrative techniques employed. As highlighted by Bakır (2015), expression techniques play a critical role in presenting a literary work properly, equally important as the narrator and perspective. These techniques are the methods through which events in fictional works are communicated to the reader. According to Tikeli (2017), due to narrative techniques, a literary work that gains an aesthetic structure can captivate the reader more rapidly. A reader engrossed in this atmosphere peruses each page with intense curiosity. Baykoç (2021) points out that the author conveys the story they aim to tell, the fictional reality they wish to portray, and the emotional states of the characters through narrative techniques.

The literature demonstrates that the primary narrative techniques include narration, description, stream of consciousness, frame story, dialogue, internal monologue and dialogue, and flashback.

2.1. Narration Technique

When viewed within the context of narrative technique, this distinctive approach, where the narrator does not present the text in an isolated manner, holds a significant place in contemporary literary analysis. A study conducted by Resen (2017) demonstrates that this narrative method promotes a deeper level of engagement between the reader and the text by creating an ambiance characterized by speaker attributes. Compared to texts delivered through traditional narratives, findings suggest that this kind of approach leaves a more enduring imprint on the reader's memory. In this technique, the narrator meticulously tailors the content of the text by attentively addressing the reader's expectations and perspectives (Aktaş, 2009). According to Waham and Othaman (2017), such a narrative style intensifies the reader's emotional connection to the text, enabling a more empathetic relationship with its characters and events

2.2. Description Technique

In the realm of literary compositions, the depth and intricacies of details play a significant role in facilitating reader engagement. Tekin (2001) posits that these elaborate details enable the reader to plunge deeper into the fictional universe. Such immersion creates a bond between the reader and the narrator, especially in the crafting of characters, spatial setting, and temporal context.

As readers journey through this world, they don't do so passively. Instead, they weave in their own experiential insights, leading to what can be described as a partnership in narrative creation. Biggin and Biggin (2022) have aptly termed this integrative act of melding personal experiences with the narrative as "immersion." Tepebaşılı (2012) further refines our understanding of immersion. He emphasizes the narrator's primary task: to paint characters, spaces, and entities deeply grounded in their immediate context. In doing so, he suggests, narrators should often avoid being overly concerned with broader temporal dimensions. This perspective is not isolated. In fact, it's echoed by Bal and Van Boheemen (2009), who sees this approach as the most effective means by which narrators can faithfully depict the elements of their story.

Yet, immersion is not just about the details. Kiran and Kiran (2007) challenge traditional notions by presenting immersion as both a narrative tool and a temporal stance. They believe that immersion, when skillfully utilized, has the power to alter the course of a story. This transformative potential is underscored by Ropo & Höykinpuro (2017), who spotlight the ensuing "interlude" - a moment where readers can truly immerse themselves in the story's finer details. Through this lens, immersion becomes more than just a tool. It's a catalyst that drives readers deeper into the narrative, enabling them to forge a more profound connection with the story's elements. But there's more. Immersion doesn't just paint a static picture; it's dynamic. It has the power to evoke a myriad of sensory perceptions, emotions, and memories of places. Interestingly, Ropo & Höykinpuro (2017) offer another layer to this discourse. They argue that spatial contexts within narratives can change, sometimes even becoming storytellers in their own right. This dynamism further shapes the reader's journey through the narrative.

To sum up, immersion is no mere concept; it's a cornerstone of literary compositions. It provides readers with a gateway into fictional worlds, enables them to infuse their own experiences, and shapes their understanding of the story's many facets.

2.3. Stream of Consciousness Technique

Psychoanalytic theory, which is instrumental in addressing neuroses and various mental ailments through therapy, has deeply resonated within the realm of literature. One evident manifestation of this influence is the stream-of-consciousness technique. As outlined by Şimşek and Aydın (2022), this technique portrays the myriad thoughts and emotions coursing through a character's mind in a literary narrative. Making a connection to this, Ayaz, Kivanç, and Safarov (2019) emphasize that the underpinnings of the stream-of-consciousness technique are found in the free association method conceived in psychoanalysis. This technique is characterized by the swift, erratic transition of thoughts and emotions from the subconscious to the conscious level. Building on this perspective, Gündüz (2012) believes that the stream-of-consciousness technique unlocks the vast potential of language, augmenting the narrator's prowess in relaying events and scenarios through a rich tapestry of symbols, associations, and images.

Delving deeper into the implications of this literary method, Elmas (2017) propounds that it tests the limits of language, paving the way for a more intricate and layered representation of characters and their intertwined narratives. By granting access to the recesses of the subconscious, writers can unfold the intricate layers of human sentiments and cognitions

Furthermore, the symbiotic relationship between the stream-of-consciousness technique and the very essence of psychoanalysis is unmissable. The core tenet of psychoanalysis is to unearth and shed light on unconscious sentiments and thoughts, mirroring how the stream-of-consciousness technique lays bare the profound internal monologues and emotions of characters, enriching the narrative canvas. This dynamic offer reader a privileged window into the protagonists' psyche, fostering a deeply intimate and engulfing reading journey.

To encapsulate, the stream-of-consciousness modus operandi in literature mirrors the core principles of the psychoanalytic theory and the free association technique. It functions as a conduit to probe the uncharted territories of the subconscious, enabling authors to weave characters with unparalleled depth and authenticity, thereby offering readers a profound exploration of the multifaceted human psyche.

2.4. Frame Story Technique

The frame story technique is a distinctive narrative approach that has deep historical roots. It was first employed in classical Indian narratives such as the Ramayana, Mahabharata, Pançatantra, and Hitobedaşa. This technique was used to delve into complex epistemological issues found within Indian tales. It played a pivotal role in illuminating the intricate dynamics of creation's reality and in elaborating on the nuanced relationship between metaphor and truth (Şimşek and Aydın, 2022). The very essence of the frame story approach lies in its unique structure. By enclosing multiple narratives within a primary or "frame" narrative, it creates a layered, multifaceted tale, establishing a cohesive narrative unity. Almansi (2019) underscores the importance of this technique by highlighting its ability to interweave various stories, leading to the creation of a dense and interconnected narrative tapestry.

This structure, as Schmid and Schmid (2021) delineates, is built on a dual layer of storytelling. The "top story" or the main narrative encapsulates other tales, and within these encapsulated tales, there are sub-narratives. These sub-stories, while functioning as independent tales, also complement and contribute to the overarching narrative both in form and content, adding depth, diversity, and richness. While the origins of this technique can be traced back to ancient Indian narratives, its influence and adaptation have spanned across cultures and epochs. For instance, the Middle Eastern collection "A Thousand and One Nights" or "Arabian Nights" is a paragon of the frame story technique. It revolves around the character of Scheherazade who tells a new story every night to postpone her execution. Similarly, Boccaccio's "Decameron Stories" is a collection of tales told by ten people trying to escape the Black Death in Italy. Chaucer's "Canterbury Tales," on the other hand, presents a collection of stories told by pilgrims on their way to Canterbury. The Tûtinânme, a lesser-known but equally significant work, also employs this technique, further establishing its pervasive influence across literary traditions (Tosun, 2014).

In sum, the frame story technique has been a seminal narrative tool that has provided storytellers with a complex and multifaceted approach to storytelling, allowing for the exploration of diverse themes, characters, and settings within a unified narrative context.

2.5. Dialogue Technique

In contemporary narrative studies, the method of receding the narrator and subsequently accentuating a direct rapport between the reader and the fictional characters is notably significant. Such an approach, as noted by Gezer & Çelik (2017), offers an immersive

experience, plunging the reader into the intricate tapestry of the text, primarily through dialogic exchanges. These dialogues, while seemingly straightforward, function as vital narrative devices. They not only differentiate crucial segments of a story, such as the exposition, climax, and resolution, but also meticulously guide the progression of the plot. Furthermore, these exchanges illuminate the overarching discourse, crystallizing the narrative's inherent conflicts and their intensities.

Tosun (2013) provides further insights into the enriching dimensionality of dialogues within fictional narratives. Through these intricate conversational exchanges, readers gain a deeper, more nuanced understanding of the characters' vulnerabilities juxtaposed against their strengths. The dialogues subtly unravel the characters' ever-evolving attitudes toward change, offering the reader an intimate glance into their personal growth trajectories and responses to shifting circumstances. This not only fosters a profound sense of familiarity between the reader and the characters but also deepens the reader's engagement with the narrative.

Furthermore, from a stylistic standpoint, dialogues bestow the narrative with a distinct rhythmic fluidity. This inherent rhythmicity augments the narrative's aesthetic value while ensuring a coherent, engaging progression. Dialogues, with their genuine interactions and authentic expressions, further endow the narrative with an air of verisimilitude. This authenticity often transcends the fictional realm, resonating with readers on a personal level and providing a platform where broader social and historical contexts can be seamlessly interwoven into the narrative, enriching the story with depth and relevance.

2.6. Internal Monologue and Dialogue Technique

Narrative techniques in literature have long served as a bridge between the reader and the inner world of characters. Among these techniques, internal dialogue and internal monologue stand out for their unique capacity to offer intimate insights into the minds of fictional characters. The internal dialogue technique grants the reader the opportunity to evaluate fictional people from his own perspective. By observing a character's internal debates, readers can discern their dilemmas, motivations, and aspirations.

On the other hand, the internal monologue delves even deeper. Through this lens, the reader has the privilege of evaluating the innermost thoughts and feelings of characters directly, almost as if eavesdropping on their solitary ruminations. This technique has been described as embodying the cognitive and affective processing processes of fictional individuals (Nikulina, 2014). There's a raw, unfiltered quality to these revelations, allowing the reader to witness characters in their most natural, uninhibited state, as emphasized by Kale (2015).

One of the most compelling applications of the internal monologue is its ability to reveal internal conflicts experienced by a character when they're alone with their thoughts (Orhan, 2012). Such moments, laid bare before the reader, provide a depth of understanding that might be elusive in external dialogues or actions. These moments of introspection often mirror real-life scenarios where individuals confront their dilemmas, hopes, fears, and desires in the solitude of their minds.

By navigating through these intricate cognitive pathways, readers are granted a passport to the subjective realities of story characters, as outlined by Aytaç (1990). This profound connection not only enhances readers' empathy for the characters but also deepens their understanding of the universal human experience. Through the masterful use of internal monologue and

dialogue, authors invite readers on a journey that transcends the boundaries of fiction, enabling them to resonate with the essence of humanity.

2.7. Flashback Technique

Flashback is a narrative technique used by the narrator to take the reader from the present moment of the story to a past event or memory in order to provide a deeper understanding of the characters' behaviors and the conflicts that arise from these behaviors. By incorporating flashbacks into the narrative, fictional characters are presented with a holistic understanding, and the causality behind their actions is revealed (Herman, 2009).

The use of flashbacks in storytelling allows the narrator to bridge the gap between the past, present, and future of the fictional world. It enables the reader to connect with the characters' memories, current lives, and future aspirations (Genette, 1983). This technique is essential for comprehending the motivations and actions of the characters, as it provides context and insight into their past experiences. Memory plays a crucial role in both real-life and fictional events. Humans have the ability to bind together features of past events and use these memories to guide their actions in the present. In the context of fiction, memory is invoked when the characters try to escape the present, but ultimately, they cannot escape the present because it is an infinitely small yet eternal point of "becoming". The interplay between memory and the present is a recurring theme in fictional narratives.

Fictional narratives, through the use of flashbacks, offer readers a simulation of real-world issues and allow them to see coherence among different aspects of the world. Through fiction, people can gain a deeper understanding of complex matters such as human behavior (Fludernik, 2009). This verisimilitude in fiction helps people perceive coherence and make sense of the world around them. The use of flashbacks also allows for the exploration of the relationship between the past and the present. In some narratives, the past is framed through the memory of a character in the present, highlighting the interconnectedness of different time periods. This interplay between the past and the present can reveal similarities between different eras and shed light on the cyclical nature of certain events and themes (Hänninen, 2004).

In conclusion, the use of flashbacks in fictional narratives serves to provide a comprehensive understanding of the characters and their actions. By bridging the past, present, and future, flashbacks allow readers to connect with the characters' memories, lives, and dreams. This technique helps to reveal causality and coherence in the narrative, enabling readers to gain insights into human behavior and the complexities of the world.

When the literature is examined, it is seen that few studies directly or indirectly examine Ömer Seyfettin's stories about the Balkans (Erzen, 2014; Koç, 2008; Özdemir, 2021; Uzer, 2019). It is thought that this study, which examines the effects of the techniques used in Ömer Seyfettin's three stories about the Balkans on the narrative, will contribute to the literature.

In line with this importance, the study sought answers to the following research questions:

1 Which narrative techniques are used in the stories *Beyaz Lale*, *Bomba*, and *Hürriyet Bayrakları*?

2 What are the contributions of the narrative techniques used in the stories to the narrative in terms of form and content?

3. Method

3.1. Research Design

In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. “Qualitative research can be expressed as research in which data collection methods such as observation, interview and document analysis are used and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a natural environment in a realistic and holistic manner.” (Yıldırım & Şimşek, 2011, p.39). Since the work used in the study constitutes the main data of the research, document analysis was preferred in this study.

3.2. Analyzed Documents

The works of Ömer Seyfettin have been observed to be published multiple times by different publishing houses for various target audiences. However, in an evaluation made by Argunşah in 2012, it is highlighted that these publications frequently contain incorrect readings and unnecessary simplifications. Additionally, arbitrary additions and omissions have been made to the author's original text. The research encompasses the stories of Beyaz Lale, Bomba, and Hürriyet Bayrakları, which are included in the story corpus prepared by Argunşah, presented in their original form without any simplification.

3.3. Data Collection

In the study, data were collected in two stages. In the first stage, studies on the use of narrative techniques in fictional works were examined by reviewing the relevant literature in order to create the theoretical framework of the study. In the second stage, the stories that are the subject of the research were discussed in terms of narrative techniques. “The basic logic of qualitative data collection methods and techniques includes the interpretation and conceptual analysis of qualitative concepts, thoughts, actions and expressions, verbal and written expressions.” (Yeşil, 2014, p.72).

3.4. Analysis of Data

In the analysis process of the data, the stories in the book were read several times by focusing on the narrative techniques. Finally, coding was done for the narration techniques thought to be used in the stories. After coding was done by the researcher, a subject expert was also asked to make codings in order to ensure the reliability of the data set, and it was observed that there was a consistency of over 90 percent between the codings. Obtaining similar results as a result of codes made by different researchers under similar conditions on a data analysis set shows that the analysis is reliable (Altheide & Schneider, 1996).

4. Findings

In this part of the study includes the findings obtained as a result of the analysis of the data obtained from the stories of Beyaz Lale, Bomba, and Hürriyet Bayrakları and interpretations based on these findings.

4.1. Beyaz Lale

In the Beyaz Lale, written by Ömer Seyfettin for the unfortunate Muslims of Rumelia, the torture and massacres applied to the Turks living in Serez after the First Balkan War are explained in detail (Özgüç and Oral, 2019). The story, which was first published in serial in the journal of the Navy in 1914 (Argunşah, 2012), begins with a long preparation phase. In the first paragraph of

the story, which can be considered as a short summary, the author sets up a scene with the narration technique.

While setting up the scene, the narrator also uses the technique of description, allowing the reader to find himself in the scene with details appealing to more than one sense. "The army, which broke down at the border, was passing through Serez for two days. The weather was cool and beautiful. A warm autumn sun gleamed the fields and wide roads, still fresh and frightened by scars." (Seyfettin, 2012, p.9). Ömer Seyfettin did not neglect the descriptions required by the fiction in his stories and made successful and detailed animations by using colors intensively (Demiryürek, 2017).

In fact, Ömer Seyfettin tells the reader about a Balkan tragedy from the first paragraph of the story through narration-showing techniques. "The story begins with a scene depicting the withdrawal of the Ottoman soldier from Serez, who was defeated at the border." (Işık, 2020, p.308). As a result of this draw, a Muslim-Turkish massacre begins to take place in the region. "After the withdrawal of the troops was over, the manihir Bulgarians, who were not clear from where they came from, started to wander around the Turkish quarters." (Seyfettin, 2012, p.10). As the story progresses, a betrayal is also revealed by using the narration technique. The person at the head of the Bulgarian gangs who carried out the massacre was the only son of a privileged family who was educated in the institutions of the Ottoman State. "Radko Balkaneski was a young man with excellent education and upbringing. He finished his high school patrol at Galatasaray Sultanisi in Istanbul, went out with a military officer in the war in Sofia at nineteen percent, and was transferred to the reserve a few years later. He lived on the inexhaustible money of his father, a noble and wealthy farmer." (Seyfettin, 2012, p. 10).

The first stage of the narrative in the story ends with a dialogue sentence. "How many gang leaders there are, they will all be here in five minutes..." (Seyfettin, 2012, p. 11). After this stage, a series of events that end with a massacre begin to take place in the stage set up with narration-showing techniques. In Ömer Seyfettin's stories, events and dialogues are in a relationship, and the dialogues that follow each other in the flow of the story make it easier for the reader to understand the story and increase the credibility of the narrative (Bayraktar, 2017). Based on this information, it can be said that the dialogues established in the story are an instrument that directs the flow of events.

While the narrator is using this instrument, the tragedy of the Muslim-Turkish element living in the Balkans is presented to the reader in a realistic way with all its nakedness. "Theoretical knowledge in the short story; observation should be combined with research and talent. If an object, a person, a natural product, a living being is described without being well known or known, these descriptions may distort the element of 'reality'." (Uçan, 2002, p. 202)

It can be said that the role of the author's observation power in the narrator's ability to present the current situation to the reader in a realistic way with all its dimensions, as well as the fact that he witnessed many events such as looting, rape, massacre, etc., against the Muslim-Turkish people living in the Balkans as a high-ranking soldier. "Pink steam, blue and squirrel smoke came out of the pile of living flesh, which the flames engulfed like thousands of red and invisible dragon tongues. A terrible and urgent hissing began. Radko sat in his chair and stared at the stove. The squirrel smoke did not show the body." (Argunşah, 2012, p. 26). The author's

portrayal of Radko as a rather ruthless type stems from the fact that he witnessed the massacres against the Turks in the Balkan Wars (Güneş, 2011).

4.2. Bomba

In *Bomba*, dedicated to Ali Süha Bey by Ömer Seyfettin, “Around the conflicts in the Balkan geography, the atrocities perpetrated by the Bulgarian komitajis against their own nationalities, regardless of women, men and children, are the subject.” (Zambak, 2021, p. 81). The story, first published in *Genç Kalemler* magazine in 1911, begins with a long impressionistic description sentence. In such descriptions, the impression left by the object, person, entity and place to be depicted in the memory is tried to be conveyed rather than the reflective point of view of copying the reality (Aşkaroğlu, 2017). “The squat and ugly stove, which stands like a prisoner in this floor room, the walls and ceiling of which have been blackened by the soot of a long winter, seemed to be burning the wood inside it furiously, trying to swallow it as soon as possible.” (Seyfettin, 2012, p. 210).

When the sentence is examined, the first thing that draws attention is that the impressions of the place are conveyed to the reader through analogy and personification. Through these similes and personifications, the narrator informs the reader of a strong conflict to be experienced from the first sentence. From this point of view, it can be said that depictions are used in a symbolic function in Ömer Seyfettin's stories. “This function aims to create an atmosphere by arousing excitement in the reader and indirectly showing the mental states of the people.” (Kıran & Kıran, 2007, p.44).

After setting the scene with long descriptive sentences in the flow of the story, the narrator used the narration technique to summarize a period of time spanning several years in a few paragraphs. Summarizing is a way of removing unnecessary detail and giving an uncluttered appearance to the narrative. In this way, events and people are presented to the reader with their striking features (Tekin, 2001). While the narrator clears unnecessary details by summarizing, he also reveals the effect of the proclamation of the Constitutional Monarchy on Balkan societies. “When the Young Turks announced the unexpected Constitutional Monarchy, he went down to the city like all his friends, handed over his weapon to the government and came to his village.” (Seyfettin, 2012, p. 211).

As the narrative progresses, the effect of the declaration of the Constitutional Monarchy on the minorities living in the Balkans is seen more clearly in the dialogue sentences. “He put his hands in his trouser pockets, stretched out his feet: “Yes, I am not sure that this dream will come true,” he said. But I am in love with the idea of humanity in this dream! Think. Battles will cease. There will be no murders. The treacherous politics will be forgotten, everyone will be like brothers... they will work and be happy...” (Seyfettin, 2012, pp. 212-213).

4.3. Hürriyet Bayrakları

Hürriyet Bayrakları, which focuses on the ideas that the ideology of Ottomanism is an illusion (Hasdededoğlu, 2018), was first published in the *Türk Yurdu* magazine in 1914. In the story that starts directly with the event, the narrator starts to give ideological messages to the reader by using the narration technique. “As I stretched, I remembered that our lying revolution was the second year of this poor, fake Turkish revolution, which was bloodless and, in truth, only meaningless applause.” (Seyfettin, 2012, p. 305). According to Kavalcı and Arslan (2019), the only thing that can enter the text about the author in a literary work is ideology. In a literary

work, the narration technique offers a wide range of possibilities to a writer who cares more about the content than the form and prioritizes ideological propaganda (Sazyek, 2015).

One of the points that draws attention as the narrative progresses is that the reader can see the reflections of an event affecting the outside world in the narrator's inner world with the inner monologue technique. "Yes, today was a national festival!.. But, which nation's festival was it?" (Seyfettin, 2012, p. 305). The narrator, who criticizes the Second Constitutional Monarchy, which was declared as a requirement of the idea of Ottomanism, in his inner world, wants to justify his criticism as the narrative progresses.

For example, minorities living in the Balkans enthusiastically welcome the declaration of the 2nd Constitutional Monarchy and organize a march with the flags of their own nations. The narrator describes this situation as follows:

"To forward, to forward!

Let's take the old places from the enemy...

They were chanting their chorus so heartily that as I passed by, I could see the thin veins swelling on their frail necks and the red sweat dripping from under their feces." (Seyfettin, 2012, p. 306).

The narrator does not use only the technique of description while justifying his criticism. The narrator, "The word Ottoman is nothing but a heedful phrase, that the Greeks, Bulgarians, Serbs, and all those vigilant nations today, who are our former captives, will not have a more natural, more logical, more just idea than revenge against the Turks and uniting with their own brothers and the Balkan governments" (Seyfettin, 2012, p. 310) also uses the dialogue technique.

"Then the officer said:

-Things that are not of one kind cannot be collected. For example, ten chestnuts, eight pears, nine apples... How will you collect them? It is not possible. And just as this impossibility is a hypocritical and incorruptible rule, it is just as impossible to gather nations with different histories, traditions, inclinations, institutions, languages and ideals and make a nation out of them. If you gather these nations and say 'Ottoman', you will be wrong." (Seyfettin, 2012, p.310).

As can be seen, the narrator tried to convey his ideology to the reader by using the techniques of narration, dialogue, internal dialogue and description in the story within the limits of the story genre.

5. Conclusion/Discussion/Suggestons

5.1. Conclusion

The use of narrative, description and dialogue techniques in Ömer Seyfettin's stories about the Balkans is the first result reached in line with the research questions at the end of the study. When these techniques are examined in terms of usage functions, it is seen that the narration technique is generally used in the preparation phase of the story to create the scene where the events will take place and to summarize the events spread over a long period of time. When examined in terms of usage functions, it is seen that the description technique is used with details appealing to more than one sense, to enable the reader to find himself in the set scene.

When the dialogue technique is examined in terms of usage functions, it is seen that the description technique used in the symbolic function is used to reveal the personality traits of the heroes and to direct the development of events. In terms of usage functions, it is seen that the interior monologue technique is used to explain that the extraordinary events experienced in the outside world find a strong response in the inner world of the narrator.

When the narrative techniques used in Ömer Seyfettin's stories about the Balkans are examined in terms of their contributions to the content, it is seen that the chaotic situation in the Balkans in the early 20th century and the reflections of the Ottomanism ideology on the Balkan nations are presented to the reader through these techniques. Then, the massacres of the minorities living in the Balkans against the Muslim-Turkish people are presented to the reader in a striking way with the thoughts of nationalism. Finally, it is mentioned that the Muslim-Turkish people living in the Ottoman state will get rid of these massacres not with the thought of Ottomanism, but with the thought of Turkism.

5.2. Discussion

In this study, in which the effects of the techniques used in Ömer Seyfettin's stories about the Balkans on the narrative were investigated, the story of the Beyaz Lale was first examined. As a result of the examination, it is seen that the techniques of narration, description and dialogue are used in this story. When the parts in which the narration technique is used in the story are examined, it is seen that the narrator sets up a scene by using this technique during the preparation process for the event.

In a study, in which the stories of Cemil Süleyman are examined in terms of narration techniques, it is seen that the narration technique is used for the same purpose. The narrative technique was used extensively in many of Cemil Süleyman's stories. In these stories, where the narrator directly confronts the reader and begins to tell, a scene is set by giving information about the person, place and events in the fiction (Baytimur, 2021).

In Beyaz Lale, the narrator, who confronts the reader directly with the narrative technique as soon as the story begins, he also uses of the depiction technique while setting the scene. Similar results were obtained in a study, in which the story called Sevincini Bulmak was handled in terms of narration techniques. In this story, narration and description techniques are used intertwined, especially in the parts where the author and the hero narrator dominate. This situation has added harmony to the narration, and the insertion of the showing technique between the narration technique has made the story immersive by making the reader active (Demir, 2020).

In the story, it is also seen that the narration technique has turned into an instrument in which ideological messages are given to the reader. "If the narrator makes a thought or ideology feel in the narrative, that thought or ideology can become one of the components of the narrative." (Kavalcı& Arslan, 2019, p.24). In a study on Orhan Kemal's stories, it is seen that the narration technique has become one of the components of the narrative.

In Orhan Kemal's stories, firstly, the conflicts between individual-individual, individual-society are revealed in their dimensions. In this process, sections from the lives of people whose biggest dream is to find a piece of hot bread, parents who cannot offer their children the life they want, and cruel bosses are transferred. Then, the effective, creative and constructive

essence of socialist realist ideology is presented to the reader as a proposal with the narration technique (Zhiyenbayev & Abishova, 2020).

One of the narrative techniques used effectively in *Beyaz Lale* is dialogue. Dialogues established in the story direct the flow of events. Dialogues in fiction can be used in different functions such as playing a role in the development of events, making references to people's psycho-social positions and revealing the cultural structuring (Eliuz, 2004). In a study, in which the stories of Celil Memmedguluzade and O. Henry were examined in terms of dialogue technique, similar results were obtained. "The dialogues in these works are of great importance in revealing the nature and subject of the events and revealing the characters of the types." (Musayeva, 2016, p. 4).

Bomba is another story explored in the study. As a result of the examination, it was determined that the techniques of description, narration and dialogue were used in the story. The descriptive sentences used in the symbolic function in the story mainly consist of similes and personifications. Because, this kind of depiction requires a higher level of abstraction and a mastery of using images carefully. Therefore, decorative depictions represent a reality in the background and their depictions are used to make symbolic associations.

In Nursel Duruel's story *Ses Maketi*, it is seen that the dialogues are used in a symbolic function. In her story called *Ses Modeli*, although she includes different narrative styles such as monologue, internal analysis, and stream of consciousness, the dialogue technique has a different weight. Because in the story, the fears and anxieties of the heroes are brought to the forefront through the dialogues that have a symbolic function (Çakmakçı, 2021).

Another technique that is used extensively in the story is narration. Thanks to this technique, events taking place over a long period of time are purified from unnecessary details, allowing the reader to focus on the message to be conveyed. This attitude, in which the content is supported, is also found in Mehmet Günsür's stories. "Where it is used in conjunction with the narrative technique, summarizing removes unnecessary details and brings forward details that evoke the impact and intensity that the story intended." (Karadeniz, 2019).

In the story, it is seen that the dialogues are used as a tool to determine the direction and form of the relations between the protagonists, as well as to reveal the ideological approach of the author. Similar results were reached in the study, in which Leyla Erbil's ideological approaches were tried to be revealed on the discourse and actions of the narrators in his stories. The discourses of the heroes chosen as the narrators in the stories reflect Leyla Erbil's socialist realist worldview. The author directs serious and intense criticisms to corrupt family structures and lifestyles through her narrators (Bakır, 2015).

Finally, *Hürriyet Bayrakları* were examined in the study. As a result of the examination, it was determined that the techniques of narration, interior monologue, description and dialogue were used in the story. In this story, as in the other stories examined, it is seen that with the techniques of narration and description, it reveals the massacres that the Muslim-Turkish people was exposed to before and after the Balkan Wars. Then, it is seen that he presents a state design based on the current situation in the Balkans by using the dialogue technique.

In this story, unlike the other stories examined, it is seen that the interior monologue technique is also used. The interior monologue technique, which has been preferred in fiction by modernist writers such as Proust, Joyce, Woolf, Kafka and Faulkner, especially since the

beginning of the 20th century, has been used extensively in literary works since the second half of the 20th century (Sazyek, 2015).

When one considers that 'Hürriyet Bayrakları' was first published in 1914, it becomes evident that the technique of interior monologue was quite avant-garde for that era. The early adoption of this narrative method might be attributed to the deep resonance the tragedies endured by the Muslim-Turkish community in the Balkans had within the author's psyche

Considering that Hürriyet Bayrakları was first published in 1914, it can be said that the interior monologue technique was very new for that period. The early use of this technique can be explained by the fact that the tragedy of the Muslim-Turkish people in the Balkans found a strong response in the author's inner world.

5.3. Suggestons

In this study, in which Ömer Seyfettin's stories about the Balkans were examined in terms of narrative techniques, the following suggestions were presented to official institutions and researchers:

Recommendations for Official Institutions

- Ömer Seyfettin's stories about the Balkans can be turned into listening texts by considering the developmental characteristics of children.
- Ömer Seyfettin's stories about the Balkans can be turned into short films by considering the developmental levels of children.

Recommendations for Researchers

- By using the narrative techniques that are widely preferred in today's story, rewriting studies can be done on Ömer Seyfettin's stories about the Balkans.
- Ömer Seyfettin's different stories about the Balkans can also be examined in terms of narrative techniques.

References

- Aktaş, Ş. (2009). Edebi metin ve özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), 187-200. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/33393>
- Alangu, T. (1968). *Ömer Seyfettin: Ülkücü bir yazarın romanı*. İstanbul: May Yayınları.
- Almansi, G. (2019). *The Writer as liar: narrative Technique in the Decameron* (Vol. 2). Routledge.
- Altheide, D. L., & Schneider, C. J. (2012). *Qualitative media analysis* (38nd rd.). New York, NY: Sage publications.
- Argunşah, H. (Ed.). (2012). *Ömer Seyfettin hikâyeler 1*. (3rd ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Argunşah, H. (Ed.). (2012). *Ömer Seyfettin hikâyeler 2*. (3rd ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Argunşah, H. (Ed.). (2012). *Ömer Seyfettin hikâyeler 3*. (3rd ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Argunşah, H. (Ed.). (2012). *Ömer Seyfettin hikâyeler 4*. (3rd ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aşkaroğlu, V. (2017). John Fowles' un Abanoz Kule ile İhsan Oktay Anar'ın Efrasiyab'ın Hikâyeleri eserlerinde postmodern ironi ve parodi karşılaştırılması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (34), 85-98. Retrieved From <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/319243>
- Ayaz, Y. Y., Kıvanç G., & Safarov, A. (2019). Psikanalitik kuram ve yaratıcılık. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(2), 75-92. doi: 10.33464/dorduncukuvvet.547912
- Aytaç, G. (1990). *Çağdaş Türk romanları üzerine incelemeler* (12nd ed). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Bakir, S. (2015). Leylâ Erbil ve Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde teknik. *Electronic Turkish Studies*, 10(16), doi: r: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8812>.
- Bal, M., & Van Boheemen, C. (2009). *Narratology: Introduction to the theory of narrative*. University of Toronto Press.
- Baykoç, B, F. (2021). Mahrem ve Kırmızı Zaman romanlarında birtakım postmodern anlatım teknikleri. *Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(3). Retrieved from <https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=1b7abc81-e410-493c-9c3f-6420d5f7679f%40redis>
- Bayraktar, S. (2017). Yüksek Öğçeler öyküsünün eleştirel söylem analizi ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 1(2), 23-28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/405187>
- Baytimur, M. N. (2021). Narration techniques in the stories of Cemil Süleyman. *The Journal of Kesit Academy*, 7 (29), 524-544. Retrieved From https://web.archive.org/web/20220107121612id_/https://kesitakademi.com/files/kesitakademi/588967fb-1b4b-4fb8-b48d-ef800551dda3.pdf
- Belge, M. (2010). Genç Kalemler and Turkish Nationalism. C. Kerlake, K. Öktem, & P. Robins (Eds.). In *Turkey's engagement with modernity* (pp. 27-37). London: Palgrave Macmillan.
- Biggin, R., & Biggin, R. (2017). Follow the Story: Narrative and Immersion. *Immersive Theatre and Audience Experience: Space, Game and Story in the Work of Punchdrunk*, 113-133. Retrieved From https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-62039-8_5
- Çakmakçı, S. (2021). Nursel Duruel'in "Ses Maketi" adlı hikâyesi üzerine bir tahlil denemesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 310-326. doi: 10.33437/ksusbd.849891
- Demir, Ş. (2020). "Sevincini Bulmak" adlı hikâyedeki anlatım teknikleri/ *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (21), 290-314. doi: 10.12992/TURUK908
- Demiryürek, M. (2017). Çanakkale savaşlarının Türk hikâyesine yansımaları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (42), 61-76. Retrieved from <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=8a546445-5833-465b-9286-899d427214bf%40redis>
- Efe, K. (2020). Ömer Seyfettin'in eserlerinde kişi ve yer adları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 198-222. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1442790>
- Eliuz, Ü. (2004). *Orhan Kemal'in romanlarında yapı ve izlek*. (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.146418)
- Elmas, N. (2017). *Hikâyenin öyküsü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erzen, M. (2014). Reminding the daylight at the darkness of the World War I: About heroes from the pen of Ömer Seyfettin. *Gazi Akademik Bakis Dergisi*, 7(14), 281-298. Retrieved from <https://www.proquest.com/docview/1545346635/fulltextPDF/B931DD2CD2124196PQ/1?accountid=8403>

- Fludernik, M. (2009). *An introduction to narratology*. Routledge.
- Genette, G. (1983). *Narrative discourse: An essay in method* (Vol. 3). Cornell University Press.
- Gezer, A., & Çelik, Y. (2017). Ayşe Kilimci'nin hikâyeciliği ve hikâyelerinde anlatım teknikleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 15-31. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/aicusbed/issue/31597/315231>
- Gündüz, O. (2012). *İhsan Oktay Anar'ın kurgu dünyası* (2nd rd.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güneş, M. (2011). XX. yüzyılın başlarında balkanlardaki siyasî ve etnik çatışmaların Ömer Seyfettin'in hikâyelerine yansımaları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 163-187. Retrieved From <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157059>
- Hänninen, V. (2004). A model of narrative circulation. *Narrative inquiry*, 14(1), 69-85.
- Hasdedeoğlu, M. O. (2018). XIX. yüzyıl Türk roman kahramanlarının meslekleri hakkında bir DEĞERLENDİRME. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(13), 80-102.
- Herman, D. (2009). *Basic elements of narrative*. John Wiley & Sons.
- Işık, M. (2020). *Ömer Seyfettin hikâyelerini yeniden okumak: ölümünün yüzüncü yılında*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Kale, Ö. (2015). Edebiyatta bilinç akışı tekniğine başvurulma sebepleri üzerine bazı dikkatler. *Humanities Sciences*, 10(2), 88-93. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsahuman/issue/19951/213419>
- Karadeniz, M. (2019). Mehmet Günsür'ün öykülerinde üslup. 5. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Sempozyumu, 12-14 Nisan, Hatay
- Kavalcı T., & Arslan, N. (2019) Wayne C. Booth'un Retorik Kuramı Bağlamında Amat'ın Anlatıcısının Bir Anlatı Kişisi Olarak İncelenmesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4(1), 6-24. Retrieved From <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/749095>
- Kıran Z., & Kıran, A. (2007). *Yazınsal okuma süreçleri* (3rd rd.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koç, M. (2008). Ömer Seyfettin'in eserlerinde II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki. *Bilgi/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 121-146. Retrieved from <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/79622/>
- Musayeva, A. (2016). Novellada karakterlerin açılmasında diyalogların rolü. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(8), 1-10. Retrieved From <https://www.proquest.com/?parentSessionId=Qwnrn4lqzRPcbR1QpzvyFVAbbs6zKzINlh8JTbPpTeA%3D>
- [Nikulina, N.I. \(2014\). To the question of dialogical relations within internal monologue. УНИВЕРСИТЕТ ИМ. В.И. ВЕРНАДСКОГО. 3\(53\). 201-2016. Retrieved From chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcqlclefindmkaj/https://tstu.ru/en/science/st/pdf/2014/nikulina.pdf](https://www.proquest.com/?parentSessionId=Qwnrn4lqzRPcbR1QpzvyFVAbbs6zKzINlh8JTbPpTeA%3D)
- Orhan, D. (2012). Suudi Arabistan Romanlarında Anlatım Tekniği Olarak Diyalog ve İç Monolog. *Dergiabant*, 8(2), 366-378. doi: 10.33931/abuifd.780866
- Özdemir, A. N. (2021). Ölümünün 100. yılında Ömer Seyfettin alkan hikâyeleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 323-327. doi: 10.30903/Balkan.954403
- Özgüç, A., & Oral, G. (2019). Ruhsal travmanın edebiyat yoluyla aktarımı: Ömer Seyfettin ve Beyaz Lale. *Adli Tıp Bülteni*, 24(1), 63-70. doi: 10.17986/blm.2019149820
- Resen, I. W. (2017). The narrative technique in Winnie Eads' short story The Grandfather: A stylistic approach. *Narrative*, 5(2), 186-202.
- Ropo, A., & Höykinpuro, R. (2017). Narrating organizational spaces. *Journal of Organizational Change Management*, 30(3), 357-366. Retrieved From <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JOCM-10-2016-0208/full/html>
- Sazyek, H. (2015). *Roman terimleri sözlüğü*. (2nd ed.). Ankara: Hece Yayınları.
- Schmid, J. C., & Schmid, J. C. (2021). Narrative Framing: Storytelling, Structures, and Perspectives. *Frames and Framing in Documentary Comics*, 201-274. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-63303-5_5
- Şimşek, T., & Aydın, N. (2022). *Günümüz öyküsünde öne çıkan teknikler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tekin, M. (2001). *Roman sanatı: Romanın unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tepebaşılı, F. (2012). *Roman incelemesine giriş: notlar-açıklamalar-örnekler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Tikeli, S. (2017). Aleksandr Soljenitsın'ın "İvan Denisoviç'in Bir Günü" adlı eserinde anlatım teknikleri. *The Journal of International Social Research* 48(10), 129-136. Retrieved from <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-narrative-techniques-in-aleksandr-solzhenitsyns-one-day-in-the-life-of-ivandenisovich.pdf>
- Tosun, N. (2013). *Öykümüzün kırk kapısı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tosun, N. (2014). *Doğunun hikâye kuramı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tural, S. (19849). *Ömer Seyfettin'in hayatı ve eserleri: Doğumunun 100. yılında Ömer Seyfettin*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Uçan, H. (2012). Yazının niteliği ve yazı mekânlarının işlevi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(13), 35-52. Retrieved From <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3796>
- Uzer, U. (2019). Ömer Seyfettin—The Balkan Wars, World War I, and His Criticism of Ottomanism and Minority Nationalisms. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 39(3), 356-371. doi: [10.1080/13602004.2019.1652412](https://doi.org/10.1080/13602004.2019.1652412)
- Waham, J. J., & Othman, W. M. (2019). The concept of identity reconstruction by Black South Africans in Coetzee's "Waiting for the Barbarians" and "Foe". *International Journal of Academic Research and Development* 4(2). 76-79
- Yeşil, R. (2014). Nicel ve nitel araştırma yöntemleri. Kincal, R. Y. (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (3. Baskı, ss. 51-98). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, T. (Ed.). (2013). *Balkan harbi hatıraları: Ömer Seyfettin*. (2nd ed.). İstanbul: DBY Yayınları.
- Zambak, F. (2021). Ömer Seyfettin'in "Bomba" hikâyesinde erkeklik ve milliyetçilik. *Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi* 2(11), 81-93. Retrieved From <https://dergipark.org.tr/en/pub/kare/issue/64218/916175>
- Zhiyenbayev, E., & Abishova, Z. (2020). Toplumcu gerçekçilik bağlamında Orhan Kemal'in hikâyeleri üzerine bir inceleme. *A. Âsai atyndağy Halyqaralyk qazaq-turik universitetinin habarşysy*, (118), 246-258.

Yusuf in The Well: Contemporary Prophet and His Self-Search in Abdulrazak Gurnah's Paradise

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğretim Üyesi, Mahmut Akar
Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muş-
Türkiye.

e-mail: m.akar@alparslan.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 01. 01. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 30. 04. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

AKAR, M. (2024). Yusuf in The Well: Contemporary prophet and his self-search in Abdulrazak Gurnah's paradise. *İctimaiyat*, 8(1), ss. 17-28. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1364580>

Abstract

It cannot be denied that art and works constitute an important part of life. Artists are master individuals who hold a mirror to life and create their works by distilling the essence of life into them. Artists are responsible individuals who do not turn their backs on the realities of the society they live in but transform those realities into art by using their ability to re-construct it. For hundreds of years, they have been inspired by the religious and cultural codes of the societies they live in and use them as raw materials for their art. One of these master artists, African-born Abdulrazak Gurnah, who is also one of the contemporary British writers, is one of those who masterfully fictionalizes reality like his previous generations of writers. The author fictionalizes, in Paradise, the Qur'anic story of Prophet Yusuf and creates a contemporary prophet. In the novel, the author, who centers his narrative on themes such as completely homelessness, slavery, and marginalization, highlights the problems that African societies are subjected to. In this study, the real-life story of Prophet Yusuf and the African Yusuf, who is a fictional character, will be examined in the context of religion and fiction, and the difficulties faced by Yusuf during his identity formation and self-development will be examined.

Keywords: Identity, otherization, fiction, reality, slavery.

Kuyudaki Yusuf: Abdulrazak Gurnah'ın Cennet Adlı Romanında Çağdaş Peygamber ve Kimlik Arayışı

Öz

Sanat ve edebiyatın hayatın önemli bir bölümünü meydana getirdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Sanatçılar yaşama ayna tutan, eserlerini hayatın özünü damıtarak meydana getiren usta bireylerdir. Sanatçılar yaşadıkları toplumun gerçeklerine sırtlarını dönmeyi değil, o gerçeklikleri kurgulama yeteneklerini kullanarak sanata dönüştürmeyi ödev bilen sorumluluk sahibi bireylerdir. Yüz yıllar boyunca birlikte yaşadıkları toplumun dini ve kültürel kodlarından esinlenerek onları sanatlarına ham madde olarak kullanagelmışlerdir. Bu usta sanatçılardan biri olan çağdaş İngiliz yazarlardan biri olan Afrika kökenli Abdulrazak Gurnah da kendi öncülleri gibi gerçeği ustaca kurgulayan yazarlardan biridir. Yazar sahip olduğu İslami gelenekten ve Kur'an-ı Kerim'den esinlenerek kaleme aldığı Cennet adlı romanında Yusuf Peygamber ve kendi hayal ürünü olan Yusuf karakterini bir anlamda özdeşleştirerek gerçek bir peygamber kıssasından kurgusal bir çağdaş peygamber meydana getirir. Çalışmada, anlatısının merkezine yersiz-yurtsuzluk, kölelik ve ötekileştirilme gibi temaları alan yazar Afrika toplumlarının maruz kaldığı sorunları kurgusal olarak ele almaya çalışır. Bu çalışmada Yusuf Peygamber'in gerçek hayat hikayesi ile bir kurgusal karakter olan Afrikalı Yusuf karakterinin yaşadıkları din ve edebiyat bağlamında incelenip Yusuf karakterinin kimlik ve benlik gelişimi sırasında karşılaştığı zorluklar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, ötekileştirilme, kurgu, gerçeklik, kölelik

1. Introduction

Literature is a branch of art that includes everything about the past, present, and future of human beings and can use everything related to it as a raw material. While we get information about the past through literature, we also make predictions about the future. With the facts that the author adds to his fiction, the reader can observe both the art and the facts attached to the art at the same time and can make inferences according to his own taste and opinion. When we consider the fact that “The subject matter of the writer is humanity, and humanity is above race a nation” (Burgess, 1974: 9) we can see that the authors associate and use all kinds of subjects with human beings. The artist can sometimes use his work as a tool to raise awareness in the reader and sometimes to entertain. One of the first and most important written works of Medieval English literature and the most important one, *Canterbury Tales*, provides us with a really good example of how a literary work can convey lifestyles and manners of even distant periods. We can observe the period and the life and lifestyle of the people who lived in that period very well. In this context, it is possible to claim that the literary work actually undertakes the task of a mirror. For example, in *The Wife of Bath's Tale*, which is one of the most interesting of these stories and which is still being studied today, we can see what kind of lifestyle women had in the conditions of the day, what they desired and what kind of jobs they were engaged in (Chaucer, 1965: 301).

A literary work should not be viewed as a mere fiction or entertainment tool, since most works can be narratives inspired by the artist's own life story and skillfully including elements of fiction. The artists can produce masterful works based on themselves, their own experiences. If we accept it as Sigmund Freud put forward, we can state that nothing is pure fiction, and that all creations are actually based on experience. Freud claims that the author is able to disguise himself skillfully in an autobiographical work that he writes using his own experiences. Stating that Goethe concealed himself very skillfully in his works, Freud says, “Goethe was not only a great confessor, but on the other hand, he was someone who meticulously concealed himself despite the many self-living explanations in his works” (2013: 37) . From this expression, we can understand that every artistic product written is actually inspired by the events that exist in the artists' subconscious.

When we investigate the foundations and sources of inspiration of Western literature, the first thing we come across is the holy texts, the Bible. The Bible is not just a holy book for writers, but a history book at the same time because of the stories of the prophets and saints it contains; a geography book because of its verses about the earth and its formation; it is accepted as a philosophy book and more because it is a work that explains the purpose of creation of man and questions and examines his responsibilities to God. Western literature still makes narrative use of the Bible and scriptures. The Bible is still a precursor to literary works. It is not possible to limit this issue only to the Bible in Western literature. It is possible to see the influence of different religious texts like Qur'an, and in Western literature nowadays, as the world has acquired the status of a global village. With the increasing immigration in the century, we live in, there is a serious migration wave from East to West. These immigrants take their own culture and civilization with them to the countries they migrated to. Eventually, the West begins to meet new beliefs and works of art inspired by those cultures.

In Abdulrazak Gurnah's novel *Paradise*, which we will discuss within the scope of this article, the artist deals with the story of Yusuf, who was given a pledge by his family to a rich merchant

in return for his father's debt, inspired by the story of the Prophet Yusuf told in the Qur'an. *Paradise* becomes an influential novel for not only relating Yusuf's story, but also for setting it in the time of the World War I and the Berlin Conference, both of which become turning points in the destiny of Continental Africa. Gurnah describes the Arab slave trade on the Swahili coasts and further inland, and the spiritual and physical destruction caused by the Western colonial forces, by identifying them with the story of Prophet Yusuf in the Qur'an.

2. Biographical Background

The kind of culture and belief transfer explained above is brought to life in the works of the Tanzanian writer Abdulrazak Gurnah, who was awarded the 2021 Nobel Prize in literature. Abdulrazak Gurnah was born in 1948 in Zanzibar, an East African country. Gurnah immigrated to England at the age of 18 in order to get rid of internal turmoil and complete his education during the years when his country continued its struggle for independence. In 1982, Gurnah successfully completed his doctorate at the University of Kent, where he worked until his retirement. Gurnah's academic interests are in colonial and post-colonial discourses associated with African, Caribbean, and Indian literature. The main topics that Gurnah deals with in his works are concepts such as identity, immigration, marginalization, and completely homeless. In fact, Gurnah is a writer who reveals himself and his background to the reader by fictionalizing them in his writing. In an interview, he expresses that he enjoys getting rid of the troubled states and negative emotions that occur in his inner world by using the art of fiction, which he skillfully uses (Nobel Prize, 2022). In the same interview, he states that he pays attention to the fact that they are 'acceptable' while fictionalizing them and that he tries to present well-organized fictional facts to his readers whilst writing. As Terry Eagleton has stated, there is no work of art independent of the time it was created (2014: 74). Living in England as an immigrant from a young age, Gurnah tries to shed light in his narratives as a person who personally experiences the identity crisis of the people of exploited societies, who are excluded because of their skin color, the marginalization they experience, the deadlock and troubled situations they fall into due to the condescending attitudes of the colonizers. Stendhal's claim that "A novel is a mirror being walked along the road" (2005: 74), applies to Gurnah's case, who in a way tries to hold a mirror up to the life of the third world people. As Mehmet Güneş states, unlike other black and Indian writers, Gurnah holds a mirror to the society in which he lives, with an objective point of view, without taking sides. Gurnah, who sees the post-colonial writers' evaluation of what happened during the colonial period only through the eyes of people belonging to their own nation as partisanship, shows that he does not look at the world from a window, but from a wide window, as an interpreter of the oppression suffered not only by the people of the place where he was born, but also by the people of hundreds of tribes (2015: 146).

3. Yusuf's Artificial Paradise and Reality

Abdulrazak Gurnah takes his readers on a journey filled with legends, real events, and religious texts with his novel *Paradise*. In this novel, the author describes the African Continent from the perspective of a small child who is in struggle for growing up and survival. Yusuf, who is given as a pawn to a merchant named Aziz because of his father's debt, becomes a completely homeless boy who has left his homeland at the age of 12. Yusuf, who starts life as a salesclerk in a shop run by Uncle Aziz, gradually comes to the point of going on long commercial trips. Yusuf's life experience turns out to be a sad one during which he witnesses the conflict between

the Christian and the Muslim, the African and the European, the poor and the rich. All these sad experiences and pain, as well as his uncertainty about his future, drag him to a severe identity crisis. Yusuf goes through uncertainties about the future that drag him into an identity crisis which puts him into more difficulty. According to James Hodapp, the first critical studies of the novel are based on the postcolonial dichotomy of the exploiter and the exploited, although the novel explores the tumultuous influence of Islam as well as the troubled and asymmetrical relationships of Swahili, Somali, Nyamwezili, European, Arab, and East Indians with each other (2015: 94). Abdulrazak Gurnah tries to shed light on the visible and invisible political, sociological, and economic problems of the African Continent with the true and fictional story of Yusuf. He tries to parallel Yusuf's story with that of Prophet Yusuf as revealed in the holy *Qur'an* in order to acquire a spiritual dimension to little Yusuf's troubles and miseries. Sacred texts, the *Bible* in Western Literature, for example, have always been very important sources of reference and inspiration for artistic production. As we try to explain above, the *Bible* is still used in Western literature, and it is considered as the primary source of inspiration. When we handle the historical development processes of the narrative, we can see that the first narratives were instructive texts addressing to gods. When we examine the Classical Period works such as *King Oedipus* written by Sophocles, we see that these works are texts that aim to teach and guide people about loving and fearing gods. Even today, in an age that religion has lost its former grasp, artists still refer to sacred books for artistic purposes, like Gurnah does in his work under consideration. He is inspired by Yusuf, the Qur'anic Prophet, while developing his character's, Yusuf's, problematic existence. Envied by his brothers, the child Prophet Yusuf is thrown into a blind well until he is rescued by a caravan passing by, he is then sold as a prisoner in the slave market in Egypt. "They (in Egypt) sold it for a few dirhams for nothing. They did not value him anyway" (Yusuf, 12/ 20). Züleyha, the wife of the King of Egypt who buys him, cannot help admiring his beauty then falls in love with him as he grows up. As the Prophet Yusuf grows older, Züleyha cannot restrain her desires for him and one day she invites the Prophet Yusuf to her own room. Meanwhile, Prophet Yusuf realizes Züleyha's feelings for him and wants to leave the room. This event is narrated in the *Qur'an* as follows: "The woman he was with wanted to be with him. She closed the doors tight and said, 'Come on!'. He said, 'I seek refuge in Allah! Your husband is my benefactor, he did me a favor and opened his house. The truth is that the wrongdoers will not prosper!" (Yusuf, 12/ 23). However, since Züleyha does not want to let Prophet Yusuf out of her grasp, she attacks him from behind and causes his shirt to tear from behind. But then Züleyha raises a fuss as if Prophet Yusuf had attacked her. Unable to accept such disrespect, Züleyha's husband throws Prophet Yusuf into the dungeon. And he is forced to stay in prison until he becomes ruler of Egypt. Gurnah describes this scene in his novel, similar to the incident in the *Qur'an*:

"Yusuf wasn't sure what she wanted from him, but it was clear that she had a passionate, longing expression on her face. The lady pressed her own palms to his chest and then stood up. She shivered as she placed her hand on Yusuf's shoulder. He withdrew, and the lady followed him. He turned to run away, but Mistress caught him by his shirt, and Yusuf realized that his shirt had been torn and remained in his hand." (2022: 264).

In *Paradise*, Gurnah's Yusuf, inspired by the Prophet Yusuf, shares the fate of the Prophet Yusuf in some aspects. The female characters smile invitingly and welcome Yusuf to their home. For this reason, they send young girls to him with small gifts and inappropriate offers:

“Come to me this afternoon while my husband is sleeping. Shall I wash you with my hands? Do you have a place you want me to scratch? Sometimes they would whistle and laugh at him, and every time one of the old women passed him, he would blow kisses and shake his hips. The girl who brought him food was sitting a few feet away from him while he was eating, staring at him without embarrassment. The girl spoke to him nervously, frowning from time to time. Yusuf averted his eyes away from her almost exposed breasts. The girl, on the other hand, was drawing Yusuf’s attention to the beads she had wrapped around her neck, slightly lifting her necklace to win his appreciation.” (2022: 191).

Like the chaste Prophet Yusuf, the hero of the novel, Yusuf, tries to maintain his modesty and manages to keep women who make such immoral proposals away from him as much as he can. When we examine this situation, we can see that Gurnah’s work, inspired by the sacred text, has masterfully weaved the fiction-fact balance. Müge Günay expresses her thoughts on this issue as follows:

“Gurnah tells Yusuf on the basis of the story of Prophet Yusuf (including the part about Züleyha) mentioned in the *Qur’an* and the *Torah*. Like Prophet Yusuf, he draws attention with his beauty, was bought and sold as a slave, something is known to him in his dreams, he is loved by everyone. Thanks to these features, he is not treated like an ordinary slave during the caravan journey, and it takes time to understand the nature of the slavery relationship, but in the end, he cannot escape from this reality. Unlike Prophet Yusuf, who became the sultan of Egypt after suffering great pains, Yusuf was not rewarded at the end of his captivity.” (2022: 8).

The common point in both Yusuf’s experiences is their being forced to live a life far away from their families since very young ages. Consequent to long years of completely homeless and harsh turmoil, Yusuf in *Paradise* undergoes a personal crisis, which makes him set on a quest for self-realization. We can observe that the character of Yusuf in the novel *Paradise* embarks on a quest of identity due to the identity crisis resulting from completely homelessness. In the pre-Islamic period, which is described as the Age of Ignorance in Islamic history, girls were buried alive because they did not have a respectable place in society. When they were asked if they would like to visit their uncles, these innocent girls would say ‘yes’ to this question without knowing that they were actually going to die. Gurnah reminds this taboo while referring to Yusuf’s experience with pledge as a “trip”. His father sends Yusuf to his new life, that is slavery, by saying that “Would you like to go on a short journey, my little octopus?” (2022: 29).

He does not have a family or social infrastructure on which to build his identity. Travels that he takes with his Master or Uncle Aziz are a kind of search for self to Yusuf. This struggle, however, does not last long as he is too much distanced from his family and childhood memories. The only thing that reminds him of his family is the rosary his mother gave him as a souvenir when he left home. Gurnah reveals this scene as follows: “He took with him two shorts, a *kanzu* that is still new since it was bought last Eid al-Fitr, a shirt, the *Qur’an* and his mother's old rosary” (2022: 30). Unfortunately, Yusuf loses this rosary on his first journey, which in a sense means that Yusuf’s only ties with his family and hometown are lost. His only bond with his family is Uncle Aziz, with whom he now has to live as a hostage. The person he stays with is neither his uncle nor exactly his master. At the very first stage of his life, Yusuf constantly enters and is exposed into such dilemmas. In the novel, Halil, who is another pawn given by his family to Aziz before Yusuf, tells this bitter truth to himself as follows: “As for Uncle Aziz, for one thing, he is not your uncle. This is very important for you. Look at me *kifa urongo* (living dead). He is not

your uncle” (2022: 37). Despite all these bitter facts, Yusuf takes it upon himself to do the work of his Uncle Aziz properly. The narrator justifies Yusuf’s self-contained attitude with his work as that “Even though Yusuf did not know all the details, he could not see anything wrong with his working for Uncle Aziz to pay off his father’s debt” (Gurnah, 2022: 38). Yusuf’s devotional attitude in relation to his master, comes up as another allusion to a Qur’anic story, that of Prophet Ibrahim and Prophet Ismail. This situation reminds us again a story in the *Qur’an*, that Prophet Ismail’s father, Prophet Ibrahim, tries to slaughter his son in response to his promise to God, by stating that “If I have a son, I will sacrifice him for Allah” (Saffat, 37) and that Prophet Ismail gives his consent with full surrender in response to this order. The story goes as that “When the child was old enough to work with his father, his father said to him, ‘My child,’ I dreamed that I had sacrificed you; think about it, what will you say to this?’ He said, ‘Daddy! Do as you are commanded; I hope you will find me as one of the patient ones” (Saffat, 102).

We can liken the Merchant Aziz to the Western societies that exploit the African natives under the pretext of missionary and so-called civilization, and for this reason they try to spread Christianity and teach them the *Bible*. As it is known, in 1963 President of Kenya, Jomo Kenyatta says that “When the Missionaries arrived, the Africans had the land and the Missionaries had *the Bible*. They taught how to pray with our eyes closed. When we opened them, they had the land and we had *the Bible*” (2024, 15 February). Aziz also gives gifts and money to Yusuf whenever he visits his father while Yusuf was still a child, and therefore Aziz is an important and civilized figure for Yusuf. Uncle Aziz’s positive influence on Yusuf’s family is defined in detail:

“Yusuf was always happy with his coming. His father said that the visit of such a wealthy and well-known merchant, a *tajiri mkubwa*, was an honor to them. However, Uncle Aziz was more than that, but his visit always honored them. Every time Uncle Aziz would come by, he would surely give Joseph a ten- coin *anna*. Yusuf didn’t need to do anything, he just needed to be present at the right time. Uncle Aziz would look for him, smile and give him the money. Every time that moment came, Yusuf wanted to smile at him too, but he restrained himself, sensing that it would be inappropriate to do such a thing. Yusuf admired Uncle Aziz’s radiant skin and enigmatic scent. Even after he left, his scent lingered for days.” (Gurnah, 2022: 16).

Aziz, in time, evokes Yusuf’s interest in himself with these small gifts. In fact, Aziz secretly admires Yusuf like other characters of the novel. And perhaps he wants to present Yusuf as a commodity, which he sees as a means of superiority over other people. Güneş comments on the nature of Uncle Aziz’s interest in Yusuf as follows:

“Before Yusuf was given to him as a pledge, he appreciates his Uncle Aziz because he lived a wealthy life and was respected by the people around him, so he wants to live with him. Just as the Europeans confiscated everything, they owned by giving the *Bible* to the Indians, who were the natives of the continent during the discovery of America, Aziz gives some money to Yusuf every time he visits, seducing him and dragging his identity and values into a great impasse.” (2015: 148).

It is completely ironical that Gurnah calls this novel ‘paradise’, since in the novel, none of the Eastern Societies are satisfied with the way they are in. As Güneş (2015: 147) states, *Paradise* has an impressive style in which the identity is broken, lost over time and cannot reach its former naturalness again due to factors such as enslavement, exile, suppression due to external reasons, and the restriction of freedom. Steiner, on the other hand, refers to Gurnah’s

criticism of western culture as that “Offering counternarratives to myths of nation, land, and language, Gurnah’s fiction points out precisely the lack of freedom such discourses and politics can produce” (Steiner, 2010: 125). When we look at the novel in general, most of the characters are completely homeless slave individuals who are far from their homes and families. As exemplified by Yusuf and his predecessor Halil, they are thousands of kilometers far away from their hometowns, lacking the freedom to master themselves in their miserable lives. The narrator defines their miserable existence as that “They were all in the same situation, here and there in a stinking place, yearning and comforting in dreams of lost integrity” (2022: 199). There is constant mention of Arabs, Hindus, African Muslims, and indigenous tribes in *Paradise*. Perhaps the only people considered to be civilized here are the Germans, who come there to exploit underground and above-ground resources but believed by the natives to be fearless and able to do whatever they want, and not effected by dipping their hands into the blazing fire (2022: 19). Gurnah emphasizes, through some chain of events in the novel, that the slightly developed societies conceive the less developed people as the other, as uncivilized. Elizabeth Maslen comments on these dynamics as follows:

“Often in the course of the novel the terms ‘civilized’ and ‘savage’, for instance, confront each other, but never given priority to difference of colour: ‘civilized’ refers to the speaker and to those who practice his ways of life, ‘savage’ refers to those who do not, or whom the speaker wishes for the moment to distance from himself. Yet in the end, by their repetition in different contexts, such terms are deconstructed; they only function in each given context as identifying self and other, that are highly debatable as authoritative descriptions of actual ways of life.” (1996: 55).

Homie K. Bhabha takes this one step further and argues that the insidious White man takes different approaches to create dichotomies between people of the same race - in order to divide and rule them easily. The perception of difference that Bhabha mentions occurs in the focus of the black man and the negro. The author expresses this situation as follows:

“The black is both savage (cannibal) and yet the most obedient and dignified of servants (food bearer); the black is the embodiment of rampant sexuality, yet innocent as a child; the Negro is mystical, primitive, simple-minded, yet the worldliest and the most successful liar and manipulator of social forces.” (2011: 170).

Gurnah develops the theme of how the concept of other is formed with reference to the prejudice of Yusuf’s hotel manager father against the natives as follows: “Accustomed to playing alone, the silence and gloom of the lumberyard did not bother him. His father didn’t like it when he played away from home. We are surrounded by savages” (2022: 19). Of course, the Indians, another group that receives the approval of his father, do not show the expected affectionate approach and exclude Yusuf contrary to his father’s expectations: “His father preferred that Yusuf play with the children of the Indian warehouseman living in that neighborhood, but when Yusuf tried to snuggle with them, the Indian children pushed him away and made fun of him” (Gurnah, 2022: 19). This exemplifies that marginalization and being marginalized move from bottom to up and from top to down across social strata. Even Halil, who was given a pledge to Aziz in exchange for his father’s debt before Yusuf, takes his place in this hierarchical pyramid and marginalizes Yusuf as his inferior. When people ask who Yusuf is, who is given to do errands in the shop, he says, “This is my little brother, he has come to work with us. He looks very weak and frail, because he has just come from that wild area behind the hills” (2022: 35). He describes Yusuf and the place he came from as wild.

Westerners have developed different perspectives and discourses, most notably orientalism, to prove and reinforce their superiority over the 'other'. "The Orientalist perspective has become one of the most important factors in the formation of the Western perception that constitutes the justification for modern colonialism, the ideological basis of which is capitalism and imperialism" (Çelikel, 2011: 194). Edward Said expresses the white man's belief in their superiority in *Culture and Imperialism* as such, "We westerners decide who is good native and who is bad native, because all natives exist because of our recognition. We created the natives, taught them to speak and think, when they revolt, they at best justify us as being stupid children deceived by some of their western masters" (2010: 21). Westerners study the Eastern societies with the aim of proving that their civilization is superior to the Easterners, they create, thus, a foreign, a primitive as their 'other'. Rather than a scientific effort or a humanistic mission, their main target is to find new and rich resources. This has been a Western habit which is run under the disguise of missionary efforts of spreading civilization to the so called 'primitive people' in the name of God. "What is visible is the necessity of such governance, justified by moralistic and prescriptive ideologies of reclamation, which are seen as the civilizing task or responsibility of the White man" (Bhabha, 2016: 171). Gurnah defines this unceasing hunger of the colonialists as that "Like a locust invasion, there is no limit or discipline to their appetite" (2022: 89). He goes on as follows:

"Now wherever they went, they witnessed the Europeans arriving before them and stationing their soldiers and officials, telling the people that they had come to save them from their enemies, who had no other purpose than to turn them into slaves. The traders spoke with amazement of the Europeans, with awe in return for their savagery and ferocity. They take the best lands without paying any money, they cheat and force people to work for them." (2022: 89).

According to Bhabha, for colonialists, colonial space is unexplored territory, territory that belongs to no one; it is empty or wasted territory whose history has not yet begun, whose future progress must be ensured within modernity (2016: 433). The colonialists achieve their goals gradually by, to start with, massacring the elite of the countries they occupy. With the same purpose of achieving all natives have, above and below the ground, including people in the back of their minds, they commit all kinds of tyranny. Gurnah asserts the seriousness of these exploitations through his characters as follows:

"I'm afraid of the coming period, Hussein said quietly, and Hamit sighed wearily. Everything became turbulent. These Europeans are very determined and in their fight for the welfare of this land, they will crush us all. It would be naive to think that they are here to do something good. It's not trade they're after, it's the land itself. And everything that lives in it... including us." (2022: 105).

Indigenous people are quite well aware of the colonizers' malicious intentions beyond their claims at civilizing them against their will. Moreover, they are aware of the fact that non-ending operations and interferences of the colonizers will destroy and corrupt their native culture in the end. Especially future generations, they fear, will alienate from their culture, which would end up in self alienation. At this point, they consider themselves luckier than future generations for being still a part of their native culture. They believe that sometime in future, the colonialists will impose their own laws on them and expect them to live according to these laws as if they were holy books. Eventually, the situation will become so inextricable in Gurnah's words, that "Even slaves advocate slavery" (2022: 106). Gurnah highlights the future of coming

generations under the Western tyranny as that “But there will be no more travel, as European dogs are spread everywhere. When they are done with us, there will be no holes left in our bodies. We will become unrecognizable. We will be worse than the shit they feed us. All kinds of calamities will befall us, people from our blood” (2022: 212).

Gurnah does not deal with his subject matter only from a religious perspective in his novel, which he alludes to the story of the Prophet Yusuf, whom he describes as “The Prophet Yusuf, who saved Egypt from famine” (2022: 102). Even though the novel can be examined from different perspectives, the main theme, in fact, is related to Yusuf character and his allusion to Prophet Yusuf. In other words, Yusuf who is in search of a paradise, fails when compared to Prophet Yusuf who manages to become the King of Egypt in the end. Prophet Yusuf is thrown into the well by his brothers, as their father, Yakup, is showing more interest in him, in the consequence of which he is sold as slaves in Egypt by the merchants. This event is explained in the *Qur’an* as follows: “When his brothers said: Yusuf and his own brother are more valuable than us in our father’s eyes. However, our number is greater. Undoubtedly, our father is clearly in error!” (Yusuf, 12/8). His brothers cannot draw their father’s love for Yusuf and Bünyamin, because both brothers are beautiful and pure-hearted. His brothers are so overcome with jealousy that one of them claims that they will kill Prophet Yusuf and then they can repent and continue their lives in remorse. These egocentric brothers are mentioned in the *Qur’an* as follows: “Kill Yusuf or throw him to a distant place so that your father’s favor will be left only to you! After that, you will be good people by repenting!” (Yusuf, 12/ 9). The things that cause Prophet Yusuf and the protagonist Yusuf to move away from their families may seem completely different. Although it seems like the jealousy of the older brothers in one and due to the family’s lack of livelihood in the other, it is actually similar in essence. The brothers of the Prophet Yusuf want to distance him from them because they are jealous of him and do not like him. We can say very clearly that if Yusuf’s family had loved their son as Prophet Yakup loved his son Yusuf, they would never have taken him away from their eyes, and they would never have given him as pledge in return for their debts. In this context, we can say that Gurnah skillfully grounds the issue of lack of love and weak family ties in the subtext of the novel, as a result of Yusuf’s being given as a pledge to a merchant without mercy in exchange for their debts and expecting a material benefit from it.

In *Paradise*, Gurnah states that, the individual does not have much any value in Eastern societies in the eyes of people and can be bought and sold like an object, and he wants to emphasize the lives of characters who are far from human value judgments. One of the issues he wants to convey in this work, which he wrote inspired by the story of a real Prophet that lived centuries ago, is that destiny of some societies does not change despite the passing time. The fact that Yusuf and Halil, the characters in the novel, as well as the people of Indian and Arab origin, cannot maintain their sense of belonging to their own culture in the places where they have to migrate and begin to adopt the lifestyles of the places they go, is a result of monachopsis.

“Characters who are far from their homeland are characterized as diasporic identities who cannot feel like they belong to their place due to separatist, marginalizing attitudes. Being slaves and not being able to reach a respected position in society due to their father’s debts are the factors that pave the way for Yusuf and Halil to be referred to as the other in society.” (Güneş, 2015: 149).

The heroes of the novel, just like Prophet Yusuf, have to live as slaves due to some worldly ambitions, even though they actually belong to a free family. In this way, they are obstructed from gaining a respectable place in society.

The author narrates in his work that this marginalizing and devaluing treatment that Prophet Yusuf was exposed to when he was a child in African societies is shown to another Yusuf with the same beauty who was fictionally born centuries later. Reflecting the existence of these inhuman attitudes to the reader, Gurnah deftly acts on the plane of fact-fiction with an intertextual approach. Prophet Yusuf is treated like an ordinary person by being thrown into the dungeon without any respect after Züleyha slanders him. The character Yusuf experiences a similar attitude when he arrives at his master's house. We can see how the ongoing class distinction between Africans comes to surface on the social ground with the condescending approach Yusuf experiences as soon as he steps into his master Aziz's house. The people of the house, who see Yusuf as a slave, deem him worthy of the ground floor of the house. Yusuf is now a slave who comes when he is told to come and goes when he is told to go. He is someone who is not asked what he wants and only decisions can be made on his behalf. As stated by Güneş, in African societies, in commercial activities, people are pledged or even sold as a commodity in return for debts, which can cause the identity and personality of individuals to be torn apart (2015: 149). Yusuf, who is forced to participate in commercial journeys under the leadership of his Master, Aziz, feels himself worthless for not being asked whether he wants to go to this journey or not. People's marginalizing and devaluing attitude towards each other begins, in fact, from people at the bottom to people at the top or vice versa. Halil, Yusuf's predecessor, treats Yusuf as if he is his master, although he and his sister Emine, like Yusuf, are held hostage to Aziz in return for their father's debt.

At the beginning, Yusuf is not accepted to Aziz's house at all, which causes a sense of alienation in him. He is allowed to help an old servant in the garden, where Yusuf tries to establish a refuge, a paradise for himself. "Yusuf and Halil talked about the garden and its beauty as they lay on the earthen terrace in front of the shop. Although Yusuf never said anything whilst they were chatting like this, his only wish was to be exiled to that quiet garden for a long time" (Gurnah, 2022: 57). Kearney highlights the positive influence that the garden has on Yusuf as that, "Ironically too, although the garden is a very restricted environment, Yusuf has far more emotional freedom there than on the journey" (2012: 136). Both male and female customers who come to the shop cannot help admiring Yusuf's beauty as follows, "The female customers immediately warmed to Yusuf, they mothered him at every opportunity, and they laughed with delight at his small acts of kindness and cuteness" (Gurnah, 2022: 44). Among them, Ma Ajuza, who cannot hide her emotions and expresses them shamelessly, described by Gurnah as, "One of them, a woman whose skin was radiant black and whose facial expression changed with the slightest movement, had a crush on him" (2022: 44) She calls Yusuf as 'my husband' and goes on moreover, as defined by Gurnah, addressing to him as that, "My husband, the master of my heart" (2022: 44). Then, she flatters him with compliments and promises, seduces him with sweets and says that if he comes to her house, she will make him experience pleasures he cannot imagine. (2022: 44). In a way parallel to that of Prophet Yusuf, who attracts all women around him, Yusuf in *Paradise* attracts all those around him with his beauty and innocence.

He alludes to Qur'anic Yusuf not only for his physical merits, but he also shares Prophet Yusuf's strong hold on dreams, the symbolic world beyond which he interprets with great skill. Those around him are aware of Yusuf's merits, which work even upon his master Aziz. They ask him that, "Do you know why he loves you? Because you are quiet and persevering, and at night, things are known to you in your dreams that are unknown to any of us, and you cry. Maybe he thinks he is a blessed person" (Gurnah, 2022: 197). In the face of a serious problem, they encounter on a commercial trip, thus, one of the caravans tells Yusuf to talk to Aziz on their behalf. These kind of approaches to Yusuf remind us of Prophet Yusuf's knowledge of dream interpretation. One of the main elements that brings Yusuf to the fore in these travels is undoubtedly his physical beauty, whereas Jack Kearney considers his beauty as the source of exploitation as that, "On account of his male physical beauty, he is also a lure to be subtly exploited during Aziz's trading journeys" (2012: 132).

As it is known from the story in the *Qur'an*, the Prophet Yusuf stays for a long time in the dungeon where he is unjustly thrown. He meets some people here, and two dungeon mates at that time tell him about their dreams. Prophet Yusuf interprets the dream of one of them as that he will be executed and that his body will be eaten by vultures, which happens as interpreted by him. He interprets the other's dream as that he will be released from the dungeon and will serve in the palace as the king's servant which also comes true. Even though, Prophet Yusuf asks the second prisoner to remind him to the king, due to Divine providence, he forgets about Prophet Yusuf for many years, until king needs to have his dreams interpreted. One day, the king sees in his dream that seven fat cows eat seven thin cows, and seven plump ears of wheat eat seven skinny ears. The second prisoner remembers Prophet Yusuf's skill in interpreting dreams, when king's astrologers fail, and tells king about him. The event is narrated in the *Qur'an* as follows:

"After getting out of prison and remembering Yusuf's admonition after all this time, the young man said, 'I will tell you the interpretation of this dream; 'Send me now,' he said. (Coming to the dungeon) 'Joseph! O true word friend! Comment for us on the seven fat cows and seven green and equally dry ears, which were eaten by the seven raw cows seen in the dream. 'I hope that I can come back to people with this information and hopefully they will know what to do,' he said. Yusuf said: 'You will sow for seven years, as you always do. Then leave the harvested produce in its ear (keep it like this), except for a small amount for food. Then, after that, seven years of famine will come, and those years will devour what you have accumulated, except for a little (seed) of what you hide.'" (Yusuf, 12/ 45-46-47-48).

Yusuf in *Paradise*, as mentioned above, who owns the same gift with the Prophet, helps Aziz by interpreting his dreams whenever he is in trouble. Yusuf, to whom Aziz consults in all troublesome occasions, is Aziz's main support. Aziz, who is in trouble, asks Yusuf questions about how they can be saved by commenting on dreams as follows, "You hear the men complaining. What do you think we should do? Maybe you had a dream at night, and you can attribute this dream to our release, just like the other Yusuf did, said Uncle Aziz with a smile" (Gurnah, 2022: 187). However, Yusuf's features attributed to him will not be able to protect them from the sad events that will happen to them on this trade journey.

4. Conclusion

In writing his *Paradise*, Abdulrazak Gurnah seeks to shed light on the atrocities and hardships suffered by his own racial compatriots. By making use of the spiritual values he believes in, he sheds light on the life of his fellows with an impartial approach. By the *Qur'an*, he ascribes the characteristics of the Prophet Yusuf to the protagonist of *Paradise*, created in the light of the story of the Prophet Yusuf. Themes such as slavery, being held hostage in return for debt, alienating those who are the 'other', and completely homelessness, which were common in ancient times, are masterfully handled in the novel. All of these are tackled as events that bring the characters of the novel together. When Yusuf was a small child, he was pledged to Aziz in return for his father's debt. Yusuf tries to create fake and artificial paradises to feel safe from the sense of estrangement. It is believed that he will know the future because of the dreams he sees. Because of his outstanding beauty, he receives the same attention that the Prophet Yusuf receives from people. Issues such as the fact that Yusuf's sense of belonging and identity do not develop due to being separated from his family at a young age, and that he has an identity crisis, can be instrumental in evaluating the novel from different perspectives and holding a mirror to the societies that Gurnah puts at the center. Although Yusuf is at the center of the novel, Gurnah actually reflects the problems of an entire African society and is successful in this regard. Yusuf, who is destined to be separated from his family at a young age, cannot become the sultan of Egypt, unlike the Prophet Yusuf, and he is condemned to disappear and be the 'other', which is the destiny of all the others- the completely homeless people of African origin. After looking one last time at the doors of the hidden paradise, which is closed on his face at the end of the novel, Yusuf moves towards an uncertain future to live his destiny, a destiny that has always been drawn by others.

Works Cited

- Bhabha, H.K. (2016). Kültürel Konumlanış. (Çev. Uluç, T.). İnsan.
- Burgess, A. (1974). *English Literature*. Longman.
- Çelikel, M. A. (2011). *Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanında Kültür ve Kimlik*. Bilge Kültür Sanat.
- Chaucer, C. (1965). *The Canterbury Tales*. Penguin Books.
- Eagleton, T. (2014). *Edebiyat kuramı*. (Çev. Birkan, T.). Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (2013). *Yaşamım ve Psikanaliz*. (Çev. Şipal, K.). Say Yayınları.
- Günay, M. (2022). Önsöz. Abdulrazak Gurnah, *Cennet*. (Çev. Günay, M.). İletişim Yayınları
- Güneş, M. (2015). Abdulrazak Gurnah'ın Cennet Romanında Doğu Toplumlarındaki Ötekileştirme ve Kaybolan Kimlikler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37 (8), 145- 152. www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581
- Gurnah, A. (2022). *Cennet*. (Çev. Günay, M.). İletişim Yayınları.
- Hodapp, J. (2015). Imagining Unmediated Early Swahili Narratives in Abdulrazak Gurnah's "Paradise." *English in Africa*, 42(2), 89–107. <http://www.jstor.org/stable/26359419>
- Kearney, J. (2012). The Representation of Child Deprivation in Three Contemporary African Novels: An Exploration. *English in Africa*, 39(1), 125–144. <http://www.jstor.org/stable/23269007>
- Kenyatta, J. (2024, 15 Şubat). Quotes. Erişim Adresi: https://www.goodreads.com/author/quotes/166457.Jomo_Kenyatta
- Maslen, E. (1996). Review essay: Stories, Constructions and Deconstructions: Abdulrazak Gurnah's Paradise. *Wasafiri*. 12 (24), 53-57. DOI: 10.1080/02690059608589513
- Nobel Prize. (2022, July 15). Abdulrazak Gurnah, Nobel Prize in literature 2021: Perspectives on life. Nobel Week dialogue 2022 [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=EDAhSqYLV6E>
- Saffat Suresi: 37/ 102.
- Said, E. (2010). *Kültür ve Emperyalizm*. (Çev. Alpay, N.). Hil Yayıncılık.
- Steiner, T. (2010). Writing "Wider Worlds": The Role of Relation in Abdulrazak Gurnah's Fiction. *Research in African Literatures*, 41(3), 124–135. <https://doi.org/10.2979/ral.2010.41.3.124>
- Stendhal. (2005). *Kırmızı ve Siyah*. (Çev. Öner, C.). Oda Yayınları.
- Yusuf Suresi: 12/20-23-8-9-45-46-47-48.

Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürme Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Şanlıurfa Örneği*

Yazar(lar) / Author(s)

Doktora Öğrencisi, Dilek Almas^{ID}
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Ankara-Türkiye.

e-posta: dilekalmaz@gmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Prof. Dr., Ferhat Tekin^{ID}

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya-Türkiye.

e-posta: ferhadtekin@gmail.com.

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 20. 06. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 16. 01. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr.

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Almas, D.-Tekin, F. (2024). Modern hukuk karşısında örfi hukukun varlığını sürdürme nedenleri üzerine sosyolojik bir araştırma: Şanlıurfa örneği. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 29-44. <https://doi.org/10.33709/10.33709/ictimaiyat.1317175>

Öz

Bu makale Şanlıurfa'da modern hukuk karşısında geçerliliğini koruyan örfi hukukun, toplumsal hayattaki görünümüne odaklanmaktadır. Modernleşmeyle birlikte dini değerlerin, derin biz duygusunun ve akrabalığın, yeni toplumsal hayatta etkisini kaybedeceği düşünülmektedir. Ancak aşiret örgütlenmesinin varlığı ve geleneksel aile yapısının hakimiyetini koruması Şanlıurfa'da örfi hukukun varlığını ve işlevini sürdürmesini sağlamaktadır. Bu farklılık eskiden bütünüyle bir kopuştan öte yeni şartlar ile toplumsal hayatın var olan özellikleri arasındaki bağın kurulmasıyla sağlanmıştır. Kurulan bu bağ sayesinde taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda, cemaatin işlevsel mekanizmalarından olan örfi hukuka, ihtiyaç duyulmaya devam edilmektedir. Bu makalenin amacı modern hukuk karşısında örfi hukukun varlığını sürdürmesinin arkasında yatan sosyolojik nedenleri anlamaktır. Bu sayede sıkı cemaat ilişkisinin bulunduğu Şanlıurfa'da, örfi hukukun nasıl bir role sahip olduğunu ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Belirlenen amaca ulaşmak için Şanlıurfa'da yaşayan 22 kişiyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bulgular katılımcıların, sosyal anlaşmazlıkların çözümünde ağırlıklı olarak örfi hukuku referans aldığını ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda toplumsal vicdana karşılık gelen örfi hukukun baskınlığı ve örfi hukukun ihtilafli alanları çözümlemede ciddi bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Şanlıurfa'da yaşayan insanların örfi hukuka bağlı olarak ilişkilerini düzenledikleri ve anlaşmazlıklarını çözmeye devam ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Modern Hukuk, Örfi Hukuk, Gelenek, Şanlıurfa.

A Sociological Research on the Reasons for Continuing the Existence of Customary Law in the Face of Modern Law: The Case of Şanlıurfa

Abstract

This article focuses on the appearances of customary law in social life, which remains valid against modern law in Şanlıurfa. It is thought that with modernization, religious values, our feelings us and kinship will lose their influence in the new social life. However, the existence of tribal organization and the dominance of the traditional family structure ensure the existence and function of customary law in Şanlıurfa. This difference rather than being a complete break with the old achieved by establishing the link between the new conditions and the existing features of social life, rather than a complete break with the old. Thanks to this established bond, customary law, which is one of the functional mechanisms of the community, continues to be needed in disputes between different parties. The aim of this article is to understand the sociological reasons behind the continued existence of customary law although transformed against modern law. In this way, it is aimed to reveal the role of customary law in Şanlıurfa, where there is a close community relationship. In order to achieve the determined goal, in-depth interviews were conducted with 22 people living in Şanlıurfa. The findings revealed that the participants mainly refer to customary law in the resolution of social disputes. At the same time, it has been seen that the customary law dominance corresponding to the social conscience and the customary law have a serious function in resolving the disputed areas. It has been determined that people living in Şanlıurfa regulate their relations and continue to resolve their disputes depending on the customary law.

Keywords: Law, Modern Law, Customary Law, Tradition, Şanlıurfa.

* Bu makale 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji anabilim dalında Doç. Dr. Ferhat TEKİN danışmanlığında hazırlanarak Dilek ALMAS tarafından sunulan 'Modern Hukuk Karşısında Örfi Hukukun Varlığını Sürdürmesinin Sosyolojik Nedenler: Şanlıurfa Örneği' adlı tezden üretilmiştir. Çalışmanın alan araştırması 2018 yılının Haziran- Aralık aralığında gerçekleştirilmiştir.

1. Giriş

Hukuk, toplumsal yaşamdan beslenen sosyolojik bir kurum olduğu gibi aynı zamanda da devletin hem yönetim hem de ideolojik aygıtlarından biri olarak toplumsal alanda önemli bir yer işgal etmektedir. Bu aygıt aracılığıyla düzen ve adalet sağlanmak amaçlanır. Toplumsal vicdan ve adaletin sağlanması, düzene giden yolu açarak yapıda bütünselliğin ve kapsayıcılığın önünü açabilmektedir. Özellikle bir arada yaşamak zorunda olan insanlar arasında herkesin ortak çıkarı doğrultusunda sağlanacak düzen ve güven ortamında yaşayabilmek oldukça önemlidir. Bakıldığında hiçbir kurumun saf kendine ait bir özü bulunmamaktadır. Sosyolojinin ele aldığı bir kurum olan, sözlü, yazılı ve normatif özellikler taşıyan hukuk kurumu da karmaşık bir öze sahiptir ve özünü, ortaya çıktığı kültürden almaktadır. Yani hukuk kurumu; içinde yaşanılan toplumun kültüründen, geleneklerinden, göreneklerinden ve yaşam biçimlerinden beslenmektedir.

Kültürün önemli bir boyutunu oluşturan örf, hukukun oluşumundaki en önemli sacayaklarından biridir. Örfler toplumsal sistemi düzenleyen kuralların bir kısmına karşılık gelir. Bu düzenleyici kurallara genel bir isimle 'norm' diyoruz. Bir sosyal norm bir toplumda yaşayan insanların neyi ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiğini bildiren kurallardır (Güngör,2019:65). F. Tönnies, cemaat yapısına denk düşen ve örfi kuralların referans alındığı toplumlarda, suçun ciddiyeti ve mağdurun mağduriyetinin boyutu temel alınarak onarma amacına (Tönnies, 2001) dikkati çekmiştir. Derin biz duygusunun ön planda olması ve sıkı cemaat ilişkileri bireylerin 'aşirete ya da aileye laf gelmemesi adına birlik olarak zararın karşılanması' gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Bu nedenle modern hukukun ortaya çıkışı, örfi olan ile yasal olan arasında çatışmaya yol açabilmektedir. Buna dair uluslararası literatürde (Andreoni ve Gee, 2012; Baldassarri & Grossman, 2011; Grieco, Faillo and Zarri, 2017; Nosenzo & Sefton, 2014;) ve ulusal literatürde (Karadeniz, 2014; Kaya, 2015; Ulutaş, 2016) modern hukuki düzenlemelerin mi yoksa örfi hukuki düzenlemelerin mi daha etkili olduğu noktasında çeşitli tartışmalar yürütülmüştür.

Yakın bir döneme kadar teknolojik ve sosyal değişimin hızı toplumun büyük sarsıntılar geçirmeden yeni şartlara uymasına imkân verecek kadar yavaş ilerliyordu. Ancak 19. yüzyıldan itibaren insanlık tarihinde hiç görülmemiş derecede baş döndürücü bir değişim oldu ve bu değişim hem örf ve adetlerin değişmesine yol açtı, hem de onların yerine yenilerini koymaya imkânı zorlaştı (Güngör, 2019, s.71). Modernleşmenin örf ve adetleri "yerinden çıkarma" sına (Giddens, 1998) rağmen modern hukuki normların ve yargılama biçimlerinin birey ve topluluklarda yeterince karşılık bulamaması veya onlar tarafından içselleştirilememesi önemli bir sorunsal olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla toplum içinde bir arada yaşayan insanlar genele ait pozitif hukuk kurallarına rağmen farklı bölgelerde örfi hukuk kurallarını yaşatmaya ve uygulamaya devam ediyorsa, bu kurallara neden uyulduğunu haklı çıkarmak yerine hangi durumlarda ve neden uyulduğunun araştırılması (Sümer, 1998, s.320) hukuk sosyolojisi açısından önem arz etmektedir. Modern hukuk karşısında varlığını devam ettiren örfi hukuka yoğunlaşan çalışmaların sayısı sınırlı olduğu için sosyal anlaşmazlıkların çözümünde bireylerin neden, niçin ve hangi saiklerle örfi hukuka başvurduğunun anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Örfi hukuk, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde aşiret ve akrabalık yapısına bağlı olarak tesis edilmektedir. Bölgede modernleşmenin çözücü etkilerine rağmen varlığını devam ettiren aşiret düzeninin ve geleneksel kapalı toplumların hâkim hukuk anlayışı olarak var olan örfi hukuk toplumun vicdanıyla bütünleşmiştir. Bir başka deyişle örfi hukuk, aşiret düzeninde var olan ve

bireylerin uyması gereken gelenekler olarak tanımlanmışsa da kanunlaşmamış kurallardır (Barth, 2001). Bundan hareketle bu çalışma Şanlıurfa'da modern hukuk karşısında örfi hukukun, dönüşerek de olsa varlığını devam ettirmesinin arkasındaki sosyolojik faktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra modern hukuk devletinde, örfi hukukun rolünü tartışmak ve işleyişini ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Bu araştırma kapsamında Şanlıurfa'nın Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü, Bozova, Siverek ve Suruç ilçelerinden elde edilen nitel verilerle modern hukuk karşısında örfi hukukun hangi sosyolojik faktörlere bağlı olarak varlık gösterdiği analiz edilmektedir.

2. Genel olarak Örfi Hukuk ve Temel Özellikleri

Güngör'ün vurguladığı üzere, Türkiye'de örf ve adetler konusu, objektif ilmi kıstaslardan ziyade şahsi kanaatlere göre ele alınmaktadır ve bu subjektif düşünme alışkanlığı farklı düşüncelerin önünü açmaktadır. Örneğin örf ve adetlerin toplumda durgunluk ve hareketsizlik yarattığı düşünülür. Fakat örfler ve adetler toplumun bel kemiğini veya iskeletini oluşturur, yani onlar olmaksızın insanlar bir arada ve düzenli bir hayat süremezler. Bu nedenle ne kadar eski ve yeni zamanlardan artakalmış olursa olsun, örf ve adetler her zaman vardır; onlar yoksa cemiyet de yoktur (Güngör, 2019: 84-89). Toplumsal normlar ve kurallar, kesin sınırlarla belirlenmiş iktidar yapısının oluşmadığı zamanlarda dahi toplumsal adalet, huzur ve güven ortamının tesisini amaç edinmiştir. Hukuk kuralları 'henüz siyasi bir otoritenin merkezileşmediği dönemde toplumun kendiliğinden, yönlendirilmiş tepkisiyle oluşan ya da meydana gelen ihlallerin önüne geçmek adına oluşturulmuş kurallardır. Bu şekilde ortaya çıkan hukuk kuralları düzenlilik ve sistematiklikten uzaktır. İktidar yapısının bulunduğu süreçte ortaya çıkan kurallar ise kişi veya grupların karşılıklılarına dayanır ve benimsenen kurallarla yaptırımlar önceden belirlenir. Bu hukuki kurallarla düzenlilik, sistematiklik ve devamlılık da sağlanmaya çalışılır' (Özcan, 1998: 256). Toplumun temel varsayımları, toplumsal vicdanı ve değerlerinin bir yansıması olarak var olan yasalara, gündelik hayatta herkesin uyması beklenir (Haviland vd., 2008; Roberts, 2010).

Örfi hukuku ele alan araştırmalar, daha çok hukuk antropolojisi çerçevesinde yapılmıştır (Yang ve Chuan, 2022). Hukuk antropolojisi iklim koşulları, coğrafi çevre, dini inançlar ve belirli bir ülkenin siyasi yapısı da dahil olmak üzere hukuki yapıyı etkileyen göreceli muhtemel ilişkilere işaret eder (Conley & O'barr, 1993: 41). Sosyolojik açıdan ise hukukun, belirli bir toplumun tarihinde derin köklere sahip olan ve o toplumun ruhu ve kolektif bilincine bağlı olarak oluşan bir toplumsal kurum olduğu söylenebilir. Bütün toplumlarda hukukun var olması ve insanların birbiriyle ilişki kurmaya başladığı andan itibaren hukuki kurallara ihtiyaç duyulması sosyolojik açıdan hukuka sosyal bir olgu olarak bakılmasını sağlamıştır.

Max Weber ve Eugen Ehrlich ise sosyal hayat ve toplumsal süreçlerin bir ürünü olarak hukuku (Rehbinder, 2019: 16) ele almıştır. Weber için hukuk, modern Batı toplum yapısının en önemli yapı taşlarından biri ve onun da 'rasyonel bir kurum' olarak ele aldığı kapitalist toplum yapısına egemen olan kurum olarak karşımıza çıkar. Hukukun hesaplanabilir ve öngörülebilirlik özelliklerine dikkat çeken Weber, bu hukukun kapitalist toplumların temel ihtiyaçlarından doğduğunu belirtir. Çünkü kapitalist toplum yapısı işlevselliğini arttırabilmek adına hesaplanabilir teknik iş araçlarına gereksinim duyduğu gibi hesaplanabilir bir hukuka ve biçimsel kurallarla işleyen bir işletmeye de gereksinim duymaktadır (Weber, 2011: 8-18). Hukuk sosyolojisine önemli katkılar sağlayan Ehrlich'e göre ise hukukun sosyolojik olarak ele alınması 'yaşayan hukukun' ele alınmasıyla gerçekleşebilir. Yaşayan hukuk, hukuksal metinler içerisinde bulunmasa da toplumu barışçı bir iç düzen halinde yaşatan, toplumsal yaşama hükmeden

hukuktur. Bu hukuk, her şartta temel işleve sahip olduğundan ve bütün hukuki kurallardan daha fazla objektif olabildiğinden, toplum düzenini sağlamada önemli bir rol üstlenir (Ehrlich, 2019: 487-496). Ehrlich 'in toplumsal hayatta işlevselliğini sürdüren yaşayan hukuka dikkat çekmesi ve hukuku çoğulcu bir yaklaşımla ele alması hukukun kaynağının yalnızca modern hukuki kurallara bağlı olmadığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Hukuksal çoğulculuğa dikkat çeken G. Gurvitch ise toplumların öteden beri süregelen yaşamları neticesinde kendine özgü hukukları olduğunu belirtir. Her toplum, kendi hukukunu 'normatif olgular' dan destek alarak meydana getirmektedir. Yani hukukun ilk esaslı gerçekliğini oluşturan temel yapı normatif olgulardır (Gurvitch, 1945: 171). Dolayısıyla bu normatif olgular bütün hukukun müsbetliğinin kaynağı olduğu gibi kaynakların da kaynağıdır (Gurvitch, 1949: 240). Yasalar günümüzde yaptırım gücünü nasıl devlet eliyle sağlıyorsa, içinde bulunduğu toplumsal hayatın içinden gelen normatif olgulardan kaynağını alan hukuk da meşruluğunu toplumun birliğinden, bütünlüğünden almaktadır.

Toplumsal vicdanla yakından ilişkili olan örfi hukuk bireyi, içinde bulunduğu toplumla bütünleşik görür. Bireyin tüm davranışları; toplumunu, topluluğunu ve grubunu temsil eder. Hukuk, toplumsal varoluşun, bütünü bir parçası, yansıması olarak görüldüğü için hukukun evrenselliği makro bir söylemdir ve hukuktaki ilkeler varsayımlardan ibarettir. Fakat modernleşme süreciyle birlikte insanlar belirli ve bireysel deneyimlerden vazgeçmeye, genel kuralları kabul etmeye, zengin ve renkli insan yaşamını terk etmeye ve standartlaştırılmış davranış kalıplarını kabul etmeye (Yang ve Chuan, 2022) yönelik bir süreci deneyimlemeye başlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan modern hukuk, örflerden türer ya da türemesi gerekir. Onların rengini alır, ancak devlet gücünün desteğini almış olmakla onlardan ayrılır (Cotterrell, 2020: 39). Modern hukuk genel, tekçi, odağında birey olan, bireyin keyfiyetine alan tanımayan, bireye ödev ve sorumluluklar yükleyen, farklılıkları göz ardı eden, sistematikleştirme ve tanzim etme saikiyle vardır (Bal, 2014: 202-205). Ancak iktidar erkinin hakimiyeti altında var olan ve pozitif hukuk kurallarıyla sağlanan modern düzende toplumsal varsayımların karşılık bulmaması ya da 'hukukça suç sayılmayan bir fiilin toplumca suç sayılmaya devam etmesi ya da hukukça verilen cezanın toplum tarafından yeterli görülüp görülmemesi' (Bağlı ve Özense, 2011: 43) örfi hukukla modern hukuk arasında çatışmaya neden olmaktadır. Modern hukuk kuralları ile toplumun meşru gördüğü normlar arasındaki ihtilaflar, mevcut ilişkilerin ele alınmasını gerektirmiştir.

Uluslararası literatürdeki çalışmalar, örfi hukukun kültürel arka planı, oluşumu, işlevselliği, işleyiş mekanizmasının analizi ve tarihsel süreçteki yeri (Holzinger vd., 2019; Petersen vd. 2012; Rosen, 2017; Yuill, 2018) üzerinedir. Bu araştırmalara göre biz duygusunun hâkim olduğu toplumlardaki onarıcı müdahaleler, başarılı olduğunda suçluluk duygusu uyandırarak (Harris, Walgrave ve Braithwaite, 2004) toplumla bütünleşmenin ve iş birliğinin yolunu açabilmektedir (Harris, 2003; Ketelaar ve Au, 2003). Kimi zaman toplumda sağlanacak bütünleşme ve iş birliğini ön planda tutup gelecekte suç işlemesi muhtemel olmayan birini cezalandırmaktan kaçınması beklenir. Suç işleyen kişiye ceza vermek yerine mağdurun maruz kaldığı zararı karşılama amacı olan onarıcı adaletin kullanımı (Harris vd., 2004; Pupu ve Wiessner, 2018) yaygındır.

Ulusal literatürde aşiret örgütlenmesine dair yapılan çalışmalar içinde yer alan örfi hukuk, modern hukukun toplumsal vicdanda karşılık bulamadığında örfi hukuk ile modern hukuk arasında çatışmanın ortaya çıkacağı, 'ortak bir akıl' çerçevesinde kanaat önderleriyle ihtilafların çözüldüğü veya iç çatışmaların ihtiyar heyetiyle çözümlenmesiyle hükme bağlandığı yönünde ortak bulgulara sahiptir. Başka bir ifadeyle aşiretlerin, toplumsal düzeni sağlama, ihtilafları

çözme ve dayanışmayı sağlamada kilit sosyal örgütlenme (Bruinessen, 2015; Karadeniz, 2014; Kaya, 2015; Ulutaş, 2016) olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte söz konusu çatışmanın neden yaşandığı, daha çok hangi meselelerde ortaya çıktığı, hangi meselelerde örfi hukuka ihtiyaç duyulmadığı, çözümlerin kimler aracılığıyla (dini /siyasi/kanaat önderleri), nasıl olduğu ve zamanla çözümlerde farklılaşmamanın yaşanıp yaşanmadığını da belirtmek gerekir. Bu çalışmada doğrudan örfi hukuka odaklanılarak örfi hukukun varlık gösterdiği alanlar sosyolojik bir temelde saha verilerine dayalı olarak analiz edilmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, 2018 Eylül- 2019 Mart ayları arasında 22 katılımcıyla Şanlıurfa'da gerçekleştirilmiştir. Modern hukuk karşısında örfi hukukun var olma nedenlerini anlamayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma deseni, kişilerin deneyimlerinin, toplumsal süreç ve toplumsal bağlamı içinde anlaşılma kolaylığı sağlaması (Neuman, 2014) ve örfi hukukun günümüzde neden tercih edildiğine dair daha kapsamlı bir bilgi sunması bu yöntemin tercih edilmesini sağlamıştır.

Araştırma kapsamında örfi hukukun kişilerarasındaki etkileşim sürecinde tercih edilme nedenlerini anlamak için mülakat tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilerek açık ve anlaşılabilir açıklama yapılmıştır. Böylelikle katılımcıların gönüllü olarak katılmaları sağlanmıştır. Her katılımcıya verdiği bilgilerin araştırma dışında kullanılmayıp başka kişilerle paylaşılmayacağı ve sadece katılımcıya belirtilen çalışmada kullanılacağı açıklanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce ses kayıt cihazının kullanıma gerekçesi (görüşmenin sürekliliğini sağlamak ve görüşmecinin ifadelerine bağlı kalma amacı) anlatılarak görüşme başlamıştır.

Araştırmanın amacı göz önünde bulundurularak sahadan elde edilen verilerle temalar, kategoriler ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Elde edilen veriler yeniden okunarak tematik kavramsallaştırmalara yerleştirilmiştir. Verilerin analizi aşamasında da etik sorunların önüne geçebilmek amacıyla özel kimlik bilgilerine yer verilmeyerek katılımcıların kimlikleri, kod verilerek tanımlanmıştır.

Nitel araştırmanın örneklem yöntemlerinden olan kartopu tekniğiyle ilk katılımcıdan diğer katılımcılara ulaşarak 22-85 yaş aralığında 13'ü erkek 9'u kadınla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların eğitim seviyelerine bakıldığında büyük çoğunluğun (6 kişi) lise mezunu olduğu görülmektedir. Yanı sıra 6 kişi okuma-yazma bilmemekte, 6 kişi ilkokul mezunu, 2 kişi üniversite öğrencisi ve 2 kişi üniversite mezunudur. Katılımcıların mesleklerine baktığımızda işçi, öğretmen, imam, memur, gazeteci ve çiftçi oldukları görülmektedir. Ayrıca katılımcılardan 7 kişi ev hanımı ve 2 kişi kanaat önderidir. Görüşmeler ortalama 1-2 saat aralığındadır. Türkçe kullanılarak yapılan görüşmelerde görüşme süresi uzadıkça katılımcıların yöresel ağız kullanmasının artması, görüşmelerin çözümlenirken anlama sadık kalınarak düzenlenmesine neden olmuştur.

Bu çalışma, Şanlıurfa'da yaşayan bireylerin, modern ve örfi hukuku nasıl deneyimlediklerini, algıladıklarını ve sosyal anlaşmazlıkların çözümünde karar alma mekanizmalarını anlama çabası taşıdığından sahadan elde edilen veriler, modern hukuka bakış, sosyal anlaşmazlıkların çözümü, sözün senet kabul edilmesi ve kanaat önderlerinin rolleri gibi temalar çerçevesinde ele alınarak yorumlanmıştır.

4. Sosyal Anlaşmazlıkların Çözümünde Örflerin Yeri ve Önemi

Modern hukuka göre suçun (organize vb. suçlar hariç) ve cezanın bireyselliği esastır. Fakat suçun kolektif görüldüğü geleneksel kapalı toplumlarda devam eden kolektif yaşam özellikleri bireyin, modern hukuka mesafeli yaklaşmasına neden olmaktadır. Görüşülen 22 kişiden elde edilen veriler sonucunda akrabalık temelli toplumsal yapıda, modern hukuki kuralların yetersiz kalacağı düşüncesi katılımcıların ortak vurgusu olmuştur.

“Modern hukuk geçerli değildir. Saygımız vardır. Ama bizler çözümü, kesin olarak sağlayacak olan ve hızlı çözüme ulaştıran kendi örfümüze göre oluşturduğumuz hukuk kurallarında arıyoruz. Bu sebeple de örf hukuku, modern hukuka göre daha geçerli ve baskındır.” (M. B., Erkek, 60, İşçi)

“Kapalı bir toplum sonuçta herkes yaşanması muhtemel olan anlaşmazlıkları kendi örfüyle çözmek ister.” (Z.E., Kadın, 24, Ev Hanımı)

“Bizler ilk önce sorunlarımızı aileler arasında çözümlenmeye çalışıyoruz. Daha sonra kanaat önderleri, sözünden çıkamayacağımız büyüklerimize başvuruyoruz. Bütün bu yolları tükettikten sonra resmi hukuk kurallarına başvuruyoruz. Genelde bu yollarla çözüm sağladığımız için çok da resmi hukuk kuralları bilinmiyor, tercih edilmiyor.” (F. D., Erkek, 58, İmam)

“..Mahkeme bize yarar sağlar düşüncesi bile yoktu. O zamana kadar hep büyüklerin çözdüğü durumları, yabancıya açmak olmazdı. Bizde kabul ettik aradan otuz yıl geçti hala aynı durum devam ediyor.” (M. C., Kadın, 68, Ev Hanımı)

Saha çalışmasından elde edilen verilere göre katılımcılardan 19’u modern hukuka saygı duymasına karşın yaşadıkları anlaşmazlıkları örfi hukukla çözümlenmeye çalıştığını belirtmiştir. ‘Köyde kolay değil mahkemede sorunu çözmek. Çevreni yok saydığın için hemen ayıplanırsın’ sözleri mekânın değişmesiyle yüklenilen anlamın da yeniden üretildiğini göstermektedir. Bireyin içinde yaşadığı değerler sistemine aykırı hareket etmesi, ayıplanma ve kınanma korkusuyla baş başa kalmasına neden olabilmektedir. Nihayetinde cemaat toplum yapısının kırdı büyük oranda, kent merkezinde ise kısmen etkili olmaya devam etmesi, örfi hukukun işlevselliğini dinamik ve güçlü bir şekilde sürdürmesini sağlamaktadır. Kaya (2015), çalışmasında modern hukukun bazı olaylarda küçük bir çözüm sağlamasına karşın örfi hukukun devreye girmesiyle ortaya çıkan sorunların büyük çoğunluğunun ortadan kalkabileceğini ifade eder. Modern hukukun suç olarak görmediği olayların toplumsal vicdanda rahatsızlık yaratması ya da suç teşkil eden davranışın karşısında resmi yargının tavrının yetersiz görülmesi söz konusudur. Anlaşmazlık yaşayan tarafları bir bütün olarak ele alan örfi hukukun etki gücünün kaynağı da buradan gelmektedir. Ulutaş’ın da vurguladığı gibi kültürün, örf ve adetlerin bilinmemesi, bilinse bile göz ardı edilmesi gibi nedenler mahkemelere yapılmış bir etikettir ve resmi hukuk yollarına olan rağbeti azaltmaktadır. Sorunlu olan hukuk mekanizmasının bölgede daha sorunlu işlemesi ve toplumsal vicdanı rahatlatmaması başka mekanizmaları devreye sokmaktadır (Ulutaş, 2016: 167).

“Haşimiye meydanında kardeşimin kahvehanesi var. Suriyeli müşterilerinden biri kavga çıkarmış ayırmaya çalışan abimi bıçaklamışlar. Polis geldi adamı aldı ama şikâyetçi olmadık. Olsaydık da zaten ne ceza verebilirdi ki devlet? Bizim aşirete yapılan bir şey, kendimiz halletmek istedik öyle de yaptık.” (H.K., Erkek, 45, İşçi).

“Aramızda bir anlaşmazlık çıktığında aşiretin önde gelenleri, aile büyükleri, ileri gelenler daha sonrasında devlete başvuruyoruz. Ayrıca Şanlıurfa yoğun göç alan bir bölge Suriyelilerin gelmesi de bu konuya çok

etki etti. Şehirdeki çoğu hırsızlık, gasp gibi huzursuzluğun sebebi çoğunlukla Suriyeliler. Bu sorunlarda insanlar direkt polise gidiyor. Örneğin Suriyeliler geçen gün bir tartışmada kendi insanımızdan iki kişiyi öldürdü. Polis olaya el koydu ama ne yaptı ne etti bilmiyoruz. Olan bizim insanımıza oldu. Böyle olunca da çoğu insan yanlarına kalmaması için kendi işini kendi hallediyor. Devlet ne yapabilir ki diye düşünüp bu benim meselem olarak düşünüyor.” (Ö.K., Erkek, 40, Memur)

Katılımcılar, modern hukuk yerine neden örfi hukuka başvurulduğuna işaret ederek örfi hukukun onarıcı olma özelliğine vurgu yapmaktadır. Wiessner’ e göre örfi/onarıcı hukuka başvurmak mağdurun kayıplarını telafi etme, suç işleyeni yeniden bütünleştirme ve iş birliğini sağlama amacı taşır. Çünkü küçük ölçekli toplumlarda hayatta kalmak için iş birliği ve toplu eylem esastır (Wiessner, 2020: 32320). Ortak inanış ve uygulamalarla bir araya gelen toplum (Güngör, 2019) içinde katılımcılar ‘düzen bizim düzenimiz ata bizim atamızdır’ diyerek kendilerine ait gördükleri örfi hukuka yakın durmaktadır.

“Danışılan kişi Peygamber Efendimizin de belirttiği gibi güvenilir kişi olmalıdır. Bizler de saygı duyduğumuz, güvendiğimiz aile büyüklerimize başvuruyoruz. Bizim geleneğimiz göreneğimiz farklı olduğu için devletin hukuku, her kültürden insana ve kültürüne göre çözüm üretemez. Bu nedenle örfü âdeti öğrendiğimiz gördüğümüz büyüklerimizden, kanaat önderleriyle ya da aile büyüklerimizle sorunlarımızı çözmeye çalışıyoruz.” (H.B., Kadın, 38, Ev Hanımı)

Kompleks ilişkiler ağında mahrem olanın mahkemelere taşınmaması gerekliliğini öğreten değerler örfi hukukun etkin olmasını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Toplum; değerleri ve inançlarıyla bir bütün olarak vardır. Benimsenen değerlerin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl karşılık bulunduğunu görmek modern hukuka veya örfi hukuka bakışın anlaşılmasını sağlamaktadır.

“Örfe, adetlere, kültüre bağlı olarak en önemlisi de kanaat önderlerine saygı duyarak yaşadık hep. Evlilikte sıkıntı olduğunda, kız kaçırma ya da aileler arasındaki arazi anlaşmazlıklarında, miras, su sorunlarında hemen mahkemeye koşulmaz burada. Mahremiyetimiz sonuçta dışa vurmak istemeyiz. Bu nedenle bu toplumda mahkemelere düşmek ayıp bir şeydir.” (S. E., Erkek,54, Esnaf)

“Hukuk kurallarına saygı duysak da kendi adetlerimizin, sorunların çözümünde payı daha büyüktür. Ayrıca herhangi bir sorunda direk devlete başvurmak hoş görülmez. Bak bunlar mahkemelik olmuş denir ve kınanırız. Bu sebeple her ne kadar güvensen de hukuk kurallarına, anlaşmazlıkların çoğunu örf adet hukuku ile çözmekteyiz.” (M. K, Kadın, 35, Ev Hanımı)

“Bir anlaşmazlığa düştüğümüzde eşimle, dostumuzla yani mutlaka büyüklerimizden destek alıyoruz. Onlara akıl danışmadan olmuyor. Onların hayrına da çok büyüyen olaylarımız olmamaktadır. Çünkü soruna direk müdahale edip kalıcı çözümlerle anlaşmazlıkların uzamamasını sağlıyorlar. Ayrıca büyüklerini saymamak bizde büyük ayıptır.” (N. A., Kadın, 44, İşçi)

“Mahkemeler de kan parası yoktur kişinin sonrası, ailelerin düşeceği durum düşünülmez, devlet arkada kalanlara sahip çıkmaz. Ben hapisaneye girsem dahi dava bitmiş olmaz. Çıkınca yine olacak olur devlet kimi koruyabilmiş ki! Sözü öz devletin soğuk ve ciddi yüzü bizim içimizdeki korkuyu dindirip güven vermez.” (H. K., Erkek, 45, İşçi)

“Babam, darbe zamanlarında insanların bilincinde kalan durumlar nedeniyle devlete karşı korkuyla karışık bir saygı duyar. Babam gibi çoğu insan bu korku nedeniyle çözümü devlet eliyle değil de güven duyduğu büyükleriyle çözmek istemektedir. Bu konuyla alakalı olarak bir örnek vermek gerekirse iki aile arasında husumet vardı. Bu husumet için hem devlete

başvurdular karşı taraf daha çok mağdur olsun teferruatlarla uğraşsın evine polis gitsin diye hem de kanaat önderlerine gittiler. Amaçları karşı tarafın daha fazla zarar görmesini istemekten başka bir şey değildir. Ya da tam aksi olarak mağdur tarafa mahkemeye gitmemesi hususunda baskı yapıldığı da görülmektedir.” (M. K, Erkek 63, Memur).

Yukarıda ifadelerine yer verilen katılımcılar; mahremiyet anlayışı, ayıplanma ve kınanma korkusu ve büyüklere duyulan saygının önemi üzerinde durmuşlardır. Bir başka deyişle sosyal anlaşmazlıkların çözümünde örfi hukuka başvurulma nedenlerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, akrabalık temelli toplumsal yapıda modern hukuki kuralların yetersiz kalacağı ve hızlı bir çözüm sunamayacağıdır. İkincisi, yine akrabalığın ve ailenin güçlü olduğu toplumsal yapıda saygı duyulan büyükler dururken mahrem olanın mahkemelere taşınmaması gerekliliğini öğreten değerlerin baskınlığını korumasıdır. Bu değerlerin baskınlığı ayıplanma ve kınanma korkusuna da yol açabilmekte olduğu görülmüştür. Üçüncüsü ise devlet yapısına karşı ortaya çıkan bazen güvensizlik bazen de korku duygusu, örfi hukuka başvurulma nedenlerindedir.

“Yasal olan eylem suç gerektirmez. Evet ama bu davranışın helal olup olmadığını kimse sorgulamıyor. Biz bunu örfümüzde göz ardı etmiyoruz. Çünkü biliyoruz ki her yasal hak helal değildir.” (H.K, Erkek, 45, İşçi).

Sosyal hayatı düzenleyen kurallar içinde yer alan din kuralları da hukuk kuralları gibi toplumsal hayatı düzenlemektedir. Bu nedenle aralarında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Katılımcının yukarıdaki ifadeleri, örfi hukukun benimsenen dini inanca da karşılık geldiğine ve modern hukuk kurallarının ise dini olandan uzak olduğuna yönelik bir vurgudur. Fakat saha çalışmasının geneline bakıldığında katılımcıların yaşadığı anlaşmazlıklarının ne olduğu (arazi, kız alıp-verme, kaza, cinayet, miras vs.), çözümü nerede ve nasıl aranması gerektiği noktasında belirleyici olduğu görülmüştür. Özellikle miras paylaşımı konusunda katılımcıların ifadeleri konuyu bir başka alana taşımaktadır.

“İnsanlar niyetlerine göre hukuk kurallarına başvuruyor. Örneğin mirasta genellikle aile içinde anlaşılır. Kıza ya hiç verilmez ya da sadece gönlü yapılır. Yani ailenin önde geleninin kararı etkili olur. Ama bir başka olayda, aynı kişiye resmi hukuk cazip geldiğinde onu da kullanabiliyor. Burada bir kıza mirastan hak verilmesi çok görülen bir durum değildir. Bu sebeple hukuk kişinin vicdanında başlar, vicdanında biter. Eğitici spotlar verilerek, bilgilendirici programlar ve hakikati olduğu gibi yansıtan yayınlar yapılarak insanların değişimi daha sağlıklı gerçekleştirilmeli.” (H. G., Erkek, 47, Gazeteci)

Toplumsal düzen kurallarından din ve hukuk kurallarının her ikisi de paylaşım sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek ve bireylerin haklarını korumak için hükümler belirlemiştir. Fakat yukarıdaki katılımcıların ifadeleri ne dini kuralların ne de modern hukuk kurallarının miras paylaşımı konusunda bir önemi olmadığına işaret etmektedir. Bu da ataerkil zihniyetin ve kültürün ne kadar baskın olduğunu göstermektedir. Özellikle miras gibi meselelerde kadınlar mevcut haksızlığa karşı seslerini çıkardıklarında kınanmakla, örf ve adetlere karşı gelmekle suçlanmaktadır.

5. Örfi Hukukta Hız Faktörünün İşlevselliği

Hukuk kurallarında toplumsal düzeni esas alan rasyonel bir yapı baskındır. Ancak hukuk kurallarının nihai hedefi toplumsal vicdanı rahatlatmak ve adaleti sağlamak olmalıdır. Toplumsal vicdan ve adaletin sağlandığı yerde toplumsal düzen kendiliğinden gelecektir. Çünkü vicdan, kişiyi doğruya ve iyiye yönlendirmesi ve ahlakın bir sesi olması neticesinde var olan normlar süzgecinden geçerek oluşmaktadır. Vicdanın bu rasyonel yanı, aşağılanma duygusuna bağlı

olan suçluluk duygularını telafi amacıyla gerçekleşir. Vicdan rahatlamasını (temiz vicdanı), huzur duygusu takip eder. Nihayetinde var olan biz duygusu bireyin kendi kendini gerçekleştirmesine katkı sağlarken aksi davranışlar, toplumsal dışlanmaya neden olacağından korku duygusu devreye girer. Vicdana dayalı seçimlerse adalet duygusunu daha derinlikli bir duygu haline getirerek hukuk alanında önemli (Rehbinder, 2019: 218-220) hale getirir. Toplumun vicdana dayalı seçimlerinin ürünü olan örfi kurallar da modern hukuk karşısında bazı durumlarda daha işlevsel olabilmektedirler. Bu bağlamda katılımcıların aşağıdaki görüşleri örfi hukukun sunduğu hızlı çözümlerin toplumsal vicdana karşılık geldiğine işaret etmektedir:

“Bir adamın kızı kaçırıldığında devlet kurumlarına gittiğinde genelde çözüm bulamıyor. Ya kızın yaşı tutuyor deniyor ya da rızası var diye hiçbir şey yapılmıyor. Ama baba kızının evine gelmesini, Allah’ın emriyle peygamberin kavliyle kendisinden istenmesini, evinden gelinlikle çıkmasını en önemlisi de kırılan onurunun tamir edilmesini istiyor. Modern hukukun bu isteklere cevap vermesi imkânsızdır. Aşiret sisteminde ise kızı kaçırılan baba, aile büyüklerine, kanaat önderlerine başvurduğunda ise bu sorun arabulucular sayesinde kolaylıkla çözülebiliyor. Hukuki kurallar bizim yaşantımızda bir karşılık bulana kadar da aşiret yapısı ve kanaat önderleri kolay kolay silinip gitmeyecektir.” (S. E., Erkek, 54, Esnaf)

“Külünce köyünde geçen ay tanıdığımız bir kişi dedesinin vefat haberini almıştı o telaşla çocuğun birine çarptı. Dedesinin taziyesi bittikten sonra Urfa’nın ileri gelenleri, köyün ileri gelenleri ve taraflar çağrıldı. Barış yemeği verildi yemeğin üstünde barış sağlandı. Para konusu ise mağdur tarafın isteği üzerine orta yol bulunarak sağlandı. Yüz yüze bakan insanlar sonuçta resmiyete dökülse bu kadar kolay barış sağlanmaz olay da büyüdü.” (E. G., Kadın, 45, Ev Hanımı)

“Hukuk ve adaletin olduğu her şeye inanırım ve güvenirim. Ama resmi yargıyla adaletin sağlandığını düşünmediğimden güvenmiyorum.” (C.A., 22, Erkek, Öğrenci)

“Resmi hukuka karşı halk olarak her türlü fedakârlık yapıyoruz. Halk olarak haktan yüzümüzü çevirmiyoruz ama hukuktaki esneklikler de bizi birbirimize düşürüyor. Hukuk gününde güncellenmiyor yenilenmiyor. Kanaat önderleri, yazarlar, imamlar halkı aydınlatmalı, halkın içine karışmalı halkın arasındaki sosyal anlaşmazlıklarda, problemlerde orta yolu sağlayıcı kişiler olmalıdır. Hukuk kurallarında bir kere İslam şurası yok ki karar alıp karar verelim. Sonuç olarak bizim kültürümüzden, İslam’dan kopuk bir resmi hukuk çok da geçerli değil bizim gözümüzde. Her ne kadar hukuka güvensen de bizi tatmin edici, sorunları hızlı ve kişileri düşünerek çözmediği için işimize hiç yaramıyor. İşimize yaramadığı için de resmi hukuku yok sayıyoruz.” (H. G., Erkek, 47, Gazeteci)

Katılımcıların sözlerinden de anlaşıldığı üzere söz konusu durumlarda resmi mekanizmaların prosedürleri, çoğu zaman yoğun bir kolektif bilince sahip bu tür toplulukların hukuk /adalet anlayışlarına denk düşmemektedir. Çeşitli anlaşmazlık ve davaların çözüme kavuşturulmasında başvurulmuş örfi uygulamalar topluluk üyeleri tarafından benimsenip içselleştirildiği için hızlı bir şekilde icra edilebilmektedir. Katılımcılar da örfi hukukun birçok yönden hem daha hızlı sonuç vermesine hem de daha işlevsel olduğuna işaret etmişlerdir.

“Resmi yargıya güveniyorum. Ancak sorunların çözümü noktasında eksiklikleri olduğunu düşünüyorum. Bir örnekle anlatacak olursam, diyet kesilmesi gerektiği durumlarda ödenecek para üç aşağı beş yukarı bellidir. Araçların hatırına göre bu fiyatta değişiklik olabilir. Ama diyet en fazla üç beş gün içinde mağdura teslim edilir. Mağdurun bu şekilde bir an önce onure edilmesiyle olayın dallanıp budaklanması, yeni kayıplara, çatışmalara yol açması engellenmiş olur. Resmî kurumlara kalsa davanın karara bağlanıp bu paranın ödenmesi yılları bulur.” (A.K., Erkek, 82, Kanaat Önderi)

Bu katılımcı modern hukuki uygulamaların aksine örfi uygulamaların hızlı ve sonuç alıcı yönüne, mağdur tarafa verilen diyeti örnek vererek dikkati çekmektedir. Böylece suçlu tarafın mağdur tarafa bir diyet (bu çoğunlukla mağduriyetin boyutuna göre belirlenen bir miktar para) ödemesiyle anlaşmazlığın ya da çatışmanın büyümesinin önüne geçilmiş olmaktadır. Oysa resmi hukuka başvurulduğunda sonucun daha farklı, anlaşmazlığın da çözümsüz kalabileceği belirtilmektedir. Bu hususla ilgili katılımcılara modern hukuka karşı bakış açıları sorulduğunda farklı örnekler üzerinden resmi/modern hukuki uygulamalara karşı örfi hukuki uygulamaların avantajlarını şu şekilde dile getirmektedirler:

“Güveniyorum ama kolay bir çözüm dururken diğer başka bir yol aklımızdan geçmiyor. Örneğin bir tarla meselesi için dava açsak sonucunu yıllar sonra alırız. Bu da husumeti artırır ama kendi aramızda bunu daha hızlı çözümlenebiliyoruz.” (R. A., Erkek, 61, Emekli Öğretmen)

“Güveniyorum elbette ama biz daha hızlı ve problemin sonucunu en asgariye indirerek çözümlendiğimiz için sosyal anlaşmazlıklar da en son başvurduğumuz mercidir. Resmi yargıya her ne kadar güvensen de olay orda büyüyecek husumet artacak bundan korktuğumuzdan kendi kültürümüze göre çözümlenmeye çalışıyoruz. Bu nedenle ilk önce sorunlarımızı aileler arasında çözümlenmeye çalışıyoruz. Daha sonra kanaat önderleri, sözden çıkamayacağımız kabile büyüklerine başvuruyoruz. Bütün bu yolları tükettikten sonra resmi hukuk kurallarına başvuruyoruz. Genelde bu yollarla çözüm sağladığımız için çok da resmi hukuk kuralları bilinmiyor ve tercih de edilmiyor.” (H. K., Erkek, 45, İşçi)

“Hukuka güveniyoruz ama çok şey hatıra-gönüle binaen çözülüyor. Örneğin ben sizden borç para aldığımda içinde bulunduğum aşiretten kimden o borcu istesenez o size çıkarır verir. Biri bana saldırdığında da aşiretimin tamamı benimle meydana geliyor. Korumayı çok rahat hissederiz. Bundan daha iyi bir hukuk sistemi olamaz.” (H. G., Erkek, 45, Gazeteci)

“Resmi hukuka güveniyorum ama içinde yetişmiş olduğumuz kültür bize resmi yargıyı son çare olarak öğretti. Bu sebeple bütün sosyal anlaşmazlıklar da ilk önce büyüklerimize, ailelerin en yaşlısına danışırız. Eğer husumet tek günde çözülecekse büyükler sayesinde çözüyoruz. Devlete gidip bu husumeti yıllarca sürdürüp anlaşmazlığın büyümesini her geçen gün birinin zarar görmesini istemiyoruz.” (H.B., Kadın, 38, Ev Hanımı)

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu resmi yargıya güvendiğini fakat hızlı, kalıcı ve mağdurun mağduriyetini gideren örfi hukukun daha işlevsel olduğu için anlaşmazlıklarda çözümü bu yolla sağladıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu işlevsellikler ağı bir yönüyle topluluk içindeki sorunları çözüme kavuşturup, kentsel hayatta kolaylıklar sağlarken diğer yandan bireylerin modern hukuksal araç ve imkânlarla görece mesafeli durmasına, aşiret sistemine ait uygulamaların (statü/ rol ve pratikler) kentte sürdürülmesine yol açmakta ki bu da modernleşmenin gerçekleşmesinde gecikme ve farklılaşmalara neden olmaktadır (Kaya, 2015: 126-127).

İbn Haldun'a göre insanoğlu her zaman toplumsal hayatta ortaya çıkabilecek düzensizlikleri engelleyecek bir üst güce muhtaçtır (Haldun, 2015: 350). Bu üst güç kimi zaman siyaset kimi zaman dinden kaynağını alır. Örneğin çatışmaların çözümünde güçlü asabiyetle yönetimi elinde tutan siyasi iradenin adaletle yönetimi, çatışmaların çözümünde etkili olabilmektedir. (Okumuş, 2018:26). Sosyo-politik bir örgütlenme olan aşiret sisteminin de günümüzde siyasal partilerle olan yakınlığı sayesinde siyasi iradenin nüfuzu artmaktadır. Katılımcılara siyasi partilerin anlaşmazlıkları çözümedeki rolleri ve ne kadar etkileri olduğu sorulduğunda,

“Daha geçen gün olan bir olayı örnek vermek gerekirse Suriyeli bir kişi başkasına çalışmış parası ödenmemiş hemen partiye başvurdu. Parti sayman aracılığıyla bu kişiye her ay belli bir ücret ödeyip emeğinin karşılığını verdi. Çevremizde gördüğümüz bu ve benzeri örnekler bizim partiye olan güvenimizi arttırdı. Şu an bende biri bana bir şey yapsın partiye başvururum parti çok hızlı bir şekilde yardımcı oluyor, zararımızı hemen karşılıyor.” (S. E., Erkek, 54, Esnaf)

Peki, partinin bir çıkarı var mı?

“Hayır, kesinlikle partinin bir çıkarı yok hatta parti tarafların sorunlarına çözüm bulur. Barış için yemek düzenler, yemek ve yol parasını karşılar, barış adına iki tarafa da gül verir.” (S.E., Erkek, 54, Esnaf)

Katılımcının yukarıdaki ifadelerine bakıldığında örfi hukuka ihtiyaç duyulmasının gelenek ve göreneklerdeki karşılığının yanı sıra pratikte bir karşılığı bulunmasına da dikkat çekilmiştir. Sorunların aşiret veya siyasi partilerle hızlı bir şekilde çözmenin konforu, muhtemel sorunların çözüm yeri olarak siyasi iradenin aynı işlevsel mekanizmalar olarak düşünülmesini sağlamaktadır. Toplumun ileri gelenlerinin desteğini yanına almak isteyen siyasi parti liderleri, kendilerine her zaman bu bölgelerden temsilciler arayarak kolektif toplumun blok oylarını talep etmişlerdir (Karadeniz, 2014; Ulutaş, 2016). Böylece karşılıklı pragmatik ilişkiler ağı var olan düzenin devamlılığını garanti altına alır. Ayrıca katılımcılardan elde edilen bu bilgiler, mahiyeti tamamen farklı bir toplum yerine yavaş yavaş değişen, değişime ayak uydurmaya çalışan bir toplumsal yapıya da işaret etmektedir.

Katılımcılardan üç kişi “Artık söz yeterli olmuyor, yazıya bağlı kalmak daha fazla bağlayıcı olmaya başladı” düşüncesinde hemfikirdir. Sözün etkisini yitirmeye başladığına dair söylem çözümün artık resmi yargıda aranmaya başladığına işaret ediyor.

“Eskiden cemaat toplanır. Ailenin ileri gelenleri büyükler bir araya gelerek anlaşmazlıkları çözümlüyordu. Bu çözüm de geçmişte benzer soruna ne ceza verilmişse ona bakılarak oluyordu. Son zamanlarda ise eski gelenek görenekle yetişmiş insanlar yine aynı şekilde yaşıyor. Ancak gençler hiç kafasını ağrıtmıyor direk devlete başvuruyor. Çünkü sözün önemi azalmaya başladı.” (E.G., Kadın, 45, Ev hanımı)

“...Şanlıurfa bu kadar karışık değildi. Bilirdik kimin hangi sülaleden geldiğini anlaşılmamasak muhababımız olurdu. Şimdiki gibi sözleşme de yapmazdık. Tabi bu kadar karışık olmayan yerlerde sözleşmenin yapılmaması hala devam ediyor. Zaten kişinin sözü senettir. Ama şimdi insanların yazılı senetleri bile sahte çıkıyor ya da tüm kapılarını kilitliyor yine de aklını evde bırakıyor.” (R.Y., Kadın, 60, Ev hanımı)

“Komşum kocasından rahatsızdı. Kadın evliliğinde bir türlü huzur bulamadı. Burada otellere, konukevlerine temizliğe gitmeye başladı. Daha sonra da tek başına gidip boşanma davası açtı. Eskiden olsa böyle bir şey mümkün değildi ama şimdi ailesinin boşanmasına izin vermediği kadın tek başına çareyi adalette arıyor. Bu büyüklerimizi yok saymak ya da ihtiyacımızın kalmadığını göstermiyor tabi.” (B.E., Kadın, 42, İşçi)

Toplumsal değişimin kaynağı, asabiyeettir (Haldun, 2015). Grup dinamiğine bağlı olarak asabiyeetin kaynağının değişmesi, sözün önemini azaltarak yeni düzen sağlayıcısının (devletin) devreye girmesini sağlamıştır. Klasik sosyologların ise (Durkheim, Simmel, Weber vd.) farklılaşma olarak tanımladıkları, modernleşme süreciyle birlikte meydana gelen sosyal değişimdir. Zira modernleşmeyle birlikte kolektif bilinç azalmakta, bireyselleşme artmaktadır. Bundan örfi hukuki uygulamaların da etkilendiğini görebilmekteyiz.

6. Örfi Hukuk Uygulayıcıları: Üçüncü Taraf Olarak Kanaat Önderleri

Örfi hukukta mağdur taraf ile mağduriyete sebep olan taraf arasında onarıcı adaletle uzlaşma sağlanır. Onarıcı adalet suçluya ceza vermek yerine suçluya sorumluluklar yükler. Amaç mağdurun uğradığı zararı gidermek ve kalıcı çözümlerle toplumsal hayattaki uyum ve düzenin devamlılığını sağlamaktır. Anlaşmazlıkların çözümünde taraflar arasındaki anlaşmanın sağlanmasında kanaat önderleri kilit role sahiptir. Kanaat önderi olarak adlandırılan kişiler, yıllarca halkın dertleriyle hemhal olmuş, halkın aşına olduğu kişilerden oluşur. Bir bakıma toplumun 'organik aydını' denebilecek bir kesimin yanında, belli bir zamanda topluma 'bu sizin liderinizdir' denilen kişilerdir (Ulutaş, 2016:186-187). Bu kişiler hem birleştirici olma hem de kolektif bilinci harekete geçirme noktasında etkilidirler. Çeşitli anlaşmazlıkların büyümesine veya kan davalarına dönüşmemesinde bu liderler veya kanaat önderleri önemli bir rol üstlenmektedirler (Tekin, 2014).

"Her kabilenin ya da sülalenin bir önde geleni, yaşlısı değer verdiği var. Bunlar birleşir herhangi bir sorunda yardımcı olurlar. Her iki tarafın da güven duyması açısından bu kişilerin taraflardan herhangi biriyle akrabalık bağı bulunmaması da önemlidir. Bu kişiye o vasfi cemaat verir. Çıkıp kendisi sorunlarınızın arabulucusu olacağım demez. Nasıl ki peygamber efendimiz peygamberliği öncesinde 'Muhammedül Emin' olarak biliniyorsa bu kişilerde, cemaatçe güvenilen ve iyi bilinen kişilerdir. Köydeki çoğu insan zaten onları kıramaz, hürmetten dediklerini yapmak, aldıkları kararlara uymak zorundalardır." (R. E., Erkek, 61, Emekli Öğretmen)

"Kanaat önderleri, bulunduğu çevrede sevilen, sayılan, değer verilen her konuda sözüne itibar edilen kişilerdir. Toplum gerek tecrübesi gerek bilgisi gerekse de yaşı itibarıyla barışçıl tutumuyla onları, akil insan diye parmakla gösterir. Çatışma çıktığında bu insanların hakemliğine başvurulur. Sözleri son sözdür üstüne söz söylenmez. Kim, herkesin kabul ettiği, saygı duyduğu birini karşısına almak ister ki? Sadece bu insanlarda değil, burada büyüğün sözünü yere düşürmek ya da sözünü çiğnemek onları yok saymaktır. Bu nedenle de orta yolu bulan kişilerin maddi ve manevi gücü kavganın önünü keser." (M. K., Erkek, 85)

Katılımcıların ikisi de anlaşmazlıklarda çözüm sağlayacak kanaat önderine arabuluculuk görevinin cemaat tarafından atfedildiğini belirtmiştir. Güvenilir, tecrübeli ve tarafsız olabilme nitelikleri bulunan bu kişilere duyulan saygı karar alıcı olmalarını sağlamıştır. Bu nitelikleri barındıran liderin sözü yere düşürüldüğünde 'mahalle baskısıyla karşılaşmak', 'ayıplanmak /kınanmak', 'sansür yemek' ve 'yurdunu terk etmek zorunda kalmak' gibi olumsuzlukların önünün açılacağı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Dolayısıyla herhangi bir yaptırıma maruz kalmamak ve toplumun makbul üyesi olmaya devam etmenin yolu ortak akıl önderliğinde teamüllere uygun davranmaktan geçmektedir. Yaygın teamüllerin yansıması olan bu düşünce örfi hukuka dayalı düzene de meşruiyet kazandırmaktadır. Weber ise sağlanan düzene meşruiyetini sağlayan şeylerden biri de gelenektir (Weber,2012:146) diyerek benzer bir açıklama getirmiştir.

Kanaat önderi olarak görülen iki katılımcı, kanaat önderlerinin toplumdaki rollerini şu ifadeleriyle vurgulamıştır:

"Cemaat içinde yaşamın, huzur ve güven içerisinde sürmesi için bir rehberin, liderin olması gerekir. Gördüğümüz üzere cehalet en önemli sorunlarımızdan biridir. Burada da okumuş insan sayısı çok az. Okumuş olsa bile inançlara ters düşmeden, taraflar düşünülerek, sağduyulu davranmak çok önemlidir. Belki de yaşımızdan ötürü fevri hallerden uzak durduğumuz için bu çevrede olsun aile çevresinde olsun arayış bulmam için gelirler. Aslında

her toplumda bir ortak akıl sağlayıcı olmalıdır. Çünkü topluluklara rehberlik eden, yol gösteren, yönlendirip yöneten olmadıkça, toplumda kavga eksik olmayacaktır.” (A.K., Erkek, 82, Kanaat Önderi)

“Hafif akıl ağır yüküdür yani ‘aqla sivik barê girane’ deriz. Bunun ortaya çıkaracağı sorunları asgari düzeyde yaşamamak için problemleri bir an önce çözümlenmeye çalışırız. Tarlalar üzerinde yaşanan sorunlar, sınır anlaşmazlıklarında, gençlerin arasındaki tartışmalar büyüyüp aileler için içine girdiğinde telkinler vererek sükûnet sağlamaya çalışırız. Toplanıp mahkemeye gitseler Türkçe konuşup dertlerini dahi anlatamazlar mesele iyice uzar daha fazla problem yaratır. Bir de kişi devletten de bir yakınlık göremeyince her türlü sorunun çözümü için insanlar, güvendikleri kişilere başvurmak istemektedir. Böylelikle de bizler kimi zaman bir din adamı, şeyh gibi kimi zamanda devletin hâkimleri gibi davranarak hak gözeterek arayış bulmaya çalışıyoruz.” (H. B.O., Erkek, 74, Kanaat Önderi)

Weber’in müşterek anlayışların saf teamüllerden ayrılarak zorlayıcı yürütmenin güvencesine doğru giden bir hukuk anlayışı bulunmaktadır (Weber, 2014:189). Kanaat önderlerinin yukarıdaki ifadeleri ise Weber’in bahsettiği zorlayıcı yürütmeden ziyade çatışma halinden barışa geçişte müşterek anlayışta buluşturan ortak bir aklın/liderin zaruri olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra kolektif bilincin yüksek oluşu, aileler arasındaki çatışmanın uzamasıyla zararın artacağı gerçeği ve anlaşmazlık yaşayan kişilerin resmî kurumlarla ortak bir dile sahip olmaması kanaat önderlerinin işlevselliğini arttırmaktadır.

“Bölgede bir de örfümüz İslam ile paralel olduğu için bir taraf hadi şeriata gidelim çözelim dediğinde hayır ben gitmem demek olmaz. İş buraya varınca barış zorunludur. Ha tabi kötü niyetli insanlar bu durumu da suiistimal etmiyor desem, yalan olur. Örneğin barış yemeği veriliyor iki saat sonra bir bakıyorsun bir taraf yine can kaybetmiş. Ama bunlar kötü örnekler her yerin iyisi kötüsü olduğu gibi bunlar da öyle. Tabi devletin böyle bir yaptırımı, bağlayıcılığı olduğunu söyleyemem.” (M. K., Erkek, 85)

Yukarıda ifadelerine yer verilen katılımcı, kanaat önderlerinin neden hala işlevini devam ettirdiğine yeni bir neden daha eklemiştir. Şeriat olarak ifade edilen toplumsal yaşamı ve insan yaşamını düzenleyici dinsel kurallar bütününe duyulan saygının büyüklüğü önemlidir. Dolayısıyla çözümün dini değerlerle paralel olan örfi hukukta aranmasının kabul edilmemesi mümkün değildir. Hukuk uygulayıcılar veya karar alıcılar olarak var olan liderlere duyulan saygının bir kaynağı da buradan gelmektedir.

7. Sonuç

Bu çalışma modern hukukla kıyaslandığında örfi hukukun varlığını neden ve nasıl devam ettirdiğine odaklanmıştır. Şanlıurfa’da birey, içinde bulunduğu cemaatin/topluluğun bir parçası olarak vardır ve “bizi” temsil etmektedir. Dolayısıyla suç ve mağduriyet bireysel olmaktan ziyade kolektif olarak algılanmaktadır. Akrabalık ve aşiret sisteminden kaynağını alan toplumsal düzenin dışına çıkmak ve sadece özne olarak var olmak zordur. Özellikle anlaşmazlık yaşayan tarafların akraba olduğu durumlarda sorunun mahkemelere taşınması, çözüm sürecini ve çatışmayı olumsuz etkileme ihtimali yüksektir. Dolayısıyla örfi hukukun; suçu bireysel görmemesi, bireyin içinde bulunduğu cemaatin menfaatini ön planda tutarak sorunlara hızlı, kalıcı çözümler üretilmesi ve deneyimlere bağlı olarak duyulan güven dikkat çekmektedir. Örneğin mağdur tarafa ödenecek kan parası ya da diyetin bir an önce yerini bulmasına karşılık modern hukuk mekanizmalarında aynı hız görülememekte davaların nihayete ermesi seneler alabilmektedir.

Bu nedenle araştırmada katılımcılar, resmi yargıya güvenseler dahi çatışma sürecinin uzamasını istemedikleri için örfi hukukla anlaşmazlıkları çözdüklerini belirtmişlerdir.

Literatürdeki diğer çalışmaların (Karadeniz, 2014; Kaya, 2015; Ulutaş, 2016) ortaya koyduğu gibi bu çalışmadaki katılımcılar da hukukun suç olarak görmediği olayların toplumsal vicdanda rahatsızlık yaratması ya da suç teşkil eden davranışın karşısında resmi yargının tavrının yetersiz görölmesine dikkat çekmiştir. Yanı sıra aşiret örgütlenmesinin varlığı ve geleneksel aile yapısının hakimiyetini koruması, saygı duyulan büyükler dururken mahrem olanın mahkemelere taşınmaması gerekliliğini öğreten değerler ve ayıplanma-kınanma korkusu şanlıurfa'da örfi hukukun varlığını ve işlevselliğini arttırmaktadır. Bu nedenle karar alma süreçlerinde aşiret liderleri, ailenin ileri gelenleri, kanaat önderleri ve siyasi partilerin etkisi görülebilmektedir. Ancak daha genç neslin örfi hukukla hızlı bir çözüm sunulacak olsa da sözün gücünü kaybetmesi nedeniyle modern hukuka olan güvenin arttığına dair vurgusu, modern hukuk kurallarına olan algının yavaş yavaş değişmeye başladığını göstermektedir.

Saha çalışmasının geneline bakıldığında şanlıurfa'da toplumsal düzeni sağlayan kurallar, karmaşık kültürel bağlıamların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, hukuk kuralları konusundaki deneyimlerin, toplumsal normlarla ne kadar ilişkili olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Anlaşmazlıkların çözümlenme sürecinde de her kültür, kendi alanlarını ve kategorilerini kendine özgü biçimde oluşturmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların yaşadığı anlaşmazlıkların ne olduğu (arazi, kız alıp-verme, kaza, cinayet, miras vs.), çözümün nerede ve nasıl aranılması gerektiği toplumsal vicdanının nasıl oluşturulduğuyla yakından ilişkilidir. Ve en önemlisi de şanlıurfa'da halen toplumun diğer üyelerinin sosyal desteğine ihtiyaç duyulmaya devam edilmesi, bölgenin kendine özgü bir değişimle cemaat toplum yapısını büyük ölçüde sürdürdüğünü göstermektedir.

Kaynakça

- Andreoni, J. and Gee, L.K. (2012). Gun for hire: Does delegated enforcement crowd out peer punishment in giving to public goods?. *Journal of Public Economics*, 96(11-12):1036-1046.
- Bağlı, M. ve Özensel, E. (2011). *Türkiye' de töre ve namus cinayetleri*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bal, H. (2014). *Hukuk sosyolojisi*. Ankara: Sentez.
- Baldassarri, D. and Gorssman, G. (2011). Centralized sanctioning and legitimate authority promote cooperation in humans. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 108(27): 1036-11027.
- Barth, F. (2001). *Kürdistan'da toplumsal örgütlenmenin ilkeleri*. (Çev: Serap Ruken Şengül & Hişyar Özsoy), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (2015). *Ağa, şeyh ve devlet*. (Çev: Banu Yalkut), İstanbul: İletişim.
- Conley, J.M. and O'barr, W.M. (1993). Legal anthropology comes home: a brief history of the ethnographic study of law. *Loy. LAL Rev*, 27(1): 41.
- Cotterrell, R. (2020). *Hukuk sosyolojisi giriş*. (Çev: Saim Üye). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Delaney, C. (2014). *Tohum ve toprak Türk köy toplumunda cinsiyet ve kozmoloji*. (Çev: Selda Somuncuoğlu & Aksu Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ehrlich, E. (2019). *Hukuk sosyolojisinin temel ilkeleri*. (Çev: Artun Mimar). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin sonuçları*. (Çev: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gurvitch, G. (1945). Tabii hukuk mu, yoksa sezgiye dayanan müspet hukuk mu?.(Çev: Hamide Topçuoğlu). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(4):156-196.
- Gurvitch, G. (1949). Hukuk sosyolojisinin konusu ve problemleri. (Çev: Hamide Topçuoğlu), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2):222-245.
- Güngör, E. (2019). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Yer-su Yayıncılık.
- Güngörer, F. (2021). Geleneksel kapalı toplumların ürettiği kanaat önderliği olgusuna yönelik bir saha araştırması. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7: 61-90.
- Grieco, D., Faillo, M. and Zarri, L. (2017). Enforcing cooperation in public goods games: Is one Punisher Enough? *Journal of Economic Psychology*, 61: 55-73. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2017.03.007>.
- Haldun, İ. (2015). *Mukaddime 1*. (Çev: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Harris, N. (2003). Reassessing the dimensionality of the moral emotions. *British Journal of Psychology*, 94 (2003):457-473.
- Harris, N., Walgrave, L., and Braithwaite, J. (2004). Emotional dynamics in restorative justice conferences. *Theoretical Criminology*, 8(2):191-210.
- Haviland, W.A, Prins, H.E., Walrath, D. and McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji*. (Çev: İnan Deniz Erguvan Saroğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Holzinger K., Haer R., Bayer A., Behr D. M., and Neupert-Wentz C. (2019). The constitutionalization of indigenous group rights, traditional political institutions, and customary law. *Comparative Political Studies*, 52(12):1775–1809. doi: 10.1177/0010414018774347.
- Karadeniz, S. (2014). *Aşiret ailesi ve kentte dönüşümü*. (Ed. Mustafa Aydın), Aile Sosyolojisi içinde, İstanbul: Açılım.
- Kaya, M. (2015). *Aşiret modernleşmesi*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Ketelaar, T & Au, W.T. (2003). The effects of feelings of guilt on the behavior of uncooperative individuals in repeated social bargaining games: an affect -as- İnformation interpretation of the role of emotion in Social interaction. *Cognition and Emotion*, 17 (2003): 429-453.
- Neuman, W. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. USA: Pearson Education Limited.

- Nosenzo, D. and Sefton, M. (2014). *Promoting cooperation: The distribution of reward and punishment power. In Social Dilemmas: New Perspectives on Reward and Punishment.* Oxford: Oxford University Press.
- Okumuş, E. (2018). Umran ilmi, çatışma çözümü ve barış. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 3 (1): 1-30.
- Ökten, Ş. (2010). İktidarın sosyolojik kimliği: Aşiretlerde iktidarın biçimi ve kaynakları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(2): 183-215.
- Özcan, M. T. (1998). *İlkel toplumlarda toplumsal kontrol.* İstanbul: Özne.
- Ulutaş, E. (2016). *Kanaat önderi bir liderlik fenomenolojisi.* İstanbul: Açılım.
- Petersen, M.B, Sell, A., Tooby J. and Cosmides L. (2012). To punish or repair? Evolutionary psychology and lay intuitions about modern criminal justice. *Evolution and Human Behavior*, 33(6): 682-695.
- Pupu, N. and Wiessner, P. (2018). *The challenges of village courts and operation Mekim Save among The Enga of Papua New Guinea Today: A View from The Inside.* Australian Aid Discussion Papers.
- Rehbinder, M. (2019). *Hukuk sosyolojisi.* (Çeviri: İlyas Doğan ve Hilal Kafkas), Ankara: Astana Yayınları.
- Roberts, S. (2010). *Düzen ve kargaşa hukuk antropolojisine giriş.* (Çev: Erkan Koca), Ankara: Birleşik.
- Rosen, L. (2017). *The judgment of culture: Cultural assumptions in American law.* London: Routledge.
- Sümer, N. (1998). Bir kültür ürünü olarak hukuk. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38(1-2): 313-321.
- Tekin, F. (2014). Söylem ve gerçeklik arasında aşiret reisi. *Sosyoloji Divanı*, 3: 85-97.
- Tönnies, F. (2001). *Community and civil society.* (Ed. Jose Harris), (Translated by: Jose Harris and Margaret Hollis). Cambridge University Press .
- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, eşkıya ve devlet.* İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Weber, M. (2011). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu.* (Çev: Gülistan Solmaz). Ankara: Alter.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* I. Cilt. (Çev: Latif Boyacı). İstanbul: Yalın Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Hukuk sosyolojisi.* (Çev: Latif Boyacı), İstanbul: Yalın Yayınları.
- Wiessner, P. (2020). The role of third parties in norm enforcement in customary courts among the Enga of Papua New Guinea. *Proc Natl Acad Sci U S A*, 117(51): 32320–32328. doi: [10.1073/pnas.2014759117](https://doi.org/10.1073/pnas.2014759117)
- Yalçın-Heckmann, L. (2016). *Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri.* (Çev: Gülhan Erkaya). İstanbul: İletişim.
- Yang J, & Chuan TB. (2022). Evaluation and analysis of traditional customary law based on the perspective of big data. *Comput Math Methods Med*, 2022:5088630 doi:10.1155/2022/5088630.
- Yuill C. (2018). Is anthropology legal? *Anthropology in action*. 25(2):36–41. doi: 10.3167/aia.2018.250205.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This article focuses on the appearances of customary law in social life, which remains valid against modern law in Şanlıurfa. It is thought that with modernization, religious values, our feelings and kinship will lose their influence in the new social life. However, the existence of tribal organization and the dominance of the traditional family structure ensure the existence and function of customary law in Şanlıurfa. This difference rather than being a complete break with the old was achieved by establishing the link between the new conditions and the existing features of social life. Thanks to this established bond, customary law, which is one of the functional mechanisms of the community, continues to be needed in disputes between different parties. The study aims to explain the sociological reasons behind the continued existence of customary law (although transformed) against modern law in Şanlıurfa. In addition, it is aimed to discuss the role of customary law in the modern state of law and to reveal its functioning. Within the scope of this research, with the qualitative data obtained from Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü, Bozova, Siverek and Suruç districts of Şanlıurfa, it has been analyzed which sociological factors provide the existence of the customary law in the face of modern law.

Methods

This study was carried out in Şanlıurfa with 22 participants between September 2018 and March 2019. The qualitative research method which was used in this research, aims to understand the reasons for the existence of customary law against modern law. Considering the purpose of the research, themes, categories and sub-categories were created with the data obtained from the field. The obtained data were re-read and placed in thematic conceptualizations. In order to avoid ethical problems during the analysis of the data, the identities of the participants were defined by giving a code, and not including any special identity information. Among the participants between the ages of 22-85, 13 are male and 9 are female. Considering the education levels of the participants, it is seen that the majority (8 people) are high school graduates. In addition, 6 people are illiterate, 6 people are primary school graduates and 2 people are university graduates. When we look at the professions of the participants, it is seen that they are workers, teachers, imams, civil servants, journalists and farmers. In addition, 7 of the participants are housewives and 2 are opinion leaders. Interviews are between 1-2 hours on average. Focus group discussions were held with 4 women and 3 men, and it was tried to make it easier for the participants to remember their experiences regarding modern and customary law. This study strives to understand how individuals living in Şanlıurfa experience and perceive modern and customary law and their decision-making mechanisms in resolving social disputes. Data obtained from the field have helped to interpret themes such as the view of modern law, the resolution of social conflicts, the acceptance of the word as a deed, and the roles of opinion leaders.

Conclusion

It is difficult to go out of the social order originating from the kinship and tribal system and to exist only as a subject. Especially in cases where the parties in dispute are relatives, it is highly likely that the problem will be brought to the courts, negatively affecting the resolution process and the conflict. It is noteworthy that the customary law does not see the crime as an individual, that the individual is in the forefront of the interests of the community, producing fast and permanent solutions to the problems, and the trust that is based on experience. For example, although the blood money or amount to be paid to the aggrieved party finds its place as soon as possible, the same speed cannot be seen in modern legal mechanisms, and it may take years for the cases to be finalized. For this reason, the participants in the study stated that they resolved the disputes with customary law because they did not want the conflict process to prolong, even if they trusted the official judiciary. Again, the participants drew attention to the fact that events, which the law does not consider as a crime, cause discomfort in the social conscience or that the attitude of the official judiciary is inadequate in the face of criminal behavior. In addition, the existence of the tribal organization and the preservation of the traditional family structure, the values that teach that the private should not be brought to the courts while the respected elders remain, and the fear of shame and condemnation increase the existence and functionality of the customary law in Şanlıurfa. For this reason, the influence of tribal leaders, family dignitaries, opinion leaders and political parties can be seen in the decision-making processes. However, the emphasis of the younger generation on the increase in confidence in modern law due to the loss of power of the word, even though a quick solution will be offered with customary law, shows that the perception of modern legal rules has begun to change. As a result, each culture creates its own fields and categories in its own way in the resolution process of conflicts. Therefore, whatever the disagreements experienced by the participants are (land, marriage, accident, murder, inheritance, etc.), where and how a solution should be sought is closely related to how the social conscience is formed. And most importantly, the continuing need for the social support of other members of the society in Şanlıurfa shows that the region maintains its community structure to a large extent with a unique change.

Reconsidering the Legal Dimension of Migration in the Triangle of Immigrant Identity and Belonging*

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Gör. Çağrı Güçlüten
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji
Üniversitesi Dış İlişkiler Birimi. Adana/Türkiye.
e-mail: cagrigucluten@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 17. 09. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 01. 12. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Güçlüten, Ç. (2024). Reconsidering the legal dimension of migration in the triangle of immigrant identity and belonging. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 45-64. <https://doi.org/10.33709/10.33709/ictimaiyat.1361759>

Abstract

Migration as a global factor has become a pivotal and global concept, substantially impacting societies worldwide. The paper explores the multifaceted nature of belonging and the various challenges and opportunities immigrants encounter in their pursuit of becoming integral members of their adopted societies and accordingly delves into the complex interplay of factors surrounding immigrants' sense of belonging, evolving identities, and their pursuit of citizenship in the context of law in their new host countries. Furthermore, as the concept of "citizenship" represents an individual's bond with a specific state and the acceptance of associated rights and responsibilities. Due to these reasons, this paper also investigates the challenges immigrants face in obtaining citizenship and the implications this has on their sense of belonging and identity. Based on a literature review, this study was processed and analyzed. As a result of the research, it was concluded that when settling in a new country, immigrants face both the desire to preserve their culture of origin and the need to adapt to the values and norms of the new society. At this point, belonging refers to the extent to which immigrants feel they belong to a group or community.

Keywords: Identity, Belonging, Citizenship, Migration, Immigrant.

Göçün Hukuki Boyutunu Göçmen Kimlik ve Aidiyet Üçgeninde Yeniden Düşünmek

Öz

Göç, dünya genelinde önemli bir küresel faktör olarak ortaya çıkmış, dünya çapında toplumları derinden etkileyen bir olgu olarak belirmiştir. Bu makale, aidiyetin çok yönlü doğasını ve göçmenlerin, benimsedikleri toplumların önemli üyeleri olma çabalarında karşılaştıkları çeşitli zorlukları ve fırsatları araştırmaktadır. Bu bağlamda, makale göçmenlerin aidiyet duygusu, değişen kimlikleri ve yeni ev sahibi ülkelerindeki hukuki çerçeve bağlamında vatandaşlık arayışları etrafında karmaşık etkileşimini incelemektedir. Ayrıca, "vatandaşlık" kavramı, bir bireyin belirli bir devletle olan bağını ve bu bağa bağlı hakları ve sorumlulukları kabulünü temsil ettiği için, bu çalışmada göçmenlerin vatandaşlık elde etme konusunda karşılaştığı zorlukları ve bunun aidiyet duygusu ve kimlikleri üzerindeki etkilerini de araştırmaktadır. Bu çalışma, literatür incelemesi yöntemine dayanarak işlenmiş ve analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, göçmenlerin yeni bir ülkeye yerleşirken hem köken kültürlerini koruma arzusuyla hem de yeni toplumun değer ve normlarına uyum sağlama ihtiyacıyla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmıştır. Bu noktada aidiyet, göçmenlerin kendilerini bir gruba veya topluluğa ne ölçüde ait hissettiklerini ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Aidiyet, Vatandaşlık, Göç, Göçmen.

* Bu makale, Türkiye'de geçici korunan Suriyelilerin aidiyet kimlik ve vatandaşlık sorunu: Hatay ili örneği isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

1. Introduction

Migration has become a significant social and political phenomenon on a global scale today. This process, in which people change places for different reasons, leaves a deep impact on societies. Immigrants' sense of belonging refers to the connection they feel to which society they belong to. The migration process can shape and change the identity of immigrants. As immigrants try to adapt to a new country or community, they try to develop a sense of belonging there. A sense of belonging can be built on social relationships, cultural similarities, and shared experiences. As a result of migration, understanding and analyzing the social dynamics of immigrants on concepts such as identity, belonging and citizenship is of great importance. Immigrants' identities include the way they identify themselves, their origins, and the groups they belong to. When immigrants need to start a new life outside of the society they were born or raised in, they need to reshape their identities and develop a sense of belonging. In this context, immigrants can struggle with different identities against both their origin society and the new society they live in.

The citizenship issue of immigrants implicates legal and political dimensions in the migration process. Citizenship refers to an individual's attachment to a particular state and acceptance of that state's rights and responsibilities. Immigrants often seek various ways to obtain citizenship status and face various difficulties in the process. Citizenship is an important factor affecting the social integration of immigrants and is closely related to their identity. This article aimed to understand and analyze the social dynamics of immigrants such as identity, belonging and citizenship. The challenges faced by immigrants, their search for identity, their sense of belonging and their effects on citizenship status will be emphasized. The main purpose of the research is to understand how immigrants define their social identities, how they develop their sense of belonging and how they perceive their citizenship status. The importance of this study is that it offers a broad perspective to understand the effects of migration on societies and the social dynamics of immigrants.

Immigrants' identity, belonging and citizenship issues raise important questions in many areas such as social integration, cultural diversity and political processes. This article aims to contribute to a more comprehensive understanding by addressing the social and political aspects of the migration process. The structure of the article will first deal with the sense of belonging of immigrants and the changes in the migration process, and then will be shaped through the search for identity and identity conflicts. Later, the concept of citizenship and the citizenship demands of immigrants will be focused on. Finally, the conclusions of this article for future research will be presented. Steps can be taken to develop a more inclusive and fair immigration policy when the experiences of immigrants in identity, belonging and citizenship issues and the impact of these issues on societies are better understood.

2. Migration As a Term

Migration mobility is a sociological phenomenon that enables cultures and individuals to meet in the public sphere and defines the processes of intertwining or inability of Indigenous peoples and immigrant societies in every society. It is understood that immigration concerns not only the source country but also the target country of immigration, not only one branch of science, but more than one discipline, especially sociology. In this context, it is argued that the issue of migration should no longer be a problematic concept (Kirman, 2017: 110). Zygmunt Bauman

sees the reason for this because of the change among the centuries. According to Bauman, the issue of migration refers to the transition from the borders of a nation-state to the borders of another country, however, these issues are the product of the 19th and 20th centuries, and the 21st century should now be seen as the “age of liquidity and openness” (Bauman, 2000: 214).

When evaluated in a historical context, the phenomenon of migration, which directly touches human life, is interpreted with many different definitions. At its narrowest definition, migration is defined in Glossary on Migration, the publication of the International Organization for Migration (IOM), edited by Perruchoud, as “the displacement of a person or group of people across an international border or within a state” (IOM Glossary of Migration Terms, www.publications.iom.int). As another definition, according to S. Everett Lee, migration is defined as 'permanent or semi-permanent change of settlement' (Lee, 2019: 47). Here, Lee develops his own theory and draws attention to the existence of a set of obstacles that arise during this process, by stating that the migration process is a starting and ending point. Describing the phenomenon of migration, it should not be forgotten that migration is an interdisciplinary and even transdisciplinary concept. In this context, it is considered that migration is in close contact with history, sociology, psychology, religion, political science and economics by considering its relationship with social science. From this point of view, the definition of migration can be interpreted with an inclusive description that also concerns these branches. So, from a multi-dimensional perspective, migration is a geographical, social and cultural displacement from one place to another for political, economic, ecological or individual reasons and with the goal of short, medium or long-term return or permanent settlement (Yalçın, 2004: 27). Based on this definition, it is possible to interpret the phenomenon of migration as follows: Migration is a sociological phenomenon since geographical, demographic, economic, political, psychological and most comprehensively social and cultural structures are affected by migration (Körükmez and Südaş, 2015: 8).

From an analytical point of view, he also listed the types of migration as follows:

1. By place of migration: internal migration and external migration
2. By legality: regular/legal/registered immigration and irregular/illegal/informal immigration
3. Optional: free/voluntary/voluntary migration and forced migration
4. By time: temporary migration and permanent migration
5. By size: individual migration and mass/mass displacement
6. Immigration for religious reasons: migration/sacred migration/exit (Kirman, 2017: 111).

The basic concepts and definitions related to migration studies are so comprehensive and varied that a glossary of migration terms can be created. The Glossary on Migration (www.publications.iom.int), the publication of the International Organization for Migration (IOM), edited by Perruchoud and Jillyanne Redpath, is a must-read for any researcher working in the field of migration. In the 104-page dictionary prepared by the International Organization for Migration, the migration process of a migrant is examined based on law and the processes of obtaining citizenship, legal methods and immigration and acceptance of immigrants are defined. Although it is known that the concept of immigrant is discussed from different perspectives, the institutions that migration researchers refer to the most in the literature are the definition of immigrant by the United Nations and the International Organization for Migration. In this context, the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

defines a migrant as “an individual who has resided in a foreign country for more than one year, regardless of reasons, whether voluntary or not, migration routes, regular or irregular” (www.publications.iom.int). Under the 1967 Protocol on the Law of Refugees, status of refugees is not granted to those coming from outside the member states of the Council of Europe. The definition of refugee reached a wider scope with the Cartagena Declaration on Refugees signed in Cartagena, Colombia in 1984, following the 1951 Geneva Convention. Accordingly, immigration as a result of events that threaten the safety, life and freedom of individuals, especially internal conflicts, violations of human rights, foreign attacks or events that will affect public order are also included in the scope. If a migrant has been accepted as a conditional refugee, he or she is allowed to stay in the country where he or she is a conditional refugee until settling in a third country. The term conditional refugee is not found in the United Nations' Glossary on Migration. The reason for this is that there is no external situation other than meeting the conditions of being a refugee.

According to the definition of UNHCR, the definition of 'refugee' is a person who is afraid of being persecuted due to his religion, race, nationality, membership of a social group or political opinion, who is outside the country of his/her nationality and cannot benefit from the protection of that state or because of these fears. (Istanbul Bar Association Human Rights Center, 2004). In this case, an asylum seeker is a person who has been oppressed for different reasons and has immigrated from his country and has not yet become a citizen of another country. From this point of view, an asylum seeker can be interpreted as a person who has the legal responsibilities to be a refugee but has not yet attained refugee status.

Internally displaced persons are defined in the Glossary of Migration Terms as individuals who have been forcibly removed from places of human rights violations, armed conflict and violence, and from areas of habitual residence, who have not crossed the border of another state (www.publications.iom.int). Since internally displaced persons are individuals who cannot reach the borders of another state's country, they stand out as those who have less security of life compared to refugees and asylum seekers. On the other hand, there is no legal measure taken by international institutions and organizations for the displaced persons. The source country is the country where regular or irregular migrants leave for different reasons. In other words, the country of origin or the country of origin of the immigrants can be considered as the country of origin. The destination country is the first country a migrant reach when they leave their country for various reasons. In other words, it is the country where the regular or irregular immigrant wishes to arrive.

On the other hand, transit country is defined as the country where the regular or irregular immigrant visits and passes through or resides for a while on his way to the destination country. As stated above, this concept represents an important area when considering the situation of conditional refugees. As it is known, the place of residence of the individual is considered as a transit country in conditional refugees until they are placed in a third country.

The concept of “diaspora” is a phenomenon that is frequently talked about and discussed under the supervision of social scientists and political practices. However, In the literature, it is understood that there is no consensus on a uniform definition. In this context, it would be useful to go to this definition from the etymological dimension of the concept of diaspora. The concept of diaspora, which has etymologically entered the Turkish language from Greek, is derived from the words 'diasperien' 'spreading-sowing seeds' and describes the situations of dispersal,

scattering, scattering. Until the middle of the 20th century, this concept was included in theological texts that referred only to the disintegration of the Jewish community and to the peoples who united around their religion after the disintegration. literally began to consolidate (Cohen, 2019: 2).

Regular immigrants are immigrants that a state has given consent to enter and exit its sovereign country. Migration mobility is completely legal here and these immigrants can be qualified as legal immigrants. Regular migration, on the other hand, can be considered as the mobility of immigrants entering and leaving this country, depending on the laws of the destination country.

According to the “Handbook on European Law Relating to Asylum Borders and Immigration” published by the European Union Agency for Fundamental Rights in 2014, irregular immigrants, those who enter a country without permission or legal reason are in that country without being legal. Irregular migration can be defined as the displacement of irregular migrants. According to the Glossary on Migration, internal migration is defined as changing the place of residence of an individual within the country of the same state (www.publications.iom.int). Migration from rural to urban and from city to city, which is examined in migration studies and takes place in the same country, is defined as internal migration.

Individual migration is a domestic or international movement of displacement carried out by a person alone or with his/her family. In this type of migration, at migration studies, it is understood that there is displacement due to better living conditions instead of being forced to migrate. Therefore, it can be considered that individual migration occurs when pushing factors are disabled and pulling factors are prioritized.

Mass displacement is the movement of communities and groups to migrate from one geographical region to another geographical region. Contrary to what is stated in the title of Individual Migration, this concept, which is referred to as 'forced-mass displacement in the literature, stands out as one of the concepts that played an important role in shaping the history of migrations and thus the history of the world.

Statelessness defines the status of individuals who are not citizens under the domestic law of any state. Statelessness can occur in many situations, such as the state's revocation of the nationality of the individual, the absence of birth registration, and the transfer of territory.

2.1. Migration as a Phenomenon

Procurement of the means of transportation necessary to carry out the migration movement from the primitive times to the present, the distance to be migrated, the travel time and the costs of the migration, as well as the social and cultural barriers, explain that the story of migration is not easy to write. In that case, the phenomenon of migration can be interpreted as a reality that should be evaluated from social, cultural, economic and political perspectives, since it concerns individuals and therefore societies. The fact that the subjects affected by the phenomenon of migration have such a wide distribution causes the phenomenon of migration to be in the interest of more than one discipline. Sociology and anthropology in terms of affecting human life and human societies, ethnography and religious sciences depending on the change or protection of cultural values, economics within the scope of changes in the economic structure of the migrated country, and political science within the scope of the role and attitude of the political power in the formation of migration. It is among the main branches of science that examines the issue.

The phenomenon of international migration, which is a revolutionary concept that reshapes the international community all over the world (Castles and Miller, 2008: 11) can be interpreted as a harbinger of change for both the source country and the destination country experiencing migration. At this point, since defining migration only as a physical mobility and evaluating it with a reductionist perspective would mean narrowing the scope of migration, this multidimensional and complex phenomenon of migration, which cannot be explained by a single theoretical perspective or discipline (Arango, 2004) with social, cultural, political and economic dynamics (Meilaender, 2001: 12) would be a more rational approach.

The phenomenon of migration stands out as a phenomenon that concerns the individual, social segments and the country with its causes, consequences, formation and development. Migration, which is a multilateral and comprehensive phenomenon that affects socio-economic dynamics in all societies (Meilaender, 2001: 15), should first be considered as social causes and consequences and their reflections, then issues such as alienation, othering and cultural harmony brought about by migration. should be examined.

Due to many interrelated and unrelated reasons such as economic troubles, labor transfer, wars, regime change, political and religious oppression, persecution, denial of social and political rights, changes in borders, exchange agreements, family reunification, natural disasters, sexual and ethnic discrimination. migration may occur. From this point of view, the phenomenon of migration, which is generally seen in political, economic, religious and ecological topics, can be examined under two main headings: pushing factors (unemployment and security) and pulling factors (economic and social welfare) (Kirman, 2017: 115).

One of the most important reasons for migration is economic reasons. In other words, migration usually takes place for the purpose of work and study. In this context, the term 'economic immigrant' is used to express those who leave their country in order to improve their economic welfare or quality of life. Bilateral migration agreements between states for work purposes are also among the factors that trigger migration. In this context, leaving one's country for work and study purposes and going to another state is defined as 'labour migration' (Kirman, 2017: 16). It is possible to interpret the migration mobility of these economic immigrants who leave their society, relatives and lands behind and go to other countries on an individual level. As a result of the search for better living conditions, the immigrant individual migrates with the aim of increasing the level of welfare, and there are individual preferences here.

In addition to economic reasons, political reasons stand out as another dominant factor that causes the phenomenon of migration. Contracted migration movements such as the Population Exchange between Turkey and Greece between 1923 and 1925 are among the events that can set an example for political reasons (Güçlüten, 2021: 167). In addition to mutual agreements such as exchange, internal turmoil in a country, political pressures and subsequent persecution are among the political reasons that trigger migration from one country to another.

In addition to political reasons, factors such as social differences, blood feuds and honor killings are among the factors that constitute the social reasons for migration (Kirman, 2017: 116). Cultural factors are an extremely inclusive concept that includes individuals' religious lifestyles, eating and drinking habits, clothing styles, marriage preferences, traditions and customs and the language they speak. The phenomenon of migration can also occur depending on the changes in cultural values. Culture is an integral part of immigrants, so that immigrants go to

the places they go with their 'cultural baggage' and cause a change not only in themselves but also in the places they migrate (Kirman, 2016: 87).

While the reasons for the migration phenomenon can be expressed with the above explanations, the consequences of migration can bring about important changes for the immigrant. When we evaluate at the political consequences of migration, the fact that the migrant can lose everything he has in the source country, including citizenship, causes the perception of identity on the migrant to change. The immigrant individual, who initially exhibits an apolitical attitude towards the political events in the target country, starts to turn more towards the area where they abstain over time (Kirman, 2016: 119). After this political inclusion, the immigrant who wishes to obtain citizenship may want to vote in the future and then become a part of the political will in order to represent his people or himself. Regardless of the reason, the struggle for existence, integration, extinction and staying the same is seen as the common denominator in the phenomenon of migration, which stands out with its compulsory economic and political consequences. In the same way, an immigrant may prefer to lose their cultural values and tend to preserve their values in the same way when they immigrate to another country.

As a result, the processes that affect the political life of immigrants spread the concept of multiculturalism in the world public opinion. While the fact that immigrants are affected by political consequences brings such important changes, the fact that immigration has become a political issue is one of the critical issues affecting the world together with local peoples. Especially after the September 11 attacks, the escalation of anti-immigration, the increase in transit migrants, the increase in the number of converts due to immigrants and the spread of irregular migration; It has pushed immigration to be a political phenomenon with its causes and consequences rather than being an economic and demographic phenomenon (Kirman, 2017: 118).

3. Migration and Belonging

3.1. Belonging as a Concept

The sense of belonging is a sociological concept that allows individuals to integrate with society, adapt to society and live together with other individuals. When the individual thinks that he is not free or that he is alone, his social ties weaken. Durkheim (1951: 150) in his famous work 'Suicide'; He argues that egoistic suicides occur when social ties are loose, and the individual feels lonely. In such situations, in which separation and disappearance from society are experienced, the individual gradually becomes lonely and moves away from the ability to define and complete himself. Durkheim, in his work named 'Suicide', summarized the disconnection of the individual from the society with the word 'anomie' and, emphasizing this deficiency, described this disconnection that can be experienced between the individual and the society as rootlessness. In that case, belonging can be considered as a sociological and psychological phenomenon that tightly binds the individual to society and life.

Since the sense of belonging is a political and social animal, as Aristotle emphasized, it allows people to live together with other individuals. Everyone feels close to the lands, society and therefore the culture to which he/she belongs and defines himself/herself in accordance with these sociological and cultural values. Apparently, an individual's social identity is related to the

value and meaning given to his or her membership in a group or nation. In this context, belonging determines and shapes social identity.

The concept of belonging is a concept that is generally interpreted through social interactions through identity perceptions, shared beliefs, values and practices. Belonging refers to the bond between individuals with their common cultural values and the piece of land they live in, rather than the fictional unity they form with each other. Belonging, which is a basic human motive, is interpreted as a functional desire to build, develop and sustain interpersonal relationships (Baumeister and Leary, 1995). In this context, we can talk about the elements that shape a person's material and spiritual world.

Tellefsen and Thomas (2005: 24) define belonging as “the desire to maintain a valued relationship for a long time”. The concept of belonging can also be interpreted as a fluid concept that can be built on the basis of people, objects, places, neighborhood relations, culture, politics, various social strata, and ethnicity, depending on how the individual positions and interprets himself.

While the concept of belonging defines the sense of belonging to the society, culture or the piece of land where the individual lives in emotional and spatial dimensions in terms of attachment or attachment to a place, it is also affected by which emotions, beliefs, political orientations, and who he is. While the sense of belonging defines a comprehensive process that starts with the birth of a person and continues until death unless he/she experiences migration, it can also be considered as a concept that can become a choice or a necessity with the experience of migration. Although it is understood that there are definitions of belonging in a wide perspective in the literature, just like the concept of migration, the concept of belonging is a result that is difficult to define on its own. When the concept of belonging is evaluated together with identity and harmony, it can be handled more clearly by migration researchers.

In societies where the sense of belonging is built, individuals form the basis of the perception of 'us' by creating a sense of trust towards the groups they feel belong to. Individuals for whom a sense of belonging does not occur or cannot occur are now described as 'they' for individuals who have a sense of belonging. The sense of belonging inherent in the human figure biologically and sociologically has affected human life throughout history.

While the concept of belonging is evaluated together with the concept of identity, the similarities that the immigrant individual creates in the subjects associated with his/her own culture play an important role in the development of belonging, and the differences play an important role in the preservation of the identity. In today's world, where multicultural societies are becoming more and more widespread, the immigrants who struggle to settle in another society by ignoring class differences in the formation of their worldview, and the formation of a new sense of belonging without denying themselves points to a comprehensive, painful and complex process. Belonging to a place is not a process that can be experienced in a short time. It is an exception if the dominant culture in the places visited is the same as in the abandoned places.

3.2. Immigrant's Belonging

It is observed that the concept of belonging is increasingly being associated with the concept of 'migration' as a result of the changes and transformations experienced in the international public opinion, especially in recent years. Especially with the forced migration, the separation of spatial and social ties of belonging and the feeling of insecurity on the immigrants intensified

the studies on immigrant belonging. (Turut and Ozgur, 2018: 165). These studies cover ranging from integration, belonging, adaptation and identity of the immigrant (Balci, 2022: 111). These studies have also become quite popular at global literature. To exemplify, Bassem's book titled *Emotions and Belonging in Forced Migration: Syrian Refugees and Asylum Seekers* (2021), Ana Mijic's article titled "(Re-)Construction of Identity and Belonging after Forced Migration: A Sociology of Knowledge Approach" (2022) have proved the fact that social ties and belonging matter for immigrants.

Administrative-political barriers of immigrant belonging and encounters in the public sphere with the concept of "foreigner" are considered among the factors that make it difficult for immigrants to belong (Ulubay ve Onal, 2022: 265)

While the immigrant who feels connected to any group, society, institution and the land where he lives, accepts to be attached to a place, he actually accepts the supremacy of the one to whom he belongs. Belonging is not a character that is innately loaded into human codes. Although belonging is a concept that is formed later, the belonging of the immigrant is an event that develops later and becomes possible with the feeling of acceptance, even if something that does not belong to the individual is later imposed on the individual and whether it is their own culture or the cultural codes that are customary in the country of destination. The fact that it is noteworthy where the immigrant individual feels himself to be rather than how he defines himself, and the question 'where do I belong' rather than the 'who am I' question that the immigrant asks himself defines the identity of the immigrant in the real sense (Uysal, 2014: 188).

In order to understand where the immigrant belongs, it is necessary to know where the immigrant came from. Knowing where the roots of the immigrant individual belong is the basic factor that creates the individual's world of meaning. At this point, it is considered that immigrant belonging will be measured at different levels between generations. Among the immigrant individuals who have to leave the country they are in, the first-generation members pass through the immigration identity with more difficult stages, while it is observed in the researches that the third generations born in the destinations pass the immigrant identity more easily (Uysal, 2015: 66). When an immigrant's belonging is mentioned, first, the feelings and thoughts about the homeland; Then, feelings and thoughts about the country of immigration come to mind. Therefore, while the feelings and thoughts about the homeland are much stronger in the first-generation immigrants, they are relatively weak in the second and third generation immigrants.

The sense of belonging that immigrants feel towards the lands they belong to and leave from may remain the same, change, increase or disappear depending on time and place. From this point of view, new relations and connections with migration postpone or transform previous belongings. Understanding where the immigrant individual feels himself to be may cause the immigrant to integrate with new societies, assimilate and preserve his identity. The sense of belonging stands out as a sociological phenomenon that can develop depending on the acceptance of the immigrants by the native people in the target countries, the immigrant's getting used to the cultural values of the native people and learning that culture. Therefore, belonging gains meaning at the point where the individual feels himself/herself rather than where he/she seems to belong (Demirtaş, 2003: 129-130).

The fact that the destination country and the source country have common cultural values such as ethnicity, religious belief and spoken language can undoubtedly be seen as a phenomenon that accelerates the sense of belonging and perhaps affects the process of accepting the one without the need for any change.

4. Immigration and Identity

4.1. Identity: Expression of Belonging

The concept of identity started to be studied as a subject of social psychology at first, and then it became a subject of sociology and individual behavior. The concept of identity, which deals with the behavior of individuals in society, is a sociological manifestation that determines an individual's stance in society, who he is and what he is against (Yıldız and Demir, 2003: 3)

Identity, which is the most important indicator of the expression of belonging in individuals, should not be described as an object that will not change once it is owned. The acquisition of identity and the preservation of that identity are related to the society, cultural values and the ability to get used to these values. At this point, identity restructures and positions itself in the process of change or in changing condition. Of course, adapting does not mean fully adapting to the indigenous people, but beyond the control of the immigrant individual, identity can be questioned and subsequently transformed. The cultural world of the individual is strengthened and rooted if his commitment to the group and country to which he belongs is maintained. The individual, who decides where he belongs, maintains the sense of belonging and then makes his identity permanent. On the other hand, the individual, who must get used to different cultural codes, needs to review and transform his identity in order to keep up with the society he lives in, even if he resists to protect his identity. Identity, then, requires both continuity and transformation (Gozubuyuk T, 2014: 99)

From the first societies until today, individuals have basically needed a sense of belonging and a sense of identity for their 'security' and 'freedom' needs. The security concern created by the human figure in order to cope with the negativities it encounters in its struggle with the wild nature and to maintain its existence has always remained at a high level. This naturally led the individual to live in the community and to be together with the social actors he trusts (Çağırkan, 2019: 560). Today, the individual has the feeling of being a member of a society, creating his own comfort zone and belonging to a place by adhering to a society and its values. The individual, who wants to ensure his security, takes action to create his identity and tries to mount himself in a part of the society. Identity, then, is both a security reason and a motivator (Smith, 1994: 4-7, 9-14).

Starting from the definition of the concept of citizen, the feeling of belonging to each other by individuals who have unity of destiny on the same land shows that identity is the result of the expression of belonging. The wars that peoples go through with different societies while gaining their national identities stem from their struggles to separate themselves from other groups. The emergence of a sense of national identity here brings people living in the same country closer together, while it leads to the exclusion and separation of identity groups outside this pot. Identity is understood to be both holistic and decomposable.

4.2. Identity of Immigrant

The problem of identity comes first among the difficulties faced by immigrants. As stated in the "Expression of Belonging" section, the migrating individual can cling to his own identity for

security and they have to review their identities in order to survive in the social and cultural environment in the destination country, and therefore they begin to question their identities (Tajfel and Turner, 1979: 33-47).

While the concept of identity of immigrants is intended to be explained by examining the relationship between the cultural values and social structure of immigrants, immigrant identity is a different identity that immigrants reconstruct within the social, political, economic, legal and cultural relations in the place where they migrate (Alpman, 2018: 338). The cultural baggage acquired by the immigrant in the source country and the cultural encounters in the destination country are among the elements that shape the identity of the immigrant individual.

The process of identity construction is a mechanism that can cause immigrant individuals to review their identities over time and can be interpreted as the sum of the processes they go through to adapt to the society they live in, often after a long stay in new societies. It is not possible to destroy the values that are inherited, like the innate characteristics of man. However, these values are divisible, divisible and changeable (Chambers, 2005: 40). From this point of view, immigrants can see at the values inherited from their ancestors and lean on these values, create a new identity for themselves or adapt to an existing identity. The immigrant individual, while reviewing his identity, can combine his own identity with the culture of the new society and reveal a hyphenated identity model (Kirman, 2016: 34). The hyphenated identity model, which is a structure in which both cultures are preserved, is one of the identity types that immigrants can prefer because it is a model that protects the values of the immigrant individual in the places they come from and contributes to their adaptation to the new society. In addition, individuals who want to combine the cultural values of the lands they come from with the society they go to and who want to create a new identity can also choose the hybrid identity model and define themselves with a new identity with this model procedure. The hybrid identity preference, which occurs at lower rates in the first generations of immigrants, stands out as the identity preference that is more common especially in the third generations who do not live their cultural values for a long time in their place of origin.

The transformation of the immigrant identity into a local identity depends on a time-independent sociological transformation process. An individual who is purged of his immigrant identity in a country within a few years may have to live in another country forever depending on his immigration identity. Indigenous societies' perspective on immigrant individuals is related to the continuation or finalization of immigrant identity. The fact that immigrants, who are settled but never 'native', are described with negative adjectives by 'natives' causes immigrants to attempt to redefine themselves. In such a case, the immigrant begins to search for his identity again in his roots, and as Roy (2003: 27) states, a 'hard core' begins to form in the immigrant's identity.

The concept of "foreigner" defined by Bauman (2001: 182) as "ante portas (the person at the door)" is a concept that has an important place in the formation, change and transformation of immigrant identity. If the immigrant individual can get rid of being a foreigner, he can save his identity from being an immigrant and therefore a stranger to society.

5. Individual and Social Identity

In sociological research, symbolic interactionism focused on the individual rather than the society, and produced important analyzes of self and identity development. George Herbert

Mead, on the other hand, emphasizes that individuals' selves or identities are constructed as a result of social interactions (Mead, 1934: 26). However, the fact that Mead caused a change in his perspective on this interaction rather than reversing the relationship between the individual and society can be considered as Mead's real construction (Joas, 2013: 106). According to Goffman (Goffman, 1967: 7-16), on the other hand, identity development evokes the image of 'I versus others' in minds and takes into account the impression that a person presents to other people. According to Goffman, people perform a performance to their audience in order to establish a stable sense of self. For this reason, Goffman likens social life to a theater and people to actors performing on stage. According to him, a person wants to discover the true nature of any environment he is in and to display a self that will be accepted by others. In this context, the individual often exhibits carefully calculated behaviors in order to obtain a certain reaction from others. Thus, the self is seen because of the dramatic interaction between the actor and the audience (Cosser, 2010: 496). The authors, who defended the formation of identity with the effects of globalization, led by Zygmunt Bauman and Simmel (Bauman, 2005: 1), discussed the formation process of identity within the framework of global sameness and argued that identities are a temporary concept that does not need protection.

People's lives and experiences are closely related to how they define themselves. How the individual appears in a society that he adopts or is a member of becomes clear with the occurrence of similar and differentiating features with the society. These realized similarities and differences play an important role in the individual's self-finding, in other words, in forming his identity. At this point, it is important to know the types of identity. The concept of identity is discussed in the literature under two headings, individual and social identity. In general, individual (personal) identity refers to general beliefs about one's values, goals, and aspirations (Erikson, 1968; Marcia, 1966: 75), as well as personal conceptualizations of one's physical, psychological, and social characteristics and abilities (Harter, 2012: 25). According to Erikson's (1968) identity theory, identity achievement stands out as the most congruent identification with which an individual reaches identity commitments after a period of discovery. This process results in a sense of identity synthesis, in which the person feels the continuity of their self over time. Everyone has their own inner world and self. Individual identity is not part of a static process after its acquisition, it is dynamic and may change or re-emerge later. Studies have shown that the basic codes of personal identity do not change, and even if it is covered up, it reveals its existence without delay (Vatandaş, 2021: 551). Apparently, individual identity is a sociological phenomenon that always continues to exist in one's subconscious.

Individual identity has important effects on shaping one's life. governing the preferences and actions of the individual; Personal identity, which structures their behavior and provides their sociological positioning against others, is a mechanism that determines who and which ideas to be close to or far from in the public sphere. It seems that individual identity removes the person from being the object of the sentence and makes it the subject of the sentence. Therefore, there is a significant relationship between individual identity and the state of being a subject, and between individual identity and the effort to exist and maintain its existence. The way a person defines himself/herself in family, relatives, close friends and public environment constitutes the basic component of individual identity.

In identity interpretations, the other type of identity defined in addition to individual identity is social identity. According to Turner and Tajfel, social identity is a part of individuals' self (Tajfel

and Turner, 1982: 277). The social identity theory put forward by Henri Tajfel and John Turner can be summarized as the fact that identification of individuals with any group of the society takes place through their self-evaluation and classification, considering the social group they are a member of, and at the end of this process, social identity occurs and accordingly the individual creates his own position because of the comparisons he makes with different groups. In such a comparison, individuals tend to underestimate opposing groups by favoring the group they are in. This can be seen as the point where the boundaries of social identity begin to be drawn.

At the definitions and interpretations of social identity, in fact, there is a collective mechanism that is obtained as a result of the integration process with the values of the society as a result of how the individual positions himself/herself and the sense of belonging to the society, similar to individual identity. So much so that the identity of the individual is also his address in the society. Sociological, biological and cultural assets such as religion, ethnicity, race, to which an individual belongs, are shaped and developed by the influence of the society to which they belong. As stated in the title of "Belonging" of this study, the individual's understanding of where he/she belongs enables the development of the individual's social identity.

People may tend to highlight their own group, community or nationality to raise their self-esteem and strengthen the perception of 'me versus others'. This manifestation is the desire of the individual to see the other person as lower than his/her own society by favoring his/her own groups in the construction of a positive social identity. This situation, which is defined as 'ingroup favoritism' (Doosje & Ellemers, 1997: 70) in the literature, is among the basic assumptions of social identity theory.

The behaviors exhibited by the individual by feeling that he belongs to a group, both perceptually and emotionally, can lead to depersonalization of the individual. However, this concept should not be considered as a negative change. Depersonalization is when social identity becomes evident and overshadows individual identity. At this point, the individual stops behaving as an individual and acts as a group member in the society. These behaviors can be interpreted as the perceptions exhibited by individuals sharing the same social class, showing the effects of social identity on the individual.

6. Immigration In the Context of Law

6.1. Immigration and Citizenship

Migration mobility has pushed states to change many policies, especially security, due to developments that compelled them to migrate, such as wars and natural disasters, especially in the 21st century. In this context, especially in developed countries, migration mobility has been handled as a security problem instead of humanitarian law, and strict measures have been taken across the world in this framework. Although it is known that procedural safeguards and legal assistance in asylum and return cases in Europe are provided in the Handbook on European Law Relating to Asylum Borders and Immigration, European states see the phenomenon of migration as a process that needs to be controlled. In this context, it is understood that immigration has changed the legal regulations. The impartiality of the national legal rules of a state is directly related to the bindingness of that state to the rules of international law and the rules set by international organizations.

Migration mobility has gained a national dimension due to the legal regulations arising from the rights left to the sovereignty of the countries, and an international dimension due to the bilateral or multiple diplomatic relations of the countries with each other. From this point of view, international agreements, conventions, summits and programs prepared on the resettlement and citizenship processes of immigrants undoubtedly form the basis of international immigration legislation. The first of these agreements is the Universal Declaration of Human Rights. The Universal Declaration of Human Rights was adopted by the representatives of 48 states at General Assembly of the United Nations on 10 December 1948. Since this declaration was accepted because of voting at the United Nation Security Council (UNSC), it is not legally binding and is 'recommendation'. Although these decisions are not binding, it is understood that efforts are made to have these articles in legal status to increase the value given to human rights in the international community. In fact, this effort continues with the views stating that these principles should be considered as general principles recognized by civilized nations in accordance with the Statute of the International Court of Justice (art. 38.1/c). The fact that the declaration includes not only classical rights, but also social and economic rights and freedoms transforms the scope of the declaration into a socio-economic structure. At this point, everyone as stated in article 22 of the declaration has the right to social security as a member of society; Furthermore, the statement that every state has the right to realize the economic, social and cultural rights necessary for the free development of its dignity and personality through national effort and international cooperation and in proportion to its organization and resources (UDHR, art. 22) reveals this versatility. The declaration expresses its recommendation based on human rights in its 14th article for those who have to immigrate. In the relevant article, It is stated that everyone has the right to seek and benefit from the right to asylum in other countries in the face of persecution (UDHR, art.14). It has been stated here that the realization of migration mobility should be handled by considering humanitarian law.

Violation of human rights and experiences of persecution and oppression, which can be considered as the cause and consequence of migration, have also been tried to be prevented in another international agreement, the European Convention on Human Rights (ECHR). The rights conferred by the ECHR apply not only to citizens or local peoples, but also to foreigners. For this reason, the general provisions of the convention express that every foreigner enjoys basic human rights such as the right to life, not being subjected to degrading treatment, freedom of expression, conscience and religion. Although the ECHR has recognized social and economic rights for foreigners and citizens, it has fallen behind the provisions that directly protect the rights of asylum seekers. On the other hand, in the United Kingdom case, the European Court of Human Rights (ECHR) ordered the release of Hassan after arresting him, thinking that the British forces might violate security during the 2003 invasion of Iraq and stated that his death within a short period of time could be regarded as a violation of Article 5 of the ECHR and that this activity would contradict his right to remain free. In particular, the ECHR has clear and objective regulations on the right to life and the right not to be subjected to degrading treatment. The ECHR sees the prohibition of torture as *jus cogens*, which means superior law in Latin, and evaluates it within the scope of legal rules that all societies should adopt.

Although not widely included in the literature, the Arab Convention on Human Rights has been drawn up within the scope of human rights violations in the Arab geography and the resulting forced migration. Arab States established the League of Arab States on March 22, 1945 in

order to strengthen social, political and economic relations. Since there is no application in the case law of the Union, the Union Council, which consists of the Foreign Ministers of the Arab states, came together on September 3, 1968 and formed the Arab Human Rights Commission. The UN Development Program and the Arab League defined the countries that accept Arabic as the official language as the Middle East and North Africa Region (Arıkan, 2020: 349).

Although efforts were made to improve human rights as of 1968, the political instability and pressure in the region, especially the internal turmoil in Syria, increased human mobility significantly in 2011. This situation forced the Arab countries to try new methods. Accordingly, as of 2013, the Working Group on International Migration in the Arab Region was established under the chairmanship of the International Organization for Migration (IOM), and the Arab Region Consultative Process on Refugee Issues and Migration in 2014. Known in the literature as the Arab Regional Consultative Process on Migration and Refugee Affairs (ARCP), it brings together Arab Region countries to address issues arising from migration issues, discuss and work on international migration issues, strengthening cooperation between participating countries and addressing migration and refugee issues in the Arab region. It was created to work for a deeper understanding, to promote a common understanding of its causes and dimensions, and to help governments engage with a unified vision in global events related to migration and refugee issues, as well as the effects and future trends of migration in the Arab region. /www.iom.int).

The two most comprehensive arrangements that deal with the legal dimension of migration and international migration within the framework of the United Nations' control are the Convention on the Legal Status of Refugees (1951 Geneva Convention) and the 1967 Protocol. 1951 Geneva Convention, II. It is one of the international mechanisms created to ensure the establishment of the deteriorated world order on a global scale after World War II. The 1951 Geneva Convention, to which 145 countries are party, made two historical references when defining the refugee. One of these dates covers events that occurred in Europe before 1 January 1951, and the other covers events that occurred in Europe or elsewhere before 1 January 1951. The purpose of making such an arrangement is evaluated in the literature as increasing the number of states party to the convention for countries outside of Europe and expanding the scope of the convention. The 1951 Geneva Convention sees the definition of refugee in terms of persecuted persons and the need for international protection. The definition of refugee, which was determined in order to respond to the international protection applications of individuals fleeing from Central and Eastern European countries and the USSR (Union of Soviet Socialist Republics) (Odman, 1995: 40), was formed by being influenced by the political developments of the period. The statement in the preamble of the 1951 Geneva Convention that the right to seek asylum may pose a serious burden on some countries also reveals what kind of concerns the convention was prepared by the European states.

The evaluation of the right to asylum as a burden (burden) is also an indication that the immigration policies of European states are not based on an open-door approach. It took the 1990s to realize that this word, which was preferred in the beginning of the Convention, did not refer to migration mobility.

An internationally binding regulation about refugees does not yet exist in international law texts. To increase international solidarity and solve the problems of refugees, the UNSC adopted the New York Declaration for Refugees and Migrants with its decision dated September 19, 2016,

however, it has been concluded that an international agreement should be formed in order to establish a more just order for all refugees. The Draft Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration was adopted by the UNSC to implement the provisions of the 1951 Geneva Convention and to ensure international cooperation and solidarity.

Although not widely included in the literature, the Arab Convention on Human Rights has been drawn up within the scope of human rights violations in the Arab geography and the resulting forced migration. Arab States established the League of Arab States on March 22, 1945 in order to strengthen social, political and economic relations. Since there is no application in the case law of the Union, the Union Council, which consists of the Foreign Ministers of the Arab states, came together on September 3, 1968 and formed the Arab Human Rights Commission. The UN Development Program and the Arab League defined the countries that accept Arabic as the official language as the Middle East and North Africa Region (Arıkan, 2020: 340).

Translated into Turkish by the Center for Asylum and Migration Studies (IGAM), this agreement published by the United Nations High Commissioner for Refugees is organized under the main headings of arrangements for sharing the burden and responsibility, areas in need of support, meeting needs and supporting communities. However, although it is aimed to regulate the funds to be transferred to refugees and to relieve the states under the control of refugees, and at the general agreement, the safety and security clause for the actions of refugees is determined not according to the rules of international law, but according to the national law of the states. In Article 1.3/56 of the relevant memorandum, security issues and international protection are complementary. The primary responsibility for safety and security rests with States, which can benefit from the support of national integrated approaches that protect refugees and their human rights while securing national security. In addition to the legitimate security concerns of the host countries, the importance of international protection and the protection of the civil and humanitarian character of applicable international law is fully considered in both urgent and protracted situations (Global Consensus, art.56). phrase is included. As it can be understood from here, the absolute sovereignty of the states over their countries forms the basis of the security measures of the agreement, and international security rules have remained at the regional and national level, as well as the document's lack of international binding.

6.2. Identity of Immigrant towards Citizenship

Transition from immigration to citizenship is a legal process that enables the immigrant to be promoted from temporary to permanent, with the advantage of benefiting from all the rights that the native people can access in the country of destination. The concept of citizenship, which regulates the obligations and freedoms of individuals towards the state, is a concept that expresses being a full member of a society sociologically and points to the statuses in societies (Marshall, 2009: 833). Marshall pointed out that citizenship has passed through three important historical processes in this axis and these stages are civil, political and social rights (Marshall, 2000: 833). From another point of view, Bottomore (Marshall and Bottomore, 1992: 27) highlights the concept of legal and sociological citizenship, which Marshall makes a distinction, as the concept of official citizenship and private citizenship. At this point, Bottomore considers the acquisition of citizenship rights by individuals regardless of their language, religion, race and gender within the scope of human rights (Marshall and Bottomore, 1992). Bottomore attributes the result of all these thoughts to world citizenship and points out the necessity of

world citizenship. These theories of Bottomore once again reveal the importance of human rights and citizenship rights in migration mobility. In democratic societies, the only restriction on citizenship for foreigners is the absence of the right to vote and participate in elections. (Castles and Miller, 2008: 409). Foreigners also benefit from all other rights; can be seen as the progress expected from developed societies. The acquisition of citizenship by immigrants can actually be considered both as a cause and a result of the immigrant individual's sense of belonging and identity. When immigrants acquire citizenship in the societies they want to belong to, they can develop their sense of belonging and shape their identity according to the values of this society. On the other hand, citizenship, which is one of the important steps of the journey towards the center of societies, can also be seen as the result of immigrants' sense of belonging and identity. At this point, the immigrant individual who feels himself to belong to a society and behaves towards others as a member of that society may want to complete this process legally by obtaining citizenship. In this case, the acquisition of citizenship is of great importance for immigrants. Immigrants have a desire to acquire citizenship depending on their desire to live a peaceful and comfortable life by taking advantage of social and political rights, even if they are temporary in the countries they go to, although it is not yet included in the literature. In such a case, the immigrant may desire to obtain citizenship regardless of their sense of belonging and identity and may take legal steps towards it. Therefore, when evaluated from the perspective of immigrants, citizenship can be defined as the most basic and easiest way to access political rights, job opportunities, health rights, free movement and family reunification in the host communities.

The legal regulations in the country they are in are determinative in the process of citizenship acquisition of immigrants. While the definition of "foreigner" of a country refers to people who reside in another country and are temporarily in the country of a state, states can also use this definition for refugees and asylum seekers. Therefore, not only regular immigrants, but also irregular immigrants can be referred to as 'foreigners' by the states. In that case, the only way for immigrants to get rid of the title of 'foreign' is to legally resemble local peoples and have access to their rights. Citizenship, it turns out, is both stabilizing and regulating.

A migrant individual is a person who takes all of his vital signs from having migrated, who is 'foreign' to others with the cultural baggage he carries with him, and whose individual and social identity has been shaken. The immigrant, then, is Simmel's 'stranger' and Bauman's 'other'. The process of obtaining citizenship by immigrants can be associated with the fact that indigenous forces put immigrant societies to the test. The immigrant's request for citizenship can be read through the effort of the Indigenous people to become a member of society. For immigrants who have acquired citizenship, 'approved membership' has now been realized. Thus, it can be said that the immigrant is always in a performative process in the difficult migration mobility. The acquisition of citizenship, which is realized legally, requires the expression of emotions and thoughts in terms of immigrants in the understanding of modern citizenship. Indigenous peoples can now demand that an immigrant who acquires citizenship carry that country's flag, know its national anthem, and perhaps support their national team (Karadeniz and Çiçek, 2021: 32). As a result, it is understood that immigration and citizenship can be seen as a legal, social and psychological dichotomy, and it is interpreted that this dichotomy should be evaluated from an interdisciplinary perspective.

7. Conclusion

This study examines how social dynamics are affected by dealing with the issues of belonging, identity and citizenship of immigrants and reveals that the experiences of immigrants on these issues are complex and multidimensional. Immigrants, while settling in a new country, are faced with both the desire to preserve their origin culture and the need to adapt to the values and norms of the new society. At this point, belonging refers to the degree to which immigrants feel they belong to a group or community. Research shows that the sense of belonging of immigrants reflects their efforts to maintain a balance between maintaining their ties with their culture of origin and gaining the acceptance of the new society. The sense of belonging is important for individuals to develop their social relations, increase their social participation and feel themselves as a part of the new society. Identity expresses how immigrant individuals define themselves and what cultural characteristics they adopt. Immigrants often experience dual identity or mixed identity. They reshape their identities under the influence of the new society, along with a commitment to their culture of origin. The search for identity and conflict is an important social process experienced by immigrants, and this process is closely related to the sense of belonging. Citizenship refers to the legal and political status of immigrants. Citizenship is of great importance in terms of social participation, rights and responsibilities. Reinforcing the citizenship status of immigrants is important in terms of being accepted as a part of society and having equal rights. At the same time, the right to citizenship is not only limited to its recognition at the legal level, but also includes processes of social acceptance and integration.

The legal aspects of migration emerge within a complicated interaction of national sovereignty, international relations, and human rights while negotiating the complex terrain of immigration law. Global events, especially natural catastrophes and wars have been the primary drivers of migrant mobility. As a result, affluent nations have come to see immigration primarily through a security lens and have put strict controls on the phenomena. This change has significant ramifications for immigrants since it modifies laws and changes the character of citizenship and belonging.

The laws controlling immigration have developed into two-fold forces: the national laws, which are based on national sovereignty, and the international laws, which are derived from diplomatic ties. International treaties and accords, including the Universal Declaration of Human Rights, are fundamental in forming international immigration law. Nonetheless, the fact that many statements are not legally obligatory highlights the continuous effort to make human rights concepts legally binding everywhere.

The Universal Declaration of Human Rights emphasizes humanitarian considerations, which call for a more humane approach to migration by emphasizing the right to apply for refuge when facing persecution. The European Convention on Human Rights recognizes the universality of human rights, provides protection against degrading treatment, and extends fundamental rights to non-citizens.

As a result, the issues of belonging, identity and citizenship of immigrants are interrelated in a complex and interactive way. Understanding these issues helps us better understand the experiences and needs of individuals who migrate. The issues covered in this article are important to consider in shaping immigration policies and societies' integration efforts towards

immigrants. Not only strengthening the sense of belonging of immigrants, but also supporting dual identity experiences and securing citizenship rights is the key to creating a more inclusive and just society. At this point, a great responsibility falls on policy makers, community leaders and non-governmental organizations. It is important to develop policies and programs based on the principles of diversity, inclusion and equality to support the issues of belonging, identity and citizenship of immigrants.

The study's conclusions provide insight into the intricate dynamics that immigrants encounter when they move to a new nation. In this period of transition, immigrants face a complex challenge that requires them to perform a delicate balancing act between their strong desire to preserve the richness of their cultural heritage and their obligation to assimilate into the norms and values of the new society they are living in.

Immigrants frequently find themselves navigating a maze of identity construction in the complex dance of cultural adaptation and preservation. A key theme in their story is the interaction between embracing a new cultural identity and preserving one's history. The constant negotiation of identity markers, such as language, customs, belief systems, and social behaviors, characterizes this journey. In the process of transforming their lives, immigrants are not only forming their own identities but also adding to the dynamic story of the multicultural fabric that defines modern society.

Overall, the research's findings provide light on the complex and multidimensional aspects of immigrants' experiences as they settle in a new nation. The intricate nature of their trip is highlighted by the constant interaction between maintaining their cultural roots and adjusting to the rules and values of the new community. A poignant perspective through which to see the complex relationships immigrants make among the varied cultures of their new homelands is the idea of belonging.

References

- Adigüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Nobel press.
- Alpman, S.P. (2018). Göçmen kimliği ve emeği, sığınmacı kimliği ve işgücü piyasası. *Journal of society and medicine*, 33(5), 337-347.
- Arango, J. (2004). *Theories of international migration*. In *international migration and the new millennium* (pp. 15-36). Ashgate press.
- Arıkan, G. (2020). *Göç hukukunda yabancıya sağlanan uluslararası, bölgesel ve ulusal koruma* (Doktora tezi). İstanbul university. İstanbul.
- Balcı, E. M. (2022). Zorunlu göç: Kimlik, aidiyet ve uyum çerçevesinde bir değerlendirme. *Tezkire journal*, 2(1), 110-124.
- Bassem M. (2021). *Emotions and belonging in forced migration: Syrian refugees and asylum seekers*. Routledge: Oxford & New York.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity press.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117(3), 497-525. doi:10.1037/0033-2909.117.3.497
- Castles, S. M., & Miller, M. J. (2008). *Migration age: International migration movements in the modern World* (Trans. B. U. Bal & İ. Akbulut). İstanbul Bilgi university press.
- Chambers, I. (1994). *Migration, culture, identity*. Routledge.
- Cohen, R. (2022). *Global diasporas*. Routledge.
- Coser, L. A. (2010). *Masters of sociological thought* (Trans. H. Hülür, S. Toker, İ. Mazman). De Ki Press.
- Çağırkan, B. (2019). Çokkültürlü toplumsal yapılarda değişen aidiyet algıları: Yeni toplumlar, yeni aidiyetler. *Journal of Hitit university institute of social sciences*, 12(2), 558-573. doi: 10.17218/hititsosbil.620067
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları: Göç ve göçmen ilişkisi. *Journal of Muğla university institute of social sciences*, 17(1), 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *SDU faculty of arts and sciences journal of social sciences* 24(2), 129-142.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal kimlik kuramı, temel kavram ve varsayımlar, *Journal of communication studies* ,1(1), 123-144.
- Doosje, B., & Ellemers, N. (1997). Stereotyping under threat: The role of group identification. In R. Spears, D. I. Abrams, & N. Ellemers (Eds.), *The social psychology of stereotyping and group life* (pp. 257-273).
- Durkheim, E. (2016). *On morality and society* (Trans. D. Çenesiz). Pinhan Press.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: youth and crisis*. Norton Press.
- Goffman, E. (1967). On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction. *Reflections*, 4(3), 7-13. doi:10.1111/j.1751-228X.1967.tb01279.x
- Gozubuyuk T, M. (2014). Kimliklerin seyrine bir keşif. *Journal of literature*, 20 (77), 83-99.
- Güçlüten, Ç. (2021). Atatürk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türk-Yunan mübadelesi. İKSAD Special Issue, *Atatürk international symposium on the 140th anniversary of his birth*. ISBN: ISBN 978-625-7636-86-5.
- Haldun, İ. (2016). *Introduction (Muqaddime)* (Trans. S.Uludağ). Ayrıntı Press.
- Harter, S. (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations* (2nd ed.). Guilford Press.
- Joas, H. (2013). *Symbolic interactionism*. In Ü. Tatlıcan (Trans.), A. Giddens and J. Turner (Eds.), *In contemporary social theory* (pp. 97-132). Say Press.
- Karadeniz, S., & Çiçek, N. (2021). *Mültecilik ve vatandaşlık: Göç çağında aidiyet, haklar ve gelecek sorunu* (Eds. S. Karadeniz & N. Çiçek). Mardin Artuklu university publications.
- Kirman, M. A. (2016). *Din sosyolojisi sözlüğü*. Karahan press.
- Kirman, M. A. (2017). *İslam coğrafyasında terör, göç ve mültecilik: Sosyal bir olgu olarak göç* (pp. 109-129). Recep Tayyip Erdoğan university publications.

- Körükmez, L., & Südaş, İ. (2015). Preface. In L. Körükmez & İ. Südaş (Eds.), *Göçler ülkesi*, (pp. 7-14). Ankara: Ayrıntı Press.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57. doi:10.2307/2060063
- Marshall, T. H., & Bottomore, T. (1992). *Citizenship and social class*. Pluto press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18mvns1>.
- Mason, O. T. (1896). *Migration and the food quest: A study in the peopling of America*. Smithsonian report for 1894. Government printing office, 523-540.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago press.
- Meilaender: C. (2021). *Toward a theory of immigration*. Palgrave Macmillan.
- Mijić, A. (2022). (Re-)construction of identity and belonging after forced migration: A sociology of knowledge approach. *Journal of refugee studies*. 5(3):1107-1125. doi:10.1093/jrs/feac020.
- Odman, T. (1995). *Mülteci hukuku*. Ankara university faculty of political sciences human rights center publications.
- Petersen, W. (1978). *International migration*. Annual review of sociology, 4, 533-575.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of passage: Migrant labor in industrial societies*. Cambridge university press.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the statistical society of London*, 48(2), 167-235. <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Roy, O. (2003). *Globalized Islam* (Trans. H. Bayrı). Metis press.
- Smith, A. (1994). *Milli kimlik*, İletişim press.
- Stouffer, S. A. (1940). Intervening opportunities: A theory relating mobility and distance. *American sociological review*, 5(6), 845-867. doi:10.2307/2084520
- Tajfel, H., & Turner, J. (Eds.). (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge university press.
- Tajfel, H. - Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. The social psychology of intergroup relations. ed. William G. Austin etc. 33-47. CA:Brooks cole publishing.
- Tellefsen, T. & Thomas, G. P. (2005), The antecedents and consequences of organizational and personal commitment in business service relationships, *Industrial marketing management*, 34(1), 23-37.
- Turut, H. & Özgür, E. M. (2018). Bir kente göçün hikâyesi: Süreçler, bütünleşme ve aidiyet. *Journal of geographical sciences*, 16 (1) , 153-180 . DOI: 10.1501/Cogbil_0000000196
- Ulubay, S. & Önal, F. (2022). Göç tartışmaları bağlamında yabancılaşmanın kaynağı olarak mekân. *Megaron*, 17(2), 264-273.
- Uysal, A. (2014). *Lonra'daki Türk varlığı, mekan ve aidiyet*, (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul university, İstanbul.
- Uysal, A. (2015). Lonra'daki Türklere aidiyet ve mekan ilişkisi, *Journal of geography*, 30(2), 61-78. ISSN No: 1305-5173.
- Vatandaş, S. (2021). Bireysel ve toplumsal gerçeklikten, sosyal medyanın sanallığına: Bireysel ve kolektif kimliklerin anlamsal ve işlevsel değişimi. *Cumhuriyet university journal of economics and administrative sciences*, 22(2), 533-563.
- Wickramasinghe, N., & Wimalaratana, W. (2016). International migration and migration theories. *Social affairs*, 1(5), 13-32.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı press.
- Yıldız, R. & Demir, S. (2015). Milli kimliğin oluşumunda zihniyet. *Journal of Dumlupınar university social sciences*, 8(1), 1-25.
- Zelensky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical review*, 61(2), 219-249

Identifying Domain-specific Opinion Leaders in Twitter (X): An Optimized Approach*

Yazar(lar) / Author(s)

Nurullah Karaca

Phd Student, Yıldız Technical University,
Cultural Studies Program, İstanbul-Türkiye
e-mail: nurullahkaraca@gmail.com.

Assoc. Prof. Dr. Onur Güneş Ayas

Yıldız Technical University, Sociology
Department, İstanbul-Türkiye
e-posta: gunesayas@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 01. 01. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 30. 04. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr.

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Karaca, N., Ayas, O. G. (2024). Identifying domain-specific opinion leaders in Twitter (X): An Optimized approach. *İçtimaiyat*, 8(1), 65-81.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1404626>

Abstract

The role of opinion leaders on Twitter to analyze and understand the diffusion of information cannot be overlooked. The coming of the information age and the advent of social networking platforms have not eliminated opinion leadership but rather led to the emergence of its new forms. In this line, this paper deals with organically identifying opinion leaders on Twitter, based on the list feature. The method relies on the meta-data of Twitter lists, containing semantic cues to infer the topical expertise of its members. Based on the studies that have already shown the effectiveness of this method, this paper further illustrates in detail how the method can be employed flexibly to identify highly influential Twitter users in any specific domain. In this regard, the method can be adapted to different research questions, allowing researchers to apply it to suit their specific objectives and data. This paper also presents a novel approach as to how influential Twitter users identified through Twitter lists can be ranked. The ranking index proposed is attentive to both vertical (public perception and engagement) and horizontal (peer perception) dimensions of information diffusion.

Anahtar Kelimeler: Opinion leaders, Diffusion of innovation, Social networks, Twitter (X).

Twitter (X)'da Alana Özgü Kanaat Önderlerinin Belirlenmesi: İyileştirilmiş Bir Yaklaşım Öz

The historical development, functions and current position of the mukhtar institution (mukhtarship) is an important topic for addressing the attitude of the traditional administrative approach to technology and changes in service delivery. In the first part of this study historical origins and the purpose of its establishment are examined. The second section discusses the concept of e-government and its role in service delivery processes. E-government is a digital transformation tool that enables governments to provide services to citizens faster and more effectively. These technological advancements enable the citizens to use the services which were provided by the mukhtarship institution before. Citizens can easily use many of the services offered by mukhtars online. In this respect, both time and financial savings are ensured. In the last section, in the face of developing technology a discussion on the future necessity of the mukhtar institution is being discussed. As a result, considering the developing technology and social needs, the necessity of transforming and modernizing the mukhtar institution is emphasized. This not only allows the state to provide better services to its citizens, but also helps it use resources more effectively. In this context, it is recommended that the headmen's offices in neighborhoods and villages be reviewed, and certain changes be made.

Keywords: Kanaat önderleri, Bilginin yayılımı, Sosyal ağlar, Twitter (X).

* This work is derived from a dissertation in part-fulfilment of a PhD in Cultural Studies degree at the Yıldız Technical University, under the supervision of Onur Güneş Ayas. (Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Doktora Programı kapsamında Doç. Dr. Onur Güneş Ayas'ın danışmanlığında yazılmakta olan doktora tezinden türetilmiştir.)

1. Introduction

According to the "We Are Social 2023" report, about 60% percent of the world population actively uses social networking platforms ("Digital 2023: Global Overview Report," 2023). The extensive reach and availability of these platforms make them valuable sources of information to analyze and understand for researchers across almost all disciplines in social sciences. One may claim that social networking does not fully reflect the complexities and nuances of everyday life. Nonetheless, it does not operate outside the realm of real life, however peculiar some of the characteristics of online behavior. Thus, analyzing individual and collective online behavior, and investigating the formation and diffusion of ideas in social networking platforms provides insights into social, cultural, and political dynamics.

Among social networking platforms, Twitter^a stands out as being primarily an information network — a platform for the dissemination of information and public discussion (Kwak et al., 2010; Myers et al., 2014). The top Twitter management has long promoted the platform as the center of (online) public discussion, defining it “the global town square,” extending “all those capabilities of [the Greek] Agora” by providing “multidirectional [and] unfiltered” (Costolo, 2013) setting for communication “with greater accessibility and velocity” (Dorsey, 2018). Following his acquisition of the platform, Elon Musk similarly emphasized the role of the platform as “a common digital town square” and stressed its significance “to the future of civilization” (Musk, 2022). Likewise, while some commentators called for social media to be defined as critical infrastructure mainly due to the concerns related to disinformation, which they consider a threat to democracy (Heumann, 2018; Sharpe, 2020), the US government has already taken steps toward this direction (CISA, n.d.-a, n.d.-b).

While researchers are actively examining a multitude of social media-related topics, including its effects on mental health, relationships, information dissemination, activism, and privacy, there seems to be less of an emphasis on opinion leaders on Twitter. One reason appears to be that dealing with big data — accessing and analyzing it — may require a certain level of proficiency in data-related tools, concepts, and software skills. To this end, this article presents a step-by-step and detailed explanation as to how Twitter lists can be utilized to identify and rank domain-specific opinion leaders in the network.

2. Background

The reflections of digitalization and digital transformation in academic research are gradually gaining more visibility. The emergence of computational science and digital humanities are two examples to illustrate the phenomenon. Referred to as “computational turn,” this shift refers to a phenomenon beyond the infiltration of digital technologies when analyzing data. It is already affecting methods and approaches concerning the collection as well as the nature of data, including “the epistemologies and ontologies that underlie [research programs]” (Berry, 2011, p. 1). Grey asserts that we are on the threshold of an exploratory science (eScience), a fourth

^a As of July 2023, Twitter rebranded as X and concurrently updated the familiar "tweet" label to the more universal "post." However, despite the rebranding, we have opted to stick with the original name Twitter, and continue using the term "tweet," since our study was conducted prior to the change, they are still widely known as such.

scientific paradigm, after the computational, theoretical (models and generalizations), and empirical (descriptions of natural phenomena) paradigms (Hey et al., 2009, p. xviii).

The main drive behind this shift is the availability and the deluge of big data. This phenomenon appears to have led to “a new form of empiricism,” which posits that data can speak for itself (Kitchin, 2017, p. 30).

Proponents of this perspective herald the end of theory, marked by the emergence of data-driven science that replaces knowledge-driven science. Despite its appeal, Kitchin asserts that the fallacious reasoning of this stance undermines its validity. Above all, big data is prone to sampling bias due to its representational nature, that is, a sample of a larger reality it aims to capture. Besides, discovering patterns “is not the endpoint, but rather a starting point” (Kitchin, 2017, p. 31). In this regard, an analysis based on social theory and in-depth contextual understanding is essential, for data is generated within the scope of social, cultural, and political contexts. Further, making data intelligible is subject to human bias and framing (Kitchin, 2017, p. 31).

It should also be noted that while big data garners considerable attention, it is crucial to recognize that small data is likely to play a significant role, at least in the near future. Despite its limited scope compared to big data, small data has a long history and proven track record of development across many institutions with established methodologies and modes of analysis. Small data has long enabled researchers to explore in detail the “individual, nuanced and contextual stories” as well as “the varied, contextual, rational and irrational ways in which people interact and make sense of the world” (Kitchin, 2017, p. 34). Most likely, the integration of both forms of data will be prevalent in future studies.

Everything considered, it is important to acknowledge that both big data and small data come with their own set of strengths and limitations. In an attempt to define the characteristics of big data vis-à-vis small data, Laney outlined three key aspects. Commonly known as 3Vs, these aspects include volume (exponential growth of data), velocity (its generation in real-time), and variety (diverse arrays of structured and unstructured big data types) (as cited in Kitchin, 2017, p. 27). Other scholars have extended these aspects to include veracity (whether big data is accurate or reliable), virtue (ethical concerns), and value (whether big data increases our understanding) (Sloan & Quan-Haase, 2017, p. 6). Building upon those considerations, it becomes clear that big data presents a dual landscape of possibilities and challenges. Undoubtedly, big data promises to uncover novel patterns, correlations, and trends; however, an attentive consideration of certain conditions and limitations peculiar to big data is required.

When discussing social media big data, specifically focusing on Twitter data, Kitchin sheds light on several noteworthy challenges and restrictions. Among these are:

- *Sampling bias* (Users of a given social media platform may not equally represent segments of society.)
- *Fake data* (Fake accounts or hacking may lead to the presence of false information.)
- *Algorithmic manipulation* (Visibility and popularity of posts on social media are heavily influenced by ranking algorithms, rather than the interest of the users.)
- *API design* (The data extracted are structured by APIs, which means that not all relevant data may be retrieved.)

- *Disparity of data* (Different methods of API access may generate varying results, leading to disparities in the collected data.)
- *Fidelity* (Social media posts often represent a curated version of individuals' lives, views, and attitudes, rather than a true reflection.)

Given these intricate challenges outlined by Kitchin, researchers examining Twitter data should approach their work with heightened awareness and rigorous methodological scrutiny to ensure credible findings, ethical responsibility, and minimal distortion brought about by biases, fake data, algorithmic manipulations, and other potential contributing factors.

3. Opinion Leaders

Social media functions as a public sphere. Its influence permeates the digital realm, dramatically altering personal, societal, and organizational interactions. However, certain individuals stand out from the crowd, attracting substantial exposure, interaction, and followings. Depending on the context, designated with titles such as influencers, thought leaders, or opinion leaders. Being a vital component of the platforms, they have become one of the central foci of academic inquiries focused on analyzing the underlying social dynamics of the platforms. Illustratively, an investigation led by the Pew Research Center in 2021 demonstrated that the majority of tweets (97%) were produced by a quarter of Twitter users (McClain et al., 2021).

Even though its roots can be traced back to the sociology of Gabriel Tarde, the notion of opinion leadership was brought to the attention of researchers in the 1940s and has since become one of the key cornerstones in communication studies and diffusion research. Tarde aimed to outline “the laws of imitation,” a concept that contemporary diffusion researchers now refer to as “adoption” (Rogers, 2003, pp. 40–42). Lazarsfeld et al.'s pioneering work on American voters underscored the significance of interpersonal relationships in influencing people's political choices, extending Tarde's insights into social dynamics and decision-making processes. In their study, they discovered that interpersonal relationships are a key component in people's (political) choices. Previous studies, such as the hypodermic needle model, emphasized the direct and significant influence of the mass media on shaping people's opinions. These studies recognized that people tend to passively consume media content. A key finding of Lazarsfeld et al.'s study in the context of communication research was that “ideas often *flow* from [mass media] to the opinion leaders and *from* them to the less active sections of the population” (Lazarsfeld et al., 1960, p. 151). According to them, what separates opinion leaders from non-opinion leaders is firstly they engage in the field they have knowledge or expertise are much more and secondly, they function as a bridge between the media of communications and the masses (Lazarsfeld et al., 1960, p. 152).

Rogers (2003) in his widely influential book, *Diffusion of Innovations*, recognized the significance of opinion leaders in the diffusion networks and programs of innovations. He defined opinion leadership as “the degree to which an individual can influence informally other individuals' attitudes or overt behavior in a desired way with relative frequency” (Rogers, 2003, p. 362). He recognized the significance of interpersonal relationships and the role of opinion leaders in the context of both communication process and diffusion networks, channels of communication through which ideas, innovations, and behaviors spread. Nonetheless, he challenged the two-step model, proposed by Lazarsfeld et al. (1960) mainly on two grounds.

Firstly, the communication process does not necessarily involve the two steps. It might involve a single step, wherein the mass media can exert its influence over an individual. In some cases, on the other hand, a communication process that involves several stages may take place (Rogers, 2003, p. 304). Another shortcoming of the model, according to him, was that it failed to acknowledge the role of diverse communication sources or channels at different stages in the process of communication and decision-making (Rogers, 2003, p. 305).

Opinion leadership differs among individuals, comprising four elements: scope, domain knowledge, behavior, and time. The influence spans locally or globally, with experts categorized as having single or multiple-field knowledge. Personalities and conveyed ideas determine if the behavior is constructive or destructive, while influence length marks another distinction - short vs. enduring (Bamakan et al., 2018, p. 205). In the context of human communication and dissemination of ideas and attitudes, and interpersonal relationships, one of whose aspects is opinion leadership, the concept of homophily was introduced to explain the nature of social influence in communication research. Homophily refers to the principle that people are most likely to interact with those who are alike (Rogers, 2003, p. 305). According to McPherson et al. (2001), the homophilous character of social influence entails the localization of information, be it cultural, behavioral, or material.

The concept of heterophily, on the other hand, represents a pattern of social interaction between individuals with dissimilar characteristics or attributes. Unlike homophily, it introduces possible complications of cognitive dissonance, misunderstandings, and frustration. Even so, according to Rogers, heterophilous communication has a significant potential for conveying information and diffusion of innovations among various segments of society. Novel ideas oftentimes enter a system through the members of higher status. While they tend to be more innovative and have more exposure to new ideas, they can hardly channel these novel ideas and innovations to other individuals (Rogers, 2003, p. 307). This is where opinion leaders come into the picture. To ensure the successful dissemination of novel ideas and innovations created by change agents to wider audiences, they leverage the power of heterophilous communication and tackle its challenges.

4. Twitter Lists

Several studies have shown that Twitter lists are valuable resources for inferring the fields of interest and topical expertise of Twitter users (Dongwoo et al., 2010; Ke et al., 2017; Sharma et al., 2012; Wu et al., 2011; Yamaguchi et al., 2011). Twitter allows its users to curate lists without enforcing any rules. The motivation behind curating Twitter lists, one can surmise, is to organize certain Twitter users based on a category, theme, or topic. The meta-data of the lists (title and description) usually contain information from which the “latent characteristics” of its members can be inferred (Dongwoo et al., 2010, p. 1). For instance, a Twitter list entitled “technology,” or includes a tech-related term in its meta-data signal that (at least some of) its members have tech-related backgrounds (Ke et al., 2017, p. 3). The frequency with which a user is a member of Twitter lists with similar meta-data increases the likelihood of his or her topical interest or expertise.

Making use of Twitter lists to identify domains of expertise can be more effective compared to other approaches. Twitter profile bios ideally contain information about individuals and organizations. However, relying on the profile information may be misleading, for it may not

necessarily and accurately reflect the domain of expertise of a Twitter user (Sharma et al., 2012, p. 2). In some instances, users choose not to provide any information on their profile bio, leaving it blank. Tweets, on the other hand, are rich and the ultimate source from which topical expertise can be identified. However, since “tweeting” practice does not follow a strict guideline in terms of the language used (multiple styles) and the content created (multiple topics). Further, tweets mostly contain daily conversation, making it difficult and time-consuming to infer topical expertise (Sharma et al., 2012, p. 2).

The power of Twitter lists comes from its being a tool for social annotation. By curating Twitter lists, users classify (directly) and label (indirectly) the other users in the network, based on how they perceive them, rather than strictly adhering to prescribed labels. For the researcher, this means “crowdsourcing” the task inference of “who is who” on the network (Sharma et al., 2012, p. 2), saving both time and effort. Relying on the social annotation of Twitter users through the lists can be limited in certain instances, since the information (categories and labels) they provide cannot be always regarded as consistent. Then again, following users on Twitter and curating them in a Twitter list are two different actions. Based on observation, we can assert that curation is a more deliberate and selective process. By curating Twitter lists, users create timelines (feeds), ideally more focused than the two default timelines, “For you” (algorithmic timeline) and “Following.” As Wu et al. (2011) succinctly express, “the classification of users ... effectively exploit the ‘wisdom of crowds’ ... both in terms of their importance to the community (number of lists on which they appear), and also how they are perceived (e.g. news organization vs. celebrity, etc.)” (2011, p. 707). Thus, with the utilization of Twitter lists, researchers can harness the collective intelligence of the crowd, and identify opinion leaders and their public perception effectively.

5. Motivation

Although the above-cited studies have convincingly illustrated its effectiveness for inferring the topical expertise of Twitter users, few studies focused on Twitter lists can be used to identify individuals in a specific domain (of expertise) in detail. A study on the identification of scientists on Twitter, conducted by Ke et al. (2017), stands as a good exception, as it not only highlights the effectiveness but also provides practical guidance on the application of the approach. Still, Ke et al. (2017), employed the approach to identify scientists across 28 disciplines. Informed by this study, we utilize the method to identify topical experts in the domain of technology, i.e., the influential users on Turkish Twitter who engage in discussions related to technological progress.

Twitter serves as a platform for opinion leaders to gain significant following and social influence. Regarded as possessing expertise, credibility, or authority in particular fields or areas of interest, opinion leaders on Twitter frequently shape and steer conversations, contribute to certain narratives, and influence public discourse. Their influence is not limited to their followers, for the platform enables non-followers to engage with the content they create through retweets, quotes, replies, hashtags, and the timeline algorithm, thus potentially impacting public discourse on a broader scale. In this regard, Twitter opinion leaders are likely to engage not in the two-step flow but in a complicated and multi-step flow process (Park, 2013, p. 1642), and reach a wider audience compared to non-digital communication settings thanks to the architecture of the platform.

While many studies on Twitter in connection with homophily have suggested that the platform facilitates echo chambers in which users are exposed to opinions aligned with their own, a growing body of research is challenging this hypothesis.

In particular, Törnberg's (2022) study argues that social media platforms do not necessarily cause ideological polarization, but rather provide a setting where pre-existing divisions can manifest themselves more vividly. In line with this perspective, Colleoni et al.'s (2014) study draws attention to the multi-purpose uses of Twitter, highlighting the platform's capacity to support diverse modes of engagement, communication, and interaction. When it is viewed as a social medium, it appears to have homophily as a prevalent phenomenon in the platform. However, when it is viewed as a news medium, regardless of social ties, the degree of homophily appears to be much lower, while public discussion becomes much more visible (2014, p. 328). In the two scenarios, different dynamics can be observed regarding the influence of opinion leaders. In the first scenario, opinion leaders may be considered intermediaries to reinforce certain opinions through which they contribute to higher levels of homophily, fueling polarization. This is particularly relevant when the discussion revolves around political issues. In the second scenario, on the other hand, opinion leaders may act as translators of certain trends and developments.

6. Identifying Turkish Technology Opinion Leaders on Twitter

Several approaches have been developed to identify opinion leaders in social networks, both non-digital and digital environments, mainly for marketing and academic purposes. These approaches range from descriptive methods, such as observations, surveys, and interviews, to machine learning algorithms. While descriptive/conventional approaches have the advantage of simplicity, they tend to be ineffective in big social networks and pose risks such as experience bias (Bamakan et al., 2018). On the other hand, the bulk of non-conventional approaches on the other hand require a good working knowledge of statistics and probability, and in some cases solid foundation of software development skills. This could be one reason why novel (digital) research methods remain relatively uncommon in social sciences. A notable exception appears to be social network analysis. A multitude of research has used the approach to study and analyze the relationships, patterns, interactions as well as structures of communication, detecting communities and information diffusion networks. Simply put, social network analysis attempts to discover important nodes in a social graph through centrality measures.

In this study, an optimized approach has been employed to identify opinion leaders based on Twitter lists. Twitter allows the curation of user-generated lists, allowing the content generated by members of these lists to be displayed in a separate timeline. The metadata (title and description) of Twitter lists includes information that gives valuable insight into the topical expertise of members added to them. Making use of this information has great potential for researchers to infer who-is-who on Twitter. Developed by Sharma et al. this approach offers a "more accurate and comprehensive characterization of Twitter users" compared to the other approaches such as the profile information created by Twitter users themselves (2012, p. 533).

The metadata of Twitter lists allows the researchers to acquire valuable information indirectly by inferring the area of expertise or interests of users on the platform. It allows arguably a more informative and comprehensive method of inference than relying solely on the profile bios. However, Twitter lists also have certain shortcomings. Even though the metadata of a Twitter

list gives valuable insight, the topicality and expertise of the users added do not necessarily match. One reason is that one's interest does not always entail his or her expertise in the field. While they show genuine interest in the field they express their opinions to their audiences, ideally, these opinions often reflect in extensive knowledge. They articulate complex issues and provide insights into the workings of a field more clearly and understandably for the public. Their interest is reminiscent that of academic ones and has a different nature compared to that of the general public. However, this is not to be confused with their presentation of the content they create. In this regard, the style and the language manifest in their content are greatly accessible to the general public, unlike that of the academician. That is why, the data collected via Twitter lists should be the initial step of identifying the influential users, namely, opinion leaders.

6.1. Data Collection

Through its API (Application Programming Interface), Twitter enables researchers, among many other professions, to retrieve and analyze Twitter data. In this study, mainly *List*, *User*, and *Tweet* endpoints are used to access Twitter data (X Developers, n.d.-c). It is important to note that the API is subject to changes and modifications and for that reason, it's essential to stay updated with any modifications or adjustments made by the platform. Although this study has utilized both the first and second versions of the API, it is worth noting that the first version is planned to be discontinued. During this research project, API access was acquired via the Academic Research program (now defunct) provided by Twitter. To interact with Twitter API and to make use of Twitter data more efficiently, several software tools and libraries have also been used during this study, most of which are built on top of the Python language (Python Software Foundation, 2021). The two main libraries^b used are Tweepy (Harmon & other contributors, 2021) and Pandas (The pandas development team, 2010/2021). While Tweepy facilitates a more effortless and convenient way to access the Twitter API, Pandas is used to manage data efficiently. For the retrieval of the tweet data another Python library, *twarc* (Documenting the Now Project, 2013/2021) was utilized.

6.2. List-based Identification of Technology-related Turkish Twitter Accounts

In this section, we outline the processes of identifying eligible candidates, providing the rationale behind each decision. The first stage of the process involves defining certain constraints. By defining and implementing specific constraints, the results obtained through the API will be refined. What follows is a detailed explanation of the steps as to how Twitter lists are utilized to identify a set of influential Turkish Twitter accounts, which will be further refined to obtain a more focused and representative sample in the next sub-section.

6.2.1. Defining the Constraints

At the outset of the data collection process, it is of utmost significance to have adequately defined constraints that are going to determine the course of action in the process. The

^b In the context of computing, a library is a collection of pre-written code that is served to be used in software projects. A library often contains commonly needed functions or routines and is called from the other piece of software to extend its functionality. A crucial component of modern software development, libraries provide sets of commonly needed functions to be reused across many projects (“Library (Computing),” 2023).

constraints used in this study are as follows. It should be noted that each research is likely to have unique constraints.

1. *Twitter lists that only contain the keywords defined ("tekno" and "tech") in their title are considered.* The chosen keywords keyword enable the retrieval of lists containing not just "teknoloji" or "technology" but also variations such as "tekno-bilim," "teknolojik." The number of keywords used can be adjusted according to the research needs.
2. *Twitter users with fewer than 100,000 followers are to be filtered out.* This constraint is imposed to decrease the volume of data, and, by extension, the manual workload in the step of expanding the seed set. It is also considered appropriate for the intention to identify potentially the most influential users, rather than all the Twitter users in the specified domain.
3. *Only the Turkish-tweeting users who are creating content in the domain of technology are to be taken into consideration.*

6.2.2. Setting the Seed Set

As part of the preparation for the process, an initial (sample) set of individuals was identified. The individuals in the initial seed set were handpicked based on their representativeness of the broader population that is sought to be obtained in the end.

Although all the members of the set were selected through observation, they were carefully chosen to conform to the above-mentioned constraints. At this point, it should be noted that all the data retrieved is from November 2021, unless stated otherwise.

Table 1: The initial seed set of influential Twitter Users

Name	Twitter Handle	Followers
M. Serdar Kuzuloğlu	mserdark	1.35M
Cem Say	say_cem	251K
Serkan İnci	srkninci	217K
Alphan Manas	alphanmanas	120K
Sedat Kapanoğlu	esesci	117K

Although the size of the initial seed set is not likely to affect the end result, the process will eventually branch out (snowball) to discover other similar Twitter users. Nonetheless, choosing at least one influential Twitter user who meets the third criterion assures the method to work. The rationale behind creating a sample set containing multiple influential Twitter users is to increase the likelihood of retrieving more Twitter users from Twitter lists. Besides, the popularity of the members of the initial seed set most likely guarantees firstly that a good number of Twitter lists will be retrieved in the early phases of the process and secondly that the Twitter lists retrieved will have many other users in the same field/domain, and that the iterative process will be completed sooner than later.

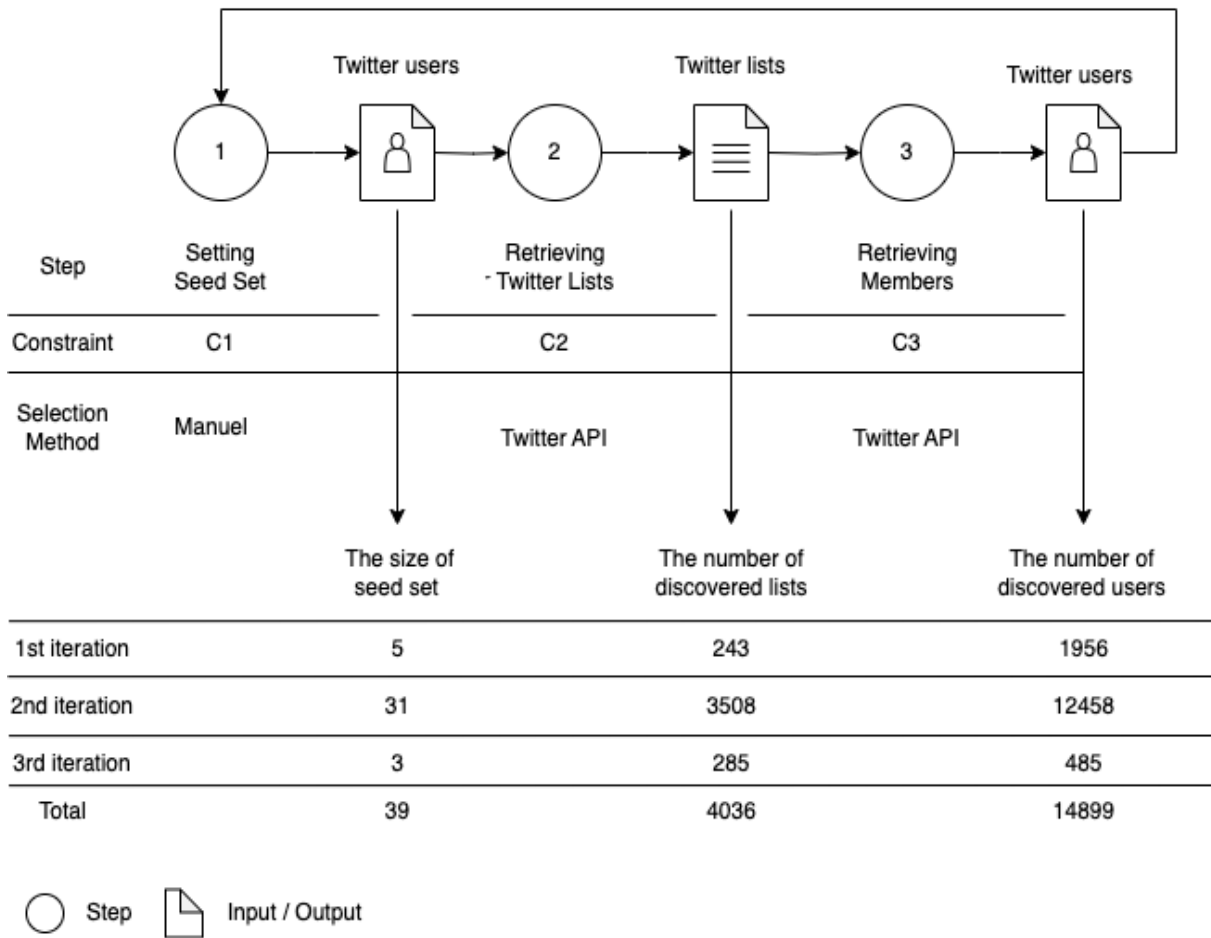

Figure 1: Workflow to identify opinion leaders

6.2.3. Retrieving Lists

Having the constraints defined and the initial seed set determined, first, all the Twitter lists to which the members of the initial seed were retrieved via “lists/memberships”^c from the Twitter API. The retrieved data (the collection of Twitter lists) are stored in the same location. Next, members (Twitter users added to these Twitter lists) of the retrieved Twitter lists are iteratively collected. In this step, certain conditions are enforced. Twitter list retrieved is first checked whether its owner's account is publicly accessible, for the members of the Twitter lists whose owners have private accounts cannot be retrieved. Then, whether the lists retrieved are already stored is checked in order not to allow duplications. Finally, whether the title or the description of a list matches with the predetermined keywords (the first criterion) is checked. Provided that the Twitter lists that match the last condition are stored.

^c See Twitter API documentation: (X Developers, n.d.-a) See Tweepy documentation: (Harmon & other contributors, 2009)

6.2.4. Retrieving Members

The last step of the process deals with the retrieval of the members (Twitter users) of the Twitter lists created in the previous step. The endpoint used in this step is "lists/members."^d All the Twitter lists collected are iterated to retrieve unique users added to these lists provided that the user has more than 100k followers (the second constraint). The iteration continues until all the collection is exhausted. The decision tree for this subprocess is quite simple for there are only two conditions to check: 1) whether the Twitter user has more than 100k followers; and 2) whether the user data is already stored. If the user data is not stored, it is stored with additional information, frequency value. This value is not retrieved through the API but is calculated during the process to be used later in the ranking/scoring part. In order to calculate the frequency value (how many times a Twitter user appears in Twitter lists retrieved in the process), the first time a user, as a member of the lists, is returned, it is stored with a frequency value of 1. If a user is already stored (which means the user is added to multiple lists), the frequency value is incremented by 1.

6.2.5. Expanding the Seed Set

Up to this point, two different data were programmatically obtained from the Twitter API: 1) A collection of Twitter lists (based on the first criterion) to which the members of the initial seed set are added. 2) A collection of Twitter users (based on the second criterion) from the first data (the collection of Twitter lists).

In this step, the second data, the collection of influential Twitter users, is manually inspected whether they meet the third criterion (The influential users who are creating content in the domain of technology). While the members of the initial seed set were considered epitomic examples of influencers/opinion leaders in the domain of technology, not all the members of this collection can be considered as such. In this regard, the aim of this step was twofold: 1) to identify the other influencers/opinion leaders; 2) to expand the seed set with these new Twitter users to reach more Twitter lists, and by extension, to identify more users. To this end, the second data (the collection of Twitter users) were inspected manually. Manual inspection mostly relied upon the descriptions of user accounts, which is commonly known as the profile bio. Often, the personal timelines are visited to gain more information, since Twitter profile bios do not necessarily yield information as to the interest or expertise of a Twitter user, and might even be blank. On the other side, the public perception of an opinion leader holds greater significance than how they define themselves.

Having inspected the collection of Twitter users, 31 more influential Twitter users were determined. Besides, the initial seed set was expanded by these Twitter users. At the same time, a new set from the newly discovered users was created to be used in the next iteration of the process to branch out new Twitter lists. The rationale to exclude the initial seed set in the second iteration of the process was 1) because all the Twitter lists to which the members of the initial seed set are already retrieved and stored; 2) to speed up the process by minimizing API requests due to the API rate limits.

^d See Twitter API documentation: (X Developers, n.d.-b). See Tweepy documentation: (Harmon & other contributors, 2009).

The cycle (setting seed set, retrieving of Twitter lists, retrieving of Twitter users) explained above was repeated three times. In the third iteration, the number of Twitter users and lists decreased dramatically, which is taken as an indication that the data saturation point was reached.

Table 2: The number of identified Twitter users

Cycles	Seed Set	Twitter Lists	Twitter Users
1 st cycle	5	243	1956
2 nd cycle	31	3508	12458
3 rd cycle	3	285	485
Total	39	4036	14899

In the course of the entire process, a total of 4036 Twitter lists that matched the first criterion were discovered. These Twitter lists contained 14,899 unique Twitter Users, 39 of which were manually selected based on the third criterion. These influential Turkish Twitter users were considered to be potentially shaping people's opinions on the domain of technology. Since the selection process was conducted manually, it should be noted that it was subject to certain biases or oversights. Many influential Turkish Twitter users were eliminated for it was observed that the content they produce was nuanced, that is, targeting not the general public, but mostly specific communities such as fintech, cryptocurrencies, digital marketing, etc. Since the aim is to identify opinion leaders that potentially influence the Turkish general public, those who were not creating content in the Turkish language were also filtered out. The final list of the selected influential Twitter users, comprised of 28 people, sorted by the list frequency, is given below:

Table 3: Overview of the Identified Twitter Users

	Name	Twitter Handle	Followers	List Frequency
1	M. Serdar Kuzuloğlu	mserdark	1.353.882	174
2	Tansu Yeğen	TansuYegen	445.911	101
3	Hakkı Alkan	hakki_alkan	100.815	84
4	Burak Buyukdemir	burakbuyukdemir	169.767	50
5	Sina Afra	SinaAfra	415.468	46
6	Selçuk Bayraktar	Selcuk	1.781.461	44
7	Alphan Manas	alphanmanas	120.331	41
8	Burak Bayburtlu	burak	191.136	37
9	Mustafa Varank	varank	790.757	32
10	Cem Say	say_cem	251.780	31

11	Sedat Kapanoğlu	esesci	117.267	30
12	Haluk Bayraktar	haluk	325.197	24
13	Tevfik Uyar	tevfik_uyar	105.345	24
14	Özgür Alaz	ozguralaz	229.756	23
15	Nevzat Aydın	zagortenay76	811.331	19
16	Nazım Salur	NazimSalur	100.244	15
17	Ismail Demir	IsmailDemirSSB	266.189	14
18	Yusuf Akbaba	ssysfakb	111.469	14
19	Said Ercan	saidercan	1.039.093	11
20	Dr. Taylan Yıldız	taylanyildiz	258.516	10
21	Levent Erden	leventerden	322.466	9
22	Cenk Sidar	cenksidar	103.845	9
23	Orhan Bursalı	ORHANBURSALI	247.243	7
24	Serkan İnci	srkninci	217.710	5
25	Vahap Eren	VahapErenTR	139.291	4
26	Immanuel Tolstoyevski (Fularsız Entellik)	imTolstoyevski	116.395	2
27	Kıvanç Özbilgiç	kivancozbilgic	210.335	2
28	Mesut Sevgili	mesut_sevgili	271.591	1

6.3. Measuring the Impact: An Updated Approach

The most manifest indicator of a Twitter user's popularity is the number of followers. Yet, relying solely on this data is most likely not efficacious to determine a Twitter user's impact/influence on the network. To measure impact, most social media analytics companies appear to be using a variety of formulas called engagement rate. While some of these formulations take into consideration the number of followers, what is common in all of them is that these formulas advocate that the engagement metrics, "the number of favorites, retweets, and mentions [a Twitter user's] tweets are generating" ("Twitter Engagement Calculator," n.d.; "Twitter Engagement Metric," n.d.), represent a better indicator than that of the number of followers. A variant of engagement rate, also called as "public engagement rate" ("X (Twitter) Engagement Rate Benchmark," n.d.) is calculated by dividing the sum of retweets and likes by the number of followers.

For this study, however, a ranking index was developed to measure the impact of the selected influential Twitter users. Although the ranking index was developed to take into consideration

the variables of the engagement rate, it offers a more advanced but uncomplicated approach to measure the impact based on which Twitter users can be ranked. The variables taken into consideration for the ranking index are as follows.

1. The number of followers
2. The number of engagements (likes, retweets, mentions and comments)
3. The frequency of occurrence in Twitter lists
4. In-group popularity (who is following whom in the group)

As the first two of these variables are widely used in the engagement rate formulations to measure the impact of a Twitter user, the index developed employs two more variables, which were considered as they are as valuable as the first two. The frequency of occurrence (the third variable) of a Twitter user in Twitter lists is valuable for the addition of a Twitter user into a Twitter list is a more conscious and deliberate act when compared to the following behavior. Although the data collected indicate that many Twitter users who cannot be considered influencers in the field of technology have been added to the Twitter lists promoted (in its title or description) as related to the field of technology, that does not comprise the idea Twitter lists are a great resource for identifying Twitter users in a given field. Besides, Twitter lists indirectly classify, albeit not strictly, Twitter users, the frequency value indicates a different kind of popularity. Then again, we can surmise that Twitter’s lists feature is mostly used by tech-savvy users.

As for the in-group popularity (the fourth variable), it was considered that the Twitter user who is producing content in a given field is most likely being followed by other Twitter users in the same field. Although these might not be true in every case the data collected might not have absolute accuracy and there is more than one way to follow Twitter users (e.g., Twitter lists), it was observed that the ranking index produced meaningful results.

It should be emphasized that all the formulations proposed to calculate the influence of a Twitter user are based on publicly available data (through the Twitter API), which is relatively limited. In this respect, such formulations are far from being scientifically sound-proof. The data collected on social networking platforms might not accurately reflect or represent individual motivations, preferences, and attitudes. Be that as it may, it was convincing that the index generated meaningful and measurable insight from the data collected in the process.

The top 10 Turkish Twitter users who exhibit greater impact factors according to the ranking index developed are given below. These individuals can be considered more influential than the rest of the selected group of influential Twitter users in shaping the opinion of the Turkish general public on the domain of technology.

Table 3: The Ranking of Identified Twitter Users (Opinion Leaders)

	Name	Ranked	List Frequency	Followers	Engagement	In-Group Popularity
1	M. Serdar Kuzuloğlu	1	1	2	9	1
2	Selçuk Bayraktar	2	6	1	1	4
3	Tansu YEĞEN	3	2	6	2	5
4	Mustafa Varank	4	9	5	5	4

5	Nevzat Aydın	5	15	4	7	4
6	Cem Say	6	10	13	4	5
7	Sina Afra	7	5	7	22	4
8	Hakkı Alkan	8	3	27	16	6
9	Alphan Manas	9	7	21	17	3
10	Nazım Salur	10	16	28	21	2

Ranked by the impact factor calculated by the index, the table also provides sub-rankings for each variable for a detailed comparison. The sub-ranking indicates the relative strengths and weaknesses of each opinion leader in relation to the other variables encompassed by the index. The index basically calculates the overall ranking of each variable. It should be noted that all of them are equally weighted.

The index indicates that the first 4 opinion leaders consistently perform well in each sub-ranking. Among the top 10 in each sub-ranking, these opinion leaders appear to have greater reach or respect among Turkish Twitter users, ranging from average people to tech-savvy users and the other opinion leaders identified during this study. In terms of list frequency, on the other hand, 8 opinion leaders were ranked among the top 10. This demonstrates that the list frequency variable correlates closely with the final list, regardless of the rankings. Although this does not prove the efficiency of the ranking index, it can be surmised that the list frequency is a potentially strong indicator to assess to understand the popularity of Twitter users. However, a dedicated and comparative study is needed for a comprehensive evaluation. In terms of the number of followers and engagements, 6 out of the top 10 opinion leaders were already in the top 10 in both categories. However, the other 4 opinion leaders were picked out by the index for they ranked high in the category of the list frequency and in-group popularity, although they have significantly fewer followers and lower engagement performance. Consequently, contrary to conventional expectations, it was observed from the result of the index that there is a highly inverse relationship between variables (followers and engagement vis-à-vis list frequency and in-group popularity). The variables of list frequency and in-group popularity appear to balance the variables of followers and engagement, the two key values used to calculate engagement rate. At this point, it is crucial to note that the engagement rate formulation yields divergent outcomes than that of the index. For instance, the highest-ranked opinion leader in the index (Serdar Kuzuloğlu) falls in the 24th position in this formulation.^e This is because Kuzuloğlu has a significant following, yet his tweets receive limited engagement compared to the other opinion leaders among 28 influential Turkish Twitter users picked in the previous part. Such a finding can be interpreted as a limitation, if not ineffectiveness, of the engagement rate method.

It is also noteworthy that the in-group popularity variable, which indicates the level of recognition and respect in the domain, and the final result of the index completely correlates. That is, irrespective of their rankings, the top 10 performers in both in-group sub-ranking and

^e The formula is as follows: total number of engagements / (total) number of tweets / total number of followers * 100 ("Twitter Engagement Calculator," n.d.).

the index are identical. From the inverse relationship between the two groups of variables mentioned above and the complete correlation of in-group popularity with the index, it can be inferred that popularity does not necessarily entail recognition and respect among opinion leaders (and likely tech-savvy Twitter users who create Twitter lists). Since opinion leaders are in a unique position to diffuse innovations and new ideas, they are expected to possess a combination of persuasive communication skills (rhetoric) and substantial domain-specific knowledge (expertise) to interpret trends and developments, ideally in a balanced manner. The outcome of the index is considered satisfactory in this aspect.

7. Conclusion

As we navigate the ever-evolving landscape of social media, comprehending the role of opinion leaders becomes increasingly crucial. This research sheds light on how seemingly simple tools like Twitter lists can effectively unveil hidden networks of influence. Recognizing and engaging with these individuals is essential not only for brands but also for researchers who seek to understand the social and cultural dynamics of the digital age, where the transformation of public space and discussion is taking place.

Unlocking the latent power of Twitter lists and a metrics-backed ranking algorithm, this study demonstrated an efficient technique for identifying domain-specific opinion leaders. By leveraging the unique insights provided by Twitter lists and a data-driven ranking index, this research offers a scalable method. The approach proves invaluable for refining research strategies and conducting deeper analyses of public opinion in the digital age. The method shows promise for further exploration across a variety of social media platforms and within different domains, aiming to deepen our understanding of influence dynamics. Although the demonstrated method exhibits considerable efficacy, there is still room for improvement. Enhancements can be pursued by exploring additional types of measurements, becoming more meticulous with data organization, and monitoring changes in social media trends. To better understand influence dynamics, researchers can expand the method's scope by considering insights drawn from related fields or platforms.

Bibliography

- Documenting the Now Project. (2021). *DocNow/twarc* (2.8.0) [Python]. Documenting the Now. <https://doi.org/10.5281/zenodo.593575>. (Original work published 2013)
- Dongwoo, K., Yohan, J., Il-Chul, M., & Oh, A. H. (2010, April 10). Analysis of Twitter Lists as a Potential Source for Discovering Latent Characteristics of Users. *Workshop on Microblogging*. CHI '10: Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, Atlanta, CA, USA.
- Dorsey, J. [@jack]. (2018, September 5). *In any public space, you'll find inspired ideas, and you'll find lies and deception. People who want to help others and unify, and people who want to hurt others and themselves and divide. What separates a physical and digital public space is greater accessibility and velocity.* [Post]. X. <https://twitter.com/jack/status/1037339409862025216>
- Harmon, R., J. & other contributors. (2009). *Tweepy Documentation* [Computer software]. https://docs.tweepy.org/en/stable/api.html#tweepy.API.get_list_members
- Harmon, R., J. & other contributors. (2021). *Tweepy* (4.1.0) [Python]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7860636>
- Heumann, S. (2018, October 12). Why Social Media Platforms Should Be Treated as Critical Infrastructures. *Election Interference in the Digital Age*. <https://medium.com/election-interference-in-the-digital-age/why-social-media-platforms-should-be-treated-as-critical-infrastructures-6a437a127ff7>
- Hey, T., Tansley, S., & Tolle, K. (Eds.). (2009). Jim Gray on eScience: A transformed scientific method. In *The fourth paradigm: Data-intensive scientific discovery*. Microsoft Research.
- Ke, Q., Ahn, Y.-Y., & Sugimoto, C. R. (2017). A systematic identification and analysis of scientists on Twitter. *PLOS ONE*, 12(4), e0175368. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0175368>
- Kitchin, R. (2017). Big Data – Hype or Revolution? In A. Quan-Haase & L. Sloan (Eds.), *The SAGE handbook of social media research methods* (pp. 27–40). SAGE.
- Kwak, H., Lee, C., Park, H., & Moon, S. (2010). What is Twitter, a social network or a news media? *Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web*, 591–600. <https://doi.org/10.1145/1772690.1772751>
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., & Gaudet, H. (1960). *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign* (2nd ed). Columbia University Press.
- McClain, C., Widjaya, R., Rivero, G., & Smith, A. (2021, November 15). The behaviors and attitudes of U.S. adults on twitter. *Pew Research Center: Internet, Science & Tech*. <https://www.pewresearch.org/internet/2021/11/15/the-behaviors-and-attitudes-of-u-s-adults-on-twitter/>
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 415–444. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415>
- Musk, E. [@elonmusk]. (2022, October 27). *Dear Twitter Advertisers* <https://t.co/GMwHmInPAS> [Post]. X. <https://twitter.com/elonmusk/status/1585619322239561728>
- Myers, S. A., Sharma, A., Gupta, P., & Lin, J. (2014). Information network or social network?: The structure of the Twitter follow graph. *Proceedings of the 23rd International Conference on World Wide Web*, 493–498. <https://doi.org/10.1145/2567948.2576939>
- Park, C. S. (2013). Does Twitter motivate involvement in politics? Tweeting, opinion leadership, and political engagement. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1641–1648. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.01.044>
- Python Software Foundation. (2021). *Python Language Reference* (3.9.5) [Python]. <https://www.python.org>
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed). Free Press.
- Sharma, N. K., Ghosh, S., Benevenuto, F., Ganguly, N., & Gummadi, K. (2012). Inferring who-is-who in the Twitter social network. *ACM SIGCOMM Computer Communication Review*, 42(4), 533–538. <https://doi.org/10.1145/2377677.2377782>
- Sharpe, A. (2020, October 22). *Is Social Media Critical Infrastructure?* LinkedIn. <https://www.linkedin.com/pulse/social-media-critical-infrastructure-alex-sharpe>
- Sloan, L., & Quan-Haase, A. (2017). Introduction to the Handbook of Social Media Research Methods: Goals, Challenges and Innovations. In *The SAGE handbook of social media research methods* (pp. 1–10). SAGE reference.
- The pandas development team. (2021). *pandas-dev/pandas: Pandas* (1.3.3) [Python]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3509134> (Original work published 2010)

- Törnberg, P. (2022). How digital media drive affective polarization through partisan sorting. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(42), e2207159119. <https://doi.org/10.1073/pnas.2207159119>
- Twitter Engagement Calculator. (n.d.). *Mention*. Retrieved December 13, 2023, from <https://mention.com/en/twitter-engagement-calculator/>
- Twitter Engagement Metric. (n.d.). *Klipfolio*. Retrieved December 13, 2023, from <https://www.klipfolio.com/resources/kpi-examples/social-media/twitter-engagement-metrics>
- We Are Social. (2023). *Digital 2023: Global Overview Report*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/>
- Wu, S., Hofman, J., Mason, W., & Watts, D. (2011). *Who says what to whom on Twitter*. 705–714. <https://doi.org/10.1145/1963405.1963504>
- X Developers. (n.d.-a). *API Reference (1.1)* [Computer software]. X Corp. Retrieved December 13, 2023, from <https://developer.twitter.com/en/docs/twitter-api/v1/accounts-and-users/create-manage-lists/api-reference/get-lists-memberships>
- X Developers. (n.d.-b). *GET lists/members (1.1)* [Computer software]. X Corp. Retrieved December 13, 2023, from <https://developer.twitter.com/en/docs/twitter-api/v1/accounts-and-users/create-manage-lists/api-reference/get-lists-members>
- X Developers. (n.d.-c). *Twitter API Documentation* [Computer software]. Retrieved December 13, 2023, from <https://developer.twitter.com/en/docs/twitter-api>
- X (Twitter) Engagement Rate Benchmark. (n.d.). *Social Status*. Retrieved December 13, 2023, from <https://www.socialstatus.io/insights/social-media-benchmarks/twitter-engagement-rate-benchmark/>
- Yamaguchi, Y., Amagasa, T., & Kitagawa, H. (2011). Tag-based User Topic Discovery Using Twitter Lists. *2011 International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining*, 13–20. <https://doi.org/10.1109/ASONAM.2011.58>

Muhtarlığın Sonu Mu? Muhtarlığa Bir Alternatif Olarak E-Devlet

Öz

Muhtarlık kurumunun tarihsel gelişimi, işlevleri ve günümüzdeki konumu, geleneksel yönetim anlayışının teknoloji ve hizmet sunumunda yaşanan dönüşümler karşısındaki tutumunu ele almak için önemli bir konudur. Bu çalışmanın ilk bölümünde, muhtarlık kurumunun tarihsel kökenleri, kuruluş amacı ve işlevleri incelenmektedir. İkinci bölümde, e-devlet kavramı ve bu kavramın hizmet sunum süreçlerindeki rolü ele alınmaktadır. E-devlet, hükümetlerin vatandaşlara daha hızlı ve etkili bir şekilde hizmet sunmalarını sağlayan bir dijital dönüşüm aracıdır. Bu teknolojik ilerlemeler, muhtarlık kurumunun sunduğu hizmetlerin vatandaşların kendileri tarafından görülmesi bakımında büyük faydalar sağlamıştır. Vatandaşlar, muhtarlıklar tarafından sunulan hizmetlerin birçoğunu çevrimiçi olarak kolayca gerçekleştirebilmektedir. Bu bakımdan hem zaman tasarrufu hem de maddi tasarruf sağlandığı ifade edilebilir. Son kısımda ise gelişen teknoloji karşısında muhtarlık kurumunun gelecekteki gerekliliği üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Sonuç olarak, gelişen teknoloji ve toplumsal ihtiyaçlar göz önüne alındığında, muhtarlık kurumunun dönüşmesi ve modernize edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu, hem devletin vatandaşlarına daha iyi hizmet sunmasına olanak tanırken, aynı zamanda kaynakları daha etkin bir şekilde kullanmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, mahalle ve köylerdeki muhtarlıkların gözden geçirilmesi ve belirli değişikliklerin yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhtarlık, e-Devlet, Kamu yönetimi, Teknoloji, Yönetim

The End of the Mukhtarship? E-Government as an Alternative to Mukhtarship

Abstract

The historical development, functions and current position of the mukhtar institution (mukhtarship) is an important topic for addressing the attitude of the traditional administrative approach to technology and changes in service delivery. In the first part of this study historical origins and the purpose of its establishment are examined. The second section discusses the concept of e-government and its role in service delivery processes. E-government is a digital transformation tool that enables governments to provide services to citizens faster and more effectively. These technological advancements enable the citizens to use the services which were provided by the mukhtarship institution before. Citizens can easily use many of the services offered by mukhtars online. In this respect, both time and financial savings are ensured. In the last section, in the face of developing technology a discussion on the future necessity of the mukhtar institution is being discussed. As a result, considering the developing technology and social needs, the necessity of transforming and modernizing the mukhtar institution is emphasized. This not only allows the state to provide better services to its citizens, but also helps it use resources more effectively. In this context, it is recommended that the headmen's offices in neighborhoods and villages be reviewed, and certain changes be made.

Keywords: Mukhtars, e-Government, Public administration, Technology, Administration

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Vedat Almalı
Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü. Muş-Türkiye.
e-posta: v.almali@alparslan.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 06. 02. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 05. 05. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr,
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Almalı, V. (2024). Muhtarlığın sonu mu? Muhtarlığa bir alternatif olarak e-devlet. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 82-95.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1432824>

1. Giriş

Türkiye'de yerel yönetimin oluşmasında İmparatorluktan günümüze dek geçen uzun sürede muhtarlık kurumunun katkısının var olduğu kabul edilmektedir. Özellikle 19. yüzyılın başlarından bu yana aynı ad ve örgütlenme biçimiyle kırsal alanda köylerde, kent ve kasabalarda ise mahallelerde halkın hükümet nezdindeki temsilcileri olan muhtarların, bu görevlerine doğrudan doğruya seçilerek getirilmelerinin, demokrasiye geçişimizde de önemli bir aşamayı oluşturduğu ifade edilebilir (Çadircı, 1993).

Muhtarlıkların görevleri ilk kurulduğu dönemlerde oldukça fazlaydı. Vergilerin dağıtılması ve toplanması gibi bir görev günümüz muhtarları için söz konusu değildir. Günümüzde muhtarlıklar daha çok merkezi yönetimin bir alt teşkilatı olarak mahalleliye belge tebliği sağlamaktadır. Görevlerinin pek çoğu temsilî hale gelmiş ve mahallelerine olan hizmetleri kişisel gayretleri ile alakalı olmaya başlamıştır (Şahin ve Asarkaya, 2019: 30). Bu durumda günümüz teknolojisi ile aracısız olarak halledilebilecek birçok iş için muhtarlık kurumunun varlığı sorgulanmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde ve mahallelerde muhtarlığa yıl içerisinde ihtiyaç duyan kişi sayısı neredeyse yok denecek seviyelere gelmiştir. Genel olarak muhtarlık ile iş görme süreçleri internet erişiminin olmadığı, aracı ile iş görme/gördürme alışkanlıklarının olduğu yerlerde olmaktadır.

Günümüzün dijital çağında, teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte kamu hizmetlerinin sunumu da köklü değişimler geçirmiştir. Bu değişimlerin merkezinde ise e-devlet uygulamaları ve dijitalleşme süreci bulunmaktadır. E-devlet, hükümetlerin vatandaşlara ve işletmelere sundukları hizmetlerin çevrimiçi platformlarda elektronik olarak sunulmasını sağlayan bir dönüşüm olarak ifade edilebilir. Geleneksel kamu hizmeti sunumunda, vatandaşlar için zaman alıcı, karmaşık ve bazen de mekânsal engellerle karşılaşılan bir süreç söz konusuydu. Ancak, e-devlet uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte, kamu hizmetlerine erişimde önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu yeni dijital platformlar aracılığıyla, vatandaşlar artık evlerinden veya işyerlerinden çıkmadan birçok kamu hizmetine erişebilmekte ve işlemlerini çevrimiçi olarak gerçekleştirebilmektedirler.

Gelişen teknoloji ve toplumsal yapı, ortaya çıkış amacı bakımından muhtarlık kurumuna ihtiyaç duymakta mıdır? Muhtarlık kurumunun kaldırılması veya revize edilmesi ne gibi faydalar sağlayacaktır? Muhtarlık kurumunun özellikle büyükşehirlerde mahallerde kaldırılması idari veya demokratik bir sorun yaratacak mıdır?

Bu çalışmada, muhtarlık kurumunun tarihsel gelişimi ve günümüzdeki işlevleri incelenecek, ayrıca e-devlet gibi teknolojik yeniliklerin muhtarlık sistemine etkisi üzerinde durulacaktır. Sonuçta ise, muhtarlık kurumunun varlığının gerekliliği tartışılmış ve politika önerileri sunulmuştur.

2. Literatür

Taş, Durgun ve Yalçınkaya, (2021) yaptıkları çalışmalarında, vatandaşların genellikle karşılaştığı sorunları muhtarlara yüz yüze veya telefonla ilettiklerini belirtmektedirler. Muhtarların da görev tanımını kapsamında olsun ya da olmasın gelen talepleri doğrudan valilik ya da belediyelere ilettiklerini ifade etmektedirler (Taş, Durgun ve Yalçınkaya, 2021: 30). Benzer şekilde farklı bir çalışmada da mahalle muhtarlıklarının en fazla belediye ve valilikle iletişim içerisinde olduğunu desteklemektedir (Kalkışım ve Yılmaz, 2017: 120). Görüldüğü üzere muhtarlıklar aslında bir

aracı kurum işlevi görmektedir. Özellikle gelişen teknoloji ile vatandaşların birçok sorunu direkt olarak iletebilme imkânına erişmesi muhtarlık kurumunun gerekliliğini sorgulamamıza sebep olmaktadır. İnternet ve telefon alt yapısının yeterli olduğu mahalle ve köylerde muhtarlık kurumunun kaldırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Köklü ve Gül (2017), yaptıkları çalışmada; muhtarlar kamu görevlilerinin kendilerini “temsilci” ya da “sözcü” olarak gördükleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu da muhtarlık kurumunun işlevini dar bir alana konumlandırmaktadır. Çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu ise, muhtarların sorunların çözülemediği durumlarda nasıl davranacağıdır. Ankete katılanların %41,6’sı üst makama şikâyet edeceğini belirtirken, %25’i ise sorunun çözümü için tekrardan uğraşacağını belirtmiştir. %34’lük bir kısım ise sorunların çözümünün takip edilmesi noktasında ısrarcı davranmayacağını ifade etmektedir (Köklü ve Gül, 2017).

Kalkışım ve Yılmaz (2017) çalışmalarında muhtarların demografik özelliklerine ilişkin bazı tespitler yapmışlardır. Muhtarların yaşları ile ilgili olarak %54,76’sının 51-64 yaş aralığında olduğunu, meslekleri ile ilgili olarak, muhtarların %65,22’sinin muhtarlıkla birlikte esnafılık yaptığını ifade etmektedirler (Kalkışım ve Yılmaz, 2017: 120). Çalışma incelendiğinde muhtarların iş yapma biçimleri, en çok uğraştıkları işler, düzenledikleri belge çeşidi ve sayısının da çok olumlu olmadığı görülmektedir. Muhtarlık ikinci bir iş olarak görülmekte ve genellikle beledi faaliyetler (kanalizasyon, yol, sosyal yardımlar vb.) yapan kişiler olarak görülmekte ve hissedilmektedir.

Muhtarların demokratik rolleri ve konuları üzerine olumlu bir yaklaşım benimseyen farklı bir çalışmada, muhtarlıkların; asayiş, eğitim, tarım, sağlık, askerlik, din, hayvancılık, sosyal politika, yerel kalkınma, katılım ve yerel demokrasi süreçlerinde aktif rol oynadıkları belirtilmekte ve muhtarlık statüsünün yönetimde önemini gün geçtikçe arttırdığı ifade edilmektedir (Çiçek ve Önalp, 2017: 542).

Göküş vd. tarafından yapılan çalışmada, vatandaşların; muhtarların görevleri ile ilgili konularda fazla memnun olmadıkları ve beklentilerini yeterince karşılayamadıkları belirtilmektedir (Göküş, Bayrakçı ve Alptürker, 2013: 43).

Bulut tarafından yapılan bir çalışmada muhtarlara, “vatandaşların muhtarlardan talepleri nelerdir?” Sorusu yöneltilmiştir. Muhtarlar tarafından bu soruya; Belediye ile aralarında aracılık yapması, para ve yiyecek yardımı yapması, iş bulmada yardımcı olmaları gibi taleplerin geldiği şeklinde cevaplar verilmiştir (Bulut, 2001: 43). Benzer çalışmalarda olduğu gibi muhtarlık için verilen cevaplar aynı doğrultuda olmuştur. Ayrıca, türkiye.gov.tr adresi üzerinde paylaşılan istatistikler doğrultusunda elde edilen gözlemlere göre vatandaşların en çok kullandıkları hizmetler arasında ‘sosyal yardım bilgilerini sorgulama’ (%14.12), ‘sosyal yardım başvuru hizmeti’(%12.38), ‘sosyal ve ekonomik destek hizmeti ön başvurusu’(%4.60), ‘elektrik yardımı ile fatura ödeme’(%4.29) gibi hizmetler yer almaktadır. Yani vatandaşların muhtarlardan talepleri arasında yer alan sosyal yardım ve aracılık hizmetlerinin birçoğu hâlihazırda e-devlet aracılığı ile yapılabilmektedir.

3. Muhtarlık Kurumunun Tarihsel Arka Planı

Mahalleler¹, kentlerin önemli fonksiyonları olan birimleridir. Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve şekillenmesinde vatandaşların bir arada yaşadığı bu alanların etkisi büyüktür. “Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşan bir topluluğun yaşadığı yer ve temel bir yönetim birimi olarak ifade edilmektedir” (Ergenç, 1984: 69). Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın ilk yarısına kadar mahallelerin yönetimini imamlar ya da papazlar yürütmüşlerdir. İmamlar dini görevlerinin yanında, nüfus ve evlendirme memurluğu (*doğum, ölüm, evlendirme, boşanma, yer değiştirme* vb.), zabıta işleri (*anlaşmazlıkları çözmesi*), vergi memurluğu (*vergilerin tevzi ve tahsili*) gibi görevleri üstlenmişlerdir (Eryılmaz, 1988: 466). Mahalle, idari bir birim olmanın yanı sıra bir dereceye kadar sosyal bir birimdir (Massicard, 2015: 275-276).

Mahalle muhtarlıkları, “Türk toplumunun siyasi, sosyal ve idari ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ilk mahalli yönetimler” olarak ifade edilebilir. Köy ve mahalle muhtarlığı, Türk yönetim hayatına Tanzimat’ tan önce girmiştir. Muhtarlık kurumu; II. Mahmut döneminde (1826-1839) yönetim yapısında meydana gelen değişimlerle beraber, hükümet ile halk arasındaki ilişkileri geliştirmek için oluşturulmuştur. Türkiye’de 1829² yılında İstanbul’da ilk muhtarlık teşkilatı kurulmuştur. Taşrada ise ilk muhtarlık teşkilatı 1833 yılında Kastamonu’da kurulmuştur (Eryılmaz, 1988: 465-467). Mahalle muhtarlıklarının, Osmanlı İmparatorluğu’nun “merkezileşmesi” ve “bürokratikleşmesi” olarak adlandırılan sürecin bir parçası olarak ortaya çıktıkları belirtilmektedir (Massicard, 2015: 258).

Mahalle muhtarlıkları, 1913 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkati” ile hukuken kaldırılmış fakat hükümetin izniyle faaliyetlerini 1934 yılına kadar sürdürmüşlerdir. 1934 tarihinde ise çıkarılan 2295 sayılı Kanunla, belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar meclislerinin faaliyetlerine de fiilen son verilmiştir³. Sonraki yıllarda muhtarlıklara ihtiyaç duyulması üzerine, 1944 tarih ve 4541 sayılı “Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun’la tekrar kurulmuştur (Eryılmaz, 1988: 474; Aydoğdu ve Tuncer, 2018: 108). Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihinin V. Cildinde “Bütün vilâyetlerde halkın hükümetle olan münasebetlerinde aracılık yapmak üzere muhtarlıklar” kurulduğunu belirtmektedir (Akt: Çadircı, 1970: 410).

Çadircı, (1993) muhtarlık kurumunun kurulmasındaki amacı şu şekilde belirtmektedir;

“Mahalle ve köyde güvenliğin sağlanması, halkın devlete karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi olduğu görülüyor. Bununla birlikte yönetime, bu en alt birimde oy vererek, temsilci belirleyerek katılımın sağlanması, yerel yönetimlere geçişte bu uygulamaya önemli bir yer

¹ 5393 Sayılı kanunda “Mahalle: Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idarî birim” olarak tanımlanmaktadır.

² Bu konuda, Çadircı (1993), daha erken dönemlerde 1801-1806 yıllarında Ankara’nın Bala kasabasında muhtarlık kurumuna benzer bir yapılanmanın olduğundan bahsetmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Çadircı, M. (1993). Türkiye’de muhtarlık kurumunun tarihi gelişimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2(3), 3-11.

³ Ergin (1932); “Mahalle muhtarlıkları kaldırıldıktan sonra hazırlanan bir nizamname ile muhtarlıkların gördükleri vazifeler diğer kurumlara bölüştürülmüştür. Buna göre, önceleri tek bir heyet tarafından görülmekte olan 28 türlü işten 13’ü belediyeye, 8’i mahalleden seçilen kimselere (bu kimseleri doğrudan belediye seçmekteydi), 3’ü polise, 3’ü jandarmaya verilmiş ve geri kalan işler de diğer resmi makamlara, beklelere ve bütün halka verilmiştir” (akt., Arıkboğa,1998: s. 116-117; Alada, 2012: 7).

vermemizi gerektirmektedir. Halk gerek birbirleriyle gerekse hükümetle olan ilişkilerinde yöneticilerin belirlediği kişiler aracılığıyla değil, doğrudan seçtiği kimselerle karşı karşıya kalmaya, birçok anlaşmazlığın ve sorunun çözümünde çok iyi tanıdığı muhtarından yardım görmeye başlamıştır” (Çadircı, 1993: 7).

Tablo 1: Muhtarlık ile ilgili kronoloji

Tarih	Açıklama
1829-1864	Muhtarlığın kurulması
1864-1913	1864-1871 Nizamnameleri ile köy muhtarlığı yetki, görev ve sorumlulukları bakımından bir yerel yönetim birimi halini alması
1913-1933	Muhtarlık hukuken kaldırılması. (<i>Fakat hükümetin izni ile fiili olarak varlığını devam ettirmiştir.</i>)
1933-1944	Muhtarlık kesin olarak kaldırılmıştır. Görevleri belediyeye, polise, jandarmaya devredilmiştir.
1944 ve sonrası	Muhtarlıkların yeniden kurulması.

Kaynak: (Arıkboğa, 1999: 109)

Muhtarlık kurumunun ortaya çıkışı kısaca açıklandıktan sonra, kavramsal olarak muhtar tanımlanacak olursa; en yaygın olarak kullanılan muhtarlık tanımlamaları, “devletin birinci kademesi”, “devletin en küçük birimi”, “en alt birim”, “devletin bir kolu”, “mülki emiri”, “mahallenin asli memuru”, “belediye memuru”, “kamu görevlisi”, “yarı kamu görevlisi” olarak ifade edilmektedir (Massicard, 2015: 266). Muhtar; “kamu adına mahalle sakinlerinin sorunlarını dinleyen ve sorunların çözümü noktasında merkezi idare ve yerel idareleri harekete geçiren bir ara mekanizmadır” (Yılmaz ve Mecek, 2019: 771). Ayrıca, muhtarlık teşkilatının kurulmasındaki asıl amacın, o dönemde ortadan kalkmış olan asayişli tekrardan tesis etmek olduğu söylenebilir (Çadircı, 1970: 415).

Muhtar bir devlet-toplum sürekliliğinin parçası gibidir. Muhtarlar, vatandaşların devletle ilk karşılaşma, yönetime ilk ve somut temas noktasında yer almaktadırlar (Massicard, 2015: 271). Muhtarlar günümüzde, tebligat işlemlerine yardımcı olan bir kamu görevlisi ve sosyal yardımlarda mahalle halkını tanıyan bir aracı konumuna gelmiştir. Muhtarlıklar, mahalli düzeyde katılım ve demokrasi kültürüne katkı sağlayıcı bir noktada bulunsa da kamu hizmeti sunumu noktasında oldukça pasif bir hale gelmiştir (Yılmaz ve Mecek, 2019: 791). Kamu hizmeti sunumunda pasif noktaya gelmesine katılmakla beraber, siyasal katılım ve demokrasi kültürü üzerindeki artırıcı etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Günümüzde gelişen teknoloji, görsel ve sosyal medyaya ulaşım imkânları, vatandaşların demokratik katılım mekanizmaları ve siyasi düşünceleri üzerinde oldukça etkili bir konuma gelmiştir.

Muhtar, köylüleri temsil eden seçilmiş bir mahalli idare organı olmakla beraber, genellikle köy merkezinde hükümeti temsil eden ve kendisine ulaşan bütün emirleri yürüten bir idari memurdur. Bu durum mahalle muhtarı için de geçerlidir. O da birçok bakımdan il makamına tabidir (Lewis, 1993: 389).

5393 Sayılı Kanun’un 9. maddesinde “Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür”. İfadesi ile muhtarların genel görev ve yükümlülükleri açıklanmaktadır. Muhtarlık kurumunun idari fonksiyonuna bakıldığında bir icra organından ziyade, temel bilgilerin derlendiği bir ‘büro’ olduğu ifade edilmektedir (Arıkboğa, 2000: 169)

Kanunlarda yer almasa da bazen gerek vatandaşlardan gelen talepler gerekse muhtarların bu işleri yapmaktan zevk alması gibi bazı görevleri de üstlendikleri veya mecbur kaldıkları görülmektedir. Arıkboğa, (2000) muhtarın rolünü şu şekilde açıklamaktadır;

“Kişileri ilgili kuruma sevk etmekten onlar adına bizzat işi takip etmeye kadar oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Kişilere gerektiğinde dilekçe yazmak, ilgili birimdeki falan kişiyle görüşmesini söylemek/ sağlamak, ilgisine telefon açıp meseleyi izah etmek ve hatta kalkıp ilgili birime kadar gitmek, muhtarların sıklıkla yapmak zorunda kaldıkları görevler arasında yer almaktadır. Bu gibi işlerle uğraşmak yorucu olsa da kimi muhtarların bundan özel bir zevk aldıkları da söylenebilir” (Arıkboğa, 2000: 172).

Tablo 2: Türkiye’de Mahalle, Köy ve Muhtarlık Sayıları

Mahalle Sayısı	32.250
Köy Sayısı	18.254
Muhtarlık Sayısı	50.504

Kaynak: <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkildariBolumleri.aspx>, Erş: 28.03.2024

2108 sayılı “*Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası*” madde 1’ de muhtarlara verilecek aylık ödenek belirtilmiştir. Buna göre hesaplanan ödeneğin asgari ücretin altında kalması durumunda aradaki farkında herhangi bir kesintiye uğramadan ödeneceği belirtilmiştir. Böylece muhtarların maaşlarının en az 17.002 TL (Asgari ücret) olarak ödendiği söylenebilir. Muhtar sayısının 50.504 olduğu düşünüldüğünde; $50.504 \times 17.002 = 858.669.008$ TL aylık ödeme yapıldığı görülmektedir. Bu ödemenin de büyük kısmının mahalle ve köylere yatırım olarak aktarılması etkin yönetim ve vatandaş refahı açısından daha faydalı olacaktır.

4. Muhtarlık ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve Muhtarın Görevleri

Muhtarlıkların ülke genelinde yaygınlık kazanmasıyla beraber seçim sistemleri ile ilgili düzenlemelerin yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili ilk düzenlemelerin 1863 tarihli “*Muhtarân İntihâbı Hakkında Talîmât*”⁴ ve “*İntihab-ı A’zâ Hakkında Tâlîmat*”lar olduğu ifade edilmektedir (Ercoşkun, 2012: 136).

1864 vilayet nizamnamesinde muhtar seçme ve seçilme şartları şu şekilde açıklanmıştır (Aldan, 1956: 8).

“Muhtar ve ihtiyar meclisi âzası seçeceklerde şu vasıflar aranır: Osmanlı tebaası olmak, mahallede ilgisi bulunmak, 18 yaşını bitirmiş olmak, Devlete doğrudan doğruya yılda en az 50 kuruş vergi vermek. Muhtar ve ihtiyar meclisi üyesi olabilmek için ise: Osmanlı tebaası olmak, mahallede ilgisi bulunmak, en az 30 yaşında olmak, Devlete doğrudan doğruya yılda en az 100 kuruş vergi vermek lâzımdır”.

Mevzuatta muhtarların görev, yetki ve sorumluluklarına yer veren kanun, yönetmelik ve bakanlar kurulu kararları bulunmaktadır. Tablo-3’te muhtar, muhtarlık, köy muhtarlığı ve mahalle muhtarlığı kelimelerinin yer aldığı mevzuat gösterilmiştir. İlgili mevzuatın tüm maddelerinin çalışmada yer alması mümkün olmadığından sadece kanun isimleri verilmiştir. İçeriğinde muhtar isminin geçtiği 365 farklı mevzuat bulunmaktadır. Tablo-3’te muhtarlığa bir görev atfeden veya direk muhtarlık ile ilgili maddeler içeren bazı kanunlar yer almaktadır.

⁴ “Ömründe hiçbir cinayetde bulunmamış, umum ahali arasında iyi ahlak ve sadık olmakla ün yapmış kimseler arasından, vilayet merkezi olan kentin mahallelerinde ikiyüz hane için bir muhtar seçilmesi öngörülüyordu. Bu seçimde vali, muhasebeci, hâkim, müftü, kent ileri gelenlerinden bir veya iki kişi ile Müslüman olmayan toplulukların dini liderlerinin seçmen olarak nitelendirildiklerini görüyoruz” (Çadırcı, 1993: 8).

5393 Sayılı Kanun'un farklı maddelerinde de muhtarların yetki ve sorumluklarına yer verilmiştir. "İl İhtisas Komisyonlarına Katılma Yetkisi", "Kent Konseyine Katılma Yetkisi" gibi katılım fonksiyonuna ilişkin yetkilerin muhtarlar tarafından ne kadar etkin kullanıldığı da önemli bir tartışma konusudur.

7201 Sayılı Tebligat Kanunu'nda, tebligatların hangi durumlarda muhtarlara teslim edileceği belirtilmektedir. Bu konunun da günümüz teknolojisi ve adres kayıt sisteminin etkinliği düşünüldüğünde muhtarların görevleri, sorumlulukları arasında gösterilmesi tartışma konusudur. Özellikle yaygınlaşan e-tebligat uygulaması ile hem kâğıt masrafları hem de zamanında tebliğin yapılması etkin bir hal almıştır.

Tablo-3: Muhtarların Yetki ve Görevlerinin Yer Aldığı Mevzuat

Mevzuat
1864 Vilayet Nizamnamesi (Muhtarlık ile ilgili ilk yasal düzenleme)
1871 Tarihli İdare-İ Umumiye-İ Vilâyet Nizamnamesi ⁵
1111 Sayılı Askerlik Kanunu
1380 Su Ürünleri Kanunu
1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu
155 Harita ve Planlara Ait İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun
1593 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
2004 İcra ve İflas Kanunu
2090 Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun
2108 Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası
2972 Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun
89/13838 Numaralı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliği Bakanlar Kurulu Kararı
222 İlköğretim ve Eğitim Kanunu
2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
2942 Kamulaştırma Kanunu
298 Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun
3091 Taşınmaz Mal Zilyedliğine Yapılan Tecavüzlerin Önlenmesi Hakkında Kanun
3194 İmar Kanunu
3213 Maden Kanunu
3294 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu
3298 Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun
3402 Kadastro Kanunu
353 Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu
3628 Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu
3634 Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu
3686 İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu
3998 Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun
4081 Çiftçi Mallarının Korunması Hakkında Kanun
4342 Mera Kanunu
4541 Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun
4721 Türk Medeni Kanunu

⁵ 1871 "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" muhtarların görevlerini şu şekilde açıklamaktadır; "Muhtarların vezaifi" (60. madde) başlığı altında yapılan düzenlemeye göre, muhtarlar, nahiye müdürlerince kendilerine tebliğ olunan yasa ve yönetmeliklerle, hükümet emirlerini köylerinde ilan edecekler, köy halkından istenen vergileri ihtiyar meclislerinin kararı ve nahiye müdürünün göndereceği dağıtım pusulasına göre toplayacaklardı. Hükümetçe kendilerine çağrı çıkarılan kimselere, çağrı pusulası iletilecek, hangi gün nerede hazır bulunmaları gerektiği ayrıca tembih edilecekti. Kefil göstermeleri gerekenlerin bunu yapmaları sağlanacak, protesto ve benzeri tebliğler yapılacak, mürur tezkeresi alacaklara ilmühaber vereceklerdi. Köy ve çiftliklerde doğan ve ölenlerin adlarını süresi içinde nahiye müdürlüğüne bildirecekler, küçük veya yitik veresesi olanlar hakkında bildirimde bulunacaklar, yaralama ve öldürme olaylarını hemen haber vereceklerdi. Suçluların hükümete teslim edilmesinde olanaklar ölçüsünde katkıda bulunacaklardı. Köy ortak mallarını ve arazisini koruyacaklar, kurallara uygun olmayan inşaatları nahiye müdürüne bildireceklerdi. Köy ihtiyar heyetince belirlenen, bekçi, koruyucu gibi görevlilere nezaret edecekler, kendilerine havale olunan diğer işlere de bakacaklardı.

5271 Ceza Muhakemesi Kanunu

5302 İl Özel İdaresi Kanunu

5355 Mahalli İdare Birlikleri Kanunu

5393 Sayılı Belediye Kanunu

5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu

6100 Hukuk Muhakemeleri Kanunu

6183 Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun

6831 Orman Kanunu

6964 Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu

7126 Sivil Savunma Kanunu

7201 Sayılı Tebligat Kanunu

442 Sayılı Köy Kanunu

442 sayılı Köy Kanununda muhtarların görevlerine yer verilmiştir. İlgili kanunda muhtarların göreceği işler, ‘köy işleri’ ve ‘devlet işleri’ şeklinde ikiye ayrılmıştır. Madde 36- Devlet işleri;

1 – “*Hükümet tarafından bildirilecek kanunları, nizamları köy içinde ilan etmek ve halka anlatmak ve kanunlar, nizamlar, talimatlar, emirler ile kendisine verilecek işleri görmek*”. Bahsedilen görevin günümüzde yerine getirildiği yer sayısı ve gerekliliği neredeyse kalmamıştır. Çünkü bilgiye kolayca ulaşma imkânı vatandaşları bir nevi kendi işlerini gören pozisyona getirmiştir.

3 – “*Salgın ve bulaşık hastalıkları günü gününe Hükümete haber vermek*”. Sağlık alanında kullanılan ve kişisel hastalık ve raporların yer aldığı e-nabız uygulaması bu noktada birçok işlev görmektedir.

4 – “*Hekim olmayanların ve üfürükçülerin hastalara ilaç yapmasını menetmek ve Hükümete haber vermek*”;

5 – “*Köylünün çiçek ve bulaşık hastalıklar aşısı ile aşılanıp hastalıktan kurtulmasına çalışmak*”. Gelişen sağlık sistemi ve teknolojisi sayesinde her vatandaşın kayıtları veri tabanlarında tutulmaktadır. Özellikle e-nabız sistemi ile tüm sağlık bilgilerine hem vatandaşın kendisi hem de doktorları rahatlıkla ulaşabilmektedir. Bunun için hâlihazırda vatandaşlarda kendi bilgilerini kolayca sisteme işleyebilmekte ve ilgili yerlere haber verebilmektedir.

7 – “*Her ay içinde köyde doğan, ölen, nikâhlanan ve boşananların defterini yapıp ertesi ayın onuncu gününden evvel nüfus memuruna vermek ve köyün nüfus defterini birlikte götürerek vukuatı yürütmek*”. E-devlet uygulamaları konusunda en yaygın hizmetlerin olduğu ve idari sadeleştirmelerin yapıldığı yerlerin başında içişleri bakanlığı gelmektedir. Bahse konu görev için hastaneler, belediyeler ve nüfus müdürlükleri sistemli bir şekilde ilgili konuları düzenlemektedir.

8 – “*Vergi toplamak için gelen tahsildarlara yol göstermek, yardım etmek ve tahsildarların yolsuzluğunu görürse Hükümete haber vermek*”. Günümüzde vergi toplamak çok daha basitleştirilmiştir. Özellikle Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) çevrimiçi olarak ilgili borçların tahsilini yapabilmektedir. Böylece ortaya çıkacak yolsuzlukların da önüne geçilmesi sağlanmış olmaktadır.

9 – “*Asker toplamak ve bakaya ve kaçakları Hükümete haber vermek*”. Bahse konu görev Millî Savunma Bakanlığı (MSB) tarafından takibi rahatlıkla yapılan bir konu haline gelmiştir. Özellikle son yapılan değişikliklerle kişilerin askerlik ile ilişkili kusurlu davranışları kendilerine para cezası olarak yansımaktadır. Bu sebeple muhatapların kendi sorumluluklarında işlerini takip etmesi sağlanmıştır.

Muhtarların devlet işleri ilgili görevlerinin sayıldığı 15 maddenin önemli bir kısmı, köy içi güvenlik tedbirleri ve köy içi adreslerin bulunması noktasındadır. İlgili maddeler özellikle mahalle muhtarlığı için çok bir anlam ifade etmemektedir. Bunun yanında birçok köy muhtarlığı için de belirtilen görevlerin yerine getirilmesi gereklilik olmaktan çıkmıştır. 442 Sayılı Kanun'un 2,6,10,11,12,13,14, 15. Maddeleri bahsedilen başlıkları içermektedir

Madde 36'da yer alan muhtarların Köy İşleri ise; 'köylüyü işe çağırmak', 'köy işlerine harcanacak parayı toplamak', 'paranın harcanacağı yere karar vermek' gibi genel anlamda köyün iç işleyişi ile ilgilidir.

4541 sayılı 'Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun'un 3. maddesinde Mahalle muhtar ve ihtiyar heyetinin göreceği işler detaylı bir şekilde belirtilmiştir. İlgili maddeler incelendiğinde, 'ilmühaber vermek', 'malumat vermek', 'tasdik etmek', 'bildirmek', gibi genel anlamda büro faaliyetleri dikkat çekmektedir. Günümüz teknolojisi ve bilgiye ulaşmanın bu kadar kolay olduğu ortamda belirtilen görevlerin birçoğunu vatandaşlar kendileri yapabilmektedir. TÜİK tarafından yapılan 2021 "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırmasında", internete erişim imkânı olan hane oranı %92 olarak açıklanmıştır. Aynı çalışmada, "internet kullanım oranı 16-74 yaş grubundaki bireylerde %82,6" olarak açıklanmıştır. Bu da vatandaşların istedikleri kuruma kolaylıkla ulaşabilmeleri ve sorunlarını iletebilmelerine imkân tanımaktadır. Araştırmada, "E-devlet hizmetlerini kullanma oranı %58,9" olarak açıklanmıştır. Vatandaşlara kamu hizmetlerine kolay yoldan erişebilme imkânı sunan e-devlet kullanımının yaygınlaştırılması için gerekli bilgilendirmeler ve özendirici çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle internet erişimi olmayan noktalarda alt yapı çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir.

Çadircı, (1970) muhtarların görevlerini; mahalle ve köyün genel asayişini sağlamak, yaşadığı mahalleden başka bir mahalleye gitmek isteyenlere 'mühürlü pusula' vermek, Doğan, ölen ve göçenlerin kayıtlarını tutmak, haksızlığa uğramış mahalleliler adına gerekli mercilere başvuru yapmak, mahalleye yeni gelen kişileri mahalle defterine kaydetmek şeklinde tasnif etmektedir (Çadircı, 1970: 413-414).

Gençoğlu (2011) ise muhtarların görevlerini; "Köyün, bekçi, korucu gibi zabıta memurlarının yönetimi, vergi toplanmasıyla köyün beledi işleri (temizlik, su yolu bakım onarımı) çeşme, okul ve mabet gibi binaların onarımını" yapmak şeklinde açıklamaktadır (Gençoğlu, 2011: 46).

Genel olarak muhtarlık kurumu bir 'aracı kurum' olarak işlev görmektedir. Muhtarlığın işlevleri, bazı istisnalar dışında, mahalleye toplu olarak yapılan hizmetler değil, daha çok mahalle sakinlerinin bireysel olarak ihtiyaç duyduğu hizmetlerdir (Arıkboğa, 1999: 122-126). Muhtarların sosyal rolü ise toplumlarında iyi tanınmaları ve saygı duyulmalarıdır. Bu durumu onları muhtarlık için uygun hale getirmekte ve mahalle içi aracılık da dâhil olmak üzere kurumlar karşısında da rollerini güçlendirmektedir (Massicard, 2015: 272).

"Mahalle muhtar ve ihtiyar meclisinin yapmakla yükümlü oldukları işler, aynı zamanda merkezi idarenin ya da belediyelerin asli görevleri arasında da yer almaktadır. Zamanla, merkezi idare ve belediyeler, kendi görevlerine sahip çıkacak bir örgütlenmeye ve çalışma düzeyine eriştiklerinde, mahalle muhtarlığı teşkilatının boşlukta kalma ihtimali yüksektir" (Eryılmaz, 1988: 474).

Özellikle nüfusla ilgili işlemler olmak üzere muhtarlık işlemlerinin birçoğunu merkezi idarenin kendisi üstlenmiş olup muhtarlıkların varlığı artık sembolik olmaktan öteye geçmemektedir (Erdagöz, 2012: 64).

Muhtarlığa verilen görevler oldukça çeşitli gibi görünse de aslında bunlar ‘tasdik’, ‘bildirim’, ‘ihbar’ gibi başlıklar altında toplanabilir. Örneğin kurum, “kimlerin mahallede oturduğunu ya da bir imzanın kime ait olduğunu ‘tasdik’ eder. Mahalledeki olağan (askerlik çağına gelenleri) ya da olağandışı bir olayı (insanlara, hayvanlara ya da bitkilere gelen bir hastalığı) gerekli yerlere ‘bildirir’. Mahalleye giren kimliği meçhul kişileri ‘ihbar’ eder. Ayrıca ilkokul çağına gelen çocukların listesini çıkarır ve takibine yardımcı olur” (Arikboğa, 2000: 169).

Görüldüğü üzere muhtarlara birçok kanunda farklı görevler verilmesine rağmen bu görevlerin çoğunun günümüzde gerekliliği veya etkin bir şekilde yerine getirildiği tartışma konusudur.

5. E-devlet

E-devlet kavramının ortaya çıkması ve bununla ilgili çalışmalar 2000’li yılların başlarına denk gelmektedir. Bu yıllardan itibaren e-devlet ile ilgili olarak farklı tanımlar ve özelliklere rastlamak mümkündür. Bu kısımda e-devlet kavramının aşamaları ve farklı e-devlet kavramlarına değinilecektir. Özellikle hizmet sunum süreçleri bağlamında değerlendirmelere yer verilecektir.

E-devlet literatürünün gelişimi beş farklı aşama ile sınıflandırılmaktadır. İlk aşamada, e-devletin odak noktası bilgiye erişimi kolaylaştırmak için hükümetlerin bilgi iletişim teknolojilerini benimsemesi üzerinedir. Yani e-devlet; bilgi yayma ve alma noktasında bir araç işlevi olarak görülmektedir. İkinci aşamada e-devlet, vatandaşlara çeşitli hizmetler sunan bir araç olarak görülmüştür. Bu aşamadan itibaren e-devlet finansal işlemler, ofis işleri ve büro kontrolleri gibi idari görevleri otomatikleştiren bir teknoloji olarak görülmeye başlandı. Üçüncü aşamada e-devlet, bilgisayarların yaygınlaşması ve bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının artmasıyla birlikte ana teması giderek temel işlevlerle entegrasyona doğru kaymıştır. Bu aşamada kamu idari reformlarının bir aracı, devlet hizmetlerinin sunulmasında ve bilgi paylaşımında kolaylık sağlamaya yönelik bir araç olarak teknolojiye odaklanılmıştır. Dördüncü ve beşinci aşamalarda ise e-devlet, kullanıcı benimseme ile ilgili konuları araştırarak teknolojinin benimsenmesine, vatandaş algılarına ve hizmet kalitesine yönelmiştir (Malodia vd., 2021).

İnternetin kamu sektörünü iyileştirmesinin en görünür yolu, vatandaşların ve işletmelerin hükümet kurallarına ve düzenlemelerine uyması için gereken zaman ve çabayı azaltma yeteneğidir (Holmes, 2001). E-devlet kavramı da teknolojinin sağladığı faydalar ve iş basitleştirme süreçlerinin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır.

E-devlet, aracısızlaştırma sürecinin başlangıcı olarak ifade edilebilir. Yani, hizmet sunumunda aracı kişilerin ortadan kaldırılmasıdır (Fakhoury ve Chebaro, 2020). E-devlet, iyi yönetişimin teşvik edilmesi, siyasette ve sivil toplumda reform odaklı aktörlerin güçlendirilmesi için bir araç olarak ele alınmalıdır (Von Haldenwang, 2004). E-devletin iş süreçlerinde kaliteyi artırdığını ve verimliliği sağladığı belirtilmektedir (Kettani ve El Mahdi, 2013). Basitçe ifade etmek gerekirse, e-devlet vatandaşlara, iş ortaklarına ve çalışanlara fayda sağlamak için devlet hizmetlerine erişimi ve bu hizmetlerin sunumunu geliştirmek için teknolojinin kullanılmasıdır. Tüm kamu kuruluşlarının vatandaşları için modern, entegre ve kusursuz bir hizmet sunduğu için yeni bir kamu hizmeti modu yaratma gücüne sahiptir. İlişki artık sadece tek yönlü değildir. Hükümetler ve vatandaşlar arasında bir ortaklık kurmakla ilgilidir (Silcock, 2001).

E-devlet, hükümetlerin paydaşlarına kaliteli, hesap verebilir ve verimli hizmet vermek ve onları bilgilendirmek için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu hizmetleri sunarken de sosyal olarak kapsayıcı bir alan oluşturmaktadır (Malodia vd., 2021). Böylelikle hizmet erişim süreçlerinde herkesin eşit şekilde faydalanabileceği bir süreç işletilmektedir. Zaman ve özellikle mekân problemleri ile karşılaşan vatandaşların tüm haklardan faydalanabilmesinin önü açılmaktadır.

Yeni bilgi iletişim teknolojilerinin önemli bir vaadi, vatandaşların politika sürecine erişimi ve katılımı için yeni yöntemler sağlayarak hükümeti dönüştürme potansiyelidir. E –demokrasi olarak ifade edilen bu yöntem, demokratik sürecin etkinliğini, eşitliğini ve kalitesini artırarak siyasi katılımı artırmaktadır. Çevrimiçi belediye meclisi toplantıları, çevrimiçi forumlar, vatandaş e-anketleri katılım süreçlerine örnek olarak gösterilebilir (LeRoux vd., 2020).

Çevrimiçi hizmetler geliştirmenin maliyeti, diğer dağıtım kanallarına kıyasla mütevazıdır ve birinin bir web sitesine erişmesinin marjinal maliyeti neredeyse sıfırdır. İnterneti kullanmak sadece insanların hayatlarını kolaylaştırmayacak, aynı zamanda hükümet hakkındaki düşüncelerini de değiştirecektir (Holmes, 2001). E-devlet kullanımının vatandaşların hükümete güven, hükümetin şeffaflığı ve itibarı hakkındaki algıları üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Amosun vd. 2021). E-devlet, bireyin iletişim temelli bir eylem alanıdır, bireyler ile kurumlar arası iletişim bağlarının çok yönlü gelişimine olanak sağlamaktadır (Aktel vd., 2017).

Türkiye'de e-devletin gelişim süreci 1980'lerin ikinci yarısında başlamış ve 1990'lı yıllardan sonra bilgisayar ve internet kullanımının artmasıyla hız kazanmıştır. 2000'li yıllarda e-devlet uygulamaları devlet politikalarının bir parçası haline gelmiş ve birçok kurum tarafından planlar ve projelerle uygulamaya konulmuştur. Özellikle 2006-2007 yıllarından itibaren Türkiye'de e-devlet uygulamaları hızlanmış ve 2008'de "E-Devlet Kapısı Projesi" ile tek merkezinden yönetim ile tüm e-devlet faaliyetleri koordine edilmeye başlanmıştır. Bu uygulamaların hedefi, devletin hizmetlerini hızlı, düşük maliyetlerle sunmasını sağlamak, bürokratik engelleri azaltmak, kamusal hizmet kalitesini artırmak ve uluslararası rekabetçilik düzeyine ulaşmaktır (Çarıkcı, 2010: 97). Faaliyete geçtiği günden bu yana e-devlet kapısı birçok alanda gelişme göstermiş sunduğu hizmet sayısı ve kullanıcı sayısı sürekli olarak artmıştır. Hâlihazırda Türkiye'deki e-devlet kullanıcı sayısı 63.697.332, e-devlet kapısı üzerinden sunulan hizmet sayısı ise 7.229 olarak açıklanmıştır. Bunun yanında e-devlet hizmetlerinden memnuniyet oranı ise %95,3 olarak ifade edilmektedir (www.turkiye.gov.tr). Görüldüğü üzere vatandaşların e-devlet kullanım oranı ve memnuniyet düzeyleri her geçen gün artmaktadır. Bu durumda geçmiş dönemlerde yaşanan bürokratik sıkıntılar ve iş görme süreçlerindeki zaman kayıplarının önüne geçmesi açısından kamu hizmet sunumunda teknoloji kullanımı büyük önem arz etmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar da bu durumu desteklemektedir.

5. Sonuç / Tartışma / Öneriler

Muhtarlık kurumu 1829 yılından itibaren Türk idare teşkilatı içerisinde yer alan, uzun süreler topluma hizmet etmiş bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Ortaya çıktığı dönemler ve şartlar dikkate alındığında çok yerinde bir uygulama olarak görünse de değişen şartların ve toplumsal yapının muhtarlık kurumunu teğet geçmesi beklenemez. Bu bakımdan muhtarlığın yeniden tasarlanması, çağın şartlarına uygun olarak dönüştürülmesi ve nihayetinde özellikle mahallelerde kaldırılması gerektiği düşünülmektedir.

Muhtarlıkların buldukları yerlerde güçlü bağlara sahip olması, belediyelerden kaynaklı hizmet aksaklıklarının giderilmesinde rol almaları muhtarlıklara yerel yönetim birimi kimliği kazandırmıştır. Fakat merkezi idare, yerel idarelerin oluşumunu tamamladığı ve yönetsel boşluğun kalmadığı düşüncesiyle 1933 yılında muhtarlık kurumunu kaldırma yolunu seçmiştir (Arıkboğa, 1998: 96; Arıkboğa, 2000: 2). Kamu hizmet sunumunda ve kamu yönetiminin yapısında meydana gelen gelişmelerin gerisinde kalmış olması (Güneş, 2009: 129) mahalle muhtarlıklarında değişim yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Artık her vatandaş, katılımı aracı olarak doğrudan sağlayabilmektedir. Gelişen teknoloji, sosyal ve görsel medya, kurumların web sayfaları ve CİMER benzeri uygulamalar ile sorunlarını ve taleplerini direk muhataplarına iletebilmektedirler.

Muhtarlık seçimlerinin ekonomik ve sosyal güç dengesini yansıttığı ifade edilmektedir. Bu sebeple muhtarlık seçimleri çoğu zaman önemli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Yalçındağ, 1998: 41). Ayrıca muhtarlık seçimleri öncesi adayların yaptığı masraflar (oy pusulası, tanıtım yemekleri vb.) bireysel olarak da belirli bir maliyeti yüklenmelerini gerektirmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde yaşanan kavgalar, uzun dönem sürecek husumetlere sebep olmaktadır. Bununla birlikte muhtarlara ödenen net maaşın yaklaşık olarak 858.669.008 TL olduğu düşünüldüğünde muhtarlık kurumunun, internet erişiminin yaygın olduğu bölgelerde (özellikle mahallelerde) ve zamanla tüm ülkede kaldırılmasının hem bütçe açısından hem de hizmetlere eşit ve hızlı erişim açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Muhtarlık kurumunun etkin kullanımı ve erişilebilirliği üzerinde hiç şüphesiz mahallenin niteliği kadar mahallede yaşayan vatandaşların da niteliğinin (sosyo-ekonomik, eğitim) önemi vardır. Aynı mahalle içerisinde muhtarlığa ihtiyaç duymadan kamu kurumları ile iletişime geçebilenler taleplerine cevap bulabilirken bu imkândan yoksun olanlar bu süreci muhtarlık aracılığı ile yürütmeyi seçmektedirler (Arıkboğa, 2000: 173). Bu durumda internet erişiminin ve kullanımının sınırlı olduğu yerlerde muhtarlık kurumunun daha etkin bir şekilde sürdürülmesi sağlanabilir. Muhtarlık aday şartlarında değişiklikler yapılabilir, örneğin seçilme için gerekli şartlar arasında, eğitim durumu, en az lise veya ön-lisans mezunu olmak olarak değiştirilebilir. Böylece genç nüfusun istihdamına katkı sağlanmasının yanında, gençlerin kendi doğdukları mahalle ve köylerine hizmet etme şansı da sağlanmış olacaktır.

E-devlet uygulamaları, kamu yönetimi alanında önemli değişimlere yol açmış ve kamu hizmetlerinin sunumunda çeşitli avantajlar sağlamıştır. Bu avantajlardan tam olarak faydalanabilmek ve e-devletin potansiyelini maksimize etmek için etkin politika düzenlemeleri ve sürekli iyileştirmeler gerekmektedir. Muhtarlık kurumunun da bu avantajlar karşısında varlığını sürdürmesi ve bu dönüşüme direnmesi beklenemez.

Kaynakça

- Aktel, M., Ögreci, S., & Özmen, B. (2017). E-devlet ve yönetim ilişkileri. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3), 765-787.
- Alada, A. (2012). Erken cumhuriyet döneminde bir modernleşme deneyimi: 'belediye' 'Mahalle'yi ikame edebildi mi. Çağdaş Yerel Yönetimler, 21(1), 1-15.
- Aldan, M. (1956). Mahalle muhtarlığı teşkilatı. İdare Dergisi, 27(240), 5-19.
- Amosun, T. S., Chu, J., Rufai, O. H., Muhideen, S., Shahani, R., & Gonlepa, M. K. (2021). Does e-government help shape citizens' engagement during the COVID-19 crisis? A study of mediational effects of how citizens perceive the government. Online Information Review.
- Arikboğa, E. (1998). Yerel yönetimler, katılım ve mahalle muhtarlığı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arikboğa, E. (1999). Yerel yönetim açısından mahalle muhtarlığına bir bakış, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 8(3), 103-125
- Arikboğa, E. (2000), "Boşluk doldurucu ve aracı kurum: mahalle muhtarlığı", Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, (Haz.) Birgül A. Güler ve Ayşegül Sabuktay, Ankara: TODAİE YYAEM Yayınları, 167-176.
- Aydoğdu, O., & Tuncer, A. (2018). Tanzimat sürecinin dönüştürücü etkisi ve mahalle muhtarlıklarının kurulması. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1(1), 87-112.
- Bulut, Y. (2001), Mahalle muhtarlığı üzerine bir araştırma, Çağdaş Yerel Yönetimler, 10(3), 32-51
- Çadırcı, M. (1970). Türkiye'de muhtarlık teşkilatının kurulması üzerine bir inceleme. Belleten, 34(135), 409-420
- Çadırcı, M. (1993). Türkiye'de muhtarlık kurumunun tarihi gelişimi. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 2(3), 3-11.
- Çankıç, O. (2010). Türkiye'de e-devlet uygulamaları üzerine bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(12), 95-122.
- Çiçek, A. C. & Önalp, G. (2017). Mahalle muhtarlarındaki demokrasi algısı üzerine bir söylem analizi: Kars örneği, KAÜİİBFD 8(16), 537-554.
- Erdagöz, Ö. (2012). Mahalle yönetimi ve geleceği. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0(1), 59-101.
- Ercoskun, T. (2012). Osmanlı Devleti'nde muhtarlık kurumunun işleyişine ilişkin düzenlemeler ve gözlemler. Bilig, 60, 131-154.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki Mahalle'nin işlev ve nitelikleri üzerine. Osmanlı Araştırmaları, 4(04). Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Eryılmaz, B. (1988). Türkiye'de köy ve mahalle muhtarlıklarının ortaya çıkışı ve gelişimi. Türk İdare Dergisi, 378, 465-475.
- Güneş, Y. (2009). Mahalle yönetimi. Türk İdare Dergisi, 465, 113-131.
- Fakhoury, R., & Chebaro, B. (2020). Mukhtar: a human intermediary solution for e-government in Lebanon, Jordan, and Iraq? this publication is at: <https://www.researchgate.net/publication/345391270>. Erişim: 26.04.2022
- Gençoğlu, M. (2011). 1864 ve 1871 vilâyet nizamnamelerine göre Osmanlı taşra idaresinde yeniden yapılanma. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), 29-50.
- Göküş, M., Bayrakçı, E., & Alptürker, H. (2013). Mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlarının vatandaşlar tarafından değerlendirilmesi. Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, 18(2), 31-45
- Holmes, D. (2001). eGov: e-business strategies for government (1st edition). UNKNOZ
- Kalkışım, H. M., & Yılmaz, N. (2017). Mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlarının profili: Trabzon Ortahisar örneği. Global Journal of Economics and Business Studies, 6(12), 110-126.
- Kettani, D., & El Mahdi, A. (2013). Fez e-government project: an initiative transforming scientific research to value in Morocco. Electronic journal of e-Government, 7(4), 2009.
- Köklü, T. E., & Gül, H. (2017). Türkiye'de mahalle muhtarlığının dönüşümü ve yeni muhtarlık algısı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(4), 719-733.
- LeRoux, K., Fusi, F., & Brown, A. G. (2020). Assessing e-government capacity to increase voter participation: evidence from the US. Government Information Quarterly, 37(3), 101483.

- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (Metin Kıratlı, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Malodia, S., Dhir, A., Mishra, M., & Bhatti, Z. A. (2021). Future of e-government: an integrated conceptual framework. *Technological Forecasting and Social Change*, 173, 121102.
- Massicard, E. (2015). The incomplete civil servant?: the figure of the neighbourhood headman (Muhtar). In *Order and compromise: government practices in Turkey from the late Ottoman Empire to the early 21st century*. Edt. (Aymes, M., Gourisse, B., & Massicard, É.) (pp. 256-290). Brill.
- Silcock, R. (2001). What is e-government. *Parliamentary Affairs*, 54, 88-101
- Şahin, Y., & Asarkaya, S. (2019). Mahalle muhtarlığı kurumunun tarihi gelişimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 23-32.
- Taş, İ. E., Durgun, S., & Yalçınkaya, F. (2021). İl idaresi açısından bir halkla ilişkiler aracı olarak mahalle muhtarlığı: Niğde ilinde bir alan araştırması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1-34.
- Von Haldenwang, C. (2004). Electronic government (e-government) and development. *The European Journal of Development Research*, 16(2), 417-432.
- Yalçındağ, S. (1998). Yerel demokrasinin örgütlenmesi ve yerinden yönetimin geliştirilmesi açısından "muhtarlık" kurumu. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(3), 37-56
- Yılmaz, V., ve Mecek, M. (2019). Türkiye'de mahalle yönetimlerinin tarihsel gelişimi ve hukuki statüsü. *İdealkent*, 10(27), 769-799.
- <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkildariBolumleri.aspx>, Erş: 02.01.2023
- <https://www.turkiye.gov.tr/edevlet-istatistikleri>, Erş: 04.09.2023

Extented abstract

In Turkey, the institution of " muhtarship " has a long history that dates back to the Ottoman Empire. Muhtars are elected by the people in their neighborhoods to provide administrative and social services at the neighborhood level and act as intermediaries between the government and citizens. They are responsible for maintaining order and providing services such as issuing identity cards, marriage certificates, land registry documents, and collecting taxes. However, with the development of technology, the role and necessity of muhtars are being questioned. In this essay, the historical development of muhtarship, the concept of e-government, and the necessity of the institution of muhtarlık in the face of developing technology will be discussed.

The " Muhtarship " institution has been serving the community for a long time as a part of the Turkish administrative organization since 1829. Although it seems like a very appropriate practice considering the periods and conditions it emerged, it cannot be expected that the changing conditions and social structure will bypass the muhtarship institution. In this respect, it is thought that the muhtarship institution needs to be redesigned, transformed in accordance with the requirements of the era, and ultimately abolished in many metropolitan areas and neighborhoods.

E-government refers to the use of electronic tools to deliver government services to citizens. The aim of e-government is to improve efficiency, transparency, and accountability in the process of delivering government services. Citizens can access government services from anywhere, at any time, without having to visit government offices by using electronic tools. E-government also reduces administrative burdens on government officials, allowing them to focus on more important tasks. Especially in service delivery processes, e-government has many benefits. E-government increases efficiency by reducing the time and cost of service delivery. Citizens can access government services from anywhere, at any time, without having to visit government offices. E-government improves transparency and accountability by providing easy access to information about government services and activities. This helps reduce corruption and increase public trust in the government. E-government improves the quality of government services by providing citizens with more options and faster service delivery.

With the rise of e-government and the increasing use of technology in service delivery processes, the role and necessity of muhtarship have come under question. In this study, it is argued that the institution of muhtarship has become outdated, especially in neighborhoods, and that their functions can be performed more effectively with e-government. However, in other studies, it is emphasized that muhtars play an important role in providing local knowledge and social services to their neighborhoods. Considering today's conditions, the number of people benefiting from the role of muhtars in neighborhoods is decreasing day by day. In fact, many people do not even know their neighborhood muhtar.

In conclusion, the institution of muhtarship has a long history in Turkey and has played an important role in providing administrative and social services to citizens at the neighborhood level. However, with the development of technology, the role and necessity of muhtarship are being questioned. E-government already provides many of the services that muhtarship offer. Citizens can lodge their complaints and requests directly with authorized persons through online platforms. Therefore, it is recommended that muhtar services be continued in villages where there is a high concentration of people without internet access or those who do not use e-government services. However, changes should be made to the conditions for electing muhtarship, such as requiring at least a high school diploma and changing the age requirement, to attract more educated and younger individuals and to prevent migration from cities to villages.

Given that muhtarship elections reflect economic and social power balances, it is believed that these elections often lead to significant problems. Especially during election periods, fights and long-lasting animosities can occur. Expenses made by

candidates before muhtarship elections (such as ballot papers, promotional meals, etc.) also require individuals to bear a certain cost. The monthly salary cost of over 50,000 muhtarships in Turkey is approximately 677 million TL. In this regard, it is important to reconsider the muhtarship system.

Hegel'in Felsefesinde Bireyden Devlete ve Ardından Uluslararası Hukuka Giden Süreçte Tanınmanın Yeri

Öz

Siyaset felsefesi üzerine ele aldığı çeşitli eserleri ile bilinen Hegel, her ne kadar daha çok felsefeye bulunduğu katkıları ile bilinse de uluslararası ilişkilere ve dolayısıyla uluslararası hukuka da azımsanmayacak katkılarda bulunmuştur. Özellikle Tinin Fenomenolojisi eserinde ayrıntılı olarak özbişinç üzerinde fikirlerde bulunan Hegel, bu noktadan hareketle köle-efendi diyalektiğini ve tanınma kavramını ele almıştır. Hukuk Felsefesi'nin Prensipleri adlı eserinde ise uluslararası hukuk üzerine fikirlerini belirten Hegel, tanınma konusunda önemli katkılarda bulunmuştur.

Günümüz uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devletlerin de önemli bir karakteristiğini oluşturan tanınma kavramı, çeşitli siyasal toplulukların tanınma talepleri ile önemini korumaktadır. Dolayısıyla Hegelyan tanınma kavramı, günümüz sisteminde de yerini ve önemini korumaktadır. Tanınma konusunun uluslararası hukukta yer almaya başladığı sürecin 18. yüzyıl ortalarına denk geldiği düşünülmektedir. Hegel'in tanınma kavramı ise daha önce literatüre girmiş olup, tanınma konusunda önemli noktalara değinmektedir. Bu çalışmanın amacı, Hegel'in felsefesinde bireyden başlayarak devlete ve ardından uluslararası hukuka giden süreçte tanınmanın yerini incelemek, günümüz uluslararası hukukunun tanıma kavramına yaptığı katkıları ortaya çıkarmak, Hegelyan tanınmanın, bireyden devlete ve devletler üstü sisteme giden süreçte nasıl bir evrim geçirdiğini ve bu evrimin uluslararası hukuka yansımalarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hegel Felsefesi, Tanınma, Uluslararası Hukukta Tanınma, Bireyden Devlete Tanınma.

The Place of Recognition in Hegel's Philosophy in the Process from the Individual to the State and Then International Law

Abstract

Known for his various works on political philosophy, Hegel, although he is mostly known for his contributions to philosophy, also made substantial contributions to international relations and therefore to international law. Hegel, who had ideas on self-consciousness in detail, especially in the Phenomenology of Spirit, discussed the slave-master dialectic and the concept of recognition from this point of view. Expressing his ideas on international law in his work called Principles of the Philosophy of Law, Hegel made important contributions to recognition.

The concept of recognition, which is an important characteristic of nation-states, which are the main actors of today's international system, maintains its importance with the demands for recognition of various political communities. Therefore, the Hegelian concept of recognition maintains its place and importance in today's system. It is thought that the period when the issue of recognition began to take place in international law coincided with the middle of the 18th century. Hegel's concept of recognition, on the other hand, has entered the literature before and touches on important points about recognition. The aim of this study is to examine the place of recognition in Hegel's philosophy in the process starting from the individual to the state and then to international law, to reveal the contributions of today's international law to the concept of recognition, to analyze how Hegelian recognition has evolved in the process from the individual to the state and the supra-state system, and how this evolution has affected international law.

Keywords: Hegel's Philosophy, Recognition, Recognition in International Law, Recognition from Individual to the State.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr., Vildan Meydan
Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çorum-
Türkiye.
e-posta: vildanercan@hitit.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 27. 07. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 21. 12. 2023
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Meydan, V. (2024). Hegel'in felsefesinde bireyden devlete ve ardından uluslararası hukuka giden süreçte tanınmanın yeri. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 96-105. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1333718>

1. Giriş

Tanınma, oldukça geniş kapsamlı bir olgu olup, normatif ve psikolojik boyutları birarada bünyesinde barındırması açısından komplike bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sosyal ve politik teorideki tartışmaların genellikle tanınma mücadelesi üzerine odaklanmış olması şaşırtıcı değildir (Sembou, 2003:262). 1991'den bu yana akademik çalışmalarda gitgide ön plana çıkan bir konu olarak dikkat çekmiş olan tanınma kavramı, en geniş köklerini ise Hegel felsefesinde barındırmaktadır. Hegel, tanınma felsefesine dair fikirlerinde Johann Gottlieb Fichte'den oldukça etkilenmiştir. Öyle ki, Fichte'ye göre bireyin kendi özerkliğinin bilincine varması, ancak başka bir öznenin eylemleri tarafından meydan okunması yoluyla gerçekleşmektedir. Fichte'nin değindiği bu meydan okuma, Hegel felsefesinde efendi-köle diyalektiğinde değindiği ölüm kalım mücadelesi şeklinde vücut bulmuştur (SEP: 2019). Bireyden devlete ve devletlerarası sisteme uzanan tanınma kavramına dair önemli noktalarda Fichte'den etkilenen Hegel, kendisinden sonraki filozofları da etkilemiş olup, Axel Honneth akla ilk gelen isim olarak gösterilebilir (Aritürk, 2021:15).

Son zamanlarda, tanınma kavramının birey düzeyinden çıkarak Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Hukuk'un araştırma konusu olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 2000'lerden itibaren ayrılma hakkını kullanarak ayrı bir devlet kurma amacı taşıyan birimlerin sayısı artış göstermekte, bu durum da bu birimlerin diğer devletler tarafından tanınıp tanınmayacağı sorunsalını doğurmaktadır. Tıpkı öz benliğini karşısındaki bireye kabul ettirmeye çalışan bireyler gibi, yeni kurulan devletler de bir tanınma mücadelesine girmektedir. Nitekim nasıl ki benliği dışındaki bir birey tarafından tanınmamak bireyin kendisini kanıtlaması için bir ihtiyaçsa, yeni kurulan bir devlet için de diğer devletler tarafından tanınmak bir statü ve güç mücadelesinin bir versiyonudur. Diğer bir deyişle, tanınmanın sonuçları olduğu gibi, tanınmamanın da sonuçları vardır (Shen, 2000: 1124) ve diğer devletler tarafından tanınmayan bir devletin ikili anlaşmalarda yer alamayacağı ve uluslararası örgütlere katılım sağlayamayacağı için, nasıl ki Hegel'e göre insan, ancak diğer insanlar tarafından bir varlık olarak tanınıp-bilindiği ve insanları tanıyıp-bildiği ölçüde insansa, aynı durum devletler için de geçerlidir. Dolayısıyla, Hegel'in devlet içerisinde tanınma ve uluslararası hukukta tanınma konusunda öne sürdüğü fikirler de en az bireylerin tanınmasında olduğu kadar önemli ve referans alınabilecek değerde olacaktır. Tüm bu noktalardan hareketle bu çalışma, Hegel'in felsefesinde hatırı sayılır bir yere sahip tanınma kavramını bireyden devlete, ve devletler arası sisteme, yani uluslararası hukuka dek sorgulamak, kavramın aynı zamanda nasıl birden fazla disiplini etkilemiş olduğuna dikkat çekmektedir.

2. Hegel Felsefesi'nde Özbilinç Kavramı ve Bireyin Tanınması

Tanınma kavramı, Axel Honneth'e göre, her şekliyle gerek ahlak felsefesinde gerekse pratik felsefede daima merkezi bir rol oynamıştır. Honneth bu noktada Antik Yunan'da yer alan, sadece *polis* içerisinde davranışları sosyal kabul gören kişilerin dominant bir rol oynadığı iyi bir hayata sahip olabileceği fikrini örnek göstermiştir. Fakat tanınma konusunda öncü olan klasik düşünürlerin Hegel haricindeki hiçbirisi tanınmayı ahlak felsefesinin temeline oturtmamıştır (Honneth, 2001:45). Hegel'in tanınma kavramının önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Hegel'i diğer düşünürlerden ayıran en önemli noktalardan birisini, bilinç ve özbilinç üzerine ortaya koyduğu fikirler oluşturmaktadır. Nitekim bu konuda Hegel, Descartes ve Kant'tan ayrılmaktadır. Descartes'in "düşünüyorum, o halde varım" fikrinde ve Kant'ın bilinç fikirlerinde, iki düşünür de bilincin, diğer bilinçlerle ilişkisini ele almada yetersiz kalmıştır. Kısacası, Hegel öncesi düşünürler tam anlamıyla bir özbilinç kavramı geliştirememiş, daha çok bilinç kavramı üzerine çalışmışlardır (Bumin, 2013: 25-26). Descartes ve Kant bilinci dış dünya ile yüzleşen

yalnız bir varlık olarak ele alırken; Hegel özün, diğerlerinin eylemlerine bağlı olarak oluştuğunu savunmuştur (Douzinas, 2002: 383).

Kendisinden önceki düşünürlerin aksine Hegel, özbilinç kavramını ele alırken bilincin kendisi dışına çıktığı, diğer bilinçlerle ilişki içerisine girdiği, daha toplumsal bir süreç odaklı çalışmıştır. Hegel için özbilinç çeşitli aşamalardan oluşan bir süreci kapsamaktadır ve tanınmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Hegel için özbilinç, “arı ben” olarak tanımlanmakta olup, bu özbilincin ilk dolaysız nesnesi olmaktadır. Diğer yandan özbilinç, genel olarak istektir. Yani özbilinç, ancak başkasının ortadan kaldırılması ile kesinlik kazanır (Douzinas, 2002: 383). Bu durumda sözü edilen “başkalarının” ortadan kaldırılması için, bazı diğer özbilinçlerin de varlığı gerekmektedir. Ancak, bu durumda özbilinç, diğerleri ile ilişki içerisine girecektir. Yalnızca diğer özbilincin ortadan kalkmasıyla yani istek aracılığıyla özbilinç kendi hakikatine ulaşacaktır. Dolayısıyla Hegel felsefesindeki haliyle bilinç-özbilinç kavramları, diğerleri ile ilişki içerisinde olmaması halinde bir anlam, gerçeklik ve değer ifade etmeyecektir. Özbilincin, dış dünya ile ilişki içerisinde bulunan, toplumsal yönünün ağırlık kazandığı bir türü söz konusudur. Descartes’in, “düşünüyorum, öyleyse varım” ifadesindeki yalnızca kendisinin ve kendi bilgisinin, kendi bilincinin farkında olmanın, dış dünyanın çok uzakta bulunmasının aksine Hegel’de özbilinç, dış dünya ile iç içedir.

Hegel’in Tinin Fenomenolojisi adlı eserinin ikinci bölümünün önemli bir kısmını “özbilinç” oluşturmakta olup, Hegel’in tanımı ile özbilinç; “bir başkası için kendinde ve kendi için olduğunda ve olması yoluyla kendinde ve kendi içindir; eş deyişle, ancak tanınan bir şey olarak vardır” (Hegel, 2006: 124). Dolayısıyla, varlığını kabul ettirme ve buradan hareketle tanınma özbilinç için oldukça önemlidir. Nitekim, özbilincin ileriki aşaması kaçınılmaz olarak tanınma kavramını getirecektir. Bu da Hegel’in ifadesi ile şu şekilde olacaktır: “Özbilinç, önünde başka bir özbilinci bulur, kendi dışına çıkmıştır” (Hegel, 2006: 125). Özbilinç, kendisi dışında başka bir özbilinç ile karşılaşacak ve bu noktada kendi özbilinci konusunda kuşkuya düşecektir. Kuşkuya kapılan özbilinç ise kendi özbilinci konusunda emin olmak ister ve karşı taraf tarafından tanınmak ister. Böylece bu iki özbilinç arasında bir mücadele başlar. Dolayısıyla tanınma eylemi, öz bilinçler arasındaki karşıtlık yoluyla kendini göstermektedir (Hyppolite, 1996: 74).

Hegel tanınma kavramını, özbilincin diğerleri ile ilişkisi ve mücadelesi aracılığı ile ele almaktadır. Nitekim onun için öz, öylece basit ve sabit bir varlık değildir; ilk olarak oluşur, daha sonra ise dünyaya katılır ve diğerleri ile ilişkiler kurar. Özlerin bu tanınma mücadelesi, etik ilişkinin anahtarı ve öznelerarasılığın temel bir şeklidir (Douzinas, 2002: 383). Özün topluma karışması ve diğerleri ile ilişkiler geliştirmesi aslında genel geçer ilişkiler şeklinde tezahür etmemekte, daha çok tanınma mücadelesi şeklini almaktadır. Tanınma özler için öylesine bir önem teşkil etmektedir ki, özün tanınması, kimliğinin oluşumunun en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Tanınmama ya da yanlış tanınma; öze dair yanlış, aşağı ya da kusurlu bir imaj çizeceğinden dolayı kimliğin oluşmasına zarar verebilir. Kısacası, tanınma, sosyalleşmenin bir yoludur. Ve tanınma, eğer karşılıklı ise anlam kazanır (Douzinas, 2002: 383). Burada önemli bir diğer nokta ise bu öz bilinçlerin tanınma mücadelesi birinin diğerinin tanınmasına psikolojik olarak ihtiyaç duymasından dolayı değil, daha ziyade tanınmanın olmaması durumunda bir öz bilincin varlığından da bahsedilememesindedir (Sherman, 1999: 188). Bu öz bilincin varoluşunun bir gereği olan karşılıklı tanınma, kolayca erişilen bir şey değildir; tanınma arayışı ilk olarak köle-efendi diyalektiğini, daha sonra ise politik toplum içerisindeki evrimi getirir (Baldwin, 2009: 315).

2.1 Efendi-Köle Diyalektiği

Hegel işte bu iki özbilinç arasındaki tanınma mücadelesini efendi-köle diyalektiği yoluyla açıklamaktadır. Temel olarak efendi-köle diyalektiği, tanınma elde etmeyi amaçlayan iki özbilincin ölümcül mücadelesi olarak adlandırılabilir. Hegel, iki özbilincin mücadelesinin ölümcül doğasını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu, ötekinin eylemi olduğu sürece, her biri ötekinin ölümünü amaçlar. Ama bunda ikincisi de, kendi kendisinin eylemi de bulunmaktadır; çünkü birincisi kendi öz yaşamının tehlikeye atılmasını kendi içinde kapsar. İki özbilincin ilişkisi öyleyse kendi kendilerini ve birbirlerini bir ölüm kalım kavgası yoluyla tanıtlamaları olarak belirlenmiştir. Bu kavgaya girmelidirler, çünkü kendi kendilerinin pekinliğini, kendileri için olmayı, gerçekliğe yükseltmelidirler. Ancak yaşamın tehlikeye atılması iledir ki özgürlük kazanılır. Yaşamını hiç tehlikeye sokmamış birey hiç kuşkusuz kişi olarak tanınabilir; ama bağımsız bir özbilinç olarak tanınmışlığın gerçekliğine erişmiş değildir.” (Hegel, 2006: 127)

Hegel'in ifadelerinde de görüldüğü üzere, kişi için tanınmayı değerli hale getiren şey, ölümcül bir mücadele sonunda gerçekleşmiş olması, diğer bir deyişle özbilincin hayatını tehlikeye atmayı göze almasıdır. Aksi bir durumda elde edilecek tanınma ise asıl değerli olan tanınma gerçekliğine sahip olamayacak, tanınmayı elde eden kişi için de tatmin edici olmayacaktır. Gadamer'in düello olarak adlandırdığı bu ölüm kalım mücadelesinde taraflar, tanınmadan dolayı kırılan onuru tamir edebilmek için savaşırlar (Gadamer, 176: 65). Hegel'in efendi-köle diyalektiği, ölümcül bir tanınma mücadelesi içerisinde ortaya çıkması sebebiyle; diğerlerinin, kişinin kendi varlığına tehdit oluşturması olarak bilinen Hobbesçu doğa durumu ile oldukça benzerlik göstermektedir (Baldwin, 2009: 315).

Bu iki özbilincin mücadelesinden bir taraf üstün olarak (kendisi ve karşısındaki tarafından) tanınma elde ederek ayrılır ve bu durumda karşı taraf aşağı olmak durumunda kalır. Hegel, işte bu mücadeledeki üstün tarafı özü kendisi için var olmak olan bağımsız bilinç, aşağı tarafı ise özü bir başkası için yaşamak olan bağımlı bilinç olarak nitelendirmekte ve ilkini efendi, ikincisini köle olarak isimlendirmektedir (Hegel:2006:128). Öte yandan Ringmar'a göre efendi tanınmayı hayatını riske ederek ve köleyi yenerek elde etmişken, köle ise hayatını kurtarmayı ve dolayısıyla aşağı pozisyonu kabul etmeyi tercih etmiştir (Ringmar, 1995: 94). İki özbilincin tanınma mücadelesi sonunda kazananın efendi, kaybedenin köle olarak adlandırılmasının sebebi, ölüm-kalım mücadelesinde kaybetmek üzere olan tarafın hayatta kalma içgüdüünün ağır basması sonucu yenilgiyi kabul etmesidir. Hegel, yaşamı özgürlüğe tercih eden tarafın, bağımsızlığını kazanmak için kendi çabaları ile kendi duyumsal varlığından soyutlamalar yapma kapasitesi olmadığı için köle konumuna geçtiğini belirtmektedir (Hegel, 1986: 62). Nitekim kaybeden taraf hayatta kalmak uğruna aşağı pozisyonda yer almayı göze almış, diğer bir ifade ile köleliğe mahkûm olmuştur.

İki özbilincin tanınma mücadelesinden galip ayrılan efendi, bundan sonra hayatını yöneterek, çalışmadan ve rahat içerisinde geçirecektir. Nitekim zaten ölümcül tanınma mücadelesi, onun tüm çabasını ve onurunu sergilediği yer olmuştur. Bundan sonra köle, efendinin hizmetine geçmiş, çalışan durumuna gelmiştir. Hegel'in deyişiyle özünde efendi, “köle ile bağımlı bir varlık yoluyla” bağımlı bir ilişki içindedir (Hegel, 2006:129). Yani diğer bir deyişle köle, kendi özünü, gerçekliğini, tanımını, kendi dışında, efendide bulur (Kain, 2005: 47). Savaştan galip ayrılan efendi, başlangıçtan köle üzerinde üstünlüğünü sağlamıştır. Efendi, köle ile kurduğu bağımlı ilişkiden hareketle ondan salt yararlanmakta, kölenin kendisi için çalışmasını sağlamaktadır. (Hegel, 2006: 129). Kojeve'nin de işaret ettiği şekilde efendi, çalışan köle üzerinde hâkimiyet sağlayarak doğada efendi olarak yaşar. Yani artık efendinin çalışmasına gerek yoktur (Kojeve, 2012: 50).

Öte yandan efendi ile kölenin bu mücadelesi, kendi içerisinde bir çelişki de barındırmaktadır. Nitekim efendi ile kölenin savaşından efendinin galip gelerek amacı olan tanınmayı elde etmesi kendisi için yeterli ve tatmin edici olmayacaktır. Çünkü ancak karşı tarafın özgür iradesi sonucu gerçekleşen tanıma, efendi için değerli olacaktır. Ayrıca Hegel'in de belirttiği şekilde tanınma, ancak karşılıklı olduğunda anlamlı hale gelir. Efendi-köle ilişkisinde ise tanınma tek taraflı olup, kölenin efendisini tanımasını kapsar. Efendinin gerçekten tanındığına inanması için, kendisini tanıyan kişinin de bir köle değil, kendisi ile aynı statüde olan bir özbilinç olması gerekmektedir. Köle ise bu koşulları sağlamamaktadır. Bu durumda köle, efendi ile aynı statüde olmadığı için elde edilen bu tanınma, efendi için yeterli olmayacaktır.

Hegel bu ölümcül mücadelenin zorunlu olduğunu, çünkü özgürlüğün bu mücadele sonunda kazanılacağını düşünmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Hegel için "yaşamını hiç tehlikeye sokmamış birey hiç kuşkusuz kişi olarak tanınabilir; ama bağımsız bir özbilinç olarak tanınmışlığın gerçekliğine erişmiş değildir" (Hegel, 2006: 127). Hegel'in efendi-köle diyalektiğini temel olarak almasının sebebi, insanların yalnızca tanınmaları yoluyla gelişme sağlayabilecekleri düşüncesidir. Hegel'in efendi-köle mücadelesi bu noktada bitmeyecek olup, bu tanınma ve kazanan tarafın yönetimi altında diğerine boyun eğdirme mücadelesi sonunda efendi ve kölenin ortaya çıkışı, Hegel için tarihin de başlangıcıdır. Öyle ki Hegel, efendi ve köle arasındaki bu mücadelenin, insanın toplumsal yaşamının ortaya çıkışı ve siyasal birliğin, diğer bir ifadeyle devlet aşamasına geçişin başlangıcı olduğunu ifade etmektedir. Hegel'in bir anlamda tarihin başlangıcı olarak gördüğü bu aşama, bencil kaygılarla beslenen öz bilinç durumundan evrensel bir öz bilinç durumuna geçişin de işaretidir (Hegel, 2001a: 22). Diğer bir deyişle tanınma mücadelesi, insanlık tarihinde tarih öncesi değil, tarihsel yaşamın bir kategorisi, Hegel'in öz bilincin gelişimi üzerine yaptığı çalışma ile keşfettiği, insan deneyiminin bir sonucudur (Hyppolite, 1996: 80).

3. Devlet İçerisinde Tanınma

Köle-efendi ilişkisini incelemeyi sağlayan iki kavram korku ve çalışmadır (Bumin, 2013:41). Zira köle, efendi ile giriştiği ölümcül mücadeleden sonra gerek ölüm korkusu gerekse efendinin gücünün getirdiği korku ile efendisinin hizmetinde çalışmaktadır. Başlangıçta dezavantajlı olarak görünen köle için, çalışma zamanla avantaja dönüşecektir zira çalışmak, kölenin içsel özgürleşmesi yolunda önemli bir adım oluşturacaktır. Öyle ki Hegel'in deyimiyle "çalışma yoluyla köle kendi kendisine gelir... zira emek oluşturur ve şekillendirir" (Hegel, 2006: 131). Tüm bu süreç sonucunda Kojeve'nin işaret ettiği üzere efendi ve köle arasında kölenin bilinip-tanınma mücadelesi yaşanacak ve köle, efendiyi bir yana atmak ya da öldürmek zorunda kalacaktır. (Kojeve, 2012: 243). Bu mücadelenin ardından ise artık efendi ya da kölenin varlığı söz konusu değildir. Öyle ki Hegel'in de belirttiği üzere gerçek tarihin başlamasından önce, tıpkı köle-efendi ilişkisinde olduğu gibi öç almak ve kendini tanıtmak için savaşmak cesaretinden başka bir şey yoktu (Hegel: 1991: 269). Diğer bir deyişle efendi ve kölenin ortaya çıkışıyla başlayan tarih, insanın köle ya da efendi olarak belirlenmediği, ama insan olarak kabul edildiği an sona gelmiş demektir. (Bumin, 2013:37) Bu demektir ki, tanınmada bireyin bir üst aşama olarak devlet içinde vatandaş olarak yer aldığı kısma geçilmiştir. Dolayısıyla tarih, Hegel'e göre sonunda politik düzeye ve modern devlete ulaşan ve özgürlüğün tanınması için verilen bir mücadeledir. Buna göre başlangıçta bireyler arasında başlayan tanınma mücadelesi ve özgürlüğe olan güçlü bağlılık, modern devletin egemenliğine varan küresel bir düzeye ulaşmıştır (Linklater, 1996: 195).

Hegel'e göre insan, ancak diğer insanlar tarafından bir varlık olarak tanınıp-bilindiği ve insanları tanıyıp-bildiği ölçüde insandır. Çünkü insanın ancak kendisinin tanıyıp-bildiği insanlar tarafından tanınıp-bilinmesi mümkün olabilir. Diğer bir deyişle bireyin tanınması, daha çok diğer bireyler

ile özdeşliğini, dışlanmanın karşıtlığını simgelemektedir (Hegel, 2006:264). Dolayısıyla insan daima tanınmayı amaçlamakta ve tanınma aracılığı ile var olmaktadır (Kojeve, 2012 : 248). Bireyin bu tanınma arzusunun gerçekleşeceği nihai birim ise devlet olarak karşımıza çıkmakta, birey ile devlet arasında yakın bir ilişki saptanmaktadır.

Birey ile devlet arasındaki ilişkiye de ayrıca dikkat çeken Hegel, bireyin devlete, kendi öz benliğine bağlanır gibi bağlanarak onda kendi özgürlüğünü bulduğunu belirtmektedir. (Hegel, 1991: 199). Bu noktadan hareketle insanın, ancak toplum içinde yaşayarak insan olabileceğini söylemek mümkündür. Toplum ise toplum üyelerinin karşılıklı eylemleri yoluyla gerçeklik kazanmakta olup bu eylemler “devlet” olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla insan, ancak devlet yapısı içerisinde o devletin vatandaşı olarak tanınıp-bilindiği sürece gerçekten insandır, yani bireyseldir (Kojeve, 2012: 249). Hegel’in köle-efendi diyalektiğinde ele aldığı insan daha bireysel iken, devlet kurumunda toplumsallık içerisinde görülmektedir. Kendi özbilincinin farkında olan insan için sadece kendisini tanımak yeterli gelmeyecektir. İnsan, evrensel olarak da tanınmak isteyecektir. Dolayısıyla efendi-köle diyalektiğinin aşılması ile birlikte ortaya çıkan özgürlük kavramı, devlet kurumunda hayat bulacaktır. Nitekim Hegel de devlet tanımını yaparken şöyle söylemektedir:

“Devlet, somut özgürlüğün fiil halindeki realitesidir. İmdi, somut özgürlük demek, şahıs olarak bireyin ve bunun özel menfaatlerinin tam gelişmişliklerine varmaları ve kendisi için haklarının tanınması (aile ve sivil toplum sistemleri içinde) ve demektir.” (Hegel, 1991: 203-204).

Görüldüğü gibi Hegel için devlet, bireylerin vatandaş olarak evrensel olarak tanındıkları ve özgürlüklerini elde ettikleri yapıdır. Diğer bir deyişle devlet, “somut özgürlüğün fiil halindeki realitesidir” Nitekim yalnızca devlet tarafından bütün siyasal haklardan yararlanan ve medeni haklara sahip hukuksal kişi olan, vatandaş olarak bilinip tanınmış olan birey evrensel olarak da tanınmış olur (Hegel, 1991: 203-204). Dolayısıyla kişinin evrensel olarak bilinip tanınma isteği ancak devlette tam olarak doyuma ulaştırılabilir. Çünkü devlette sınıf-ırk-vatandaş ayrımı ortadan kalkar ve herkes eşit bilinip-tanınan vatandaşlar olarak yer alır (Kojeve, 2012: 250).

Dolayısıyla Hegel’deki tanınma mücadeleleri aslında egoist kimliklerin önce kolektif kimliğe, ardından da bir devlete dönüşmelerinde etkilidir. Nitekim devletler de tanınma arayışındadır fakat daha çok kendi kendine yeten birimler olarak varlık gösterirler. Devletlerin tanınma mücadeleleri ulus üstü bir dayanışma oluşturmaz, daha ziyade çok sayıda devletlerden oluşan bir tarihin sonunu oluşturmaktadır (Wendt, 2003: 493). Yani devletler, bireylerin tanınma isteklerinin tam olarak doyuma ulaşabildiği birim olmalarının yanı sıra, kendileri de tanınma arayışında birimler olarak bir uluslararası sistem meydana getirmektedir.

4. Uluslararası Hukukta Tanınma

Hegel, uluslararası hukukta tanınma kavramını, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* eserinin son bölümünde ele almış olup, uluslararası hukuku “bağımsız devletler arasındaki ilişkilerden kaynaklanan” yapı olarak tanımlamaktadır. Hegel’e göre bir devletin başka bir devlet tarafından tanınması, onun birinci ve mutlak meşruiyeti olmalıdır ve iki devletten birinin diğer tarafından tanınması, diğer devletin hüküm ve iradesine dayanır (Hegel, 1991: 262). Egemen olan her devletin, başka devletler tarafından tanınmayı isteme hakkı bulunmakta olup bu hak, diğer devletlerin iradesine bağlıdır ve karşılıklı olarak diğer devletlerin de tanınmasını içerir, yani karşılıklıdır (Gökberk, 1946: 125). Görüldüğü üzere Hegel’in devlet kavramsallaştırması, bir anlamda diğer devletlerin varlığına ve tanınmasına bağlıdır. Bir anlamda devletin kısmen kendi varlığını ve egemenliğini diğer devletlerin tanınması karşısında tanımladığı görülmektedir, başka devletler var olmadıkça ve birbirlerini devlet olarak tanımadıkça, devletlerden bahsetme girişimi

anlamsız olacaktır (Vincent, 1983: 193). Bununla birlikte Hegel için uluslararası hukukun temel önermesi de tarafların iyi niyetine dayanmaktadır. Dolayısıyla devletlerin üzerinde bir otoritenin yer almadığı uluslararası politikada en fazla yalnızca hakem ve arabulucu vardır, böyle bir sistemde ise devletlerin tanınmalarına dayanan bir ittifak sistemi ya da diğer adıyla uluslararası hukuk, bir anlamda uluslararası sistemin güvencesidir. (Hegel, 2001: 264). Yine Hegel'e göre devletler arasındaki ilişkiler de "istikrarsızdır", ve anlaşmazlıkları çözecek bir üst otorite yokluğunda hukuki bir mekanizma şarttır (Hegel, 1991a: 371).

Hegel bireylerin tanınması ile devletlerin tanınması arasında bir benzerliğe dikkat çeker. Zira bir bireyin, diğer bireyler tarafından tanınmadıkça gerçek bir birey olamadığı gibi (Hegel, 1991: 82), devletler de aynı şekilde diğer devletler tarafından tanınmadıkça gerçek bir devlet olamamaktadır (Hegel, 1991: 262). Nasıl ki bireyler öz bilinçleri ile var olmalarına rağmen diğer bireylerin tanınması olmadan bağımsız bir öz bilinç değilse, devletler de egemenlikleri mutlak olmasına rağmen diğer devletlerin bu egemenliği tanımalarına ihtiyaç duymaktadır. (Avineri, 1972: 204). Bu kapsamda tıpkı bireyler gibi devletler de birbirleriyle ilişkilerinde özel antiteler olarak davranırlar. Bundan dolayıdır ki devletler arasındaki ilişkiler tıpkı bireylerde de olduğu gibi ihtiraslar, kişisel çıkarlar, bencil gayeler gibi çeşitli etmenler tarafından şekillendirilmektedir (Hegel, 1991: 266). Hicks de bu doğrultuda devletler arasındaki tanınma tam olarak karşılıklı ve simetrik şekilde gerçekleştiğinde, her devletin tam anlamıyla kendinin farkına vardığına ve diğer devletlerle içsel bir bağlantı kurmaya başladığına dikkat çekmektedir (Hicks, 2012: 35).

Hegel için başka bir devletin gözünde var olmak, yani onun tarafından tanınmak, bir devletin birinci ve mutlak meşruiyet şartını oluşturmaktadır (Hegel, 1991: 262). Diğer bir deyişle devletin kendi bütünsel kimliğinin farkına varmak için diğer devletler tarafından tanınması gerekmektedir ve dolayısıyla egemenlik de devletlerin başka devletler tarafından karşılıklı tanınmasını içermektedir (Browning, 2011: 53). Hegel'in devletlerin tanınmasına dair fikirlerinden, tanınanın yalnızca devletlerin bağımsızlığı olacağı fikri çıkarılmamalıdır. Zira devletlerin diğer devletler tarafından tanınmasının önemli bir parçasını da tanınan devletin özgürlüğün nesnelleştiği ve devlet içerisindeki vatandaşların özgürlüklerinin diğerleri tarafından tanındığı bir Rechtsstaat^a olarak kabul etmesi oluşturmaktadır (Yalvaç, 2009: 24).

Hegel bireyler ile devletleri bir noktada ayırmaktadır. Zira Hegel'e göre devletler, bireylerden çok daha fazla ihtiyaç ve hedeflere sahiptir. Ve uluslararası hukukun temeli, anlaşmalara saygı gösterilmesi ve uyulması mecburiyettir. Çünkü devletlerin birbirlerine karşı sorumlulukları, bu anlaşmalara dayanır (Hegel, 1991: 263). Hegel bu noktada devletler arasında herhangi bir anlaşmazlıkta savaş çıkabileceğini belirtir. Devletlerin birbirlerini karşılıklı olarak tanımaları, savaş sırasında bile bazı avantajlar sağlayacaktır. Öte yandan savaş, Hegel için, bir anlamda devletler arasında mevcut olan resmi tanınmanın da ihlali anlamına gelmektedir (Hegel, 2001: 264). Yine de tanınmanın savaşta dahi önemine dikkat çeken Hegel'e göre, savaşta bile devletlerin birbirlerini tanımaları, aralarında hala bir bağın mevcut olduğunun göstergesidir. Kısacası tanınma, savaşta devletler arasında gelişebilecek olası bir barışın aracı olarak görülebilir (Hegel, 1991: 264-265). Öyle ki savaşta gücün varlığı ve hak yokluğu hâkim olmasına rağmen devletler birbirlerini devlet olarak tanımaya devam ederler. Dolayısıyla savaş, aktif olarak yürütülse bile geçicidir ve uluslararası hukuk çerçevesinde barış olasılığını içerdiği kabul edilmektedir. (Hegel, 2001: 265). Bu kapsamda savaş, aynı zamanda bir devletin tanımlayıcı bir özelliğidir; eğer bir devlet diğerine savaş ilan ederse bu onun diğer birimi bir devlet olarak tanıdığına da göstergesidir (Vincent, 1983: 200).

^a Almanca hukukun üstünlüğü anlamına gelmektedir.

5. Hegel'in Tanınma Kavramının Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Hegel'in ele aldığı şekliyle tanınma, bu konudaki en temel tanımlardan birini oluşturmasının yanı sıra özellikle uluslararası hukuk çerçevesinde ele aldığı tanınma kavramı, günümüz uluslararası hukukun tanınması ile oldukça paralellikler göstermektedir. Günümüz uluslararası hukukunda tanıma konusunda temel olarak iki teori bulunmaktadır: açıklayıcı ve kurucu teori. Açıklayıcı teori, devletlerin diğer devletler tarafından tanınmalarının, devletlik statülerini etkilemeyeceğini savunurken kurucu teori; devletlerin, diğer devletler tarafından tanınmaya sahip olmamaları durumunda devletlik vasfını edinemeyeceklerini savunmaktadır. Tanınmanın kurucu teori yönünün, Hegel'in tanınma düşüncesine dek uzandığı söylenebilir (Lauterpacht, 1947: xxxi). Nitekim Hegel'in, devletlerin yasallığının içsel bir mesele iken, bu yasallığın diğer devletler tarafından tanınarak tamamlanması da aynı derecede önemli olduğunu belirtmesi (Hegel, 1991: 262), uluslararası hukukun kurucu teorisi için önemli bir çıkış noktası olmuştur (Bartelson, 2013: 115). Hegel'in diğer devletler tarafından tanınmayan bir devletin gerçekten devlet olamayacağı düşüncesi ile kurucu teorinin devletler için tanınmayı olmazsa olmaz bir kriter gören fikri bire bir örtüşmektedir.

Hegel, tanınmanın bir garantiyi de gerektirdiğini, tanınan devletin aynı şekilde kendisini tanıyan öteki devletleri tanıması, yani onların bağımsızlığına saygı göstermesi gerektiğini belirtmiştir (Hegel, 1991: 262). Diğer bir deyişle Hegel, uluslararası hukukun devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan oldukça önemli bir maddesini oluşturan devletlerin bağımsızlığına saygı ilkesini vurgulamaktadır. Devletlerin birbirlerini karşılıklı tanımalarının, devletlerin egemenliklerini tanımak ile eşdeğer olduğunu vurgulamıştır.

Hegel'in, bir devletin başka bir devlet tarafından tanınmasının, onun birinci ve mutlak meşruiyeti olması gerektiği fikri ile uluslararası hukukta egemenlik ve tanınma tartışmaları, savunulan fikirler açısından yine oldukça benzerlik göstermektedir. Nitekim uluslararası hukukta tanınmayan bir devletin, egemen bir devlet olup olmayacağı konusunda çeşitli tartışmalar mevcut olup, genel kabul edilen görüşe göre uluslararası tanınma ve dışsal egemenlik olmadan, herhangi bir egemenlikten, dolayısıyla devletlikten söz edilmesinin anlamsız olduğu yönündedir (Caspersen, 2012: 13). Hegel de bu görüşe oldukça yakın olup, tanınmanın, tanınan devlet için birinci meşruiyeti olması gerektiği fikri (Hegel, 1991: 262) ile bir bakıma tanınmayan devletin, egemen bir devlet olarak sayılamayacağı görüşünü benimsediği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

O halde uluslararası sistemde yaşanan savaşların ve devletler arası gerginlik ve çatışmaların bir ölçüde, devletlerin birbirlerini tanımaları konusundan kaynaklandığı yorumunu yapmak mümkündür. Nitekim devletlerin birbirlerini tanımalarının, egemenliklerini tanımak ile aynı olduğu düşüncesi ele alındığında, savaşan devletlerin aslında tanınma konusunda birtakım problemler yaşadığı ve savaşın bu sorundan dolayı yaşandığı ihtimal dâhilindedir. Çünkü uluslararası tanınma olmadan, bir devletin egemenliğinden ve dolayısıyla devletliğinden söz edilmesinin mümkün olmadığı bir uluslararası sistemde yaşanan çatışmaların, bir tarafın tanınmaması ve dolayısıyla egemen devlet olarak görülmemesi sebebi ile baş göstermesi olasıdır. Savaş dışında devletlerin birbirleri ile etkileşime girmesinin başlıca yolu resmi anlaşmalar yoluyla gerçekleşebilmektedir. Ülkeler arasındaki bu yasal ilişkinin kurulması ise, yalnızca karşılıklı tanınma ile mümkündür.

Hatta uluslararası sistemde devletler arası çatışmalar ile köle ile efendi arasında yaşanan çatışmalar arasında bir benzerlik bulunduğu yorumunda bulunmak da mümkündür. Nitekim Hegel'in efendi-köle diyalektiğinde özbilinçlerin tanınma uğruna ölümü göze alarak savaşmaları

ile devletlerin tanınma uğruna birbirleri ile savaşmaları aslında aynı sebep üzerine kuruludur. Bu noktada Hegel'in devletlerin birbirlerini tanımalarının savaşta bir barış görevi olarak görmesi yorumu da yine tanınmadan kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukukun egemen devletlerin birbirlerine saldırmamalarına yönelik olarak devletlere yüklediği görev de bu nokta ile ilintilidir.

6. Sonuç

21. yüzyıl itibarıyla uluslararası sistemde yer alan ulus devletler, ayrılıkçı hareketler olarak adlandırılan bazı taleplerle karşılaşmaktadır. Söz konusu taleplerle ulus devletlerdeki azınlıklar, buldukları ülkelerden ayrılarak, bağımsız birer devlet oluşturma arayışına girmişlerdir. Dolayısıyla çeşitli çatışmalara sahne olan ayrılıkçı hareketler, beraberinde ayrılan bölgenin bir devlet olarak tanınma arayışını da getirmiştir. Kısacası 21. Yüzyıl itibari ile uluslararası sistemde meydana gelen savaşların azımsanmayacak bir kısmı tanınma talepleri sebebi ile ve tanınmayan, dolayısıyla egemen bir devlet olarak sayılmayan ülkelerin birer taraf olarak yer aldığı mücadeleler olarak belirmektedir.

Tanınma talepleri, yalnızca devletlerin içerisinde aktif olarak bulunduğu bir konu olarak görülmemelidir. Zira tanınma, bireyler arası ilişkilerden başlayarak, ardından devlet içerisinde bireylere ve son olarak da uluslararası sistemde devletler arasına dek uzanan oldukça geniş kapsamlı bir olgudur. Tanınmanın bu sistematik incelemesi ise, Hegel tarafından ortaya konulmuş; özbilincin, tanınmanın odak noktasını oluşturduğu fikrinden hareket edilmiştir. Hegel, bireylerin ayrı özbilinçler olarak, diğer özbilinçler tarafından tanınmak ve kabul edilmek istendiğini, bu isteğin her özbilincin doğasında olduğunu belirterek, tanınmayı bireyler arası ilişkilerin en temeline yerleştirmiştir. Öyle ki, tanınma elde etmek için bireyler ölümcül mücadeleyi dahi göze alabilmektedir.

Hegel'e göre bireyler arasındaki bu tanınma mücadelesi, en gerçek haline ise devlet içerisinde ulaşır. Çünkü bireyler, devletler içerisinde hakları tanınan gerçek bireyler olarak anlam kazanırlar. Son olarak tanınmayı uluslararası sisteme taşıyan Hegel için, devletler ancak diğer devletler tarafından tanındığı ölçüde devlettir. Kısacası diğer devletler tarafından tanınan devletler egemen ve meşru olarak kabul edilebilir. Devletlerin birbirlerini tanımaları öyle güçlü bir bağ oluşturur ki, herhangi bir savaş durumunda dahi, bir barış görevi görebilecek potansiyele sahiptir.

Sonuç olarak henüz devletlerin yer almadığı, bireylerin kendi aralarında ilişkiler geliştirdiği, bir diğer deyişle Hobbesçu doğa durumuna benzer bir yapıdan, devlet içerisindeki ilişkilerin, devletlerin uluslararası sistemdeki ilişkilerine dek her aşamada tanınma isteğinin yadsınamaz bir yeri vardır. Hegel işte bu sistematik incelemeyi ortaya koymasından, kendisinden önceki felsefi düşünürlerden ayrılmayı başarmış, uluslararası hukuka yadsınamaz katkılarda bulunmuştur. Dolayısıyla mevcut literatüre bakıldığında, uluslararası hukuktaki tanınma kavramının Hegelyan köklerinin ne denli büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aritürk, M. (2021). Hegelian roots of Axel Honneth's theory of recognition. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(23), 15-27.
- Avineri, S. (1972). *Hegel's theory of the modern state*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baldwin, T. (2009). Recognition: Personal and political. *Politics, Philosophy & Economics*, 8(3), 311-328.
- Bartelson, J. (2013). Three concepts of recognition. *International Theory*, 5(1), 107-129.
- Browning, G. (2011). *Global theory from Kant to Hardt and Negri*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bumin, T. (2013). *Hegel*. (5. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Caspersen, N. (2012). *Unrecognized states: The struggle for sovereignty in the modern international system*. Cambridge: Polity Press.
- Douzinas, C. (2002). Identity, recognition, rights or what can Hegel teach us about human rights?. *Journal of Law and Society*, 29(3), 379-405.
- Gadamer, H-G. (1976). *Hegel's dialectic: Five hermeneutical studies*. (Trans. P.C. Smith). New Haven and London: Yale University Press.
- Gökberk, M. (1946). Hegel'in devlet felsefesi. *Felsefe Arkivi*. 1(2-3), 99-129.
- Hegel, G.W.F. (1986). *The philosophical propaedeutic*. (Trans. A. V. Miller). M. George and A. Vincent (Ed). Oxford: Basil Blackwell Publishing.
- Hegel, G.W.F. (1991). *Hukuk felsefesinin prensipleri* (çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G.W.F. (1991a). *Element of the philosophy of right* (Trans. H.B. Nisbet). Cambridge, Cambridge University Press
- Hegel, G.W.F. (2001). *Philosophy of right*, (Trans. S.W. Dyde). Kitchener: Batoche Books.
- Hegel, G.W. F. (2001a). *Philosophy of mind*, (Trans. W. Wallace). Blackmask.
- Hegel, G.W. F. (2006). *Tinin görüngübilimi*, (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hicks, S. V. (2012). Hegel on cosmopolitanism, international relations and the challenges of globalization. A. Buchwalter (Ed.). *Hegel and global justice* (s. 21-49) içinde. New York: Springer Press.
- Honneth, A. (2001). Recognition or redistribution?: Changing perspectives on the moral order of society. *Theory, Culture & Society*, 18(2-3), 43-55.
- Hyppolite, J. (1996). Self-consciousness and life: The independence of self consciousness. J. O'Neill (Ed.). *Hegel's dialectic of desire and recognition: Text and commentary* (s.67-87) içinde. New York: State University of New York Press.
- Kain, P. J. (2005). *Hegel and the other: A study of the phenomenology of spirit*. New York: State University of New York Press.
- Kojeve, A. (2012). *Hegel felsefesine giriş* (4. Basım). (çev. S. Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lauterpacht, H. (1947). *Recognition in international law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linklater, A. (1996). Hegel, the state and international relations. I. Clark ve I. B. Neumann (Ed.). *Classical theories of international relations* (s. 193-210) içinde. Palgrave Macmillan.
- Ringmar, E. (1995). The relevance of international law: a Hegelian interpretation of a peculiar seventeenth-century preoccupation. *Review of International Studies*. 21(1), 87-103.
- Sembou, E. (2003). Hegel's idea of a 'struggle for recognition': the 'phenomenology of spirit', *History of Political Thought*, 24(2), 262-281.
- Sherman, D. (1999). The denial of the self: the repudiation of Hegelian self-consciousness in recent European thought. L. Rauch and D. Sherman (Ed.). *Hegel's phenomenology of self-consciousness: Text and commentary* (s. 163-223) içinde. New York: State University of New York Press.
- Shen, J. (2000). Sovereignty, statehood, self-determination and the issue of Taiwan. *American University International Law Review*. 15(5), 1101-1161.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2013). Recognition. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/recognition/>
- Vincent, A. (1983). The Hegelian state and international politics. *Review of International Studies*, 9(3), 191-205.

Wendt, A. (2003). Why a world state is inevitable. *European Journal of International Relations*, 9(4), 491-542.

Yalvaç, F. (2009). Hegel, dünya tarihi ve özgürlük mücadelesi olarak uluslararası ilişkiler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 6(21), 3-37.

Extented Abstract

The concept of recognition has a very comprehensive and complex structure in terms of including political and philosophical dimensions. The concept of recognition, which has started to find more space in academic studies since the 1990s, also has an important place in international relations due to the increasing recognition demands of various political communities. Basically, the concept of recognition is based on Hegel's philosophy, and it is seen that the recognition in Hegel's philosophy extends to a wide framework, from the individual to the state and international law.

Hegel's ideas about the concept of recognition are mainly shaped by his ideas on consciousness and self-consciousness. Hegel's thoughts on the concept of self-consciousness cover a process based on mutual interaction in which consciousness goes beyond itself and enters into a relationship with other consciousnesses. In this context, according to Hegel, consciousness and self-consciousness constitute the focal point of recognition, and consciousness that does not have a social interaction with other consciousness - self-consciousness does not have any meaning. In short, having its existence accepted and recognized by other consciousnesses is very important for self-consciousness and basically forms the basis of the struggle between self-consciousnesses. In other words, self-consciousness blend into society and developing relationships with other self-consciousnesses ultimately brings about the struggle for recognition. Recognition is so important for self-consciousness that recognition of self-consciousness constitutes the most important stage of identity formation. Hegel states that individuals, as separate self-consciousnesses, want to be recognized and accepted by other self-consciousnesses, and in this context, he placed recognition at the very foundation of inter-individual relations. So much so that individuals can even risk deadly struggle to gain recognition.

The master-slave dialectics basically involves the struggle for recognition of two self-consciousnesses, which involves a deadly struggle, and at the end of the struggle, the party that achieves recognition and emerges superior is the master, while the other party has to become the slave. However, this one-sided struggle for recognition will remain unsatisfactory for the master after a while, as a matter of fact, for the master, the side that recognizes himself should not be a slave but a self-consciousness of the same status as himself.

At the end of this deadly struggle between master and slave, according to Hegel, a new phase was entered in which individuals were defined not as slaves or masters, but as human beings. In this process, which means the beginning of a new history, the individual has now moved on to a higher stage in which he takes part in the state as a citizen. According to Hegel, the ultimate unit in which individuals' desire for recognition, which they always carry, will be realized is the state, and only the individual who is recognized as a citizen by the state is also universally recognized.

Hegel discussed his ideas on recognition in international law in his book *Philosophy of Right* and defined international law as the structure resulting from the relations between independent states. Accordingly, the recognition of a state by another state is the source of legitimacy of the state and involves states mutually recognizing each other, that is, it is reciprocal. In other words, the existence of the state depends on its recognition by other states, and states define their existence upon recognition by other states. Just like individuals, states also need the recognition of other states in order to be aware of their own identities. According to Hegel, the basis of international law is based on the obligation to respect and comply with agreements. Starting from this point, the possibility of war may arise in any dispute between states, and states' recognition of each other will provide some advantages in the event of war. At the same time, war also means the violation of the recognition existing between states. Even though there is use of force in war, states continue to recognize each other as states. Therefore, the war is temporary and the recognition that exists through international law is permanent between states. Nevertheless, according to Hegel, the bond of recognition between states can even be seen as a means of possible peace. Therefore, considering that states' recognition of each other means recognizing their sovereignty, it is possible that the warring states actually have problems in recognizing each other. In this context, another striking point is that states struggle for recognition by risking war, just like the struggle of two self-consciousnesses for recognition in Hegel's master-slave dialectic.

Generally speaking, recognition within the scope of Hegel's philosophy is closely linked to the concept of recognition existing in today's international law. Among the two dominant views in current international law, explanatory and constitutive recognition, Hegelian recognition corresponds to constitutive recognition. In this context, founding theory is parallel to Hegel's idea that states that are not recognized by other states do not have state status. As can be seen, requests for recognition should not be seen as an issue that only concerns states but should be addressed in a broader context. Because recognition is a very complex phenomenon that extends from interpersonal relations to individuals within the state and between states in the international system.

Porno İçeriği Tüketimi ve Mastürbasyonun Bağımlılık Örüntüsü: Tüketici Deneyimleri, Tüketici Özellikleri ve İlişkisel Faktörler

Öz

Bu araştırmanın amacı pornografi izleme ve eşlik eden mastürbasyonun nasıl bir davranış bağımlılığına dönüştüğünü anlamaya çalışmaktır. Bu amaç için altı erkek ve altı kadından oluşan bir çalışma grubundan veri toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış soru formu ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Bulgular katılımcıların deneyimlerini, tüketim davranışlarını ve pornografi ile ilişkilerini içermektedir. Katılımcılar pornografi ile erken yaşlarda tanışmaktadırlar. Pornografi ile tanışmada arkadaşlar ve kişisel merak belirleyicidir. Katılımcıların çoğunluğunun ebeveynleri ile sorunlu ilişkileri olduğu aktarılmıştır. Pornografik içeriklere mobil cihazlardan ulaşıldığı belirtilmiştir. İlk tüketimlerin erotik içerikler olduğu aktarıırken, daha sonraki izlemeler işkence ve zarar verici ilişkilerin olduğu "hardcore" içeriklerdir. Sosyal medya pornografi bağımlılığı sürecinde etkilidir. Yazılı erotik içeriklerin paylaşıldığı "Whatpadd" sitesinin özellikle kadın katılımcılar tarafından ziyaret edildiği belirtilmiştir. Pornografik içerikler ilk deneyimlerde cinsel haz alma amacıyla tüketilirken, ilerleyen zamanlarda yeni ve farklı tür içerikler görmek amacıyla tüketimler gerçekleşmektedir. Pornografik içeriklere karşı tolerans gelişimi diğer bağımlılık türlerine benzer özellikler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pornografi, Tüketim, Bağımlılık, Cinsellik, Mastürbasyon.

The Addictive Pattern of Porn Consumption and Masturbation: Consumer Experiences, Consumer Characteristics and Relational Factors

Abstract

The purpose of this research is to try to understand how watching pornography and accompanying masturbation turn into a behavioral addiction. For this purpose, data were collected from a study group of six men and six women. Interviews were conducted with a semi-structured questionnaire. Qualitative research method was preferred. The phenomenological approach has been adopted. The findings include the experiences of the participants, their consumption behaviors and their relations with pornography. Participants are introduced to pornography at an early age. Friends and personal curiosity are decisive in getting acquainted with pornography. It was reported that the majority of the participants had problematic relationships with their parents. Some participants cited their childhood experiences, parental relationships and the emotional state that develops due to adolescence as the cause of pornography addiction. It has been stated that pornographic content is accessed from mobile devices. While it is reported that the first consumptions are erotic content, later viewings are "hardcore" content with torture and harmful relationships. Social media is effective in the pornography addiction process. It was stated that the "Whatpadd" site, where written erotic content is shared, was visited by female participants in particular. While pornographic content is consumed for the purpose of sexual pleasure in the first experiences, consumption takes place in order to see new and different kinds of content in the future. The development of tolerance to pornographic content includes features similar to other types of addiction.

Keywords: Pornography, Consumption, Addiction, Sex, Masturbation

Yazar(lar) / Author(s)

Arş.Gör. Dr., Burak Acar
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
Tokat-Türkiye.

e-posta: acarburak.tr@gmail.com.

Dr.Öğr.Üyesi, Habibullah Akıncı
Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü, Yozgat-Türkiye.

e-posta: habibullah.akinci@bozok.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Prof.Dr., Ömer Miraç Yaman
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
İstanbul-Türkiye.

e-posta: omermirac@gmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 20. 10. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 28. 02. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr.

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Acar B., Akıncı H., Yaman Ö.M. (2024). Porno içeriği tüketimi ve mastürbasyonun bağımlılık örüntüsü: Tüketici deneyimleri, tüketici özellikleri ve ilişkisel faktörler. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 106-125. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1379016>

1. Giriş

Pornografik içerikler, profesyoneller veya amatörler tarafından izleyiciyi cinsel olarak tahrik etmek amacıyla üretilen resim veya videolardan oluşmaktadır (Peter & Valkenburg, 2011). Bu tür görüntüler izleyicide cinsel heyecan ve uyarılma üretmeyi amaçlayan müstehcen içerikli materyaller olarak da tanımlanabilir (Kraus vd., 2017). Pornografik içerik izlemenin bir dürtüsel cinsel davranış olması (Karim & Chaudhri, 2012) düşüncesinin aksine bu eylemin doğası gereği bağımlılık yapıp yapmadığı (George vd., 2019) tartışmalı görülmekte ve ruh sağlığı alanındaki otoriteler tarafından onaylanmış bir teşhisten söz etmenin mümkün olamayacağı iddia edilmektedir (Grubbs vd., 2015).

Amerikan Psikiyatri Derneği (APA) tarafından hazırlanan ve ruhsal hastalıkların teşhisinde rehber olarak kullanılan Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nın beşinci revizyonu (DSM-5)'nda daha önceki sürümlerde yer alan 'İnternet Kullanım Bozukluğu' ile Hiperseksüel Bozukluğun (siber seks ve pornografi aşırılığı) her ikisi de daha fazla araştırma gerektiren maddeler kısmında aktarılmıştır. Dolayısıyla DSM-5'le birlikte pornografi bağımlılığı bir tanı olmaktan çıkartılmıştır. Bu konudaki en temel eleştirilerden birisi DSM-5'in internet kullanım bozukluğunu, internet pornografisi veya sosyal medya bağımlılıklardan ayırarak yalnızca oyun bağımlılığı ile sınırlandırması ve bağımlılık teriminden kaçınmasını içermektedir. İnternet kullanımının kendisi potansiyel olarak bağımlılık yapıyorsa, internet pornografisi kullanımının da bağımlılık yaptığı savunulmaktadır (Wilson, 2022). Cinsel davranış, internet bağımlılığı, kumar, alkol, nikotin, eroin, metamfetamin gibi bağımlılık yapıcı madde ve davranışlar üzerinde yapılmış çok sayıdaki nörolojik araştırma, tüm bağımlılıkların benzer temel bilişsel mekanizmaları değiştirdiğini ve bilinen bir dizi anatomik ve kimyasal değişikliğe sebep olduğunu doğrulamaktadır (Nestler, 2005; Volkow vd., 2010). Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü'nün Uluslararası Hastalık Sınıflandırması kitapçığının 11. Revizyonunda (ICD-11) "Dürtü Kontrol Bozuklukları" içinde sorunlu pornografi kullanımı ve farklı kompulsif cinsel davranışların yer almaya devam etmesinde önemli bir etken olarak görülmektedir (Kraus vd., 2018).

1990'lı yılların ortalarından bu yana araştırmacılar pornografi ve bağımlılık üzerine çalışmaya başlamışlardır. Bu zamanlarda kişisel bilgisayarların işlem kapasitesinin artması ve daha kolay kullanılabilirliği, internete erişimin ve taşınabilir akıllı cihazların yaygınlaşması ile pornografiye erişim daha kolaylaşmıştır (Buzzell, 2005, s. 28). Önceden basılı dergi ve gazete biçimleriyle sınırlı olan pornografik içerikler, özellikle 2000'li yıllardan sonra çoğunlukla çevrimiçi olarak ulaşılabilir hale gelmiştir. Bir pornografi web sitesi olan Pornhub bünyesinde 11 petabaytlık verinin bulunduğu ve bu içeriğin izlenmesinin 7000 yıl sürebileceğini belirtmektedir. Ayrıca 2019 yılında yayınladıkları rapor ile siteye ziyaretlerin 2013'e göre neredeyse üç katına çıktığı da aktarılmaktadır (*Biggest Porn Collection | How Much Porn Does Pornhub Have*, t.y.). Bunun dışında COVID-19 küresel salgını ile karantina ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu süreçte de internet aracılığıyla pornografik içerikleri arama ve izleme eğiliminin arttığı da belirtilmektedir (Zattoni vd., 2021, s. 829).

Pornografi üzerine 2000'li yıllardan sonra artan araştırmalar, ruh sağlığı uzmanlarının pornografiye dayalı cinsel bağımlılık sorunları için tedavi arayan danışanların sayısında belirgin bir artışı belirttiklerini vurgulamaktadır (Mitchell vd., 2005, s. 498). Bu araştırmalardan birisinde (Buzzell, 2006) pornografi tüketicilerinin çoğunluğunun 18-25 yaş aralığındakiler olduğu aktarılmaktadır. Üniversite öğrencilerinin yaklaşık %50'sinin internette pornografi izlediğini bildiren çalışmalar

bulunmaktadır (Boies, 2002; Goodson vd., 2001). Araştırmalar ergenlik çağındaki erkeklerin yaklaşık %90'ının ve ergen kızların yarısından fazlasının bu tür içerikleri izlediğini göstermektedir (Sabina vd., 2008a; Svedin vd., 2011). Gençler arasında pornografik içeriklere ilgi, ergenlik döneminin özelliklerinden kaynaklanan cinsellik merakıyla ilişkilidir (Ybarra & Mitchell, 2005).

İnternet pornografisinin yaygınlaşmasında ve kullanıcılarının bağımlılık belirtileri taşımasında üç faktörün etkili olduğu belirtilmiştir. Bu faktörlerden birisi kolay erişimdir. Taşınabilir akıllı cihazların artması ile her an her yerde bu içeriklere erişmek mümkündür. Bir diğer faktör ise bu içeriklere erişimin düşük maliyetlerde olmasıdır. Son olarak bu içeriklere erişimin gizliliğinin sağlandığı düşüncesidir (Cooper vd., 2000, s. 87). Bu üç faktör internet aracılığıyla pornografiye erişimin yaygınlığının belirleyicileri olarak değerlendirilebilir.

Farklı araştırmalar da gençlerin ve özellikle ergenlerin pornografik içeriğe maruz kaldıklarını göstermektedir. Üniversite öğrencilerinden oluşan bir örnekleme katılımcıların %73'ü (erkeklerin %93,2'si, kadınların %62,1'i) 18 yaşından önce internet aracılığıyla pornografik içerikleri gördüklerini belirtmişlerdir (Sabina vd., 2008b, s. 691). Başka bir çalışmada 10-17 yaş aralığındaki çocukların %8'i daha önce kasıtlı olarak çevrimiçi pornografik içerikleri aradıklarını bildirmiştir (Ybarra & Mitchell, 2005, s. 478). Bir başka araştırmada ise 2000 ile 2005 yılları arasında istenmeden pornografiye maruz kalmada özellikle 10-12 ve 16-17 yaşındaki beyaz erkek çocuklarda artışın rapor edildiği aktarılmaktadır (Mitchell vd., 2007, s. 116).

Amerika (Husain & Trepal, 2021; Mitchell vd., 2007), İsveç (Häggström-Nordin vd., 2005; Malki vd., 2021; Mattebo vd., 2014; Svedin vd., 2011), Hong Kong (Lam & Chan, 2007), Almanya (Müller vd., 2013), Kanada (Morrison vd., 2004) ve Avusturalya (Flood, 2007)'da özellikle adolesanlar üzerine pornografik içerikler ile alakalı çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye'de de gençlerin cinsellikle ilgili tutum ve davranışlarını inceleyen çalışmalar (Askun & Ataca, 2007) olsa da gençlerin pornografi ve mastürbasyon ile ilişkilerini ve bağımlılık durumlarını inceleyen araştırmalar (Boğa, 2019; Ünübol vd., 2023) sınırlıdır. Dolayısıyla bu araştırma Türkiye'de pornografik içerik tüketimi ve mastürbasyon edinimine yönelik deneyimleri ele alan ilk çalışmalardan birisi olma özelliği taşımaktadır. Bu araştırma, pornografik içerik tüketimine yönelik ilk deneyimleri, bağımlılığa evrilen süreçleri, tüketim ritüelleri ve bu süreçlere eşlik eden alışkanlıkları incelemeyi amaçlamaktadır.

2.Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmayı, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım & Simsek, 1999, s. 39). Nitel çalışma yöntemine uygun bir şekilde çeşitli sosyal ortamları ve grupları ya da bu ortamlarda yaşayan bireyleri inceleyerek cevaplar aramaktadır (Bruce L. Berg, 2019, s. 25). Bu araştırmada nitel desene göre veri toplanmasında katılımcıların konuya ilişkin düşüncelerinin daha detaylı ve derinlikli alınmasının hedeflenmesi etkili olmuştur. Araştırmanın veri toplama yöntemi fenomenolojik olarak desenlenmiştir. Fenomenolojik ya da olgusal yaklaşım bir grup bireyin bir fenomen (olgu) ile ilgili yaşamış oldukları deneyimin ortak anlamına işaret etmektedir. Fenomenolojinin amacı, bir

fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklığa kavuşturmak (Özdemir, 2010, s. 26).

2.1. Çalışma Grubu

Başta pornografi olmak üzere tüm bağımlılıklara karşı farkındalık oluşturmak ve bağımlılıklara karşı bağımsızlık kazanmak amacıyla güden ve bir kendine yardım grubu olan Neverfap (*Hakkımızda - Neverfap Akademi*, t.y.) aracılığıyla kendini pornografi bağımlısı olarak tanımlayan 6 erkek ve 6 kadın olmak üzere 12 katılımcı çalışmaya dâhil edilmiştir. Tüm katılımcıların belirlenmesinde kartopu örnekleme metodundan yararlanılmıştır. İlk katılımcıya ulaşmak için Neverfap grubunun sosyal medya hesapları, Telegram veya Facebook gibi sosyal medya platformlarındaki kendine yardım grupları aracılığıyla iletişime geçilmeye çalışılmıştır. Kartopu örnekleme tekniği, evreni oluşturan birimlere erişmenin kolay olmadığı veya büyüklük ve temsil edilme gibi evren hakkındaki bilgilerin belirsiz olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Baltacı, 2018). Kartopu örnekleme genellikle ulaşılması zor gruplarla veya gizlilik gerektirebilen durumlarda çalışılmasına imkân veren oldukça etkili bir örnekleme tekniği olarak görülür. Ayrıca, özellikle hassas veya özel konuların incelenmesi için değerli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Waters, 2014). Araştırmada bulguların gerekli doygunluğa eriştiğine kanaat getirildiği süreçte katılımcılar ile yapılan görüşmelere de son verilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 12 katılımcının bazı bilgileri aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş ve Cinsiyet Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Katılımcı	Yaş	Cinsiyet
E1	21	Erkek	K1	29	Kadın
E2	23	Erkek	K2	22	Kadın
E3	28	Erkek	K3	19	Kadın
E4	18	Erkek	K4	18	Kadın
E5	24	Erkek	K5	22	Kadın
E6	19	Erkek	K6	25	Kadın

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış mülakat formunun kullanıldığı görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerin ortalama 45 dakika sürmesi planlanmış ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile ruhsal bir görüşme yapılmamıştır. Katılımcıların daha önce herhangi bir ruhsal tanı aldığı sorgulanmamıştır. Yapılan görüşmeler ses kaydına alınmış ve yazıya çevrilerek analize hazır hale getirilmiştir. Katılımcılardan araştırmaya katılmaları için sesli onamları alınmıştır. Elde edilen veriler tematik olarak sınıflandırılmış betimsel analiz tekniğine göre yorumlanmıştır.

2.3. Veri Analizi

Nitel araştırmalarda, araştırmacının da veri analiz süreçlerine dâhil olarak araştırma konusu hakkındaki sosyal gerçekliği anlama çabası göstermesi beklenir. Bu araştırma türünde farklı veri analizi yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlardan biri de “fenomonolojik analiz” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda katılımcıların bilişsel, ruhsal ve fiziksel değişimleri bir bütün olarak incelenmektedir (Özdemir, 2010). Bu bağlamda bu araştırmada nitel araştırmacının analiz türlerinden fenomenolojik

analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Veri analizi süreci olguları tanıma, belirli gruplarda toplayıp sınıflandırma ve bu sınıflar ile bir bağlantı kurmayı amaçlayan bir çabayı ifade etmektedir (Dey, 1993).

Bu araştırmanın veri analizi sürecinde öncelikle elde edilen verilerin işlenmesi amaçlanmıştır. Bunun için ilk aşamada ses kayıtlarından oluşan verilerin yazılı bir metne dökümü gerçekleştirilmiştir. Daha sonra yazılı metinler tekrar okunarak kodlama aşaması için hazırlanmıştır. Kodlama sürecinde katılımcıların ifadeleri hiç değiştirilmeden *in-vivo kodlama* (Çelik vd., 2020) olarak temalandırılmıştır.

Kategori oluşturma sürecinde ise kodların hangi kategoriler altında toplanabileceği sorgulanmıştır. Bu aşamada araştırmanın amacına uyan, kapsamlı, kodların tek bir kategoriye dağıldığı ve kodun birbiri ile ilişkisinin olduğu kategorilerin oluşturulması önerilmektedir. Ayrıca kategori ve kodların birbirleri ile ilişkisinin görseller ile aktarılması da tavsiye edilmektedir (Merriam, 2009). Bu öneriler dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuştur.

Oluşan kategorileri değerlendirme aşamasında daha önce yapılmış çalışmaların sunduğu bulgular ile karşılaştırma yapılarak sonuçlar tartışılmıştır. Analiz sürecinde nitel veri analizine özel bir bilgisayar yazılımı kullanılmamıştır.

2.4. Sınırlılıklar ve Güçlü Yanlar

Araştırmanın veri toplama sürecinde bazı sınırlılıklar ile karşılaşmıştır. Her katılımcının görüşme için 35-40 dakika arasında konuşabileceği sessiz ve insanlardan uzak bir yer bulma ihtiyacı hissetmesi araştırmanın bir sınırlılığı olarak ifade edilebilir.

Ayrıca katılımcıların araştırmacılar ile kendi cinsellikleri hakkında 35-40 dakika gibi bir zaman diliminde konuşabilmeleri için bir güven ilişkisinin de sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla katılımcıların pornografik içerikleri tüketme ve cinsellik deneyimleri konularında görüşlerinin kolaylıkla paylaşılmaması bir sınırlılık olarak aktarılabilir.

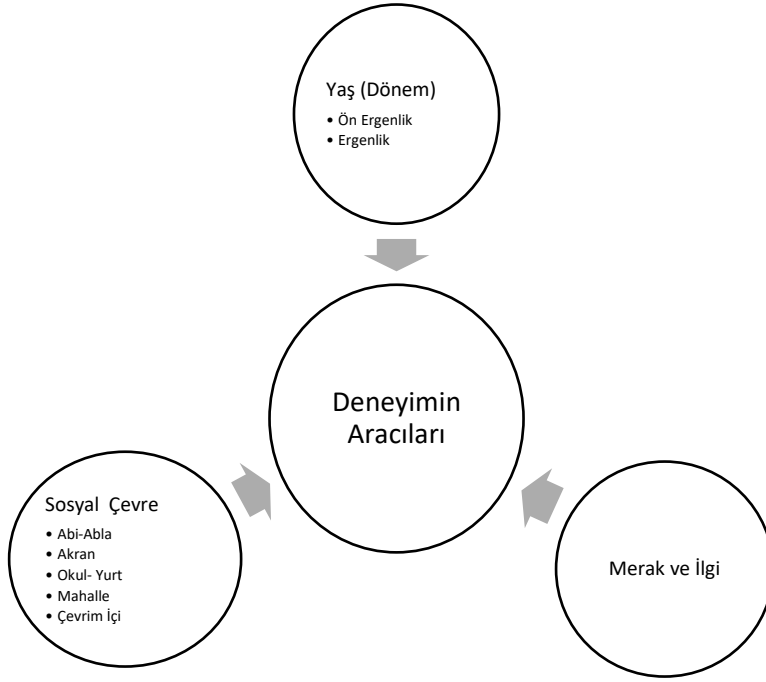
Araştırmanın güçlü yanı katılımcıların gönüllülük esasına bağlı kalarak deneyimlerini paylaşmaları neticesinde objektif bulgulara ulaşma özelliğidir.

3. Bulgular

Katılımcıların pornografi ve mastürbasyonu ilk denemelerinde hangi araçların rolünün olduğu, aileleri ile olan ilişkileri, çocukluktaki deneyimleri, pornografik içeriklere hangi yollarla eriştiği, tüketim süreçlerindeki, tüketim araçlarındaki ve tüketim amaçlarındaki değişimleri üzerinden kategoriler oluşturulmuştur.

3.1. İlk Deneyimin Aracıları: Yaş, Sosyal Çevre ve Merak

Pornografik içeriklerle ilk tanışma yaşlarının çoğunlukla çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde olduğu aktarılmıştır. Yine bulunulan çevre ve merak faktörünün de bu süreçte belirleyici olduğunu aktarmak gerekmektedir. Katılımcılardan elde edilen verilerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Pornografik içeriklerin tüketiminin ve mastürbasyon davranışının ilk olarak genellikle ön ergenlik ve ergenlik döneminde deneyimlenmesi, arkadaş ve abi/abla gibi yakın çevre sistemleri içerisinde yer alan kişiler aracılığıyla bilgi sahibi olunması, okul, mahalle ve çevrim içi platformlar gibi mekânsal araçların geçmiş yaşam öyküsünde öne çıkması, cinselliğe ve farklı cinsiyete dair ilgi ve merak duygusunun motive edici bir etkiye sahip olması bu özellikler arasındadır (Şekil 1).

Şekil 1: Porno Tüketim Deneyiminin Araçları ve Alt faktörleri

Elde edilen veriler sonucunda pornografik içeriklerle ilk tanışma yaşının büyük oranda 11-14 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Ancak katılımcılar arasında ilk deneyim yaşının 7-9 yaş aralığında olduğu örnekler de bulunmaktadır. Mahalle veya okul gibi mekânlarda abi, abla veya arkadaşların aracılığıyla ilk deneyimlerin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Fiziksel ortamın dışında çevrimiçi ortamlar, sohbet odaları ve oyun grupları da çocukların merak duygularının harekete geçirildiği yerler olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında arkadaşlarından bağımsız olarak kendi meraklarının da bu süreci başlattığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır.

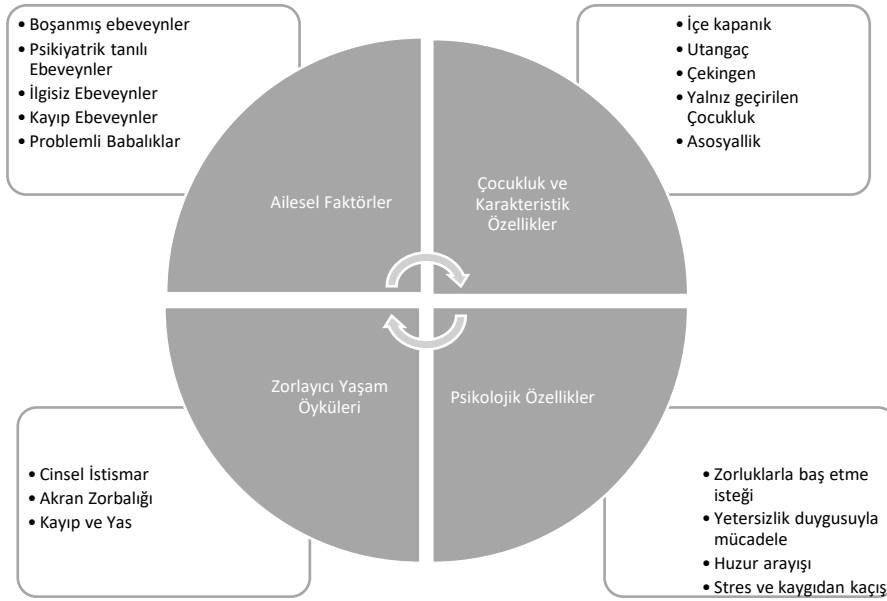
“Ben cinselliği küçüklüğümde beri seviyorum. Yani daha ilkokula başlamadan beri seviyorum ben.” (E3, 28)

Akranlar arasında sosyal ilişkiler aracılığıyla yayılan pornografik içerikler merak faktörünün de etkisiyle cinselliği öğrenen ergenler için cazibeli bir hal almaktadır. Örneğin köyünde büyüklerinin porno kasetleri izlediğine yönelik bilgi edinen E3, cinselliğe yönelik artan ilgi ve merakını şu şekilde yansıtmaktadır:

“Köydeyken büyüklerimiz bazen İstanbul’dan kaset maset getirirlerdi. Şerefsizler kendi kendilerine izleyip, bize bir şey izletmiyorlardı da ama biz biliyorduk içeride ne izliyorlarsa.” (E3, 28)

3.2. Pornografik İçerik Tüketiminin İlişkisel Faktörleri

İlişkisel faktörler, katılımcıların doğrudan veya dolaylı olarak pornografik tüketim ve mastürbasyon davranışına başlatıcı, sürdürücü veya arttırıcı katkı sunan özellikleri ifade etmektedir (Şekil 2). Ailesel faktörler, çocukluk yaşantıları, zorlayıcı yaşam öyküleri ve psikolojik etmenlerin rolü ile kişiler pornografik içerikler ve mastürbasyon ile bağımlılık örüntüsü içeren bir ilişki kurmaktadır.

Şekil 2: Pornografik İçerik Tüketimine Yönelik İlişkisel Faktörler ve Alt Değişkenler

Ergenin veya genç yetişkinin ailesine karşı güçlü bağlarının olması bir koruyucu faktör olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında çocuğu ile yakın ilişki kurmaktan uzak olan ebeveynler çocuklarında psikososyal sorunlara neden olabildiğini ve ismi geçen bağımlı davranış pratiklerine zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Örneğin K1, yalnızlığıyla küçük yaştan itibaren baş etmek zorunda kalarak kendi ifadesiyle “hayalleriyle yaşamaya” alışmış ve kendisine iyi bir ebeveyn veya arkadaş olarak hayallerini seçmiştir.

“Daha çok dediğim gibi böyle hayallere gömülen bir insandım. Toplumdan uzak, yalnız başına kalan, yalnızlığı da aslında çok fazla sevmeyen ve daha çok hayalleriyle yaşayan biriyim. Aile hissini çok bilmem. Böyle hani benimle ilgilenen annem babam olmadığı için çok böyle yalnız kaldım bu yüzden ve o filmi izlediğim zamanda da yalnızdım.” (K1, 29)

Bazı katılımcılarda ebeveynler arasındaki şiddetli geçimsizliğe veya boşanma sürecine olan tanıklıklar, çocukluk döneminde baş etmesi zor bir yaşamı beraberinde getirmektedir. Bu tür aile ilişkilerine maruz kalan çocuklar için özellikle pornografik içeriklerin kendileri için birer kurtarıcı, sorunları unutturucu ve huzur verici bir araç olarak algılanmasına neden olabilmektedir.

Katılımcıların önemli bir kısmı çocukluk dönemlerini içe kapanık, utangaç, çekingen, yalnız ve asosyal kavramlarıyla aktarmışlardır. Çocukluk çağında hissedilen şiddetli yalnızlık duygusu pornografik içerik tüketimi ve sosyalleşme pratiklerinde bir belirleyici faktör olarak kabul edilmektedir. Yalnızlık duygusu ve pratiği özellikle zaman ve muhakeme yeteneğinin çok gelişmediği çocukluk döneminde sosyal ilişkileri sınırlandıracak davranışlara yol açabilen bir faktördür. K1, yalnızlıklarını ve buna yönelik çözüm arayışlarını şöyle ifade etmektedir:

“Böyle hani benimle ilgilenen annem babam olmadığı için çok böyle yalnız kaldım. Bu yüzden ve o filmi izlediğim zamanda da yalnızdım. Kardeşim de konuşmuyor falan, ablamla da çok yüzeysel bir ilişkimiz vardı.” (K1, 29)

Zorlayıcı ve travmatik yaşam öyküleri bağımlılıkların her zaman doğrudan bir nedeni olarak kabul edilemese de özellikle araştırmaya katılan katılımcılar için dolaylı ancak kuvvetli etkilere sahip

olduğu düşünülmektedir. Bir seferlik ya da süregelen olumsuz yaşam deneyimleri özellikle çocuk yaşlardaki bireylerin problemlerle baş etme ve çözme becerilerinin yetersizliği ile gençlik ve yetişkinlik dönemine aktarılan psikososyal sorunlar ortaya çıkarabilmektedir.

Bu araştırmaya dahil olan katılımcıların; boşanma, fiziksel şiddet, istismar, zorbalık, yalnız, yetersiz ve değersiz hisset(tiril)mek gibi bir takım psikolojik ve sosyal zorluklara maruz kaldıkları görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı için mastürbasyon veya porno izleme davranışları bu zorlayıcı yaşamlarla baş etme dönemlerine denk gelmiş olması dikkat çekicidir.

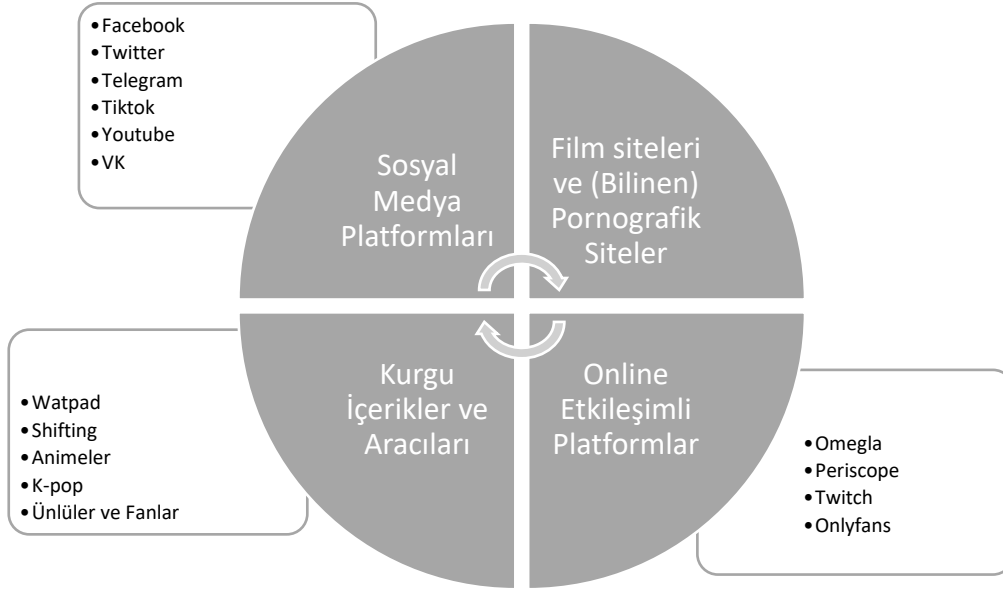
Çocuk yaşta sorunları unutmanın, problemlerle baş etmenin bir yolu olarak keşfedilen haz davranışları gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de karşılaşılması muhtemel problemlerde benzer davranış reflekslerine yol açabilmektedir. Çocukluklarında maruz bırakıldıkları zorlayıcı ve travmatik yaşam deneyimleri, zorluklarla mücadele edememeye, yetersiz hissetmeye ve baş etme becerilerini geliştirememeye neden olmakta; dolayısıyla porno ve mastürbasyon yok sayma, kaçma veya unutmaya gibi davranışların aracı haline çok daha kolay gelebilmektedir. "Bitik Erkekler" başlıklı çalışmada özellikle erkeklerin pornografi ve video oyunlarının aşırı tüketiminin gerekçeleri arasında dağılmış ailelerde büyümenin ve babasız ailelerdeki rol model eksikliğinin etkisinden bahsedilmektedir (Zimbardo & Coulombe, 2017).

Katılımcıların geçmiş yaşamlarında deneyimledikleri bazı olaylar pornografi ve mastürbasyon ile kurdukları ilişkide bir tetikleyici olay olarak değerlendirilebilir. Küçük yaşlarda yaşanan istismar ve zorbalık davranışları iyi-kötü ayrımının aktarılamadığı ve paylaşım kültürünün benimsetilemediği çocuklarda kalıcı etkiler bırakabilir.

"Ben kötü bir çocukluk geçirdim. Zorbalık yaşadım, ilkokuldan ortaokula kadar devam etti. Baba baskısı vardı biraz ondan sonra. Hani mesela ben çocukluğuma dönmeyi hiçbir zaman istemem. Yani çocukluğumu yaşamayı istemem. Kötü şeyler geçti başımdan. Çocuklukta işte dayak yiyordum, öğretmenlerimden azar işitiyorum, baba baskısı vardı, aile baskısı falan vardı. O yüzden çocukluğunu çok özleyen birisi değilim." (E5, 24)

3.3.Pornografik İçeriklere Erişim Tercihleri

Katılımcıların pornografik içeriklere hangi araç ve yöntemler ile ulaştıkları çeşitlilik gösterebilmektedir. Burada, gelişen teknolojiye ve herkes için ve kolaylıkla ulaşılabilir imkanlar sunan İnternet bağlantısının rolünü özellikle belirtmek gerekir. Pornografik içeriklere ulaşımın ortak aracı olarak günümüzde internet öne çıkmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Pornografik İçeriklere Erişim Tercihleri ve Yöntemleri

Katılımcılar sosyal medya kullanımını pornografi ve mastürbasyon bağımlılığına yol açan veya mevcut tüketimi tetikleyerek arttıran bir araç olarak değerlendirmektedir. Bazı katılımcılar sosyal medya platformlarının pornografik içeriğe erişimi kolaylaştırdığını şu şekilde aktarmaktadır:

“Ben eskiden Facebook kullanıyordum. ...facebook'ta bazı gruplar vardı. Orada bu tür cinsel içerikler paylaşılıyordu. O gruplarda yoktum ben ama o gruplara yakın bir grup vardı. Normalde mizah yapıyordu. Ama o tür içerikler de paylaşılan o bahsettiğim mizah grubu şimdi reddit'e geçmiş ve reddit daha özgürlükçü bir platform olduğu için daha serbest.” (E2, 23)

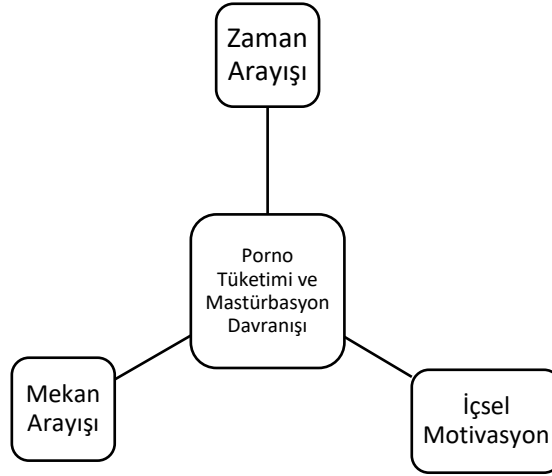
Pornografik içeriklerle tanışan katılımcıların ilerleyen süreçlerde pornografi yıldızlarını takip ederek ve favori sitelerini ziyaret ederek bu davranışlarını alışkanlık olarak daha da pekiştiren deneyimler yaşadıkları aktarılmaktadır. Pornografik içeriklerin türleri de farklılık gösterebilmektedir. Pornografik içerikli yazılı metinlerin kullanıcıların hayal dünyasına hitap eden bir özellikte olduğu aktarılabılır. Katılımcılar özellikle mastürbasyon sürecinde hayal etmenin rolüne vurgu yapmaktadırlar. Arzuladıkları sahneler ile hayal kurarak mastürbasyon yaptığını aktaran katılımcıların çoğu kadındır. Örneğin bir kadın katılımcı yazılı içeriklerin paylaşıldığı bir platform olan *wattpad* aracılığıyla pornografik içeriklere sahip kurgulanmış metinlere ulaşip okuyarak ve hayal ederek mastürbasyon yaptığını aktarmaktadır.

“Öyle zevk, porno bağımlılığım yoktur. Benim daha çok hayal gücüyle diyelim biz buna. ...Normalde ben hayalini kurduğum zaman mastürbasyon yaparım. Ama depresyondaiken Google'a işte o linklere falan bakıyorum. Yani resme ihtiyaç duyuyorum o kadar yani...” (K1, 29)

Erişim tercihlerini pornografik içeriğe en kolay ve hızlı yoldan ulaşım seçenekleri belirlemektedir. Bu konuda sosyal medya platformları katılımcıların sıklıkla kullandığı araçlardır. Diğer yandan ücretli uygulamalar ve etkileşimli web siteleri de tercih edilmektedir.

3.4.Pornografik Tüketime Yönelik Düşünel Yönelimler

Porno bağımlılarının öne çıkan özelliklerinden birisi de pornografik içeriklere ulaşabilme, pornoyu nasıl ve nerede izleyebileceklerine yönelik bir dizi düşünel çaba harcadıklarıdır. Bu düşünel çabalar 3 farklı şekilde öne çıkmıştır. Bunlar zaman arayışı, mekân arayışı, içsel motivasyon şeklinde ifade edilebilir (Şekil 4).

Şekil 4: Pornografik Tüketim ve Mastürbasyon Davranışına Yönelik Düşünel Yönelimler

Katılımcıların önemli bir kısmının mekân arayışındaki ilk tercihi kendi odaları olmaktadır. Katılımcıların kendilerine ait odaları olması özellikle pornografik tüketim ve mastürbasyon davranışı konusunda öz kontrollerini kayb ettikleri andan itibaren bağımlılığı sürdürdükleri ya da artırdıkları bir yer haline gelebilmektedir. Özellikle ebeveynlerin bu konudaki farkındalığının veya ilgilerinin az olması ise çocukları doğrudan bu içeriklere maruz kalma sürelerini artırmaktadır. Katılımcıların en çok başvurduğu yöntemlerden birisi ders çalışma bahanesiyle odaya çekilme ve kapıyı kilitleme olmaktadır.

“(Telefon) Sürekli elimin altında olduğu için çabuk ulaşıyordum ve kendime ait odamın kapısı kilitli ya da ne bileyim odam zaten dip köşede idi pek de uğranılmıyordu yani.” (E6, 19)

Katılımcıların kriz anları olarak belirttiği mastürbasyon isteğinin yoğunlaştığı zaman dilimlerinde bir kafeteryanın, misafiriğe gidilen bir evin veya kütüphanenin tuvaleti porno izleme ve mastürbasyon davranışının gerçekleşmesi için uygun bir mekân olabilmektedir.

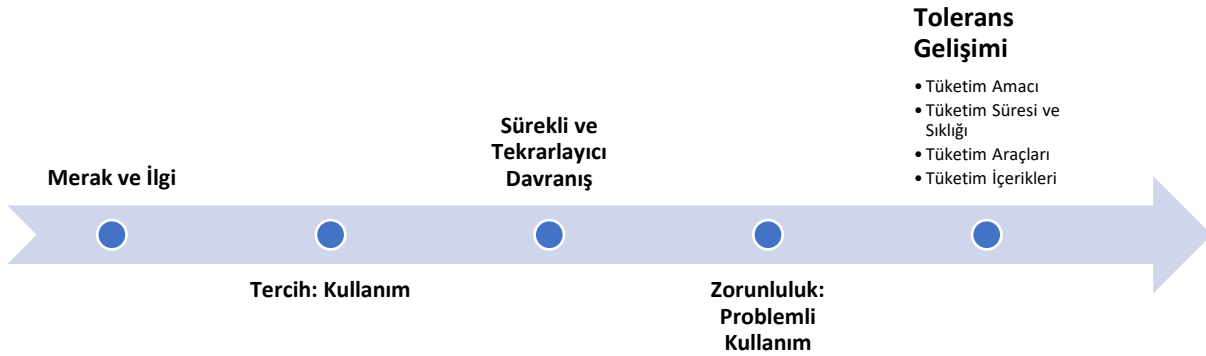
Porno ve mastürbasyon alışkanlığı olan katılımcıların zaman olarak tercihleri gece, evde kimsenin olmadığı vakitler veya herkesin uyuduğunu düşündükleri anlar olmaktadır. Genellikle evde, yurttan veya odada kimsenin olmadığı zamanlar, herkesin kendi odasına çekilebildiği akşam saatleri veya herkesin uyuduğu gece saatleri tercih edilmektedir.

“Geceleyin daha güzel bir zaman dilimi oluyor çünkü benim de işim bitmiş mesela.” (K6, 25)

Porno ve mastürbasyon için katılımcıların benzer zaman ve mekân tercihleri bulunmaktadır. Bunun dışında yoğun olarak mastürbasyon davranışını arzuladıkları zaman dilimlerinde zaman ve mekânı uygun hale getirecek motivasyonlara sahip oldukları da belirtilmelidir.

3.5. Pornografik Tüketime Yönelik Davranışsal Yönelim ve Değişimler

Porno ve mastürbasyon eyleminde bulunan katılımcıların, ilk kullanımdan bugüne kadar yaşadıkları deneyimler incelendiğinde; tüketim amaçlarında, tüketim sıklıklarında, tüketim araçlarında ve içeriklerinde önemli değişimler yaşandığı görülmektedir (Şekil 5). Bu değişimler merakla başlanan bir sürecin bağımlılığa evrilme aşamalarını, tolerans gelişimini, bağımlılık sonrası yaşanan kişisel deneyimleri göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Şekil 5: Pornografik Tüketim Bağımlılığına Evrilen Davranışsal Süreçler ve Değişimler

3.5.1. Tüketim Amacında Değişim

Katılımcıların tamamı için porno izlemek öncelikle bir merakla başlamakta, haz duygusunun yeniden yaşanması tercih edilmekte ancak tekrarlayıcı davranışlar ve beklentiler sonucunda haz duygusundan daha fazla elde etmeye yönelik kontrol edilemeyen şiddetli istekler ortaya çıkmaktadır. Bu aşamadan sonra bir dönem tercihen izlenen pornografik içerikler mental olarak arzulanan birer nesnelere dönüşmektedir.

“Karşı koyamıyorum ben buna hani? Yani. Şöyle söyleyeyim ya, ben bunu uyuşturucu bağımlılığı gibi görüyorum. Sigara bağımlılığı gibi görüyorum ama bir süre sonra insan gerçekten karşı koyamıyor buna.” (E5, 24)

“Kesinlikle ayrı bir uyuşturucu bağımlısı gibi ilk başta isteğinle başlıyorsun. Sonrasında artık onu damara veremediğin zaman krizler gelmeye başlıyor. Nasıl krizler oluyor? Libidon inanılmaz yükseliyor. Beyin tamamen onu istiyor. Açlığın bile uykusuzluğun bile önüne geçebilecek seviyede tamamen onu aramaya başlıyoruz. Maruz kalmaya başlıyorsun ve amaç tamamen direk top seviyeye ulaşma oluyor. Direkt gitmez böyle. En kısa sürede yapayım, top seviyeye ulaşıp boşalayım mantığında oluyoruz.” (E6, 19)

E1 ise tercih ve zorunluluğa yönelik ayrımı tekrarlayıcı PMO (Pornografi, Mastürbasyon ve Orgazm) davranışına göre değerlendirerek kendi durumunu şöyle ifade etmektedir:

“Bir tercih meselesi olarak kalsaydı hani bir günde 2-3 defa yapmaya ihtiyaç duymazdım veya haftada 4-5 defa yapmaya ihtiyaç duymazdım. Çünkü inanıyorsak buna tatmin olmuşuzdur ve tamamdır ama yaptıktan sonra tekrar ikincisi ne zaman yapacağım diye düşünmeye başlıyorsunuz.” (E1, 21)

3.5.2. Tüketim Süresi ve Sıklığında Değişim

Porno içeriği tüketiminin süresi ve sıklığı bir dizi değişimler göstermektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi merak duygusuyla keşfedilen içerikler tercihen ve az sıklıkta tüketilirken, bağımlılığa yönelik ilerleyen süreçlerde izleme süresi ve sıklığında önemli bir yükseliş olmaktadır. Bu aşamadaki

değişimi “daha az zamanda, daha az porno, daha fazla tatmin”den “daha fazla zaman, daha az porno, daha az tatmin” şeklinde çözümlenmek mümkündür. Bu aşamada izleme süresi kadar sıklığı da önemli ölçüde artmaya başlamıştır:

“Yani günde 8-9 saat. İşim yoksa o günkü bana eğlence olacak tek şey oysa zaten bir süre sonra hayatınızın tamamını da ele geçirdiği için 8-9 saati buluyordu.” (K4, 18)

“Haftada 12 vardır. Günde 2 defa yapıyordum. Hatta mesela farz edelim ertesi gün özür dileyip 3-4-5 kere yapıyorum.” (E5, 24)

“Ben günde 3-4 defa yaptığımı hatırlıyorum.” (E6, 19)

İzlemeye yönelik talep fazlayken, zamana yönelik talebin daha az olduğu bu aşamadan kısa bir zaman sonra değişimler devam etmektedir. Kişi bu noktada artık daha fazla zamanda en yeni, en farklı ve en ideal içeriklere ulaşmak için çaba içerisine girmektedir. Bu aşamada kişinin durumu, izleme arzusundan içerik arama bağımlılığına evrilmiştir. Katılımcılardan bazıları bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Sürekli kafadaki şeyin oraya aktarılmış halini bulmaya çalışıyorsun. Yani ben kafamda bir şey kurdum ve bunun en iyi şekilde yansıtana aramaya çalışıyorum ve bir saat boyunca bunu yapmaya devam ediyorum. Buna mastı (mastürbasyon) katmıyorum. Buna boşalmayı katmıyorum. Sadece kendi istediğim şeyi aramaya çalışıyorum. Sürekli, sürekli bunu aramaya çalışıyorum.” (K4, 18)

“Birkaç sayfa açıyorum. Mesela her bir sayfa baştan diyelim ki: on-on beş tane video var hani? Sırf en iyisini buluna kadar üç-dört sayfa dolaşmışlığım var. Yani sadece arama kısmına yarım saatim ya da 1 saati vermişliğim var.” (K6, 25)

Pornografi sitelerinin sürekli güncellenmesi katılımcıların yeni içeriklere olan ilgisini canlı tutmasına da neden olmaktadır. Böylesi bir durum zaten mevcut olan ‘arama bağımlılığını’ daha şiddetli hale getirebilmektedir:

“Hani birçok video sayfalarca hani o listelerde böyle geçersin geçersin, sürekli sürekli başka birisine geçersiniz. Bir bakmışsınız elli-altmış sayfa geçmiş hâlâ şeyi arıyorsunuzdur ama. Hani en iyi videoyu sizi tatmin edecek videoyu aramaya devam ediyorsunuz. ...İzlediği video belki beş dakikalık videoda olabilir, yirmi dakikalık videoda olabilir. Ama onu aramak zaten iki saat sürüyor asıl şeye ulaşmak için.” (E1, 21)

“Zaten esasen orada görmek istediğimiz şey, herhangi bir cinsel birleşimden ziyade yenilik daha farklı neler olabilir? Daha yeni neler gelmiş? Bende de genellikle öyle oluyor. Sadece bir tane açayım izleyeyimden ziyade o siteye gideyim şuna bakayım, şu da varmış, bu nasıl bir şeymiş acaba gibi girip neredeyse hiçbir videoyu tam izlemeden içerisinden belli başlı dakikaları seçerek ilerlediğin oluyor. Genellikle böyle oluyor.” (E2, 23)

3.5.3. Tüketim Araçlarındaki Değişim

Geçmiş yıllarda hem pornografiye erişimin daha meşakkatli olması, hem de az sayıda içeriğin mevcut olması bağımlı davranış düzeyini sınırlayan veya geciktiren bir etken olarak değerlendirilebilir. Bugün geçmiş on yıllara göre akıllı telefon aracılığıyla çok kolay ve risksiz şekilde pornografik içeriklere ulaşılabilir. İçeriklerin neredeyse sınırsız olduğu bugünlerde katılımcıların farklı türlere ve aşırılık içeren cinsel deneyimlere bilinenden farklı yöntemlerle erişmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin K2 aşırılık içeren videolara ulaşmak adına sıradan bir internet kullanıcısının kolaylıkla erişemeyeceği DarkWeb’i kullandığını şöyle belirtmektedir:

“Ve bir gün hani kafayı artık o kadar bozmuştum ki. Hani bu darkweb’e ve nasıl ulaşabileceğimi ve hani orada daha hoşuma gidebilecek, bana yetebilecek şeyler bulabileceğimi düşündüğüm için onu nasıl ulaşabileceğimi araştırmaya başladım.” (K2, 22)

K6 ise bağımlılık süreci içerisinde filmlerden amatör içeriklere doğru değişimi şöyle ifade etmektedir:

“Önceden mesela büyük prodüksiyonların çektiği filmleri izlerken zamanla onlar beni tatmin etmemeye, daha çok amatöre doğru yönelmeye başladım. Daha çok gerçeklik aradım yani.” (K6, 25)

İnternet bağlantısının yeterli olmadığı veya erişim yollarının gelişmediği yakın dönemlerde katılımcıların pornografik içeriklere düşük kaliteli videolar, dergi ve gazete gibi basılı materyaller aracılığıyla ulaştığı aktarılmıştır.

“Bir gazete vardı eskiden şok gazetesi. Mesela bakkala vesaire gittiğimizde ona dikkat ederdim. Onda biraz daha açık seçik kadın görüntüleri oluyordu. Gazetede yayınlanabilecek kadar mesela ona dikkat ediyordum bakkala gittiğimiz zaman.”(K1, 29)

Pornografik içeriklere erişimi hem zaman hem mekân anlamında kolaylaştıran, gencinden, yaşlısına, erkeğinden kadınına, yoksulundan zenginine her kesimin bu içeriklere ulaşımı eşit derecede mümkün hale getiren akıllı telefonlar olmuştur. Önceki dönemlerde şehrin herkes tarafından bilinen yerlerinde yer alan +18 sinemalar, VCD, DVD veya kasetler, erotik dergiler veya magazin gazeteleri gibi araçlara ulaşmanın zahmeti ve riski, yerini istenilen her yer ve zamanda “rahatlıkla ve güvenilir” şekilde ulaşılabilen akıllı telefonlara bırakmıştır.

“Yani telefonum olsun kulaklığım olsun tamam benim için.” (K3, 19)

“Liseye başladığım dönemde mi neydi? O zaman ilk akıllı telefonum olduğunda iki yıl izlemeye başlamıştım. O zamanlar başladı ve böyle devam etti.” (K4, 18)

3.5.4. Tüketim İçeriklerinde Değişim

Porno içeriği tüketimine bir tercih olarak başlayan, bundan vazgeçmek istedikleri ilk anda ise bunun zorunluluğa dönüştüğünü ve bağımlı olduklarını anlayan kişilerin yaşadıkları en önemli değişim, pornografik içeriklerin kategorilerine yöneliktir. Tolerans gelişiminin en önemli göstergelerinden birisi kullanıcıların içerik tercihleri üzerinden görülmektedir. Katılımcıların bu değişime yönelik ortak yaklaşımı daha fazla arzu duyma ve daha yüksek bir tatmin sağlama isteğidir. Katılımcıların bazıları bu tatmin duygusunu kadınların acı çektiği, işkenceye varan ve şiddeti normalleştiren içeriklerle sağlayacağını düşünürken bazıları çocuk pornosu, hayvan pornosu veya eşcinsel içerikli pornolar yoluyla bunu sağlama yoluna gittikleri görülmektedir.

Tolerans gelişiminin boyutları katılımcıların ilk izledikleri içerikler ile bağımlılığa evrilen süreçte izledikleri karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin katılımcıların önemli bir kısmı ilk izledikleri içeriklerin; soft, romantik, erotik olduğunu; ilerleyen süreçlerde hard, fetiş ve pornografik içeriklere yönelik istek ve arzularının arttığını şöyle ifade etmektedirler:

“Normal düz içeriklerden başladım. Normal cinsel birleşme olan içeriklerden sonrasında biraz daha farklı farklı içeriklere yöneldim. Anal içerikler olabiliyor. Kadınların aslında hoş hissetmeyeceği içerikler. Onun haricinde BDSM diye bir kategori var işte kırbaçlama... Mesela o kategoride oluyor. Veyahut kadının işte kol, elinin, kolunun bağlanması gibi şeyler olabiliyor. Kadına zarar verilen şeyler olabiliyor. Yani orada herhalde insanın akli cinsel birleşmeden

ziyade oradaki karşı tarafın zayıf görünmesinden mi hoşlanıyor bilmiyorum. Ama o tür içerikler genellikle. Daha ağır, daha karmaşık, belki daha uzun videolar olabilir.” (E2, 23)

“Yani ilk mesela direk porno yazdım, yazıyorum yani direk onları izlerken şu an içeriklerim çok fazla değişti. Zaten beni en çok yıpratana da o yani. Bir kadın savunucusu olmak isteyen ben, bu zor içeriklere girmeye başladım. Zor yani daha hard. Kadınlara karşı zor kullanılan tüm içerikler. Evet onları izler oldum sadece. Diğerleri beni tatmin etmiyor gibi. Hani bunu birçok kişiden de duymuşsunuzdur. Yani çok fazla. Bu bağımlılık süreci yaşayan insanlar bir dönemden sonra bu tür basit içerikler onları tatmin etmemeye başlar ve farklı içeriklere kaymaya başlanır. Bende de öyle bir şey oldu. Yani o düz sade bir şey beni tatmin etmiyor artık.” (K3, 19)

İnsanların ne tür pornografi tükettiğini ve bu tüketimlerin ortak özellikler taşıyan gruplar oluşturup oluşturmadığını sorgulayan bir araştırmada (Hald & Štulhofer, 2015) cinsiyet ve cinsel yönelim arasında tüketim kalıplarında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu araştırmadan elde edilen bulgular aracılığıyla hem erkek hem de kadın katılımcıların bazıları, bağımlılık sürecinin ilk zamanlarında heteroseksüel pornografik içerik tüketirken sonrasında homoseksüel içerikleri tüketmeye başlamalarının sebeplerini şöyle dile getirmektedir:

“Tabii ki önceden okuduğum şeyler artık bana eskisi kadar o iyi duyguyu yaşatmadığı için gittikçe daha farklı hikayeler okumaya başlıyordum. Mesela ilk başlarda okurken bile sadece evli çiftlerin cinsel hayatını okurken, sonrasında sevgililerin, sonrasında arasında hiçbir şey olmayan insanların, sonrasında aynı cins insanların gibi böyle çok farklı çeşitli insanların ilişkilerini okudum. Ve her seferinde bir adım daha öteye giderek aynı duyguya erişebilir oldum. Yani aynı hikâyeyi okuyarak birden fazla kez aynı duyguyu yaşayamıyorum.” (K4, 18)

“Genelde gey pornosu izliyordum. Ve hani bunun da böyle şeyi dozu sürekli mesela ilk başta daha somut şeyler izlerken hani ilerledikçe daha vahşi şeyler izlemek istiyorsun. Ben de bu şekilde daha vahşi ne izleyebilirim yolundan hani sürekli bir arayış içindeydim... Yani daha sert olan şeyler ya da altta olan kişinin acı çektiği şeyler. Ya mesela ben onları izlerken hep üstte olan kişinin yerinde olmak isterdim. Niye bilmiyorum. Hani o alttaki kişiyi ağlatan, kötü hissettiren kişi olmak isterdim. ...Bilmiyorum hani ben bazen şey diye düşünüyordum hani. Bu gey pornoya bu şekilde yönelme acaba hani alttaki kişinin de erkek olup, alttaki kişinin de bir şekilde acı çekiyor olmasından kaynaklı mı diye? Onun sonrasında çok sorguladım. Hani babama olan öfkemden dolayı olabilir mi diye? Ama bilmiyorum.” (K2, 22)

“Ama bazen süreç ilerleyince erkek erkeğe ilişki olur mu diye merak edip... Çok nadir ama. Yüz PMO izliyorsam bir-iki tane yani. Bayan bayana nasıl yapıyorlar bir de ona bakalım şeklinde. Fetiş falan o kulvarda ilerliyorsun yani. Grupta çok dikkatimi çeker, kadına iki üç kişi saldırıyor, ağzına veriyor mesela.” (E3, 28)

“Bir tane çok meşhur olan bir içeriği okuyayım dedim ama gey olarak ilk kez bir şey okuyordum işte. Ondan sonra ben bu hikayeleri okuyayım dedim. Sonra çok ilginç geldi falan. Sonra normal bir şeymiş gibi oldu. Sonra aklımda kaldı. Sonra devamı geldi böyle. Ben artık o tarz videoları izledim. Zaten heteroyum hâlâ kendimi lezbiyen gey falan gibi hissetmiyorum ama işte şey orda o benim hoşuma gidiyordu. Bir anda kendimi onun içine çekilirken buldum.” (K6, 25)

Bir katılımcı tarafından hayvan pornosuna dair yapılan atıf bağımlılık ve istenilen tatmin düzeyinin ne boyutlara evrildiğini göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır:

“Artık hani çok farklı kategorilere yönelmeye başladım. Bunları söylemek istemiyorum sanırım. Ne bileyim işte zoofili gibi ya da ne bileyim... Animasyonlar izliyordum daha çok animasyon şeklinde. Onun gibi şeyler izlemeye başladım. (K2, 22)

Porno siteleri çok farklı onlarca kategoriye yer verseler de içeriklerinin son zamanlarda belirli konulara odaklandığına yönelik söylemler dikkat çekicidir. Örneğin bazı katılımcılar ensest veya eş değiştirerek cinsel ilişkiye girme olarak tanımlanan swinger içeriklerinin yaygınlaştığını ifade etmiştir. Böylesi bir tespitin yanında katılımcının yüksek hazlar elde etmek istemesinin sonucunda ulaştığı seviyenin anlaşılabilmesi için de kritik bir öneme sahiptir:

“İlkinde erotik fotoğraf ya da hafif pornografik şeyler çok haz veriyor zaten. Çocukken onu fark ediyor insan. Ama zaman içerisinde şeye dönüşüyor. Artık bu halde mesela ben şu an belki de on-on iki yıldır porno izliyorum. On iki yılın da üstünde şu an mesela insan şey diyor. Hani ekstrem içerik izliyorsun, işte derleme izliyorsun, hardcore izliyorsun falan. Ya da işte olgun kategorisi vesaire. Artık bunlar da yerine göre haz vermiyor. Şimdi kategorilerde sınır yok. Hani üvey anne kategorisi bile var. Üvey kardeş kategorisi var. Mesela işte co-cold, swinger falan diye kategoriler var. Duymuşsunuzdur belki eşlerini paylaşan insanların kategorilerini. Ben izlediğimde artık tiksitmeye başlıyorum. Ama işte. ...ilk başladığında normal bir pornografik içerik hani hafif porno ya da erotik porno haz verebilirken, şu an hardcore içerikler bile haz veremiyor. Hatta insan böyle derleme falan izleyebiliyor.” (E5, 24)

“İlk zamanlarda da yani böyle on bir yaşında, on iki yaşında ensest kategorisi daha çekici geliyordu. Büyüdükçe daha da çekici gelmeye başladı. Direk yüzde yüz ona kaydım yani. Direk o kategori. O kategori olmazsa izlemem mesela o derece.” (E4, 18)

4. Tartışma

Bu araştırmada özellikle çocukluk döneminde internet erişimi imkanının olmasının ve arkadaşlık ilişkilerinin, pornografik materyallerle ve mastürbasyonla tanışmada belirleyici bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Pornografi ve mastürbasyon ile ilk tanışma neticesinde sağlanan deneyimlerin arkadaş gruplarıyla paylaşılması bu bağımlılıkların yaygınlaşmasına sebep olabildiği söylenebilir. Ayrıca erkeklerin karşı cins ile kurdukları romantik ilişkilerdeki sorunlar da pornografi ile bağ kurmaya zemin hazırladığı aktarılmıştır (Wilson, 2022). Güçlü arkadaşlık ilişkilerine sahip olmayan ergenler, cinsellik konusunda ebeveynlerinden de destek göremediklerinde pornografik içeriklerle tanışmaları ya da daha başka risk faktörlerine açık hale gelmeleri mümkündür (Mete vd., 2020). Bu araştırmada da aile ilişkilerindeki çatışmaların bazı katılımcılar tarafından pornografi kullanımını tetiklediği aktarılmıştır. Çoğunlukla katılımcıların arkadaş çevresi ve kişisel merakları neticesinde bu içeriklerle tanışmanın gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ebeveyn ilgisizliği, çocukluk dönemi yalnızlığı ve benzer problemliler aile ilişkilerinin katılımcıların pornografi ve mastürbasyon bağımlılığı olmalarını görece desteklediğine dair bulgular elde edilmiştir.

Çocuk ve gençlerin ebeveynleri ile olan ilişkisinin farklı örüntülere sahip olduğu belirtilebilir. Evlilik ve aile ilişkilerinin internet pornografisinin tüketimindeki etkilerini inceleyen araştırmaları tarayan çalışmalar (Manning, 2006; Oddone-Paolucci vd., 2000) olmasına rağmen anne ve babalık ilişkilerinin ergenlerin pornografik içerik izleme davranışı üzerinden nasıl bir etkisinin olabileceğini sorgulayan bir araştırmaya rastlanamamıştır.

İlişkisel bir faktör olarak katılımcıların çocukluk döneminde kendilerini nasıl tanımladıkları da araştırma sürecine dahil edilen bir konudur. Araştırmalar, özellikle pornografik içerik tüketen ergenlerin düşük düzeyde sosyal bütünleşme, davranış problemlerinde artış, daha yüksek depresif belirtiler ve ebeveynleri ile daha az duygusal bağa sahip olduğunu göstermektedir (George vd., 2019). Çinli ergenlerin problemliler internet kullanımının araştırıldığı bir çalışmada da (Wang vd., 2022) kadınlara kıyasla erkeklerin; depresyon halinin, uyumsuz aile ortamının,

ebeveynlerin boşanmasının, zayıf öğretmen-öğrenci ilişkisinin risk faktörleri olarak tespit edildiği aktarılmıştır.

Katılımcıların çocukluk özellikleri ile ilişkili olarak öne çıkartılan yaşam öyküleri de pornografik içeriklere ve mastürbasyon bağımlılığına yönelik yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Maruz kalınan istismar ve zorbalıklar, sınav stresinin yoğun yaşandığı dönemler ve anne baba ile sorunlu ilişkiler ergenlik döneminde katılımcıların hayatlarını zorlaştıran yaşam öyküleri olarak değerlendirilebilir. Çocukluk dönemi yaşantıları konusunda bir araştırmaya rastlanmamakla birlikte pornografi tüketiminin farklı yaş gruplarında sıklığının ve içeriklerinin değiştiğine yönelik yapılan bir araştırmada (Ballester-Arnal vd., 2022) farklı gelişim evrelerinde bağımlılık geliştirme riskini artıran bazı özel pornografik içerikler de tespit edilmiştir.

Katılımcıların pornografi ile ilişkilerinde mastürbasyon davranışı pekiştirici bir özelliğe sahiptir (Prause, 2019; Wright vd., 2022). Bu konuda katılımcıların farklı kaynaklardan bilgi sahibi olduğu aktarılmıştır. Dolayısıyla cinsellik gibi hassas bir konuda güvenilir kaynaklardan bilgi almanın gerekliliği sonucuna varılmıştır. Cinsellik eğitimi konusunda zorunlu eğitim süreçlerinde cinsel sağlığa yönelik bilgilendirici içeriklerin koruyucu ve önleyici bir role sahip olacağı belirtilebilir.

İnsan hayatındaki etkileri üzerine yeterince araştırmanın yapılmadığı bir konu olarak pornografi ilk maruz kalmada yüksek haz ve keyif verse de (Maltz & Maltz, 2022) daha sonra bir bağımlılık davranışını yansıtan örüntülere sahip olabilmektedir. Burada herhangi bir kullanıcının içeriklerden tüketebileceği yüzbinlerce pornografik videonun olduğu düşünüldüğünde bu sektörün içerik üretimi konusunda zorluk çekmeyeceği belirtilebilir. Pornografik içeriğin bu kadar çeşitli olduğu bir ortamda katılımcılar sürekli farklı içerikleri aradıklarını aktarmışlardır. Çocukluk dönemlerinde aslında kolaylıkla erişilmemesi gereken (Taylor, 2021) içeriklere maruz kalarak pornografiyi deneyimleyen katılımcılar, artık içeriklerde ve türlerde farklılık aradıklarını belirtmişlerdir. İlk deneyimleri erotik türde ve heteroseksüel içeriklerden oluşan katılımcıların, sonraları daha *hardcore* ve daha *fetiş* videoları ve eşcinsel ilişkilerin olduğu içerikleri tercih ettikleri aktarılmaktadır. Bu süreçte katılımcılar arzuladıkları içeriklere ulaşmak adına geniş bir zaman harcayarak vakitlerini geçirmekte ve yeni bir alışkanlık olarak en iyi videoyu bulma arayışına girmektedirler. Bu durum bir süre sonra arama davranışının tekrar eden, sorunlu bir özelliğini ortaya çıkarmaktadır.

5. Sonuç

Tüketilen pornografi türlerinde zaman geçtikçe farklılığa gidildiği ve her izlemede daha farklı veya daha yeni içerikler arzulanmaktadır. Tüketimin ileriki aşamasında işkence ve tecavüz içeren, hayvanların insanlarla ilişkisinin konu edinildiği ve homoseksüel içeriklerin aktarıldığı pornografi türlerinin sıklıkla tercih edilmekte olduğu anlaşılmıştır. Kendilerini porno ve mastürbasyon bağımlısı olarak tanımlayan katılımcıların farklı gerekçelerle bu sorunlu davranışı sürdürdüğünü görülmektedir. Bu konuda Türkçe literatürdeki çalışmaların sınırlı olması bir zorluk ve eksiklik olarak değerlendirilebilir. Tüm dünya gibi Türkiye üzerinde de pornografi tüketiminin ve insan cinselliğine etkilerinin araştırılması bu konudaki eksikliklerin giderilmesi açısından elzemdir.

Kaynaklar

- Askun, D., & Ataca, B. (2007). Sexuality related attitudes and behaviors of Turkish University students. *Archives of Sexual Behavior, 36*(5), 741-752. <https://doi.org/10.1007/S10508-007-9186-Z>
- Ballester-Arnal, R., García-Barba, M., Castro-Calvo, J., Giménez-García, C., & Gil-Llario, M. D. (2022). Pornography Consumption in People of Different Age Groups: an Analysis Based on Gender, Contents, and Consequences. *Sexuality Research and Social Policy, 1-14*. <https://doi.org/10.1007/S13178-022-00720-Z/TABLES/4>
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Journal, 7*(1), 231-274.
- Biggest Porn Collection | How Much Porn Does Pornhub Have. (21.09.2022). <https://www.popularmechanics.com/culture/web/a29623446/pornhub-porn-data-storage/>
- Boğa, N. (2019). Akdeniz ve Ege Bölgesinde Cinsel ve Porno Bağımlılığının Psikolojik Semptomlarla Olan İlişkisinin İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boies, S. C. (2002). University students' uses of and reactions to online sexual information and entertainment: Links to online and offline sexual behaviour. *Canadian Journal of Human Sexuality, 11*, 77-89.
- Bruce L. Berg, H. L. (2019). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Eğitim Yayınevi. <https://books.google.com.tr/books?id=TF-zDwAAQBAJ>
- Buzzell, T. (2005). Demographic characteristics of persons using pornography in three technological contexts. *Sexuality & Culture, 9*(1), 28-48. <https://doi.org/10.1007/BF02908761>
- Buzzell, T. (2006). The effects of sophistication, access and monitoring on use of pornography in three technological contexts. *26*(2), 109-132. <https://doi.org/10.1080/01639620590518988>
- Cooper, A., Delmonico, D. L., & Burg, R. (2000). Cybersex users, abusers, and compulsives: New findings and implications. *Sexual Addiction & Compulsivity, 7*(1-2), 5-29. <https://doi.org/10.1080/10720160008400205>
- Çelik, H., Başer Baykal, N., Nur, H., & Memur, K. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri Qualitative Data Analysis and Fundamental Principles. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-ENAD Journal of Qualitative Research in Education-JOQRE Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-Journal of Qualitative Research in Education, *8*(1), 379-406. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m>
- Dey, Ian. (1993). *Qualitative data analysis: a user-friendly guide for social scientists*. New York, NY. <https://www.routledge.com/Qualitative-Data-Analysis-A-User-Friendly-Guide-for-Social-Scientists/Dey/p/book/9780415058520>
- Flood, M. (2007). Exposure to pornography among youth in Australia. *Journal of Sociology, 43*(1), 45-60. <https://doi.org/10.1177/1440783307073934>
- George, M., Maheshwari, S., Chandran, S., & Rao, T. S. S. (2019). Psychosocial Aspects of Pornography. *1*(1), 44-47. <https://doi.org/10.1177/2631831818821535>
- Goodson, P., McCormick, D., & Evans, A. (2001). Searching for sexually explicit materials on the Internet: an exploratory study of college students' behavior and attitudes. *Archives of sexual behavior, 30*(2), 101-118. <https://doi.org/10.1023/A:1002724116437>
- Grubbs, J. B., Stauner, N., Exline, J. J., Pargament, K. I., & Lindberg, M. J. (2015). Perceived Addiction to Internet Pornography and Psychological Distress: Examining Relationships Concurrently and over Time. *Psychology of Addictive Behaviors, 29*(4), 1056-1067. <https://doi.org/10.1037/ADB0000114>
- Häggström-Nordin, E., Hanson, U., & Tydén, T. (2005). Associations between pornography consumption and sexual practices among adolescents in Sweden. *International journal of STD & AIDS, 16*(2), 102-107. <https://doi.org/10.1258/0956462053057512>
- Hald, G. M., & Štulhofer, A. (2015). What Types of Pornography Do People Use and Do They Cluster? Assessing Types and Categories of Pornography Consumption in a Large-Scale Online Sample. *53*(7), 849-859. <https://doi.org/10.1080/00224499.2015.1065953>
- Husain, O., & Trepal, H. (2021). The Elephant in the Room: Pornography Addiction and the American Muslim Community. İçinde ProQuest Dissertations and Theses. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/elephant-room-pornography-addiction-american/docview/2540527590/se-2?accountid=25247>
- Karim, R., & Chaudhri, P. (2012). Behavioral addictions: an overview. *Journal of psychoactive drugs, 44*(1), 5-17. <https://doi.org/10.1080/02791072.2012.662859>

- Kraus, S. W., Krueger, R. B., Briken, P., First, M. B., Stein, D. J., Kaplan, M. S., Voon, V., Abdo, C. H. N., Grant, J. E., Atalla, E., & Reed, G. M. (2018). Compulsive sexual behaviour disorder in the ICD-11. *World Psychiatry*, 17(1), 109-110. <https://doi.org/10.1002/WPS.20499>
- Kraus, S. W., Rosenberg, H., Martino, S., Nich, C., & Potenza, M. N. (2017). The development and initial evaluation of the Pornography-Use Avoidance Self-Efficacy Scale. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(3), 354. <https://doi.org/10.1556/2006.6.2017.057>
- Lam, C. B., & Chan, D. K. S. (2007). The use of cyberpornography by young men in Hong Kong: Some psychosocial correlates. *Archives of Sexual Behavior*, 36(4), 588-598. <https://doi.org/10.1007/S10508-006-9124-5>
- Malki, K., Rahm, C., Öberg, K. G., & Ueda, P. (2021). Frequency of Pornography Use and Sexual Health Outcomes in Sweden: Analysis of a National Probability Survey. *The Journal of Sexual Medicine*, 18(10), 1735-1751. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2021.08.003>
- Maltz, W., & Maltz, L. (2022). *Porno Tuzağı: Pornonun Yol Açtığı Sorunların Üstesinden Gelmek İçin Temel Bir Rehber*. Ciss Kitap.
- Manning, J. C. (2006). The Impact of Internet Pornography on Marriage and the Family: A Review of the Research. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 13(2-3), 131-165. <https://doi.org/10.1080/10720160600870711>
- Mattebo, M., Larsson, M., Tydén, T., & Häggström-Nordin, E. (2014). Professionals' perceptions of the effect of pornography on Swedish adolescents. *Public health nursing (Boston, Mass.)*, 31(3), 196-205. <https://doi.org/10.1111/PHN.12058>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation (JOSSEY-BASS HIGHER & ADULT EDUCATION SERIES)*. 320. https://books.google.com/books/about/Qualitative_Research.html?id=tvFICrgcuSIC
- Mete, B., Söyler, V., Pehlivan, E., Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ç., İl Sağlık Müdürlüğü Halk Sağlığı Başkanlığı, B., & Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İ. (2020). Adölesanlarda Sigara İçme ve Madde Kullanma Prevalansı. *Bağımlılık Dergisi*, 21(1), 64-71.
- Mitchell, K. J., Becker-Blease, K. A., & Finkelhor, D. (2005). Inventory of problematic Internet experiences encountered in clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(5), 498-509. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.36.5.498>
- Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2007). Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment and unwanted exposure to pornography on the Internet. *The Journal of adolescent health : official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 40(2), 116-126. <https://doi.org/10.1016/J.JADOHEALTH.2006.05.021>
- Morrison, T., Bearden, A., Harriman, R. L., Morrison, M., & Ellis, S. R. (2004). Correlates of Exposure to Sexually Explicit Material among Canadian Post-Secondary Students. *undefined*.
- Müller, K. W., Glaesmer, H., Brähler, E., Woelfling, K., & Beutel, M. E. (2013). Prevalence of internet addiction in the general population: results from a German population-based survey. 33(7), 757-766. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2013.810778>
- Nestler, E. J. (2005). Is there a common molecular pathway for addiction? *Nature neuroscience*, 8(11), 1445-1449. <https://doi.org/10.1038/NN1578>
- Neverfap Akademi. (t.y.). *Hakkımızda* (18.06.2023), <https://neverfapakademi.com/hakkimizda/>.
- Oddone-Paolucci, E., Genuis, M., & Violato, C. (2000). A meta-analysis of the published research on the effects of pornography. *İçinde The changing family and child development*. (ss. 48-59). Ashgate Publishing Ltd.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2011). The Use of Sexually Explicit Internet Material and Its Antecedents: A Longitudinal Comparison of Adolescents and Adults. *Archives of Sexual Behavior*, 40(5), 1015. <https://doi.org/10.1007/S10508-010-9644-X>
- Prause, N. (2019). Porn Is for Masturbation. *Archives of Sexual Behavior*, 48(8), 2271-2277. <https://doi.org/10.1007/S10508-019-1397-6/METRICS>
- Sabina, C., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2008a). The Nature and Dynamics of Internet Pornography Exposure for Youth. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 691-693. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0179>
- Sabina, C., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2008b). The Nature and Dynamics of Internet Pornography Exposure for Youth. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 691-693. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0179>

- Svedin, C. G., Åkerman, I., & Priebe, G. (2011). Frequent users of pornography. A population based epidemiological study of Swedish male adolescents. *Journal of Adolescence*, 34(4), 779-788. <https://doi.org/10.1016/J.ADOLESCENCE.2010.04.010>
- Taylor, K. (2021). 'Accessing something that's meant to be inaccessible': pornography viewers' reconciliation between early pornographic memories and pornography's perceived risk. *Porn Studies*, 8(1), 39-57. <https://doi.org/10.1080/23268743.2020.1736609>
- Ünübol, H., Ünübol, B., Tutgun Ünal, A., Hızlı Sayar, G., Üniversitesi, Ü., & Bilimleri Üniversitesi, S. (2023). Siber Pornografi Kullanım Envanteri-9'un Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, 24(4), 448-460.
- Volkow, N. D., Wang, G. J., Fowler, J. S., Tomasi, D., Telang, F., & Baler, R. (2010). Addiction: Decreased reward sensitivity and increased expectation sensitivity conspire to overwhelm the brain's control circuit. *BioEssays : news and reviews in molecular, cellular and developmental biology*, 32(9), 748. <https://doi.org/10.1002/BIES.201000042>
- Wang, Y., Jiang, L., Jing, T., Chen, Q., Ma, S., Guo, J., & Wang, X. (2022). Risk Factors of Addictive Internet Use Among Rural Chinese Adolescents: from a Cumulative Risk Perspective. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-19. <https://doi.org/10.1007/S11469-022-00930-X/TABLES/4>
- Waters, J. (2014). Snowball sampling: a cautionary tale involving a study of older drug users. 18(4), 367-380. <https://doi.org/10.1080/13645579.2014.953316>
- Wilson, G. (2022). Pornodaki Beyniniz İnternet Pornografisi ve Bağımlılık Bilimi. Ciss Kitap.
- Wright, P. J., Tokunaga, R., & Herbenick, D. (2022). Pornography, Masturbation, and Relational Satisfaction. <https://doi.org/10.1080/00224499.2022.2131705>
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2005). Exposure to internet pornography among children and adolescents: a national survey. *Cyberpsychology & behavior: the impact of the Internet, multimedia and virtual reality on behavior and society*, 8(5), 473-486. <https://doi.org/10.1089/CPB.2005.8.473>
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 baskı: 1999-2018).
- Zattoni, F., Gül, M., Soligo, M., Morlacco, A., Motterle, G., Collavino, J., Barneschi, A. C., Moschini, M., & Moro, F. D. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on pornography habits: a global analysis of Google Trends. *International Journal of Impotence Research*, 33(8), 824-831. <https://doi.org/10.1038/s41443-020-00380-w>
- Zimbardo, P., & Coulombe, N. D. (2017). Bitik erkekler. Teknoloji erkekliği nasıl sabote etti. Çev. (T. Yalur). Pegasus Yayıncılık.

Extented Abstract

Itroduction

Since the mid-1990s, researchers have begun to study pornography and addiction. In these times, access to pornography has become easier with the increased processing capacity and easier usability of personal computers, and the widespread use of internet access and portable smart devices. Pornographic content, previously limited to printed magazine and newspaper formats, has become mostly available online, especially after the 2000s. Pornhub, a pornography website, states that it has 11 petabytes of data and that it may take 7000 years to watch this content. In addition, with the report they published in 2019, it is stated that the visits to the site almost tripled compared to 2013. Apart from this, it is also stated that the tendency to search and watch pornographic content via the internet has increased during the COVID-19 global epidemic and quarantine and curfews. The purpose of this research is to try to understand how watching pornography and accompanying masturbation turn into a behavioral addiction. For this purpose, data were collected from a study group of six men and six women. This research is one of the first studies in Turkey to address experiences regarding pornographic content consumption and masturbation acquisition. This research aims to examine the first experiences of consuming pornographic content, the processes that evolve into addiction, consumption rituals and the habits that accompany these processes.

Method

Interviews were conducted with a semi-structured questionnaire. Qualitative research method was preferred. The phenomenological approach has been adopted. 12 participants, 6 men and 6 women, who identified themselves as pornography addicts through Neverfap, a self-help group that aims to raise awareness against all addictions, especially pornography, and to gain immunity against addictions, were included in the study. Snowball sampling method was used to identify all participants. To reach the first participant, attempts were made to contact the Neverfap group through its social media accounts and self-help groups on social media platforms such as Telegram or Facebook.

Research data was collected through interviews using a semi-structured interview form. The interviews were planned to last approximately 45 minutes and were conducted online. No psychological interviews were conducted with the participants. The participants were not questioned about any previous psychological diagnosis. The interviews were audio recorded and transcribed and made ready for analysis. Vocal consent was obtained from the participants to participate in the research. The data obtained were classified thematically and interpreted according to the descriptive analysis technique. For this purpose, in the first stage, the data consisting of voice recordings were transcribed into written text. Then, the written texts were read again and prepared for the coding phase. During the coding process, the participants' statements were themed as in-vivo coding without any changes. During the category creation process, it was questioned under which categories the codes could be collected. At this stage, it is recommended to create categories that are comprehensive, suitable for the purpose of the research, where the codes are distributed in a single category and the codes are related to each other. It is also recommended to convey the relationship between categories and codes with visuals. Categories were created taking these suggestions into consideration.

Results

The findings include the experiences of the participants, their consumption behaviors and their relations with pornography. Participants are introduced to pornography at an early age. Friends and personal curiosity are decisive in getting acquainted with pornography. It was reported that the majority of the participants had problematic relationships with their parents. Some participants cited their childhood experiences, parental relationships and the emotional state that develops due to adolescence as the cause of pornography addiction. It has been stated that pornographic content is accessed from mobile devices. While it is reported that the first consumptions are erotic content, later viewings are hardcore content with torture and harmful relationships. Social media is effective in the pornography addiction process. It was stated that the "Whatpadd" site, where written erotic content is shared, was visited by female participants in particular. While pornographic content is consumed for the purpose of sexual pleasure in the first experiences, consumption takes place in order to see new and different kinds of content in the future. The development of tolerance to pornographic content includes features similar to other types of addiction. It has also been reported that the types of pornography consumed vary over time and that different or newer content is desired with each viewing. Recently, it has been reported that pornography types that include torture and rape, the relationship between animals and humans, and homosexual content are desired.

The limited number of studies in Turkish on this subject can be considered a difficulty and deficiency. Researching pornography consumption and its effects on human sexuality in Turkey, as in the whole world, is essential to eliminate the deficiencies in this regard. For this reason, increasing the number of national peer-reviewed journals and books on the social dimensions of sexuality will lead to the creation of new discussion topics in the field of social sciences.

Ek1: Etik Kurul İzni

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
ETİK KOMİSYONU
BAŞVURU DEĞERLENDİRME FORMU

	ARAŞTIRMANIN ADI	Pornografik İçerik Tüketicisi Bireylerin Özellikleri ve Bağımlılık Deneyimleri
	ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	☐ Anket/Ölçek/Skala Çalışması ☐ Gözlemsel Çalışma ☒ Niteliksel Çalışma ☐ Diğer
	GELEN EVRAK SAYISI ve TARİHİ	E-88148187-050-120321 sayılı yazı
	YÜRÜTÜCÜ/DANIŞMAN (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm)	Arş. Gör. Dr. Habibullah AKINCI Yozgat Bozok Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi-Sosyal Hizmet Bölümü
	ARAŞTIRMACILAR (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm)	
	ARAŞTIRMACILAR (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm)	

KARAR BİLGİLERİ	KARAR NO:01/33	TARİH: 25.01.2023
	Yukarıda bilgileri verilen Etik Komisyonu başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş çalışmanın başvuru dosyasında belirtilen merkezlerde gerçekleştirilmesinde etik sakınca bulunmadığına karar verilmiştir.	
	Değerlendirme Sonucu	
	☒	Uygundur
☐	Düzeltilme gereklidir (Açıklayınız)	
☐	☐ Düzeltmeleri görmek istiyorum ☐ Düzeltmeleri görmemize gerek yok	
☐	Uygun değildir (Açıklayınız)	
	Açıklama	

ÇALIŞMA ESASI	Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu Yönergesi
---------------	--

ETİK KOMİSYONU ÜYELERİ

Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM Etik Komisyonu Başkanı Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe TENER TAPLAK Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YAKUT İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Öğr. Gör. Gülşah DOLU Sorgun Meslek Yüksekokulu Öğretim Elemanı	Dr. Öğr. Üyesi İpek ÖZBAY Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi (Görevli-İzinli)
Dr. Öğr. Üyesi Nursel ÜSTÜNDAĞ ÖCAL Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi (İzinli)	

Kamu Yönetiminin Kitlesel İnsan Hareketliliklerine Reaksiyonu: 1989 Bulgaristan Kitlesel Göç Hareketi

Öz

Her göç olgusu kendine has özellikler taşır. Bu açıdan göç hareketliliklerine, göçü karşılayan toplumların ve devletlerin reaksiyonları farklı farklıdır. Göç yönetimlerinin nasıl farklılaştığını anlamak için kamu yönetimlerinin tepkilerini anlamak önemlidir. Bu nedenle, Türkiye'nin son yıllarda aldığı büyük göç hareketliliklerini açıklamak ve anlamak için geçmişte meydana gelen benzer hareketlilikler karşısında verilen tepkileri incelemek değerlidir. Bu çalışmanın amacı; 1989 yılında Bulgaristan'da iktidara gelen hükümetin Türk ve Müslüman halka karşı baskıcı asimilasyon politikalarının artması sonucu Türkiye'ye zorla göç ettirilen göçmenlere yönelik Türk kamu yönetiminin gösterdiği reaksiyon ve izlediği politikaları derinlikli ve arşiv belgelerine dayalı verilerle ortaya koymak ve analiz etmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak kamu yönetimi arşivlerinden elde edilen belgelerin ve döneme tanıklık eden kamu görevlileriyle yüz yüze yapılan mülakatların analizine dayanmaktadır. Bulgaristan'dan göç etmeye zorlanan zorunlu göçmenler Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca Anadolu'ya yönelik meydana gelen kitlesele göç akınları içinde özel bir yere sahiptir. Büyük oranda ortak bir soy birlikteliği düşüncesi üzerine kurulu ve "soydaş göçü" olarak isimlendirilen Bulgaristan zorunlu göçü, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar Bulgaristan'dan gelen kitlesele göç akınına verilen kamu tepkisinden sonraki dönemlerde gerçekleşecek kitlesele göç akınlarına dair önemli deneyimler edinildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Göç, Kitlesele Göç Yönetimi, Zorunlu Göç Bulgaristan.

Reaction of Turkish Public Administration to Mass Human Mobilisations: 1989 Bulgarian Mass Migration Movement Abstract

Every migration phenomenon possesses unique characteristics, and the reactions of societies and states to migration flows can differ significantly. To understand the variations in migration management, it is essential to examine the reactions of public administrations. To understand the reacts to the recent large-scale migration flows in Turkey, it is valuable to analyze the reactions to similar migration flows in the past. The aim of this study is to uncover and analyze the reactions and policies of the Turkish public administration towards migrants who were forced to move to Turkey due to the increase in oppressive assimilation policies targeting Turkish and Muslim populations in Bulgaria. The study is based on qualitative research methods and analyze the data from archival documents, as well as face-to-face interviews with public officials who witnessed the period. Forced migrants from Bulgaria hold a special place among the mass migration flows to Anatolia throughout the history of the Republic of Turkey. The forced migration from Bulgaria, often referred to as 'cognate migration,' is viewed as a critical turning point in Turkey's political and social life. The findings of the study indicate that the public reaction to the mass migration movements from Bulgaria has been instrumental in furnishing crucial insights for the subsequent mass migration movements that are scheduled to occur in the ensuing periods.

Keywords: Turkey, Migration, Mass Migration Management, Forced Migration Bulgaria.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr., Eyüp Çalısır
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
e-posta: clsr.eyup@gmail.com

Prof. Dr., Mehmet Karakaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
e-posta: mkarakas@aku.edu.tr

Doç. Dr., Ali Zafer Sağıroğlu
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
e-posta: alizafersagiroglu@aybu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 20. 09. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 07. 12. 2023
Yayım tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Çalısır, E. Karakaş, M. ve Sağıroğlu, A. Z. (2024). Kamu Yönetiminin Kitlesele İnsan Hareketliliklerine Reaksiyonu: 1989 Bulgaristan Kitlesele Göç Hareketi. *İctimaiyat*, ss. 126-151. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1321610>

1. Giriş

Göç, toplumların tarih boyunca karşı karşıya kaldıkları kadim meselelerden biridir. Dünya nüfusunun ve yaşanan sorunların artmasıyla birlikte insanların, yaşadıkları coğrafyalardan farklı coğrafyalara göç etmeye duydukları gereksinim de artmıştır. Bu kapsamda göçün çok sayıda nedeni ve değişkeni bulunmaktadır. Hayatta kalabilme ve yaşamını daha iyi şartlarda sürdürme arzusu, bu sebeplerin en başında gelenidir. Bu nedenler bağlamında göç hem ülke içinde hem de ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Uluslararası göç sorunu, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ülkelerin gündemi olmaya başlamış ve gittikçe ivmesi artarak günümüzdeki düzeyine ulaşmıştır. Savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, insan hakları ihlalleri, otoriter rejimler, etnik ve mezhepsel çatışmalar, eğitim arayışları, istihdam yetersizlikleri ve coğrafi sorunlar gibi nedenlere bağlı olarak ülkelerini terk eden insanlar, birçok tehlikeyi de göze alarak daha kaliteli yaşam şartlarına sahip olabilmek amacıyla daha iyi şartları bulunduğu inanılan hedef ülkelere göç etmektedir. Türkiye de uluslararası düzeyde gerçekleşen kitlesel göç akınlarının yöneldiği hem transit hem de hedef ülke konumundadır. Kitlesel nitelikte olmasa da kaynak ülke niteliği de taşımaktadır.

Türkiye gerek jeopolitik konumu gerekse tarihsel bağlamı nedeniyle büyük göç akınlarıyla kaçınılmaz biçimde karşılaşmış bir ülkedir. Cumhuriyet öncesine dayanan uzun bir tarihsel geçmişin derinliğiyle anlaşılması mümkün olan bir bağlamda Türkiye, yüz yıllık tarihi boyunca azalan ve artan biçimlerde göç akınlarıyla sınıandı. Zaman zaman azalan ve artan biçimlerde Anadolu coğrafyasının etrafından göç akınlarının devam ettiği de bir gerçektir.

1988-1991 dönemi, göç ve göçmen gündemi açısından Türkiye tarihindeki en dikkat çekici zaman dilimlerinden biridir. Bu dönemde İran ve Irak başta olmak üzere Afrika ve Avrupa'dan Türkiye'ye yönelen bir milyona yaklaşan düzensiz ve koruma arayışındaki insan akını (Kirişçi, 2001, s. 71) Türk toplumunun olduğu kadar Türk kamu yönetimi açısından da önemli bir sınama olmuştur.

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen zorunlu göç akınına dair birçok çalışma yapılmış ve halen farklı alanlarda yeni çalışmalar yapılmaya devam edilmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların toplumsal uyum ve kimlik çalışmalarına odaklanmaları (Şirin, 2021; Çetin, 2008; Dişbudak, Akgün, & Balmumcu, 2012; Gündüz, 2013) ve gelenlerle yerli toplum arasındaki kültürel ortaklık ve farklılıkları betimlemeleri dikkat çekicidir (Hergüvenç, 2020). Daha özel bir alan olarak gelenlerin devletle ilişkilerine (Danış & Parla, 2009) yoğunlaşan çalışmalar da mevcuttur. Gelenlerin kamu hizmetlerine erişimleri ile ilgili süreçlere yapılmış çalışmalara da ağırlıklı olarak rastlanmaktadır (Korkmaz & Öztürk, 2017). Vatandaşlık edinme süreçleri ayrıca ilgi toplamış konulardan bir diğeridir (Şirin, 2021; Ölmez, 2021). Son dönemlerde Türkiye'nin 1980'lerden sonra aldığı kitlesel göç akınlarını karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalar da dikkat çekmektedir (Uslu & Ceylan, 2019). Bu çalışmaların da işaret ettiği gibi göç akınlarına verilen reaksiyonların ortak yönleri olmakla birlikte her birinin kendine özgü özellikleri de bulunmaktadır.

1989 yılında Bulgaristan'dan zorla sürgün edilen 300 bini aşkın göçmene gösterilen reaksiyonun kendine özgü bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü bu reaksiyon, önceki ve sonraki dönemlerde gösterilen reaksiyonlardan farklı bazı özellikler göstermektedir. Bu çalışmanın temel amacı da Haziran 1989'dan itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen zorunlu göçmenlerin kamu yönetimi açısından nasıl karşılandığını ve nasıl bir reaksiyon geliştirildiğini ayrıntılarıyla ortaya koymaktır. Daha önce kamu hizmetlerine erişimle ilgili çalışmaların ortaya

koyduğu kısmi birtakım sonuçları daha ayrıntılı ve konuya dair arşiv belgelerine dayalı verilerle ele almak, bu çalışmayı diğerlerinden özgün kılan taraf olarak ifade edilebilir.

Her göç olgusundan genele teşmil edilebilecek birtakım çıkarımlar yapılabilir ancak her bir göç vakiasının kendi içinde değerlendirilmesi gereken 'biricik' özelliklerini göz ardı etmemek gerekir. Karşılaştırmalı göç çalışmaları farklı ülke ve toplum deneyimleri üzerinden yapılabileceği gibi aynı ülkelerin farklı zamanlarında farklı gruplara karşı geliştirdiği reaksiyonlar ve bu reaksiyonların farklı boyutları göç çalışmalarında nitelikli bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir. 1989 Bulgaristan göçmenlerine dair kamu politikalarının ele alınmasını, öncesinde ve sonrasındaki göç olguları ile karşılaştırılmasını amaçlayan bu çalışma; (1) dönemin kendine özel unsurlarını betimlemeye, (2) kamu politikalarının ne şekilde işletildiğine ve (3) sonraki dönemlerde verilen reflekslere etkisinin nasıl olduğuna odaklanmaktadır. Bu bağlamda 1989 göç hareketi; göçün arka planı, göç hareketine etki eden faktörler, göç sürecinde uygulanan politikalar, göçe yönelik yönetim organizasyonu ile göçmenlere sunulan hizmetler ve yapılan çalışmalar çerçevesinde incelenmektedir.

Bu çalışma; Bulgaristan kaynaklı kitlesel göç vakasını süreç analizi yöntemiyle inceleyen *nitel* bir çalışma olup çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden *durum çalışması deseni* kullanılmıştır. Veri toplama yönteminde öncelikli olarak doküman analizi ve yüz yüze yapılan mülakatlar tercih edilmiş, bu meyanda araştırma konusuyla ilgili üretilen *birincil ve ikincil kaynaklar* incelenmiş, *bu göç sürecinde görev alan yetkililerle derinlemesine mülakatlar* yapılmıştır. Bu verilerin analiz türü ise durumun belirli bir yönüne değil, neredeyse tamamına ilişkin *bütüncül bir analizdir*.

2. Arkaplan

14. yüzyıldan itibaren Balkanlarda görülmeye başlayan Türk nüfusunun varlığı uzun yıllar boyunca devam etmiştir. 19. yüzyıldan itibaren zuhur eden ulus devlet anlayışı Balkanlardaki Türk varlığını, bölgedeki uluslaşma süreçlerinde bir 'yük' olarak görmeye başlamıştır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren dağılma ve topraklardaki hakimiyetini yitirme sürecine giren Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan, özellikle de Kafkaslar ve Balkanlardan büyük göç akınları aldığı bilinmektedir. Zorla yerinden edilen bu büyük nüfus hareketlerini kabul etmek ne son dönem Osmanlı yönetimini ne de ilk dönem Cumhuriyet yönetiminin bir tercihi değil, jeopolitiğin bir zorlamasıdır. Bu göçler, uluslaşma sürecinde Türk ve Müslüman unsurları dışarıda bırakan, bölgede izlenen dışlayıcı ve ayrıştırıcı politikalar neticesinde zorla göç etmeye icbar edilen nüfusu almak zorunluluğu olarak okunmalıdır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda var olan nüfusun yaklaşık yarısının bu dış göçlerle gelen göçmenlerden müteşekkil bir nüfus (İçduygu, 2014) olduğu hatırd tutulmalıdır.

Osmanlı'nın iskân politikasının sonucu olarak bölgeye yerleştirilen, 500 yılı aşkın bir süre burada yaşayan Türk varlığının bölgenin yerel halkları ve kültürleri ile karşılıklı etkileşime girmediği düşünülemez. Bu kaynaşma ve bütünleşmenin en belirgin hattını ise dini inanç eksenini oluşturur. Zamanla bölgede Müslümanlığı benimseyen farklı yerli etnik gruplar süreç içerisinde 'Türk' olarak anılmaya başlanmıştır. Bu açıdan Balkanlardaki İslamlaşma sürecinin, aynı zamanda bir Türkleşme süreci olarak izlenmesi de mümkündür.

Bu nedenlerle, 1878'de kurulan (özerk) Bulgar Prensiği ve 1908'de bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan yönetimleri tarafından Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanlar milli, dini, kültürel ve siyasi yönlerden çeşitli baskılara maruz bırakılarak Bulgaristan'ı terk etmeye zorlanmışlardır. Bu uygulamalar 1930'lı yıllarda Faşist Bulgar ve 1944'te iktidara gelen Bulgar Komünist Partisi yönetimi dönemlerinde de artarak ve çeşitlenerek devam etmiş, böylece 1877-1878 Osmanlı-

Rus ve 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında yarım kalan Türk ve Müslümanlardan arınmış bir Bulgaristan yaratma uygulamaları sürmüştür.

3. 1989 Göç Hareketine Etki Eden Faktörler

1878'de başlayıp 1990'lı yıllara kadar aralıklarla devam eden süreçte Bulgaristan'dan Anadolu'ya ilk toplu göç, 1878 Berlin Anlaşmasıyla başlamıştır. Ardından 1912-1913 Balkan Savaşları sonrasında imzalanan İstanbul Anlaşması, 1925 İkamet Anlaşması, 1951 Aralık ayında Türk Maslahatgüzarı ile Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı arasında yapılan Sözlü Anlaşma (*Centilmen Agreement*), 1968 Yakın Akrafa Göç Anlaşması ve 1989 göçüyle devam etmiştir. 1989 göçünden önceki göçler Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan göç anlaşmaları çerçevesinde belirlenen kurallara göre gerçekleşirken, 1989 göçü herhangi bir anlaşmaya dayanmadan zorla yerinden edilme şeklinde vuku bulmuştur.

1989 göç hareketinin itici faktörü, Bulgar komünist rejiminin 1960'lı yıllardan itibaren uygulamaya başladığı '*Tek Millet (Edinna Natsiya)*' ya da homojen Bulgar ulusu oluşturma politikası doğrultusunda Türk ve Müslüman azınlığı, polisiye tedbirler eşliğinde aşamalı ve sistematik bir şekilde Bulgar toplumu içinde eritme politikasıdır. Bu çerçevede 1980'lere kadar Müslüman Pomak ve Romanların adları değiştirilmiş, 1980'lerin ortasında sıra Bulgaristan'ın en büyük azınlığı olan Türkleri asimile etme uygulamalarına gelmiştir (Lütem, 2012). Türk azınlığı, milli ve dini kimliğinden koparmak amacıyla Türklerin örf ve adetleri, ibadetleri, kültürel ve eğitim faaliyetleri Bulgar yönetimince yasaklanmış, neticede Türkler ana dilini konuşamaz, inancını yaşayamaz, ibadetini yapamaz, özgürce seyahat edemez ve istediği meslekte çalışamaz duruma getirilmiştir (Konukman, 1990, s. 53-55; Tekin & Altunsoy, 2019, s. 140).

'*Yeniden doğuş (soya dönüş) süreci (vizroditelen protses)*' adı verilen bu politikanın temel nedeni (Karpat, 2019, s. 416), Türk nüfusun doğum oranındaki artışın Bulgar nüfusun doğum oranındaki artıştan fazla olmasıdır. Nitekim 1975'te Bulgarların doğum oranı binde 16,6 iken, Türklerde bu oran binde 24,5'dir (Arslantekin, 2019, s. 11). Türklerin yüksek doğum hızı Bulgar idaresini ülkedeki etnik yapının gelecekte Bulgarlar aleyhine değişeceği düşüncesine itmiştir (Çetin, 2008, s. 58). Demografik kaygı, Bulgar yönetimin asimilasyon uygulamalarının temel motivasyon kaynağı olmuştur. Asimilasyon sürecinin sonunda bu politikanın başarılı olmadığı düşüncesi ise Türklerin göçe zorlanması sonucunu doğurmuştur (Tsoneva, 2005, s. 8).

1984 sonunda başlayıp 1989 ortasına kadar uygulanan sert asimilasyon politikaları ters tepmiş, bu uygulamalar Türk azınlığı Bulgarlaştırmadığı gibi bu dönemde Türk azınlığın daha fazla Türklük bilincine bağlanmasına neden olmuştur. Neticede, bazı dernek çatısı altında örgütlenen Türkler meşru direniş hareketlerine başlamıştır (Konukman, 1990, s. 59; Ceylan & Uslu, 2019, s. 205; Kuyucuklu, 2012, s. 271-272). Bu çerçevede Türklerin yoğun olduğu tarım ve sanayi sektörlerinde iş yavaşlatma eylemlerine, açlık grevlerine, Mayıs 1989'da toplu yürüyüşlere ve protesto gösterilerine başlanmış, 21 Mayıs'tan itibaren de direniş hareketi hızla yayılmıştır (Kuyucuklu, 2012, s. 272, 274; Yapıcı, 2008, s. 294).

Bulgaristan'daki Türk azınlığın kararlı direnişi, bu olayların Dünya basınında yer alması, glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) açılımları nedeniyle Doğu Bloku ülkelerinde esen özgürlük ve insan hakları rüzgârları, Türkiye, uluslararası örgütler, bazı Batılı ülkeler ve ulusal/uluslararası kamuoyundan gelen tepkiler karşısında iyice köşeye sıkışan ve Türk azınlığı asimile ederek Bulgarlaştırmaya yönelik uygulamaların umulan sonuçları vermediğini gören Bulgar yönetimi, bu konjonktürde homojen Bulgar ulusu yaratmanın mümkün olmadığını görüp uyguladığı politikada yöntem değişikliğine giderek Türk nüfusunu seyrelterek kontrol altına almak için Türklerin zorunlu göç ettirilmesine karar vererek süratle uygulamaya başlamıştır.

Bu değişikliğin ilk adımı pasaport kanununun değiştirilmesi olmuştur. Halk Meclisi 9 Mayıs 1989'da pasaport ve vatandaşlık kanunlarında değişiklik yaparak vatandaşlarına ülkeyi terk etme, geçici veya sürekli olarak başka devletlerde ikamet etme hakkı verilmiştir. Yine Halk Meclisi 12 Mayıs 1989'da serbest pasaport kuralı getiren Kanunu da kabul ederek pasaport alma işlemlerine kolaylık getirerek pasaport alımını kolaylaştırmış ve özellikle ülkeden göndermek istediği kişilere pasaport vermeye başlamıştır. Bu kanundan yararlanmak isteyen 500 bine yakın Türk, pasaport almak için Bulgar makamlarına başvurmuş, böylece 'gönüllü sürgünün' önü açılmıştır. (Lütem, 2012, s. 162; Konukman, 1990, s. 58; Ceylan & Uslu, 2019, s. 206). Bununla birlikte, Türklere verilen pasaportlar da Bulgar makamlarınca olağan idari bir işlem olarak değil 'özel' düzenleme şeklinde organize edilerek, pasaportlarda 'Türk' yazılmayıp 'Bulgaristan Müslümanları', Bulgar yönetimince kendilerine zorla verilen 'Bulgar adları' yazılmış ve üç aylık geçerlilik süresi olan turist pasaportları olarak verilmiştir (Edirne İl Emniyet M.lüğü, 2000).

3.1. 1989 Kitleysel Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Tepkisi

3.1.1. Açık Kapı Politikası veya Vizesiz Geçiş Dönemi

Bulgaristan, ikili anlaşmaları ve uluslararası sözleşmeleri hiçe sayarak 2 Haziran 1989'dan itibaren her gün binlerce Türk'ü; mallarını, mülklerini, işlerini, sosyal haklarını ve birinci derece yakınlarını dahi Bulgaristan'da bırakmaya icbar ederek kabileler halinde trenlerle, özel araçlarıyla ve diğer toplu taşıma vasıtalarıyla Türkiye'ye göç etmeye zorlamıştır (Konukman, 1990, s. 60). Göç akınının başladığı 2 Haziran'dan 21 Ağustos günü sonuna kadar 81 günlük sürede Türkiye, hemen her gün binlerce gelen Türk'e açık kapı politikası uygulamış ve vizesiz geçiş serbestisi tanımıştır (Ceylan & Uslu, 2019, s. 206; Konukman, 1990, s. 60; Lütem, 2012, s. 163).

Buna mukabil Bulgar yönetimi, Mayıs 1989'da sınır dışı ettiği binlerce Türk'e yanlarında eşyalarını dahi almalarına izin vermezken, Bulgar makamlarının verdiği turist pasaportları ile 2 Haziran 1989'dan itibaren zorla yerlerinden ve yurtlarından edilen Türklere, göçün ilk günlerinde neredeyse hemen her gün değişen sınırlı miktarda eşyalarını yanlarına almalarına izin vermiş; sonraki günlerde ise Türkiye ve bazı ülkelerin ağır tenkitleri neticesinde yiyecek-giyecek, yatak-yorgan, buzdolabı, televizyon, dikiş makinesi gibi taşınabilir bazı eşyalarını da yanlarına almalarına müsaade etmiştir (İnginar, 2010, s. 116; Kuyucuklu, 2012, s. 275; Yapıcı, 2008, s. 305). Keza sınırlı miktarda para almalarına izin verilen göçmenler, sahip oldukları yaşam standartlarını, tüm imkân ve varlıklarını Bulgaristan'da bırakıp sınırlı sayıda para ve eşyaları ile Türkiye'ye gelmeleri, göç sonrası dönemde ciddi ekonomik sıkıntı çekmelerine ve yaşadıkları zorluklardan daha derin etkilenmelerine, bir anlamda 'yoksunluk travması' yaşamalarına neden olmuştur (Yapıcı, 2008, s. 267, 336).

Toplu taşıma vasıtalarıyla karayolundan Türkiye'ye gelen göçmenleri Bulgar yönetimi kendi gümrük kapısında bırakmış (Yapıcı, 2008, s. 316) ve bu kişiler yanlarında getirdikleri eşyaları taşıyacak araç bulamadıklarından Bulgar gümrük kapısı ile Kapıkule gümrük kapısı arası mesafede defalarca gidip gelmek suretiyle eşyalarını kendileri taşımak zorunda kalmıştır (Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 21). Bu nedenle hem Bulgaristan hem de Türkiye tarafında oldukça fazla yığılma olmuş, Bulgaristan içine doğru 20 km'ye varan uzun araç kuyrukları oluştuğu gibi indirilen eşyalardan dolayı zaman zaman Kapıkule'nin içine girmek dahi zorlaşmıştır. Bu yığılma TSK, Edirne Belediyesi ve Devlet Su İşleri yardımı ile düzenlenmiştir (K9-EEİM. s. 6-7, K20-EV). Dolayısıyla, göçmenler 81 gün gibi kısa bir süre içinde 320 bin civarı insanın sınır kapılarında yığılmalarından mütevellit kalabalık ve karmaşık bir ortamda Bulgaristan'dan çıkış, Türkiye'ye

giriş yapmışlardır (Kirişçi & Karaca, 2015, s. 302). Bu da her iki gümrük kapısında geçiş yoğunluğuna, düzensizliğe ve çıkış-girişlerin tıkanmasına yol açmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1989, s. 214; Kemaloğlu, 2012, s. 113; Atasoy, 2010, s. 10).

Göçmenlerin Türkiye'ye giriş yaptıkları kapıkule gümrük kapısı ve tren garında yaşanan kargaşanın en önemli nedenlerinden biri de bu göçün bir göç anlaşmasına dayanmayarak Bulgar devletinin tek taraflı sürgün kararına dayanması olmuştur (Yapıcı, 2008, s. 325). Gümrük kapılarında göçmenlerin giriş kayıt işlemleri, Kapıkule ve Dereköy mülki idare amirleri sevk ve idaresinde, il emniyet müdürlükleri sorumluluğunda ve valiliklerce milli eğitim il müdürlükleri ile ildeki diğer kurumlardan görevlendirilen ve daktilo bilen personel tarafından yapılmıştır (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1), (K9-EEİM. s. 7, 12).

Kayıt işlemleri tamamlanan göçmenlerden yakın ve akrabası olanlar 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 16/G bendi; "*Türk muhacir ve mülteciler hısımları ve akrabalarının buldukları yerde iskân olunurlar*" hükmü uyarınca doğrudan yakın ve akrabalarının yanlarına gönderilmiş, Türkiye'de yakın ve akrabası olmayanlara gönderilecekleri illerde hazırlanan geçici yerleşme yerlerine sevk edilinceye kadar Başbakanlık emriyle Edirne ve Kırklareli başta olmak üzere, sınır bölgesine yakın illerde valiliklerce oluşturulan çadır kentler, okul-yurt binaları ve kamu tesisleri gibi geçici barınma yerlerinde bir süre misafir edildikten sonra koordinatör bakan Konukman'ın ifadesiyle '*ev ve iş bulabilecekleri*' geçici iskan illerine sevk edilmişlerdir (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1).

Geçici iskân illeri olarak ilk aşamada: İstanbul, Tekirdağ, Bursa, Sakarya, Balıkesir, İzmir, Eskişehir, Çanakkale, Kütahya, Kocaeli, Manisa, Denizli, Bilecik, Aydın, Afyon ve Uşak olmak üzere 16 il belirlenmiştir (Akgün, 2001, s. 125). Bu illere sevk edilen göçmenler, öncelikle buralarda kamuya ait sosyal tesis/misafirhanelere, okul/yurtlara, çadır kentlere ve kiralanan evlere (İnginar, 2010, s. 118), il ve ilçe mülki idare amirleri sorumluluk ve koordinesinde geçici olarak yerleştirilmiştir (Yapıcı, 2008, s. 341; Hacısalıhoğlu & Hacısalıhoğlu, 2012, s. 13). İlerleyen günlerde, bazı geçici iskân illerinin göçmen kabul etme kapasitelerinin dolması nedeniyle geçici iskâna açık 16 il'den başka 25 il'e daha göçmenler gönderilmiştir. Neticede Mayıs 1990 itibarıyla toplam 41 il'e 51.392 aile ve 212.688 kişi yerleştirilmiştir.

Ancak her ne kadar resmi kaynaklarda 212.688 kişi 41 il emrine gönderildiği belirtilmiş olsa da pek çok göçmen ya sevk edildikleri illere kamyonlarla giderken şoförleri ikna ederek (K9-EEİM s.14), ya da bu amaçla bindirildikleri trenlerden inerek akrabalarının olduğu yerlere gitmiştir. Örneğin Erzurum'a gönderilen 406 göçmenden 73'ü, Sivas'a gönderilen 800 göçmenden 5 aile bu şehirlere gitmiştir (Konukman, 1990, s. 85, 90; Akgün, 2001, s. 126).

Diğer yandan, göç dalgalarının artarak devam ettiği 1989 Ağustos ayında da uluslararası normlara uygun kapsamlı bir göç anlaşması yapılması yönündeki Türkiye'nin müzakere çağrısına Bulgaristan yine yanıt vermemiştir (Konukman, 1990, s. 103). Müzakere çağrısına yanıt verilmemesi ve oldukça artan göçmen sayısı nedeniyle Türk Dışişleri Bakanı ilk kez 1989 Ağustos ayı ortalarında bir göç anlaşması yapılamaması durumunda sınırın kapatılabileceğini ifade etmiştir. 20 Ağustos 1989 günlü Bakanlar Kurulu'nda alınan karar ile de Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göç ettirilen göçmenlerin Türkiye'ye vizesiz girişini sağlayan istisnai uygulamayı 22 Ağustos 1989'dan itibaren durdurarak bu tarihten sonra gelmek isteyen göçmenlere vize uygulamasını başlatmıştır (İnginar, 2010, s. 124, 125).

Sürecin başında Türkiye, Bulgaristan'dan gelen göçmenlere kapısının açık olduğunu deklare etmiş olmasına rağmen, Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısı arttıkça, ki aynı dönemde özellikle Güneydoğu Anadolu'da bulunan on binlerce Iraklı sığınmacının değişik kamplarda misafir

edildiği de dikkate alındığında, göç ve göç yönetimi düzensizleşmeye başlamıştır. Türkiye, göçü düzenli hale getirmek ve anlaşmaya yanaşmayan Bulgaristan'ı göç anlaşmasına zorlamak için sınırlarını vizesiz geçişlere kapatmak zorunda kalmıştır.

Özetle, Bulgaristan'dan zorunlu göçün resmen başladığı 2 Haziran'dan 21 Ağustos'a kadar Türkiye tarafından vizesiz giriş izni verilerek açık kapı politikasının uygulandığı 81 günlük sürede; 1989 yılı Haziran'da 87.599, Temmuz'da 135.237, Ağustos'ta 87.396 kişi olmak üzere toplam 310.232 vizesiz, mayıs ayı ile birlikte 311.862 vizesiz, ayrıca 106 kişi de vizeli olmak üzere 311.968 göçmen Türkiye'ye giriş yapmıştır (Konukman, 1990, s. 77).

3.1.2. Kontrollü veya Vizeli Geçiş Dönemi

Hükümet, 2 Haziran 1989'dan itibaren sürdürdüğü göçmenlerin vizesiz girişine izin veren açık kapı uygulamasını; Bulgaristan'ı kapsamlı bir göç anlaşmasına zorlamak, Türkiye'ye gelenlerin Bulgaristan'daki malvarlıklarını, sosyal haklarını ve kazanımlarını güvenceye almak ve girişlerde kontrolü sağlayarak göçü daha düzenli hale getirmek amacıyla 22 Ağustos 1989 günü saat 02:00'dan itibaren sona erdirmeyi kararlaştırmıştır (Konukman, 1990, s. 63; Yapıcı, 2008, s. 23). Bu karar doğrultusunda vizesiz göçmenlerin girişleri; Kapıkule sınır kapısında 22 Ağustos 1989 günü saat 02.22'de, Dereköy sınır kapısında aynı gün saat 16.00'da durdurulmuştur (Maral, 2010, s. 47-48; Konukman, 1990, s. 62).

22 Ağustos'tan itibaren Türkiye'ye gelmek isteyen göçmenlerin Bulgaristan'daki Türk elçilik ve konsoloslüğundan vize almaları ve ancak bu vizeyle giriş yapabilmelerinin kararlaştırılmasından sonra Türkiye'ye gelenlerin sayısında azalma olmakla birlikte devam etmiştir. Bu karardan sonra Türkiye'ye gelmek isteyenler, turist vizesine başvurmak zorunda kalmıştır (Konukman, 1990, s. 103; Kuyucuklu, 2012, s. 270). Bulgaristan'daki Türklere verilecek vize sayısı günde 1000 adet ile sınırlandırılmıştır (Lütem, 2012, s. 163).

22 Ağustos 1989'den Mayıs 1990'a kadar sadece vizeli geçişlere izin verilen kontrollü geçiş döneminde; Ağustos'ta 512, Eylül'de 1.859, Ekim'de 3.619, Kasım'da 4.531, Aralık'ta 4.843, Ocak'ta 2.779, Şubat'ta 3.645, Mart'ta 4.595, Nisan'da 4.360 ve Mayıs'ta 3.254 kişi olmak üzere toplam 33.997, ayrıca vize uygulanmadığı 1989 yılı haziran ayında 22, temmuz ayında 79 kişiyle birlikte toplam 34.098 göçmen vize alarak Türkiye'ye girmiştir. Bu göçmenlerin 29.664'ü Kapıkule, 4.434'ü ise Dereköy sınır kapısından giriş yapmıştır (Konukman, 1990, s. 77; Çetin, 2008, s. 56).

Bu veriler ışığında, Bulgaristan'dan zorunlu göçün başladığı 2 Haziran 1989'dan 1990 Mayıs ayına kadar vizeli ve vizesiz olarak Türkiye'ye giriş yapan toplam göçmen sayısı 345.960 kişi ve 82.390 aile olup (Ciğerci, 2016, s. 115-116), bunların 298.243 kişisi (69.904 aile) ve %86'sı Edirne-Kapıkule sınır kapısından karayolu ve demiryolu ile 47.717 kişisi (12.486 aile) ve %14'ü ise Kırklareli-Dereköy sınır kapısından Türkiye'ye giriş yapmıştır (Konukman, 1990, s. 77; Çetin, 2008, s. 56). Göçmenler yoğunluklu olarak Kapıkule'den giriş yapmıştır.

3.1.3. Tersine Göç ve Nedenleri

Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar Bulgaristan'a geri dönenlerin sayısı 133.272 kişi ve 28.320 ailedir. Tersine göç nedeniyle 1990 Mayıs ayı sonu itibarıyla vizeli ya da vizesiz olarak giriş yapan göçmenlerden 212.688'i Türkiye'de kalmıştır (Konukman, 1990, s. 77; Tekin & Altunsoy, 2019, s. 142-143). Türk Devletinin ve toplumunun tüm iyi niyet ve çabasına rağmen Bulgaristan'a geri dönüşler, 1989 Ağustos ayından itibaren az da olsa başlamış, aynı yılın Eylül-Aralık aylarında yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1990 Ocak ayından itibaren göreceli olarak azalmış olsa da tersine göç devam etmiştir (Yapıcı, 2008, s. 309). Aynı dönemde ve aynı gümrük

kapılarından, bir yandan Türkiye'ye girişlerin, öte yandan da Bulgaristan'a geri dönüşlerin olması, her iki ülke gümrük kapı ve bölgelerinde ters yönde göçmen yoğunluğu oluşturmuş, bu durum da iş ve işlemleri yavaşlatmıştır.

Geri dönüşlerin nedenlerini temelde iki döneme ayırarak incelemek mümkündür. İlki, Bulgaristan'da uygulanan sert asimilasyon politikalarının merkezinde yer alan ve bu göçün asli faktörlerinden olan Jivkov iktidarının yıkılmadığı dönemde, ikincisi 10 Kasım 1989'da Jivkov'un Devlet Başkanlığı görevinden ayrılmak zorunda kaldıktan sonra yerine geçen Mladenov iktidarının 1989 Aralık ayı sonunda aldığı azınlık haklarının iadesi kararından sonraki dönemde Bulgaristan'a geri dönenlerdir.

Bulgaristan'da hakların iade edileceğine dair ortada kayda değer bir belirti olmadığı ilk dönemde geri dönenlerin nedenleri: göçmenlerin Türkiye'ye girişleriyle birlikte alınan önlemlere ve gösterilen yoğun çabalara rağmen, ekonomi başta olmak üzere iskân ve istihdam konularında ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmaları olmuştur. Zira geçici yerleştirme ve kalıcı iskân çalışmaları zayıf kalmış ve yavaş ilerlemiştir (Yapıcı, 2008, s. 14, 349; Türk-Bulgar Dostluk Derneği, 1997). Bununla birlikte aile bütünlüğünün korunması, mal varlıklarına sahip çıkma, uyum sorunları ve Bulgar yönetiminin geri dönüş için tanınan 6 aylık sürenin azalması nedeniyle bazı göçmenlerin emekli maaşı/ ikramiyeleri gibi sosyal güvenlik haklarını kaybetme endişesi de etkili olmuştur (Lütem, 2012, s. 162, 165; Kuyucuklu, 2012, s. 270, 287; Şen, 2020, s. 19).

İkinci dönemde geri dönüşlerin nedenleri ise: uygulanan sert asimilasyon politikalarının merkezinde yer alan Jivkov'un 10 Kasım 1989'da istifaya mecbur bırakılması ve 1989 Aralık sonunda hakların iadesi kararının alınması önemli olmuştur. Yeni Bulgar yönetimi, 1989 Aralık ayı sonunda asimilasyon politikasını resmen sona erdirdiğini ve azınlıkların haklarının iade edileceğini ilan etmiş, bu da Türkler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ayrıca bu dönemde de yine göçmenlerin sosyal güvenlik haklarını kaybetme endişesi, Türkiye'nin tatmin edici bir yerleştirme ve iskân politikası geliştirememesi, göçle ilgili beklentilerine ve belirledikleri amaçlara ulaşamamaları ve bazı soydaşların uyum güçlükleri de etkili olmuştur (Lütem, 2012, s. 162, 165; Kuyucuklu, 2012, s. 270, 287; Yapıcı, 2008, s. 349; Ceylan & Uslu, 2019, s. 36).

Bulgaristan'daki iktidar değişikliğinden sonra iki ülke arası siyasi ilişkiler normalleşmeye başlayarak, yeni Bulgar yönetiminin 15 Haziran 1993'te aldığı karar ile (Devlet Bakanlığı, 1994; Emniyet Genel Müdürlüğü, 1994), 1 Haziran 1989'den sonra Bulgaristan'ı terk edenler başka bir ülkenin vatandaşlığını kabul etseler dahi Bulgar vatandaşlığına kabul edilmiş, sosyal güvenlik hakları ile birikmiş emekli maaşları dahil tüm haklarını almışlardır (Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 1994). Görüldüğü gibi Bulgar yönetiminin zorlaması sonucu yerinden etme biçiminde gerçekleşen göç akınına karşı T.C. hükümetinin resmi muhataplık arama şeklinde bir arayışı olsa da; fiili durum için Bulgaristan'dan gelen soydaşları kabul etmekten başka bir tercihi olamamıştır. Bu zorunlu tercih doğrultusunda soydaşların kabulü ve yerleştirilmeleri için bir dizi faaliyet kapsamında gerçekleştirilen politikalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

3.4. 1989 Kitlesele Göçüne Yönelik Yönetim Organizasyonu

Göç hareketlerinin bizatihi kendisi çok önemli toplumsal bir olgu olduğu gibi göç hareketlerinin yönetimi de bir o kadar önemlidir. Çünkü göç edilen ülkenin göç yönetim kapasitesi hem göç eden kitlenin, hem de göç edilen ülke insanların toplumsal ve bireysel yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. Bu noktadan hareketle, İnginar'a (2010, s. 119) göre Bulgar yönetimi, Türkleri geniş kapsamlı göçe zorladığında Türkiye bu göç akınına hazırlıksız yakalanmıştır. Konukman'a (1990, s. 83) göre ise 1989 göçünün bazı belirtileri önceden görüldüğü halde bu boyutta, sürede ve şekilde olacağı kestirilememiştir.

Göçe zorlama belirtileri ortaya çıkmasına rağmen Türkiye, bu büyük kitlesel göç öncesinde kayda değer bir hazırlık yapmamıştır (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1). Bununla birlikte, Bulgaristan'dan ülkemize kabileler halinde zorunlu göç başlar başlamaz Türk hükümeti imkân/kapasitesi ölçüsünde ve mümkün mertebe ivedi bir şekilde gerekli önlemleri almaya başlamıştır. Bu noktada Vasileva (1992, s. 348) *“Göçün başladığı ilk zamanlarda göç eden görece az sayıdaki göçmenlerin ihtiyaçları Türkiye tarafından kolaylıkla karşılanırken, göçmen sayısı arttıkça Türkiye ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmaya başlamıştır”* demektedir.

Göçün ilk günlerinde alınması gereken tedbirler, hükümetin belirlediği perspektif doğrultusunda Edirne ve Kırklareli Valilerinin sevk ve idaresinde alınmıştır. Gelenlerin sayısının artması üzerine hükümet, göçmenlerle ilgili alınacak ilk tedbirleri belirlemek için Bakanlıklar Arası Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Başbakan Yardımcısı/Devlet Bakanı Ali Bozer başkanlığında ilk toplantısını 5 Haziran 1989'da yapan bu Kurul'da: Devlet Bakanı Cemil Çiçek, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ve İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu yer almıştır (İnginar, 2010, s. 119; Kuyucuklu, 2012, s. 283; Vasileva, 1992, s. 349). Bu kurul: kayıt işlemleri tamamlanincaya kadar Dereköy'den giriş yapanlar Kırklareli'nde, Kapıkule'den giriş yapanlar Edirne'de, uçakla gelenler İstanbul'da kurulan geçici kamplarda misafir edilmesi kararı da almıştır (Maral, 2010, s. 53, 60; Özlem, 2015, s. 334).

Hemen ardından Başbakan'ın 9 Haziran 1989 günlü onayı ile; göçle ilgili koordinasyonu sağlamak ve bu süreçte ortaya çıkabilecek sorunları süratle çözmek için Devlet Bakanı Ercüment Konukman koordinatör bakan olarak görevlendirilmiştir (Akgün, 2001, s. 126; Devlet Arşivleri Genel M.lüğü, 2004). Koordinatör Bakan'ın görevi: göç akını esnasında ve sonrasında ortaya çıkabilecek sorunları ivedi olarak çözmek, kurumlar arası yetki belirsizliğini ortadan kaldırmak, göçmenlere sunulacak hizmetlerin düzen içinde ve hızlıca yürütülmesini sağlamak, göç ve göçmenlerle ilgili iş ve işlemleri tek elden koordine etmek olarak belirlenmiştir (Yapıcı, 2008, s. 25-26).

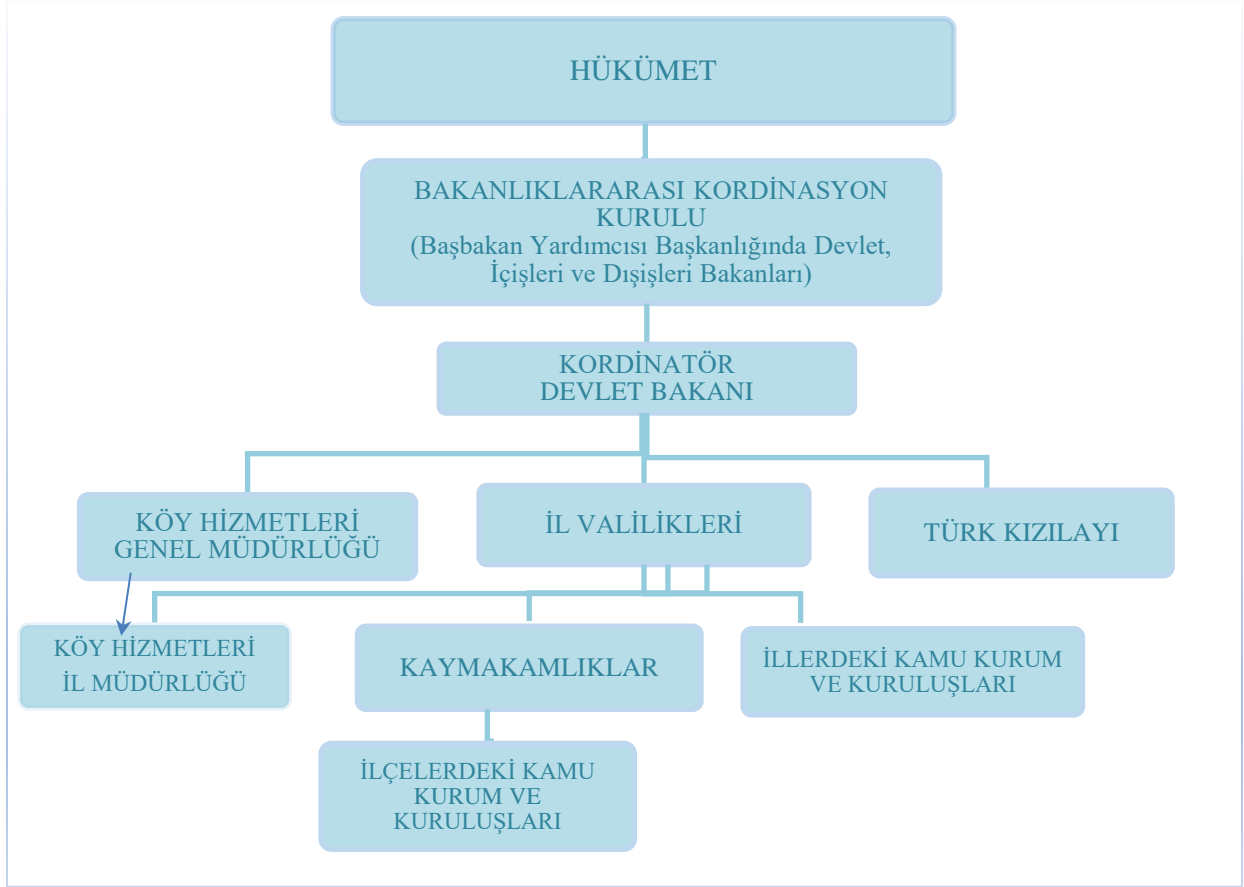
Bu suretle, 9 Haziran'dan itibaren koordinasyon hiyerarşisinin en tepesinde Koordinatör Bakanın yer aldığı, göçmenlere sunulacak hizmetlerde görevli ve yetkili merkezi ve yerel düzeydeki tüm kurum ve kuruluşların sorumluluk üstlendiği yönetim organizasyonu oluşturulmuştur. Bu yönetim organizasyonu; göçmenlerin kayıt işlemlerinin yapılması, geçici barınma yerlerinde barındırılmaları, gıda ve kira yardımlarının yapılması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin verilmesi, kalıcı iskân yerlerinin sağlanması, mesleki vasıflarına göre istihdam ve uyum sorunlarının çözülmesiyle ilgili iş, işlem ve çalışmalar yürütülmüştür.

Yine, 1989 göçünün yönetim sürecinde Dışişleri Bakanlığı, diplomatik ilişkiler ve dış yardımların koordinesini sağlarken, sınır kapılarında kayıt işlemleri tamamlanan göçmenlerin sevk edildiği illerde; valiler il düzeyinde, kaymakamlar ilçe düzeyinde göçmenlere ilişkin iş ve işlemleri sevk ve idare etmiş, faaliyetlerin eşgüdüm içerisinde yürütülmesini sağlamıştır. Bu süreçte il ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları harcamalar yönünden oldukça aktif kullanıldığı gibi il ve ilçe esnaflarından da önemli katkılar sağlanmıştır (K12-İK). Yanı sıra Kızılay, BM Dünya Gıda Programıyla (FAO) yapılan protokol çerçevesinde gıda yardımları yapmış, çadır kent oluşturmuş ve sağlık hizmetlerine katkı sağlamıştır (Türkiye Kızılayı, 2022, s. 11). Bu göçün idaresi sırasında uluslararası desteğe başvurulmamış, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) dahi göç sürecinde kayda değer bir katkıda bulunmamıştır (Kirişçi & Karaca, 2015, s. 297-298).

Göçmenlerin gitmek istedikleri yakın/akrabaları varsa onların yanlarına gönderilmiş, yakın /akrabası olmayanlarsa 1985'te yürürlüğe giren 3202 sayılı Kanun, göçmenlerin iskânı görevini Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne (KHGM) verdiğiinden bu genel müdürlükçe tespit edilen illerde (T&BÜDKEİD, 2022, s. 3; Doğanay, 1996, s. 10; Pınar & vd., 2008, s. 5, 10-13), valiliklerce belirlenen kamuya ait tesislerde, okul ve yurtlarda (Maral, 2010, s. 52-53, 60; Özlem, 2015, s. 334), köylerde, beldelerde ve şehirlerde tadilatları yapılan boş konutlar ile kiralanen evlerde (K18-KAK, K15-KDK) ikamet ettirmek üzere gönderilmiş-tir. Bu illerdeki Köy Hizmetleri İl Müdürlükleri bünyesinde kurulan Göçmen Bürolarında da göçmenlere soyadları verilmiştir (Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 26; Akgün, 2001, s. 124).

Kısa bir sürede ve yoğun bir şekilde vuku bulan bu göç hareketi, tabiatıyla bazı sorunlar da yaratmıştır. Nitekim, 81 gün içinde 310 binin üzerinde göçmen, kafileler halinde ve %86 gibi büyük oranda da Kapıkule sınır kapısından giriş yapması nedeniyle göç işlemleri yavaş ilerlemiştir. Her ne kadar gümrük kapılarındaki mevcut personele milli eğitim müdürlükleri başta olmak üzere illerdeki diğer kurumlardan daktilo bilen ilave personel görevlendirilmiş olsa da (K9-EEİM. s. 7), sınır kapılarına kafileler halinde yığılan göçmenlerin işlemlerini hızlıca yürütecek yeterli örgütlenme oluşturulamamıştır (Kuyucuklu, 2012, s. 283).

Keza, göçmenlerin sevk edildiği bazı illerde de yeterli kapasite oluşturulamadığından işlemler uzamış ve zorlaştırılmıştır. Örneğin İstanbul'daki göçmenler kayıt işlemleri için Kartal Maltepe'ye gitmesi gerekmiştir. Oysa soydaşların yoğunlaştığı birkaç yerde daha geçici büro açarak bu sorunu çözmek mümkün iken bu yapılamamıştır. Yine liseye kadar diplomaların denklik belirlemesi il milli eğitim müdürlüklerinde yapılmış iken bazı müdürlüklerde çalışan sınırlı sayıdaki personele diğer kurumlardan yeteri kadar geçici görevlendirme yapılmadığı için büyük kuyruklar oluşmuş ve bu işlemler haftalarca sürmüştür. Yine lise üstü denklikler sadece Ankara YÖK merkezinde yapıldığından göçmenler fazladan para ve zaman harcamak zorunda kalmıştır. Bu sorunlar, göçmenlerin en fazla yoğunlaştığı özellikle İstanbul ve Bursa'da yaşanmıştır (Kuyucuklu, 2012, s. 283).

Şekil 1: Merkezi ve Yerel Düzeyde Oluşturulan Yönetim Organizasyon Şeması-Yazarlar tarafından hazırlanmıştır

Görüldüğü gibi; hükümetçe belirlenen politika doğrultusunda, göçmenlerle ilgili alınması gereken ilk tedbirleri belirlemek için 5 Haziran'da Başbakan Yardımcısı başkanlığında Devlet, İçişleri ve Dışişleri Bakanlarından müteşekkil Bakanlar arası Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. 9 Haziran'da koordinatör bakan olarak görevlendirilen Devlet Bakanı Ercüment Konukman'ın genel koordinasyonunda oluşturulan yönetim organizasyonu; göç konuları ile ilgili merkezi ve yerel düzeydeki tüm kurum ve kuruluşlar, teşkilat yasalarının kendilerine verdiği yetki ve görev doğrultusunda göç yönetim sürecine katkıda bulunmuşlardır. Göç konusuyla ilgili Bakanlıkların merkezi düzeydeki ilgili birimleri, Edirne ve Kırklareli Valilikleri başta olmak üzere göçmenlerin geçici olarak misafir edildikleri ve kalıcı olarak yerleştirildikleri illerde valiliklerin sevk ve idaresinde; merkezi düzeydeki kurum ve kuruluşların bölge ve il düzeylerinde teşkilatlanmış bölge ve il müdürlükleri, ilçe kaymakamlıkları, kaymakamların yetki alanında bulunan ilçe kurum ve kuruluşları ve Türk Kızılay'ı, görev dağılımları çerçevesinde göç yönetim sürecindeki iş, işlem ve hizmetlerin yürütülmesinde görev almışlardır.

Elhasıl Bulgaristan'da Türk azınlığa yıllarca uygulanan baskıcı uygulamaların, sonunda bir patlamaya neden olabileceğinin ya da özünde bir göç akını tetikleyebileceğinin göz önüne alınması, kaldı ki baskıcı uygulamalar sırasında da Türkiye tarafından Bulgar yönetimine ısrarla göç anlaşması teklifleri yapılmışken anlaşmasız bir göç ihtimalinin de göz önünde bulundurulması gerektiği halde Türkiye, başlangıçta göçe hazırlıksız yakalanmıştır. Bununla birlikte, kabileler halinde göç başlar başlamaz Türk hükümeti, koordinatör bakan koordinesinde ve ilgili valilerin sevk ve idaresinde yönetim organizasyonu oluşturarak, imkân ve kapasitesi ölçüsünde ve ivedi bir şekilde gerekli önlemleri almaya başlamıştır. Özellikle göçmenlerin illere yerleştirilmeleri,

kalıcı iskân konutları ve istihdam konularında eksiklikler olsa da Türkiye başarılı bir göç yönetim süreci sergilemiştir.

4. Sunulan Hizmetlerin ve Yapılan Çalışmaların Yönetimi

4.1. Geçici Barınma ve Kalıcı İskân Hizmetlerinin Yönetimi

1989 zorunlu göçünü hazırlıksız karşılayan hükümet ilk aşamada geçici barınma hizmetleri kapsamında; gümrük kapılarında kayıt işlemleri tamamlanana kadar ya da kayıt işlemleri bitenlerin bazı illerde kurulmakta olan geçici barınma yerlerine sevk edilinceye kadar geçen sürede göçmenlerin barındırılması için Edirne ve Kırklareli sınırları içinde ivedi olarak çadır kentler kurulmasını istemiştir (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1).

Başbakanlığın bu emrine istinaden, Edirne valisinin sevk ve idaresinde 3 Haziran'dan itibaren Edirne merkezde 500 çadırdan oluşan ve transit konaklama merkezi olarak kullanılan çadır kent kurulmaya başlanmıştır (T&BÜDKEİD, 2022, s. 3). 13 Ağustos'ta Edirne'ye yağın yağış sebebiyle bu çadır kentteki 250 çadır yıkıldığından buradakiler önce spor salonuna yerleştirilmiş, sonra da bu çadır kent prefabrik konuta dönüştürülmüştür (Konukman, 1990, s. 83; Maral, 2010, s. 45, 53). Dereköy gümrük kapısından giren göçmenler için Kırklareli Valiliği; Kırklareli merkezde 100 odalı misafirhane ve 120 betonite bungalov ev hazırlamış, yine Kırklareli Kavaklı beldesinde yer alan Gaziosmanpaşa'da 3.000 ve Lüleburgaz Kepritepe öğretmen lisesi bahçesinde 500 adetten oluşan 2 çadır kent kurmuş, göç sürecinde buralarda toplam 21.740 göçmen geçici olarak misafir edilmiştir (Maral, 2010, s. 45, 53; Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1, 2).

Göçmen sayısındaki artış nedeniyle Edirne ve Kırklareli'nde kurulan geçici barınma yerleri yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle Kapıkule ve Dereköy kapılarından giriş yapıp kayıt işlemleri tamamlananlar Türkiye'de gitmek istedikleri yakın/akrabaları varsa geçici olarak yanlarına gönderilmişlerdir. Yakın akrabası olmayanlarsa başlangıçta 16 il olarak belirlenen, sonra 41'i bulan illere sevk edilinceye kadar Edirne ve Kırklareli'nde yukarıda bahsedilen yerlerle birlikte okullarda, yurtlarda ve kamu tesislerinde barındırılmış, ayrıca Tekirdağ'ın barınma imkânlarından da istifade edilmiştir (Konukman, 1990, s. 83; Maral, 2010, s. 64; Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1; T&BÜDKEİD, 2022, s. 3).

Yakın/akrabası olmayıp belirlenen illere gönderilenler sevk edildikleri illerde, okullar açılıncaya kadar MEB'e bağlı okul/yurtlara, Kredi Yurtlar Kurumu'na (KYK) bağlı yurtlara, kamu tesis ve misafirhanelere, kurulan kamplara, idarelerce tadilatı yaptırılan konutlara ve muhtarlarca belirlenen yerlere (K14-KVK; K17-KKK; K18-KAK) ve kiralık konutlara; yakın akrabası olanlarsa ya onların yanlarına ya da onlar vasıtasıyla buldukları kiralık konutlara geçici olarak yerleştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'ye ilk geldiklerinde geçici yerleşim yeri olarak yakın akrabasının yanına gidenlerin ekseriyeti de, daha sonra devletin sunduğu geçici barınma imkanlarından yararlanmak zorunda kalmış, sonrasında ise kiraya çıkmışlardır (Hocaoğlu, 2011, s. 166-167).

Yanı sıra bu dönemde çeşitli kentlerde kamplar da kurulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda kurulan Kocaeli Çayirova kampına 1989 Haziran, Kocaeli SEKA kampına 1989 Temmuz ayından itibaren göçmenler alınmaya başlanmıştır. İstanbul Kâğıthane'de 660 odalı eski Maliye ve Levazım Okulu, Küçükçekmece'de 70 odalı Jandarma kampı ve İSKİ'ye ait 319 odalı bina onarılarak 1989 Eylül'den itibaren transit merkezi olarak kullanılmıştır. Okulların açılmasıyla birlikte Anadolu'da değişik illerde barındırılan 5.899, Kuyucuklu'ya göre 15-20 bin göçmen İstanbul'daki tesislere yerleştirilmiştir. Mayıs 1991 itibarıyla İzmir, Sivas, Bilecik, Balıkesir, Hatay

ve Amasya'daki kamplarda da göçmenler barınmaya devam etmiştir (Konukman, 1990, s. 85-87; Maral, 2010, s. 64; Kuyucuklu, 2012, s. 281).

Yine bu süreçte Kızılay tarafından 3 Temmuz 1989'a kadar Bulgaristan'dan gelip Edirne, Kırklareli ve diğer illere yerleştirilen göçmenlere barınma muhteviyatlı 3.198 çadır, 18.400 battaniye ile çeşitli gıda ve ihtiyaç maddeleri, 25 Aralık 1989'a kadar ise 4 bin çadır, 20 bin battaniye, 8 yüz yatak, 2500 yatak takımı yardımı yapılmıştır (Türkiye Kızılay Genel Merkezi, 1989, s. 13; Türkiye Kızılayı, 2022, s. 2).

Geçici yerleştirme sürecinde hükümet, Türkiye'ye geldikten sonra kendi imkânları ve/veya yakınlarının yardımı ile konut kiralayan göçmenlere (Başaran, 2021, s. 109) 1989 Eylül ayından itibaren kira yardımı uygulamasına başlamıştır. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan (BSYDTF) il ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına (SYDV) aktarılan kaynaklarla, Eylül 1990'dan itibaren bir yıl boyunca göçmenlere her ay 100 ila 300 bin TL aralığında kira yardımı yapılmıştır. Mayıs 1990 itibarıyla göçmenlerin yerleştirildiği toplam 41 ilde kira yardımı alan toplam kişi sayısı 55.276'dır (Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 85; Konukman, 1990, s. 85, 98; Kuyucuklu, 2012, s. 283). Bu uygulama, göçmenlerin gönderildikleri pek çok ilde zaten var olan konut sorununu biraz daha artırmış, bu nedenle de kiralık boş konut bulmakta büyük zorluklar yaşanmış ve kiralık konut talebi artınca da kiralalar yükselmiştir (Kuyucuklu, 2012, s. 285).

İkinci aşamada, kalıcı iskân konutlarıyla ilgili yapılan çalışmalar olup bu çalışmalara 10 Ağustos 1989'da başlanmış, Yüksek Planlama Kurulu'nun 8.9.1989 tarih ve T-74 sayılı kararı ile de 40 bin adet sosyal konut yapılması ya da satın alınmasına karar verilmiştir. Bu kararda; Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresine (TKKOİ) bu konutları finanse etme, Emlâk Bankasına da bu konutları yapma görevi verilmiştir. Kararda ayrıca Emlak Bankası'nca daha önce başlanmış olan 14.044 konutun en kısa zamanda bitirilip iskâna hazır hale getirilmesi de istenmiştir. TKKOİ'nin finansman yetersizliği nedeniyle 250 milyon \$ Avrupa İskân Fonundan karşılanmış, 250 milyon \$ ise projeyi üstlenen firmalarca kredi olarak sağlanmış (Konukman, 1990, s. 86-88; Ruhi, 2005, s. 242-244). Keza, 1989 yılı sonundan itibaren bir yandan Başbakanlık SYDTF kaynaklı, diğer yandan göçmenlerin kendi imkanlarıyla ya da Devlet destekli kalıcı konutlar da yapılmaya başlanmıştır (Hocaoğlu, 2011, s. 220).

Koordinatör Bakan koordinesinde Mayıs 1990'a kadar Manisa, Kırklareli, Edirne illeri ile Çorlu ilçesinde toplam 750 adet konut tamamlanmış; Ankara Kalecik, Kırklareli, Eskişehir, Bilecik ve İstanbul'da toplam 1028 adet konutun yapımına devam edilmiş; Sivas Gemerek, Kütahya, İzmir, Adana, Çanakkale Biga ve Çankırı'da toplam 265 adet konutun yapımına yeni başlanmıştır (Konukman, 1990, s. 87-88; Çetin, 2015, s. 73-74). Bilecik, Eskişehir, Manisa, Kütahya ve Kırklareli'nde inşa edilen konutlar Başbakanlık SYDTF kaynaklı yapılmış, bu konutların satış bedel ve şartları Devlet Bakanlığı'nın 7.5.1990 tarihli ve 520 ile 523 sayılı yazıları uyarınca il ve ilçe SYDV vakfı mütevellî heyetlerince belirlenmiştir (Devlet Bakanlığı, 1993; Kırklareli Valiliği Özel Kalem M.lüğü, 1991; Kırklareli Valiliği, 2021).

TOKİ Başkanlığı'na (2016) göre; Yüksek Planlama Kurulu'nun 27.11.1990 tarihli ve T/103 sayılı kararı ile Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu ve İslam Kalkınma Bankasından sağlanan kredi ile 21.860, Başbakanlık SYDTF'den sağlanan imkanlarla 1671 olmak üzere toplam 23.531 adet göçmen konutu hak sahiplerine teslim edilmiştir (Çetin, 2015, s. 73-74). Doğanay'a (1996, s. 6) göre de 14 il merkezi ile 23 ilçe ve belde olmak üzere toplam 37 yerde göçmenlerin parasal katkısı ve borçlandırma esasına dayalı yöntemle yapılan toplam 21.438 konuta göçmenler 5 yıllık süre zarfında yerleştirilmiştir.

Dolayısıyla ilk geldiklerinde çadır kentlere, kamplara, misafirhanelere, sosyal tesislere, okullara, yurtlara, kiralık evlere ve varsa yakınlarının yanlarına yerleştirilen göçmenler için kalıcı konutlar yapılmış ve bu konutlara yerleştirilmiştir (Maral, 2010, s. 53). Böylece aniden ve çok kısa sürede gerçekleşen bu yoğun göç karşısında Türk hükümeti, kalıcı yerleştirme süresi biraz uzamış olsa da yoğun bir çaba göstererek göçmenlerin kalıcı iskân meselesini aşamalı bir şekilde çözmüştür (Konukman, 1990, s. 83).

Bunların yanı sıra Koordinatör Bakanlıkça başlatılan '*Devlet desteğinde kendi evini kendin yap*' kampanyası çerçevesinde kendi evini yapanlara nakit ve malzeme yardımı yapılmıştır. Örneğin Kırklareli'nde 88 göçmene bu kampanya çerçevesinde 4'er milyon TL'lik malzeme ve nakdi yardımda bulunulmuştur. Yine bu kampanyaya bağlı olarak milli emlak arazilerinde 200 m²'lik parseller oluşturulmuş ve bu parseller kura usulü ile maliyet bedeline göçmenlere dağıtılmış, ayrıca 5 milyon TL'ye kadar da konut kredisi verilmiştir. Böylece ekseriyeti çalışmaya başlayan göçmenler kendi birikimlerini de ekleyerek devlet desteğiyle konutlarını yapabilme imkanına kavuşmuştur (Konukman, 1990, s. 87). Böylece bazı göçmenler kendi kısıtlı imkanlarına Devlet desteğini de ekleyerek daha hızlı şekilde ev sahibi olmuşlardır.

Zikredilen çabalara rağmen göçmenlerin geçici/kalıcı yerleştirme politikasında eksiklikler görülmüştür. Geçici yerleştirme yerlerinde kalış süreleri olabildiğince kısa tutulup kalıcı yerleştirmeye hızla geçilmesi gerekirken, kalıcı iskân konutlarının tamamlanması uzun sürmüş ve buralardaki barındırma süreleri uzamıştır. Dolayısıyla okulların açılması, kışın gelmesi ve yanlarında kaldıkları yakın/akrabalarının maddi durumlarının sınırlılığı gibi nedenlerle geçici yerlerde kalanların barınmaları güçleşmiştir (Kuyucuklu, 2012, s. 281).

Elhasıl, Türkiye'ye giriş yapan göçmenler, Türkiye'nin Balkan göçmenlerinin geleneksel bölgeleri olan Bursa, İstanbul ve İzmir dışındaki illere yönlendirmeye çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Devletin verdiği teşviklere rağmen göçmenler yakın/ akrabalarının bulunduğu illerde kalmayı tercih etmiş, yanına yerleşebileceği yakın/akrabası olmayanlar ise yerleşimin teşvik edildiği illere gitmiş olsalar dahi kısa bir süre sonra yine göçmenlerin yoğun olduğu illere ve bölgelere taşınmışlardır. Dolayısıyla göçmenlerin belirli bölgelerde kalıcı olarak iskân edilmesinde sistematik bir politika takip edilememiş, bu nedenle hem maddi olarak hem de koordinasyon bakımından sıkıntılar yaşanmıştır (Hacıoğlu, 2020, s. 50, 217-218).

4.2. İaşe ve İbate Yardımlarının Yönetimi

İlk aşamada göçmenlere, Türkiye'ye gümrük kapısından giriş yaptıktan hemen sonra ve geçici olarak yerleştirildikleri yerlerde çeşitli iaşe ve ibate yardımları yapılmıştır. Bu kapsamda Türk Kızılay'ı, göçmenlerin giriş yaptığı gümrük kapılarında göçmenlere kumanya dağıtmaya, Edirne ve Kırklareli sınırları içerisinde oluşturulan çadır kentlerde kurmuş olduğu 10 seyyar mutfakta her gün 8 bin kişiye üç öğün yemek vermeye başladığı gibi bu çadır kentlere çadır, battaniye ve seyyar mutfaklar da vermiştir (Türkiye Kızılay Genel Merkezi, 1989, s. 13; Türkiye Kızılayı, 2022, s. 2). Ardından Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Bursa ve İstanbul başta olmak üzere sevk edildikleri toplam 41 ilde geçici olarak bir süreliğine barındırıldıkları okullar, yurtlar, kamplar, kamu tesis ve misafirhanelerde ev sahipliği yapan il valileri ile ilçe kaymakamlarının sevk ve idaresinde iaşe, ibate ve giyecek yardımları yapılmaya başlanmıştır.

İkinci aşamada, geçici barınma ve kalıcı iskân yerlerine yerleşen göçmenlere düzenli bir şekilde ulusal/uluslararası yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Göçmenlere ulusal düzeyde yapılan aynı ve nakdi yardımlar, Başbakanlık SYDTF tarafından il ve ilçe SYDV'lere aktarılan kaynaklardan yapılmış ve yardımların dağıtımı bu vakıflar marifetiyle tek elden yürütülmüştür. Mayıs 1990'a kadar 84.744.613.203 TL tutarında yardım yapılmış olup bunlar; iaşe, ibate, giyecek, yakacak

ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar kapsamında yapılan sosyal yardımlardır. Anılan tarihe kadar mükerrerlerle birlikte gıda yardımı alan kişi sayısı 262.762'dir (Konukman, 1990, s. 85, 98; Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 85). SYDV'ler üzerinden yapılan bu yardımların yanı sıra, BM Dünya Gıda Programı (FAO) ile hükümet arasında; 200 bin kişiyi kapsayan, 6 ay (183 gün) süreli ve bir kişiye günlük 225 gr. un, 20 gr. mercimek ve 20 gr. şekerden oluşan acil gıda yardımına ilişkin bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde FAO, 3.048.780 \$ tutarında yardımda bulunmuş ve bununla; 8.255 ton un ve 752 ton mercimek olmak üzere toplam 8.987 ton Toprak Mahsulleri Ofisinden; 732 ton şeker Şeker Fabrikalarından satın alınarak aynı kuruluşların depolarında muhafaza edilmiş ve dağıtım programına göre de buralardan ilgili vilayetlere sevk edilmiştir (Türkiye Kızılay Derneği, 1989).

Hükümet ile FAO arasında imzalanan Acil Gıda Yardımı Katkısı Anlaşması uyarınca Devlet Bakanlığı ile Kızılay arasında da bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında belirlenen uygulama programı ile yardımların dağıtımına ilişkin görev ve sorumluluk Kızılay'a verilmiştir. Bu program çerçevesinde ve Bakanlık koordinesinde Kızılay tarafından 29 Aralık 1989'den itibaren Kızılay'ın öncelikle görev alanına giren İstanbul, Bursa, Tekirdağ, İzmir, Kocaeli ve Eskişehir'deki göçmenlere un, mercimek ve şeker dağıtımına başlanmıştır (Türkiye Kızılay Derneği, 1989). Yine aynı protokol uyarınca Kızılay'ın görev alanında bulunan 6 ilin dışında kalan 23 il'e de un, pirinç ve mercimekten oluşan gıda tahsisat ve sevkiyatları yapılmıştır. Bunların dağıtımını ise valiliklerce kamu personeli arasından görevlendirilen yardım komiteleri ve Kızılay şube personelleri ile birlikte, bölgelerinde ikamet eden göçmenlere yapmıştır (Türkiye Kızılay Genel Müdürlüğü, 1990).

Nitekim, 1990 Mart ayı itibarıyla Kızılay'ın öncelikle görev alanına giren ve toplam 203.387 göçmenin bulunduğu İstanbul, Bursa, Tekirdağ, İzmir, Kocaeli ve Eskişehir illeri başta olmak üzere 29 ilde toplamda 239.453 soydaşa tahsis edilen un, mercimek ve şeker dağılımları yapılmıştır. Dağıtım hizmeti ile işçi ücretleri Bakanlıkça Kızılay'a aktarılarak karşılanmıştır (Türkiye Kızılay Derneği, 1990; Türkiye Kızılay Genel Müdürlüğü, 1990). Ayrıca mülki idare amirleri il ve ilçelerinde yardım kampanyaları düzenleyerek, toplanan yardım malzemelerini göçmenlere dağıtmıştır. Keza bu süreçte Türk Kızılay'ı da göçmenlere 25 Aralık 1989'a kadar barınma muhteviyatlı 4 bin çadır, 20 bin battaniye, 8 yüz yatak, 2500 yatak takımının yanı sıra çeşitli gıda ve ihtiyaç maddeleri yardımı yapmıştır (Kızılay Dergisi 1989 Özel Sayısı, 1989, s. 21).

4.3. Sağlık Hizmetlerinin Yönetimi

Göçmenlerin giriş yaptığı Kapıkule ve Dereköy gümrük kapılarında il sağlık müdürlüğüne bağlı sağlık birimleri olduğu gibi (K9-EİEM s.14), Edirne ve Kırklareli sınırları içinde oluşturulan çadır kentlerde de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca sağlık personelleri görevlendirilmiştir. Bu suretle gümrük kapılarında ve çadır kentlerde göçmenlere 7/24 saat birinci basamak tedavi hizmetleri ile koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri kesintisiz verilmiş ve ilaç yardımı yapılmıştır (Konukman, 1990, s. 83; Maral, 2010, s. 45, 53; Kırklareli Valiliği, 2021, s. 1, 2). Ayrıca Kızılay da Edirne ve Kepirtepe çadır kentlerinde kurduğu polikliniklerde sağlık hizmeti vermiştir (Türkiye Kızılayı, 2022, s. 2).

Göç sürecinde Bulgar ve Türk sınır kapılarında oluşan yoğunluk nedeniyle hijyen koşulları sağlanamadığından göçmenler arasında bazı hastalıklar zuhur etmiştir. Bu vesileyle göçmenler için Sağlık Muayene İstasyonları kurulmuştur. Geçici iskâna tabi tutuldukları yerlerde periyodik olarak birinci basamak tedavi hizmetleri ile koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri ücret ödmeden vermeye devam edilmiş, gerekli ilaçları ücretsiz verilmiş, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan göçmenlerin sağlık harcamaları ise il ve ilçe SYDV'ler tarafından

karşılanmıştır (Konukman, 1990, s. 95; Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 83-85). Yine göçmenler yerleştikleri illerdeki il sağlık müdürlüklerince belirlenen sağlık ekipleri tarafından belirli periyotlarla sağlık kontrollerinden geçirilmiştir. Göç kaynaklı psikolojik travma veya rahatsızlıkları belirlenen göçmenlerse Devlet Hastaneleri psikiyatri bölümlerinde psikologlarca tedavi edilmiştir. Mayıs 1990'a kadar göçmenlere yapılan sağlık harcamaları toplamı 1.227.834.704 TL olmuştur (Konukman, 1990, s. 95; Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 32-33).

4.4. Eğitim Hizmetlerinin Yönetimi

Edirne merkezde kurulan çadır kentte Edirne il milli eğitim müdürlüğünce 22 Haziran 1989'da 'Çadır Kent Okulu' açılarak burada kalan 7-15 yaş grubu çocuklara ilk eğitim vermeye başlanmıştır. (Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2022; Küçük, 2020, s. 128). Ardından, geçici iskân yerlerine yerleştirilen göçmenler için ilk aşamada, özellikle Türkçe konuşması/yazması zayıf olan genç yaş gurubunun gidecekleri okullara ve günlük yaşama uyum konusunda birtakım sorunlarla karşılaşan yetişkinlerin sosyal hayata, uyumlarını kolaylaştırmak için valiliklerce çocuklar ve yetişkinler için uyum kursları düzenlenmiştir. Halk eğitim merkezleri bünyesinde düzenlenen bu kurslarda Türk alfabesi, vatandaşlık bilgisi, Türk tarihi ve coğrafyası dersleri verildiği gibi Atatürk ilke ve inkılapları ile milli-manevi kültür değerleri de tanıtılmış, bu kursları bitirenlere sertifika verilmiştir (Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 33-34).

Sonraki aşamada geçici ve kalıcı iskân edilen illerdeki göçmenlerin ilk, orta ve lise öğrenim çağındaki çocuklarını MEB'e bağlı okullara yerleştirmek için milli eğitim il müdürlükleri bünyelerinde kurulan denklik komisyonlarınca denklik işlemleri yapılarak seviyeleri belirlenen öğrenciler, seviyelerine uygun okul müdürlüklerine yönlendirilerek kayıtları yapılmış ve eğitim hakkından mahrum bırakılmamıştır (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 2). MEB, 10 Kasım 1989 günü parasız yatılı okullarda göçmen çocuklarına 15 bin kişilik kontenjan ayrıldığını belirtmiş, bu maksatla başvuran 1.613 öğrenci 27 il'de bulunan okul ve pansiyonlara yerleştirilmiştir (Konukman, 1990, s. 93-94).

Bulgaristan'dan göç ettiğini ve öğretim durumunu gösterir belge ibraz eden göçmenlerin 18 Ağustos-15 Eylül tarihleri arasında kayıtları alındıktan sonra, 24 Eylül 1989'da bu kişilere özel, üniversiteye giriş sınavı yapılarak farklı üniversitelerde belirlenen on bölümden birinde devam etme imkânı sağlanmış, sınav sonucunda lise mezunu 937 kişiden 910'u üniversiteye girmeye hak kazanmıştır. Yine Bulgaristan'da bir yükseköğretim kurumuna kaydı olan yaklaşık 2 bin kişiye yatay geçiş hakkı tanınmış, üniversite öğrencisi göçmenlerden talep edenlere KYK yurtlarına yerleştirmede öncelik verilmiştir. Aynı zamanda Bulgaristan'daki yükseköğretim kurumlarından bazı sebeplerle kaydı silinen göçmenler YÖK tarafından af kapsamında değerlendirilerek eğitimlerine devam edebilmeleri sağlanmıştır. Tüm bunlarla birlikte Mayıs 1990 itibarıyla üniversite ve yüksek okullara devam eden toplam göçmen sayısı 8.320 olmuştur (Konukman, 1990, s. 93-94; Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 94, 98; Kuyucuklu, 2012, s. 286).

Ayrıca göçmen öğrencilerin giyim ve kırtasiye masraflarının büyük bölümü il ve ilçe SYDV'ler, bir kısmı da özel sektör kuruluşlarınca karşılanmıştır (Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 100). Bir defaya mahsus olmak üzere, okula başlayan öğrencilerin ailelerine; ilkokula devam eden 28.607 öğrencinin her birine 75.000 TL, ortaokul ve lisede devam eden 25.303 öğrencinin her birine 100.000 TL, üniversiteye devam eden 8.320 öğrencinin her birine 150.000 TL nakdi yardım yapılmış, SYDV'ler ve kamu kuruluşlarınca bazı öğrencilere burs verilmiştir (Konukman, 1990, s. 94).

4.5. İstihdama İlişkin Hizmetlerin Yönetimi

1989 göçmenlerinin mesleki verileri sınır girişlerinde saptanıp bu veriler ışığında illere yönlendirilmeleri, yani mesleki durumlarına göre iskân politikası geliştirilmesi gerekirken bu yapılamamıştır. Bu nedenle tarım dışı meslek sahipleri yanında, modern tarımı bilenler de tarım dışı bölgelere, İstanbul ve Bursa başta olmak üzere diğer büyük kentlere gitmiştir. Anadolu illerine gönderilmiş olanlarsa oralarda çalışma olanaklarının sınırlılığı, iklim, kültür, yakın/akrabalarından uzak kalmaları gibi nedenlerle Marmara Bölgesine geri dönmüştür. Hatta bu süreç ilk gönderildikleri tarihten itibaren 4-5 ay gibi kısa bir süre içinde neredeyse tamamlanmıştır (Kuyucuklu, 2012, s. 284-285).

Kısa sürede yoğun bir şekilde gerçekleşen 1989 göçü karşısında, kaynakları sınırlı ve işsizlik oranı yüksek olan Türkiye, çalışmak için başvuran göçmenlerin tamamını istihdam edememiş, hatta başlangıçta Türk emek piyasası için göçmenler ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Buna rağmen pek çok göçmenin Bulgaristan'daki teknik okullarda mesleki eğitim görmelerinden ve bu okullarda eğitimini tamamlayanların çalışma zorunluluğu olmasından dolayı iş tecrübesine sahip vasıflı teknik çalışanlar olmaları en büyük avantajları olmuştur. Bu bakımdan göçmenler Türk emek piyasasında var olduğu bilinen ara eleman açığını kapatabilme yönünden önemli bir potansiyel de oluşturmuştur. Nitekim ara teknik eleman niteliği taşıyanlar kısa süre sonra kolaylıkla iş bulabilmiştir (Konukman, 1990, s. 91).

Oysa, iş için müracaat eden göçmenlerin tamamı istihdam edilememiştir. Bunun birkaç nedeni olsa da en önemlisi, gelenlerin yaklaşık üçte ikisinin Bursa ve İstanbul'da yerleşme ve iş bulma konusunda ısrarcı olmaları ile göçmenlerin bir kısmının vasıflı olmaması olmuştur. İstanbul ve Bursa'daki yığılma, özellikle emek ve konut piyasaları yönünden olumsuz etki göstermiş, bu da işsizlik, konut ve uyumsuzluk sorunlarını artırmıştır (Konukman, 1990, s. 91; Hocoğlu, 2011, s. 166). Nitekim, 1989 sonunda 56.531 kişi iş-işçi bulma kurumuna, 32.429 kişi valiliklere olmak üzere toplam 88.960 göçmen iş talebinde bulunmuş, bunların %37,8'i istihdam edilebilmiştir. Ayrıca göçmenler için iş-işçi bulma kurumunca Bursa, İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Manisa, Denizli, Erzurum ve Malatya'da el sanatlarıyla ilgili mesleki kurslar açılmış ve bu eğitimler sonunda kendine iş kurmak isteyenlere Halk Bankasınca 5 milyon TL civarında Aile Kredisi verilmiştir (Maral, 2010, s. 66-67). Keza mülki idare amirleri, SYDV kaynaklarını kullanarak sanat sahibi göçmenlere berber, terzi gibi çeşitli işyerleri açmış (K14-KVK s. 3-4), göçmenlerin yerleştiği il ve ilçelerdeki çalışma ve iskân potansiyellerini tespit edip yardımcı olarak göçmenlerin istihdamını kolaylaştırmıştır (Alişoğlu & Kayıran, 2021, s. 36).

Göçmenlerin 6.942'si yükseköğretim diplomasına sahip olup talepte bulunanların çoğunun diploma denklik işlemleri YÖK'çe tamamlanmış ve kamudaki istihdamları kolaylaşmıştır (Konukman, 1990, s. 92). Bu minvalde göçten önce Bulgaristan'da öğretmenlik yaptığını belgeleyenlerden durumu MEB'ce uygun görülenler branş/formasyon konularında hizmet içi eğitime tabi tutulduktan sonra özellikle göçmen çocuklarının yoğun olduğu bölge ve okullarda istihdam edilmeleri kararlaştırılmış ve bu kişiler MEB'ce 4-5 Aralık 1989'da sözleşmeli öğretmen olarak atanmıştır. Neticede, Mayıs 1990'a kadar çeşitli branşlarda istihdam edilen 3.722 öğretmen 13 Eylül 1992'ye kadar sözleşmeleri yenilenerek devam etmiş, 14.02.992 tarihli ve 22937 sayılı genelge doğrultusunda da 17 Temmuz 1992'de kadrolu öğretmenliğe atanmışlardır (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 2). Ayrıca Bulgaristan'da yaygın olan teknik eğitim okullarından mezun olanlar halk eğitim merkezlerinde usta öğretici olarak görevlendirilerek; elektrik-elektronik, tesviye, metal, dikiş-nakış, halıcılık, arıcılık gibi konularda eğitim vermişlerdir (Kırklareli Valiliği, 2021, s. 2). Keza Devlet Personel Başkanlığı'nın 05.10.1989 tarihli yazısıyla

sağlık personeli alımları için 1435 kişilik göçmen kadrosu tahsis edilmiştir (Küçük, 2020, s. 128). Sağlık Bakanlığı'nca 266 adet tıp ve 309 adet hemşirelik diploma denklikleri tanınarak, bu kişiler istihdam edilmiştir. Bu süreçte sağlık hizmetleri alanında istihdam edilen göçmen kökenli doktor, hemşire, ebe gibi sağlık personellerin toplamı 1.239 olmuştur (Konukman, 1990, s. 91-92).

Özetle; 1989 göçmenlerinin istihdam edilebilmesi için oldukça yoğun çalışma yapılmış olmasına rağmen yerleşmek ve çalışmak için özellikle Bursa ve İstanbul'un tercih edilmesi, Türk emek piyasasının böylesine yoğun bir iş talebine cevap verebilecek kapasitede olmaması nedenleriyle ilk etapta 67.292 kişi istihdam edilebilmiştir. Resmi kayıtlara göre istihdam edilen 67.292 göçmenin 43.283'ü erkek, 24.009'u kadın olup, bunların 29.993'ü (%44,6) kamu sektöründe, 37.299'u (%55,4) özel sektörde çalışmıştır. İstihdam edilen göçmenlerin meslekleri: 20.762'si tarım işçisi (%30,6), 17.907'si sanayi işçisi (%26,6), 824'ü çeşitli kadrolarda memur (%1,2), 9.542'si yardımcı hizmetler (%14,2), 499'u emekli (%0,7), 4.970'i teknik eleman (%7,4), 1.239'u sağlık hizmetleri (%1,8), 6.293'ü serbest (%9,3), 3.722'si öğretmen (%5,5), 1.494'ü ev hizmetleri (%2,2), 40'ı engelli (%0,5) şeklindedir (Konukman, 1990, s. 92-93, 98).

4.6. Vatandaşlık İşlemleri

Vatandaşlık kavramını Üstel (2021, s. 322), bireye verilen, hak ve sorumluluk içeren yasal bir statü olarak tanımlamıştır. Töre (2017, s. 555) vatandaşlık kavramını, kapsamı devamlı değişen ve çok boyutlu bir kavram olup önceleri sadece fert ve devlet arasındaki resmi bağı ifade ederken, bugün aynı zamanda bir kimlik, haklar ve sorumluluklar yaratan hukuki bir statü olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla vatandaşlar, egemen bir devletin hükmettiği toprak parçasında eşit haklardan istifade eder ve eşit yükümlülükleri yerine getirirler.

Buradan hareketle, 1989'da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin Muhacir Kâğıdı ile Uyrak ve Aile Kütüğüne Kayıt Bildirgeleri doldurulmuş, buna istinaden göçmenlerin Soy Kütükleri çıkarılarak Aile Kütüklerine kaydedilmiştir. Bulgar makamlarınca düzenlenen pasaportları alınarak Göçmen Belgeleri verilmiştir. Alınan pasaportlar, doldurulan bildirge /formlarla birlikte Emniyet Genel Müdürlüğüne, burada yapılan incelemelerden sonra Nüfus Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne gönderilmiş, buradaki hazırlayıcı işlemlerden sonra Bakanlar Kurulu kararıyla göçmenler Türk Vatandaşı olmuşlardır (İnginar, 2010, s. 115; Eren, 2019, s. 620). Bulgaristan'a geri dönüş için başvuran ve Türk vatandaşı olmayan 29.352 göçmenin pasaportları ise kendilerine iade edilmiştir.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü yetkilileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve verilere göre Haziran 1989'dan itibaren Türkiye'ye zorla göç ettirilen 1989 göçmenlerinden; 1989 yılında 15.993 kişi, 1990 yılında 40.334 kişi, 1991 yılında 124.497 kişi, 1992 yılında 1.145 kişi, 1993 yılında 9.088 kişi, 1994 yılında 4.195 kişi, 1995 yılında 1.010 kişi, 1996 yılında 4.525 kişi, 1997 yılında 11.944 kişi, 1998 yılında 1.005 kişi, 1999 yılında 1.378 kişi, 2000 yılında 2.053 kişi, 2001 yılında 5.354 kişi olmak üzere toplam 222.521 göçmene Türk vatandaşlığı verilmiştir.

Bununla birlikte, Bulgar yönetimi 15 Haziran 1993'te aldığı kararla; 1 Haziran 1989'den sonra Bulgaristan'ı terk edenler başka bir ülkenin vatandaşlığını kabul etseler dahi Bulgar vatandaşlığına kabul etmiştir (Devlet Bakanlığı, 1994; Emniyet Genel Müdürlüğü, 1994; Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 1994). Türk vatandaşı olanlar böylece, Bulgar vatandaşlığını da alarak çifte vatandaşlık hakkına sahip olmuştur. Bulgaristan'ın 2000'de AB ülkelerine vizesiz giriş hakkı elde etmesi, 2007'de ise AB üyesi olması vesilesiyle AB vatandaşlığını da kazanan Bulgaristan Türkleri Avrupa'ya yönelmiştir.

Neticede, 1989 yılından itibaren Türk vatandaşlığına alınmaya başlanan 1989 Bulgaristan göçmenlerinin ekseriyetine ilk üç yıl içinde Türk vatandaşlığı verildiği gibi Türkiye’de kalan bu göçmenlere Haziran 1993’te Bulgaristan vatandaşlığı da tanınarak çifte vatandaş olmuş, 2007 yılından itibaren de AB vatandaşlığı kazanmışlardır. Vatandaşlık bağı ile bağlı olanlar, vatandaş olduğu ülkenin anayasası ile yasalarında tanınan haklardan yararlanmaktadır. Türkiye’deki mer’i mevzuat da, aynı anda iki vatandaşlığa sahip olma izni vermekle birlikte, başka bir ülkeden gelip Türk vatandaşı olan bir kişinin; dini, dili ve ırkı ne olursa olsun Türkiye’de doğan ve Türk vatandaşı olan bir kişiyle; seçme/seçilme, adil yargılanma, özel mülkiyet, özgürlük, çalışma, iş kurma ve sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve sosyal haklar gibi aynı haklara ve ödevlere sahip olmaktadır.

5. Sonuç

Anadolu coğrafyası, tarihin eski dönemlerinden itibaren göç konusunda hem kaynak ve transit hem de hedef coğrafya konumunda olmuştur. Dolayısıyla farklı coğrafya ve bölgelerden Anadolu’ya göçler olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Osmanlı müktesebatına dahil coğrafya ve ülkelerden Anadolu’ya daha farklı motivasyonlarla göçler olmuştur, olmaya da devam etmektedir. 1989 göçünden önce de Bulgaristan’dan Anadolu’ya toplu göçler olmuştur. Hatta yeni kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devlet inşası ekseninde ‘*Türk soyundan ve kültürüne bağlı*’ bu göçler teşvik de edilmiştir. Fakat soğuk savaş döneminin ilk yıllarından itibaren Bulgaristan’da Türk azınlığı, şiddeti giderek artan baskılara maruz kalmaya başlamıştır. Hacıoğlu’na (2020, s. 50) göre; Türkiye bu sorunları gidermek için her defasında sınır kapılarını açmıştır. Ancak Türkiye’nin, başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlar’dan Türkiye’ye göçü desteklemesi stratejik bir hata olmuştur. Zira Balkan Türklerinin önemi Türkiye’de değil, bölgesel sistemdeki dengelerde bir anlam ifade etmektedir.

Bulgaristan’daki Türk azınlığın Türkiye’ye göçü, her ne kadar Türkiye açısından stratejik bir hata olsa da Bulgaristan açısından azınlık siyasetinin ikinci seçeneği olan, ilk seçeneği asimile etmek, göç ettirme stratejine uygun şekilde cereyan etmiştir. Zira Progonati ve Hacıoğlu’na (2020, s. 51; 2020, s. 47) göre; Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerde olduğu gibi Bulgar rejiminin de azınlık sorunlarıyla ilgili bulduğu ortak çözüm: sistematik bir şekilde Türk azınlığı ya Bulgarlaştırarak / Slavlaştırarak eritmek yani asimile etmek ya da göçe yönelterek veya zorlayarak göç ettirmek şeklinde olmuştur.

Nitekim azınlık tehdidinden kurtulmanın ilk yolu eritmek ve asimile etmek, bu gerçekleşmiyor ise göç ettirmek, göçe zorlamaktır. Bu suretle artan azınlık nüfusu ya asimile ederek sisteme entegre edilecek ya da belli aralıklarla göç ettirilerek düşürülecektir (Hacıoğlu, 2020, s. 47-48). Tsvetana Gheorghieva’ya göre göçler, bir ulusal kimliğin geleceğini tehlike altında görmesinden kaynaklanmaktadır (Hacıoğlu, 2020, s. 47).

Türkler başta olmak üzere azınlıkları tehdit olarak gören Jivkov yönetimi, 1960’lı yıllardan itibaren tüm azınlığa, 1984-1989 döneminde Türk azınlığa ‘*kültürel soykırım*’ uygulamıştır (Progonati, 2020, s. 53). ‘*1989 Bahar İsyanı*’nda Türklerin eylemleri ve protestoları Bulgar yönetimin uyguladığı sert asimilasyon politikalarının başarısız olduğunu göstermiş, bu nedenle Jivkov yönetimi Türkleri göç ettirmek siyasetine yönelmiştir (Hakov, 2020, s. 31). Türklerin göçü, 1989 yılı Balkanlar jeopolitiğinin ve dinamiklerinin değiştiği zamana denk gelmiştir. Zira 1989 yılının ilk yarısında Jivkov’un komünist rejimi yaşanır iken, ikinci yarısında demokratik rejim sürecine girilmiştir (Progonati, 2020, s. 56). Türkiye, bu süreci sağlıklı okuyamamış, soğuk savaş

dinamiklerine göre hareket ederek, bitmekte olan soğuk savaş dinamiklerini ve değişimin yönünü bu olayda görememiştir.

Keza, Türklere yıllarca uygulanan baskıcı uygulamaların, sonunda bir patlamaya neden olabileceğinin veya özünde bir göç akınına tetikleyebileceğinin göz önüne alınması, kaldı ki baskıcı uygulamalar sırasında Türkiye tarafından Bulgar yönetimine ısrarla göç anlaşması teklif edilirken anlaşmasız bir göç ihtimalinin de göz önünde bulundurulması gerektiği halde Türkiye, 1989 göçüne hazırlıksız yakalanmıştır. Bununla birlikte, kabileler halinde göç başlar başlamaz hükümet, Koordinatör Bakan koordinesinde yönetim organizasyonu oluşturarak imkân ve kapasitesi ölçüsünde gerekli önlemleri de almaya başlamıştır. TBMM’de 16.6.1989’da kabul edilen 3583 sayılı Kanun ile 2510 sayılı İskân Kanunu’na ek madde 33 ilave edilerek 1989 göçmenleri de Türk kültürüne bağlı serbest ya da iskanlı göçmen olarak kabul edilmiştir.

Koordinatör Bakan’ın genel koordinasyonunda oluşturulan yönetim organizasyonu; göç konularıyla ilgili merkezi ve yerel düzeydeki tüm kurum ve kuruluşlar teşkilat yasalarının kendilerine verdiği yetki ve görev doğrultusunda göç yönetim sürecine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda göç yönetimi sürecinde; göç konularıyla ilgili Bakanlıkların merkezi düzeydeki ilgili birimleri, Edirne ve Kırklareli Valilikleri başta olmak üzere göçmenlerin geçici olarak misafir edildiği ve/veya kalıcı olarak yerleştirildiği il valiliklerinin sevk ve idaresindeki Bakanlıklar ile merkezi düzeydeki kurum ve kuruluşlarının bölge ve il düzeylerinde teşkilatlanmış bölge ve il müdürlükleri, ilçe kaymakamlıkları ve kaymakamların yetki alanında bulunan ilçelerdeki kurum ve kuruluşlar ile Türk Kızılay’ı kuruluş kanunları ve görev dağılımı çerçevesinde görev almışlardır.

Oysa, göç yönetim sürecinde; göçmenlerin giriş yaptığı Kapıkule ve Dereköy sınır kapıları olağanüstü büyük iş hacmine göre güçlendirilememiş, bu da yığılmalara neden olunmuştur. Yine göçmenlerin geçici ve kalıcı yerleştirilmeleri ile istihdam politikalarında eksiklikler görülmüştür. Geçici yerleştirme yerlerinde kalış süreleri olabildiğince kısa tutularak kalıcı yerleştirmeye hızla geçilmesi gerekirken, kalıcı iskân konutlarının tamamlanması uzun sürmüş ve buralardaki barındırma süreleri uzamıştır. Bütün bu yaşananlar göstermektedir ki, 1989 yılında Bulgaristan’dan başlayan göç hareketi karşısında Türk kamu yönetiminin kitlesel insan hareketine yönelik tutum ve kapasitesi gelişmelere göre şekillenmiştir. Mutlaka devletin geçmiş göç hareketlerine bağlı tecrübesi bulunmaktaydı, ancak müşahhas olay karşısında verilen reaksiyon, daha çok gelişmelerin gerektirdiği önlem ve uygulamalarla şekillenmiştir. Buna rağmen 1989 Bulgaristan kitlesel göç akını ve yönetilmesi, daha sonra özellikle Irak ve Suriye kaynaklı kitlesel göç hareketleri için önemli bir yakın tecrübe niteliği de taşımaktadır.

Kaynakça

- Akgün, B. (2001). Mekânsal imge-mekânsal pratik ilişki/ilişkisizliğinin Bursa'da 1950-1951 ve 1989 Bulgaristan Göçmenleri üzerinde incelenmesi (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim, Ankara.
- Akıllıoğlu, T. (1989). Bulgaristan'ın Türk azınlığa karşı giriştiği uygulamaların uluslararası insan hakları bakımından incelenmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Alişoğlu, B., ve Kayıran, M. (2021). Eskişehir basınında 1989 Bulgaristan Göçü. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 4(7), 17-40.
- Arı, T. (2004). Geçmişten günümüze Orta Doğu: siyaset, savaş ve diplomasi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arıdemir, H. ve Acar, A. (2018, Ocak-Şubat). Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yönelik sürekliliğin I. Körfez Savaşı bağlamında değerlendirilmesi. Akademik Bakış Dergisi, (65), 82-93.
- Arslantekin, S. (2019). 1989-1993 yılları arası Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göç ile gelen kişilerin kültürlenme ruhsal durum ile ilişkisi. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi.
- Atasoy, E. (2010). Siyasi coğrafya ışığında Bulgaristan Türklerinin 1989'daki zorunlu göçü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, (19), 10.
- Atasoy, E. (2011). Bizden olan ötekiler asimilasyon kısıcında Bulgaristan Türkleri. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Başaran, M. (2021). Bir köyün anatomisi ve göç (Yasenkovu). Edirne: Ceren Yayıncılık.
- Bölge Valiliği. (1992, Ekim 16). 1991 yılında ülkemize gelen Irak uyruklu sığınmacılar (1892 sayılı ve istenilen bilgiler konulu yazı eki:1). Diyarbakır.
- Uslu, İ., ve Ceylan, A. (2019). Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen kitlesel göç hareketleri ve kabul mekanizmasındaki yaklaşımlara ilişkin bir inceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye göçleri. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (36), 199-221.
- Ciğerci, N. (2016). Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da gelen Bulgaristan Göçmenleri örneği (3. Bs.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, S. (2007). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilanından günümüze)(Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çetin, T. (2008). Bulgaristan'daki soydaşlarımızın Türkiye'ye göç etme süreçlerini etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 8(1), 55-75.
- Çetin, T. (2011). Bulgaristan'dan göç eden Türk nüfusun dağılımını etkileyen coğrafi ve kültürel faktörler. Ankara Üniver-sitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 3-5.
- Çetin, T. (2015, Eylül 6). Bulgaristan'dan göç eden Türk nüfusun dağılımını etkileyen coğrafi ve kültürel faktörler. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, 71-82.
- Danış, D., ve Parla, A. (2009). Nafîle soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek ve devlet. Toplum ve Bilim, 131-158.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2004). Dünden bugüne Başbakanlık (1920-2004). (17). Ankara.
- Devlet Bakanlığı. (1991, Haziran 10). Iraklı sığınmacılar hakkında değerlendirme raporu(91). Ankara.
- Devlet Bakanlığı. (1993, Ocak 29). (898). Ankara.
- Devlet Bakanlığı. (1994, Temmuz 6). (783). Ankara.
- Dişbudak, C., Akgün, G., ve Balmumcu, Ö. (2012). Göçmenlerin Türkiye'de "yaşamaya devam etme kararlarının" sosyo ekonomik belirleyicileri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri örneği. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(2), 1-10.
- Dışişleri Bakanlığı. (1991, Temmuz 3). Iraklı sığınmacılar(7490). Ankara.
- Doğanay, F. (1996). Türkiye'ye göçmen olarak gelenlerin yerleşimi. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Edirne İl Emniyet Müdürlüğü. (2000, Mayıs 25). Soydaşlar (2126). Edirne.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (1992, Ocak 14). Irak uyruklu şahıslar (20265), 1-4. Ankara.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (1994, Temmuz 21). Soydaşların pasaportları (189930). Ankara.

- Eren, G. (2019). Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları sorunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 611-627.
- Gündüz, A. O. (2013). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk göçü (1989 Örneği). *Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 1-9.
- Hacıoğlu, A. (2020). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler. R. Ç. Ulutürk (Ed.). *Bulgaristan Türkleri'nin büyük göçü '89 içinde* (s. 35-50). İstanbul: Hiperayın.
- Hacısalihoğlu, N. E., ve Hacısalihoğlu, M. (2012). Giriş. 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık politikaları ve Türkiye'ye zorunlu göç içinde İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Hakov, C. (2020). Bulgaristan Türklerinin göçmenlik kaderi ve 1989 Göçü. R. Ç. Ulutürk (Ed.). *Bulgaristan Türkleri'nin büyük göçü '89 içinde* (s. 27-33). İstanbul: Hiperayın.
- Hergüvenç, B. (2020, June). 89 Bulgaristan göçmenlerinin kimlik kurguları üzerinden şehre uyum pratikleri: Sakarya örneği. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 3(4), 35-62.
- Hocaoğlu, B. (2011). Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler ve göçmen yerleşme alanlarında sosyo-ekonomik ve mekansal özellikler. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İçduygu, A. (2014). Göç: Son yüzyılda dünya ve Türkiye, Türkiye'nin uluslararası göç politikaları 1923-2023: ulus devlet oluşumundan ulus devlet ötesi dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Koç Araştırmaları.
- İnanç, H., ve Yazıcı, B. (2018). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler, Bulgaristan diasporası ve Uluslaşma. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 84.
- İnginar, A. (2010). Bulgaristan'dan Türk göçü (1985-1989) (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Karpat, K. (2019). Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaynak, M. (1992). Iraklı sığınmacılar ve Türkiye (1988-1991). Ankara: Tanmak Yayınları.
- Kemaloğlu, A. İ. (2012). Bulgaristan'dan Türk göçü (1985- 1989). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,.
- Kirişçi, K. (2001, January). UNHCR and Turkey: Cooperating for improved implementation of the 1951 Convention relating to the status of refugees. Mayıs 15, 2023 tarihinde *International Journal of Refugee Law*: <https://doi.org/10.1093/ijrl/13>. adresinden alındı
- Kirişçi, K., ve Karaca, S. (2015). "Hoşgörü ve çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye yönelen kitlesel mülteci akınları". M. M. Kaya içinde, *Türkiyenin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* (s. 303). İstanbul: Bilgi Ün. Yayınları.
- Kırklareli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2016, Temmuz 22). Bilgi notu ve ekleri. Kırklareli.
- Kırklareli Valiliği. (2021, Mayıs 11). Bilgi ve belge talebi. (5314). Kırklareli.
- Kırklareli Valiliği Özel Kalem Müdürlüğü. (1991, Aralık 11). Göçmen konutlarının satış işlemleri. (91/86). Kırklareli.
- Kızılay Dergisi 1989 Özel Sayısı. (1989). Kızılay, Bulgaristan'dan zorla sınır dışı edilen soydaşlarımıza yardımlarını sürdürüyor. Ankara.
- Konukman, E. (1990). Tarihi belgeler ışığında büyük göç ve anavatan (Nedenleri, boyutları, sonuçları). K. Doğan (Ed.), Ankara: Türk Basın Birliği.
- Korkmaz, N., ve Öztürk, A. (2017, Aralık). Bulgaristan Türklerinin göç süreci ve göçmenlerin Türkiye'deki iskan ve iş gücüne dayalı entegrasyonu. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 268-289.
- Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü. (2005, Mayıs). Devir işlemleri. Edirne.
- Kuyucuklu, N. (2012, Ocak 5). Bulgaristan'dan 1989 Göçünün nedenleri, oluşumu ve olası sonuçları. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi(3-4-5).
- Küçük, H. (2020). 1989 Zorunlu göçü'nün Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine etkileri (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı , Bursa.
- Lütem, Ö. E. (2012). 1984-89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan politikası ve 89 Göçü. N. Ersoy, ve H. M. Hacısalihoğlu (Ed.). *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye zorunlu göç içinde* (s. 137-169). İstanbul: Balkar & Balmed.
- Maral, F. (2010). Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı , İstanbul.

- Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı. (2022, Eylül 17). Türkiye'nin kitlesel göç yönetim kapasitelerinin mukayesesi. Ankara: İçişleri Bakanlığı.
- Neziroğlu, İ., ve Yılmaz, T. (2014). Başbakanlarımız ve genel kurul konuşmaları (Cumhuriyet hükümetleri dönemi) (Cilt 8). Ankara: TBMM Basımevi.
- Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü. (1994, Temmuz 15). Bulgar soydaşların sosyal güvenlik hakları. (55917). Ankara.
- OHAL Bölge Valiliği. (1990, Kasım 24). (5528). Diyarbakır.
- OHAL Bölge Valiliği Genel Sekreterliği. (1992, Ekim 16). Irak uyruklu sığınmacılara ilişkin istenilen belgeler. (1892). Diyarbakır.
- Okur, M. A. (2008, Ocak 1). Uluslararası hukuk ve Irak Savaşı'nın meşruiyeti. KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 9.
- Oran, B. (1993). Balkan Türkleri üzerine incelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 48(1), 130.
- Ölmez, A. (2021). Türkiye'de göçmenlere vatandaşlık verilmesi üzerine bir inceleme: 1989'da Bulgaristan'dan ve 2011'de Suriye'den gerçekleşen göçlerin karşılaştırılması. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özlem, K. (2015). Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasının analizi (1991-2014) (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne.
- Pınar, A., Yılmaz, H., Koyuncu, E. (2008). Köy hizmetlerinin yerelleştirilmesi. Ankara: TEPAV.
- Pınar, M. (2014). Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 ve 1989'da Türkiye'ye göçleri ve iki göçmen grubunun kültürel özelliklerinin karşılaştırılması: Bursa örneği (Doktora Tezi) , Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Bursa.
- Progonati, E. (2020). Balkanlar'da bir insanlık dramı: 1989 zorunlu göçü. R. Ç. Ulutürk (Ed.). Bulgaristan Türkleri'nin Büyük Göçü '89 içinde (s. 51-57). İstanbul: Hiperyayın.
- Resmi Gazete. (1989, Haziran 29). (20210).
- Resmi Gazete. (1989, Eylül 15). (20283).
- Resmî Gazete. (1989, Temmuz 4). (20215). Resmî Gazete ile yayımı : 4.7.1989 Sayı : 20215. adresinden alındı
- Ruhi, M. E. (2005). Türkiye'de özelleştirmenin hukuksal boyutu. Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD), IX(3-4), 235-290.
- Sabev, O. (2012). Osmanlı sonrası Bulgaristan'da 'yeniden doğuş' süreçleri. N. Ersoy, ve H. M. Hacısalihoğlu (Ed.). 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye zorunlu göç içinde (s. 121-136). İstanbul: Balkar & Balmed.
- Şen, H. (2020). İnsani boyutuyla 1989 Göçü. R. Ç. Ulutürk (Ed.). Bulgaristan Türkleri'nin Büyük Göçü '89 içinde (s. 84-95). İstanbul: Hiperyayın.
- Şimşir, B. N. (1986). Bulgaristan Türkleri: 1878-1985. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şirin, N. A. (2021). Göçmenlerin vatandaşlık kazanımları: 1989 Göçmenleri ve Ahıska Türkleri. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(3), 113-134. doi:DOI: 10.53443/anadoluibfd.973073
- T ve ÜDKEİD. (2013, Temmuz 25). T&BÜDKEİD'nin İçişleri Bakanlığına hitaben yazdığı 25.7.2013 tarihli yazı. Edirne.
- T ve ÜDKEİD. (2022, Şubat 13). Bulgaristan Türklerinin zorunlu göçü. (2022-2). Edirne.
- TBMM. (2002, Haziran 18). Genel Kurul Tutanağı 21. Dönem 4. Yasama Yılı 114. Birleşim. https://www.tbmm.gov.tr//develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=8002&P5=b&page1=41&page2=41 adresinden alındı
- TBMM Tutanak Dergisi. (1985, Ekim 17). Toplantı 3. Dönem 17, 19, 502. Ankara.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1986, Ocak 14). Toplantı 3. Dönem 17, 24, 336. Ankara.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1989, Haziran 15). 18. Dönem, 2. Toplantı. 29, 214. Ankara.
- Tekin, C., ve Altunsoy, Y. (2019). Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye kitlesel göçler. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi(2), 119-144.
- TOKİ Başkanlığı Göçmen Konutları Koordinatörlüğü. (2016, Haziran 23). Göçmen konutları. (24521). Ankara.

- Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı. (2004, Nisan 20). (79205). Ankara.
- Töre, N. (2017, Aralık 10). Değişen dünyada vatandaşlık. s.553-595. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/394401> adresinden alındı
- Tsoneva, D. (2005). The puzzle of the Bulgarian-Turkish interethnic cooperation in post-communist Bulgaria (Degree of Masters). Central European University, Budapest.
- Türk-Bulgar Dostluk Derneği. (1997, Mart 17). Basın bildirisi. Edirne.
- Türkiye Kızılay Derneği. (1989, Haziran 20). Devlet başkanlığına hitaben. (7421). Ankara.
- Türkiye Kızılay Derneği. (1990, Mart 6). Devlet başkanlığına hitaben. (3218). Ankara.
- Türkiye Kızılay Genel Merkezi. (1989). Faaliyet raporu. Ankara: Türkiye Kızılayı.
- Türkiye Kızılay Genel Müdürlüğü. (1990, Ocak 26). (1391, 977). Ankara.
- Türkiye Kızılay Genel Müdürlüğü. (1990, Ocak 30). (1483). Ankara.
- Türkiye Kızılayı. (2022). Türkiye'ye yönelen kitlesel göç hareketlerinin yönetimi ve idari uygulamaları. Ankara.
- Uslu, İ., ve Ceylan, A. (2019). Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen kitlesel göç hareketleri ve kabul mekanizmasındaki yaklaşımlara ilişkin bir inceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye Göçleri. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 199-221.
- Uslu, N. (2018). İslam işbirliği teşkilatı ve çatışmaların çözümü. IV. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu: Orta Doğu'da Barışı Tesis Etmek. İstanbul.
- Üstel, F. (2021). "Makbul vatandaş"ın peşinde, II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vasileva, D. (1992). Bulgarian Turkish emigration and return. *International Migration Review*, 26(2), 348-349.
- Yapıcı, Z. K. (2008). Bulgaristan Göçleri Bağlamında Türk Kadınlarının Göç Anlatıları (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yenigün Gazetesi. (1992, Eylül 12). Jirkov'un foyası ortaya çıktı. (2248).
- Yiğit, Y. (2012, December). Balıkesir'de 89 Göçü. Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute, 15(28), 157-174.

Extended Abstract

Introduction

Turkey is a country that has inevitably encountered large migration flows due to its geopolitical position and historical context. The context that can be understood with the depth of a long historical past dating back to before the Republic, Turkey has been challenged by a series migration flows in various period of its history. It is also a fact that migration flows have continued from time to time in decreasing and increasing forms around the Anatolian geography. The 1988-1991 period is one of the most remarkable periods in Turkey's history in terms of migration and migrant agenda. In this period, the influx of nearly one million irregular and protection-seeking people from Iran, Iraq, Africa and Europe, particularly from Iran and Iraq, to Turkey has been an important challenge not only for Turkish society but also for the Turkish public administration. Among these, it can be said that the reaction to more than 300 thousand migrants who were forcibly deported from Bulgaria in 1989 has a unique place. Because this reaction shows some characteristics different from the reactions shown in previous and subsequent periods. The main purpose of this study is to reveal in detail how the forced migrants from Bulgaria to Turkey have been met and what kind of a reaction has been developed in terms of public administration since June 1989.

Aiming to analyse the 1989 Bulgarian migrants' public policies and compare them with the migration phenomena before and after, this study focuses on (1) describing the specific elements of the period, (2) how the public policies were operated and (3) how they affected the reflexes given in the following periods. In this context, the 1989 migration movement is examined within the framework of the background of migration, the factors affecting the migration movement, the policies implemented during the migration process, the administrative organisation for migration, the services provided to migrants and the studies conducted.

Method

This study is a qualitative study that analyses the mass migration case originating from Bulgaria with the process analysis method and the case study design, one of the qualitative research methods, was used in the study. In the data collection method, document analysis and face-to-face interviews were primarily preferred, primary and secondary sources produced on the subject of the research were examined, and in-depth interviews were conducted with the officials involved in this migration process. The type of analysis of these data is a holistic analysis of almost the entire situation, not a specific aspect of it.

1989 Mass Migration Movements and Turkey's Reaction

From the 14th century onwards, the presence of the Turkish population in the Balkans continued for many years. From the 19th century onwards, the emerging nation-state understanding began to see the Turkish presence in the Balkans as a 'burden' in the processes of nationalisation in the region. From the late 18th century onwards, the Ottoman Empire, which was in the process of disintegration and loss of its territorial dominance, received large migration flows from the lands it had lost, especially from the Caucasus and the Balkans. Accepting these large movements of forcibly displaced populations was not a choice of either the late Ottoman administration or the early Republican administration, but a compulsion of the geo-politics.

The driving factor of the 1989 migration movement was the Bulgarian communist regime's policy of gradual and systematic dissolution of the Turkish and Muslim minority within the Bulgarian society, accompanied by policing measures, in line with the policy of creating 'One Nation' or homogenous Bulgarian nation, which it started to implement since the 1960s. In this framework, the names of Muslim Pomaks and Romans were changed until the 1980s, and in the mid-1980s it was the turn of the Bulgarian authorities to assimilate the Turks, the largest minority in Bulgaria. Demographic concerns have been the main motivation for the assimilation practices of the Bulgarian administration. At the end of the assimilation process, the idea that this policy was not successful resulted in the forced migration of Turks. Bulgaria, disregarding international conventions, forced thousands of Turks to migrate to Turkey by trains, private cars and other public transport vehicles in groups starting from 2 June 1989. From 2 June 1989 until 21 August 1989, when the forced migration from Bulgaria officially started, 311.968 migrants entered Turkey through the Bulgarian border.

The number of those who returned to Bulgaria from June 1989 to May 1990 was 133.272 persons and 28.320 families. As of the end of May 1990, 212.688 of the migrants who entered Turkey with or without visas due to reverse migration remained in Turkey.

It is possible to analyse the reasons for the returns by basically dividing them into two periods. The first one is the period when the Zhivkov government, which was at the centre of the harsh assimilation policies implemented in Bulgaria and was one of the main factors of this migration, was not overthrown, and the second one is the period after the decision of the Mladenov government, which replaced Zhivkov after he was forced to resign as the Head of State on 10 November 1989, to restore minority rights at the end of December 1989.

As soon as the migration in flows started, the Turkish government, under the coordination of the coordinating minister and under the direction and administration of the relevant governors, established a management organisation and started to take the necessary measures within its means and capacity and in an urgent manner. Turkey has demonstrated a successful migration management process, even though there are deficiencies especially in the placement of migrants in provinces, permanent settlement houses and employment.

Attempts were made to direct the migrants entering Turkey to provinces other than Bursa, Istanbul and Izmir, which are the traditional regions of Balkan migrants, but without success. Despite the incentives provided by the state, migrants preferred to stay in the provinces where they had close/relatives, and those who did not have close/relatives to settle with, even if they went to the provinces where settlement was encouraged, they moved to the provinces and regions where migrants were concentrated after a short period of time. In 41 provinces, migrants were provided with food, shelter and clothing aids in schools, dormitories, camps, public facilities and guesthouses where they were temporarily hosted for a while under the direction and management of provincial governors and district governors. They were periodically subjected to health checks by the health teams determined by the provincial health directorates in the provinces where they settled and were rapidly included in the education processes. In the face of intensive migration in 1989, Turkey, with its limited resources and high unemployment rate, could not employ all of the migrants who applied for work, and migrants even posed a serious problem for the Turkish labour market in the beginning. Between 1989 and 2001, a total of 222,521 immigrants were granted Turkish citizenship.

Conclusion

In 1989, the attitude and capacity of the Turkish public administration towards the mass movement of people from Bulgaria was shaped according to the developments. The state had experience with past migration movements, but the reaction to this event was shaped more by the measures and practices required by the developments. Nevertheless, the 1989 Bulgarian mass migration influx and its management is also an important proximate experience for the mass migration movements originating from Iraq and Syria.

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı
Akademik Görevlendirme Şube Müdürlüğü

Sayı : E-66564974-903.07.02-267926
Konu : Konferansa Katılım Daveti

01.04.2024

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının (Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı) 28.03.2024 tarihli ve E-95916564-724.01.01-19610 sayılı yazısı.

İlgi'de kayıtlı yazı kapsamında Ankara Irak Büyükelçiliği bünyesinde Hz. Hüseyin'in Arbain ziyaretinin merasimi kapsamında Irak'ta düzenlenecek olan "*Selâmın Uluslararası Arbain Ziyaretinin Bilimsel Konferansı*" ile ilgili yazı Ek'te gönderilmektedir.

Bilgilerini ve söz konusu konferansa katılım sağlamak üzere Üniversitemiz akademisyenlerinin bilgilerinin araştırma veya makaleleri ile birlikte en geç 16.04.2024 tarihine kadar Rektörlüğümüze bildirilmesi hususunda gereğini arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mümin ŞEN
Genel Sekreter V.

Ek: İlgi Yazı (1 Sayfa)

Dağıtım:

Akademik Birimlere

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: A327A486-A161-4483-8257-D40AD0F9C120

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ybu-ebys>

Adres : Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Esenboğa Merkez Kulliyesi Dumlupınar
Mahallesi Çubuk / ANKARA
Telefon No: 0(312) 906 1057 - Belge Geçer : 0(312) 906 29 60
E-Posta : personel@aybu.edu.tr
KEP Adresi : yildirimbeyazituniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Göktaş PEK

Memur

Telefon No:(312) 906 10 82

Mehmet Şevki (Yazman) as an Author of the Journal Kadro

Yazar(lar) / Author(s)

Doktora Öğrencisi, Volkan YAŞAR
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı Doktora
Öğrencisi (2023-2024)
e-posta: volkan.yasar@hbv.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 23. 01. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 23. 05. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Yaşar, V. (2024). Mehmet Şevki (Yazman) as an Author of the Journal Kadro. *İctimaiyat*, 8(1), ss. 152-163.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1424437>.

Abstract

After the National Struggle, Turkish National State was established under the leadership of Atatürk. The revolutions made one after the other were meant for the movements to protect and enable this new national state. After the World Economic Depression of 1929, the Republic of Turkey adopted the principles of statism in 1932. One can argue that the Journal Kadro, which started its publication life the same year and published 36 issues in 3 years, tried to produce a unique theory of the Turkish revolution. The articles in the journal were generally focused on culture, literature, domestic and foreign policy and the current political situation. But actually articles on economics and economy were focused. In this context, the authors of the Journal Kadro, who were motivated by Turkey's need for economic development, published original ideas on industrialisation and technological progress. In this paper, the articles of M. Şevki (Yazman) Bey in the Journal Kadro were evaluated. It attempted to reveal that the ideas and thoughts put forward by Yazman contributed to the economic, technical and scientific development of Turkey.

Keywords: Kadro the Journal, Turkish Revolution, M. Şevki Yazman, Statism, Marksizm

Kadro Dergisi Yazarlarından Mehmet Şevki (Yazman)

Öz

Millî Mücadele sonrasında Atatürk önderliğinde "Türk Millî Devleti" kurulmuştur. Bundan sonra birbiri ardına yapılan inkılaplar, bu yeni millî devleti korumak ve yüceltmek hareketidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile iktisat politikasında değişikliğe gitmiş, adım adım ilerleyerek 1932'de devletçiliğe ulaşmıştır. Aynı yıl ocak ayında yayım hayatına başlayan ve 3 yılda 36 sayısı yayımlanan Kadro Dergisi'nin bir bakıma Türk inkılabının kendine has teorisini üretmeye çalıştığını söylememiz mümkündür. Dergideki yazılar kültür, edebiyat, iç ve dış politika ve güncel siyasi durum gibi konular üzerinde durmuş ise de iktisat ve ekonomi konulu yazılar ön planda olmuştur. Türkiye'nin iktisadi kalkınma ihtiyacından kaynaklı Kadro Dergisi yazarları bu çerçevede sanayileşme ve teknolojiye ilerleme konularında özgün fikirler öne sürmüşlerdir. Bu çalışmada Kadro Dergisi yazarlarından Mehmet Şevki (Yazman) Bey'in dergideki yazıları değerlendirildi. M. Şevki'nin ileri sürdüğü fikir ve düşüncelerin Türkiye'nin iktisadi, teknolojik ve fenni gelişimine katkı sağlamış olduğu ortaya koyulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Kadro Dergisi, Türk İnkılabı, M. Şevki Yazman, Devletçilik, Marksizm

1. Introduction

The Journal 'Kadro' started its publication life in January 1932 and was published for 3 years until January 1935. In the first issue of the journal, its founders were named as Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Şevket Süreyya (Aydemir), Dr. Vedat Nedim (Tör), Burhan Asaf (Belge) and İsmail Hüsrev (Tokin). Yakup Kadri was also the main editor and publisher and Nedim Tör was the head of the editorial board of the journal. The headquarter of Kadro was in Ankara.

In fact, only Şevket Süreyya and Vedat Nedim held important positions in the Communist Party of Turkey (Ertan, 1993, 27: 551). Şevket Süreyya and Vedat Nedim were especially focused in the economic aspect of communism, saw it as a tool to save Turkey and tried to integrate it with nationalism (Aybars, 1982: p. 274).

Mehmet Şevki Bey's Kadroism was controversial. As pointed out by Temuçin Faik Ertan (Ertan, 1994: p. 46-47), apart from Şevket Süreyya's mention, there is no further information about M. Şevki's Kadroism in the articles of other authors of Kadro and other studies about the Journal Kadro. Although in some studies M. Şevki is given as one of the founding members of Kadro, which was published for 36 issues, he was not. According to our researches M. Şevki joined the staff of Kadro with his article "Electric Turkey" in its 13th issue published in January 1933 (M. Şevki, 1933, 13: p. 35-41). Afterwards, he published articles on purely technical subjects in Kadro.

M. Şevki (Yazman) Bey was born on July 1st, 1896 in the village of Germili (today Atıksaray Mahallesi) in Elâziğ. His father was Zeynel Abidin and his mother was Kamile Yazman. He completed his secondary education at Erzincan Military Rüştiyesi and Erzincan Military İdadisi (Military Middle School). After that he went to Kuleli Military High School in Istanbul. In 1914 he started his military education at the Harbiye Military Academy in Istanbul. Due to World War I. M. Şevki completed this education in 1926.

During the World War I, he served in Gallipoli, Galicia and Palestine fronts. M. Şevki participated also in all phases of the National Struggle after the World War I. He was awarded the War Medal in World War I, the Silver Medal of Honour, the Austrian Third-Class Military Order of Merit in Combat and the Medal of Independence during the National Struggle. In 1927, while holding the rank of captain, he entered the Istanbul University, Faculty of Science, Institute of Electricity and Machinery. He graduated as a High Mechanical and Electrical Engineer in 1931. On August 30st, 1945, he was promoted to Colonel. On July 12th, 1946, his resignation from military service was accepted to run for parliament. He was an elected representative on the ranks of the Democratic Party in the 9th (1950-1954) and 10th (1954-1957) legislatures in the Turkish Grand National Assembly and made more than fifty speeches and expressed his views on draft laws and bills. M. Şevki wrote articles and columns in newspapers such as Akşam and Ulus (only in Akşam we have identified more than a thousand of his articles in various disciplines, mainly military) and in Dünya, Vatan, Cumhuriyet, Yeni İstanbul, Vakit, Tan and Zafer. In addition to the Journal Kadro, he also published various articles in Journals of Konya Halkevi, Hayat Tarih Mecmuası, Tarih Coğrafya Dünyası, Çalışma (published by the Ministry for Labour), Türk Kadın Yolu, Yeni Tarih, Varlık and Savaş. Between July 1946 and February 1947, he served as Bursa Regional Director of the Ministry of Labour. He was a member of the Board of Directors of the Turkish Petroleum Corporation. He also served as the chairman of the Board of Directors of the Ankara Houses Cooperative in Istanbul. Refik Koraltan and Dr. Mehmet Fuat Umay (who was also Yazman's son father-in-law) were also members of this board. He was fluent in German

and had enough knowledge in French to understand what he read. He wrote books in the genres of history, memoirs, stories and novels, which can be considered as first-hand sources on World War I and the National Struggle. When we analyse these books, it is possible to say that his works “Türk Çanakkale”, “Mehmetçik Avrupa’da”, “İstiklal Savaşı Nasıl Oldu?”, “Büyük Taarruz Nasıl Oldu?” have a very important place in the history of Turkish warfare in World War I and the National Struggle (Öztürk, 1998: p. 371-372.). He also translated dozens of books and articles by important German historians and authors such as Prof. Dr. Franz Babinger, Otto Liman von Sanders, A. D. Mordtmann and Prof. Dr. Reinhard Stewig into Turkish. He died on 26 November 1974 in Istanbul (Milliyet, 28 Kasım 1974: p. 6).

The understanding of the Turkish Revolution is only possible years after its realization. Even if this revolution is the result of the development and maturation of some scattered intellectual movements that preceded it, it can't be attributed to any preconceived ideas because of an ideology. If the Turkish Revolution has a book, it is a living history and life itself (Safa, 1959: p. 174-175). After the National Struggle to protect the Turkish homeland from enemies inside and outside, the reform movements undertaken to ensure national unity and solidarity and to raise the Turkish nation to the level it deserves in all respects consist of the construction of the new Turkish world.

Historical materialism takes the anthropological being that Darwin brought to the door of society and examines it as a part of the social system. In social relations, man is no longer an anthropological but a social element. The life of this element is explained in social relations according to the laws of society. There is now an intermediary between society and nature. The name of this intermediary is technique. The people of society wage their war against nature by means of technique, or in other words, by means and instruments of production. The development of technique requires socialisation. Technique forms the backbone of the society. On the other hand, the economic power of a society is directly proportional to the technical development of that society. In addition, the ideology of society, its values such as language, morality, religion, law and art are also related to this technical development (Aydemir, 1968: p. 39-41).

Marxism, which understands historical materialism as a method for viewing society in terms of science, is a synthesis of German philosophy, English political economy and French socialism, which was born in Europe and developed according to European conditions where all capital movements were concentrated. Marxism did not consider the importance of national liberation struggles, it only analysed social problems from the point of view of an intensive class struggle and faced some enlightenment difficulties in the development of these national liberation movements. (Aydemir, 1968: p. 41-42).

Every revolution represents a system of ideas and is based on an ideological system. The French Revolution (1789) was one of the revolutions represented an ideological system. This system was implemented in laws before the revolution and over time it became the basis for the revolution. The Russian Revolution was also one of the revolutions based on an ideological system. This ideological system, the principles of which were determined and organised in advance, remained as the intellectual basis and basis of the revolution, with its world and social view always preserved during the revolution. In summary, Aydemir explains that the Turkish Revolution carried and represented in its own structure some of the original principles of ideas and new values meaningful on a world scale:

“At a time where nations in Western countries were ceasing to be nations, when social contradictions and class struggles within the nation threatened the survival of the nation as a nation, the Turkish revolution introduced the slogan of the nation’s independence as an entity without privileges and classes... The Turkish revolution introduced the adoption and development of high technology as a planned state control. Thus, it advocated a new national order, but one free from major contradictions and protected from violent social reactions... Instead of the colonialist national order, it proclaimed an order of nations, each politically and economically united within itself, free and equal among themselves (Aydemir, 1968: p. 93-94).”

In “One Man” written by Şevket Süreyya Aydemir the meaning of revolution and its basic characteristics are emphasised. In general, it is emphasised that the National Liberation, i.e. Mustafa Kemal’s wishes and desires, was a revolution. It has been tried to be stated that this revolution constitutes an example for countries and nations like ours and that Mustafa Kemal is the pioneer of a movement on the scale of the modern world in this respect. Aydemir expresses the definition of the Kadro Movement as follows:

“But if there is a revolution, then there must also be an explanation of this revolution, that is, an explanation of its place in history and its characteristics. Explaining a revolution means examining the objective conditions that brought about this revolution in history, compiling and synthesising its original principles from a scientific point of view. Thus, since there was a Turkish revolution, the explanation of this self-similar modern movement cannot be in contradiction with the views of Mustafa Kemal set out above¹. In fact, during Mustafa Kemal’s lifetime and under his watchful eye, an intellectual cadre endeavoured to compile, elucidate and compose the ideological principles of the Turkish Revolution from their own perspective. This movement is the Kadro movement (Aydemir, 2023: p. 428-429).”

In this context it is also possible to say that the Kadro Movement tried to create an ideology that would be applied not only in Turkey but also in colonies and semi-colonies all over the world that were hoped to be liberated soon (Kuzgun, 2013: p. 102). In this respect, the Turkish Revolution is universal. The endeavour to base the Turkish revolution on a certain ideology and to direct it accordingly is an endeavour to create an ideology that will remain valid in the future. According to them, the revolution had created its own hero and leader. This leader was Mustafa Kemal (Yuca, 2011: p. 143-144). But the theoreticians of the revolution had not emerged. In fact, it was the duty of intellectuals of this time to create ideologies on which revolutions would be based. Turkish intellectuals had not fulfilled this task until those years. The Kadro Movement felt the need to undertake this task (Turan, 2013: p. 27).

In the first issue of the Journal Kadro and in Aydemir’s work titled “İnkılap ve Kadro”, this aim is expressed as follows:

“Turkey is undergoing a revolution. This revolution is neither a mere reform nor an administrative change. Our revolution has all the intellectual elements that can be a principle for itself and a consciousness for those who will keep it alive. However, these theoretical and intellectual elements have not been compiled and organised in a system of

¹ At this point, Aydemir emphasises that Mustafa Kemal’s attitude towards doctrines was different from the behaviour of contemporary regime founders and regime leaders. In his time, Communism in Russia, Fascism in Italy, Nazism in Germany and Reformist Socialism in Democratic European countries were at the forefront and doctrinisation efforts were dominant. It was stated that Mustafa Kemal was not a man of dogma or doctrine and that the Turkish revolution had a characteristic that changed and developed according to the requirements arising from national needs (Aydemir, 2023: p. 427-428).

ideas that can be the IDEOLOGY of the Revolution.... Future generations must be educated and organised only and unconditionally according to the principles of the revolution and the ideas and principles of the revolution must be given to them as consciousness (Aydemir, 1968: p. 86-87) ... In all the circumstances of today's mysterious course of the world, it is necessary to always keep awake the fervour of our revolutionary generation, whose destiny depends on the destiny of its revolution needs..."

2. The Effect of the Economic Conditions of the Period on Kadro Journal

Talking about the conditions of this period, it should be noted that the world economic crisis of 1929 was still in full swing, the Kadroists emphasised the economic dimension of the revolution over its social and cultural dimension and generally tried to spread their views based on Turkey's needs about economic life. Therefore, the ideology mentioned above was an ideology dominated by economics. Nevertheless, it is possible to say that the articles in the journal addressed statism as a concept that would regulate all areas of both economic and social life (Turan, 2013: p. 26-27). M. Şevki's explanatory and guiding articles in the journal, which we will give below, on issues such as economic development, energy and more efficient use of existing natural resources, clearly reveal that statism was seen as a concept that regulated social life as well as economic. In addition, M. Şevki's statement "Having a national and advanced technical industry is a proven reason for the Turkish revolution (M. Şevki, 1933, 16: p. 42)" explains that the Republic of Turkey's understanding of statism stemmed from its own needs."

The World Economic Depression of 1929 caused Turkey, which had emerged from the National Struggle and was subjected to the restrictions imposed by the two 5- and 7-year terms of the Treaty of Lausanne, to face new problems². The balance of foreign trades ran a deficit. The foreign value of the Turkish currency dropped significantly in the first years. The terms of trade were unfavourable to Turkey and Turkey fell into deflation. There was a contraction in the agricultural area, especially in the cultivation area of industrial products. These problems were of such importance that the economic and political balances maintained by the Republic in the period 1923-1929 had to be resolved and re-established (Tekeli & İlkin: p. 74). Despite all these adversities, efforts were made for the reconstruction of the country, railway policy was implemented and many of the enterprises in the hands of foreigners were purchased and nationalised. Although some foreign credits were obtained in the period of 1930-1939 (Tezel, 1986: p. 184-186), the foreign trade deficit was eliminated as a result of the developments in the field of industry.

As the capitalist system began to falter, distrust of liberal politics grew in Turkey and this situation was reflected to some extent in national economic policy. On the other hand, during

² In the years 1923-30, industrialisation could not be carried out by the state. Society expected investment from the state, but the financial resources were not sufficient. These funds had been used up during the War of Independence. As a result of the population exchange with Greece, minorities who were merchants and industrialists left the country and were replaced by Turks who were farmers and labourers. On 30 August 1930, the idea of moderate statism was introduced. This idea was included in the CHF programme in 1931. In June-July 1932, the first laws were enacted. The reason for the implementation was the lack of capital, the depression of 1929 and the loss of confidence in capitalism (Tural, 2005: p. 1493-1500). The two defining features of economic policy in the period 1930-1938 were protectionism and statism. As a result, the first serious industrialisation phase began. Due to the conditions of the time, the Turkish economy was isolated from the outside world and national industrialisation was driven by state intervention (Boratav, 1989: p. 45-62). The understanding of capital through ownership was only seen in industrialisation.

the depression years, the Soviet Union, thanks to its closed economy, had entered a planned and rapid development process without the effects of the depression. This success of the Soviets mobilised Turkish statesmen. Thus, Turkey may have benefited from some of the Soviet methods as an economic policy, but emulation of socialism as a system was never seen in the understanding of statism (Boratav, 2006: p. 143-144). Afet İnan describes Mustafa Kemal's views on statism as follows:

“Neither liberalism nor socialism was accepted as an economic method. The principle of statism was born out of Turkey's needs and is a system unique to Turkey... Although it is essential for the individual to work, it is one of our important principles to involve the State in the affairs required by the general and high interests of the nation, especially in the economic field, in order to make the nation prosper and develop the country in as little time as possible.”

“... Although the term “Mixed Economy” is used for this, the principle of statism is to determine that the state must act in a programmed and planned manner in the field of economy. Since development would be achieved through industrialisation, it was accepted that it should take place within the governmental organisation and that the country should be examined and regulated in this respect. In this regard, the state's completion of all infrastructure (i.e. roads, dams, irrigation canals, electricity, etc.) and the opening of large industrial centres for operation with its own means are foremost (İnan, 2020: p. 162-163).”

President Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha, Prime Minister İsmet Pasha (İnönü) and Party Secretary General Recep (Peker) Bey were the three important figures who would determine statism. Mustafa Kemal Pasha and Recep Bey had the same ideas about statism, but they differed in practice. According to Atatürk, statism was based on the private enterprise and personal activities of individuals and the state should do what private enterprise could not do. However, Recep Bey considered this unnecessary (Gül, 1998: p. 39-40). Recep Bey was also in favour of the institutionalisation of the party. His idea that “only the party can develop and defend Atatürk's reforms and ideology” and his perception of the Journal *Kadro* as a threat in this context reveal this understanding (Ertan, 2003, 4: p. 25-26). Prime Minister İsmet Pasha was also in favour of Mustafa Kemal Pasha's idea of statism. In the 22nd issue of the Journal *Kadro* in October 1933, the month in which the tenth anniversary of the Republic was celebrated, İsmet Pasha stated that although he included private enterprise in his statist views, he did not think like the authors of *Kadro* who tied everything to the state (Başvekil İsmet, 1933, 22: p. 4-6). Prof. Dr. Mustafa Şeref Bey, General Director of Industry and Minister of Economy, believed that a factory related to public interest (the paper factory to be established in İzmit) should only be built by the state and that it was not right to have it built by private enterprise. Due to the conditions of the period, the statesman who understood and adopted statism like Mustafa Kemal Pasha was Mahmut Celal (Bayar) Bey, who was both an MP and the General Manager of İş Bank at the time. He considered it necessary to support private enterprise. Bayar would become the Minister of Economy on 9 September 1932 (Goloğlu, 1974: p. 45-47).

After this date, state intervention in the economy increased, but ceased to be an official economic policy after 1939. The period between 1940 and 1945 will be a period of war economy and the interventionist character of this period is related to the forces of war economy; it is not the result of statism. After 1946, the transition to a period in which the liquidation of statism as an official policy began (Boratav, 2006: p. 137-139).

3. M. Şevki and the Journal Kadro

M. Şevki wrote 21 articles in 20 of the 36 issues of the Journal Kadro³. In addition, Aydemir wrote 60 articles, Belge 45, Karaosmanoğlu 42, Tökin 36 and Tör 35 (Karataş & Yıldız, 2010, 14: p. 281). This situation shows that M. Şevki was one of the authors who wrote the most articles in the journal after the Kadro founders and therefore one of the most important names of the journal.

In his articles titled “Electric Turkey” and “How should the Electric Industry be in Turkey?”, he clarifies the electrification of Turkey, thus bringing the coal under the ground into the Turkish economy and the ways in which this goal can be achieved. He points out that due to the importance of electricity generation for the national economy, the state should first prepare an “electrification plan” in this direction. In doing so, he compares the distribution of electricity generation in countries such as Germany, England, France, Japan, Italy and the United Kingdom with Turkey.

The geographical and economic situation of a country provides a basis for the type of means of transport (Kurtbek, 1942: 85). Atatürk’s statement “Railways are a sacred torch that illuminates a country with the lights of civilisation and prosperity (Kocatürk, 2005: p. 406)” shows that connecting the country with a railway is a national necessity. When it is considered that only when the Ergani copper mine is fully operational, a railway that will continue to the Euphrates will consume 83,000,000 kilowatts more than the power consumed by Turkey at that time, it is understood how much it is needed (M. Şevki, 1933,14: 45). The transfer of electricity to a region will not only illuminate that region, but it will also ensure the formation and development of industry in the region. Development will accelerate with easier access to existing underground and surface resources (M. Şevki, 1933, 16: p. 42).

Regarding the issue of national fuels⁴, M. Şevki firstly referred to Turkey’s resources such as hard coal (benzene, synthesis, petrol, naphthalene, naphthalene, aviation gas), lignite (petrol), alcohol, wood and charcoal, petrol and diesel, etc.) and their abundance in the country. He explained the identification and importance of the most advantageous raw materials (hard coal and lignite) for their production and utilisation. He expressed his views on the determination

³ These articles are as follows chronologically: “Elektrikli Türkiye”, Kadro, S: 13, January 1933, s. 35-41; “Elektrikli Türkiye II-Türkiye’de Elektrikli Sanayi Nasıl Olmalıdır?”, Kadro, S: 14, February 1933, s. 45-50; “Elektrikli Türkiye III”, Kadro, S: 15, March 1933, s. 40-46; “Elektrikli Türkiye IV-Evvela Enerji Planı”, Kadro, S: 16, April 1933, s. 42-46; “Milli Mahrukat Meselesi”, Kadro, S: 18, June 1933, s. 50-53; “Milli Mahrukat Meselelerinden: Petrol ve Türkiye Petrolleri Hakkında Bir Eser” Kadro, S: 19, July 1933, s. 41-44; “Milli Mahrukat Meselesi III-İspirto”, Kadro, S: 20, August 1933, s. 37-42; “Milli Mahrukat Meselesi IV-Kömür ve Linyit”, Kadro, S: 21, Eylül 1933, s. 33-38; “Teknikte İstiklal”, Kadro, S: 22, Ekim 1933, s. 33-36; “Milli Mahrukat Meselesi V-Kömür ve Linyitlerimizden Mayi Mahruk İstihali”, Kadro, S: 23, November 1933, s. 26-32; “Büyük Sanayi Kuruluşunun Devletleşmesindeki Teknik Zaruretler”, Kadro, S: 24, December 1933, s. 33-36; “Kömür Yakan Türkiye”, Kadro, S: 25, January 1934, s. 30-33; “Harp Sanayii-Rakamların Anlattığı Sanayi”, Kadro, S: 27, March 1934, s. 44-48; “Bizde Kok ve Demir Sanayii I”, Kadro, S: 29, May 1934, s. 33-36; “Bizde Kok ve Demir Sanayii II”, Kadro, S: 30, June 1934, s. 35-40; “Sanayi Kuruluşunda Eleman Meselesi”, Kadro, S: 31, July 1934, s. 29-34; “Sanayide Norm ve Kalite Meselesi”, Kadro, S: 32, August 1934, s. 22-24; “Yapı Heyecanı”, Kadro, S: 32, August 1934, s. 37-39; “Kömür Sanayiine ve Madeni Mahrukata Doğru”, Kadro, S: 33, September 1934, s. 33-36; “Enerjide Tarife Meselesi”, Kadro, S: 34, October 1934, s. 31-33; “İleri Teknik ve İleri Sanayi Amacımız”, Kadro, S: 35-36, November 1934, s. 50-54.

⁴ M. Şevki expressed his views on the same subject in his column “Military issues” in the Akşam Newspaper 13 months before he started writing in the magazine (M. Şevki, 1933, 4828: 6).

and importance of the most beneficial ones (coal and lignite) in terms of production and utilisation. The most productive natural resource in terms of cost-benefit is oil, but oil extraction and processing cannot meet the desired need throughout the country due to the conditions of the period. The scarcity of information on the applicability of petroleum is in fact a factor that makes planning in this field difficult (M. Şevki, 1933, 19: p. 41). M. Şevki, explaining that although there were data in English, German, Russian and French on Turkish petroleum, there was no Turkish version of these data, stated that the work “Petroleum Mines in Turkey” published by Kemal Lokman Bey, an engineer, was the first and most important step in eliminating the lack of information. After criticising the work, M. Şevki drew attention to other issues that Kemal Lokman Bey thought was essential to be addressed in his other work, “Petroleum Industry”, which he promised to publish.

M. Şevki, who dealt with the issue of spirits in the issue of fuel, firstly emphasised that spirits were relatively expensive. Obtained from the wastes generated during the processing of sugar beet, spirit is a liquid fuel. M. Şevki interpreted the abundance of this by-product of sugar production and the fact that it would gradually increase as a value that should be brought into the economy (M. Şevki, 1933, 20: p. 38).

In five of his 21 articles published in the Journal Kadro, M. Şevki deals with the issue of coal and lignite, firstly giving information about what coal and lignite are, how they are used and Turkey's existing reserves. He explains by giving examples that lignite is the cheapest and the most economical fossil fuel for the country. He emphasised the importance of examining the industrial branches in which these mines could be developed prior to their extraction (M. Şevki, 1933, 21: p. 33-38).

During this period, iron constituted the biggest part of our imports. However, many parts of Turkey had very good iron. In this case, it is emphasized that iron material constitutes both the backbone of industry and economy and is extremely important in national defence:

“In countries with developed iron and armament industries, the money allocated for armament always necessitates an economic movement and expansion, whereas in other countries it will cause a contraction as it will be imported as manufactured goods from abroad... Therefore, in order for other countries to be able to continue the armament work, which is essential in the face of invading countries and in order for the money that they are destined to allocate from their budgets to be partially utilised in a beneficial way by causing an expansion in the domestic industry, it has become an absolute necessity of today to establish the iron industry, which constitutes the basis of the war industry, in their countries (M. Şevki, 1934, p. 29: 34).”

In this framework, the production of coal would ensure the cheap cost of iron and the development of coke production needed in the processing of iron. Because coke is the most needed fuel for the iron industry (M. Şevki, 1934, 30: p. 35). He also explained that it was also possible to meet the imported iron from within the country at the same price by saying, “In this context, it is a most important issue to be focused on as it allows the needs of national economy and national defence to be mutually compensated.” (M. Şevki, 1934, 30: p. 35). The by-products (ammonium sulphate, tar, benzol, gas, naphthalene, etc.) that will emerge in this production chain will meet the artificial fertiliser needs of Turkey, a country of agriculture, in the cheapest way possible. As a result, liquid fuel crops (30 per cent spirit and benzol, 40 per cent gasoline) would be produced without any industry (M. Şevki, 1933, 23: p. 32).

In his article titled “Coal Burning Turkey”, M. Şevki states that Turkey is among the countries with the richest coal mines, yet it is not utilised sufficiently, especially for heating. In order to spread the use of coal, it is imperative to produce coal stoves in mass quantities and supply them to the public at the cheapest price without seeking too much profit. A second factor in the spread of coal is to reduce the price of coal. Thus, by burning coal instead of wood, the public will be able to heat more efficiently and cheaper and the country, which is devoid of trees, will be allowed to grow green (M. Şevki, 1934, 33: p. 33-36).

During this period, the First Five-Year Development Plan (BBYSP), also known as the “Orlof Plan” due to the work of Prof. Dr. Orlof, who was invited from Soviet Russia, was drawn up (1934-1938) (İlkin, 1980: p. 270). Priority was given to industrial plants whose raw materials were or would be produced domestically, as well as projects that required large-scale industry and advanced technology and care was taken to keep operating capacity at a level that covered domestic consumption. The 44 million Turkish Lira allocated for the implementation of the plan, which came into effect on 17 April 1934, 49.9 percent was allocated to weaving, 26.9 percent to mining, 12.1 percent to paper and cellulose, 5.3 percent to the chemical industry and 4.6 percent to the ceramics industry. The remaining 1.2 per cent was allocated to sending students abroad for technical training (Tokgöz, 2007: p. 78-79).

While the First Five-Year Development Plan was being implemented, the Second Five-Year Development Plan was prepared on 20-24 January 1936 and the statesmen of the period set industrialisation as a goal for the protection of economic and political independence. The Second Plan, which was more detailed than the First Plan, envisaged housing, mining, fuel, chemicals, shipbuilding, shipbuilding land and industrial investments, as well as power plants, which M. Şevki emphasised in general terms. Due to the death of Atatürk and the approaching World War II, it was only partially implemented. 1934-1938 Planned Period Industrialisation, which is the result of the implementation of Moderate (Moderate) statism. The subtleties of this statism and its difference from other socialist and other socialist-collectivist planning is that in the First Five-Year Development Plan, the three main productions were sugar, weaving and paper; in the Second Five-Year Development Plan, coal, iron and oil were considered as the three basic black essentials.

In his other articles, M. Şevki emphasises how and in which branches the industry should develop in Turkey within the scope of statism. M. Şevki also mentions the need for skilled human resources that would arise within this framework and offers suggestions on how the deficiency could be overcome in the best and most permanent way (M. Şevki, 1934, 31: p. 29-34). In addition, adherence to national norms in the production of Turkish goods and the creation and development of these norms under state intervention and control were prioritised (M. Şevki, 1934, 32: p. 22-24). The idea that housing in accordance with the requirements and possibilities of the age is perhaps the most prominent cause of the Turkish revolution attracts attention (M. Şevki, 1934, 32: p. 37-38).

Ataturk wrote: “I remember that when it was being published, its aim was to serve the establishment and development of a profession and method unique to the Turkish nation in the nation and the country. I wish the Journal Kadro great success in this aim (Aydemir, 2023: p. 434).” His statements show that the Journal Kadro was an organisation that received support from Atatürk. M. Şevki guided the Turkish nation in this period when the Republic of Turkey was orientated towards a policy of statism for the Turkish nation to possess the newest and most

advanced techniques required by its own natural and economic conditions and to ensure its own scientific, cultural and welfare superiority through this means. However, it is possible to say that M. Şevki and other Kadroists remained faithful to Atatürk's hopes and wishes.

Various opinions have been put forward about the termination of the publication life of the Journal Kadro, which was M. Şevki's biggest journalistic activity. Kadroists, who opposed private enterprise and adopted a widespread statist approach, announced to their readers in the 34th issue that the journal would suspend its publication for a while from the next issue onwards and that the reason for this was that "the publisher Yakup Kadri Bey would leave the editorial staff due to his duty to represent our government in a foreign country". It can be argued that the Journal Kadro, which ended with Yakup Kadri's appointment to the Embassy in Tirana as a common reason and although it was ostensibly published independently of the Republican People's Party, in reality, Atatürk put an end to this formation because he wanted to bring the proponents and opponents of this formation together at a common point (Ertan, 2003, 4: p. 30).

There have been positive and negative opinions about the Journal Kadro and Kadroists. "Marxism" has been the starting point of almost all negative opinions. While circles opposed to Marxism characterised the Kadroists as Marxists and communists, circles close to Marxist thought, on the contrary, saw these people as those who harmed Marxism and sometimes even accused them of fascism (Ertan, 1994: p. 258). The Marxist theory of change is a reflection of a period following the industrial revolution and the realisation of significant changes in economic technique. In this theory, the total of production relations constitutes the economic structure of society and on this real basis the superstructure, i.e. law, political relations and all other social elements rise. Thus, the organisation of society is expressed in terms of economic structure (Dönmezer, 2004: p. 19). The Kadro Movement opposed class struggles, class conflict and the dictatorship of the proletariat and aimed to create a society different from the goals of Marxist thought (Ertan, 1994: p. 259). In this framework, it would not be correct to interpret these theories, which were utilised, as unchanging. However, the economic conditions that gave birth to the socialist nationalism of states such as Germany, Italy, etc. should be well known. Then it can be understood that Turkey's economic conditions are far from socialist views, cannot be identified with fascist nationalism and have a unique dynamic.

4. Conclusion

Socialism, which Soviet Russia was trying to spread and establish and which European intellectuals, especially France, were trying to adopt, were internationalist ideological ideas and efforts that rejected nationality. Against these ideas, which shook the world starting from 1917, Kemalism was a regime based on a completely local and national, even nationalist thought. Those who wanted to mould this regime based on the principle of national awakening with socialist interpretations searched for a national socialism. The Kadro movement emerged as an intellectual movement in contrast to Marxist and even communist groups, which had become fanatical without suffering the ordeal of ideas. The fact that this movement, whose economic theses were weak and could not overcome the templates, but whose propaganda power and skills should be considered remarkable, did not find a response among the people is a situation that should be emphasised.

Although M. Şevki Bey was not one of the founders of the Journal Kadro, he is shown among its founders in many studies. This is due to the fact that Şevket Süreyya Aydemir states that M. Şevki was among the cadre that launched the journal.

M. Şevki Bey graduated from military school and rose to the rank of colonel. In this respect, he differs from the other authors of the Journal. However, since he was a graduate mechanical and electrical engineer, all his articles were on technical subjects. It is seen that these articles he wrote on technical issues influenced the planned industrialisation policies of the country at a time when Turkey was oriented towards a policy of statism. As a result, he contributed to Turkey's economic and scientific development arising from its own needs.

References

- Akşam Gazetesi. (1932, Mart 19). Askeri bahisler - makinelerimiz için yerli mahrukat meselesi. (4828).
- Aybars, E. (1982). İstiklal mahkemeleri. Ankara: Turizm ve Kültür Bakanlığı.
- Aydemir, Ş.S. (2023). Tek adam Mustafa Kemal (1922-1938). (42nd ed.). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş.S., (1968). İnkılap ve Kadro. (2nd ed.). Ankara, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Başvekil İsmet. (1933). Firkamızın devletçilik vasfı. Kadro, 22, 4-6.
- Boratav, K. (1989). Türkiye iktisat tarihi (1908-1985). (2nd ed.). İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2006). Türkiye'de devletçilik. (2nd ed.). Ankara, İmge Kitabevi.
- Demokrat Parti IX. dönem milletvekillerine ait hal tercemesi. Dosya no: 9. sicil No: 1661.
- Dönmezer, S. (2004). Atatürk inkılapları ve sosyal değişme. Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, (2nd ed.), 13-26.
- Ertan, T.F. (1993). Kadro hareketine genel bir bakış. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 9 (27), 549-558.
- Ertan, T.F. (1994). Kadrocular ve Kadro hareketi. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ertan, T.F. (2003). Kadro dergisi niçin kapandı?. Atatürk Dergisi, 3 (4), 19-34.
- Goloğlu, M. (1974). Tek partili cumhuriyet (1931-1938). Ankara, Kalite Matbaası.
- Gül, T. (1998). Türk siyasi hayatında Recep Peker. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İlkin, S. (1979-1980). Birinci sanayi planının hazırlanışında Sovyet uzmanlarının rolü. ODTÜ Gelişme Dergisi, Special Issue, 257-289.
- İnan, A. (2020). Türkiye Cumhuriyeti ve Türk devrimi. (6th ed.). Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karataş, E., & Yıldız, İ. (2010). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kadro dergisindeki yazıları ve Kadro düşüncesinin Ankara romanına yansımaları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (14), 273-289.
- Kocatürk, U. (2005). Atatürk'ün fikir ve düşünceleri. (2nd ed.). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kurtbek, S. (1942). Harp ve ekonomi. İstanbul, İnsel Kitabevi.
- Kuzgun, M. (2018). Kemalist ideolojinin yerleşmesinde Şevket Süreyya Aydemir'in katkıları ve Kadro dergisindeki yazıları üzerine bir değerlendirme. History Studies, 10 (2), 95-112.
- M. Şevki (1934). Kömür sanayiine ve madeni mahrukata doğru. Kadro, 33, 33-36.
- M. Şevki, (1933). Milli mahruk meselelerinden II petrol ve Türkiye petroleri hakkında bir eser. Kadro, 19, 41-44.
- M. Şevki, (1933). Milli mahrukat meselesi IV kömür ve linyit. Kadro, 21, 33-38.
- M. Şevki, (1934). Kömür yakan Türkiye. Kadro, 25, 30-33.
- M. Şevki. (1933). Elektrikli Türkiye IV (evvela enerji planı). Kadro, 16, 42-46.
- M. Şevki. (1933). Elektrikli Türkiye. Kadro, 13, p. 35-41.
- M. Şevki. (1933). Milli mahrukat meselesi III ispirto. Kadro, 20, p. 37-42.
- M. Şevki. (1933). Milli mahrukat meselesi V kömür ve linyitlerimizden mayi mahruk istihsali. Kadro, 23, 26-32.
- M. Şevki. (1933). Türkiye'de elektrikli sanayii nasıl olmalıdır?. Kadro, 14, 45-50.
- M. Şevki. (1934). Bizde kok ve demir sanayii I. Kadro, 29, 33-36.
- M. Şevki. (1934). Bizde kok ve demir sanayii II. Kadro, 30, 35-40.
- M. Şevki. (1934). Sanayi kuruluşunda eleman meselesi. Kadro, 31, 29-34.
- M. Şevki. (1934). Sanayide norm ve kalite meselesi. Kadro, 32, 22-24.
- M. Şevki. (1934). Yapı heyecanı. Kadro, 32, 37-39.
- Millî Savunma Bakanlığı Arşivi. Askeri Safahat Belgesi. Sicil No: 331-50.
- Milliyet Gazetesi. (1974, Kasım 28). Vefat. (9723).
- Öztürk, K. (1998). Türk parlamento tarihi TBMM IX. dönem (1950-1954) cilt VII. Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Safa, P. (1959). Türk inkılabına bakışlar. (2nd ed.). İstanbul, İnkılap Kitabevi.

- Tekeli, İ., & İlkin, S. (1982). Uygulamaya geçerken Türkiye'de devletçiliğin oluşumu. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tezel, Y.S. (1986). Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950). (2nd ed.). Ankara, Yurt Yayınları.
- Tokgöz, E. (2007). Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2007). (8th ed.). Ankara, İmaj Yayınevi.
- Tural, M.A. (2003, December 8-12). Atatürk'ün milli iktisat politikası. In M. Cöhce & N. İnce & N. Çetinoğlu (Eds.), Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi Cilt II 2005, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Turan, Ş. (2013). Türk devrim tarihi yeni Türkiye'nin oluşumu (1923-1938). (3rd ed., Vol. 3, Issue 2). Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Yuca, S. (2011). Kadro hareketi ve kemalizm. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (2), 137-166.

Yemek, Toplumsallık ve Dönüşüm: Tokat Mutfağı Üzerine Nitel Bir Araştırma

Öz

Yemek, fizyolojik bir ihtiyaç olmakla birlikte insanlık tarihinde gündelik hayat pratiklerinde ve toplumsal ilişkilerin örgütlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu yönüyle özellikle son yıllarda sosyolojinin çalışma alanı arasında yer almaktadır. Bu noktada Anadolu mutfağı eşsiz bir imkân sunmaktadır. Tokat geleneksel mutfağı, bu mutfak içerisinde nevi şahsına münhasır önemli bir mutfak olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalenin amacı, Tokat geleneksel mutfağında yemek üretiminde ritüeller, toplumsal roller ve bunların süreç içerisinde dönüşümünü ortaya koymaktır. Bununla birlikte yemek üretimimin asli unsurları olan mekanlar ver araç-gereçlerin bu süreçteki dönüşümü de irdelenecektir. Çalışma nitel yöntem ve yarı yapılandırılmış soru formuyla derinlemesine görüşme tekniğiyle tasarlanmış, veriler betimsel analizle yorumlanarak başlıklar halinde temalaştırılmıştır. Çalışmanın örneklemini Tokat'ta yaşayan ve geleneksel mutfağa hâkim 50 yaş üzeri 10 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda Tokat geleneksel mutfağının etrafında örgütlenen rollerin ve ritüellerin önemli dönüşümler yaşadığı görülmüştür. Özgün Tokat mutfağının yaşatılması ve sürdürülmesi adına hem bireysel hem kurumsal anlamda gerekli inisiyatiflerin alınması ve etkin politikalar üretilmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Kültür, Yemek, Mutfak, Emek.

Food, Sociality and Transformation: A Qualitative Research on Tokat Cuisine

Abstract

Although food is a physiological need, it has an important place in daily life practices and organization of social relations in human history. In this respect, it has been among the study areas of sociology, especially in recent years. At this point, Anatolian cuisine offers a unique opportunity. Tokat traditional cuisine appears as an important and unique cuisine within this cuisine. The aim of the article is to reveal the rituals, social roles and their transformation in the process in food production in Tokat traditional cuisine. In addition, the transformation of spaces and tools and equipment, which are the essential elements of food production, in this process will also be examined. The study was designed with qualitative method and in-depth interview technique with semi-structured questionnaire, and the data were interpreted with descriptive analysis and the matized under headings. The sample of the study consists of 10 participant over the age of 50 who live in Tokat and are familiar with traditional cuisine. As a result of the study, it was seen that the roles and rituals organized around Tokat traditional cuisine experienced significant transformations. In order to keep the original Tokat cuisine alive and sustain it, necessary initiatives must be taken both individually and institutionally and effective policies must be produced.

Keywords: Tokat, Culture, Food, Cuisine, Labor.

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Ahmet Gökçen
Samsun Üniversitesi, İTBF Sosyoloji Bölümü,
Samsun-Türkiye.

e-posta: ahmetgokcen_47@hotmail.com.

Doktora Öğrencisi, Hümevra Bişgin

Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü Sosyoloji ABD, Samsun-Türkiye

e-posta: hmevrabisgin@gmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 16. 01. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 05. 2024

Yayım tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Gökçen, A.- Bişgin, H. (2024). Yemek, Toplumsallık ve Dönüşüm: Tokat Mutfağı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 164-179.

<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1420733>

1. Giriş: Yemek ve Toplum Üzerine

Fizyolojik bir ihtiyaç olan yemek, bütün üretim ve tüketim süreçleriyle toplumsal bir olgu olarak inşa edilmiş ve çeşitli roller ve ilişkilerle donatılmıştır. Bu rollerin ve ilişkilerin yoğunlaştığı mekânlar da (mutfak, kiler, cafe-restoran vs.) zamanla inşa edilmiştir. Bu mekânlarda inşa edilen kadim roller ve ilişkiler, toplumdaki farklılıkların arz etmiştir. Tüm bu özgünlükler, geniş coğrafyalarda sergilenen pratikler ve ortaya çıkan ürünlerle yemek; bir kimlik haline (Anadolu mutfağı, Tokat mutfağı, Türk mutfağı vs.) gelmiştir. Küresel kültür dâhil bütün kültürler yemeği önemli bir sembol olarak üretir, sürdürür ve yaygınlaştırır. Bu noktada “yemek yeme eylemi bir dizi, fizyolojik, psikolojik, ekolojik, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel süreçlerin kesiştiği bir noktada yer alır” (Beardsworth ve Keil, 2011: 20). Yemek yemenin sosyalleştirmesinin temelinde onu pişirmek yatıyor:

“Yemek pişirmek tarihte devrim yaratan en büyük buluşlardan biridir. Ancak bu, yiyeceklerin formunu değiştirdiği için değil -bunu yapmanın daha farklı yolları var- toplumu dönüştürdüğü içindir. Kültür çığ yiyeceklerin pişirilmesiyle başlamıştır. Kamp ateşi, insanları etrafına oturarak yemek yedikleri sosyal bir ortam olmuştur. Yemek pişirmek yalnızca karın doyurmak demek değildir, aynı zamanda bireyleri bir sofraya toplama ve bunu belirli zamanlarda yapma işidir. Yeni işlevler, paylaşılan zevkler ve sorumluluklar ortaya çıkarır” (Fernández-Armesto, 2007: 17).

Bu noktada yemeğin birçok işlevinden bahsedilebilir. Besin ve yemek kültürlerinin işlevsel önemi, geleneksel insanlar üzerinde daha genel monograflar yazan sosyal antropologlar tarafından da vurgulanmıştır. Örneğin, Radcliffe-Brown, Andaman adaları ile ilgili tartışmasında besinle ilgili ayinlerin ve tabuların gençler tarafından yalnızca besinlerin değerinin anlaşılmasına değil, bunun yanında topluluğun kolektif duygularının dramatize edilmesine ve bu şekilde bireyin sosyalizasyonuna olanak sağlayan araçlar olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra araştırmada gıdaların iş birliği içerisinde üretilmesi ve topluluk içerisinde paylaşılması gibi etkinlikler, karşılıklı mecburiyet ve bağımlılık gibi duyguların vurgulanmasını sağlayan böylece Andaman topluluğundaki bütünleştirmeyi pekiştiren faaliyetler olarak sunulmaktadır (akt. Beardsworth ve Keil, 2011: 104).

Yemek özellikle önemli dönüm noktalarında insanlara eşlik etmiştir. Doğum, diş çıkarma, doğum günü, sünnet, evlilik, bayram, toplantı, kutsal gün ve geceler, ölüm, ölüm yıldönümü başta olmak üzere birçok birliktelik gerek genel gerek güne özel yemeklerle sürdürülmüştür.

Toplumsallığın kaçınılmaz bir süreci olan toplumsal değişim, dolayısıyla yemeğin ve onun etrafında şekillenen roller ve ilişkilerin dönüşümünü de salık vermektedir: “Yemeğin içerdiği anlamların değişimi, bir anlamda Barthes’in deyimiyle “yemeğin grameri”ndeki değişimdir” (Gürhan, 2017: 561).

Yemek bugün, gastronomi turizmi ile birlikte insan hareketliliğinin önemli bir motivasyonu haline gelmiştir. Long’a göre Gastronomi turizmi;

“...Bireylerin kendileri için yeni olan yiyecekleri keşfetmesinin yanı sıra, yeni kültürleri ve varoluş biçimlerini keşfetmek için onu kullanmasıyla ilgilidir. Kendi tarihlerini “satmak” ve pazarlanabilir ve kamusal açıdan çekici kimlikler inşa etmek için yiyecekleri kullanan gruplarla ve bununla ilgili merakı tatmin eden bireylerle ilgilidir. Son olarak, farklılığı ve yemeğin bu farkı temsil etme ve müzakere etme gücünü fark etmek için rutinin dışına çıkan, alışılmışın dışında bir tarzda yemeğin deneyimlenmesiyle de ilgilidir” (2004: 20).

Bugün Türkiye’de yemek/mutfak sosyolojisi alanı, önem kazanmış olmakla beraber henüz literatürde önemli bir boşluk olduğu görülmektedir. Özellikle bu alanda uygulamalı çalışmaların eksikliği hissedilmektedir. Özeldde Tokat mutfağı ile ilgili sosyolojik bir çalışma, Adem Sağır (2012) tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın saha araştırması bulunmamakla beraber yemek kültürünün toplumsal dayanışma ve bütünleşme aracına dönüştüğü törenler, eğlenceler ve festivallerdeki yerini sadece literatür üzerinden ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ise öncelikle Tokat’ta yemek etrafında şekillenen ritüellere ve rollere değindikten sonra çalışmanın metodolojisi sunulmuştur. Son bölümde ise derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler başlıklar halinde temalaştırıldıktan sonra betimsel analizle okuyucuya sunulmuştur. Bu bağlamdan hareketle çalışma, Tokat mutfağını ele almakla birlikte, yemek ritüellerindeki hazırlık aşamalarında, katılımcıların belleğinde var olan toplumsal dokuyu analiz etmiştir. Katılımcılar; görüşmelerinde, yemeklerin hazırlanma süreçlerinde, kendi hayatlarına, kendi hikayelerine değinmişlerdir. Görüşülen bireyler, Tokat insanın düşünlerde, cenazede, dini bayramlarda, vs. o döneme ait detayları, hatıralarını, yaşam deneyimlerini aktarırlar. Araştırma, tarihi kültüre katkı sunmanın yanı sıra, sosyolojik bağlamda, geçmişten günümüze, yemek kültürü üzerine kentlin dokusunda bir çözümleme sunmaktadır.

2. Tokat Mutfağı: Yemek ve Ritüel

Birçok farklı kültürün harmanlanarak günümüze taşındığı Tokat mutfağı, zengin öğelerle doludur: “Kentte daha önceki dönemlerde yerleşmiş Ermeni, Rum, Yahudi ve mübadele yoluyla gelmiş Balkan Türkleri, muhacirler vd. farklı etnik gruplardan insanların bulunması ve bu grupların kültürleri ile birleşen Tokat mutfak kültürü fazlaca çeşitlilik kazanmıştır” (Mertol ve Yaylacı, 2021: 317). Yemekler, mekânlar, ilişkiler, törenler ve ritüeller o kadar fazla ki her birinden bahsetmek ciltlerce kitapları gerektirecektir. Bu yüzden bu başlık altında sadece bazı önemli öğelere değinilecektir.

Tokat’ta mekân olarak mutfağın diğer adı “işene” veya akşana”dır. Yer ocağı (yemek pişirmek için), konserveler, kurutulmuş gıdalar, peynir, kebab fırını (Tokat kebabı için), şirehane (üzüm suyu için) mutfağın önemli öğeleridir. Anadolu’da yaygın bir ritüel olan diş hediği burada da sürdürülmektedir. Tokat’a özgü olarak; yürüme çağına gelen fakat yürümeyen çocuklar, Zile ilçesindeki “Helvalı Dede” türbesine her ayın ilk çarşambası üç kere götürülür ve oraya her gidişte un helvası yapıp dağıtılır. Evlenmeye niyetlenen erkek konuyu kadınlara (anne, teyze, hala, yenge) açar ve pilav pişirtir. Babanın olduğu bu sofrada erkek bu isteğini pilava kaşık saplayarak ifade eder. Kız isteme gününde (söz) şerbet içilir. Düşünlerde konu komşunun yardımıyla sarmalar yapılır. Gelin evden alınmadan önce verilen düşün yemeğinde etli sarmaya “düşün çorbası”, “pehlili pilav” ve “un helvası” eşlik eder. Gelinin eşikte kırdığı çömleğin içine Anadolu’da yaygın tahıl ve şekerlemelerin yanı sıra elma şekeri de dâhil olur. Gelin sağ koltukaltına Kur’an, sol koltukaltına ekmek alır, daha sonra bu ekmek dağıtılır. Erkek evinde de “danişık” yemeği verilir. Bu yemek öne çıkan tür pastalardır. Misafirlerin yemek işleriyle, bayrak dikme ritüelini gerçekleştiren “bayraktar” ilgilenir. Yemek bitiminde “sini”ye para bırakılır. Kiraz festivalinde patlıcan tava, sarma ve etli dolma başlıca yemeklerdendir. Bununla birlikte öğle yemeği olarak mercimekli pilav ve bazlama da yapılmaktadır. Tokat’ta yemek mekânlarının en önemlisi bağ evleridir. Buralarda sazlı sözlü eğlencelerle yemekler yenir. “Sıra gezme” olarak adlandırılan bu ritüellerde “bat”, “hele çorbası” filibah”, çemenli, “çökelekli”, “köme”, “tatlı tarhana”, “üzüm turşusu”, “armut turşusu”, “tırtıl baklavası”, “yufka tatlısı”, “zambak reçeli” ve “Zile pekmezi”nin yanı sıra “soğukluk” adı verilen meyveler, bu gezmelerin başlıca yemekleridir.

Hamam kültüründe ise “bat”ın yanı sıra “bakkalı dolma”, “turşulu (patlıcan turşusu) ve peynir yer almaktadır. Taziye yemeği için ise koç kesilerek “kazma kürek ekmeği” denilen çeşitli yemekler yapılır. “Bulgur toplama” oyununda köyün gençleri yürütebilecekleri büyükçe bir deve yapar ve boynun çan takarak, kadın elbisesi giymiş bir erkek ve çalgıcılar eşliğinde kapı kapı dolaşarak buğday toplarlar. Bu buğdayın bir kısmıyla koyun alındıktan sonra bulgur ve et pişirilerek yoksullara dağıtılır. Bayramlarda; ziyarete gelen misafirlere etli yaprak dolması, pehlili pilav, pehlili patlıcan, yoğurtlu bütün yarma çorbası, su böreği, baklava ve sarı sarma, tırtıl tatlı yapılır. Bunun yanı sıra şehriye dökme de Tokat’ta beraberce yapılan önemli ritüellerdendir (Sağır, 2012: 2684-2689).

Tokat mutfağında kullanılan araç gereçlere baktığımızda da bunlar üç biçimde tasnif edilebilir. Birincisi yemek ve sofraya takımları içerisinde kaşık, bıçak, tabak, beyaz tabak, çini tabak, aşıya ayar sim tabak, billur tabak, sahan, sarı sahan, kâse, billur kâse, tas, badye tası, çorba tası bulunmaktadır. İkinci olarak pişirme ve servis için kebir (büyük) aşurma, kebir sini, orta sini, divan sini, nühas sini, tepsi, nühas tepsi, kolon tepsi, kazgan, tava, el dibek, el havanı, kadayıf tepsisi, kebab şişi, ağaç sini ayağı, bakraç, tencere, sofraya bezi ve evânî-i nühas sayılabilir. Son olarak içecekler için bayağı tas, sagir, kebir fincan, su billuru, kahve takımı, kahve çubuğu, kahve takımı fincanı, cezve, kahve ibriği, sagir fincan, billur fincan, teneke cezve, bayağı fincan, kebir fağfuri fincan, kebir kahve takımı kutusu, zarf, sarı zarf, sim zarf, bayağı kahve takımı, İngiliz bardağı, şişe, şişe pokal, siyah pokal, kahve değirmeni, arak takımı, arak kazganı, güğüm, nühas güğüm, su matarası, maşrapa kullanılmaktadır. Tokat mutfağında kullanılan araç gereçler ahşap, bakır¹, gümüş (sim), seramik ve cam şeklinde çeşitlilik göstermektedir. (Başol ve Alkoç, 2012: 398).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında seyyah H. J. Van Lennep Tokat’ta o dönem yemek ritüelini şu şekilde resmeder:

“Yemek için kullanılması gerektiğinde ise, kırıntılar dökülmesin diye yere büyük bir örtü (peşkir) serilir, bu sofraya divanın yakınında bir yere ya da odanın tam ortasına konur. Bu gelenek çadır kültürünün baskın olduğu Araplardan alınmış olmalıdır. Yemek esnasında hane halkının peçete niyetine kullandıkları dar ve uzun bir örtü tüm sofranın etrafına yerleştirilir. Fakat öteki zamanlarda her bir misafirin özel kullanımı için çenesinin altına koyduğu ve dizlerine kadar uzanan bir örtü verilir. Yemekler tek bir tabak içinde sıra ile sofraya getirilir ve herkes aynı tabaktan yer. Ev sahibinin küçük bir parça ekmeği yemeğin içine daldırması yahut yemeğin en güzel yerinden bir parça misafire vermesi gelenektir. Herkesin önünde tahtadan yapılmış büyük tahta kaşıklar konur ki, bu kaşıklarla tabaktan yiyecek alıp ağızınıza götürmek için birkaç defa deneme yapılmalıdır. Ekmek ise büyük şehirlerde yuvarlak somunlardan bıçakla kesilir, fakat taşrada bunun yerini mayasız hamurdan yapılan ateşte pişirilen ve sindirimi oldukça zor olan incecik ekmekler alır. Anadolu’nun bazı yerlerinde ise kaşık hiç kullanılmaz, bu yüzden kaşık kullanmak gerektiğinde bu mayasız sert ekmeklerden bir parça kopararak kaşık şekli verilir ve böylece çorba ya da yoğurt yemek için kullanılır. Yumuşayıp kaşık olarak kullanılamaz hale gelince de yenilir ve yenisi yapılır” (Kuş, 2014: 136).

Tokat’ta yöresel birçok yemekten bahsedilebilir ki bunların birçoğu gastronomik değer haline gelmiştir. Tokat kebabı, çökelikli pide, madımak, bat, bakkalı yaprak dolması, bacaklı çorba, Tokat

¹ Tokat çok eski tarihlerden beri bakırın işlendiği bir merkez görevi görmüştür. Çeşitli yakın coğrafyalardan elde edilen ham madde Tokat’ta depolanıyor, işleniyor ve başta kazanlar ve mangallar olmak üzere birçok mutfak araç gereci halinde dışarıya gönderiliyordu (Taşbaş, 2012: 268).

keşkeği, pehlili pilav bunların en önemlileridir. Bunun dışında ürün bazlı olarak yoğurtmaç, Zile kömesi, Zile pekmezi, üzüm yaprağı, bez sucuk, Niksar cevizi, Tokat çemeni, katmer, yağlı, Tokat simidi, cevizli çörek, gömbe ve kuşburnu reçelinden bahsedilebilir (Kendir ve Arslan, 2020: 132).

Tokat'ta yemek merkezli ritüeller oldukça yaygındır. Örnek verecek olursak pazar sabahı pide yaptırmak, cuma günü fırında evde ekmek pişirmek ve fırının sıcaklığıyla ertesi gün için keşkek pişirmek. Bağ evlerinde kara ocaklarda kalaylı tencerelerle bölgedeki ağaçlardan elde edilen odunlarla yemek pişirmek. Yemek pişirmede kara ocak dışında maltız (taşınabilir odun ocağı) kullanmak (Acungil, 2017: 198).

Tokat'ta yemek ritüellerinin önemli bir mekânı da bağ evleridir. İlk zamanlar kentin müreffeh sakinleri olan gayrimüslimler tarafından inşa edilen ve belirli mevsimlerde üzüm başta olmak üzere bağ ürünlerinin çeşitli biçimlerde işlenmesi ve saklanması gibi pratiklerin olduğu evler iken daha sonra bu bağ evlerinin değişim değerinin önem kazandığı ve sayfiye (yazlık) olarak dinlenme ve eğlenme için kullanıldığı görülmektedir. Bu bağ evlerinde ahır ve samanlık da eklenti olarak mevcuttu. Buralarda beslenen hayvanların eti kışın tüketilmek üzere sucuk veya pastırma yapılır. Kesilmeyen hayvanların sütünden de yoğurt, çökelek ve peynir yapılır. Gül, akzambak, vişne, erik, şeftali, kayısı, kızılıcık, elma, armut, ayva gibi birçok ürünün reçeli ve hoşafı yapılır. Domatesler salçalara döner, turşunun kurulması için biber, kelek, kavun, salatalık, döngel, lahana, domates ve fasulye hazırlanır. Biber ve patlıcanlar kışın tüketilmek için kurutulur. Kuşburnular, marmelat yapılır. Bağ üzümlerindeki üzümler ezilerek çıkan sudan sirke, pekmez, köme (cevizli) ve şarap yapılır. Üzümün sapları kışın salatada kullanılır. Yaprakları ise tuzlu suda bekletildikten (salamura) sonra Tokat'ın meşhur sarma ve dolmaları bu yapraktan yapılır. (Acungil, 2017: 156-166).

Bugün, bağ evlerinin olduğu mekânlar kentsel dönüşüme uğramakla birlikte büyük ölçüde bu bağların geçmişteki işlevini de kaybettiği görülmektedir.² Ne var ki bu bağlarda üretilen birçok geleneksel yemeğe verilen değer bugün de önemini korumaktadır. Kendir ve Arslan'ın (2020) yaptığı araştırmada, Tokatlıların yöresel lezzetlere yönelik duygusal değer algılarının oldukça yüksek çıktığı ($\bar{X}=3.82$) görülmüştür. Bir başka araştırmada ise Tokat'a gelen turistlerin Tokat yöresel mutfağından genel olarak memnun kaldıkları (%71) ve yemekler için tekrar gelmek istedikleri (%68) görülmüştür (Kendir, Özçelik Bozkurt ve Arslan, 2021).

3. Tokat Mutfağında Toplumsal Roller ve Dayanışma

Anadolu mutfağı başta olmak üzere geleneksel mutfakların pek çoğunda yemeklerin üretilmesinde birliktelik önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tokat mutfağında da bu durum açık bir biçimde kendini göstermektedir. Toprak işlerinden tutun yemeğin tüketilmesine kadar geçen süreçte "imece" adı verilen dayanışma kültürü yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu özellikle önemli gün ve gecelerde daha belirgindir: "Düğün zamanı gelince komşular ve akrabalar, dolma doldurma, piriç ayıklama gibi işlerde yardım ederek gerekirse düğünler için evlerini açarak ya da uzaktan gelen misafirleri ağırlayarak düğün sahibine yardımcı olurlardı. Aynı dayanışma düğünden birkaç gün önce düğünde yenilmesi için yapılacak Tokat sarması için hazırlıklarda görülürdü" (Dutoğlu, 2010: 25-26'den akt. Sağır, 2012:

² Bu dönüşümü ayrıntılı bir biçimde irdeleyen bir çalışma için bkz: (Aydingil, 2017).

2685). Marul çayı diğer adıyla Kurban Tepesi'ne çıkan halk, imam eşliğinde dua okunduktan sonra kurban keser, etiyle pilav pişirir ve bu pilav yoğurtla tüketir (Cinlioğlu, 2007: 390).

Toplumsal dayanışma üretilen yemeklere çoğu zaman birlikte oynanan oyunlar da eşlik eder. Özellikle şehriye dökme, bulgur işleme, yaprak desteleme gibi zamanlarda "micek çekme" adı verilen Tokat'a özgü bir oyunla karşılaşmaktadır. Bu oyun şöyle oynanır: Su dolu kaba herkes yüzük veya benzeri eşyalar bırakır. Suyun üzeri ot ve samanla doldurulur. Mani söylenerek bir eşya suyun içinden çekilir. Çekilen eşya kimin ise manide geçen sözler onun kısmeti olur. Benzer eğlencelere sıra gezmelerinde de rastlanır (Tokat İl Yıllığı, 2007: 248).

Bu dayanışma, özellikle bahar ve yaz aylarında bağ evlerinde daha çok kendini göstermektedir:

"Tek başına yapılması mümkün olmayan işlerde yakın bağlardaki kadınlar ile bir araya gelir, hem şarkılar, türküler söylenir hem de çalışılırdı. Hamurlar açılır, şehriyelik yapılır, turşular basılır, yapraklar destelenirdi... Varlıklı aileler kışlık hazırlıklarını kendileri yapmaz, bağda yapılacak işlerde yardımcı olmak üzere yanlarında bulundurdukları aileler tarafından bu hazırlıklar yapılırdı. Ortakçı, azap veya hizmetçi olarak anılan bu aileler, yaz boyunca bağın bakımından ve bağda olgunlaşan ürünlerin kışlık olarak hazırlanmasından sorumlulardı" (Acungil, 2017: 172-173).

Tokat'ta sık görülen bu dayanışma sadece kadınlar arası bir emek üretimi değildi. Burada diğer toplumsal gruplara da çeşitli roller düşüyordu. Örneğin Nevruz törenleri için kullanılacak malzemeler (bulgur, yağ, yumurta) çocuklar tarafından ev ev dolaşarak temin edilirdi. Kazanlar yaşlılar tarafından idare edilirdi. Kazanlara yağ taşıyacak çocukların yağı evlerden kazanlara taşımalarını sağlayacak ahşap kaşıklar ve kepçeler de köyün erkekleri tarafından yapılırdı (Karaman, 2008: 141-142). Lennep, buna paralel bir biçimde Tokat'ta kadınların evde, erkeklerin ise büyük kurumlarda ve halka açık yerlerde yemek pişirdiklerini belirtir (Kuş, 2014: 135).

4. Toplumsal Değişim ve Tokat Mutfağının Dönüşümü

Endüstri devrimi ile beraber dönüşen toplumsal yapılar, toplumsal ilişkileri ve dolayısıyla toplumsal olguları da dönüştürmüştü. Küresel çapta genişleyen bu değişim, Avrupa ülkelerine nazaran geç de olsa Anadolu coğrafyasına yansımıştır. Tokat mutfağının da zamanla hem mekânsal, hem ilişkisel hem de roller açısından dönüştüğü görülmektedir. Acungil (2014), bu değişimi mekânsal dönüşümün oluşturduğu etki noktasında Karşıyaka Mahallesi özelinde irdemiştir. Derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak yapılan çalışmada Acungil'in ulaştığı sonuçlar şöyle belirtilebilir: 1990 yılı sonrasında Tokat kentinde hızlı bir yapılaşma yaşanmıştır. Özellikle 2004 yılından sonra mahallenin kuzeyine doğru yapılan lüks modern konutlar, kentteki üst ve orta gelire sahip kesimleri mahalleye çekmeye başlamıştır. Mülkiyetine sahip olduğu konutta oturan ailelerin (kiracılara nazaran) mahalleye ve oturdukları kesime aidiyetlerinin fazla olduğu ve çevreleriyle ilişkilerini canlı tutmaya çalıştıkları gözlenmiştir. Evin erkeğinin çalıştığı konutlarda geleneksel ilişkilerin eşlerden her ikisinin de çalıştığı konutlara göre daha canlı olduğu görülmektedir. Mahallenin kuzey bölgelerinde eski geleneksel tüketim alışkanlıklarının izlerine fazla rastlanmazken, mahallenin ilk kurulan güney bölgelerinde eski tüketim alışkanlıklarının büyük oranda devam ettiği görülmektedir. Bu bölgede kışlık ve bayram hazırlıklarının halen eş, dost, komşularla birlikte hazırlandığı görülmektedir (2014: 359-361).

Geleneksel mutfağın geleneksel araçları, bugün gerek kültür turizmi gerekse de gastronomi turizmi çerçevesinde şehir müzelerinde veya tematik müzelerde sergilenmektedir. Bu

kapsamda Tokat Şehir Müzesinde Tokat geleneksel mutfağının öğeleri olan çoğu bakır sini, güğüm, ibrik, kepçe, kazan, tencere, sahan sergilenmektedir (Karabudak, 2023: 276).

5. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda, veri edinme yöntemi olarak yarı yapılandırılmış soru formuyla derinlemesine görüşme tekniğine başvurulmuştur. Veriler betimsel analiz yoluyla yorumlandıktan sonra çeşitli başlıklar altında temalaştırılmıştır. Araştırmadaki başlıklar şu şekildedir: Tokat mutfağındaki dayanışma ve sosyalleşmenin görünümü, iş bölümü, toplumsal roller, toplumsal cinsiyet diye adlandırılmıştır. Bunun yanı sıra tematikleştirme, Tokat mutfağında mekânın ve araç gereçlerin dönüşümü, ilişkilerin dönüşümü, Tokat geleneksel mutfağının yaşatılması şeklinde devam etmiştir. Çalışma, Tokat geleneksel mutfağı ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın evreni, Tokat geleneksel mutfağına hâkim bireyler oluşturmaktadır. Örneklemini ise Tokat ilinde yaşayan 50 yaş üzeri 10 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Amaçlı örneklem, nitel araştırma yönteminde kullanılmaktadır. Bu, araştırmacının bireyleri ve mekânları seçmesi anlamına gelmektedir. Çünkü bu kişiler, çalışma probleminin ve çalışmanın merkezi fenomenin anlaşılmasına yönelik isteyerek bilgiler verebileceklerdir. Örneklemin kim veya ne olabileceği, örneklem seçme yönteminin ne olacağı, örneklem için kaç kişiye veya mekâna ihtiyaç duyulacağı hakkında karar vermek gereklidir (Creswell, 2013: 292). Örneklem oluşturma süreci yarı yapılandırılmış soru formunda demografik bilgiler içeren soruların yanı sıra Tokat'ta geleneksel mutfakta üretilen yemeklerin hazırlık süreçleri, toplumsal roller ve gündelik hayat pratiklerine dair açık uçlu sorular yer almıştır. Araştırmanın etik kurul izni Samsun Üniversitesi Etik Kurulu tarafından alınan 08. 12. 2023 tarih ve 73902 sayılı evrakla ekte sunulmuştur.

6. Bulgular ve Analiz

6.1. Katılımcıların Durumu

Çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların en temel özelliği Tokatlı ve 50 yaş üstü bireyler olması. Bu örneklemin seçilmesinde geleneksel mutfağına hakimiyet önemli bir kriter olarak belirlenmiştir. Katılımcılar, metin içerisinde Katılımcı 1, Katılımcı 2... şeklinde kodlanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların cinsiyet, yaş ve meslekleri şöyle belirtilebilir:

Tablo 1: Katılımcılara Ait Veriler

	Cinsiyet	Yaş	Meslek
Katılımcı 1	Kadın	53	Usta Öğretici
Katılımcı 2	Kadın	53	Ev Hanımı
Katılımcı 3	Erkek	56	Aynalı Çarık Ustası
Katılımcı 4	Erkek	57	Uzman PDR
Katılımcı 5	Kadın	58	İğne Oyası Ustası
Katılımcı 6	Erkek	72	Osmanlı Feneri Ustası
Katılımcı 7	Erkek	56	Tiyatro Sanatçısı
Katılımcı 8	Kadın	77	Ev Hanımı
Katılımcı 9	Kadın	58	Ev Hanımı
Katılımcı 10	Kadın	63	Ev Hanımı

6.2. Tokat Mutfağında Dayanışmanın ve Sosyalleşmenin Görünümleri

Geleneksel mutfaklarda, özellikle bayram, düğün, taziye gibi özel günlerde yemek yiyenlerin sayısı oldukça arttığı için yemeğin üretilmesi süreci emek sarf eden üyeler arasında ortaya çıkan sosyal bağ, grup dayanışmasının sosyal hayatın merkezinde yer aldığını söyleyebiliriz. Ne var ki

modern dönemde bu durum gittikçe değişmektedir. Katılımcılar, bu süreçlerin önemi ve dönüşümünü şöyle aktarmaktadır:

“Bizim Tokat’ımızın meşhur yaprağı zaten hani hepimizin malum çok da sevilen Türkiye’de, artık dünyaya da belki çıktı. Düğünden birkaç gün öncesi de akrabalar bir araya gelip toplanıp o et dolmasının iç hazırlığı yapılır, iç harcı hazırlanır. Hanımlar, yemenilerini bağlayıp şalvarlarını çekip et dolmaları sarılır, hazırlıkları yapılırdı. Hatta uzun büyük hendekler açılırdı, düğün günü ya da sabahında o çukurlarda ateşler yakılırdı. Yemekler bunlar, benim hatırladığım düğün yemekleri özellikle günümüze döndüğümüzde bunlar artık büyük salonlarda yapılan düğünlere döndü. Yemekler, sunumlar daha farklı oldu. Eskiden normal porselen tabaklarda, çatallar, kaşıklar her şey... O düğünde bir de bulaşık yıkayan teyzeler, ablalar olurdu, onlara ayrı, böyle perdeler gerilirdi, ben hatırlıyorum yani o insanlarda rahat çalışsınlar, işte oturdukları yerde bulaşıklar yıkanır, koşturmacalar olurdu. Böyle kurulayanlar tekrar servisi yapanlar falan... Yani bir akrabamızın düğünü olacağı zaman 15-20 gün önce herkes bir plan program yapardı. Yani benim kişinin becerisine yönelik o kişinin yapacağı şey belliydi, diğerini yapıyordu. O belliydi. Bir dayanışma gerçekten çok vardı. Günümüzde dayanışma, var ama eskisi kadar değil, onu göz ardı etmeyin. Daha çok insanlar artık salona geliyorlar. Çok yakınlar hariç tabii ki istisnalar, tabii ki var içlerinde ama yemek kültürü tabii ki değişti. Artık daha basit yemekler, sunumu daha kolay yemekler ama tercihe bağlı tabii ki” (Katılımcı 1).

“Yöresel olarak bir hafta çeyizimiz vardı. Biz onu düğünden önce hafta sonu cumartesi-pazar asılırdı. Mesela pazartesiden başlardı, cumaya kadar dururdu. Komşulara tutkunluk çoktu, akrabadan çok komşularla beraberdik. Biz mesela hani kendi evinde senin işin varsa, ev sahibinin işi varsa ona iş yaptırmazlardı. O çeyiz arasında, düğün esnası arasında mesela o bir haftada ne yapılacaksa hep biri birlikte yapılıyordu. Sağ olsun o komşular, akrabalar, herkes bir şey yapardı, yani hiç ev sahibi koşturuyor, hani neyin nerede olduğunu söylüyor, ne gerekiyorsa o yapılır, müdahale ederdi... Yavrum benim, 17 yaşında annemi kaybettim. Allah bir değil bin kere razı olsun. Çevremizden, komşularımızdan olsun, akrabalarımızdan olsun bana neredeyse bir ay kadar böyle yardımcı oldular. Benim küçük kardeşim vardı, babaannem evdeydi, biliyorum ama sağ olsunlar hiçbiri gerçekten beni yormadılar” (Katılımcı 2).

“Şimdi düğünlerimiz kapıda olurdu. Salonda değildi. Yemeklerin çeşitleri olurdu. Pehlisi olurdu, işte pilavı olurdu. Soğuk ayran çorbası olurdu, yarma çorbası derler, onlar olurdu. -eğer biraz şey olmasa- içen arkadaşlara da ayrı meze yapılırdı. İşte soğuk mezeler sarımsaklı, yoğurtlu, patlıcan kızartmaları falan yapılırdı. Onlar çeşit çeşit ama kesinlikle yemeksiz düğün olmazdı. Etli dolmalar, bakla dolması onlar zaten Tokat’ın vazgeçilmezi. Yani olmazsa olmaz dediğimiz Tokat’ın en güzel yemekleri. Tabii ki hep bir arada konu komşu. Çünkü en son bizim düğünümüzü anlatacak olsa bizden sonra da salona dönerlerdi. Yani büyük kazanlar kurulurdu. Bakır kazanlar, onlar şu anda yok, hiçbir yerde yok. Kazanlar kurulurdu. İşte akrabaların büyükleri gelirdi. Yemek eli olanlar gelirdi. Daha önceden sarılan dolmalar kazanlara, pilavlara, işte helvalara böyle her kazana birer ikişer. Hele o düğün yapılacağı akşam muhakkak bulaşık yıkayanlarından tutun yemek dağıtanından kazanda her bir büyüğün eli olurdu, inanın. O zamanki, o zamanki birlik beraberlik şu an hiç yok. Zaten kardeş kardeşe, baba evlada gitmez olmuş. Şimdi o zamanki düğünlerimiz çok güzeldi” (Katılımcı 3).

Yemeğin -özellikle üretim ve tüketim süreçlerinde- sosyalleşmeye sunduğu etki yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle imeceyi gerektiren yemeklerde bu durum daha belirgindir. Bununla birlikte yemek üretim ve tüketim süreçlerine çeşitli etkinlikler eşlik etmektedir. Örneğin Tokat’a ait

yöresel yemeklerden olan bat yeme kültürü, insanları bir araya getiren özel bir etkileşim aracıdır. Katılımcılar bu süreçlerde yemeğin sosyalleştirme aracı haline gelmesini şöyle aktarmaktadır:

“Mahallede, hadi bat yapalım yiyelim, biri bir şeyini yaparken diğeri başka birini yapıyor. Bir eve yükleme değil. Evin bahçesinde, kimin bahçesi uygunsa kimi mercimeğini haşlamış, kimi cevizini getirmiş, ev ekmeğini dilimlemiş getiriyor. Yapraklar kenarda. Şimdi onun farklı bir versiyonu var. Gün mantığı, günleri de evde değil, kafelerde, lokantalarda. Herkes kendi yemeğini yesin, parasını ödesin gitsin. Birlikte sadece aynı mekânı paylaşmak var. Oysa bu bat yeme kültüründe ister mahallede ister bahçede ister hamamda. Burada insanlar aynı zamanda sosyalleşme imkânı bulmaktadır. Ciddi anlamda bir sosyalleşme aracı düşünün. Bat olmazsa kadın onun etrafında oturup hem yiyip hem birbirleriyle şakalaşıp hem de şarkılar, türküler söylemek, espriler yapmak, maniler söylemek mümkün olmaz. Aramızda bir muhabbet, bir kaynaşım olsun, ortak güleceğimiz, ortak sevineceğimiz şeyler... Mutluluklar paylaşmayı, dostlukları artırmayı, yardımlaşmayı, hepsini ortaya koyan unsurdur” (Katılımcı 4).

“Tokat batı olmazsa olmaz misafirliklerde. Evvel bat yenilir, ardından çayı ile birlikte pastası, çöreği ikram edilir. Bir araya toplanmak, eş dost bir arada sohbet etmek. Yani maksat, orada batı yemek değil. Eşinle dostunla yersin. Ben bat yapıyorum, gel beraber yiyelim. Çünkü bat olayı yalnız yenilecek gibi değil. Çay olayı gibi. Mesela kahveyi tek başına içersin, çayı birlikte içtiğin zaman daha tatlı gelir. Şu anda da gün şeklinde devam ediyoruz. En azından bu bahane ile eşinle dostunla buluşma gayretin oluyor. Şimdi hayat şartlarında herkesin işi gücü çok. Çevresi genişledi. Fırsat bulamıyor gezmeye. Gün olduğu zaman yarım saat bile olsa, ayda bir bile olsa bir araya gelmeler eskisi gibi yok ama gün yaparak devam etmeye çalışıyoruz” (Katılımcı 5).

“Bizim zamanımızda, Ermeni komşularımız da vardı. Onlarla birlikte gecelere kadar beraber şehriye dökme yapardık. Muhabbet sohbet ederdik. Bizim büyük bir oda vardı, oraya toplanırlardı. Kalabalığı kaldırırlardı, ortaya büyük çarşaf lar gererlerdi. Herkes sırayla otururdu. Hamurlar kesilir, şehriye dökerler, eski günleri yâd ederlerdi. Maniler, türküler söyler. Sesi güzel olan varsa türkü söylerdi” (Katılımcı 6).

6.3. İş Bölümü, Toplumsal Roller ve Toplumsal Cinsiyet

Kışlık hazırlık, düğün, bayram, cenaze, kandil gibi günlerde toplumsallaşmanın etkileşimin yoğun olması ile birlikte yapılan hazırlıklarda bir organizasyon vardır. Buradan hareketle yemek hazırlık süreçlerinde, gıdaların hazırlanmasında, bir iş birliği olduğu söylenebilir. Bu iş birliği beraberinde içselleştirilmiş bir iş bölümünü gerektiriyordu. Yemek üretim, sunum ve tüketim süreçlerinde hemen herkesin üstlendiği bir iş vardır. Gerek bu işlevlerin başka kurumlara devri gerek demografik dönüşüm gerekse de yeni kentsel hayat, bu iş bölümünü dönüştürdü. Dolayısıyla iş birliği, iş bölümü gibi kavramların kent dokusunda azaldığını katılımcılarla yaptığımız görüşmelerden yola çıkarak ifade edebiliriz.

“Düğün denilince aklınıza hep neşe geliyor. Hakikaten, o hazırlık süreci bir meydan muharebesi gibidir. Arka plan tartışmalıdır. Yemek oldu olmadı, helvanın dibi tuttu tutmadı. Ebe kadınlar yani büyükkadıngiller, ebeyengeler bu işi organize eder. 1980 dönemlerini anlatıyorum. Kadroyu oluştururlar. Belki iki ay önceden bu kadro oluşur. Köyde hısım akraba, şu tarihte buraya gelecek. Komşu evler kapılarını açar. Ebeneneler organize eder. Bulaşıkçı tespit edilir. Yemekler nasıl dağıtılacak, davulcu, zurnacı ayarlanacak” (Katılımcı 7).

“Evvelden, benim zamanımda, Tokmak Sokağında, evlerin arkaları hep bahçeydi. Orada komşularımız çok iyiydi. Çok iyi anlaşırđık. Herkesin yapacağı işi sıraya koyardık. Kuşburnunu yapardık. Komşularım gelir, yardım eder. Bir traktör domates gelirdi. Salçamızı

yapardık. Üzüm suyu işlerimiz biter, bütün komşularımızla beraber onlarınkini bitirirdik. Ondan sonra yufkalarımızı açarız. Eriştelerimizi keseriz. Bacaklı çorbamızın hamurunu keseriz. Üçgen mantımızı keseriz. Birlikte akide şeker edebilir misin? Akide şeker alınırdı. Şehriye dökerdik. Gece hem otururduk hem de uzun şerit halinde büke büke şehriyemizi dökerdik. Konservelerimiz olurdu. Her şey sırayla. Hiçbir komşum da geri kalmazdı. Şimdi ise erişteleri, Sivas'ta bacım var, makarnaları onlar açıyorlar. Makinaları da var kıpır kıpır kıyıyorlar” (Katılımcı 8).

“Hamurlar, erişteler, çorbalıklar, makarna, kuskuslar falan yapılırdı. Yufkalardı. Akrabalar el birliğiyle mesela, bugün derdim ki “Erişte yapacağım.” Bana toplanır gelirlerdi. Tahtasını alan, oklavasını alan, erişte yapılır, çorbalık yapılır. Akrabalar arasında bir dönüşüm oluyor. Akrabalar arasında 15-20 gün devam eder bu hamur olayı. Ondan sonra, hani sebzeler çıkmaya başladığında konserve olayları, kurutmalıklar... Meyvelerden kompostolar yapılır. Erik zamanı erikleri kurutursun. Elmaları kurutursun” (Katılımcı 5).

“Hanımlar, bir imece usulü gibi yufkalar, erişteler, su börekleri açılır. Birkaç gün bir hanıma yapılıyorsa, diğer komşulara, annem neredeyse on gün yardım ederdi. Annem, çok güzel hamurlar açardı. Şimdiye baktığımızda, üzücü ama bu hazırlıklar neredeyse yok gibi. Artık insanlar evlerinde, konservesini yapıyor” (Katılımcı 1).

“Sulusokakta, kendi mahalleimde cenaze olduğu zaman, hane halkından kimse iş yapmaz. En azından üç gün, hane halkı ne gelen misafirle ne de yemekle uğraşır. Akrabadan birileri, komşular, kadınlar, yemekleri hazırlamakla, erkekler ise yemekleri taşımakla görevli” (Katılımcı 3).

Erkek katılım cılar, görüşmede erkeklik ve et arasındaki ilişkiye değinir. Erkek katılımcı, “homososyalmeân” olan mangal başında, erkeğin mangalda yaptığı eti kamusal alanda yaparak toplumsal rolüne, hegemonik erkeklik rolü atfeder. Evde et yemeği yapılacaksa, yemek yapma rollerinde ev içi rol, kadına atfedilmektedir. Erkekliğe atfedilen bu rol, erkeklerin toplumsal anlamda bir “erkek” olmaları ve hegemonik erkeklikle iş birliği yapabilmeleri açısından önemli ölçüde işlevsel bir stratejiye tekabül etmektedir (Çarpar, 2020: 269). Aynı zamanda, katılımcılar, yöresel Tokat kebabı gibi et yemeklerinin daha çok erkekler tarafından yapıldığını, onu hazırlarken duydukları hazı paylaştılar. Bunun yanı sıra, kadın ve erkeklerin düğünlerde, bayramlarda, cenazelerde, kış hazırlıklarında edindikleri iş bölümündeki görevlerinden de bahsettiler.

“Kebab denilince zaten erkek işi. Yani piknik alanına çıktığın andan itibaren evin dışında bir yeme işi yapılacaksa et işleri ise bu iş. Bu tarihte, sanat tarihinde, arkeolojide, sosyolojide ilkel döneme gitmek diye bahsederler. Yani o mantıkla avcı, toplayıcı grubu gibi bakarsın. Erkekler avcı işi, koruyucu kollayıcı. Oysa evde olsa aynı eti kadın pişiriyor. Dışarıdasın, ateşi yakıyorsun, pişiriyorsun, Erkekler daha çok kebabın hazırlığını yapıyor. Salata yapılacaksa kadın kısmına bırakıyorsun” (Katılımcı 4).

“Bağ evimiz vardı. Babam da kebab yapımında çok iyiydi. Babam hayatta iken gerçekten hazır kebab yemedik. Yedirmezdi de zaten. Onun özel eti, ocağı ayırdı. Özel ocak yaptırmıştı. Kebab ocağı var. Odun ateşi yanıyor. Ortada şişlerin takıldığı bölüm var. Rahmetli babam, çok büyük bir kebab ocağı yaptırmış. Babama yardım ederdim. Güzel et yemeği yapma kültürü dedemden gelmiş olabilir. Ablam bu sırada bahçe ile uğraşır. Ben de babama çok yardım ederdim. Kızım bak şimdi, derdi. Şişe önce kuyruk yağını, sonra patlıcanı, patatesi koyarak sıralaması nasılsa” (Katılımcı 1).

“Rahmetli dayım Tokat kebabını yapardı. Ramazan'da komşuları, akrabaları toparlardı. Kebab yedirmedeği kimse kalmazdı” (Katılımcı 2).

“Düğün hazırlık sürecinde, Fenkilere³ haber edilir, odun, kömür alınır. 6-7 çuval kömür, odunlar gelir. Bu işleri erkekler organize ederdi. Camilerden aşurmalar getirilir. Her mahalle camisinin muhakkak kocaman bakır aşurmaları, bakır leğenleri, pişirmek için büyük tahta kürekler, kepeçler, kevgirler vardır. Çalgıcı, davulcu, zurnacıyla erkek muhatap olurdu” (Katılımcı 7).

6.4. Tokat Mutfağında Dönüşümün Görünümleri

Yemek ve yemek sürecindeki emeğin dönüşümü belirli süreçlerin dönüşümüyle oluşmaktadır. Tokat geleneksel mutfağın dönüşümü de hem yemeğin üretildiği mekânların hem yemeğin hazırlandığı araç gereçlerin hem de yemeği hazırlayan bireyler arasındaki ilişkilerin dönüşümüyle beraber gerçekleşmektedir.

6.4.1. Mekânın Dönüşümü

Tokat ilinde yemek ritüellerinin önemli bir mekânı da bağ evleridir. Bağ evlerinde meyvelerin oluş sırasına göre, kadınları bir dizi işler beklerdi. Gül mevsimiyle başlayan reçeller, şuruplar, kirazlar, dutlar, şeftali, elmalardan yapılan hoşaf lar bağ evlerinin gölgesinde yapılırdı. Şıralık üzümler, köme, pekmezler vardı. Bağ evlerinde sebzenin bol olması, Tokat kebabının burada olmasıyla kışlık yiyecek hazırlıklarıyla komşuların yardımlaşması, eğlenceye dönüşerek işler ortaklaşa tamamlanırdı. Osmanlı medeniyetinin gölgesinin sürdüğü o yıllarda, Ermeni komşularla birlikte sevgi, hoşgörü ile kucaklanırdı. Bağ evlerinde, hafta sonu misafirler eksik olmazdı. Günümüze baktığımızda ise bağ evlerinin çoğunun kentsel dönüşüme uğradığını, geçmişteki işlevini kaybettiğini söyleyebiliriz. Fakat Tokat ilinde mevcut olan bağ evlerinin restore olduğunu da dile getirebiliriz. Katılımcılar, geçmişten bugüne bağ evlerinin işlevsel dönüşümünü şöyle aktarmaktadır:

“Erenlerin o tarafta, rahmetli anneler bağ kiralardı. Bağ kültürü vardı. Eskiden Tokat’ın yerlilerinde bağ kültürü çoktu. Her sene bağ tutarlardı. Bağa taşınırlardı. Şimdi Tokat insan yığını, araba yığını... Bahçeler kalmadı ki. Kaşıkçı Bağları’nda bizim bahçemiz vardı. Çok güzeldi. Orayı müteahhide verdiler. Bağ evlerinde, çilek, zambağım vardı. Çilek, ayva, frenk üzümü reçeli, gül reçeli, elma bulursam reçel yapardım” (Katılımcı 9).

“Bağımız vardı. Dedemin at arabasına binerdik. Bağa giderdik. Kiraz, üzümler toplardık. Satılan satılırdı. Satılmayan dağıtılır, konu komşuya verilirdi. O günler çok güzeldi. Çöpe dökmezler, dağıtırlardı. Sulusokakta Ali Paşa Camininin orada ahşap bir evimiz vardı. Hayat vardı. Üzümler bağdan kesilir getiririz... Şire, cevizli sucuk, kömeler, pestiller yapardık. Oralar viran oldu şimdi. Birlik oluyorduk, şimdi yalnızlaştık. Evlerimiz büyüdü, biz yalnızız” (Katılımcı 3).

“Komşularla hep birlikte, öbür evde arkası bahçeli idi. Gece üçe kadar kuşburnu kaynatırdık. Katmerler yapardık. Her gün birimize. Şimdi komşuluk da yok. Bunları yapan da yok. Herkes hazır yiyor” (Katılımcı 10).

³ Fenk, bir kasabanın adıdır. Şu anki adı Çat olup Tokat’a bağlı bir beldedir.

6.4.2. Araç Gereçlerin Dönüşümü

Tokat mutfağının en önemli yemeklerinden olan has yaprakla yapılan sarma ve fırın keşkeği için özelliği olan dolma tenceresi kullanım amacına göre çeşitli formlarda kullanılmaktaydı. Pehlili pilav sunumlarında, bakırdan yapılmış kapaklı sahanlar tercih edilirdi. Kulaklı sahan, bakraç, kulplu kazan, aşırman kazanlar, honça tepsisi, Tokat mangalı da kullanılmıştır (Boşdurmaz, 2021:141-146). Günümüzde ise mekânın dönüşümü, beraberinde mutfak mekânının dönüşümünü, endüstrileşmenin yaygınlaşması da mutfakta kullanılan araç gereçlerin dönüşümünü salık verdi. Yemek pişirilen kaplar bakırdan emayeye, oradan sırasıyla alüminyum, teflon, granit, seramik ve döküme dönüştü. El ve mekanik mutfak araçlarının yerini elektrikli/elektronik araçlar aldı. Odun ateşi, gaz ateşine; yer sofraları masalara evrildi. Tokat geleneksel mutfağı özelinde de katılımcılar bu dönüşümü şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Şimdi eskiden mesela, her evde bakır kaplar vardı. Şimdiki gibi değil. Kalaylı dolma kazanı vardı. Leğenler, tepsi, süzgeç bile bakırdandı yani. Pilavlık sahanlar, senede veya beş ayda bir kalaya gönderirlerdi. Tertemiz pırıl pırıldı. Gerçi kalaycılık işleri benim de elimden geçti. Rahmetli dayımın dükkânı vardı. Şu anda bizim evde hiç bakır kalmadı. Şimdi yemek pişiriyorsun, buzdolabına koyuyorsun, bakırda yemeği bekletemezsin” (Katılımcı 6).

“Bakır kap, bakır sahan olmayınca ev eksik kabul edilirdi. Bakır dolma kazanları, düğünlerde kullanılan bakır leğenler var. Büyük yemek kazanları, bakır leğenlerimiz var. Hatta cenazeyi yıkamak için kullanılan bakır kazanlar mevcut. Bakır bir anda biten bir şey değil. Kalay da bir anda bitmiyor. Çinko kaplar, teflonları kullanıyorsun sonra atıyorsun. Bakır aslında bir kazanç” (Katılımcı 4).

“Kuşburnu, salça bakır leğenlerde kaynatılıyor. Sonra da kalaylatılıyordu. Bakırcı torunu olduğumdan, bizim iş evinde dedem, kaplara kalaylama yapardı. Sonra, emaye, çinkolar alüminyum kullandık” (Katılımcı 2).

“Dolma, keşkek bakır kazanlarda yapardık. Bakırı çok severdim. Mesela, su böreğini bakır tepside yaptığımda çok lezzetli. Alüminyum tepside yapılanda, lezzet olmuyor” (Katılımcı 10).

“Bakırı kalaylamak, kolay değil. Geçim çok zorlaştı. Tabii ki insanlar için de zor. Hayat şartları çalışan insanlar çoğaldı. Eski bir düzen yok yani. O zamanlar, bakırı kalaylamak uygunmuş. Şimdi bir de çalışan hanımlar, airfryer alıyorlar. Hemen yemek pişiyor. Mikrodalga fırın kullanıyorlar. Sağlıklı değil” (Katılımcı 9).

6.4.3. İlişkilerin Dönüşümü

Geleneksel toplumlarda yemeğin üretilmesinde komşu, en önemli toplumsal üyelerden birisidir. Komşu sadece yemekte değil, birçok süreçte kendisine başvurulacak kişidir. Alver’in makalesinde de değindiği gibi komşu; paylaşma, dayanışma, insandan insana yol yapmanın, köprü kurmanın gerekliliğini, insanı ve toplumsal hayatın var olabilmesi için böyle olmasının bir nişanesidir. Komşu bir anlamda insana sunulan bir nimettir. Komşuluk, öteki ile kurulan bir bağ olmakla birlikte insanın kendisine de başka bir gözden bakma olanağı sunar (Alver, 2013:25). Tokat geleneksel mutfağında da komşu nerdeyse ailenin bir üyesi gibi birçok süreçte rol üstlenen bir konuma erişmiştir. Günümüzde bu ilişkilerin yok olmaya yüz tuttuğu ya da en iyi ihtimalle yüzeyselleştiği konusunda katılımcılarımız hemfikirdir:

“Geçmişte çok küçüktüm, ilkokul 3’e gidiyordum. Babam benim rahatsızdı, annem de ona bakardı. Eski bağ kültürümüz vardı bizim, Yazın oraya taşınırdık. Ev şehriyesi dökülürdü Ramazanlarda. Makarnalar kesilirdi. Taze yufkalar açılırdı. Babana bakıyorum kızım, derdi. “Hadi sen o teyzenle git, canın sıkılmaz.” Onlarla şehriye dökmeyi öğrendim. Makarna

kesmeyi, hamur açmayı. Her şeyi komşularımdan öğrendim. Toplanır bütün mahalle, bir gün birinin, bir gün birinin eriştesi yapılır. Şehriyesi dökülür yufkası, tatlısı açılırdı. Eski komşularımdan öğrendim. Şimdiye baktığımda da Tokat batı yaparım, kışın lahana sarması, komşuları bir araya getirmeye çalışıyorum. Bu benim içimden geliyor. İnan ki şu an akrabalık bile kalmadı. Geçmişçi gerçekten çok özlüyorum” (Katılımcı 9).

“Bir komşunun çocuğu evleneceği vakit, kız tarafı olsun, erkek tarafı olsun, komşular bir araya toplanırdı. Etili dolmalar bir hafta önceden sarılır. Bir tarafta düğünler olur, bir tarafta yemekler pişer, bir yandan da insanlar eğlenirdi. Şimdi ise düğün salonları tutuluyor. Eski adetler kalktı” (Katılımcı 6).

“Sohbet etme, konuşma vardı. Bizim mahallede üç tane nenemiz vardı: Lütfiye, Hayriye, Metin nene. Onların hep hatıraları ile yaşıyorum. Böyle deşarj oluyorum. Bizim yetişmemizde, mesela o ramazanlardan önce Fadime yenge ekmekler yapmış. Fırını vardı. Bahçesi müsaitti herkesin, Fadime yenge duldu. Şimdi dul olmak sultanlık. O zaman dul olmak büyük bir sıkıntı. Çocukları var, onlar yemek yiyecek, maaş yok. Tabii şimdi herkesin maaşı var. Maaş olduğu için sıkıntı olmuyor. Onun için o zaman dayanışma vardı. Ramazan’da şenlik yapardı. Çünkü herkes fitresini, zekâtını, yardımını Fadime teyzeye yapardı. Herkes ne aldıysa ona da alırdı. Ferahlardı herkes. Birlik beraberlik, aynı şeyi hissetme. Şu an pek yok. Hissiyat azalması var. Bayramlarda hazırlıkta da şimdi, ben şuna akıl erdiremiyorum: Marketlerde ana baba günü, millet harıl harıl şeker, kuruyemiş alıyor. Bu şekeri kim yiyor? Kimse kimseye gidip gelmiyor. Kendileri yiyorlar demek ki” (Katılımcı 7).

“Ben 17 yaşında annemi kaybettim. Allah bir kere değil, bin kere razı olsun çevremdeki komşularımdan, akrabalarımın. Neredeyse bir ay boyunca bana yardımcı oldular. Ramazan’da mesela biz apartmanda arkadaşlarımız, büyüğümüz, küçüğümüz vardı. Mesela hatim okuduğumuz evde, ev sahibinin yemeğini, menüye göre yapıp elimden geldiği kadar ev sahibine yardım edip orucumuz hep birlikte açıyorduk. Şu anda da yaşatmaya çalışıyoruz ama ben yaşatsam karşıdaki bu duyguyu yaşatmıyor. Bir araya gelmeyi istemiyor. Kandil olduğunda helvasız bir kandil geçirmezdik. Onları her kapıya dağıtırdık. Ramazanlarda mesela mahalle aralarında, Bahçelievler’de sahurda sacları kurup gözlemeler yapardı. Semaverler yanardı. Oruç tutsun tutmasın komşularımızla bir koşuşturma içinde sahurumuzu yapardık” (Katılımcı 2).

“Bizim mahallede Ermeni aileler vardı. Almanya’ya göç ettiler. Yıllar sonra torunu göndermiş, annemin ismini vermiş, bulun diye. Annemin resmini çekti götürdü. Komşuları bir araya topladı. Resmini çekti götürdü. Yani demem o ki sevgi varmış. Tutkunluk varmış. Şimdi komşuluk kalmadı” (Katılımcı 6).

6.5. Tokat Geleneksel Mutfağının Yaşatılması

Geleneksel mutfaklar modern dönemde bir yandan yok olmayla karşı karşıya gelirken öte yandan gastronomi turizminin bir ögesi olarak dönüşmek suretiyle varlığını sürdürmektedir. Geleneksel araçlar, geleneksel yöntemler ve geleneksel mekânlar büyük ölçüde yitirildiği için bu gastronomi merkezli bu girişim çok sınırlı kalabilmektedir. Yine de -en azından- geleneksel mutfağa dair hafızanın korunmasında önemli inisiyatifler olarak görülebilir. Türkiye’de bazı şehirler bu noktada ön plana çıkarak gastronomi turizminin merkezi konumuna gelmişlerdir. Bu noktada oldukça zengin olan Tokat’ta ise bu girişimler olmakla birlikte yetersiz olduğu da katılımcıların görüşlerinden anlaşılmaktadır.

“Mesela şimdi, bakla dolması, et dolması, çökelekli katmer, madımak pişirdik. Show TV’deki yemek programında çıktık, Tokat’ın yöresel yemeklerini tanıtmayı seviyorum. Geleneğimiz

körelmesin. Düğünlerde, derneklerde, kına gecelerinde, hamam kültüründe, her konuda devam etsin isteriz. Şimdiki kültürü yaşatmak için gayret etmiyor” (Katılımcı 10).

“Ölmeden yemek kültürünü yaşatmak istiyorum. Çok hoşuma gidiyor. Tokat'a ait yemekleri yapıyorum. Tokat'ın helle çorbası vardır. Bunu herkes beceremez. Onun kıvamını herkes yapamaz. Lezzetine doyum olmaz. Dolmalar, madımak, keşkek, Tokat batı tariflerini veririm. Sosyal medyadan takipçilerim var. Yemek tariflerimi takip edenlere öğütler veririm. Onlardan da çok güzel yorumlar gelir. Bu da beni mutlu ediyor” (Katılımcı 8).

“Tokat yemek kültürünü elimden geldiğince yaşatmaya çalışacağım. Yaşatmaya da gayret edeceğim. Bizden sonrakiler görsün, evlatlarımız, torunlarımız öğrensün. Dolma yarışmalarına katılırım. Bakla dolması, et dolması, zeytinyağlı sarma alanında lezzet bakımından derecelerim var” (Katılımcı 5).

“Ankara'da Tokat tanıtım günlerine fuar alanında yöresel yemeklerimizi tanıtmak için gittim. Et dolması, bakla dolması, keşkek götürdük. Çok güzel sunumlar yaptık. Kuşburnu, çemen... Keşkekleri, yemekleri bakır tencerelerle sunduk. Memleketimiz gastronomi açısından çok zengin mutfağa sahip. Çorbalarımız, patlıcan pehlimiz, nivik gibi. Özellikle gençlere yöresel yemeklerimiz ikramlar ile tanıtılabilir” (Katılımcı 1).

7. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada geleneksel Tokat mutfağında yemek üretim ve tüketim süreçlerine ve bu süreçlerin dönüşümüne odaklanılmıştır. Tokat mutfağında yemeklerin hazırlanmasında, dayanışma ve sosyalleşmenin yoğun olduğu söylenebilir. Bu bağlamdan hareketle, yemek hazırlık aşamaları, dayanışma, sosyalleşme kavramını da beraberinde getirecektir. Tokat kentinde, konuyla ilgili yapılan araştırmada, katılımcılar, dayanışmanın ve sosyalleşmenin geçmiş dönemlerde örneklerini dile getirmektedir. Günümüzde ise; sanayileşme, kentleşme gibi faktörlerin etkisiyle, sosyal sistem içerisinde, bireylerde, kolektif bilinçten bireysel tercihlere geçildiği görüşmelerde görülmektedir.

Benzer bir durum yemek üretim ve sunum süreçlerindeki iş bölümü üzerinden de görülmektedir. Geleneksel mutfak ritüellerinde, herkesin üstlendiği bir iş ve sorumluluğun olduğu görülmektedir. Toplumsal dönüşümle birlikte, özellikle kadınların bir araya gelerek yaptığı salça, kuşburnu, yufkalar, eriştelerin ücret karşılığı sipariş edildiği gıdaların hazırlanmasında, bir dayanışma olmadığı ve bu konsensüste, geçmişe oranla iş bölümünün azaldığı ve yok olmaya başladığı söylenilebilir.

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde, kadın ve erkeklerde, toplumsal cinsiyete bağlı olarak, görev alanlarında farklılıklar vardır. Toplumsal roller bağlamında bakıldığında ise düğün, cenaze, bayram ritüellerinde, daha çok camilerden gelecek olan kazanlar, aşurmalar, Tokat mutfağında kullanılan araç gereçlerin getirilmesi, kışlık hazırlık yapılırken, odunların getirilmesi gibi görevlerde, dışarı kısımlarda erkeklerin rol aldığı, görüşmelerde rastlanılmaktadır. Katılımcılar; et, mangal, Tokat kebabı gibi yemek hazırlık aşamalarının kamusal mekânlarda erkeklerin görev ve sorumluluğunda olduğunu, kadınların ise iç mekânda yemek hazırlığında rol aldığını, toplumsal cinsiyet bağlamında dile getirmektedirler.

Tokat mutfağının dönüşümü, mekânın, araç gereçlerin ve ilişkilerin dönüşümünü kapsamaktadır. Anadolu coğrafyasında, hemen hemen her yerde yöreye has bakır mutfak eşyaları bulunmaktadır. Günümüze gelindiğinde ise mutfakta mevcut olan eşyalar, endüstrileşmenin ve teknolojinin ilerlemesiyle emaya, teflon, çelik biçime dönüşmüştür. Eskiden bağ evlerinde, kışlık hazırlıklar, düğün hazırlıklarında, hafta sonu, misafir ağırlama yoğundu.

Kentin dokusunda meydana gelen değişimle birlikte çoğu evler, kentsel dönüşüm ile yıkılmıştır. Bu nedenle de bağ evlerinde yapılan yemek hazırlama ritüelleri, gül, akzambak reçelleri, üzüm bağlarındaki üzümlerin yapılışı, buralarda yapılan erişte, yufka hazırlıkları, salça, kuşburnu, marmelatlar, bağ evlerinin olduğu mekânlar kentsel dönüşüme uğramasıyla, mekânda yapılan yemek ritüelleri de ortadan kalktığı ifade edilebilir.

Yapılan görüşmelerde, sosyal ilişkilerin dönüşümünden söz etmek mümkündür. Geçmişte, komşuluk kültürünün candan, samimi olduğu görülmektedir. Özellikle, ramazan hazırlıklarında, kışlık hazırlıklarda, katılımcıların toplumsal hafızasında, komşularıyla birlikte yaşadıkları hatıralar söz konusudur. Yas süreçlerinde, taziyelerde, komşuların birbirine karşı sorumlu ve fedakâr oldukları aşikârdır. İçinde bulunduğumuz çağda, kadının iş hayatında olması, gündüz ev içi ziyaretlerini, bir araya gelmeleri sekteye uğratmıştır. Yapılan görüşmelerde, ev yerleşkelerinde sitelerin olması, AVM gibi sosyal mekânların boş vakit sosyolojisinde tercih edilmesi, komşuluk kültürünün zayıflamasında etken olduğu söylenebilir.

Tokat mutfağının kendine has bir kültürü ve bu kültürün sürdürülmesine yönelik bir çabanın olduğu, çalışmanın ulaştığı sonuçlardan biridir. Katılımcılar, yöresel yemeklerin tanıtımında, gastronomi turizmi ile bu kültürü sürdürdüğünü dile getirmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda Anadolu'nun özgün mutfaklarından biri olan ayrıca sosyalleşme ve dayanışmayı üreten Tokat mutfağının sürdürülebilirliği açısından;

- kentsel dönüşümle yeni sitelerin inşası yerine bağ evlerinin eski işlevleriyle kullanıma uygun hale getirilmesi,
- özellikle Tokat mutfağına hakim kadınların bu alanda becerilerini sürdürmesi ve bir sonraki kuşaklara aktarabilmesine yönelik projeler geliştirilmesi,
- Tokat mutfağının belirgin hale geldiği Tokat kültürüne ait olan seremonilerin sürdürülmesine yönelik yerel yönetimlerin inisiyatif alması,
- Tokat mutfağını merkeze alan restoranların ve diğer işletmelerin teşvik edilmesi,
- özelde Tokat mutfağı genelde Tokat kültürünün tanıtımı ve yaşatılması için kamu ve özel girişimlerin artması,
- nihayet her bir Tokatlının, bir sonraki kuşağa Tokat mutfağını,; teknikleriyle, araç gereçleriyle, diliyle, törenleriyle velhasıl tüm kültürel öğeleriyle aktarması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Acungil, Y. (2014). Kentin dönüşümünün geleneksel ilişkilere etkisi: Tokat Karşiyaka mahallesi örneği, *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (25-26 Eylül 2014), Cilt 2, Tokat.
- Acungil, Y. (2017). "Kentsel mekânın hızlı dönüştüğü süreçlerde "kültürel sermaye" ve "ekonomik sermaye" ilişkisi: TOKAT'TA 2000'li yıllarda kentsel mekânın dönüşümü ve "bağ evleri" örneğinde bir inceleme". *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İnönü Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya, Tez No: 491326.
- Alver, K. (2013). Komşu kimdir. *Sosyoloji Divanı*, 1(2):11-25.
- Başol, S. ve Alkoç, S. Ş. (2012). "19. Yüzyılın ortalarında Tokat'ta kullanılan ve tereke belgelerine yansıyan ev eşyaları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu* (Cilt 1), 1. 01-03 Kasım 2012, Tokat. https://api.tokatsempozyumu.com/uploads/symposium/tokat-sempozyumu_1-3-kasim-2012/ekler/2-tokat-sempozyumu_1-3-kasim-2012_c.i.pdf
- Beardsworth, A. ve Keil, T. (2011). *Yemek sosyolojisi, yemek ve toplum çalışmasına bir davet*. (Çev. Abdulkaki Dede), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Boşdurmaz, N. (2021). *İpek yolunda bir şehir Tokat*, İstanbul: Tokat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Cinlioğlu, H. S. (2007). Tokat'ta yağmur duası, *Yağmur Duası Kitabı* içinde, Haz. M. Sabri Koz, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Creswell, John W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri; beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal kitabevi.
- Çarpar, M.C. (2020). Beslenme, kimlik ve erkeklik: et yemenin sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*40(1):269.
- Fernández-Armesto, F. (2007). *Yemek için yaşamak; yiyeceklerle dünya tarihi* (Çev. E. Akhan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürhan, N. (2017). Toplumsal değişme ve yemek kültürü üzerine sosyolojik bir çözümleme: Mardin örneği. *Journal of International Social Research*, 10(54): 561-570.
- Karabudak, G. (2023). Tokat'ta kültürel mirasların buluşma noktası: 900 adımda 900 yıllık tarihi kültür yolu, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 267-283, DOI number: 10. 61729/uhad. 1329856
- Karaman, R. (2008). Anadolu'da nevrüz kutlamaları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13): 129-145.
- Kendir H. ve Arslan, E. (2020). Gastronomi turizmi açısından yöresel lezzetlerin duygusal değer boyutunda incelenmesi: Tokat ili örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Sonbahar Özel Sayı I/II):130-138.
- Kendir, H. & Özçelik Bozkurt, H. ve Arslan, E. (2021). Gastronomi turizmi kapsamında ziyaretçilerin yöresel yiyecek tercihleri: Tokat ili örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 9(5): 261-275.
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı, *ASOS Journal*, 5(47): 480-495.
- Kuş, A. (2014). XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Amerikalı misyoner H. J. Van Lennep'in Tokat izlenimleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (52): 125-139.
- Long, L. M. (2004). Culinary tourism: a folkloristic perspective on eating and otherness. In *Culinary Tourism*, (Ed. Lucy M. Long), University Press of Kentucky.
- Mertol, H. ve Yaylacı, S. (2021). Coğrafi işaretli ürünler ve gastronomik lezzetler: Tokat örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 313-334. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.891301>
- Sağır, A. (2012). Bir yemek sosyolojisi denemesi örneği olarak TOKAT mutfağı. *Journal of Turkish Studies*, 7(4-II). ss. 2675-2695. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3834>
- Tokat İl Yıllığı 2006 (2007). İstanbul: Renk Matbaası.
- Taşbaş, E. (2012). XIX. yüzyılda Tokat'ta göçmen iskanı ve göçmen sevinde şehrin önemi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu* (Cilt 1), 1. 01-03 Kasım 2012, Tokat. https://api.tokatsempozyumu.com/uploads/symposium/tokat-sempozyumu_1-3-kasim-2012/ekler/2-tokat-sempozyumu_1-3-kasim-2012_c.i.pdf

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni

T.C. SAMSUN ÜNİVERSİTESİ ETİK KURULU KARARLARI		
Toplantı Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
08.12.2023	10	2023/69
<p>Etik Kurulumuz, Prof. Dr. Gökhan KAŞTAŞ başkanlığında, online toplanarak gündemdeki konuları görüşmüş ve aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>KARAR NO: 2023-69 Üniversitemiz İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN'in 13.11.2023 Tarihli ve 71324 Sayılı dilekçesi ile sorumlu araştırmacı, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Hümeyra BİŞGİN'in yardımcı araştırmacı olduğu "<i>Geçmişten Günümüze Yemek Kültürü Üzerine Sosyolojik Çözümleme: Tokat Şehri Örneği</i>" başlıklı projeyi içeren başvuru dosyası okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan görüşme sonucunda; Üniversitemiz İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN'in 13.11.2023 Tarihli ve 71324 Sayılı dilekçesi ile sorumlu araştırmacı, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Hümeyra BİŞGİN'in yardımcı araştırmacı olduğu "<i>Geçmişten Günümüze Yemek Kültürü Üzerine Sosyolojik Çözümleme: Tokat Şehri Örneği</i>" başlıklı projeyi içeren başvuru dosyası, Etik Kurulumuz tarafından uygun görülmüş olup, başvuruda sunulduğu şekliyle kabulüne oy birliği ile karar verilmiştir.</p>		

Bahri TUNCIL
Şef

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Sartre'da Kartezyen Düalizm Eleştirisi

Öz

Makalenin amacı her türlü ikiciliğin üstesinden gelmek isteyen Sartre'ın Kartezyen düalizme getirdiği eleştirileri ve ortaya koyduğu çözümleri ele almaktır. Orta Çağ'ın Aristotelesçi, madde ve ruhun töz birliğine dayanan hилоzoist kuramına karşı çıkan ve bu Skolastik bilim modelinin bir ilk felsefe için temel olarak alınmayacağını öne süren Descartes, geliştirdiği düalist varlık anlayışı ile bir yandan kendisinden sonraki çağdaş Batı bilim ve felsefesinin gelişmesine vesile olacak tartışmaların fitilini ateşlerken, bir yandan da Töz düalizmi olarak bilinen düşüncesinde ruh/bilinç - beden/madde arasında yaptığı keskin ayrımla iki varlık kategorisi arasında içinden çıkılmaz bir ilişki problemine yol açar. Öte yandan Descartes düşünüm öncesi saf Ben bilinci ile öteki bilinç edimleri arasında ayrıma gitmekle bilinçte de bir ikilik yaratmış ve bu bağlamda başkasının varlığı problemine yol açmıştır. Sartre'ın Kartezyen düalizmden miras kalan bu problemlere getirdiği eleştiriler onun varoluşsal ontolojisinin temel dayanakları arasında yer alır. Her türlü düalizmin üstesinden gelmek isteyen Sartre, mutlak solipsizme yol açtığını düşündüğü Kartezyen düalizme karşı beden ve bilinç birliği düşüncesine tutunur. Ayrıca Descartes'ın res cogitans ile res extensa arasında yaptığı keskin ayrıma karşılık, Sartre, maddi dünyaya karşılık gelen kendinde-varlık (L'etre-en-soi) ile bilinç varlığı olan kendi-için-varlık'ın (L'etre-pour-soi) birbirinden ayrılamayan, birbirini gerektiren iki varlık kategorisi olduğunu öne sürer.

Anahtar Kelimeler: Düalizm, Varlık, Bilinç, Beden, Solipsizm.

Criticism of Cartesian Dualism in Sartre

Abstract

The purpose of the article is to address Sartre's criticisms of Cartesian dualism and the solutions he put forward, which wants to overcome all kinds of dualism. Descartes, who opposes the hилоzoist theory of the Middle Ages, which is based on the substance unity of matter and soul, and suggests that this Scholastic model of science cannot be taken as the basis for a first philosophy, sparks the debates that will lead to the development of contemporary Western science and philosophy after him with his dualistic understanding of being, while leading to the problem of an inextricable relationship between the two categories of being with his sharp distinction between soul/consciousness - body/matter in his thought known as Substance dualism. On the other hand, Descartes created a duality in consciousness by distinguishing between pure self consciousness and other consciousness before thought, and in this context, it led to the problem of some one else's existence. Sartre's criticisms of these problems inherited from Cartesian dualism are among the main pillars of his existential ontology. Sartre, who wants to overcome all kinds of dualism, clings to the idea of unity of body and consciousness against Cartesian dualism, which he thinks leads to absolute solipsism. In addition, in response to Descartes' sharp distinction between res cogitans and res extensa, Sartre suggests that self-being (L'etre-en-soi) corresponding to the material world and self-for-being (L'etre-pour-soi), which is the presence of consciousness, are two categories of beings that cannot be separated from each other and require each other.

Keywords: Dualism, existence, consciousness, body, solipsism

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Türkan
İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Malatya-Türkiye.
e-posta: mehmet.turkan@inonu.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 02. 10. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 20. 05. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Benzerlik taraması- Plagiarism checks Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Türkan, M. (2024). Sartre'da kartezyen düalizm eleştirisi. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 180-199. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1366404>.

1. Giriş

Sartre'da Kartezyen düalizm eleştirisinin açık bir serimlemesi öncelikle "Descartes'ı düalist bir felsefe kurmaya iten temel felsefi kaygı neydi?" sorusuna yanıt vermeyi gerektirir. Descartes'ı düalist bir felsefe kurmaya iten temel kaygı, doğayı ruh ve beden birliğinden oluşan bir organizma olarak tasarlayan İlk Çağ felsefesinin hилоzoist düşüncesinin Orta Çağ'da almış olduğu formdan doğan problemleri bertaraf etmek ve doğanın anlaşılmasına giden yeni bir yol geliştirmektir. Doğanın akılla dolu olduğu, aklın doğanın her yanına sinmiş olduğu ilkesine dayanan Yunan doğa tasarımında devinim halindeki doğa cisimlerden oluşuyordu ve cisimlerin devinimi kendilerinde varolan ruhtan/candan kaynaklanıyordu. Sokrates, Platon ve Aristoteles için akıl, doğada hep başta gelen, bedende bulunan ve bedeni denetlemekle kendini gösteren şeydi. Örneğin Aristoteles, *De Anima (Ruh Üzerine)*'nin başlarında ruh ve beden arasındaki bağlantıyı ortaya koyarken insanı ruh ve bedenin uyumsuz bir bileşimi değil, uyumlu bir birliği olarak tanımlar. Aristotelesçi anlayışta ruh Platon'un düşündüğü manada kendi başına bağımsız bir varlık veya töz değil, bedenin biçimidir: "Ruh, biçim anlamında, yani belirli bir nitelikteki bir cismin niteliği anlamında tözdür" (Aristoteles, 2011: 70). Örneğin balta için "baltalık" neyse beden için de ruh odur. Zorunlu töz olan ruh güç halinde hayata sahip doğal cismin biçimidir ve biçimsel töz *entelekheia* (yetkin fiil) olduğundan ruh, güç halindeki bir cismin *entellekheia*'sıdır. Daha sonra Orta Çağ Skolastik felsefesinde yeni bir formda ifadesini bulacak olan Antik Yunan'ın bu hилоzoist anlayışı, Darıcı'nın da ifade ettiği gibi, "doğayı açıklarken, canlı organizmaya benzeşim yaparak, doğanın hareketini ruha, düzenini ise akla bağlamıştır. Bir başka deyişle mikrokozmos olarak gördüğü insanın niteliklerini makrokozmos olarak gördüğü doğaya uyarlamıştır" (Darıcı, 2019: 39).

Rönesans'a gelindiğinde, özellikle Copernicus'la birlikte Antik Yunan'a karşıt bir görüş olarak doğanın bir organizma olduğu yadsınmaya başlamış, doğanın hem akıldan hem ruhtan/yaşamdan yoksun olduğu görüşü güç kazanmıştır. 17. yüzyıl doğa düşüncesinde matematiksel yaklaşımların güç kazanmasıyla birlikte, doğayı canlı bir organizma olarak tasavvur eden canlımaddecilik (*hylozoism*) yerini mekanik doğa tasarımına bırakmıştır. Bu yeni anlayışta doğa artık bir organizma değil, bir makinedir (Collingwood, 2020: 11). Skolastik anlayışa karşı gelişen bu itiraz bağlamında Descartes da doğanın akıl ve ruhla dolu olduğu anlayışını reddederek kendisinden sonra gelen çağdaş zihin ve doğa felsefelerine yön verecek, beden-ruh düalizmine dayanan yeni bir yaklaşım geliştirir. Madde/beden ve ruhu/bilinci keskin bir şekilde ayıran ve maddi tözden oluşan doğayı mekanik bir tarzda tasavvur eden ve bu mekanizm doğrultusunda doğadaki nesnelere ancak şekil, büyüklük ve hareket vasıtasıyla açıklanabileceğini öne süren Descartes, hem kendisiyle benzer fikirler savunan hem de karşıt fikirde olan ardılları açısından kaçınılmaz bir uğrağa dönüşür. Örneğin bir tarih felsefesinin içinden konuşan Hegel, *Felsefe Tarihi Dersleri*'nde tinin Modern Çağlardaki serüveninden söz ederken Descartes'ı "Modernliğin Şafağı" olarak tanımlar. Ona göre Descartes, fırtınalı bir denizde sıldan (Orta Çağ'dan) eve (Modern Çağ'a) varan bir serüvenci, uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra varılan bir adadır. Yine bir tarih felsefesinin içinden konuşan Heidegger'e göre Descartes "gerileyen, batan bir çizginin üzerinde yer alan can alıcı bir uğraktır" (Bumin, 2021: 9). Farklı felsefi yönelimleri temsil etseler de her iki filozof açısından Descartes kaçınılmaz bir uğrak ve hesaplaşma noktasıdır.

Skolastik felsefenin çözüldüğü bir ortamda gelişen septisizme karşı argümanlar bulmak ve saf hakikate alan açmak için ruh ve beden arasında keskin bir ayrıma giden Descartes, ruhu

düşünen töz (*res cogitans*) maddeyi uzamsal töz (*res extensa*) olarak niteler. Lakin Descartes, saf hakikate ulaşmanın yolunu düşünen töz olan ruhu, duyuların mekânı, maddi töz olan bedenden koparmada ve metodik şüphe temelinde gerçekleştirdiği soruşturmasında *Cogito*'yu var olanların temel ölçütü haline getirmek suretiyle tözsel bir benliğin varlığını saptamada bulur. Descartes'ın beden ve ruh arasında keskin bir ayrıma gitmesinin yanında bir şeyin bilinci ile bilincin bilinci arasında ayrıma gitmesi, bilincin bilinci olan *Cogito*'yu düşünüm öncesine yerleştirerek keşfedilmesi gereken bir tözmüş gibi ele alması kendisinden sonra gelen çağdaş zihin felsefecilerinin keskin eleştirilerine hedef olurken, bir yandan da kendi bilinç anlayışlarını geliştirmelerinin imkanını da kendinde taşır. Diğer bir ifadeyle Descartes, Orta Çağ'ın hilozoist anlayışından doğan problemi beden-ruh/zihin düalizmine dayanarak bertaraf etme girişimiyle bir yandan çağdaş zihin felsefesinin önüne içinden çıkılmaz problemler olarak iki farklı ontolojik kategori (beden ve ruh) arasında olduğu kadar "*Ben*" ve "*başkası*" arasında ilişki problemine yol açarken, bir yandan da çağdaş zihin felsefelerine yeni ufuklar açar.

Töz'ü, "varolmak için ancak kendine gereksinen şey" (Descartes, 2021a: 86) olarak tanımlayan Descartes'a göre salt 'kendine gereksinen' tek şey Tanrıdır. Ona göre Tanrının gücü olmadan tek bir an bile varolabilecek hiçbir yaratık olmamasına rağmen, yine de Tanrının günlük yardımına gereksinenlerden ayrılan farklı doğadaki bazı yaratıklar vardır ve bunlara töz denir. Bu anlamda töz adını hak eden farklı doğadaki bu yaratıklar ruh ve maddedir. Tanrı *birincil* tözdür, farklı doğadaki bu yaratıklar (madde ve ruh) ise *ikincil* tözlerdir. İnsan ruh ve maddi töz olan bedenden oluşmuştur. Her tözün temel bir özneliği olduğu gibi ruh ve bedenin de öz nitelikleri vardır. Düşünen töz olan ruhun öz niteliğini *düşünce* (saf akıl/düşünce, imgelem, duyu, istenç), cisim olan bedenin öz niteliğini ise *uzam* (yer kaplama: uzunluk, enlilik, derinlik) oluşturur. Cisme verilebilen tüm özellikler önce uzamı gerektirirken, düşünen tözde bulunan tüm özellikler (saf akıl/düşünce, imgelem, duyu, istenç) ise çeşitli düşünme biçimlerinden başka bir şey değildirler. Cisimli tözün nitelikleri uzam olmadan kavranamadığı gibi düşünen tözün/ruhun özelliklerini düşünce olmadan kavranamaz (Descartes, 2021a: 87). Ruhun apriori bir fikri olarak Tanrı fikrinin ancak duyuların mekânı olan bedenden tamamen bağımsız bir tözde taşınabileceğini düşünen Descartes, ruh ve bedenin farklı tözler olduğu ispatı ile Tanrının varlığı ispatını birbirine bağlar. Zihni bedenden ayrı ve bağımsız bir "şey" (*res*) olarak kabul eden Descartes için düşünen şey (*re scogitans*) bedenden ayrı ve onsuz varolabilen "*Ben*"dir. *Ben*, başka şeyler bilinmeden önce düşünümsel yolla keşfedilen ve kurulan Epistemik Özne'nin "*Ben*"idir. Bu anlamda *zihin* veya *ruh* terimleri Descartes tarafından bilinçli, düşünen benliğe atıfta bulunmak için kullanılır (Yaldir, 2009: 248).

Descartes'ın beden-ruh ayrımı ile fitilini ateşlediği tartışmalar dört temel yaklaşım etrafında toplanır: (i) *Etkileşimcilik*, (ii) *Epifenomenalizm*, (iii) *Paralelizm*, (iv) *Vesilecilik* (Aranedencilik). Geleneksel Kartezyen düalizmi temsil eden *Etkileşimcilik*, ruh ve beden arasında bir etkileşimin mümkün olduğunu ve bu etkileşim merkezinin beyinde kozalaksı bir yapı arz eden epifiz bezi olduğunu öne sürer. Karşılıklı bir beden-ruh etkileşimi kabul eden bu yaklaşıma karşın *Epifenomenalizm*, zihinsel olayların beyindeki fiziksel olaylardan kaynaklandığını kabul etmekle birlikte zihinsel olayların bedensel etkinliğe neden olduğunu kabul etmeyen yaklaşımdır. Beden ve ruh arasında karşılıklı ya da tek yönlü bir etkileşimi kabul eden bu iki yaklaşıma karşın en önemli temsilcisi Leibniz olan *Paralelizm*, ruh ile beden arasında herhangi bir etkileşimin zorunlu olmadığını hatta gerekli olmadığını ve her birinin işlevlerini kendi ontolojik statülerine uygun bir şekilde yerine getirdiğini kabul eder (Çelebi, 2020: 341-342). Malebranche'ın temsil ettiği *Aranedencilik* ise sonlu maddeler arasında bir nedensellik bağından söz edilemeyeceğini, zira

mutlak neden olmaya layık olan tek varlığın tanımı gereği Tanrı olduğunu kabul eder. Tanrı *neden* olan her spesifik olayın da *sonuç* olan her spesifik olayın da nedenidir, Tanrı olaylara sanki aralarında nedensel bir bağ varmış gibi gösterecek şekilde müdahale etmektedir. Beden ve ruh ilişkisi de bu türdendir (Çelebi, 2020: 344). Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu Kartezyen düalizmin ve her türlü düalizmin üstesinden gelmek için fenomenolojik bir yaklaşım geliştiren Sartre, bu yaklaşımı doğrultusunda beden ve bilinç birliğini esas alan varoluşsal bir ontoloji kurma girişiminde bulunur.

2. Kartezyen Düalizmden Sartre'da Beden ve Bilinç Birliğine

Descartes'ın beden-bilinç ayrımının yanında, bilinçte, düşünüm öncesi saf *Ben* bilinci ve bilinç arasında yaptığı ayrımla iki varlık bölgesi ve başkasıyla ilişki probleminde yol açtığını öne süren ve temsilcileri arasında Sartre'ın da yer aldığı, madde ve bilinç/zihin ilişkisi problemini Kartezyen düalizmden yola çıkarak tartışan fenomenolojik yaklaşım, başkalarının zihinlere sahip olup olmadıklarına ilişkin şüpheli sorudan kurtulmak için zihin-beden ikiliğini ve her türlü metafizik soyutlamayı reddeder ve varoluşu görünüşler birliği olarak tasarlar. Fenomenolojik düşüncenin öncüsü Husserl'dir. Husserlci fenomenolojide fenomen kavramı sadece burada ve şimdi (*hic et nunc*), zaman ve mekân içinde olup bitenler için kullanılmaz. Zira bilinci oluşturan yönelimsellik (*intentionalite*) kavramı salt empirik-psikolojik bir içerime sahip değil, algıladığımız şeylerden sayılara kadar tüm bilinç edimleri kapsayan apriori, ideal bir yapıya işaret eder. Bu da tüm dünyanın bilincimizde yapılaştığı (*konstitution*) anlamına gelir (Husserl, 1994: 8). Ancak Husserl'in fenomen kavramı ile kastettiği fenomenler (Platon'cu anlamda) real bir karakter taşımayıp, refleksiyonlu (fenomenolojik) bir tavra dayanan öz fenomenleridir. Bu anlamda fenomenolojik tavır olay bilgisini değil, öz bilgisini elde etmeye yönelik tavidir (Husserl, 1995: 12). Ancak kendisi de fenomen olan bu öz, Platon'da olduğu gibi fenomenlerin ardında duran ve fenomenlere varoluş kazandıran şey değildir. Lakin Foulquie'nin de ifade ettiği gibi, Husserl, madde ve ruh dünyası olmak üzere iki ayrı dünyanın olup olmadığı sorusunun bizi çıkmaza sokacağına farkındadır. Bu yüzden *epokhe*'ye başvurarak soruya yanıt vermektan kaçınır ve dolaysız sezgi vasıtasıyla kuşku duyulamayacak sezgi verilerine ulaşmayı hedefler (Foulquie, 1998: 32-33).

Kendi fenomenolojik yaklaşımını Husserl üzerinden geliştiren Sartre, Husserl'in yönelimsel bilinç anlayışını özcü kılıfından sıyrarak felsefesine taşır. Bu yaklaşımı doğrultusunda nesnelere görünüşlerinin ardında yatan ve görünüşü mümkün kılan bir özün varlığını reddeden Sartre, her türlü özcü anlayışla karşıtlık içinde durur. Bu minvalde Descartes'ın bilinç ve beden arasında yaptığı keskin ayrıma ve bilinç bölünmesinden doğan tözselleştirilmiş bilinç anlayışına itiraz eden Sartre, insanın varoluşuna karşılık gelen kendi-için-varlığın bütünüyle beden ve bütünüyle bilinç olduğunu, bilinç ve bedenin ayrılmaz bir birliğin farklı tezahürleri olduğunu öne sürer. Bilinç ve beden bölünmesine olduğu kadar, bilinçte bir şeyin bilinci ile bilincin bilinci arasında yaptığı ayrıma da itiraz eden Sartre'a göre Descartes yaptığı bu ayrımla *Ben*'i bilinçte keşfedilecek bir töz gibi ele almakla kalmamış, dünya ve bu dünya içindeki başkalarıyla ilişki probleminde yol açmıştır. Kartezyen düalizmin yarattığı bu problemten kurtulmak için bilinç birliğine tutunan ve bilincin her zamanki düşünümsel yapısına işaret eden Sartre, düşünüm öncesi saf bir *Ben* bilincinden söz edilemeyeceğini ve *başkasının* birlik halindeki bilincin yapılarından biri olduğunu öne sürer. Başkası-için-varlık, bilinç birliği olan kendi-için-varlığın varoluş kiplerinden biridir.

Beden-bilinç ikiliği bağlamda Descartes'ın imgelem anlayışını da eleştirinin hedefine koyan Sartre, Descartes'ın bilinç ve bedeni bir kere ayırdıktan sonra imgelemde birleştirme girişiminin başarısızlığa mahkûm olduğunu öne sürer. Lakin Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler*'de insanın bedensel uzuvların bir araya gelmesinden oluşmuş bir bütün olmadığı gibi tüm bu uzuvlara yayılmış başıboş bir hava (bir rüzgar, bir soluk), aynı zamanda imgelem (taklit) vasıtasıyla zihinde tasarlanabilecek bir şey de olmadığını söyler. *Ruh Üzerine*'de imgelem için "bir beden olmadan varolamaz" diyen Aristoteles (2011: 22)'e benzer bir şekilde imgelemi bedenle varolan zorunlu ilişkisinde ele alan Descartes, imgelemi, "cismani bir şeyin görüntüsünü yahut şeklini gözünde canlandırmak" (Descartes, 2021b: 29) olarak tanımlar. Bu anlamda imgelemin nihayetinde duyuşsal temele dayandığını, duyuşsal olan her şeyin ise şüpheli olduğunu düşünen Descartes, imgelem vasıtasıyla canlandırılan bedensel varoluşu da tamamen şüpheli şeyler alanına dâhil eder. Bu durumda şüphe edilemez tek hakikatin şüphe ederken bile *düşünüyor* olmamız olduğu sonucuna ulaşan Descartes, *Cogito*'ya tutunarak insanı uzamı olmayan, yalnızca *düşünen şey* olarak tanımlayacaktır.

Sartre'a göre Descartes'ın beden ve bilinç arasındaki bağlantı problemini imgelemde çözme girişimi değerli olsa da başarısız bir girişimdir. Lakin varolanları yarı-maddi, yarı-manevi kendilikler olarak tasarlayan skolastik geleneğe karşı düşünce ile mekanizmayı ayırma kaygısıyla hareket eden Descartes, bedensel olanı tümüyle mekanik olana indirgemekle esasen bilinci bedenden kovmuştur. Bu mekanizm düşüncesi çerçevesinde Descartes, imgeyi tamamen bedensel bir şey olarak tasarlayarak "dış bedenlerin sınırlar ve duyuşlar aracılığıyla kendi bedenimiz üstündeki eylemin ürünü" (Sartre, 2006: 15) olduğunu belirtmiştir. Ancak madde ve bilincin birbirlerini mutlak anlamda dışladıklarından, imge ancak beynin herhangi bir bölümünde maddi olarak resmedilmiş olabileceği için bilinç tarafından canlandırılmış olamaz. Bu yüzden imge dış nesnelere gibi bir nesne, dışsallığın sınırı olarak kendini gösterir. Dış nesnelere yarattıkları beyin hareketleri ile ruhta düşünceler uyandırmakla birlikte, düşüncelerin kaynağı bu beyin hareketleri değildir. Zira Descartes'a göre düşünceler doğuştan ruhta yer alırlar ve bu hareketler vesilesiyle bilinçte zuhur ederler. Ancak Sartre'a göre Descartes bu imgelem anlayışı ile beden ile ruh arasında geçişli bir eylem olduğunu kabul eder gibi görünse de bilinç ve nesnesi arasındaki ilişki problemini çözememiştir. Descartes'ın bu düşüncesinde, anlığın imge denilen tikel bedensel gerçekliğe nasıl uygulandığını tam olarak açıklanmadığı gibi, imgelem ve bedenin düşünceye nasıl müdahale edebileceğini de yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır (Sartre, 2006: 15-16). Sartre'ın nazarında Descartes'ın bu başarısızlığının temelinde, bedenleri bile "saf anlık"a teslim etmiş olması ve iki varlık alanını önce birbirine indirgenemez bir biçimde birbirinden ayırdıktan sonra yeniden birleştirme girişiminde bulunmuş olmasıdır.

Uzamsal töz olan beden ve düşünen töz olan bilinç arasındaki ilişki sorununu çözme girişimi çerçevesinde soyut ve somutun ne olduğunu ele alan Sartre'a göre, "soyut" esasen "somut"un uğraklarından biridir. Zira hem kendi kendisinde kendineye açılan ontolojik bir köken barındıran *bilinç* hem de bilince görünmek zorunda olan *fenomen* soyuttur. Ancak bilinç de fenomen de somutun uğraklarıdır. Somut bu uğraklardan oluşan sentetik bir bütünlüktür (Sartre, 2013: 49). Bu minvalde beden ve bilincin birbirinden ayrılmaz bir birlik oluşturduğunu, ikisini birbirinden ayırmanın imkânsız olduğunu düşünen Sartre'a göre bilinç ve bedenin birbirine önceliği yoktur. Zira insan eşzamanlı olarak hem beden hem de bilinçtir. Descartes, bilinç ve bedeni ayırıp bilinci bedenin öncesine koymakla beden-bilinç ilişkisinin içinden çıkılmaz bir probleme dönüşmesine yol açmıştır. Problemin içinden çıkılmaz bir hal almasının nedeni Descartes'ın bedenin bilinçten ayrı, kendine özgü yasalarının olduğu ve dışarıdan

incelenmeye elverişli bir cisim gibi ele almış olması ve *bilince* kendine özgü kişisel görüşle ulaşılabileceğini düşünmüş olmasıdır. Sartre, bu Kartezyen düalizme karşı güçlü bir itiraz olarak yazdığı ve daha çok bir taslak olarak ele alınabilecek *Sketchof a Theory of Emotions* adlı eserinde fenomenolojik yönelimi doğrultusunda kurduğu varoluşsal ontolojisinde bedeni, bilinçle ayrılmaz bir ilişki içinde varolan dünyayı doğrudan keşfin referans noktası olarak sunar (Drwiega, 2001: 143). Yine bu çerçevede Sartre, bedenin zihinden bağımsız kendine has içsel niteliklerin olduğunu da reddeder. İnsan bedeni, kullanılacak enstrümanlar sergisi olan dünya ile girilen etkileşim içinde zuhur eden atıf merkezi olarak dünya ile bütünleşme halinde kendini gösteren şeydir. Bu bütünleşmede bir yandan atıf merkezi olarak beden dünyayı şekillendirirken, bir yandan da dünya tarafından şekillendirilen dinamik bir eylemler dokusu içinde aletlerin kendinde erimesine izin vererek, bilinç ve bedenin organik birliğini ve aynı zamanda varoluşsal bütünlüğünü ifade eder (Kujundzic & Buschert, 1994: 207-208). Bu hodolojik düzende beden her yerdedir, öteki varlıklarla sınırları katı bir şekilde çizilmiş mutlak bir özne değildir, kullanışlı aletlerin yer aldığı bir çevre içinde atıf merkezi olarak vardır. Ancak biz algı alanımızda yer alan bu atıf merkezini göremeyiz. Lakin "*biz o merkeziz*" (Sartre; 2013: 418) ve biz o olduğumuz için bizim için nesne olamayan şeydir. Bu bağlamda beden, "dünyanın şeylerinin işaret ettikleri ve çevresini sardıkları nesne olarak kendi-kendisi içindir ve ilke olarak nesne olmayandır" (Sartre; 2013: 418).

Sartre, *Sketchof a Theory of Emotions*'da yönelimsel bilinç anlayışından yola çıkarak Kartezyen düalizmi aşmaya doğru bir taslak olarak sunduğu düşüncelerinin ayrıntılı bir serimlemesini olgunluk dönemi eseri *Varlık ve Hiçlik*'te gerçekleştirir. Esaret günlerinde yazdığı mektupta "Bir metafizik kitabı yazıyorum" (Bertholet, 2009: 222) dediği *Varlık ve Hiçlik*'te iki ontolojik kategori arasında ayrıma giden ve bunları kendinde-varlık (*L'être-en-soi*) ve kendi-için-varlık (*L'être-pour-soi*) olarak isimlendiren Sartre, fenomenal dünyanın varlığına atıfta bulunan kendinde-varlığı bilinçsiz, salt olumsuzluk olarak tanımlar ve onun hakkında kurabileceğimiz tek yargının "*vardır*" olabileceğini belirtir. Kendinde-varlıkla karşıt nitelikler taşıyan bilinç varlığı kendi-için-varlık, kendinde-varlığın olumsal doğasına karşılık olumsuzlama fonu üzerinden beliren varlıktır. Bu anlamda bilincin özniteliğini hiçlik oluşturur. Ancak bu, Sartre'ın bilinci Kartezyen düalizmde olduğu gibi varlıktan ayrı ve önce varolan bir kategori olarak ele aldığı anlamına gelmez. Ramm'ın da ifade ettiği gibi, "yalnızca varlığın bir olumsuzlaması veya çelişkisi" (Ramm, 2021: 6) olan bilinç, her zaman belirli bir perspektiften bir şeyin bilinci olduğundan, içi boş bir bilinçten söz edilemez. Bu yüzden de kendi-için-varlık ve kendinde-varlık olarak dünya arasındaki ilişki asla yan yana duran iki kapalı bütün arasındaki bir ilişki olmayıp dünyaya yönelmiş olan kendi-içinin bir dünyanın varoluşuna aracılık ettiği bir ilişkidir. Bu ilişkide olumsuzlama fonu üzerinden yükselen varlık olan kendi-için-varlık kendine aşkınlaşarak dünyadaki şeyleri kullanılabilir enstrümanlar olarak tasarlar ve böylece bilinç varlığı olarak bir varlık bütünlüğü içinde dünya-içinde varlık olarak zuhur eder (Sartre; 2013: 405-406). Bu ilişkide kendinde-varlık, kendi-için-varlığa farklı veçhelerde kendini gösterir ve ilişki sona erdiğinde farksızlık kimliğine geri döner.

Sartre'ın Kartezyen düalizmi bu aşma girişimi esasen Heideggerci izler taşır. Zira düşünen varlık ve uzamsal varlık arasında ortaya çıkan ilişki problemini çözmek isteyen Sartre, Heidegger'in fenomenolojik ontolojisindeki, "özel konstitüsyonu dünya-içinde-varolma olan *Dasein*" (Heidegger, 2008: 56) varlık anlayışından yola çıkarak varoluşsal ontolojisini geliştirir. Descartes'tan bu yana felsefede insan ve dış dünya arasındaki ilişki sorunu merkezi bir yere oturduğunu söyleyen Heidegger'e göre Hume ve Kant'la birlikte Descartes, insanın dünya ile olan ilişkisini ele alırken, insanı bu dünya içinde bir aktör olmaktan ziyade, dünyadan ayrı bir

gözlemcinin bakış açısına sahip varlık olarak ele almıştır. İnsan-dünya ilişkisindeki bu ayrıklığı aşma girişimi doğrultusunda insan varoluşunun özünü dünyada-olma olarak belirleyen Heidegger, 'dünyada-olma'nın, 'insan varlığı' ve 'dünya' arasındaki içsel ilişkiyi teyit ettiğini söyler (Mulhall, 1998: 63-64). Sartre, varoluşsal ontolojisinde Heidegger'in *Dasein* anlayışına benzer bir şekilde ulaştığı kendi-için-varlık anlayışında, varlık hakkındaki her sorunun insanda önceden zaten varolan bir varlık anlayışından hareket ettiğini ancak kendisini "sanki" o varlık tarzından hareket etmemiş gibi, o varlık tarzı-olmayan gibi ortaya koyduğunu; bunu yapmakla da *dünya-içindeki-varlık* olarak varlık-olmayı kendisiyle varlığın bağrına taşıdığını öne sürerek Descartes'ta iki varlık bölgesi arasında ortaya çıkan bağlantı sorununu gerçeğin yeni bir birleştiricisi olarak kendini gösteren *varlık-olmayan* üzerinden aşma girişiminde bulunur. Kendi-için-varlığın kendisiyle birlikte varlığın bağrına taşıdığı bu olumsuzlama Sartre'in özgürlük etiğinin temelini oluşturur. Sartre'in özgürlük etiğinin temelini yerleştirdiği olumsuzlama formunda kendini gösteren bu bilinçte düşünüm öncesinde bir şeymiş gibi sezgisel yolla keşfedilmeyi bekleyen bir *Ego*'nun yeri yoktur. Sartre'in bilinci tüm içeriğinden boşaltan bu bilinç analizinin amacı, insanı mutlak bir özgürlüğe mahkûm ederek ahlaka *a priori* standartlar getirmek isteyen ahlak anlayışlarının karşısına insanı her durumda etik varoluşundan sorumlu kılan bir ahlak anlayışı geliştirmektir. Bu da Sartre açısından bilinçte düşünüm öncesi bir töz gibi duran bir *Ben*'i reddetme zaruretini doğurur. Zira ona göre *Benlik*, bilincin düşünümsel doğası aracılığıyla varlığa gelir, bilinçte düşünüm öncesi var değildir.

Öte yandan Sartre'in, madde-bilinç/ruh düalizmi hususunda Descartes'ı şiddetli bir eleştiriye tabi tutması kimi düşüncelerinin ilham kaynağının Descartes olmasına engel teşkil etmez. Zira Sartre'in varoluşsal ontolojisinde kendi-için-varlığın çelişği olarak zuhur eden kendinde-varlık düşüncesi saf varlık doluluğu olmak ve hiçliğe imkân vermemek bakımından Descartes'ın madde anlayışıyla dikkat çekici bir şekilde örtüşür. Girişte de belirtildiği gibi, Skolastik felsefeden çağdaş felsefeye geçişi temsil eden Descartes, *Felsefenin İlkeleri*'nin 'Maddeler Dünyasının İlkeleri' adlı ikinci bölümünde eski felsefeyle kendi felsefesinin benzer ve farklı yanlarını ele alırken eski felsefenin maddeler dünyasını nicelik ve sonsuzluk, yer/mekân ve boşluk, zaman, devinim olmak üzere dört açıdan ele alır. İlk ikisini aynı şey olarak kabul eden Descartes'a göre, maddeler dünyasında boşluk olanaksızdır. Mutlak boşluk yokluktur/hiçliktir ve hiçliğin/yokluğun ise varlıkta yeri yoktur. Katı kürelerin içinde hareket ettiği mekân boyutları olan bir gerçeklik ve varlık doluluğudur. Charles Adam'ın *Felsefenin İlkeleri*'ne yazdığı Önsöz'de belirttiği gibi "Descartes, bu küreleri yıkıyor, parçalıyor ve toz durumuna getiriyor. Tüm mekânı, çağdaş gökbilimcilerin düşündükleri gibi akıcı bir maddeyle dolduruyor" (Descartes, 2021a: 25). Bu bağlamda Descartes, Demokritos'un atomcu öğretilerinden bu yana felsefe ve bilimde baskın görüşlerden biri olan evrenin atomlardan ve boşluktan oluştuğu görüşüne karşı çıkarak filozofların anladığı anlamda bir boşluktan söz edilemeyeceğini, fizik dünyanın bir doluluk olduğunu savunur Madde bir boşlukla birbirinden ayrılamayacağından birden fazla evrenin varlığına da imkân vermez: "Yer ve gökler tek ve aynı maddeden yapılmıştır, dolayısıyla birçok dünya olamaz" (Descartes, 2021a: 114). Bu tek olan evreni oluşturan maddi tözün "seyrekleşmesi ya da yoğunlaşması" sayesinde farklı uzamlarda cisimlere dönüşmesinden söz edilebilir. Böyle bir evrende yalnızca uzamlı bir maddi töz olan cismin özünü sertlik, ağırlık, renklilik oluşturmaz, yalnızca enlilik, uzunluk ve derinlikçe uzam oluşturur (Descartes, 2021a: 106). Descartes'ın Skolastik anlayışa itiraz babında geliştirdiği bu evren ve madde anlayışının Sartre'in maddi dünyaya karşılık gelen kendinde-varlık anlayışıyla taşıdığı benzerlikler dikkate alındığında kendi varlık ve dünya anlayışını oluşturmasına kaynaklık ettiği öne sürülebilir. Zira

Descartes'ın maddi evreninde boşluğun ve hiçliğin yeri olmadığı gibi, Sartre'ın maddi dünyaya karşılık gelen *kendinde-varlık*'ında da boşluğun ve hiçliğin yeri yoktur, o saf varlık doluluğudur. Dünya fenomenler bütünlüğü halinde kendini gösterir ve bu varlık doluluğuna geri döner. Bu yüzden de mutlak olumsuzluk ve varlık doluluğu olan kendinde-varlıkta hiçlik'in yeri yoktur. Olumsuzlamanın ve hiçlik'in mekânı kendi-için-varlıktır. Hiçlik kendi-için-varlığın soru sorma edimiyle varlığa taşıdığı şeydir. Bu bağlamda Descartes'ın boşluğa imkân tanımayan, mutlak doluluk olan uzamsal dünyasının Sartre'ın kendi fenomenolojik yaklaşımını geliştirmesine ışık tuttuğu öne sürülebilir. Zira Sartre'ın fenomenler bütünlüğü olarak tasarladığı dünyanın zuhur ettiği kendinde-varlık anlayışı ile Descartes'ın madde dünyası mutlak doluluk olma ve kendinde hiçliğe imkân tanımama vasfıyla benzerdir. Ancak bu Sartre'ın kendinde varlığı Descartes'ın ele aldığı tarzda bilinçten tamamen ayrı bir töz olarak ele aldığı anlamına gelmez. Lakin kendinde-varlık, kendi-için-varlık ayrılmaz bir biçimde birbirini gerektiren iki varlık kategorisidir. Daha önce de belirtildiği gibi kendinde-varlık, kendi-için-varlığın yalnızca bir çelişimidir.

Sartre Kartezyen düalizmdeki madde ve bilinç ayırımına getirdiği bu çözümün yanında başkasının varlığı problemine yol açan bir başka ayırımın; düşünümsel bilinç ile düşünüm öncesi *ben* bilinci arasında yaptığı ayırımın üstesinden gelmek ister.

3. Sartre'da Bilinç Birliğinin Farklı Tezahürleri: Bilinç ve Bilincin Bilinci

Sartre'a göre beden-ruh düalizminin yanında saf *Ben* bilinci ile normal bilinç durumlarını ayırarak tözselleştirilmiş bir bilinç anlayışı geliştiren Descartes, saf *Ben* bilincini düşünüm öncesi bilince keşfedilmesi gereken bir töz gibi yerleştirmekle bilinçte de bir düalizm yaratır. Lakin şüpheyi araç olarak kullanan ve metodik şüphe vasıtasıyla "Arşimet'in yerküreyi yörüngesinden alıp başka yere taşımak için ihtiyaç duyduğu tek şey, sabit ve sağlam bir nokta" (Descartes, 2021b: 25) dediği şüpheden etkilenmeyen bir Arşimet noktasına ulaşmak isteyen Descartes, aradığı bu dayanağı, "*Benim ve varım*" önermesini her söylediğinde, zorunlu olarak doğru olduğu sonucuna ulaştırdığını düşündüğü *Cogito* olarak belirler. Septiklerin iddialarını son sınırına taşıyarak şüpheyi tüketmek isteyen Descartes'ın uzamlı dünyayı ve bedensel varoluşu metodik olarak reddeden dünyadan yalıtılmış bilincin kendi üzerine bükülmesinden devşirdiği bu Arşimet noktası, kurnaz, hilebaz bir cinin bile ne kadar kandırırsa kandırsın, asla sarsamayacağı bir hakikat olarak *Cogito*'dur.

Descartes'ın septiklere karşı metafizik sisteminin ilk ilkesi olarak belirlediği ve batı düşünce tarihinde Modern bilinç felsefesinin başlangıcı olarak kabul edilen *Cogito*, modern Batı felsefi söyleminin kaynağı olduğu kadar temel tartışma konusu olmuştur. Maine de Biran, Kant, Husserl, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty ve diğer Descartes sonrası filozoflar kendi bilinç anlayışlarını geliştirirken bu Kartezyen Arşimet noktasından hareket eder. Sartre, Husserl'in bu Descartes yorumu üzerinden yürüyerek kendi *Ben (Ego)* anlayışını geliştirir ve Kartezyen *Cogito* ile buluşur. Bundan dolayı Sartre'ın "*Ben*" anlayışının anlaşılması, Husserl'in *Saf Ben* anlayışının akılda tutulmasını gerektirir.

Descartes'ın *Meditasyonlar*'ıyla henüz gelişmekte olan fenomenolojinin yeni bir tür transendental felsefeye dönüşmesinde doğrudan etkili olduğunu; esasen fenomenolojinin bir Yeni-Kartezyenizm olarak adlandırılabilirliğini öne süren Husserl, *Kartezyen Meditasyonlar*'ın Giriş'inde Descartes'ın *Meditasyonlar*'ında saf düşünen özneye (*Ego Cogito*)'ya geri dönmekle felsefede eşsiz bir çığır açtığını; naif nesnelcilikten transandantal subjektivizme doğru bir dönüş yapmakla tümüyle yeni türden bir felsefe başlattığını söyler (Husserl, 1960: 4). Kartezyen

Cogito'dan yola çıkarak saf *Ben* düşüncesine ulaşan Husserl, bilincin kendi saltık varlığında fenomenolojik ayraç içine almadan etkilenmeyen bu saf *Ben*'in, yönelimsel "bilinç" yaşantıları akışında keşfedilen bir şey olmadığını söyler. Lakin öyle olsaydı saf *Ben* yaşantılarla birlikte görünüp kaybolan bir şey olurdu. Saf *Ben*'in her yaşantıda zorunlu olarak yer almasına, tüm tasarımlarımıza zorunlu olarak eşlik etmesine karşılık hiçbir yaşantının zorunlu olarak sürekli olması gerekmez. Her tasarımın taşıyıcısı ve zorunlu ögesi olan bu saf *Ben*, yaşantı akışının içkinliği içinde kurulmuş-olmayan bir aşkınlığa sahiptir. Kurulmuş olmadığından, ayraç içine de alınamayan bir aşkınlıktır (Husserl, 2012: XX).

Husserl'in bu saf *Ben* anlayışında görüldüğü gibi, Kartezyen Cogito'nun Batı felsefesine bu derin nüfuzu göz önünde bulundurulduğunda, Batı felsefesi tarihi Descartes'tan Sartre'a *Cogito* fikrinin tartışılmasının tarihidir denilse yeridir. Bu yüzden de Batı felsefesinin evrimini ve gelişimini tam olarak anlamanın yolu *Cogito* fikrinin düşünce tarihindeki serencamını ele almaktan geçer. Bu serencamın uğraklarından biri olan Sartre bir yandan kendi felsefi sisteminin inşasında *Cogito* düşüncesine önemli bir yer verirken bir yandan da Kartezyen düalizmden kaynaklanan sorunları bilinç-beden birliğine tutunarak çözme girişiminde bulunur. O, bu bağlamda bilinç-beden ikiliğini reddettiği gibi, bilinç ve bilincin bilinci arasında yaratılan ikiliği de reddeder. Bu yüzden Sartre, Husserl gibi Descartes'ın *Cogito* düşüncesiyle felsefeye yeni bir ufuk açtığını kabul etse de, Descartes'ın '*Ben ve düşünüyorum*'un aynı düzlemde yer aldığına inanma hatasına düştüğünü ve bu hatanın neticesinde *Cogito*'dan düşünen töz fikrine (Sartre, 2003a: 65) geçmekle de bir bilinç ikiliği yarattığını öne sürer. Nihayetinde Sartre, bu bilinç ikiliğini eleştirinin hedefine koyar ve düşünümsel bilinç birliğine tutunarak kendi bilinç anlayışını bu eleştiri üzerinden geliştirir.

Zira insanın varoluşunu bedenden kurtulmuş ruhun saf düşünüşünden devşiren Descartes'ta düşünmek/Cogito "Benim ve varım"ın zorunlu koşulunu oluşturur. İnsanı "tüm özü ya da doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yere gereksinmeyen ve maddi hiçbir şeye bağlı olmayan bir töz (...) Kuşkulanan, anlayan, kavrayan, onaylayan, yadsıyan, isteyen, istemeyen, tasarlayan, ve duyan bir nesne" (Descartes, 2021a: 60-61) olarak tasavvur eden Descartes'ta saf bilinç olan insan dünyadan arınık ve salt kendine yönelmiştir. Buna karşın Sartre, Husserl'ci yaklaşımı doğrultusunda bu içi boş, dünyadan arınmış, kuşku vasıtasıyla keşfedilmiş saf bilince yönelimselliği dâhil ederek kuşkuyu *bir şeyin* kuşkusuna; *bir şeyi* anlayan, kavrayan, onaylayan, yadsıyan, isteyen, istemeyen, tasarlayan ve duyan yönelimsel bir varlığa dönüştürür. İçi boş bir bilinç edimi yoktur, bilinç her zaman bir şeyin bilincidir. *Egonun Aşkınılığı*'ının girişinde açıkladığı gibi, bilinçte bir şeymiş gibi *ikamet* etmekte olan bir *Ego* yoktur. *Ego* boş bir birleştirme ilkesi olarak, *Erlebnisse*'lerin (deneyimlerin) ortasında duran bir şey olmadığı gibi, çoğunlukla ruhbilimcilerin yaptığı gibi psikik yaşamımızın her anında, arzuların ve edimlerin merkezi olarak keşfedilen maddesel varlık da değildir. *Ego*, biçimsel olarak da maddesel olarak da bilinçte keşfedilecek bir şey gibi durmaz: "O dışarıdadır, dünyanın içindedir; başkasının *Ego*'su gibi, dünyaya ait bir varlıktır" (Sartre, 2003a: 45). Burada *Ben* bilincinin bilince bir önceliği yoktur, yönelimsel (*intentional*) bilinçle eşzamanlı olarak zuhur ederek bilincin her zaman bir şeyin bilinci olmasına eşlik eder. Şeylerin bilincine eşlik eden "*Ben*" bilinci, bilincin kendi üzerine bükülmesinden doğan düşünümsel bilincin parçası olarak bilince bütünlük kazandıran ve birlik halinde ortaya çıkmasına imkân sağlayan bilinçtir.

Bilen öznenin varlık/olmak yarasını *bilinçli-olmak* olarak belirleyen Sartre, bilincin Descartes'ın yaptığı gibi, iç duyu ya da kendinin bilgisi denilen tikel bir bilgi kipi gibi ele alınamayacağını;

lakin bunun, öznenin fenomenötesi varlık/olma boyutunu oluşturduğunu düşünür. Bu bilincin bilinen haliyle değil olduğu haliyle bilen varlık olması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle bilginin kendisini temellendirmek için Descartes'ın yaptığı gibi bilginin önceliğine ihtiyacımız yoktur. Lakin "bilinç, hem bilebilir, hem de kendini bilebilir. Ama bilinç, kendiliği içinde, kendine dönük bir bilgiden daha başka bir şeydir Husserl'in gösterdiği gibi, her bilinç bir şeyin bilincidir" (Sartre, 2013: 26). Bu, aşkın bir nesneye göre konumlanmış olmayan bilincin olmadığı anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle bilincin Descartes'ın öne sürdüğü gibi yönelim öncesi apriori bir "içeriği" yoktur. Bu doğrultuda bilinçte bir şeymiş gibi duran ve keşfedilmeyi bekleyen düşünüm öncesi bir Cogito'yu reddeden Sartre, felsefenin ilk adımını "şeyleri bilinçten defetmek ve onunla dünya arasındaki gerçek ilişkiyi yeniden kurmak, yani, bilincin dünyayı konumlandırın bilinç olduğunu göstermek" (Sartre, 2013: 26) olarak belirler. Lakin konumlandırın bilinç, bu konum içinde kendini tüketir; bilincimizde yönelim adına varolan her şey *dışarıya* doğru yönelmiştir. Örneğin bir masaya yöneldiğimizde, masa tasavvur edilme kimliğiyle bile bilincin içinde yer almaz, yargılayıcı ya da pratik bütün edimlerimiz masaya yönelmiş ve onda emilmiştir. Ancak bilen bilincin (*conscience connaisante*) nesnesinin bilinci olması için zorunlu ve yeterli bir koşula ihtiyacı vardır. Bu koşul, masanın bilincinde olduğumuzun bilincinde olmamızda olduğu gibi, "bilincin, o bilgi olarak, kendi kendisinin bilinci olmasıdır" (Sartre, 2013: 27). Diğer bir ifadeyle, "nesneyi konumlandırın her bilinç, aynı zamanda kendi kendisinin konumsal olmayan bilincidir"(Sartre, 2013: 28).Bu bağlamda, *bilmek*, salt bildiğini bilmek değildir, her zaman bir şeyi bildiğini bilmektir. Ancak bu epistemolojik zorunluluk, çift katlı bir bilincin varlığına işaret etmez. Bundan sakınmanın yolu kendinin bilincinin, kendinden kendine doğru dolaysız ve bilişsel-olmayan bir münasebet olduğunun hep göz önünde tutulmasıdır. Diğer bir deyişle üzerine düşünülmüş bilince kendisini açınlayan şey düşünüm olmadığından, aksine düşünümü mümkün kılan düşünümsel olmayan bilinç olduğundan; düşünümün, üzerine düşünülmüş bilince herhangi bir önceliğinin bulunmamasıdır. Oysa Descartes'ın *Cogito*'sunun koşulu olan düşünüm-öncesi (*prereflexif*) bir *Cogito* vardır. Ancak Sartre'a göre Descartes'ın düşündüğünün aksine, "bilincin bilinci, bilinci olduğu bilinçle bir ve aynı şeydir" (Sartre, 2013: 29). Örneğin haz hiçbir yolla (mantıksal açıdan bile) haz bilincinden ayrılamaz. Haz bilinci bir haz maddesine kendini sonradan dayatacak bir form olmayıp, yapılmış olduğu madde olarak hazın kurucusu, bizatihi kipidir.

Sonuç olarak Descartes'ın "bilincin bilinci" ile "nesnenin bilinci" arasında yaptığı ayrımın önemli olduğunu kabul etmekle birlikte Cogito'nun düşünüm öncesi varlığını kabul etmeyen Sartre, bilinçte ikiliğe yol açan Kartezyen argümanın üstesinden gelerek bilinç birliğine ulaşmak ister. Bu bağlamda Descartes'ın ontolojik bir hatanın sonucu olarak *Ben* bilincini bilinçte ikamet eden bir töz gibi ele almasına karşı çıkan Sartre, salt görünüş olan bilincin tözsel bir içerime sahip olmadığına, kendine görüldüğü oranda varolduğuna işaret eder. Aynı zamanda bilinç *olmaktan* önce mümkün olmadığından ve varlığın bağrından fıskırdığından özünü varoluşunda taşır. Bir varoluş doluluğu olan bilinç, kendinin kendiyile belirlenişidir, bilinç kendiyile vardır. Bilinçten *önce* olduğu düşünülebiyecek tek şey varlık doluluğu olduğundan varolmayan bir bilince göndermede bulunmaz. Bu yüzden de Kartezyen usavurmanın aksine, "bilinç, hiçlikten öncedir ve *kendini* varlıktan *devşirir*" (Sartre, 2013: 31). Bu minvalde insanı *Cogito* ile sınırlayan Kartezyen argümanı tersine çeviren Sartre, Sum'un Cogito'yu öncelediğine ilişkin Heideggerci argümanı öne çıkarır. Bilinç, "*sum*"da içerilen insanın varoluşsal imkanlardan biridir. Bu yüzden de bir töz gibi kavranamaz. Descartes'ı bu hatalı düşünceye götüren temel yanlış, ben ve varım arasındaki ilişkiyi Cogito'nun kendi üzerine bükülmesi üzerinden açıklama girişiminde bulunmuş olmasıdır.

Oysa sum daima Cogito'yu önceler. Descartes'ın iddiasının aksine düşündüğümüz sürece varolmuyoruz, var olduğumuz için düşünüyoruz.

Böylece Descartes'ın *saf Ben* bilinci ile bilinç arasında ayrıma gitmekle yarattığı bilinç bölünmesine de itiraz eden ve kendilerini farklı gösteren bu iki bilinç yapısının aynı birliğin farklı tezahürleri olduklarını temellendirme girişiminde bulunan Sartre, Descartes'ın *saf Ben* bilinci düşüncesinin önemli bir keşif olduğunu kabul etse de, keşfedilmeyi bekleyen bir tözmüş gibi düşünüm öncesine yerleştirmiş olmasına itiraz eder. Bu minvalde bilincin temel yapısını *düşünümsellik* olarak belirleyen Sartre, konumsal ve konumsal olmayan bilinç yapılarının bilinç birliğinin farklı tezahürleri olduğunu öne sürer. Bu Husserlci bilinç anlayışı doğrultusunda, düşünüm öncesi tözselleştirilmiş bilinç anlayışını reddederek Descartes'ın düşünüm öncesi bilinç anlayışını kendi felsefesine konumsal-olmayan bilinç olarak taşır. Zira içi boş, yönelimsel olmayan bir bilinçten söz edilemeyeceğini düşünen Sartre'a göre bir nesneye ulaşmak için kendisinin ötesine geçtiğinde konumsal nitelik kazanan bilince sürekli olarak eşlik eden bilinç konumsal-olmayan bilinçtir. Bu yüzden Descartes'ın yaptığı gibi dünyadaki fenomenlere yönelmezden önce bilincin kendi kendisinde keşfedilecek bir töz olarak *saf Ben* bilincinden söz edilemez. Descartes'ın saf bilinç/düşünüm edimi içinde keşfettiği *rescogitans*, düşünüm öncesi bir bilinç yapısı değil, düşünümsel bilinçte konumsal bilinçle eş zamanlı olarak zuhur eden ve sürekli olarak ona eşlik eden ancak konumsal olmamasıyla ondan farklılaşan bilinç yapısıdır. Böylece Sartre, bir öznenin bir nesneye ilişkisine benzer olan refleksif bir öz-bilmeye karşı çıktığı gibi, psikolojistlerin bilincin biricik formunun konumsal bilinç olduğu düşüncesine karşı çıkar (Lewis & Staehler, 2020: 193). Konumsal bilinç dünyayı nesnel bütünlüğü olarak kavramayı sağlayan bilinçken konumsal-olmayan bilinç, bilincin, kendi kendisinin bilinci, öz-bilinç olduğu durumlara tekabül eder. Bilinç her zaman düşünümseldir, Descartes'ın öne sürdüğü gibi, düşünüm öncesi bir *Ben* bilincinden söz edilemez. Niteliği yönelimsellik olan bilinç, bir şeyin bilinci olarak aynı zamanda kendinin bilincidir. Bu nedenle bilinçte bir şeymişçesine duran bir bilinçten söz edilemez. Bu durumu Boyle özlü biçimde şöyle ifade eder:

"Tüm bilinç, her zaman bir şeyin bilincidir ve bu, aşkın bir nesnenin konumlanması olmayan hiçbir bilincin olmadığı anlamına gelir; dolayısıyla, bilen bilinç, nesnesinden başka hiçbir şeyin bilgisi olamaz. Öte yandan bir nesnenin konumsal bilinci, aynı zamanda kendisinin konumsal olmayan bilincidir; konumsal olmayan bilinç, yansımayı mümkün kılan yansıtıcı olmayan bilinçtir" (Boyle, 2018: 41-42).

Bilincin bir şeyin bilinci olması aşkınlığın bilincin kurucu yapısı olması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle bilincin kendisi olmayan bir varlıkta taşınarak doğması demektir. Sartre, buna *ontolojik kanıt* der. Bu bağlamda öznellik *bilinc(in) bilinc(i)*dir. Ancak bu bilincin kendini nitelemesi gerekir ve bu bilinç kendini ancak açıklayan görü olarak niteleyebilir. Açınlayan bir görü açıklanan bir görüyü gerektirdiğinden; "mutlak öznellik ancak bir açıklanan karşısında oluşabilir, içkinlik ancak aşkın kavranışı içinde tanımlanabilir" (Sartre, 2013: 38). Bu yüzden bilincin bir şeyin bilinci olması, bilincin, bilinç olmayan ve bilinç onu açıkladığında önceden zaten varolan olarak kendini gösteren bir varlığın açıklanmış-açınlanışı halinde zuhur etmesi anlamına gelir.

Bu durumda bilinç, aşkın nesneye yönelmiş olan konumsal bilinç olarak nesneyi *fenomen* (*phenomenon*) olarak kavrarken, bir yandan da bu bilinç durumunun konumsal-olmayan bilincini bir bilinç birliği halinde kendinde taşır. Diğer bir ifadeyle, bilincin öz-farkındalık formu olan kendinin konumsal-olmayan bilinci ve konumsal bilinç, biri diğerini öncelemeden, eş zamanlı bir şekilde, düşünümsel bilinçte ayrılmaz bir birlik oluştururlar. *Ego'nun Aşkınlığı*'nda

belirtildiği gibi, "birinin ötekinin bilinci olduğu iki bilinçten oluşan bir sentezle karşı karşıyayız. Böylelikle fenomenolojinin temel ilkesi olan *'her bilinç bir şeyin bilincidir'* ilkesi korunmuş olmaktadır" (Sartre, 2003a: 60). Bu anlamda Descartes'ın düşünüm öncesi bilinç olarak tasarladığı konumsal-olmayan bilinç, nesnelere konumsal bilincini mümkün kılan bilinç olarak zuhur eder. Boyle'un ifade ettiği gibi, "bilincin nesnesinin bilgisi olabilmesinin gerekli ve yeterli koşulu, bu bilme olarak kendisinin bilinci olmasıdır" (Boyle, 2018: 44). Bunun aksini düşünmek, bizi saçma bir şekilde "bilinçsiz bilinç" anlayışına taşıyacağından bir Egoloji'nin *Cogito*'dan yola çıkması gerektiğini düşünen Sartre, düşüncemizi kavradığımız her seferinde, "kavranan düşüncenin *Ben*'i olan ve bu düşünceyi ve olanaklı bütün öteki düşünceleri aşan bir şey olarak ortaya çıkan bir *Ben*'i" (Sartre, 2003a: 59) kavradığımızı işaret eder. Bu anlamda *Ben* ancak düşünümsel düzlemde ortaya çıkabilir, düşünümsüz düzlemde *Ben* yoktur. Diğer bir ifadeyle bir şeyi düşündüğümüzde şeylerin konumsal bilinci ve bilincin konumsal olmayan bilinci vardır (Sartre, 2003a: 64).

Böylece bilinci ikili bir yapıda tasarlayan ve *Ben* bilincini bilinçte keşfedilecek düşünüm öncesi bir töz gibi kabul eden Descartes'ın yarattığı problemi aşmaya doğru konumsal-olmayan bilinç ve konumsal bilinci, düşünümsel bilinç birliğinin birbirinden ayrılmaz eş zamanlı tezahürleri olarak formüle eden Sartre, aynı zamanda beden ve bilinç birliği düşüncesi doğrultusunda bedeni özel bir bilinç türü olan konumsal-olmayan bilinç yapısı olarak belirler. Ancak bu bizim bedenimizi deneyimlediğimiz anlamına gelmez: "Konumsal-olmayan bilinç yapısına ait olan bedensel farkındalık, kendi bedenlerimizi bizzat deneyimlediğimiz anlamına gelmez, bedenimizin etrafımızdaki dünyaya yönelmiş bilinç olarak bilgilendiren bir ortam gibi şekillendiği anlamına gelir" (Boyle, 2018: 66). Bu anlamda dünyanın bildiğimiz ve kullandığımız nesnelere ait olamayacağından *kavranamaz* olan beden, kavradığımız bütün araçların işaret ettiği şeydir. Dünya üzerindeki olumsal *bakış açısı* olan beden, "(1) *kendileri üzerine* bakış açısı *olduğu* şeylerle münasebet ve (2) *kendisi için* bakış açısı *olduğu* gözlemciyle münasebet" (Sartre; 2013: 431) olmak üzere iki tür münasebete işaret eder. Konumsal olan ilki bakış açısı-bedenin şeylerle *nesnel* bir ilişkisini ifade ederken konumsal-olmayan ikincisi bilincin bedenle *varoluşsal* ilişkisini ifade eder. Bu varoluşsal münasebet Kartezyen düalizimde olduğu gibi, iki farklı varlık kategorisi olan beden-bilinç arasındaki bir münasebet değil, beden-bilinç birliği dahilince bedenin kendini bilinç olarak gösterdiği durumlarda zuhur eden münasebettir. Bu durumda bilincimizin bilinçli yapısı olan bedenimiz başka aletler vasıtasıyla kullanamayacağımız alet, üzerinde bakış açısı edinilemeyecek bakış açısıdır; ancak düşünümsel bilinç düzleminde *bu bakış açısı üzerindeki bakış açısı* olarak kendini gösterebilir. Bu bedenin konumsal-olmayan bilinç yapısına ait olduğu anlamına gelir. Ancak beden "konumsal olmayan bilinç kendinin olan bir imkâna yönelik özgür proje olduğu ölçüde, yani kendi hiçliğinin temeli olduğu ölçüde kendinin bilinci" (Sartre; 2013: 432) olduğundan olumsal bir formda konumsal-olmayan bilinçle özdeşleştirilemez. Lakin bu konumsal olmayan bilinç hiçlediği şey olarak bedenin bilincidir. Diğer bir ifadeyle daha olacak olmaksızın olduğu şey olarak geçmişe yöneliktir, daha olacak şeyi olmak için *üzerinden geçilen* şeydir.

"*Cogito*'dan yola çıkarsanız *Cogito* sizi her yere ulaştırır" (Sartre. 2013: 134) diyen Sartre'a göre Descartes, *Cogito*'dan yola çıkmakla doğru bir şey yapmış olsa da *Cogito*'yu düşünüm öncesine yerleştirip bir töz gibi ele almakla hata yapmıştır. Ona göre "Ben şüphe ediyorum, ben düşünüyorum" derken Descartes'ın yaptığı temel hata *Cogito*'ya işlevselliği içinde başvurması ancak varoluşsal diyalektige bu işlevselliğin hiçbir izi olmaksızın geçmiş olmasıdır. Bu hatanın bir sonucu olarak da düşünüm öncesi *Cogito*'yu bir tözmüş gibi ele almıştır. Descartes'ın bu

hatasına karşılık Husserl *Cogito*'ya işlevselliği içinde başvurmuş ancak salt bu işlevsellik düzeyinde kalmakla hatayı farklı bir düzleme taşımıştır. Bunun bir neticesi olarak da görünüşün görünüş olarak salt bir betimlemesinin ötesine geçememiş ve kendini *Cogito*'nun içine kapatmıştır. Bu anlamda Sartre'a göre Husserl fenomenolog adından ziyade fenomenci adını hak etmektedir (Sartre. 2013: 133). Sartre, Husserl'in içine düştüğü bu hatadan kurtulmak için *Cogito*'dan yola çıkarak *Cogito*'yu kendi varlığı üzerinde sorgulayıcı duruma getirmek gerektiğini düşünür.

Bu bağlamda, bilinci, "*kendi varlığı içinde varlığı kendisi için sorun olan bir varlık*" olarak tanımlayan ve bilincin bu anlamını, "*varlığının tam uygunluk içinde kendi kendisiyle örtüşmemesi*" olarak açıklayan Sartre, bilinç varlığı olan kendi-içinin bu temel vafına karşın kendinde-varlık kendi kendisiyle uygunluktur. Diğer bir deyişle "ne ise odur". Bunun anlamı kendinde-varlığın bütünlüğünde kendi kendisine mesafesiz bir parçanın olmadığıdır. Onda herhangi bir ikilik taslağının yeri yoktur, sonsuz bir varlık yoğunluğu ve mutlak doluluktur, kendisinde hiçliğin sızabileceği en ufak bir boşluk taşımaz (Sartre. 2013: 134). Bilincin ontolojik temeli kendi-için'in varlık yasası, ele gelmez bir çatlağın varlığa sızmasını öngören kendine mevcut olma tarzında kendisi olmaktır. Kendi-için-varlık'ın kendine mevcut olmasının nedeni tümüyle kendi olamamasıdır. Kendi-için'in bu yapısına karşın kendinde-varlık'ın varlık yasası özdeşlik olduğundan bağrında her türden ilişkiyi olumsuzlar (Sartre. 2013: 138).

Sartre'ın bilincin temel niteliğini olumsuzlama olarak belirleyen bu düşüncesi esasen tözsel bilinç anlayışına yol açan Kartezyen argümanın tersine çevrilmesinden ibaret gibi görünür. Zira *Ben*'in temel niteliğini *olumluluk* olarak belirleyen ve *Ben*'i, kendisiyle ne ise o olduğumuz ruh olarak açıklayan Descartes'a göre *Ben*, "beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz" (Descartes, 2021a: 60). Descartes'ın *Ben*'i tözselleştirmesi ve niteliğini *olumluluk* olarak belirlemesine karşın bilincin temel yapısını *olumsuzlama* olarak belirleyen Sartre'a göre, bilinçte düşünümünden kurtulmuş herhangi bir olumsuzluğun yeri yoktur. Aksine bilinç kendinde-varlıkla karşıtlık halinde olumsuzlama fonu üzerinden *olduğu şey olmama* kipinde zuhur eden şeydir. Bilinç varlığı olan kendi-için-varlık olumsuzlamanın ve hiçlik'in mekânıdır. Böylece bilince olumsuzlamayı dâhil ederek her türlü kendindeliği bilinçten defeden Sartre, "ne ise o olan" Kartezyen bilinç tasavvurunu tersine çevirerek "ne ise o olmayan" şeklinde yeniden kuruluşunu gerçekleştirir. Bilinç ne ise o olan değil, olmamak formunda olduğu şeydir. Bu anlamda Sartre'ın yaptığı şey, kendi bilinç ve *Ben* anlayışını oluştururken, önünde dönüştürülmeye hazır bir şekilde bulunduğu Kartezyen kurguyu Husserl'den aldığı yönelimsel bilinç anlayışı doğrultusunda tersine çevirmek olmuştur.

Nihayetinde Sartre, insan gerçekliğine ilişkin bir incelemenin zorunlu olarak *Cogito*'dan başlaması gerektiği hususunda Descartes'la uzlaşmakla birlikte, Descartes'ın "*Düşünüyorum*"u anındalığa dayanan bir zaman anlayışı üzerinden tasarlamakla hatalı bir şekilde insan-gerçekliğini anlık bir bütünlük olarak ele aldığını düşünür. Bu hatalı girişimde Descartes'ın insanının geleceğe ilişkin hiçbir iddiası yoktur ve bir andan ötekine geçmek için sürekli bir "yaratma" eylemine ihtiyaç duyar. Buna karşın Heidegger, Husserl'in "*Düşünüyorum*"unun büyüleyici ve başa bela bir tuzak olduğuna inandığından, *Dasein* betimlemesinde bilinci tamamen dışarıda bırakır ve *Dasein*'i kendinin projesinde, *kendisi olan* imkanlara doğru kendinden sıyrılan olarak işaretler. Ancak önceden bilinç boyutunu ortadan kaldırmanın imkansız olduğunu düşünen Sartre'a göre, "anlama ancak anlama bilinciye anlam taşır. İmkânım, ancak o imkâna doğru kendinden sıyrılan benim bilincimse, benim imkânım olarak

varolabilir" (Sartre. 2013: 147). Bu durumda da zorunlu olarak Cogito'ya döneceğimizi söyleyen Sartre'a göre, Cogito'ya hapsolmeden, Cogito'yu düşünümsel apaçıklığın getirilerini yitirmeksizin genişleterek ondan çıkmanın bir yolunu bulmalıyız. Aradığı çıkışı kendi-içinin kendi kendisini uğrattığı hiçliğin açınlanışında bulan Sartre, hiçliğin bu açınlanışının Cogito'nun sınırlarını aştığını düşünür. Kendi-için, kendi kendisini bir varlık kusuru olarak belirleyerek ancak hiçlemeyi taşıyabileceğinden, hiçleme dışarıdan bir boşluğun bilince sokulmasıyla var olmaz, dışarıdan bir varlık kendindeyi bilinçten kovmaz. Hiçleme, kendi-için kendinde olmamak üzere kendi kendisini durmadan belirlemesidir. Diğer bir deyişle, kendi-için kendineden kalkarak kendisini temellendirmesidir. Bu anlamda hiçleme, kendinde varlığın hiçlenmesi olduğundan, kendi-için-varlık ile kendinde-varlık arasındaki kökensel bağlantıyı kendinde taşır. Bu yüzden de esasen, "somut ve gerçek kendinde, bilincin o olmamak üzere kendisini belirlediği şey olarak bilincin bağrında bütünüyle mevcuttur" (Sartre. 2013: 147). Bu mevcudiyet, kendi-içinin bizatihi aşkınlığıdır. Kendi-için ile kendindenin kökensel bağlantısı olan aşkınlığın kökenini bu hiçleyiş oluşturur. Bu bağlamda, cogito kendini özü gereği kendinin dışına atmaktadır; olmadığı varlık tarafından kendi varlığında belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle varlığın musallat olduğu *Cogito*, özü gereği kendisinde eksik olan şeye gönderir. Descartes'ın insan-gerçekliğinde gayet iyi gördüğü şey aşkınlığın bu kökenidir. Ne ise o olmayan insan-gerçekliği kendisinde eksik olana doğru kendinin ötesine geçerek kendine aşkınlaşır. Buna karşın insan gerçekliği ne ise o olma kipinde olsaydı olacağı tikel varlığa doğru kendinin ötesine geçerd. İnsan-gerçekliği önce varolup daha sonra bir şeyin eksikliğini çeken varlık olmak değildir. O bizatihi varlık eksikliği ve bu eksik olanla doğrudan sentetik bağlantı halinde varolur. Bu anlamda insan-gerçekliği hiçbir zaman verilmemiş olan bir kendiyle çakışmaya doğru sürekli bir öteye geçmez. *Cogito*, burada bir varlık eksikliği olarak varlığa doğru kendinin ötesine geçer ve bunu yaparken "kendisini, kendi varlığı içinde, ne ise o olmak için gereken kendi ile çakışmanın eksik olduğu varlık olarak nitelendirir" (Sartre. 2013: 152). Bu anlamda *Cogito* kendinde-varlığa çözülmeyen bağlarla bağlıdır ancak bu bağ bir düşüncenin nesnesiyle olan bağı gibi değildir, bir eksikliğin eksikliğini tamamlayan şeyle olan bağı gibidir.

4. Kartezyen Solipsizm ve Sartre'ın Çözümü: Kendi-İçin-Başkası-İçin-Varlık

Sartre'a göre Descartes ontolojisinin en önemli negatif sonucu, Descartes'ın düşünümsel yolla keşfedilmeyi bekleyen düşünüm öncesi *Ben* anlayışıyla Dünya ve başka *Ben*'lerle ilişki problemine yol açmış olmasıdır. Sartre, Kartezyen Cogito eleştirisini Heidegger'in kendi ontolojisini kurarken başvurduğu Descartes eleştirisi üzerinden yürüyerek gerçekleştirir. *Rescogitans*'ın yalıtılmışlığını çürütme hedefi doğrultusunda hiçbir zaman, bir dünya olmaksızın verili olan yalıtılmış bir 'Ben'in olmadığını düşünen Heidegger'e göre, felsefeye yeni ve sağlam bir temel bulmak isteyen Descartes'ın en temel hatası, ulaştığı *Cogito Sum* düşüncesinde *Cogito* tarafından varsayılan "*Sum*"un varlıkbilimsel anlamına eğilmemiş olması ve dünyadan radikal kopuşu ifade eden *rescogitans*'ın niteliklerini belirsiz bırakmış olmasıdır (Calvin, 2006: 209). Bu anlamda ilk verinin düşünen özne olmadığını, bir-dünya-içinde-varlık olarak varolma edimine tekabül eden '*Sum*' olduğunu öne süren Heidegger, bir-dünya-içinde-varlık olmanın bir Dasein-Dünya karşılıklı bağıntısı her zaman kendinde taşıdığını düşünür. Bu bağlamda kendi fenomenolojik ontolojisini dünya-içinde-varlık olarak Dasein'in karmaşık ilişkiler ağını açığa çıkarmaya hasreden Heidegger, insanın tüm pratik ve kişisel kaygılarında önceden varsayılan bir dünyadan yola çıkar (Calvin, 2006: 210). Heidegger'in Dasein düşüncesinin izinden yürüyen ve Dasein'ı kendi felsefesine kendi-için-varlık olarak taşıyan Sartre, kendi-için-varlığı bilinç birliği olarak tasarlar. Bütünüyle bilince (beden ve bilinç birliği) tekabül eden kendi-için-varlık'ta saf

düşünüm tarafından keşfedilmeyi bekleyen bir şey gibi duran, dünyadan yalıtılmış düşünüm öncesi bir *Ben*'e yer yoktur.

Sartre'a göre Kartezyen *Cogito*'nun yalnızca kendi hakkında şüphe götürmez bir bilgiye sahip olabilmesi, onu kendi bedenine yabancılaştırarak dünyaya kapatmasına ve öteki *Cogito*'ların da kendi içine kapanacaklarından başkasıyla ilişki ve onlar hakkında bilgi sahibi olma problemine yol açmıştır. Descartes'ın bu minvalde yaptığı en büyük hatanın, bir dizi düşünümsel edimle zihin/bilinç ve bedeni ayırıp "*Ben*" bilincini bilincin kendi üzerine bükülmesiyle kavradıktan sonra, bilincini kendi bedeniyle değil de başkasının bedeniyle birleştirmeye kalkışması olduğunu düşünen Sartre'a göre Descartes, kendi bedenini başka buradakiler arasında bir *buradaki* olarak tasavvur etmiş olmakla kendi bedenine yabancılaşmış bir insan tasavvuruna ulaşmıştır. Descartes'ın başka *buradakiler* arasında bazı haklardan dolayı "benimki" olarak adlandırdığı bedenimizin başka bedenlere nazaran yakinen ve tamamen bize ait olduğuna emin olmamız için bir neden yoktur. Zira bedenimizin dünyanın ortasında bize görünmesi için bize görünürken görünmesi gerekir. Bu da mümkün olmayan bir şeyi, "görürken görme"yi gerektirir. Aynı şekilde elimiz nesnelere dokunurken nesnelere açıklar, kendi kendisini açıklamaz. Zira kendimizden elimize doğru mesafeler yayarak dünyanın bütün nesnelere arasında kurduğumuz mesafelerle bütünleştiririz (Sartre; 2013: 404). Bu yüzden de Descartes'ın, çeşitli uzuvlardan oluşan kendi bedenini, çeşitli kolaylıklar ve rahatsızlıklar alabileceği başka bedenlerin arasına yerleştirdikten sonra, öteki bedenlerin (kendi bedeninde) yarattığı kolaylıklar ve rahatsızlıklara eşlik eden acı ve zevk duygularının yanında, bu kolaylıklar ve rahatsızlıkların bedende acı ve zevk duyguları yaratmasının yanı sıra bedenin açlık, susuzluk gibi gereksinimler, sevinç, üzüntü, öfke ve benzeri tutkulara yönelik cismani yatkınlıkları duyumsaması üzerinden ruhuyla/bilinciyle birleştirme ve kendine mal etme girişimi (Descartes, 2021b: 74) başarısızlığa mahkumdur. Lakin Sartre'a göre ruhu bilmenin bedeni bilmekten daha kolay olduğunu düşünen Descartes, düşünümün düşünümüne açık bilinç olguları ile Tanrının lütfuyla güvenceye alınması gereken beden olguları arasında bir ayrım yapmayı amaçlamıştır. Sartre, bu ayrımda düşünümün salt bilinç olgularından başka bir şey keşfetmezmiş görünmekle birlikte, bedeni bilinçten kovan Descartes'ın bedenle olan birtakım bağlantıları kendi-kendilerinde içeren fizik acı, zevk, vb. fenomenlerle karşılaştığını ve bu fenomenler üzerinden bedeni yeniden bilinçle birleştirme girişiminde bulunduğunu ancak bu girişimin beyhude bir çaba olduğunu düşünür. Bu bağlamda Sartre'a göre Descartes'ın en temel hatası, "bedenin onulmaz bir şekilde bilinçten kovulduğunun ve hiçbir bağın, esasen başkası-için-beden olan bu beden ile onu ortaya koyduğu iddia edilen bilinci bir daha asla birleştiremeyeceğinin farkına varmamış" (Sartre; 2013: 405) olmasıdır. Descartes'ın salt bilinç olguları kabul etmekle nihayetinde aynı yere döneceğini düşünen Sartre'a göre, bu hatalı girişimde birtakım organlar ve fonksiyonları ile bilimsel analize müsait bir kimyasal bir yapı olarak ele alınan beden, başkası için olduğu haliyle dünyanın ortasında başka *buradakiler* arasındaki bir *buradaki* gibi kendini bize gösteren ve daha sonra bir dizi akıl yürütme vasıtasıyla kendimize mal ettiğimiz şeydir (Türkan, 2022: 118).

Burada bizim için olmayan, başkası için olarak hekimin, fizyologun bakışına kendini sunan bu beden, dünyanın ortasında ve başkası için olduğu haliyle bize görünen bedendir. Her ne kadar başkası-için-varlığından hareketle bu nesne bedeninin keşfi, bedensel varoluşumuzu açığa çıkarsa da, kendi-için-varlığın başkası-için-varlık (*L'etre pour autrui*) olarak bedene indirgenebileceği anlamına gelmez. Lakin Descartes'ta iki iletişimsiz varlık düzleminden doğan varlığın bu iki farklı görünümü, kendi-için-beden ve başkası-için-beden kendi-için-varlığın birbirine indirgenemez kipleridir. Zira Sartre'a göre kendi-için-varlık bütünüyle beden ve

bütünüyle bilinçtir, bedenden ayırmışçasına bir bedenle birleştirilemez. Bedenin arkasında duran ve bedenle birleştirilmesi gereken bir psişik fenomen yoktur. Lakin beden bütünüyle "psişik"tir (Sartre; 2013: 405).

Kartezyen tasavvurun yarattığı solipsizmden kurtulmak için Heidegger'in "dünya-içinde-varlık"ından hareketle insanı somut bir varlık olarak ele alan Sartre, dünya-içinde-varlık'ı dünya ile özgül birleşme halindeki dünya üzerindeki insan olarak ele alır. Somut durumlar içinde varolan ve sürekli tasarı sahibi olan varlık olan insan gerçekliği için olmak ve eylemek aynı anlamı taşır. Olumsuzluğundan dolayı kendi-için-varlığın kaçınılmaz bir şekilde bağlı olduğu Dünya, kuşbakışı seyrettiği bir şey değil, bizatihi bağrında olduğu şeydir. Kendi-için-varlık olan insan bağrında yer almasaydı Dünya dünya olarak varolmayacak, ayrılaşmamış kitlesel bir varlıktan başka bir şey olmayacaktı (Sartre, 2003a: 27). Dünya üzerinde somut ilişkiler ağı içindeki insan anlayışı doğrultusunda Descartes'in düşünüm öncesi cogito'sunda olduğu gibi, kendi üzerine kapanan bir özneyi, başkasının bakışından kaçan bir öznellik anlayışını reddeden Sartre,özne sorununu bir öznelerarasılık sorununa dönüştürür. Bu bağlamda somut ilişkiler ağı içindeki kendi-için-varlığı temel ekstazlarından biri olan başkası-için-varlık (*L'être pour autrui*) kipinde ele alan Sartre'a göre, *Ego*'muzun başkaları için nesneleştiği bu varlık kipini en derin haliyle *bakış* fenomeninde yaşarız (Sartre, 2003a: 23). Karşılıklı ilişkiler ağı içinde atıf merkezi olduğumuz bu Dünya içinde başkasının bakışının belirliğiyle çatısını diktiğimiz Dünya çöküverir vekendi varlığımızla mesafeli bir ilişkide tuttuğumuz nesnelere gözden kaybolur, Dünya adeta içimize akarak bizi bir kendinde gibi dopdolu bir olumsuzluğa dönüştürür (Sartre, 2003b: 48). Ancak nesneleşmiş varlığımızla karşılaştığımız, kendi-için-varlığımızdan sıyrılıp "kendinde-varlık" kipinde var olduğumuz bu dünyayla ilişkimiz mutlak değil, karşılıklılık ilkesine bağlıdır. Sartre'ın "Yaşayan etten bile tatsız" dediği bu ilişkide başkasının bakışıyla çöken dünyanın ortasındaki varlık olarak bakılan-bakış kipinde yeniden mesafeler yayarak dünyayı bizim-için-dünyaya dönüştürme imkanını her zaman elimizde tutarız. Başkası-için var olduğumuz dünyada, bakılan-bakış kipinde başkası-için-varlık'ı varoluşumuzun temel ekstazına dönüştürerek başkası-için-kendi-için-varlık kipinde var oluruz.

Kendi-için-varlığın kendinde-varlıkla münasebetini bütünlüğü içinde kavramayı başkasının varlığıyla bizim varlığımız arasındaki varlık münasebetinin açığa çıkarılmasına bağlayan Sartre, realizmin ve idealizmin Kartezyen solipsizme çözüm çerçevesinde başkasının varlığını açıklama biçimlerinin nasıl da bizi aynı çıkmaza sürükleyeceğini göstermek ister. Ona göre bilgiyi dünyanın düşünen töz üzerindeki eylemiyle açıklayan realistler düşünen tözlerin kendi aralarındaki dolaysız ve karşılıklı eylemini açıklama zahmetinde bulunmamıştır. Realist anlayışta düşünen tözler arasında iletişim doğrudan değil, dünya aracılığıyla kurulur. Beden dünyaya aittir ve başkasının bilinci ile bizim bilincimiz arasındaki ilişkide dünyaya ait olan başkasının bedeni ile bizim bedenimiz zorunlu araçlardır. Bu da kendi-için'in kendi bedeniyle ilişkisini değilse de başkasının bedeniyle ilişkisini bir dışsallık ilişkisine dönüştürür. Bu yüzden başkasının bilincine/ruhuna erişebilmemiz için bedenin olanca yoğunluğundan kurtulmamız gerekir (Sartre, 20013: 309). Realizmde bir namevcudiyet olan ruh, bedenin ifşa etmeksizin işaret ettiği şeydir. Zira görüden hareket eden bir felsefede başkasının ruhunun görüsüne yer yoktur. Öte yandan Sartre'a göre realizm esasen başkasının varoluşunu düşündüğünde tuhaf bir tarzda idealizme sapar, realizm bizi idealizme gönderir. Şöyle ki başkası düşünen töz üzerinde etkileyen bir nesne beden olarak alınırsa *esse*'si sıradan bir *percipi* olur. Diğer bir ifadeyle başkasının varoluşu, bizim onun hakkındaki bilgimize göre oluşan bir tasavvurumuz olarak zuhur eder. Bu durumda bilincimizdeki bir tasavvur olan başkasının idealist bir perspektiften ele alınması

gerektiğini düşünen Sartre, bu açıdan tipik bir örnek olarak Kantçı bir bakışın bize yardımının olup olmayacağını sorgular ve Kant'ın bize pek az yardımının olabileceğine karar verir. Lakin, ona göre Kant, "özneliğin herkes için aynı olan tümel yasalarını getirmekle uğraştığından kişiler sorununa uğramamıştır. Özne yalnızca o kişilerin ortak özüdür (...) bu ortak öz de kişilerin çokluğunu belirlemeye imkân vermez" (Sartre, 20013: 311). Zira Sartre'a göre Kant, başkası sorununu hatalı bir şekilde, düşünülebilir ancak kavranamayan numenal gerçeklikle özdeşleştirdiğinden başkasını düşünülebilir ancak kavranamaz varlık olarak konumlandırır. Oysa gündelik yaşam içindeki bu varlık numenal bir varoluşa değil, kendi deneyimlerinin sentetik birliğinden oluşan somut bir varlıktır. Aynı zamanda tutku ve istenç olarak deneyimimizi düzenlemeye gelen bu somut varlık, deneyim alanımız içinde birbirine bağlı fenomen grupları oluşturmak suretiyle kendini görümüşe sunan varlıktır.

Öte yandan idealist perspektif, başkasını bilgimizin kurucu kavramı olarak da düzenleyici kavramı olarak da düşünmeye imkân vermez. Lakin idealist perspektifte, "başkası gerçek gibi tasarlanır ama yine de onun benimle olan gerçek münasebetini tasarlayamam, başkasını nesne gibi kurarım ama yine de görü aracılığıyla verilmiş değildir, başkasını özne gibi ortaya koyarım ama yine de onu düşüncelerimin nesnesi gibi düşünürüm" (Sartre, 20013: 316). Bu durumda Sartre, idealizmin önünde başkası sorununu çözmek için iki yolun kaldığını düşünür; ya başkası kavramından kurtulup kavramın deneyimlerimizin oluşumunda herhangi bir rolünün olmadığını ispatlayarak bir çözüm gerçekleştirmek ya da başkasının gerçek varoluşunu olumlayarak bilinçler arasında gerçek ve deney-ötesi bir iletişimi varsaymak. İlk çözüm bizi ontolojik yalnızlığın olumlanması olan tekbenci (*solipsisme*) anlayışa sürükler. Özellikle Kant ve Kantçılık-sonrası düşünürlerin benimsediği ikinci yaklaşım başkasını olumlar, ancak olumlamayı doğrulamak için sağduyuya ya da derinlerdeki eğilimlerimize başvurur. Ancak başkasının varoluşunun zuhur etmesiyle "idealizmin çerçevesi bir anda parçalanır ve yeniden bir metafizik realizmin içine düşülür" (Sartre. 2013: 317). Bu durum realizmin başkasının varlığı hususundaki paradoksal yaklaşımından kaynaklanır. Bu paradoksun kaynağı başkasının varoluşu sorununu hem realizmin hem idealizmin "başkası, gerçekte başkasıdır, yani ben olmayan bendir" (Sartre. 2013: 318) şeklindeki bir dışsallık olumsuzlaması olan önvarsayım üzerinden çözüme girişiminde bulunmasıdır. Lakin Sartre'a göre, realist hatalı bir şekilde kendi bedeni üzerinden başkasının bedenini yakalama girişiminde bulunmuş ve başkasından ayrılmayı bir bedenin bir başka bedenden ayrılması gibi ele almıştır. Diğer bir deyişle, "Ben Paul değilim" ifadesinde dile gelen olumsuzlamanın ontolojik yapısını "Masa iskemle değildir" gibi ifadelerdeki olumsuzlamanın ontolojik yapısıyla aynı anlamda ele almıştır. Bu hatalı yaklaşımıyla realist, esasen bir bilinç ayrılığı olan ben ve başkası ayrımını bedenlere yüklemekle bilinçler arasında sanki kökensel bir mesafe/mekân varmış gibi bakar ve böylece dışsallık kipinde, bilincimizi başkasının bilincinden ayıran mekânsal ayrım korunmuş olur (Sartre. 2013: 318).

Sonuç olarak Sartre'a göre realizm ve idealizm başkasının varlığı hususunda aynı çıkmazla karşı karşıyadır. Zira hem realizm hem idealizm, başkasını mekânsal bir dünyaya yerleştirdiğinden, bizi başkasından ayıran gerçek (reel) ya da ideal bir mekân düşüncesine ulaşır (Sartre. 2013: 319). Bu durumda başkasına nispetle dışsallık kipinde varolmak zorunda olduğumuzdan başkasının kendi varlığımızda belirmesi, bizi bir kendindenin belirmesi ya da kaybolmasından daha fazla etkilemeyecektir. Bu durumda başkası kendi varlığıyla biz etkiyemediğinden, bizim için açığa çıkabilmesinin biricik yolu bir *nesne* olarak bilgimizde belirmesi olacaktır. Başkasını kendi deneyim alanı içinde kurduğumuz bu durumda, başkası bizim için bir *imgeden* başka bir şey değildir. Ancak imgeyi modeliyle kıyaslayarak doğru olup olmadığı imkanına sahip

olmadığımızdan başkasının dışındaki bir tanığa ihtiyaç duyarız. Descartes sonrası düşüncede bu üçüncü tanığın Tanrı nosyonunda zuhur ettiğine vurgu yapan Sartre, Leibniz'in esasen içsellik olumsuzlanması olan Tanrı nosyonunu bunun en tipik ifadesi olarak ele alır. Ona göre Tanrı nosyonuna başvuruda başkasıyla ilişkimiz salt dışsal mekânsal ilişki olmaya devam eder. Bu yüzden Tanrı nosyonu başkasının varoluşu için ne zorunlu ne yeterli bir nosyondur. Nihayetinde Sartre'a göre başkasının varoluşuna ilişkin pozitif bir teori başkasıyla olan kökensel ilişkimizin bir içsellik olumsuzlaması olmasını içermelidir (Sartre. 2013: 319).

5. Sonuç

Kartezyen düalizmin ruh/bilinç ve madde arasında yaptığı ayrımın üstesinden gelmek isteyen Sartre, Descartes'ın ruh/bilinç varlığı olan insanın dünyayla ilişkisini bir karşıtlık ilişkisi olarak kurmasına karşı çıkar. Bilinç varlığı olan kendi-için-varlık maddi dünyaya karşıt olan varlık değildir. Kendi-için-varlık, kendinde varlığın yalnızca bir çelişimidir. Bu anlamda bilinç varlığı olan insan varoluşuna karşılık gelen kendi-için-varlığın kendinde-varlıkla olan ilişkisi bir dışsallık ilişkisi değildir. Bu anlamda Sartre, felsefesinin Heideggerci kökleri doğrultusunda insanın dünyayla olan münasebetinin Kartezyen kurguda sunulduğu gibi, bir yanyanalık ilişkisi olmasına itiraz eder. İnsan, dünya-içinde-varlıktır ve dünyayla bir birlik oluşturur. Ancak olumsuzlama fonu üzerinden zuhur eden varlık olmakla dünyadan farklılaşan varlıktır.

Descartes'ın Cogito fikriyle felsefede yeni bir çığır açmış olmasına rağmen, bilincin kendi üzerine bükülmesiyle keşfedilecek *düşünüm öncesi Ben* düşüncesiyle mutlak bir solipsizme ulaşarak dünya ve başka *Ben*'lerle ilişki probleminde yol açtığını düşünen Sartre, Kartezyen solipsizmi aşma girişiminde bilinç birliğinden hareket ederek bilincin tamamen düşünümsel bir yapıda olduğunu ve Descartes'ın düşündüğü gibi, düşünüm öncesinde bilinçte bir *Töz*'müş gibi duran saf bir *Ben* bilincinin olmadığını öne sürer. Bilincin bilinci olan saf *Ben* bilinci konumsal-olmayan bir bilinç edimi olarak bilinç birliğine aittir. *Ben* bilinci, hep bir şeyin bilinci olan yönelimsel bilinç ile eş zamanlı zuhur eden ve ona eşlik eden bilinçtir. Kartezyen düşünüşte kuşkunun ufkunda beliren *Cogito*, esasen her zaman bir şeyin kuşkusudur. Bu anlamda bilinç her zaman yönelimseldir ve bir dünya-içindedir. Kartezyen solipsizmi aşmak için Husserl'den aldığı yönelimsellik ilkesine tutunarak kendi-için-varlık olan insanı dünya-içinde-varlık olarak tasarlayan Sartre, dünyanın ortasındaki atif merkezi olan bedenin konumsal-olmayan bilinç yapısına ait olduğunu, beden ve bilincin aynı varlığın farklı tezahürleri olduğunu ifade eder. Bu yüzden bilinç varlığı olan kendi-için-varlık hep bir dünyanın içindedir. Bu anlamda bir bilinç ve beden ikiliğinden söz edilemeyeceğinden bilinç kendi üzerine yönelmişken bile bedenden ve dış dünyadan yalıtılmış değildir. Öte yandan beden hiçbir zaman tam olarak nesneleştirilemeyen şey olduğundan kendi-için-varlık, başkası-için-varlık kipinde bile kendi-içinliğini muhafaza eder ve başkası-için-kendi-için-varlık kipinde varolmayı sürdürür.

Öte yandan Descartes'ın septisizme karşı apaçık kanıtlar bulmak ve saf akıl hakikatlerine alan açmak için başvurduğu bilinci bedenden koparma, bedeni bilinçten kovma girişiminin tamamen yöntemsel olduğu da öne sürülebilir. Zira girişimin kendisi iki türlü zorunlulukla karşı karşıyadır; birincisi bir bedenden yola çıkmak zorundadır, ikincisi bilinçte bir bedeninin olmadığı düşüncesine her zaman bir beden düşüncesi eşlik etmek zorundadır. Lakin bilincin zamansallığa dayanan ekstatik yapısı, bir beden olarak dış dünyaya yönelmiş olmayı bir geçmiş olarak geride bırakmış olsa da, sürekli olarak olduğu geçmişi olmaklığından ötürü onu *geçmişinden arındırma girişimi başarısızlığa mahkumdur*. Burada yalnızca bilincin olumsuzlama fonu üzerinden *şimdide olduğu geçmişi olmamak* kipinde bir mesafe alışından söz

edilebilir.Lakin bilincin yönelimsel doğası, Descartes'in bedeninden kuşku duyduğu anda bile bilincin bir beden bilinci olmasını zorunlu kılar.Sartre'cı manada söylersek beden konumsal-olmayan bilinç yapısı olarak bir şeyin bilincine sürekli olarak eşlik eder. Bilinç, önceden zaten varolan olarak kendini gösteren bir varlığın açınlanmış-açınlanışı olduğundan, haberdar olmadığı bir şeyin bilinci olamaz. Bilinç dünyadaki konumsal şeylerin varoluşunu olumsuzlayarak, olmadığı şeyin bilinci olarak konumsal-olmayan bilinç halinde zuhur etmiştir. Lakin beden, dünyanın konumsal şeylerinin aksine bu şeylerin atıf merkezi olarak konumsal-olmayan bilince tekabül eder.

Kaynakça

- Aristoteles. (2011). *Ruh üzerine*. Çev. Zeki Özcan. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Bertholet, D. (2009). *Sartre*. Çeviren: Zühre İlk gelen İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bumin, T. (2021). *Tartışılan modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Calvin, O. S. (2006). Heidegger felsefesinde fenomenoloji, varlıkbilim ve tarih. (Çev. Serdar ŞEN). *ÇTTAD*, VI/13, (2006/Güz), s.s. 205–215.
- Çelebi, E. (2020). Zihin-beden ilişkisinin ontolojik düzlemi üzerine bir değerlendirme. *Euroasian Conference on Language & Social Sciences*, November 20-22, 2020, Almaty, Kazakhstan.
- Collingwood, R. G. (2020). *Doğa tasarımı*. Çev. Kurtuluş Dinçer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Darıcı, A. (2019). Descartes'in doğa felsefesinin madde kavrayışı. *Felsefe-Bilim Araştırmaları, Philosophy-Science Research*, Sayı: 40, Eylül 2019, ISSN: 1303-3387.
- Descartes. (2021a). *Felsefenin İlkeleri*. Çev. Mesut Akın. İstanbul: Say yayınları.
- Descartes. (2021b). *Metafizik üzerine düşünceler*. Çev. Emir Doğan Yılmaz. İstanbul: Kapra Yayınları.
- Drwiega, M. (2001). Dimensions of human corporeity in the philosophy of jean paul sartre source. *Phänomenologische Forschungen*, 2001, No. 1/2 (2001), pp. 143-161 Publishedby: Felix Meiner Verlag GmbH Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24360484>
- Foulquie, Paul. (1998). *Varoluşçunun varoluşu*. Çev. Yakup Şahin. İstanbul: Toplumsal Değişim Yayınları.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve zaman*. Çev. Kaan H.Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Husserl, E. (1960). *Cartesian meditations*. (Translated, Dorion Cairns). Netherlands: Springer-Science+Business Media, B. V.
- Husserl, E. (1994). *Avrupa İnsanlığının krizi ve felsefe*. Çev. Ayça Sabuncuoğlu & Önay Sözer. İstanbul: AFA Yayınları.
- Husserl, E. (1995). *Kesin bir bilim olarak felsefe*. Çev. Tomris Mengüşoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Husserl, E. (2012). *Fenomenoloji üzerine beş ders*. (Çev. H. Tepe). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Mulhall, S. (1998). *Heidegger ve varlık ve zaman*. (Çev. K. Öktem). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Sartre, J. P. (2003a). *Ego'nun Aşkınlığı*. Çev. Serdar RifatKırkoğlu. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Sartre, J. P. (2003b). *Bulantı*. (Çev.F.Çil). İstanbul: Mercek Yayıncılık.
- Sartre, J. P. (2006). *İmgelem*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, J. P. (2013). *Varlık ve hiçlik*. (Çev. T. Ilgaz & G. Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Türkan, Mehmet. (2022). *Beden felsefesi, Sartre'da beden in varoluşsal boyutları*. Editör: Abdurrazak Gültekin. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınevi.
- Yaldir, Hulya. (2009). Ibn Sînâ (Avicenna) and René Descartes on the Faculty of imagination. *British Journal for the History of Philosophy*. To link to this article: <https://doi.org/10.1080/09608780902761679>. Published online: 24 Apr 2009.

Extended Abstract

The purpose of the article is to address Sartre's criticisms of Cartesian dualism and the solutions he put forward. Developing a dualistic understanding of being against the Aristotelian, hilioist understanding of the Middle Ages, based on the substance unity of matter and soul, Descartes opens new horizons to the natural sciences by developing a mechanical design of nature in line with his understanding known as substance dualism, while giving new horizons to contemporary mind philosophers with the understanding of consciousness/soul he has developed. However, although Descartes ignites the wick of discussions that will lead to the development of contemporary Western science and philosophy, he also leaves a number of inextricable problems. His sharp dualism is the source of the problems. However, while the two categories of being are sharply separating matter/body and soul/consciousness, he cannot give convincing answers to the problem of the relationship between them while going to a separation in consciousness. Thus, the relationship problem arising from the division between the human and the material world, which is the existence of consciousness, and the pure I consciousness and other states of consciousness remain.

Viewing from Sartre's window, Descartes, with this dualistic understanding, reached the problem of the existence of someone else by reaching absolute solipism while making the consciousness-world relationship problematic. In the

existential ontology of Sartre, who wants to overcome all kinds of dualism in his philosophy, the criticisms brought to these two forms of Cartesian dualism occupy an important place. Within the framework of an attempt to overcome Cartesian dualism, Sartre says that these two conflicting categories of beings mutually call each other, by asserting the existence of an unbreakable relationship between the self-being, which is the being of consciousness, and the physical world called self-being. In this relationship, self-being (*L'etre-en-soi*) is a fulness of being, a pure affirmation (what it is), while self-for-being (*L'etre-pour-soi*) is the place of negation and nothingness. In other words, what is not he is, if not, he is the self-for-being who carries negation with himself to the world. Ultimately, the phenomenal world appears through this fund of nothingness. Thus, Sartre, who determines the basic nature of consciousness as negation, seems to have reversed the Cartesian argument, which leads to the understanding of essential consciousness. However, according to Descartes, who determines the basic quality of the I as positivity and explains I as the soul that we are with what we are with him, "I, even though the body does not exist, does not remain from being what it is". Unlike this Cartesian argument, the basic structure of consciousness, which is the place of negation, is to be in the style of "what is not".

According to Sartre, Descartes, who did something right by departing from *Cogito*, made the mistake of thinking of *Cogito* as a system waiting to be discovered before thought. According to him, Descartes, who turned *Cogito* into the necessary condition of "me and my existence," envisioned man as a substance that is to think of all essence or nature and that does not need anywhere to exist and depends on anything material. Against this understanding of Descartes that separates consciousness from the body, Sartre asserts that body and consciousness are simultaneous manifestations of the same unity. Thus, in line with his phenomenological understanding, Sartre objects by suggesting that Descartes' distinction between the consciousness of something in consciousness and pure Self consciousness as much as he objects to the distinction between body-consciousness will carry us to absolute solipsism and lead to the problem of someone else's existence. Pure "I" consciousness does not look like a *sonit* that must be discovered in pre-thinking consciousness. In other words, there is no Ego that resides in consciousness as if it were something. In this sense, Sartre explains the first assignment of philosophy as "to get things out of consciousness and re-establish the real relationship between him and the world". According to Sartre, who clings to the principle of Husserlian orientationism in line with this task, everything that exists in the name of orientation in our consciousness has been completely oriented to the outside. All consciousness is always the consciousness of something, and that means that there is no consciousness that has no positioning of an object of love.

On the other hand, Sartre, who designs consciousness in a dual structure and addresses the concepts of non-positional consciousness and positional consciousness to overcome this consciousness division created by Descartes, who treats "I" consciousness as a pre-thoughtful essence to be discovered in consciousness, suggests that these two states of consciousness are inseparable simultaneous manifestations of thoughtful consciousness unity. According to him, the pure Self consciousness, which is the consciousness of consciousness, belongs to the unity of consciousness as a non-positional act of consciousness. In this respect, according to Sartre, who puts forward the idea of unity of body and consciousness, the body is the non-positional consciousness structure, which is a special type of consciousness, the self-for-being is the whole body and the whole consciousness. There is no psychic phenomenon that needs to be combined with the body, separate from the body, standing behind the body, moreover, the body is completely "psychic". The body, the attribution centre in the middle of the world, belongs to the non-positional structure of consciousness. In this sense, self-for-being, which is the existence of consciousness, is always in the middle of a world.

According to Sartre, one of the most important negative consequences of the Cartesian understanding of consciousness is that it caused the problem of relationship with the Earth as well as with other Sels as with the pre-thinking understanding of the Self. According to Sartre, who wants to overcome the problem of the existence of someone else created by this Cartesian solipsism based on the consciousness of Pure Ben, someone else is one of the ecstases of self-being. In this sense, we have an unbreakable relationship with someone else who came to create our existence for someone else. Since the body is what can never be fully objectified, we continue to be self-being even in someone-for-being-mode, and we exist in the self-for-being mode of someone else.

“Kings More Than Men, Men Less Than Beasts”: A Discussion of The Rise and Fall of the Ottoman Empire in Fulke Greville’s Treatises

Abstract

Fulke Greville (1554-1628) was a significant figure in English statesmanship, court life, and poetry during the late Elizabethan and early Jacobean periods. His literary passion, coupled with his involvement in courtly politics, elevated him to the status of one of the foremost philosopher-poets of his era. In Turkish scholarship, considerable attention has been given to Greville’s *Mustapha* (1610), which explores the touching theme of the execution of Şehzade Mustafa. While this work has been extensively discussed, Greville’s treatises, offering insights into his political and philosophical perspectives on contentious issues of his time such as sovereignty, kingship, tyranny, and just rule, have not received comparable examination. Notably, his treatises “Of Monarchy” and “Of Warres” provide a comprehensive exposition of his thoughts on the rise and fall of the Ottoman state. This article, therefore aims to present a more nuanced exploration of Fulke Greville’s ideas concerning the Ottoman Empire, shedding light on his broader philosophical contributions on the subject. A close reading of his *Treatises* indicates that Greville’s interest in the Ottoman State and its history was intertwined with his political stance on a pressing concern for the English court—the rivalry with Spain and the broader Catholic world.

Keywords: Fulke Greville, Tyranny, Just Rule, Ottoman State, Anglo-Spanish Rivalry

“İnsandan Üstün Krallar, Hayvandan Değersiz İnsanlar”: Fulke Greville’in Risaleleri’nde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükselişi ve Çöküşüne Dair Bir Tartışma

Öz

Bürokrat ve şair Fulke Greville (1554-1628) geç Elizabeth ve erken Jakoben dönemin önemli saray figürlerindendi. Saraydaki uzun mevcudiyeti ve üstlendiği önemli görevler sayesinde erken modern dönem İngiltere’sindeki saray çevrelerinin çatışmalarını gözlemleme şansı bulmuş olan Greville, deneyimlerini keskin zekâsı ve edebi tutkusunu ile birleştirerek çağının önde gelen filozof-şairlerinden biri oldu. Türkçe literatürde, Şehzade Mustafa’nın idam edilmesine odaklanan tragedyası *Mustapha* (1610) yoğun bir ilgi görmüş olsa da Greville’in egemenlik, krallık, tiranlık ve adil yönetim gibi zamanının tartışmalı meseleleri hakkındaki siyasi ve felsefi perspektiflerine dair iç görüler sunan risaleleri, detaylı bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Özellikle “Of Monarchy” ve “Of Warres” risaleleri, Greville’in Osmanlı devletinin yükselişi ve çöküşü hakkındaki düşüncelerini kapsamlı bir şekilde ortaya koyan önemli çalışmalardır. Bu makale, Fulke Greville’in Osmanlı devlet sistemine ilişkin fikirlerinin detaylı bir incelemesini sunmayı ve onun çok tartışılmış olan *Mustafa* oyununun dışında kalan felsefi çıkarımlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Risalelerin yakın okuması, Greville’in Osmanlı Devleti’ne ve onun tarihine olan ilgisinin, İngiliz sarayının daha ciddi bir meselesi olan İspanya ve Katolik dünyasıyla rekabet konusundaki siyasi duruşuyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fulke Greville, Tiranlık, Meşru Yönetim Hakkı, Osmanlı Devleti, İngiliz-İspanya Rekabeti

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi, Seda Erkoç Yeni
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ankara-Türkiye.
e-posta: seda.erkoc@asbu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 29. 12. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 13. 05. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Benzerlik taraması- Plagiarism checks Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Erkoç, Yeni, S. (2024). “Kings more than Men, Men less than Beasts”: a discussion of the rise and fall of the Ottoman Empire in Fulke Greville’s *Treatises*., *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 200-213. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1411822>

1. Introduction

Fulke Greville, 1st Baron Brooke (1554-1628), was a prominent English statesman, courtier, and poet of the late Elizabethan and early Jacobean eras.¹ As a favourite of Queen Elizabeth and an unchanging name in the courts of the two following kings, James I and Charles I, he had the opportunity to witness the functioning of the courtly circles in early modern England. Combined with his keen intellect and passion for literature, his experience in Elizabethan and Jacobean politics turned him into one of the most prominent philosopher-poets of his age (Levy, 1972, p. 433). A frequently discussed work of this “thoughtful courtier” (Bullough, 1933, p. 1) in Turkish scholarship has been his neo-Senecan tragedy, *Mustapha* due to its subject matter, that is the execution of the son of Suleyman the Magnificent at the command of his father.² Greville’s treatises and prose works, which actually present his political and philosophical views on widely debated issues of his age such as sovereignty, kingship, tyranny and just rule, however, did not attract much attention and are dealt with only in connection to *Mustapha*. The treatises *Of Warres* and *Of Monarchy* provide a complete picture of his ideas on Ottoman state and the present article, therefore, is an attempt to lay out a more detailed discussion of the ideas of Fulke Greville on the rise, power, and the decline of the Ottoman Empire.³

The issue of the causes of Turkish greatness and the future of the Ottoman Empire kept the minds of early modern English writers busy for a long time.⁴ Ottomans, especially after Elizabeth’s firm decision to become trade partners with them, occupied a central place in the minds of the English intellectuals.⁵ There were certain fractions within the courtly circles that supported this new, lucrative friendship but there were also other groups who openly opposed the idea of seeing this long-lasting enemy of Christianity as a trade partner of England. This double view of the Ottomans, as a friend and a foe, turned Ottoman state, culture and society one of the most popular topics of early modern English literary agenda (Çırakman, 2002, p.13).

Fulke Greville, thus had a set of views about the Ottoman state that were readily available to him. In developing his own ideas of the Ottoman state, he could have read numerous travel accounts of diplomats and merchants who visited the Ottoman lands and often provided detailed descriptions of the Ottoman political structure, administration, and military.⁶ As a

¹ For a detailed biography of Greville, see Gouws, John (2007). “Greville, Fulke, first Baron Brooke of Beauchamps Court (1554–1628)”. <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/11516>

² on Greville’s plays *Alaham* and *Mustapha*, see: Erkoç, Seda. (2016) “Dealing With Tyranny: Fulke Greville’s *Mustapha* in the Context of His Other Writings and of His View on Anglo-Ottoman Relations” *Osmanlı Araştırmaları*, 47, 265-290; Çakırtaş, Ö. (2017) “Mustapha and Greville: Constructing Anglo-Ottoman diplomacy and Machiavellian identities in early modern English drama” *Ideological Messaging and the Role of Political Literature*, 145-158; Şahin-Gülter, İ. (2018) “Mustapha ve Macbeth’de Kadının Devlet İşlerine Katılması: Hegelci Bir Yaklaşım” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 97 – 107.

³ For a biographical study on Fulke Greville and a discussion of his Works in general, see Rees, Joan (1971). *Fulke Greville, Lord Brooke, 1554-1628: A Critical Biography*. London, Routledge.

⁴ For a full review of this discussion on the greatness of the Ottomans, see Chew, Samuel (1937). *The Crescent and the Rose: Islam and England during the Renaissance*. Oxford, Oxford University Press., p. 100-121.

⁵ For a general discussion on the scope of writings about the Ottomans, see Ingram, A. (2015). *Writing the Ottomans: Turkish History in Early Modern England*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

⁶ Such as: Ogier Ghiselin de Busbecq, *Itinera Constantinopolitanvm et Amasianvm ab Augerio Gislenio Busbequij ...* (Antwerp, 1581); Hugh Goughe, *The Offspring of the House of Ottomano, and officers to the greate Turke. Whereunto is added Bartholomaeus Georgieviz Epitome of the Customs, Rytes,*

statesman, Greville also had access to diplomatic reports and correspondence regarding the Ottoman Empire. Together with the scholarly works that were available, these reports would have provided Greville with insights on the functioning of the Ottoman government and society and its relations with the world around it.⁷ Greville was also part of the intellectual circles of his time, where discussions on politics, history, and culture were frequent. Conversations within these circles would have certainly touched upon the Ottoman Empire and its state system.⁸

Some of the views that were in circulation explained the glory of the Ottoman Empire through references to divine intervention. Primarily, Ottoman success was seen as a part of the divine will, where God employed Muslims as a scourge against the wrongdoings of Christians. The influence of Satan in inspiring prophet Muhammad to establish a new religion and in fostering the discord among Christians and the religious beliefs of Muslims that deems a war against Christians as holy were also seen as the root causes of Ottoman success. Additionally, through a worldly perception, Ottoman success was seen as either as an outcome of the natural order that dictated the succession of empires or a result of the cohesive unity within Islam that seems to be more striking in comparison to politically divided world of Christianity. The Ottoman greatness was also evident in the disciplined, organized state structure geared for warfare, the competence of their army, the skilful leadership of their commanders, and the religious fervour that commands respect from subject populations. The virtues of Turkish soldiers such as courage, temperance, patience, and endurance, as well as the heavenly promise of all sorts of pleasures for the brave were also mentioned among the reasons for the rise of the Ottomans (Chew, 1937, p.121).

Evaluations on the current status and the future of this powerful enemy, however, did not present the same variety. Ottomans, now at the peak of their power, were doomed to fall according to almost all writers of the period. To begin with, the natural order dictated the rise and fall of empires, and Ottomans were expected to reach a period of decline soon. Greedy-tyrannical rule of sultans that dishonoured not only the law of leagues by expansionist policies but also the law of nature by killing their own sons was a symptom of dysfunction in the state system. Events such as janissary rebellions at the time of Murad III and the success of the Christian league against the Ottomans in Lepanto were clear outcomes of the deterioration of the Ottoman state system in general (Chew, 1937, p.131).⁹

ceremonies and Religion of the Turkes ... (London, 1569/1570); Giovanni Botero, *The Trevellers Breviat, Or an Historical Description of the most famous Kingdomes in the World ...* (London, 1601).

⁷ The most important of these would be Antoine Geuffroy, *The order of the greate Turckes courte, of hys menne of warre, and of all hys conquestes, with the summe of Mahumetes doctryne.* (London, 1524); Paolo Giovio, *A shorte treatise vpon the Turkes chronicles ...* (London, 1546); Sebastian Munster, *A Brief Collection and Compendious Extract of Strange and Memorable Things ...* (London, 1572); Johannes Leunclavius, *Annales Sultanorum Othmanidarum,* (1588) and Richard Knolles, *The Generall Historie of the Turkes* (London: 1603).

⁸ Greville was a close friend of the earl of Essex and an active member of the Essex circle known for their scholarly activities in renewing the topos of the divided body of Christendom and the menace of the Turk in the 1590s. For a full discussion the Essex circle see Gajda, Alexandra (2008). "The State of Christendom: history, political thought and the Essex circle," *Historical Research*, 81/213, 423–46.

⁹ Greville refers to this victory openly, in *A Treatise of Monarchy*, st. 410. For all passages from *A Treatise of Monarchy* see: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A29659.0001.001/1:4?rgn=div1;view=fulltext> stanza numbers are indicated after the quotes.

To the political minds of the period, writing about the Ottomans in general and commenting the reasons for and the results of their success and/or expected failure had a dual function. This exotic state that was geographically and culturally far enough presented authors with a setting that made it possible to talk about current issues in their own courts without openly doing so. Thus, ideas about the rise and fall of the Ottomans in fact denoted something more than an evaluation of the Ottoman history. Though a discussion of the Ottoman success against Christian powers, English authors were actually talking about the broader contexts of Anglo-Spanish rivalry, discord of Christianity and limits of the power of the sovereign. Greville, therefore, in his discussion of the Ottoman state and its history was also taking sides with certain fractions within Elizabethan courtly circles. His connection to the Essex circle, his close friendship with the Sydney family and his ongoing struggles in his courtly career forced him to portray quite a negative view of the Ottomans. In order to evaluate his ideas on the rise and fall of the Ottoman state, therefore, one must turn to the political career of Fulke Greville.

2. Fulke Greville and His Courtly Connections

Born into a distinguished family, Greville received his education at Cambridge University, where he developed his passion for literature. Greville's palace service started in the court of Elizabeth I, where he quickly rose the ranks and became a trusted advisor due to his intelligence and loyalty. Greville served the English crown for over four decades, from 1583 to 1621, demonstrating versatility in various roles during the reigns of both James I and Charles I (Rebholz, 1971, p. 4). Greville held positions of significance and influence such as secretary to the principality of Wales, treasurer of the navy, chancellor and under-treasurer of the exchequer and commissioner of the treasury. 1621 he was raised to the peerage with the title of Baron Brooke, and received the grant of Warwick Castle from James I (Dephi, 2021, p.12-13).

As one of Queen Elizabeth's favourites, Greville found himself embroiled in the intricate web of court politics. During this period, he witnessed the factional struggles that defined the political landscape of Elizabethan court. Aligned with the militantly anti-Spanish faction, Greville and the Sidney family faced a shift in power as the more cautious Cecils gained ascendancy over the final decades of the sixteenth century. After the deaths of influential figures such as Leicester and Walsingham, Greville's association with Robert Devereaux, the Earl of Essex, became more pronounced. Devereaux led the militant faction, persisting in advocating aggressive policies against Spanish imperialism that were at odds with the prevailing sentiments of the Cecils. Greville's increasing alignment with Essex even led to a sense of detachment from the political core in the mid-1590s (Rebholz, 1971, p.90-105). His connections with these anti-Spanish had an impact on his perception of just rule, expansion of empires and tyranny. Greville was critical of Spain's political and religious policies, particularly its oppressive measures and the Inquisition. He viewed Spain as a nation that had become excessively powerful and authoritarian, which he believed was detrimental to individual freedoms and human progress.¹⁰ His concern with the Ottomans and their tyrannical power, therefore can be seen as a means to highlight similar issues in a completely different context.

¹⁰ For his views on Spain, see "A Letter to an Honorable Lady".

<https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A02226.0001.001/1:9.1?rgn=div2;view=fulltext>

In this work, which was probably completed by 1601, Greville expresses his concerns and criticism regarding the state of Spain during his time.

Greville's literary activities were also reflective of the intellectual and cultural milieu of his time. He wrote numerous treatises and two political plays incorporating the products of his busy mind into his poetic words. As a cautious courtier, he did not publish anything in his life time. A set of bound volumes of the works of Greville was found at Warwick Castle comprised scribed copies annotated with corrections in the author's own hand.¹¹ This set made it clear that Greville kept his literary productions, expanding and revising them throughout a long period, probably until his death (Rees, 1971, p. x). The specific period of origin for the Warwick transcripts remains undisclosed, as does the chronological timeline of Greville's corrections. Consequently, each work of Greville has many different versions, making it almost impossible to date any work or any specific version.

In 1633, *Certaine Learned and Elegant Workes*¹², a compilation of poetic and dramatic works Fulke Greville was posthumously published. This anthology encompassed treatises titled *Of Humane Learning, Upon Fame and Honour*, and *Of Warres*; plays *Alaham* and *Mustapha*; the sonnet sequence *Caelica*; and miscellaneous compositions denoted as *A Letter to an Honourable Lady* and *A Letter of Travell*. Subsequently, in 1670, another volume, entitled *Remains*¹³, was published, incorporating previously unreleased treatises *Of Monarchy* and *Of Religion*. Bullough, in his compilation of *The Poems and Dramas of Fulke Greville*, which is based in the 1633 version of *Certaine Learned and Elegant Workes*, describes the manuscripts and suggests a plausible chronology based on their material attributes.¹⁴ G. A. Wilkes undertook the editorial task of the 1670 compilation of *Remains* and re-evaluated the issue of chronology of the works in an article in *Studies in Philology*.¹⁵ His argument, derived from insights gleaned from Greville's *Life of Sir Philip Sidney*, asserts that a substantial portion of Greville's literary works were created during the later phase of his life, specifically post-1612 or 1614. Furthermore, Wilkes contends that this later corpus of work witnesses to a profound reorientation in Greville's philosophical thought, shifting away from secular preoccupations pertaining to love and politics toward an ascetic and otherworldly religious rigor (Wilkes, 1959, p. 500-501).

3. Ottoman State: A Modern Tyranny

Greville's *A Treatise of Monarchy* starts with an evaluation of the relations between the rulers and the society in the Golden Age.¹⁶ This age is described as a harmonious period when kings

¹¹ For a detailed discussion of these manuscript, see W. H. Kelliher, "The Warwick manuscripts of Fulke Greville", *British Museum Quarterly*, 34 (1969–70), 107–21.

¹² Fulke Greville. *Certaine learned and elegant vworkes of the Right Honorable Fulke Lord Brooke written in his youth, and familiar exercise with Sir Philip Sidney. The seuerall names of which workes the following page doth declare*. London, 1633. <http://name.umdl.umich.edu/A02226.0001.001>

¹³ Fulke Greville. *The remains of Sir Fulke Grevill Lord Brooke being poems of monarchy and religion: never before printed*. London, 1670. <http://name.umdl.umich.edu/A29659.0001.001>

¹⁴ Bullough, G. (1945) *Poems and Dramas of Fulke Greville, First Lord Brooke*. Oxford, Oxford University Press.

¹⁵ Wilkes, G. A. (1959) 'The sequence of the writings of Fulke Greville, Lord Brooke', *Studies in Philology*, 56 (1959), 489–503.

¹⁶ The Golden Age theory, in the context of early modern political thought, refers to a utopian or idealized period in the past when society was considered to be in a state of perfection, characterized by harmony. This concept was used to critique the current state of political affairs and to propose a return to these idealized conditions. For a full discussion see Levin, Harry. (1969) *The Myth of the Golden Age in the Renaissance*. Bloomington and London: Indiana University Press.

and people were united, nurtured by mutual love. The virtue of rulers in this period, who obtained power through justice, labour, and love is emphasized. The idealized state, however, declined in time, giving way to inequality and a shift in the balance of power. After a time when “Order makes [the people] the Body, [the rulers] the Head” came the age in which “by disorder Anarchy is bred” (26). These sections of *A Treatise on Monarchy* entitled “Of the beginning of Monarchie” and “Declination of Monarchy. To Violence” explore the consequences of these changes, including the birth of “a Giant Creature in excess of Might” which “Takes not God as he is, but makes him new / Like to his ends, large, narrow, false, or true” (56). This new creature that wants to use “Religion, Honour, Natures Laws and Nations” to its own good does not accept any limit to its will (57). The “uncontrolled will” is seen as the basis of the tyrannical rule, in Greville’s writings. Greville’s ideas on tyranny, in this respect, does not differ from his contemporaries and is marked by an abuse of authority, violations of individual liberties, and a lack of adherence to established laws or principles of justice.

After mentioning the degeneration in the ruling bodies in general, Greville presents Prophet Muhammed as an example of the ruler who aspired for unlimited power:

Instance proud Mahomet when he propos'd
The Empire of this world to his ambition,
Under Gods name were not his acts dispos'd
To change Mans faith and freedom of condition?
The sacred Dove whisp'ring into his Ear
That what his Will impos'd, the World must fear. (58)

The first reference to Islam in *A Treatise of Monarchy*, therefore comes within the context of the emergence of tyrannical rule, through manipulation of beliefs. With these lines, the author questions the sincerity of the Prophet’s motivations, suggesting that he was aiming at an “Empire of this world”, i.e. pursuits of worldly power and dominion. These lines reflect a critical perspective on the intersection of religious authority, political power, and the potential for manipulation in the name of faith. As power becomes absolute, Greville suggests, the rulers manipulate laws and use force to suppress dissent. Uncontrolled power, in the end, corrupts rulers and transforms subjects into submissive masses (66-69).

In discussing the role of the religion in the state structure, Greville advocates for a well-balanced distribution of power. Monarchs, according to Greville, should be “active and judicious” in their rule, with a foundational reliance on religion to gain reverence and stability. “Placing the first foundation of their Reigns / Upon that frame, which all frames else exceeds”, helps rulers to build a strong authority “In Forrainger, and home-bred subjects” (202). Following this idea, comes a second reference to Islam, in comparison to the condition of Christian rulers:

And is not Mahomets forg'd Alcoran
Both with the Heathen in Authority:
And to the Christians misled Miter-throne
Become a very rack of Tyranny?
Their spirits united, eating men like food,
And making ill ends with strong Armies good. (204)

Here, Greville draws a parallel between the Islam and the structure of the Christian Church, symbolized by the “Miter-throne” which has become, according to Greville, a tool of tyranny. The “misled Miter-throne”, the ecclesiastical leadership within Christianity, has deviated from

its intended path and has been used as an instrument of oppression. A devouring or oppressive force that is created by the abuse of religious and military power, Greville believes has led to destructive consequences. The authors scepticism towards the religious institutions as instruments of oppression and tyranny when their authority is misused or manipulated for non-spiritual ends is clear. Word choices of the author in describing two religions is also revealing: while Islam is described as “forged”, following a long tradition in Christian texts about Islam, Christianity is seen to be “misled”. The tyranny of Christian leaders, therefore seen as something temporary, the result of being misled by the institution of Church and the Pope. This current condition, therefore is not seen as a characteristic of Christian religion. Muslim leaders, however, as mentioned in the previous reference to Prophet, are doomed to become tyrants as abuse of religious authority for worldly power it is an innate part of the religion. It should also be mentioned that this Christian (Catholic)-Muslim / Spanish-Ottoman parallels would not be lost on the contemporary reader.

At the end of this part, Greville warns the reader against the potential dangers of unchecked religious authority, cautioning rulers not to let the clergy’s governance overshadow the secular power of the crown:

Therefore I say Pow’r should be provident
In judging this chief strength of Tyranny
With caution, that the Clergy Government
Give not the Miter Crown-supremacy;
Making the Sultan and the Caliph one,
To Tyrannize both Cair and Babylon. (207)

The concern is that if political power allows ecclesiastical authority to gain supremacy, it may lead to a situation where the religious leader (the Caliph) and the political leader (the Sultan) become unified in power. Although there is a clear reference to conditions of the Ottoman state, these lines can also be read as a reference to the close ties between the Spanish throne and the Pope, in the Christian context. The reference to “Cair and Babylon” suggests that this union of religious and political authority could result in tyranny over both spiritual and worldly domains, symbolized by Cairo (Cair) and Babylon. Instead, Greville suggests a hierarchical power structure within the state:

Pow’r may not be opposed, or confounded;
But each inferior Orb command or serve,
With proper latitudes distinctly bounded,
To censure all States that presume to swerve,
Whereby the common people and the Throne
May mutually protected be in one. (233)

This hierarchical arrangement is of crucial importance in maintaining order and preventing chaos according to Greville, as it ensures that all entities within the political structure adhere to their designated roles and functions, thus “the common people and the Throne” are mutually protected. This harmony between the people who are safeguarded by the central authority, and, in turn, the ruler who is protected by the allegiance and cooperation of the people. This is in complete contrast to the condition of tyrannical ruler, who, seems to be more powerful, but also greatly in danger of being divided from his people, who in the first place gave them the wings to fly with. (234)

Here again, the case of Ottoman state provides a negative example:

Affecting such irrevocable might
 With us, as to their Mufty, Turks liv'd under,
 Or rather sacrilege more infinite,
 From Jove to wrest away the fearful Thunder:
 Salmoneus pride, as if the truth then fell,
 When he alone rul'd not Earth, Heav'n and Hell. (235)

The practise of Ottoman Sultan being the chief representative of religion, under the title of Caliph, is criticized here. Being the Sultan and the “Mufty” at the same time, Ottoman rulers possess an “irrevocable might” over Christians, but this, according to Greville is also a great violation. Salmoneus, who claimed to rule over Earth, Heaven, and Hell, serves as an example of the kind of pride that the author warns against.¹⁷ Such excessive and blasphemous claims according to Greville, may lead to a total fall from grace.

Greville’s references to the current condition of the Ottoman State becomes more elaborate towards the end of the *A Treatise of Monarchy*, under the titles of “Of Peace” and “Of War”. “Of Peace” is centred on the theme of peace as the ideal state of governance. Peace, according to Greville can be achieved only if rulers prioritize the well-being of their subjects, engage in public works, and establish good educational institutions (471-473). The responsibilities of kings, the importance of maintaining order, and the benefits of uniting different elements in society are also discussed in this part. Towards the end, there is a critique of tyranny, emphasizing the negative consequences of oppressive rule and the pursuit of power for selfish gains and references to the current state of the Ottoman Empire are given at this part:

Again, this Art of Tyrant Cittadel,
 Not suffering free Citizens but slaves,
 What is it, but a Council out of Hell,
 Making the Princes Triumphs, Peoples graves?
 And sorts it not well with the Sultans word,
 Who vaunts, Grass grows not, where his horse hath stood? (511)

The specific reference to the famous saying that is attributed to Ottoman sultans, “Grass grows not, where his horse hath stood,” suggests a tyrant’s destructive influence, implying that even nature suffers in the wake of oppressive rulers and also refers to the inevitable decline of the Ottoman State. Overall, the lines underscore the negative consequences of tyranny, portraying it as a force that undermines freedom, leads to suffering, and leaves a destructive legacy.

Greville also refers to the idea of four monarchies¹⁸ at this point, and restates his view that in its present state, Ottoman Empire is “Not Empire but a crafty violence / Whose Ruines never

¹⁷ A reference to the famous Greek myth about Salmoneus. Salmoneus was a mortal king known for his pride. Seeking to emulate the powers of the gods, particularly of Zeus, he devised a plan to impersonate divine attributes and constructed a bridge made of brass. Driving his chariot over it, he attempted to mimic the sound of thunder, a power associated with Zeus. In his hubris, Salmoneus proclaimed himself equal to the gods and sought to challenge the natural order. However, Zeus, angered by this mortal's attempt to imitate divine authority, struck Salmoneus down with a lightning bolt. see Jennings, H. R. and J. N. Bremmer (2016). “Salmoneus” <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.5678>

¹⁸ The theory of the four monarchies is a historical and biblical concept that traces the rise and fall of four great ancient empires. The idea is primarily derived from the Book of Daniel in the Bible and was later expanded upon by various historians and scholars. The four monarchies are Babylonian, Medo-

raise Magnificence” (512). The essence of genuine monarchy, according to the author, lies in creating a perfect unity where kings are not elevated above humanity:

For that indeed is no true Monarchy,
Which makes Kings more then Men, Men less then Beasts,
But that which works a perfect Unity,
Where Kings as heads, and Men as members rest,
With mutual ends like Twinns, each helping other,
In service of the Common-wealth, their Mother. (513)

The metaphor of “Twinns” emphasizes the close and interdependent relationship between rulers and subjects, each contributing to the well-being of the commonwealth, which is likened to a shared mother. This section about peace is concluded with a reference to the expected end of these modern tyrannies:

But to conclude, as Modern Tyranny
Hath not in any kind established
A State by peace unto prosperity
Of people, or of honor to the head;
But rather to the prejudice, or shame
Of both, like torrents, spread abroad ill name. (520)

Greville contends that tyranny brings about detrimental consequences, prejudicing both the well-being of the populace and the dignity of those in power. Besides, the oppressive rule not only harms the immediate victims but also tarnishes the reputation and standing of the tyrant and the state as a whole. This results in the fall of the state.

On the topic of war, Greville points out that having a warrior king can be advantageous for a monarchy as he sees the warrior king as a source stability and security for the realm. Martial skills and royal authority are potent forces for maintaining order and defending the kingdom against external threats (525-527). Greville clearly underlines the danger of appearing averse to war, as he believes that the best remedy against any aggression is preparedness. Historical examples are cited to illustrate the importance of maintaining military strength, fortifying borders, and having disciplined troops even in times of peace (535). Greville names many instances which indicate that strong nations protected themselves through well-fortified borders, contrasting this with instances where the lack of such defences led to invasions, as in the case of England (536-539). Discussing the necessity of war and especially the necessity of being excellent in that discipline Greville turns to Ottomans once more:

Only let Princes that will Martial be,
Reform that common stained Discipline,
Which is the Base of unprosperity,
Sin against nature, Chance, and Pow’r Divine,
Wherein I fear the Turk doth us excell.
They keeping deeds, we words of doing well. (574)

Persian, Greek and Roman Empires. According to this theory, the Roman Empire is the last empire before the establishment of a divine or messianic kingdom. Different interpretations exist regarding the fulfilment of this prophecy, and its significance has been discussed in both religious and historical contexts. See Swain, J. W. (1940) “The Theory of the Four Monarchies Opposition History under the Roman Empire” *Classical Philology*, 35 (1), pp. 1-21.

Mentioning the need for an improvement in military practices, Greville sets this deficiency as a fundamental cause of “unprosperity” presenting it as a deviation from nature, chance, and divine power. Furthermore, he expresses that the Turks outperform Christians in this aspect. While the Turks take effective actions in military matters, according to Greville, others merely talk about doing well without translating their words into meaningful deeds. This is the first and the only instance that Greville presents Ottoman State in a positive light. The strength of the Ottoman army and the necessity of a united body of Christian forces to win over them is a reoccurring theme among the writings of the Essex circle. The “fatal discord” among Christians, which is seen as the main cause of the military failures against the Ottomans, is seen as an outcome of the aggressive expansionist policies of Spain (Gajda, 2012, p.85).

Through the following lines, however, Greville presents a solution for the existing disadvantage:

For whatsoever odds in Man or Beast
Between the Christian, and the Turk there be,
By delicacy, hardness, industry or rest,
Our fatal discord, or their unity;
Yet we that thus on disadvantage stand,
Stand fast, because he makes his wars by Land.

Whereas each man of understanding spirit
Knows well, that if this Mighty Tyrant would
Have chang'd his war, and so his ways of merit,
From Land, and made the waving Ocean mould
Of all his Expeditions undertaken,
The Christian Churches had long since been shaken. (576-577)

These lines first make a list of the differences between Christians and Turks such as fragility, hardness, industry, or rest—qualities that could contribute to advantages or disadvantages in terms of military endeavours. Despite these differences and the existing disunity between Christian princes, Greville notes that Christians, who are seemingly at a disadvantage, manage to “stand fast”. The reason for this is the choice of the Ottoman sultan to focus his military on land rather than on the sea. These lines can be seen as a reference to the victory of the united Christian forces against Ottomans in the Battle of Lepanto. The victory was celebrated in almost all Christian states, and was seen as an indication of the approaching end of the Ottoman might (Chew, 1937, p. 125-130).

4. The law of Nature and God’s plan for Christians

In his *A Treatie of Warres* Greville explores the role of the warfare in a state and comments on the multifaceted nature of war. While reflecting on the causes and consequences of war through numerous historical and religious references Greville contrasts peace and war, questions the role of religion in conflict and cautions against the abuse of power. Despite being a part of God’s plan, Greville suggests that war should never be pursued for its own sake, especially by those who aspire to a higher, spiritual existence (59).¹⁹ In this piece, Greville also discusses the Ottoman state and the role of wars in its foundation, initial expansion and current condition.

¹⁹ For all passages from *A Treatie of Warres* see: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A02226.0001.001/1:5?rgn=div1;view=fulltext> stanza numbers are indicated after the quotes.

Greville observes that states are drawn to war as it can be seen as a way of expanding an empire and increasing power. He also states that the same tool that is once employed for growth ultimately leads to the ruin of empires. Greville explains the reasoning behind this paradox: when people get used to war, experiencing the benefits of peace, enjoying health and happiness makes them restless and they become unable to embrace any art or skill other than war (15). Under the rule of king that are fond of war, even religion becomes tailored to accommodate and endure the harsh necessities of conquest (16).

At this point Greville presents a second comparison of the “religion of Mahomet” and Christianity. Islam, according to Greville is centred around “conflict and risk”, as the teachings of the Prophet are focused primarily on the art of warfare. Islam, therefore, is not concerned with how to use power responsibly but only with acquiring it (17). This feature of the religion turns Muslim courts into a military camp, where the law of the sword is the predominant form of preaching and thus Muslim rulers reject virtues of peace, seeing them effeminate. “Christians Gospell”, on the other hand, values “the ioyfull embassie of peace” (18). There are some men that see themselves above the Church, according to Greville, and they use their positions to incite conflict instead of promoting peace. These individuals stir up contention by manipulating opinions and provoking kings to wage wars. Greville finds it ironic that those who should be promoting peace are, in fact, contributing to conflict they even label their losses in the resulting conflict as martyrdom, suggesting a distortion of religious ideals for personal or political gain. Here again Greville presents the idea of innate corruption of Islam in comparison to principally intact Christianity, despite its abuse by the Church authorities.

In *A Treatie of Warres*, Greville focuses on two important issues of his age: the role of the divine intervention in the reasons for and the results of wars and the natural law of the rise and fall of empires. Both issues, in the seventeenth-century England were discussed in connection to the Muslim-Christian conflicts. God’s plan for Christian states, apparent lack of divine support in military conflicts with the Ottomans and the sufferings of Christians under the Muslim rule have become frequently visited topics since the writings of the Renaissance humanists, getting even more attention after the religious controversies of the Reformation. Greville, like numerous predecessors of him, believes that wars have their origins in divine displeasure, and thus they should be seen as a consequence of divine judgment or punishment. God uses one nation against the other in order to fulfil his divine plans (33). God’s intervention, moreover, can be a means of testing his subjects or to make his known:

Nor by the Warres doth God reuenge alone,
He sometimes tries, and trauelleth the good,
Sometimes againe, to haue his honor knowne,
He makes corne grow, where Troy it selfe once stood:
Lets Fate passe from him, on the wheeles of time,
And change to make the falling ballance clime. (34)

God, in his own ways, allows fate to unfold, and the “wheels of time” enforces the inevitable nature of historical changes. That’s why, Greville concludes, the empires rise and fall one after another:

Needfull it therefore is, and cleerely true,
That all great Empires, Cities, Seats of Power
Must rise and fall, waxe old, and not renew,

Some by disease, that from without deuour,
Others euen by disorders in them bred,
Seene onely, and discouer'd in the dead. (38)

Greville also suggests that, if one state or empire would flourish forever, or one family would reign for an endless time, if the conditions of one state did not change over time, God would appear partial or biased in his dealings with certain individuals or groups, he might even seem cruel or unjust (35). Therefore, the rise and fall of states should be seen as a part of their nature simply. People must not disregard or reject the power of God, according to Greville, relying instead on their own human intellect and judgment to determine their fate. This could only be explained as a form of hubris or overreliance on human capabilities (36).

This reflections on the human struggle to reconcile the concept of a benevolent and just God with the existence of suffering and perceived injustices in the world makes it possible for Greville to openly discuss the issue of Christian-Muslim conflict. Ottoman Empire has been one of those states which “Make it their end to raigne in euey place / To warre for Honour, for Reuenge and Pleasure / Thinking the strong should keepe the weake in awe / And euey Inequalitie giue Law” according to Greville (61). These are the circumstances under which they rose. In this state that can only be a “wildernesse of euils”, according to Greville, “none prosper highly, but the perfect diuels” (63).

Christians, on the other hand, are abandoned by God, as they chose to worship “God and the World” together:

Too good for great things, and too great for good;
Their Princes serue their Priest, yet that Priest is
Growne King, euen by the arts of flesh and bloud;
Blind Superstition hauing built vp this,
...
Thus waue we Christians still betwixt two aires;
Nor leaue the world for God, nor God for it;
While these Turkes climing vp vnited staires,
Aboue the Superstitions double wit;
Leaue vs as to the lewish bondage heires,
A Saboth rest for selfe-confusion fit:
Since States will then leaue warre, when men begin
For Gods sake to abhorre this world of sinne. (67-8)

These lines suggest that Christians, as they find themselves torn between two conflicting priorities—God and the world, the Turks seem to exhibit a clearer sense of purpose and direction. Their choice of the world makes them tyrants, but also powerful. By forsaking the world for God, Christians would turn to be tyrants as well. Or if they chose God, they may find a state of rest or peace akin to a Sabbath, suggesting a need for a departure from the turmoil caused by worldly concerns. The abandonment of war by states may only occur when individuals collectively reject the sinful aspects of the world for the sake of God. This chose would free them from the “scourge” of God and the natural order of the world would assure the fall of the Ottoman empire.

5. Conclusion

As the discussion above indicates, Greville's genuine interest in the Ottoman State, its history and its relations with Europe was doubled by this political stance on more urgent matter for the English court, the rivalry with Spain, and the Catholic world in general. Greville's representation of the Ottoman State in his treatises, as a state that is based on an abuse of power by the Sultan as well as the religious authorities can be read as a replica of his ideas on the Spanish power and its connection to the Catholic Church. Ottomans, founded as a tyranny, managed to rise through abusing the religious beliefs and aggressive, expansionist military policies. The discord among Christians, according the Greville, and their inability to follow the principles of their religion, hastened the rise of the Ottomans, turning them into one of the strongest forces the world. The Law of nature, however, which imposes the cyclical rise and fall of the empires ensures the approaching fall of the Ottoman state. Thus, Christians have to mend the cracks among them, to choose God and unite against this mighty tyrant. Greville's comments in his treatises makes it clear that Greville discusses Anglo-Ottoman relations within the broader frame of Anglo-Spanish rivalry.

Bibliography

- Botero, Giovanni. *The Trevellers breviat, or an historical description of the most famous kingdomes in the world ...* (London, 1601).
- Bullough, G. (1945) *Poems and dramas of fulke greville, first lord brooke*. Oxford, Oxford University Press.
- Bullough, G. (1933) "Fulk Greville, first lord brooke", *The Modern Language Review*, Vol. 28, No. 1, pp. 1-20.
- Busbecq, *Itinera Constantinopolitanvm et Amasianvm ab Augerio Gisenio Busbequij ...* (Antwerp, 1581).
- Chew, Samuel (1937). *The Crescent and the rose: Islam and England during the Renaissance*. Oxford, Oxford University Press.
- Çakırtaş, Ö. (2017) "Mustapha and Greville: Constructing Anglo-Ottoman diplomacy and Machiavellian identities in early modern English drama" *Ideological Messaging and the Role of Political Literature*, 145-158.
- Çırakman, Aslı. (2002) *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe": European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth to the Nineteenth Centuries*. New York, Peter Lang.
- Delphi Complete Works of Fulke Greville* (2021), Delphi Classics. ISBN. 9781801700054.
- Erkoç, Seda. (2016) "Dealing with tyranny: Fulke Greville's Mustapha in the context of his other writings and of his view on Anglo-Ottoman relations" *Osmanlı Araştırmaları*, 47, 265-290.
- Gajda, A. (2008), "The State of Christendom: history, political thought and the Essex circle," *Historical Research*, 81/213, 423-46.
- Gajda, A. (2012), *The Earl of Essex and late Elizabethan political culture*, Oxford: Oxford University Press.
- Geuffroy, Antoine. *The order of the greate Turckes courte, of hys menne of warre, and of all hys conquestes, with the summe of Mahumetes doctryne*. (London, 1524)
- Giovio, Paolo. *A shorte treatise vpon the Turkes chronicles ...* (London, 1546).
- Gouws, John (2007). "Greville, Fulke, first Baron Brooke of Beauchamps Court (1554-1628)". <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/11516>
- Greville, Fulke. "A Letter to an Honorable Lady". <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A02226.0001.001/1:9.1?rgn=div2;view=fulltext>
- Greville, Fulke. *Certaine learned and elegant vorkes of the Right Honorable Fulke Lord Brooke written in his youth, and familiar exercise with Sir Philip Sidney. The seuerall names of which workes the following page doth declare*. London, 1633. <http://name.umd.umich.edu/A02226.0001.001>
- Greville, Fulke. *The remains of Sir Fulk Grevill Lord Brooke being poems of monarchy and religion: never before printed*. London, 1670. <http://name.umd.umich.edu/A29659.0001.001>
- Goughe, Hugh. *The Offspring of the House of Ottomano, and officers to the greate Turke. Whereunto is added Bartholomaeus Georgieviz Epitome of the Customs, Rytes, ceremonies and Religion of the Turkes ...* (London, 1569/1570).
- Ingram, A. (2015). *Writing the Ottomans: Turkish history in early modern England*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Jennings, H. R. and J. N. Bremmer (2016). "Salmoneus" <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.5678>
- Kelliher, W. H. (1969) 'The Warwick manuscripts of Fulke Greville', *British Museum Quarterly*, 34, 107-21.
- Levin, Harry. (1969) *The Myth of the golden age in the Renaissance*. Bloomington and London: Indiana University Press.
- Levy, F. J. (1972) "Fulke Greville: The courtier as philosophical poet." *Modern Language Quarterly* 33: 433-448.
- Leunclavius, Johannes. *Annales Sultanorum Othmanidarum*, (1588).
- Munster, Sebastian. *A Brief collection and compendious extract of strange and memorable things ...* (London, 1572).
- Knolles, Richard. *The generall historie of the Turkes* (London: 1603).
- Rees, Joan (1971). *Fulke Greville, Lord Brooke, 1554-1628: A Critical Biography*. London, Routledge.
- Rebholz, Ronald A. (1971) *The Life of Fulke Greville, First Lord Brooke*. Oxford: Clarendon Press.

Swain, J. W. (1940) "The theory of the four monarchies opposition history under the Roman Empire" *Classical Philology*, 35 (1), 1-21.

Şahin-Gülter, İ. (2018) "Mustapha ve Macbeth'de kadının devlet işlerine katılması: hegelci bir yaklaşım" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 97-107.

Wilkes, G. A. (1959) 'The sequence of the writings of Fulke Greville, Lord Brooke', *Studies in Philology*, 56 (1959), 489-503.

Nietzsche'nin Trajik Girişimi: Nihilizmi Aşma İstencinden Hiçliğin Sonsuzluğuna*

Öz

Bir anlamı olduğuna inanıldığı ölçüde yaşam katlanılabilir olmaktadır. Anlam ise varsayılmış referanslar ve idealler aracılığıyla sağlanır. Nietzsche'ye göre yaşamı anlamlı ve katlanılabilir kılan tüm idealler çökmüştür ve insan hiçliğe savrulmuştur. Tanrı'nın ölümüyle zirve noktasını gören çöküşün (decadence) sonucu nihilizmdir ve Nietzsche'ye göre aşılamadığında nihilizmin ağır bedelleri olacaktır. Bu anlamda Nietzsche felsefesi, anlamı yitirilen yaşamı yeniden anlamlı kılmaya ve böylece nihilizmi aşmaya matuf varoluşsal bir girişimdir. Nietzsche bu girişimi kapsamında sabit ve verili varlık metafiziğinin yerine oluştaya dayalı bir felsefe üretir. Bu felsefede üstinsan Tanrı'nın yerine geçerek perspektivist değerler yaratırken, yaşam güç istenci temelinde bütün trajedisıyla var olur. Öte yandan yalnızca estetik bir fenomen olarak haklı kılınabilen dünya, ebedi tekerrürle içkin bir sonsuzluk kazanır. Böylece metafizik ve din yerine bir kuram olan ebedi tekerrürle nihilizmi aşma girişimi tamamlanır. Ancak bu aşma girişimi, amor fati (kaderini sev) ilkesi gereği nihilizmin trajik bir neşeyle karşılanmasını önermekten öteye geçememektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Nietzsche'nin felsefesi, varoluşsal krizi aşma çabası olarak sorunlaştırılmakta ve bu çabanın yitirilmiş olanı ikame etmeye ve böylece varoluşsal bir teselli bulmaya dönük olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Dekadans, Nihilizm, Varoluşsal Kriz, Trajedi

Nietzsche's Tragic Attempt: From the Will to Overcome Nihilism to the Infinity of Nothingness

Abstract

Life becomes bearable to the extent that it is believed to have meaning. Meaning is provided through assumed references and ideals. According to Nietzsche, all ideals that make life meaningful and bearable have collapsed and man has been thrown into nothingness. The result of decadence, which sees its peak with the death of God, is nihilism, and according to Nietzsche, if it is not overcome, nihilism will have heavy costs. In this sense, Nietzsche's philosophy is an existential attempt to make life that has lost its meaning meaningful again and thus to overcome nihilism. Within the scope of this initiative, Nietzsche produces a philosophy based on becoming, instead of the metaphysics of fixed and given existence. In this philosophy, while the overman (übermensch) replaces God and creates perspectivist values, life exists with all its tragedy on the basis of the will to power. On the other hand, the world, which can only be justified as an aesthetic phenomenon, acquires an inherent eternity through eternal repetition. Thus, the attempt to overcome nihilism with eternal recurrence, a theory rather than metaphysics and religion, is completed. However, this attempt to transcend cannot go beyond suggesting that nihilism should be met with tragic joy, in accordance with the principle of amor fati (love your fate). In this context, in this study, Nietzsche's philosophy is problematized as an effort to overcome the existential crisis, and it is claimed that this effort is aimed at replacing what has been lost and thus finding existential consolation.

Keywords: Nietzsche, Decadence, Nihilism, Existential Crisis, Tragedy

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Mehmet Bal
İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Malatya-Türkiye.
e-posta: huseyncan21@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding autho

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 16. 01. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 26. 04. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Benzerlik taraması- Plagiarism checks Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Bal, M. (2024). Nietzsche'nin trajik girişimi: Nihilizmi aşma istencinden hiçliğin sonsuzluğuna. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 214-227.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1421023>

* Bu makale, Mehmet Bal'ın, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde, Prof. Dr. Emin Çelebi danışmanlığında yazdığı "Nietzsche ve Cioran: Krizin Felsefesi" başlıklı doktora tezinden (Kasım-2023) üretilmiştir.

1. Giriş

Modern dönem, evrensel ve ebedi dünya düzeninin parçalandığı bir dönemdir (Caputo, 2022: s. 85). İnsanın bütün tanrısal haysiyetini yitirdiği bu trajik dönemde (Eagleton, 2021: s. 44, 57, 83) Avrupa varoluşsal bir kriz yaşıyordu (Barrett, 2016: s. 26). Bu dönemi trajik kılan husus, insanın “hakikat”i yitirerek hiçlikle karşılaşmasıdır. Nietzsche bu karşılaşmanın giderek tehlikeli bir boyut kazandığı ve eğer aşılamazsa gelecek iki yüzyılda dehşet verici sonuçlarının olacağı yönünde etkileyici uyarılarda bulunmaktadır. Nietzsche hiçlikle karşılaşmayı sonuçlayan nedenleri ise dekadans (décadence) kavramıyla ifade etmektedir. Dekadans; çöküş, yozlaşma, bozulma ve düşüş anlamlarına gelmektedir. Nietzsche, dekadansı, Batı düşünce ve inanç geleneğinin yani Sokratik kültürün mantığında örtük bir şekilde bulunan bir nitelik ve süreç olarak ele almaktadır. Bu mantık, yaşamın “akıl=erdem=mutluluk” formülasyonu aracılığıyla teorileştirilmesine dayanmaktadır. Bu anlamda Nietzsche’ye göre rasyonel teorilere indirgenen yaşam, bir ideal öte dünya karşısında içgüdülerin ve tutkuların yer aldığı yanı göz ardı edilerek zayıflatılmış ve hastalıklı kılınmıştır. Böylece giderek köle ruhlu sürü insanının egemen olduğu bir çöküş ve yozlaşma süreci yaşanmıştır. Bu süreci, felsefi ve dini metafizik el ele vererek var etmişlerdir. Bu anlamda filozof ve rahip iki dekadant tip olarak çöküşte ortakdır (Nietzsche, 2017b, s. 119). Öte yandan Nietzsche, yaşamı çöküşe uğratan Sokratik teorinin somut olarak yanlışlandığı ve çöktüğü bir milattan bahsetmektedir. Bu milat, klasik kozmolojiye dayanan dünya merkezli evren anlayışının Kopernik (1473-1543) tarafından yanlışlanmasıdır. Nietzsche, “Kopernikus’tan beri insan, merkezden X noktasına doğru yuvarlanmıştır” (Nietzsche, 2017b, s. 26) derken aslında dekadansın tabiri caizse maddi kanıtını sunmuş olmaktadır.

Nietzsche’nin bu cümlesi hem bir soruyu gündeme getirmekte hem de bir kabulü zımnen taşımaktadır. Soru şu: “Kopernik’le birlikte ne oldu ki ondan sonra insan bir bilinmeze doğru yuvarlanmış oldu?” Bu sorunun cevabı Nietzsche’nin aşmaya çalıştığı varoluşsal krizi doğuran şeyin spekülatif veya teorik değil, maddi sebebini ele vermektedir. Şöyle ki; Kopernik, dünyanın evrenin merkezi olduğu yönündeki klasik kozmolojiyi yanlışlayarak güneş merkezli evren modelini keşfetmişti. Bu, Kilise’nin de yüzyıllarca sahiplenerek savunduğu Aristotelesçi-Batlamyusçu klasik felsefi kozmolojinin yanlış olduğu sonucunu doğurmuştu (Ural, 2009: ss. 215-217). Nietzsche buna “*dinsel kılıklı astronominin yenilgisi*” der (Nietzsche, 2017a: s. 174). Onun dinsel kılıklı demesinin sebebi, kilisenin resmi görüşü haline gelmiş olmasıydı. Kilisenin bir şeyi savunması o şeyin Tanrısal olduğu anlamına geliyordu. Tanrısal olanın bir kez olsun yanlışlanması söz konusu edilemeyeceğinden Tanrısal bilinenlerin aslında öyle olmadığı ortaya çıkıyordu. Bunun Nietzsche’nin yaşadığı on dokuzuncu yüzyıla kadar sosyal, siyasal, ekonomik ve felsefi alanda pek çok sonucu oldu. Hem Platon ve Aristoteles kökenli ana akım klasik felsefeler, hem de bir din olarak Hıristiyanlık, insanın varoluşsal problemlerine yüzyıllarca Tanrı, ruh/ölümsüzlük ve verili bir etikle kavramsal ve imanî düzeyde “hakikat-kesinlik” sunmuşlardı. Ancak söz konusu hakikat, Kopernik’le birlikte büyük bir darbe almış oldu. Herhangi bir konuda yanlışlanan başka konuda da yanlışlanabilirdi ve bir kez bile yanlışlananın Tanrısal kabul edilmesi, tanrısallığın tanımı gereği mümkün olamazdı. Bunun sonucunda Kopernik öncesi kurulu kesinlikler ve verili anlamlar yerinden edildi. Felsefenin ve dinin inşa edip muhkem kıldığı inançlar ve kabuller kuşku hale geldi. Bir bakıma Weber’in “büyübozumu” (Weber, 1918) dediği olay gerçekleşti. Büyübozumunun Sokratik Batı metafiziğinin mantığında başından itibaren işleyen bir çöküş süreci olduğunu düşünen Nietzsche, felsefesini, söz konusu dekadansın doğal sonucu olan nihilizmi aşmaya adayacaktır. Ancak Nietzsche nihilizmin maddi sebebini Kopernik’ten başlatıyor olmasına rağmen nihilizmin aşılmasına dönük çabasını bilimci

bir pozisyonla gerçekleştirmez. Çünkü Nietzsche'nin cümlesinde ("*Kopernikus'tan beri insan, merkezden X noktasına doğru yuvarlanmıştır*") yukarıda ifade edildiği üzere zımni bir kabul de var. Kabul şu: İnsan Kopernik'ten önce bir bilinmezlik içinde değildi, yaşamın anlamına ve hedefine dair bir "hakikate" sahipti. Nietzsche, uzun süreler boyunca insana bir "hakikat" sunan ancak yaşamı yadsıyıcı özleri sonucunda nihilizme varan Batı felsefesi ile Hıristiyanlığı çileci idealler olarak nitelemektedir. Somut yaşamı yadsımak, Sokratik çileci ideallerin çökmesi ve insanın "hakikati" yitirerek hiçlikle karşılaşması sonucunu doğurmuştur. Nihilizm bu anlamda en yüksek değerlerin değerden düştüğü bir sonuçtur (Nietzsche, 2017b: s. 27) ve aşılması gerekmektedir. Fakat her ne kadar çöküşün mantığını kendilerinde taşıyarak sonuçta nihilizme varmışlarsa da Kopernik'e kadar çileci idealler dışında yaşamı anlamlı kılan bir altermantife sahip değildik (Nietzsche, 2017a: s. 181). Aslında Nietzsche'ye göre hâlâ böyle bir alternatifte sahip değiliz.

Bu doğrultuda Nietzsche ideolojilerin, bilimin ve özne merkezci modern felsefelerin insana varoluşsal bir anlam veremediklerini iddia etmektedir. Çünkü Nietzsche'ye göre bunlar da nihayet dekadansın modern tezahürleridir. İdeolojiler eşitlikçi ilkeleri nedeniyle güç istenci temelinde işleyen yaşamı törpüleyerek yoksullaştırıcı bir nitelik taşırlar. Bu bağlamda sosyalizm ve demokrasi dekadansın kültürün modern örnekleridir. Bilim de Kopernik'le birlikte Batı felsefesinin ve dinin klasik kozmoloji alanındaki iddialarını yanlışlamasına rağmen yaşama ve dolayısıyla insana yeni bir anlam ve değer sağlayamamış ve yaşamı yoksullaştırmıştır (Nietzsche, 2017a: s. 173). Bir yandan çöküş tipleri olan klasik felsefenin ve dinin bir yanılısama olduğu ortaya çıkmış ancak insanlığa yeni bir "hakikat" sunulamamıştır. Diğer yandan Nietzsche, özne merkezci modern felsefelerin de yaşama bir anlam ve değer vermekten uzak olduklarını ifade etmektedir. Ona göre, bizzat kendisi bir kurgu olan öznenin (Nietzsche, 2017b: s. 366) yola çıkılarak bir hakikat veya kesinlik türetilmezdi. Çünkü yitirilmiş olan, bir "kesinlik" ve "hakikat" idi. En azından bir yanılısama olduğu ortaya çıkana kadar öyle idi. Dolayısıyla yanılısama olduğu daha baştan bilinen bir referansın yani öznenin, yaşama mutlak bir anlam vermesi söz konusu olamazdı. Bu nedenle bilim, ideolojiler ve modern felsefeler yaşamı haklı kılmaktan uzaktırlar. Bu noktada Nietzsche, insanlığı *kapıya dayanan* nihilizmden koruyacak kendi haklılaştırma denemesini sunmak isteyecektir. Bu denemede, ölen Tanrı'nın yerine yeni değerlerin yaratıcısı olacak olan *üstinsan*, varlık fikrine dayanan metafiziğin yerine *oluş ve güç istenci*, ideal ve sonsuz öte dünyanın yerine fenomenal dünyanın *ebedi tekerrürü* ikame edilecektir. Peki, bütün bunların sonucunda nihilizm aşılmış olacak mıdır? Bu çalışmanın Nietzsche felsefesinde tartışmaya açtığı husus bu olacaktır.

2. "Tanrı Öldü" Yaşasın Üstinsan

Nihilizm, en yüksek değerlerin değerden düşmesidir. Tanrı ise tüm değerleri temsilen ve tüm değerlerin meşruiyet referansı olarak en yüksek değerdir. Ancak yaklaşık yirmi beş asır boyunca Batı felsefesinin ve Batı teolojisinin birlikte var ettiği, düşündüğü ve inandığı bu Tanrı (Jaspers, 2018: ss. 34-35) Nietzsche'ye göre ölmüştür (Nietzsche, 2003: s. 130). Hakikat ve kesinlik arzusunu yüksek insanların bir niteliği gören Nietzsche (2017d: s. 26) açısından Tanrı'nın ölümü felsefi ve dini hakikatin yitirilmesi anlamına gelir (Türkyılmaz, 2016: s. 96). Dolayısıyla hakikatin yitirilmesi anlamına gelen "Tanrı öldü" sözü, Platoncu Batı metafiziğinin ve bu metafiziğin halka uygun biçimi olan (Nietzsche, 2019b: s. 2) Hıristiyanlık değerlerinin ölümünü imler. Nietzsche'nin felsefesi işte bu ölüm olayından hareket eder. Bu anlamda "Tanrı öldü" sözü, nihilizmi aşmak isteyen Nietzsche'nin felsefesinin kalkış noktasıdır. Bir delinin

dilinden ifade ettiği bu sözün geçtiği *Şen Bilim* adlı eserinin 125. pasajında Nietzsche, oldukça çarpıcı varoluşsal tespitlerde bulunur. Söz konusu pasajda Nietzsche'nin "Tanrı" kavramından veya inancından ne anladığı, "Tanrı öldü" tespitiyle neyi anlatmak istediği, "Tanrı'nın ölümü"nden duyduğu trajik endişeyi, "Tanrı'nın ölümü"nden kimi/neyi sorumlu tuttuğu ve bundan sonra ne yapılması gerektiği konusunda hissettiği derin sorumluluğu ve kendi varoluşsal krizini açık ve örtük olarak ifade eder. Bu anlamda bu pasaj, onun krizinin ve felsefesinin nüvesi hükmündedir.

Nietzsche, bu pasajda Tanrı'nın bugüne kadar yeri doldurulamaz bir referans olduğunu, bundan sonra insanlığı bir belirsizliğin beklediğini ifade etmektedir. Belirsizlik, yaşamın anlamına dair varoluşsal bir tespittir. Çünkü Deleuz'e göre (2021: s. 13, 33) "varoluşun bir anlamı var mıdır?" sorusu, felsefesinin en yüksek sorusu olan Nietzsche, hayatın anlamını ve değerini belirleyen ölçütün ortadan kalktığını düşünmektedir. Bu anlamda Nietzsche'nin bütün felsefesinin hayatta bir anlam ve amacın olup olmadığıyla ilgili olduğunu söylemek abartılı bir değerlendirme olmayacaktır (Hatab, 2008: s. 16). Bütün amaç ve faydaların, bir gücün daha az güçlü olanlar üzerindeki egemenliğini imlediğini iddia eden Nietzsche açısından (2017a: s. 93) Tanrı; inancın ve ahlakın temyizi olmayan onay makamı olarak var olmuştu (Nietzsche, 2017b: s. 188, 200). Öte yandan Nietzsche Tanrı'yı kendi ellerimizle biz insanların öldürdüğünü ve kiliselerin Tanrı'nın türbeleri olduğunu söyleyerek Hristiyanlığın bu ölümden sorumlu olduğu ifade etmektedir. Çünkü yozlaşan Hristiyanlık, Tanrı'nın altını oymuş ve onu inanılır olmaktan çıkarmıştır (Nietzsche, 2003: s. 211). Bu minvalde Nietzsche söz konusu pasajda artık bir hiçliğe doğru ilerlediğimizi ve bu ölüm olayının üstesinden gelmek için yeni kutsal oyunlar bulmamız ve bir kefaret ödememiz gerektiğini dramatik cümlelerle ifade eder. Ona göre ödenecek kefaret insanın Tanrı'nın yerine geçmesi olmalıdır. Ancak Tanrı'nın yerine geçerek hayata yeni bir anlam ve değer atfedecek olan, sıradan insan değildir, üstinsandır. Üstinsan (Über-mensch), insanı temsilen yeryüzünün anlamı (Nietzsche, 2019a: s. 36) ve üstün nitelikleri haiz olan değer yaratıcı tiptir.

Üstinsan, dekadan değerlerin taşıyıcısı olan *sürü insanı* ile o değerleri reddeden fakat yeni değerler de yaratamayan *özgür insan* tipini aşan değer yaratıcı üçüncü tiptir. Ancak bu üç tip (*sürü insanı*, *özgür insan* ve *üstinsan*), kesin çizgilerle birbirinden ayrılabilen üç ayrı sınıfa göstermez (Kuçuradi, 2016: s. 67). Üstinsan, aynı insanın farklı dönemlerini ima edebileceği gibi farklı insan tipi veya farklı zamanlara yayılan insan türünün aşamaları olarak da anlaşılabilir. Yine üstinsan, belirli bir kişi olabileceği gibi sanal bir figür de olabilir. Bu minvalde üstinsan yeri gelir Nietzsche'nin kendisi, yeri gelir Zerdüşt veya geleceğin filozofudur. Öte yandan üstinsan, biyolojik anlamda türsel bir gönderim de değildir. Young'a göre Nietzsche üstinsan için *metafor* nitelemesini kullandığından bu nitelemeden hareketle üstinsanı biyolojik anlamda türsel bir insan aşaması olarak düşünmemek gerekir (Young, 2015: s. 563). Son belirlemede üstinsanın alametifarikası, değerleri yeniden yaratacak olan trajik insan olmasıdır. O halde üstinsan ve değerleri yeniden yaratmak ne demektir? Şimdi buna bakalım.

Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün ruhun üç dönüşümü başlığı altında bu üç tip; deve, aslan ve çocuk alegorisiyle ifade edilir (Nietzsche, 2019a: ss. 49-51). Buna göre üstinsan, geçmişini unutarak ve yeni oyunlara dalarak yeni değerler yaratan çocukça bir masumiyeti temsil eder. Ancak bu masumiyet aynı zamanda dramatik bir durumu işaret eder. "Fark edin, size üstinsanı öğretiyorum: o, bu yıldırımdır; o, bu cinnet!" (Nietzsche, 2019a: s. 37). Bu cümle, spekülatif bir formül değildir. "Tanrı öldü" sözü gibi dramatik bir formüldür (Deleuze, 2021: s. 186). Üstinsan

bu nedenle trajik bir tip ve dramatik bir kavramlaştırmadır. Nietzsche, dramatik kavramlar üretmek suretiyle yeni rütbe düzenini yaratır. Çünkü ona göre ad vermek bir şeyin ne olduğundan çok daha daha önemlidir (Nietzsche, 2017d: s. 68). Ancak bu adlandırma ve kavramlaştırmalar Deleuze'ün ifade ettiği gibi dramatik ve trajik birer formül niteliği taşırlar. Bu nedenle bir yıldırım ve bir cinnettir üstinsan.

Üstinsanın cinneti Tanrı'nın yerine geçmesi gerektiğindedir. Tanrı'nın ölümü, ona bağlı olarak inanılan *hakikatın değeri* sorununu ortaya çıkardığı için (Nietzsche, 2017a: s. 172) bundan sonra insan Tanrı'nın yerine geçerek yeni hakikatler yaratmalıdır. "*Tüm Tanrılar öldü: Bundan böyle yaşasın istiyoruz üstinsan*" (2019a: s. 102) diyen Nietzsche, aslında Tanrı'nın henüz ölmediği dünyada olduğuna benzer şekilde, insanı sonlu varoluşunda yükseltmek ister. Nietzsche'yi harekete geçiren, Tanrı'nın öldüğü bu yeni durumda yeni bir aşkınlık yaratmaksızın insanı yükseltmenin imkânıdır (Jaspers, 2013: s. 533). Aslında Nietzsche yeni değerler için bir referans noktası olarak tasarlamaktadır. Ancak her varsayım bir ilk varsayım/ilkeye dayanır; kendi değeri başka bir değere dayandırılmaz olan bir ilk varsayım. Üstinsan yeni bir ilk varsayımdır Nietzsche düşüncesinde. Sonuç olarak eski varsayım (Tanrı) öldü ise yaşasın yeni varsayım (üstinsan).

Üstinsan böylece tanrısal bir ikame olarak yaşama yeniden katlanmayı sağlayacak yeni değerleri var edecektir. Yaşama katlanmayı sağlamak yaşamı anlamlı kılmaktır. Yaşamın anlamının ne olduğu ise yaşamın anlamını belirleyen kim olduğu sorusuyla ilgilidir. Bu bağlamda Nietzsche açısından "*nedir?*" sorusundan ziyade "*kim?*" sorusu önem arz eder. Bu nedenle Deleuz'e göre, "*Yaşamın anlamı nedir?*" sorusu eksik bir sorudur. Sorunun doğru şekli şöyledir: "*Yaşamın anlamını belirleyen kimdir?*" Bu soru yalnızca doğru bir soru değil, daha ziyade bu soru trajik bir sorudur. (Deleuze, 2021, ss. 100-101). *Tanrı öldü* ise şimdi kim bize yaşama tutunacak yeni hedefler var edecektir? Trajik sorunun cevabı da trajik olacaktır: Üstinsan. Ruhun son dönüşümü olan üstinsan, çocukça bir unutuş ve masumiyetle varoluşa ve dünyaya yeni bir başlangıç hareketi verecek olan değer yaratıcı insandır. Bunun anlamı insanın artık kendi kendisiyle başbaşa kalmak zorunda olduğudur. Korkunç gerçeklikten kaçınacağı bir aşkınlık alanı bulunmayan insan, bu gerçekle yaşamayı, yaşama karşı trajik tavır sergileyebilecek gücü ve kahramanlığı üstlenmeyi öğrenmek zorundadır (Huskinson, 2021: s. 67).

Bu bağlamda Nietzsche'ye göre üstinsan, varoluşunu kahramanca üstlenerek yeni değerler yaratmalıdır. Çünkü ona göre dünya bundan böyle yeni değerler yaratanların etrafında dönecektir (Nietzsche, 2019a: s. 75). Eski değerler eski ideallere aitti ve eski ideallerin ölümüyle onlara bağlı değerler de öldü. Bundan ötürü Nietzsche, Tanrı'yı olumsuzladıktan sonra bile hâlâ Tanrı'ya bağlı ahlaka onay vermeyi anlamaz (Nietzsche, 2019b: s. 99). Çünkü ona göre "*iyi*"ye ve "*kötü*"ye ayarlanmış bir ahlaka tutunmak artık mümkün değildir (Nietzsche, 2019a: s. 228). Nietzsche, Hıristiyanlığın bir sistem olduğunu ve Tanrı'yı bu sistemden dışladığınızda sistemin çökeceğini ileri sürer. Dolayısıyla Nietzsche, Hıristiyanlıktan ve onun Tanrı'sından vazgeçtikten sonra onun ahlakına bağlı kalmanın zemininin ortadan kalktığını düşünür (Nietzsche, 2017c: s. 60, 61). Nietzsche burada Descartes'tan yola çıkarak modern felsefenin, Tanrı, ruh, ahlak gibi konularda yine dinsel önermelere dönmesini (Tanrı, ruh, ideal dünya...), tutarlılık adına eleştirmektedir. Çünkü ona göre hakikatleriniz değiştiğinde vargılarınız da değişmek zorundadır.

Dolayısıyla Nietzsche'nin esasen bir ahlaki yıkımdan söz etmediği sonucuna varmak mümkündür. Zira eski değerlerle tamamen zıt yönde yeni değerler koymaktan kastı; iyi yerine

kötüyü, merhamet yerine zulmü, dostluk yerine düşmanlığı, sevgi yerine nefreti öngördüğü iddiası olamaz. Çünkü son tahlilde değerlerin yeniden değerlendirilmesi, yeni değerler keşfetmeyi değil, eski değerler arasında kurulan hiyerarşik düzeni yeniden ele almayı ve böylece değerler hiyerarşisini yeniden belirlemeyi vazife edinmektir (Bull, 2013: s. 71). Üstinsan iyilik adına hareket edecek ancak iyiyi yeniden belirleyecektir. Bu anlamda üstinsanın veya geleceğin filozofunun görevi işte budur: İyinin ve kötünün ötesinde olmak. Yani yozlaşmış ve çökmüş ahlakın dışına çıkarak ahlakı yeniden tesis etmek. O halde sormak gerekiyor; iyinin ve kötünün ötesinde olmak ne demektir?

İyinin ve kötünün ötesinde olmak Nietzsche açısından bir ahlaki anarşizm önermek değildir. O, dekadan değerler hiyerarşisinin yozlaşmasıyla yaşamı yadsıyan sürü ahlakının belirleyici olmasına itiraz ederek sürünün kötü addettiği fakat aslında iyi olanın yeniden egemen değer olmasını talep etmektedir (Kuçuradi, 2016: s. 88). Dolayısıyla burada iyi ve kötü kavramlarına, yozlaştırılmalarından önceki itibarlarını iade etme niyeti söz konusudur. Çünkü yaşamı yadsımanın mantıksal sonucu olarak hiçi istemek görünümünde nihilizme varılmıştı. Bu nedenle, üstinsan metaforuyla ifade edilen insan tipi, yeni bir değerlendirme yaparak çökmüş iyinin ve kötünün ötesine geçerek nihilizmi aşacaktır. Bu, onun açısından din ve ahlak dışı gibi görünen oysa dindarlığa uygun amaçlarla girilen bir oyundur. Belki de bu; ahlak yasasını temelden yıkmanın yani iyi ve kötünün dışına çıkmanın imkânsız oluşunu göstermek için girilen eleştirel ve ironik bir denemedir (Nietzsche, 2019a: s. 288).

Bu anlamda değerlerin yozlaşmasına duyulan bir tepkidir iyinin ve kötünün ötesi. Dolayısıyla Nietzsche'nin yaptığı şey, ahlak adına ahlak eleştirisidir. Çünkü iyi istismar edilmiş ve değerden düşürülmüştür: "*Bilhassa kendilerine "iyi" diyenleri, en zehirli sinekler olarak gördüm: tüm masumiyetleriyle sokar onlar ve yalan söylerler...*" (Nietzsche, 2019a: s. 212). Görüldüğü üzere iyinin ve kötünün ötesi, Nietzsche'nin ironik girişiminde iyinin ve kötünün istismarına ve yaşamı yadsıyıcı şekilde ortaya çıkan ters yüz edilmiş pratiğine yönelik eleştiriyi ima ediyor, ahlakın yok sayılmasını değil.

Vurgulamak gerekirse, Nietzsche'nin ahlakı sözde yıkımı temelden bir yasa yıkımı değildir. Derrida'nın ifade ettiği üzere bu yıkım hareketi, aslında ahlak yasasının, tüm paradokslarına karşın onaylanmasını ima eder (Derrida, 2011: ss. 200-201). Dolayısıyla çökmüş idealleri terk ettiğimizde o ideallere bağlı değerleri de terk etmeliyiz derken Nietzsche'nin aslında bunun imkân dışı olduğunun göstermek istediğini değerlendirmek gerekiyor. Çünkü Nietzsche'nin ahlak eleştirisi onun ahlak yasasını temelden yok eden anlamında içgüdüsel (hedonist) ve sınırsız bir ahlak(sızlık) önerdiği anlamına gelmez. O, ahlakın yozlaşmasına ve dondurulmasına (Megill, 2002: ss. 61-64), bir başka ifadeyle, iyilik ve acıma duyarlılığının altına gizlenen ikiyüzlülüğe karşıdır (Bataille, 2000: s. 207). Çünkü insan, gerçekte hiçbir zaman iyinin ve kötünün ötesine geçemeyecektir. Çünkü bütün teori ve pratiğimiz iyilik adına ve iyi iddiasındadır. Dolayısıyla üstinsan, hakikati/kesinliği yitirmiş olan trajik insandır, değersiz ve ahlaksız insan değil. Üstinsan, çöküşe uğramış değerlerin dışında duran moral dışı insandır. Ancak o aynı zamanda sorumluluk duyan insandır. Kendisini sıfır noktası varsayarak yeni değerler yaratmalıdır. Mevcut dekadan iyinin ve kötünün ötesine varmalıdır. Çünkü o (üstinsan) artık, iyiyi ve kötüyü hor görüp yeni levhalar üstüne yeni kıymetler yazmaya yazgılı olandır (Nietzsche, 2019a: s. 46). Yeni değerler yaratmak trajik insanın kahramanca atılımıdır.

Bu bağlamda üstinsanda gerçekleşecek olan Nietzsche'nin değer yasası, Jaspers'a göre üç varoluşsal tutumu içerir: (i) *Soyluluk*, (ii) *Kahramanca varoluş* ve (iii) *Dionysos tarzı ruh* (Jaspers,

2013: ss. 423-429). *Soyluluk*; olduğu gibi görünen, dayanıklı, dirençli, ötekilerin kötü niyetlerine maruz kalmayı göze alan, haklı olduğunda haklı çıkmaya çalışmayan, kimseyi utandırmayan, onaylayan, seven ve özgüveni yüksek bir ahlaka sahip olmaktır. Bu anlamda iyinin ve kötünün ötesi, sahteleştirilmiş iyiyi ve kötüyü reddederek hakiki iyiyeye yani aslında kötü olmayana varmayı imlemektedir. İkinci varoluşsal tutum ise *Kahramanca varoluş*'tur. Kahramanca varoluş; tehlikeli yaşamaktır. Özgür insanın üstlendiği tehlikedir budur; zorluğa, yoksunluğa, yaşama karşı kayıtsız hale gelmek. Başkalarıyla rekabete girmeden büyük işler başarmaktır. Hiçliği değil, her şeye rağmen yaşamı ve olmayı istemektir. Kahramanca varoluş; varoluşun, üstesinden gelinmesi gereken bir şey olduğunun bilincinde olduğundan, yok oluşun zorunluluğuna hazır olmaktır. İyinin ve kötünün ötesinde en üst basamakta *Dionysos tarzı ahlak* bulunur. Bu varoluşsal tutum, yaşama teslim olan insanda yani kendisini yaşama bırakan insanda gerçekleşir. Hafifliği ve tepkisizliği onun ayırt edici tarafıdır. Dionysos tarzı ahlak, varoluşun olabilirliğine sınırsızca evet diyebilen ahlaktır. Bu nedenle *Dionysos tarzı ruh*, yaşamı hiçbir şekilde yadsımaz, aksine, bütün faniliği ve bütün trajedisıyla yaşamı onaylayan üstinsanın ruhunda tezahür eder.

İyinin ve kötünün ötesinde yeni değerler hiyerarşisini yaratan ve varoluşu üstelenen üstinsan bu nedenle trajik insandır. Çünkü o, büyük bir tarihsel kırılmanın krizini ve sorumluluğunu evetlemektedir. Trajik insanı en sert acıyı olumlayan insan olarak niteleyen Nietzsche'nin (2017b: s. 642) kendisi de ilk trajik filozoftur (Nietzsche: 2020: s. 56). O, şiddetinden ötürü, gülmeyi ve neşeyi uyduracak kadar sert bir acıyı olumlamaktadır. Bu neşe, bir ölüm olayını (Tanrı'nın ölümü) kabul etmekle kalmayıp bu ölümden yeni bir diriliş çıkarmanın sorumluluğunu üstlenmenin ve dirilişin ancak mezarlıkta mümkün olabileceği bilincini taşımanın (Nietzsche, 2019a: s. 135) neşesidir. Bu trajik bir neşedir ve esasen trajik olan tam olarak bu neşedir (Deleuze, 2021: s. 32). Tanrı'yı ve iyiyi terk eden ancak Tanrı ve iyi için kendisini öldürecek nitelikte bir neşe ve coşkudur bu. Çünkü bu coşku, Tanrı'nın ölümünü sonuna kadar yaşayan ve hisseden bir filozofun trajik coşkusudur (Bataille, 2000: s. 12,29). Tanrı'nın ölümünü üstlenmenin bu trajik iradesi, varoluşun yeni yorumunu kahramanca bir neşe içinde üstlenmeliydi. O halde bu trajik neşe veya coşku, yeni değerler var etmek için yeni bir metafiziğe bağlanmayı denemenin neşesi olabilir miydi? Bu bağlamda Nietzsche'nin dayandığı *oluş* metafiziği ve güç istenci öğretisi, bir anlamda yeni değerler yaratma girişiminin ontolojik temeli olarak dikkat çekiyor.

3. Mutlak Hakikatten Perspektivist Hakikate Ontolojik Dayanak: Oluş ve Güç İstenci

Tanrı'nın ölümüyle sonuçlanan ve dekadansa uğrayan idealler ve değerler, verili ve mutlak bir ontolojiye dayanıyordu. Ancak Nietzsche'ye göre bundan böyle mutlaklıklar değil perspektifler, olgular değil yorumlar vardı. Bu nedenle keşfedilecek bir hakikat yoktu, yeniden ve yeniden yorumlayarak yaşama veya varoluşa tahammül etmeyi öğrenmeliydik. Gerçekliğin çirkin olduğunu düşünen Nietzsche'ye göre, çirkin gerçekliğe katlanmak için kendimize avuntular yaratmalıydık. Aslında Nietzsche'ye göre çöküşe uğrayan idealler de insanların kendileri için bulunduğu avuntulardan ibaretti. Bu anlamda hakikat zannedilenler, yanılgı oldukları unutulmuş olan yanılgılardı (Nietzsche, 2015: s. 113). Ancak Nietzsche yeni yanılsamalar yaratmak için metafizik bir dayanak varsayılması gerektiğini biliyordu. Bundan ötürü Nietzsche, Parmenidesçi varlık yorumunu terk ederek varlığı Herakleitosçu oluş perspektifinden okumayı dener. Nietzsche'nin, Herakleitosçu ontolojiyi Parmenidesçi yoruma tercih ederek öne çıkarmasında,

söz konusu yorumda (oluş yorumunda), insana ayağının altındaki sağlam zemini kaybettiren duyguyu bulmuş olmasında yatıyor (Nietzsche, 2015: s. 64). Güç istenci ve ebedi tekerrür öğretisi bu anlamda onun oluş perspektifli varlık yorumunun açılımlarıdır ve basılacak yeni bir zemin bulma amacına dönüktür. Üstinsanın yeni değerler yaratma perspektifi de budur. Nietzsche yeni bir metafizik inşa etmese bile bir metafizikçi gibi yeni bir ontolojik dayanak ortaya koyar. Ancak yine de güç istenci ve ebedi tekerrür gibi öğretiler ortaya koyması onun da son tahlilde bir metafizikçi olduğu yorumlarına sebep olur. Bu doğrultuda varlık ve oluş arasında yaptığı ayırımın metafizik bir nitelik taşıması söz konusu edilebilir (Huskinson, 2021: s. 62). Nihayet Heidegger de Platoncu metafiziği ters yüz etmiş olsa bile son çözümlemede Nietzsche'yi Batı metafiziğine bağlar (Heidegger, 2011: s. 11,18). Doğrusu onun güç istenci ve ebedi tekerrür öğretisi böyle okunmaya oldukça müsaittir. Fakat Nietzsche'nin esasen bir girişimde bulunduğunu akıldan çıkarmamak gerekir: "Güç İstenci: Tüm Değerlerin Tekrar Değerlendirilmesine Dair Bir Deneme" (Nietzsche, 2017b: s. 22). Bu, trajik üstinsanın trajik bir girişimidir. Çünkü kapıya dayanan nihilizm, dehşet verici sonuçlar doğuracak niteliktedir. Bu nedenle, Jaspers'in ifade ettiği üzere sonunda bütün insanlığın öldüğü bir denemeye değer (Jaspers, 2013: s. 281, 285).

Bu denemeye Nietzsche, varoluşu hedefsiz bir oluş perspektifinden okuyarak dünyanın anlamının bizim yorumlarımızda yattığını temellendirmek ister. Ancak Nietzsche dünyanın anlamına dair mutlak zannettiğimiz ancak çöküşe uğrayan ideallerimizin de nihayet bir yorum olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre bütün anlam yüklemeler oluşa tabi varoluştaki işler olan güç istenci ilkesinin ürünüdürler. Bu anlamda güç istenci ilkesine göre işleyen oluş "metafiziğinde" bilgi yoktur, yorum vardır. Çünkü bilgi ve oluş birbirini dışlar (Nietzsche, 2017b: ss. 341-342).

Güç istenci, doğada, toplumda, devlette, kimyada ya da evrende her varlığın kendisini korumak ve olduğundan daha fazlası olmak adına elinden gelen bütün bir çabanın adıdır (Nietzsche, 2017b: ss. 440-441). Bu bağlamda yaşamın her alanındaki tüm anlam ve amaçlar bir güç isteminin daha az güçlü bir istem üzerindeki egemenliğin göstergeleridir. Amaçlara sahip olmak zaten daha güçlü olmaya istenç duymaktır (Nietzsche, 2017b: s. 93, 428). Böylece anlam da, egemen güç isteminin sahip olduğu amacın bir yorumlamasıdır. Dolayısıyla anlamın yorumlarımıza tabi olması güç istenci ilkesinin gereğidir. Bu doğrultuda Nietzsche, nesnelere isim vermenin bile bir güç istenci işareti olduğunu ifade eder. Çünkü isim vermek; belirlemek ve ne olacağını kurgulamak/yorumlamaktır. Bu anlamda güç istenci; sınırlar, sıralar ve tanımlar (Nietzsche, 2017b: s. 338, 417).

Böylece oluş dünyası içinde güç istenci, anlamın sürekli yeniden belirlenerek nihilizmin aşılmasını sağlayan ve yaşamı mümkün kılan bir ilke olmaktadır. Ancak güç istenci öğretisi, güçlülerin hayatta kaldığı, zayıfların yok olduğu Darwinist teoriyle karıştırılmamalıdır. Nietzsche'de yaşam, güçsüzlerin yok olup silindiği bir evreni anlatmaz. Aksine Nietzsche, egemen güçlerin sürekli yer değiştirdiği ve böylece yaşamın bu dengede mümkün olabildiği bir ekolojiyi tarif eder. Çünkü Nietzsche'de güç istenci, güçlü ve zayıf faktörlerin birlikte var olduğu ancak yaşamın güçlü olanlarca (efendiler) domine edildiği bir dengede yaşamın olumlandığı ilkenin adıdır. Vattimo'ya göre de (1993: ss. 93-94) dekadın ideallerin "yalan" olduğunun ortaya çıkması anlamında nihilizm, kadim metafizik yapıların bir güç oyunu olduğunun keşfidir ve bu keşif yeni güçler oyununun/dengesinin ortaya çıkması süreci anlamında gelmektedir. Bu oyunda zayıflar yok olmaz, güçlülere tabi kalmaya devam etmelerine rağmen varlıklarını devam

ettirebilecek kadar güç oyununda var kalmaya devam ederler. Bu bağlamda adalet, özgürlük ve sevgi, bireyler ve sınıflar arası güç istenci oyununun maskeleri olarak tezahür ederler. Bu maskeler, egemen olmayı ya da bu mümkün olamadığında birbirini sınırlamayı temin eden güç istençleri olarak işlev görürler (Nietzsche, 2017b: ss. 485-486). Yaşam, işte bu denklemde ortaya çıkar, tek faktörlü durumda değil. Çünkü egemen bir idealin (güç istencinin) çökmesi durumunda onun yerine geçebilecek altertanif bir güç istenci mümkün olmadığına yaşamın yeniden kurulması mümkün olamazdı. Yaşamın mümkün olabilmesi, bir güç istencinin egemen olup yaşamı boşnalıktan (nihilizmden) kurtaracak bir anlam düzenini belirlemesine bağlıdır. Nietzsche'nin bütün uyarısı esasen yeni bir anlam düzeninin (güç istencinin) var edilmesi gerektiği, aksi halde nihilizmin mukadder olacağı yönündedir.

Bu bağlamda Nietzsche, mutlak varlık, nihai hakikat ve kesin bilgi düşüncesinin çöküşüyle gelen nihilizmi, perspektivizmle aşmak ister. Ancak Nietzsche öncelikle mutlak olduğunu sandığımız önceki hakikatin de aslında bir güç istencinin yorumundan ibaret olduğunu söyleyerek kendimize yeni "hakikatler" var etmemizin yolunu dener. Bu denemeye sabit ve verili varlık fikrinden oluş fikrine geçerek başlar. Oluş içindeki güç istenci ilkesiyle Nietzsche, hakikati, egemenliği ele geçiren bir güç istencinin bir yeniden belirlenmesi olarak yorumlar. Böylelikle hakikat ve/veya anlam, güç istençlerinin oyunu sonucunda sürekli kurulabilen bir yorumlama meselesine dönüşür. Öyle ki bundan sonra artık her şey yorumdur; her şeyin yorum olduğu fikri bile (Nietzsche, 2017b: s. 326). Bu sayede yaşam, yeniden tahammül edilebilir kılınarak nihilizm tehlikesi atlatılmış olur.

O halde yaşamı tekrar katlanılabilir kılmak için Nietzsche'nin önerdiği yorum nedir? Ölümlü varoluşun karakterindeki acıyı, Sokratik felsefe ile din, Tanrı inancı ve ölümsüz öte dünya idealiyle aşmışlardı. Tanrı öldüğüne ve bu ölümün sonucu olarak eski idealler çöktüğüne göre şimdi bu trajediyi nasıl aşacağız? Yaşamın metafiziksel kaynağını ve insanın ölüm karşısında teselli bulmasını nasıl sağlayacağız? Bu konuda Nietzsche'nin sanat ve ebedi tekerrür öğretisine müracaat edeceğiz.

4. Egemen Bir Yalan Olarak Sanat ve Ebediyet İstenci Olarak Ebedi Tekerrür

Nietzsche, geçmişini sırtında bir yük gibi taşıyan sürü insanını deve imgesiyle, yüklerinden kurtularak özgürleşen ancak yeni bir yol açmadığı için nihilizm aşamasında kalan özgür insanı aslan imgesiyle ve yeni değerlerin yaratıcısı olacak olan üstinsanı ise çocuk imgesiyle sembolize eder. Bu minvalde üstinsan, çocukça bir masumiyet ve unutuşla eski oyunları bozan ve yeni oyunlar icad eden, yaşama yeni bir ilk hareketi sağlayan figürdür. Bu bağlamda yalnızca estetik bir fenomen olarak değer taşıyan dünya da (Nietzsche: 2011: s. 40, 50), kendi kendini doğuran bir sanat eseri olarak, çocuk gibi olanın (üstinsan) oyun alanıdır (Nietzsche, 2017b, s. 500-501). Bir güç istenci oyununun işler olduğu bu dünyada sanat, böylece yaşamın metafizik bir aktivitesidir (Nietzsche: 2017b, s. 539). Dolayısıyla sanat aslında bir güç istenci tezahürüdür ve Nietzsche, sanatı, güçler oyununda daha önce egemen olan dekadant ideallerin (din,, ahlak ve felsefe) yerine geçecek şekilde egemen bir istenç kılmak istemektedir. Young'a göre (2015: s. 88, 197) Nietzsche'nin mitik ve metafizik ikamesi olan sanat, insanın karşıya karşıya geldiği gerçekliğe katlanmasına yaramaktadır. Çünkü karşıımızda ölümlü, sahte, zalim ve anlamsız yapıyla duran dünya çirkin gerçekliğimizdir ve bu gerçeklik nedeniyle yok olmayalım diye sanat vardır (Nietzsche, 1968: s. 470). Sanat, çirkin gerçekliğe katlanalım diye yaratılan fakat artık yanılısına olduğu ortaya çıkan ve çöküşe uğrayan metafizik biçimlerini aşarak egemen bir yalan olur (Vattimo, 1993: s. 90). Bu nedenle sanat yaşamın yeni metafizik aktivitesi olmalıdır.

Bu aktivitede yaşam, acı yüzüyle kabul edilir. Bu, trajik bir kabullenmedir. Sanat tam da bu yönüyle teori ve bilgi insanını trajik insana dönüştürür ve dünyayı bir yanılsamalar alanı olarak yeniden var eder (Erdem, 2007: s. 318). Böylece Sokratik bilgi ve teori insanı, sanat sayesinde Dionysos tarzı trajik insana dönüşür ve yaşamı olumlayarak trajik varoluşa katılır. Yaşamı bütün trajedisine rağmen yadsıyan değil, kabul edip onaylayan bu sanatsal varoluş Nietzsche'ye göre "daha metafizik"tir (2017b: ss. 536-538). Böylece sanat; felsefe, din ve ahlakın yaşamı dışlayan mantıklarının sonucu olarak düşülen nihilizmden, yaşamı bütün trajedisıyla yeniden olumlayarak çıkmanın metafiziği olur.

Nihilizmi aşmak için Nietzsche'nin Sokratik metafizik ve epistemoloji yerine nihilizmden kurtarıcı olarak kurguladığı sanat dışındaki bir başka kuramı, bir esrime halinde kendisine bulduğu sonsuzluk tesellisi olan ebedi tekerrürdür. Nietzsche, *Güç İstenci* adlı eserinde ebedi tekerrürü açıkça metafizik ve din yerine bir kuram olarak kurguladığını ifade eder. Onun kuramları, Sokratik metafizik ve epistemolojinin aksine kanıtlamaya dayalı olmayan ani heyecanların ürünüdür (2017b: s. 313). Ebedi tekerrür görüleceği üzere böyle bir kuramdır.

Ebedi tekerrür, evrendeki güç istenci ilkesinin işleyiş tarzıdır ve Eagleton'ın ifadesiyle "sürgit hengamedir" (2021: s. 174). Bu öğretisiyle Nietzsche, doğada ve toplumda işleyen güç istencinin sonsuz döngüsüne işaret eder. Böylece Nietzsche belki de yaşamın en trajik yüzü olan sonluluğun ikamesine çalışmaktadır. Ebedi tekerrür adeta Nietzsche'nin mevcut sonluluk içinde bir sonsuzluk arayışını ve arzusunu dışa vurmaktadır. Çünkü Nietzsche her şeyin fani oluşunun kendisini derinden yaraladığını itiraf etmektedir (Nietzsche, 2012: s. 341).

Bu bağlamda Megill (2002: s. 51, 124, 136) ebedi tekerrürün, Nietzsche'nin insanın mitolojilere duyduğu ihtiyaç kapsamında geliştirdiği bir mit karşıtı mit olduğunu iddia eder. Doğrusu Nietzsche de, nedenlerin işe yaramadığı durumlarda söylencelerden yararlanmanın gerekli olduğunu düşünür (2011: s. 98). Megill'e göre Nietzsche bu öğretiyi sadece eski mitlere değil aynı zamanda modern ilerleme mitine karşı da geliştirilmiştir. Çünkü ebedi tekerrür, yaşama bir amaç ve bütünlük atfeden bir mit değil, aksine, güç istenci ilkesine göre doğada ve toplumda artan ve azalan güçlerin amaçsız, sürekli ve süresiz egemenlik döngüsünü izah eden bir mittir. Ebedi tekerrür bu niteliğiyle yaşamın her anı, her zerresi ve her türlü trajedisıyla tekrar etmesini ve bu tekrarın onaylanmasını imlemektedir (Nietzsche, 2003: s. 206). Varoluş bilmesecini düşünmeden yapamayan ve dinsel coşkunluğa yaklaşan Nietzsche'nin ebedi tekerrürü bu anlamda mistik bir öğretiler ve diğer felsefi öğretileri gibi Tanrı'nın ölümünün doğurduğu boşluğu doldurma arayışına matuftur (Salomé, 2019: s. 37, 45, 48, 57). Ebedi tekerrür, tiksinti verici boşunalık duygusunu atlatmak için, oluş'un sonsuz döngüsüne verilen trajik onaylamanın adıdır. Bu anlamda ebedi tekerrür, amaçsız ve Tanrı'sız kalmış insana acısını unutturacak teselliye veren bir öğretiler (Nietzsche, 2019a: s. 301) ve dahası, Jaspers'a göre bir Tanrı ikamesidir (Jaspers, 2013: ss. 438-458). Bu öğretisiyle Nietzsche adeta faniliğin sebep olduğu derin kaygıyı, ebediliği fani varoluşa içkin kılmak suretiyle aşmayı denemiştir. Böylece öğreti (ebedi tekerrür), fani varoluşa verilen rahatlatıcı bir onay olur.

Yaşamın veya varoluşun bu trajik onayı, Nietzsche'nin ruh modlarının ve esrimelerinin ürünüdür. Ebedi tekerrür, Tanrı'nın ölümünün ortaya çıkardığı bir esrime anı hali öğretisidir (Klossowski, 1999: ss. 97-98). Bu minvalde ifade etmek gerekir ki ebedi tekerrür, Nietzsche'nin bir düşüncesi olmaktan ziyade ekstatik deneyimleri sonucu kendisine bulduğu bir sonsuzluk tesellisidir (2019a: ss. 243-248). Çünkü ölümsüz öte dünya idealinin çökmesi Nietzsche'nin sonsuzluk özlemine örtmez. Zira Nietzsche sahilsiz ve trajik bir filozof olsa da ebediliği aradığını ve sevdiğini

gizlemez (2019a: s. 182, 248, 259). Bu bağlamda öğretiyeye dair Nietzsche metinleri takip edildiğinde öğretide gerçekten de tekerrürün ya da döngünün değil, ebediliğin/sonsuzluğun vurgulandığı görülmektedir (Şestov, 2015: ss. 190-193). Ebedi tekerrür bu anlamda Tanrı'nın ve dolayısıyla ölümsüzlüğün yitirildiği sahipsizlikte hedefsiz ve sonsuz oluşa bağlanmanın adıdır (Chaix-Ruy, 2000: s. 178). Öğreti bu haliyle anlamsızlığın sonsuza dek anlamsızlığa dönüştüğü (Bull, 2013: s. 11) bir sonsuzluk simülasyonu izlenimi vermektedir. Bu, aslında aşılma istenen nihilizmin olabilecek en aşırı biçimidir. Çünkü hiçliğin sonsuz kılınmasıdır (Nietzsche, 2017b: s. 58). Dolayısıyla Nietzsche'nin felsefesinde Tanrı'nın ölümüyle başlayan varoluşsal kriz, ebedi tekerrür öğretisiyle daimileşmektedir (Megill, 2002: s. 51).

Nietzsche, hiçliğin sonsuza kadar hiçlik olduğu bu öğretisiyle faniliği aşamadığını görmüş olmalı ki çökmüş ideallerin bir başka ikamesi sayılabilecek amor fati'yi (kaderini sev) önermek zorunda kalmaktadır. Bu minvalde, yaşamın anlamsız olduğu, dolayısıyla boş olduğu yollu pesimist nihilizmin sonuçlarının ağır olacağını düşünerek nihilizmden çıkış için Nietzsche'nin bulunduğu yol, nihilizmin neşe içinde karşılanmasıdır. Diğer bir ifadeyle, mutlak bir amaç ve anlamın bulunmadığı ölümlü varoluşun trajedisini bu trajediyi olumlayarak aşabileceğimizi salık veren Nietzsche'ye göre biz bu trajediye zorunluyuz, onun içindeyiz ve ayrılmaz parçasıyız (2017c: s. 42). Bu nedenle onu yani trajedimizi kabullenmeli ve sevmeliyiz. Çünkü bizler oluşun bu zorunlu, belirsiz ve hedefsiz döngüsüne yazgılıyız. Yazgımızı evetlemeli ve sevmeliyiz. "Artık belirliliklerden değil, belirsizliklerden zevk alma" (Nietzsche, 2017b: s. 646). Gerçekliğin bu yeni kavranması trajik bir değerlendirmedir (Kuçuradi, 2016: s. 73). İstenç hiçliği şeklinde ortaya çıkan pesimist ve pasif nihilizmi aşmak için hiçliğin sonsuzluğunu istemek demeye gelen bu durum kusursuz bir nihilizmdir. Nietzsche de zaten kendisine kusursuz nihilist demiyor muydu? (Nietzsche, 2017b: s. 21).

5. Sonuç

Nietzsche metinleri, aforistik ve fragmental özellikleri nedeniyle kanıtlanmaya dayalı olmayan bir yapı arz eder. Sistematiği olmadığı için ancak farklı parçaların bir araya getirilmesi suretiyle anlaşılabilir kılınabilen Nietzsche felsefesi bundan mütevellit farklı ve hatta karşıt yorumlanmaya oldukça müsaittir. Tam da bu nedenle Nietzsche, Jaspers'ın da ifade ettiği gibi dindarlardan ateistlere, sosyalistlerden nasyonalistlere kadar pek çok kesimce sahiplenilebilen ve ideolojik destek alınabilen bir filozoftur. Ancak bu durum Nietzsche felsefesinin en azından derin bir varoluşsal kaygıyı yansıttığı gerçeğini örtmez. Yaşamın anlamı ve değeri merkezli bu varoluşsal kaygı onun felsefesinde merkezi konumdadır. Deleuze bu bağlamda yaşamın anlam ve değerinin ne olduğu sorusunun Nietzsche için birincil önemde olduğunu söyler ve felsefesinin bu soru etrafında döndüğünü ima eder. Anlam ve değer problemi bu anlamda Nietzsche felsefesinin kuşatıcı ve oluşturuca bir belirleyendir.

Bu bağlamda Nietzsche yaşamın anlam ve değerine ilişkin iki tespitte bulunur. İlk tespit Kopernik'le başlayan bilimsel gelişmeler doğrultusunda felsefi metafiziğin yüzyıllarca savunduğu ve bir süre sonra din tarafından da savunulan klasik kozmolojinin yanlışlanmasıyla ortaya çıkan süreçle ilgilidir. Tanrısal olanın yanlışlanamayacağı dolayısıyla yanlışlananın Tanrısal olamayacağı zorunlu mantığı/ilkesi gereği, uzun süreler boyunca yaşamı anlamlı kılan felsefi ve dinsel metafiziğin tamamen kuşkuyla karşılandığı bir süreçtir bu. Nietzsche bu yüzden Kopernik'ten beri insanın bir belirsizliğe doğru savrulduğunu ifade eder. Nietzsche'nin ikinci tespiti anlam ve değer sağlayıcıların (felsefe ve din) bizzat kendileriyle ilgilidir. Bu bağlamda Sokrates'ten beri Batı metafiziğinin çöküş mantığıyla yol aldığı, bu mantıkta yaşamın duyu üstü

bir “hakiki” dünya adına yadsındığını, bu süreçte yozlaşmış çöktüğünü iddia eder. Dolayısıyla Sokratik idealler hem kendi iç mantığı sonucu yozlaşmış çökmüş (decadence) hem de bilimsel gelişmeler sonucu yanlışlanmıştır. Ancak Nietzsche buna rağmen bugüne kadar Sokratik idealler dışında yaşama bir anlam sağlanamadığını söyler. Bu nedenle aşmamız gereken bir nihilizmle karşı karşıya bulunmaktayız.

Çöküşün sebep olduğu nihilizm en üst değerlerin değerden düşmesidir ve bu, yaşamın bir başka şekilde yadsınmasını doğurur. Anlam yitimiyle gelen boşunalık duygusu ve pesimizm, Nietzsche’ye göre pasif nihilizm aşamasıdır ve geride bırakılmalıdır. Onun önerdiği ise yeni değerler yaratmak suretiyle yaşamın tekrar katlanılabilir olmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda Nietzsche’nin bütün felsefi çabası nihilizmin aşılmasına dönüktür. Çünkü ona göre nihilizm aşılamazsa insanlığı gelecek iki yüzyılda dehşet verici sonuçlar beklemektedir.

Nietzsche kendi varoluş kaygısını insanlık adına da üstlenir ve yaşamı nihilizmden kurtarmak için bir girişimde bulunur. Bu girişim, değerden düşen en süt değerlerin ve çöken metafiziğin ikamesi denebilecek bir içeriğe sahiptir. Çünkü çöküşün zirvesi ve temsili olarak “Tanrı Öldü!” ise bir kefaret ödememiz gerektiğini, Tanrı’nın yerine geçmemiz ve yeni kutsal oyunlar icad etmemiz gerekebileceğini Nietzsche Şen Bilim’de açıkça dile getirir (125. Bölüm). Üstinsan bu anlamda yeni değerler yaratacak bir insan aşaması veya insan sınıfıdır. O, geçmişini unutacak ve yeni değerlerin yaratıcısı bir referans olacaktır. Ancak yeni değerler artık yorumsal ve geçici olacaktır. Zaten Nietzsche’ye göre daha önce mutlak hakikat bilenenler de birer yorum olarak ortaya çıkmışlardı ancak zamanla bir yorum oldukları unutulmuş hakikat zannedildiler.

Nietzsche, ölümlü, zalim ve korkunç yüzüyle trajik olan yaşamı katlanılabilir kılacak anlamlar/yorumlar yaratmak için varlığı oluş karakterinde yeniden yorumlar. Bu yorumda varoluş, sürekli yeni yorumlara imkân verecek bir “metafizik”e referans edilmektedir. Güç istenci öğretisi bu noktada yeni anlamları egemen kılmamanın ilkesidir. Nietzsche’ye göre doğada ve toplumda işler olan bu ilke sayesinde, zayıflayarak çöken anlamların/ideallerin yerine başka anlamların egemen olma istenci devreye girerek yaşam yeniden kurtarılmış olur. Bu doğrultuda yaşamın bütün trajedisini karşılanması ve evetlenmesi güç istenci ilkesinin tezahür tarzlarıyla mümkün olur. Sanat ve ebedi tekerrür bu anlamda güç istencinin iki tarzıdır. Sanat, zaten ancak estetik olarak haklı kılınabilecek olan dünyanın egemen yorumu ve avuntusudur. Dahası sanat, bir yönüyle yaşamın çirkin realitesinden bizi kurtaracak olan metafizik aktivitedir. Ebedi tekerrür ise dünyanın deher eden sonsuz döngüsüdür. Bu döngüde her şey yeniden ve yeniden kurulur. Nietzsche’nin mevcut sonluluk içinde bir sonsuzluk arayışı gibi görünen ebedi tekerrür öğretisi kendi ifadesiyle din ve metafiziğin yerine geçen tesellisidir. Bu bir ebediyet veya sonsuzluk tesellisidir. Ancak bu tesellide insan ölümlü olmaya devam eder. Zorunlu parçası olduğumuz bu ebedi döngü, sevmek zorunda olduğumuz kaderimizdir. Sonsuza dek hiçlik olan bu kader yaşamın yeni anlamıdır.

Sonuç olarak Nietzsche nihilizmi aşma kaygısıyla çıktığı yolda hiçliğin sonsuza dek hiçlik olduğu gerçeğinde bir anlam bulmamızı önermektedir. Belki Nietzsche, boşunalık (absürd) duygusu içinde pesimist bir bakış yerine yaşamın bütün trajedisini onaylanmasını, belirsizliğin ve kesinsizliğin bir neşeye dönüştürülmesini salık vermektedir. Belki de Nietzsche, çöken ideallerin ikame edilemezliğini ve aşılma istenenin aşılamazlığını göstermeyi denemektedir:

“Burada konuşan, aksine düşünmekten başka bir şey yapmamıştır. O, geleceğin her labirentinde yolunu kaybetmiş, meydan okuyan ve tecrübe eden bir ruh... .. Geleceğin bu

ilkesinin taşımak istediği başlığın anlamı hakkında kimse hataya kapılmasın. Güç İstenci: Tüm Değerlerin Tekrar Değerlendirilmesine Dair Bir Deneme.” (Nietzsche, 2017b: ss. 21-22).

Kaynakça

- Barrett, W. (2016). *İrrasyonel insan* (2. Baskı; S. Özer, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Bataille, G. (2000). *Nietzsche üzerine* (2.Basım; M. Yakupoğlu, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Bull, M. (2013). *Anti Nietzsche* (1. Baskı; M. B. Tokdemir, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Caputo, J. D. (2022). *Hakikat: postmodern çağda bilgelik arayışı* (1. Basım; R. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Chaix-Ruy, J. (2000). *Nietzsche ve felsefesi* (1. Baskı; L. Çinlemez ve N. B. Serveyan, Çev.). İstanbul: Çivi yazıları.
- Deleuze, G. (2021). *Nietzsche ve felsefe* (3. bs). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Derrida, J. (2011). *Nietzschelerin şöleni* (2. Baskı; A. Utku ve M. Erkan, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Eagleton, T. (2021). *Trajedi* (1.Baskı; C. Alpan, Çev.). İstanbul: Tellekt Yayınları.
- Erdem, H. S. (2007). *Nietzsche: Perspektivizm, anlam ve yorum* (1. Baskı). Van: Bilge Adamlar Yayınevi.
- Hatab, L. J. (2008). *Nietzsche's on the genealogy of morality an intorduction* (1.Baskı). New York: Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve zaman* (2.Baskı; K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Huskinson, L. (2021). *Nietzsche ve Jung* (1.Baskı; M. Çetin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Jaspers, K. (2013). *Nietzsche nasıl felsefe yapıyordu?* (1. bs; M. Batmankaya, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Jaspers, K. (2018). *Felsefe konuşmaları* (1.Basım; A. Aliy, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Klossowski, P. (1999). *Nietzsche ve kısırdöngü* (1. bs; M. Yakupoğlu, Çev.). İstanbul: Kabalıcı.
- Kuçuradi, İ. (2016). *Nietzsche ve insan* (6. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Megill, A. (2002). *Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida* (T. Birkan, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Nietzsche, F. (1968). *The Will to power* (W. Kaufmann ve R. J. Hoolingdale, Çev.). New York: Random House Inc.
- Nietzsche, F. (2003). *Şen bilim* (1. bs; L. Özşar, Çev.). Bursa: Asa Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *Müziğin ruhundan tragedyanın doğuşu* (9. bs; İ. Z. Eyuboğlu, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012). *Seçilmiş mektuplar* (1. bs; A. Yazgan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015). *Yunanlıların trajik çağında felsefe* (5.Baskı; G. Aytaç, Çev.). İstanbul: Say.
- Nietzsche, F. (2017a). *Ahlakın soykütüğü üstüne* (9. bs; A. İnam, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017b). *Güç istenci* (3. Baskı; N. Epçeli, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017c). *Putların alacakaranlığı* (VI; M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017d). *Şen bilim (Ana Metin 1)* (4. bs; A. İnam, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019a). *Böyle buyurdu Zerdüşt* (9.Baskı; M. Batmankaya, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019b). *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (V.Basım; M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2020). *Ecce Homo* (VIII.Basım; M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Salomé, L. A. (2019). *Eserlerinde Nietzsche* (1. Basım). İstanbul: Africano Kitap.
- Şestov, L. (2015). *Dostoyevski ve Nietzsche: Trajedinin felsefesi* (1.Baskı; K. Yükseler, Çev.). İstanbul: Notos Kitap.
- Türkyılmaz, Ç. (2016). *Bunalım çağı: Kierkegaard, Marx, Nietzsche* (1.Baskı). Ankara: Bibliotech Yayınları.

Ural, Ş. (2009). *Bilim tarihi* (7. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.

Vattimo, G. (1993). *The adventure of difference philosophy after Nietzsche and Heidegger* (C. Blamires ve T. Harrison, Çev.). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Weber, M. (1918). Science as a vocation. Geliş tarihi 03 Mayıs 2023, gönderen Wwww.wisdom.weizmann.ac.il website: <https://www.wisdom.weizmann.ac.il/~oded/X/WeberScienceVocation.pdf>

Young, J. (2015). *Nietzsche* (1.Baskı; B. O. Doğan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Extented Abstract

Nietzsche's philosophy is focused on the problem of meaning and value. This is because Nietzsche believes that the foundations of meaning and value in life have collapsed. In this context, Nietzsche attributes the collapse of meaning and values to two reasons: the falsification of classical cosmology as a result of scientific developments and the life-denying nature within the internal logic of these values. However, Nietzsche expresses that after this collapse, a new meaning for life has not yet been established, emphasizing the dreadful consequences of nihilism. Believing that science and modern philosophies do not offer a new meaning to life, Nietzsche attempts to overcome nihilism based on the Übermensch, the will to power, and the doctrine of eternal recurrence.

In the attempt to overcome nihilism, Nietzsche engages in a reevaluation of all values. The study problematizes the meaning and consequences of Nietzsche's intention to overcome nihilism in this context. Investigating what Nietzsche implies by the statement "God is dead" and looking at the 125th passage of "The Gay Science" as the background of his attempt to overcome nihilism, the study suggests that the Übermensch is conceived as a creative figure in place of God. However, the values created by the Übermensch are not absolute. In a new situation where absoluteness has died, Nietzsche is led to seek a perspectivist foundation due to the inevitability of uncertainty and interpretability. Thus, Nietzsche, emphasizing the interpretive character of becoming in existence based on the will to power, is considered to describe a world where constantly new meanings can prevail.

The doctrine of eternal recurrence is the realm where meaninglessness evolves into a perpetual and infinite meaninglessness in Nietzsche's philosophy. The study indicates that Nietzsche developed this doctrine through momentary reflections and constructed it as a consolation of eternity. With this doctrine, Nietzsche aims to show that life itself has no inherent meaning and that, in the absence of absoluteness, uncertainty becomes an inevitable necessity. The absence of inherent meaning in life is tragic, but according to Nietzsche, we should affirm life with all its tragedy because there is no other way to justify it. In this sense, amor fati (love your fate) is Nietzsche's suggestion to embrace life with a tragic joy, welcoming nihilism as a perfect limit. Nietzsche himself is a perfect nihilist, and perfect nihilism is to affirm the world and/or life with all its meaninglessness, cruelty, and pain. It is a tragic affirmation, moving beyond the denial of life and the will to nothingness found in passive-pessimistic nihilism. It is to embrace life with its nothingness and tragedy. But is this overcoming nihilism? If not, what is the meaning of all this?

In this article, the meaning and consequences of Nietzsche's attempt to overcome nihilism will be problematized, and the following judgments, grounded in three main points, will be attempted to be summarized:

- Nietzsche's aim is to demonstrate the dangers of falling into passive and pessimistic nihilism after the collapse of the highest values. Because passive and pessimistic nihilism, like the decadent Socratic culture, denies life with a will to nothingness and creates a sense of futility. In this situation, Nietzsche seeks to overcome nihilism by creating new values for a bearable life.
- However, Nietzsche, driven by existential anxiety, concludes that the attempt to overcome nihilism leads to a nihilism where nothingness lasts forever.
- Because Nietzsche already thought that nihilism was insurmountable. As expressed in his work "The Will to Power," Nietzsche wanted to make an attempt to reevaluate values only on the basis of the principle of the will to power

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat Erkal
Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,
Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı
Bölümü. Kırklareli-Türkiye
e-posta: kursaderkal@klu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Doç. Dr. Faruk Temel
Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü. Kayseri-Türkiye
e-posta: faruktemel@erciyes.edu.tr

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 22. 02. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 05. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 31. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Erkal, K.-Temel, F. (2024). Siyaset, Toplum ve Sermaye Üçgeninde Medya: 28 Şubat Darbesi. *İçtimaiyat*, 8(1), 228-248.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1441413>

Siyaset, Toplum ve Sermaye Üçgeninde Medya: 28 Şubat Darbesi Öz

28 Şubat süreci, Türkiye'de medyanın erkler arasındaki rolünü ve toplumsal sorumluluk sürecini tespit etmek açısından özgün bir nitelik taşımaktadır. 28 Şubat sürecinde medya; ordu, yargı, STK, sermaye grupları ve çeşitli odaklarla kurduğu karmaşık ilişkilerin neticesi olarak seçilmiş hükümete yönelik manipülatif bir yayıncılık anlayışını benimsemiştir. Medyanın bu süreçteki etkinlikleri dördüncü güç şeklinde tanımlanan medyayı, demokratik sistemlerde medyaya biçilen rollerin uzağında bir konuma taşımıştır. Bu bağlamda 28 Şubat darbesi özelinde medyanın erkler arasındaki konumlanışı, medyanın çeşitli pratiklerinin tanımlanması ve medya etkinliklerinin nedenlerinin açıklanması araştırmanın temel sorgulama alanları olarak belirmektedir. Bu çerçevede araştırma, medyanın siyaset, kamu ve sermaye üçgeninde hangi rolü yerine getirdiği sorusu doğrultusunda medyanın 28 Şubat sürecindeki pratiklerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Araştırma; gazete içerikleri, dönemin aktörlerinin görüşleri ve alan yazında birikmiş veri doğrultusunda doküman analizini esas alan niteliksel bir yaklaşımı benimsemektedir. Çalışma, medyanın demokratik sistemlerde durması gereken özgürlükçü alanı terk ettiğini ve toplum yerine başka güç odaklarına yaslandığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular çerçevesinde 28 Şubat sürecinde medya; kamu, siyaset ve sermaye üçlüsü arasında başkaca güç unsurlarının taleplerini siyaset kurumuna dayatan otoriter görünümde konumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, Medya, Dördüncü Güç, Demokrasi, Refah-Yol.

Media in the Triangle of Politics, Society and Capital: 28 February Coup

Abstract

The 28 February process is unique in terms of determining the role of the media among the powers and the process of social responsibility in Türkiye. During the 28 February process, the media adopted a manipulative broadcasting approach towards the elected government as a result of the complex relations it established with the military, judiciary, NGOs, capital groups and various foci. The activities of the media in this process have brought the media, which is defined as the fourth power, to a position far from the roles assigned to the media in democratic systems. In this context, the positioning of the media among the powers, the definition of various practices of the media and the explanation of the reasons for media activities in the context of the 28 February coup d'état are the main areas of inquiry of the research. In this framework, the research aims to identify the practices of the media during the 28 February coup in line with the question of the role of the media in the triangle of politics, public and capital. The research adopts a qualitative approach based on document analysis in line with the content of newspapers, the opinions of the actors of the period and the data accumulated in the literature. The study reveals that the media abandoned the libertarian space where it should stand in democratic systems and leaned on other power centres instead of the society. Within the framework of the findings obtained, during the 28 February process, the media was positioned in an authoritarian view that imposed the demands of other power elements among the triad of public, politics and capital on the political institution.

Keywords: February 28, Media, Fourth Power, Democracy, Refah-Yol.

1. Giriş

Avrupa'da liberalleşme eğilimlerinin ortaya çıktığı dönem itibariyle siyasetin yeniden dizayn edildiği ortamda kurumsallaşan medya; toplum, siyaset ve ekonomi üçgeninde bir güç odağı olarak sahne almaya başlamıştır. Özellikle demokratikleşme süreçlerinde ilişkisel süreçleri düzenleyen yasama, yürütme ve yargı organlarının yanı sıra dördüncü güç olarak konumlanan medya, kamusal ve siyasal alanda etkin bir aygıt olarak işlev kazanmıştır. 20. Yüzyılda toplum ve siyaset sahnesinde yaşanan bütün gelişmelerde medyaya önemli roller biçmiştir. Özellikle toplumun belli düzeyde yönetsel etkinliklere katılımının yolu olan medyanın, kamusal bir faaliyet alanı olarak toplum adına faaliyet göstermesi önemli bir beklenti olarak ortaya çıkmıştır. Hutchins Komisyonu (1956) ve Birleşmiş Milletler bünyesindeki çalışmalar sonrasında ortaya konulan Mac Bride raporu (1978) medyanın hangi pozisyonda konumlanması gerektiğine ilişkin çeşitli öneriler ortaya koymuştur. Hutchins Komisyonu liberal medya sisteminde ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi için toplumsal sorumluluk kuramına da kaynaklık teşkil eden özgür ve sorumlu basın isimli rapor yayınlamıştır (İrvan, 1994: 218). Mac Bride Raporu da 1978'de UNESCO Genel Konferansı'nda "*İletişim Araçlarının Temel İlkeleri Üzerindeki Bildirge*" adıyla kabul edilmiştir (Tokgöz, 2003: 153). Bu komisyonların her ikisi de medyanın kamu adına ve kamu lehine faaliyet göstermesi gerektiği konusunda birleşmektedir.

Batı'da medyanın liberal perspektif çerçevesinde toplumsal ve siyasal alanda idealize edilen yapısı, Batıyı takip eden ülkelerce kabul edilse de idealize edilen medya anlayışı pratiklerle örtüşmemektedir. Kaldı ki demokratik ilkeler çerçevesinde yapılanan ülkelerde dahi erkler arasındaki ilişkilerin sistematik ve sağlıklı bir zemin bulduğunu ifade etmek oldukça zor görünmektedir. Nitekim medya çoğunlukla güç odakları tarafından kontrol altında tutulmak istenen bir unsur olarak işaretlenmektedir. Bu anlamda medyanın kamu adına faaliyet göstermesine dair beklentiler çoğu zaman sonuçsuz kalmaktadır.

Literatürde medya içeriklerinin analiz edilmesi ya da medyanın ekonomi-politik bağınyı ortaya koyan nitelikte çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Aslında iletişim sürecinin unsurları arasında yer alan kaynağın özellikleri, ekonomik ve siyasal bağlantıları, mesajın nitelikleri üzerinden yapılan çalışmalarla medyanın toplumsal, siyasal ve ekonomik sahadaki rolleri eleştirel ya da egemen perspektifle tartışılmıştır. Türkiye'de ana-akım medyanın demokratik kültür açısından karnesinin iyi olmadığı basın tarihi literatüründen ve çeşitli yaklaşımlardan tespit edilmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ideolojik yapılandırılmaya maruz kalan basın habercilik anlayışı açısından bilhassa kriz dönemlerinde olmak üzere uzun süre antidemokratik bir çizgiyi benimsemiş, kimi zaman ideolojisini kimi zaman da ekonomik çıkarlarını korumak adına daima güçlünün yanında yer almıştır. Bu anlamda sermaye, siyaset ve asker fark etmeksizin ilişkiye girmekten kaçınmamış, toplumsal çıkar ve öncelikleri geri plana itmekten çekinmemiştir. Türkiye'de de gazetecilik ve medya, Osmanlı'dan başlamak üzere günümüze kadar Osmanlı modernleşme dönemi, cumhuriyetin ilk yılları, darbe dönemleri ya da ekonomik gelişmelerle bağlantılı biçimde holdingleşme süreçleri bakımından çeşitli dönemlerde çok çeşitli bakış açılarıyla ele alınmıştır. Türkiye'de medya, güç ilişkilerinden en fazla etkilenen ve bu ilişkileri etkileyen pozisyonda konumlanmıştır. Tarihsel süreçte Türkiye'nin basın hayatına bakıldığında basın, önce devlet eliyle teşekkül eden daha sonra özel gazetecilik faaliyetleriyle devam eden seyir içerisinde siyasi erkin müdahalelerine açık bir görünüm sergilemektedir. Basının siyasal erk tarafından kontrol altında tutulması süreci, Osmanlı'dan başlamak üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında güçlü biçimde devam eden, çok partili hayata geçişle birlikte ekonomik, yasal ve siyasi

etkenlerle farklı biçimlere bürünen nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de basın, önemli bir güç unsuru olarak uzun süre siyasi erkin kontrol alanında bir araç vazifesinde konumlanmıştır. Çok partili hayatın sonucu olarak düşünsel anlamda gazeteci ve gazeteler çeşitlense de iktidar gücü büyük oranda basın üzerinde etkisini hissettirmiştir. İktidar kimi zaman siyasi güç odakları kimi zaman da kültürel, ekonomik, askeri vb. yapılar olarak şekillenmiştir.

1960 itibariyle başlayan darbe süreçlerinde basın daha çok gücün etkisinde konumlanmıştır.1980 sonrası ekonomik alandaki değişim süreci basını holdingleşme yolunda kurumsal olarak farklı bir zemine taşımıştır. Özellikle teknik anlamda televizyon, dergi, gazete ve radyo gibi unsurlarla güçlenmesinin yanı sıra şirketleşme sürecinin sonucu olarak ekonomik ve siyasi bağlantı açısından basın dünyasında farklı bir pencere açılmıştır. Bu noktada etkin pozisyonda rol alan medyanın toplum üzerinde daha güçlü etkiler barındıran bir noktaya taşındığı izlenirken, siyasi erk ve diğer güç odakları arasındaki ilişkileri ise tartışmalı bir görünüm sergilemiştir. Bu manada basının bu güç odakları ile bağlantılarının ve siyasi erklerle olan ilişkilerinin karmaşık bir görünüm sergilediği, medya etkinliklerinin sonuçları bakımından siyasal ve toplumsal alanda olumsuz etkilerinin olduğu 28 Şubat dönemi, Türkiye’de basının erkler arasında konumlanışı bakımından özgün bir tartışma alanı sunmaktadır. 28 Şubat darbesi, Refah-Yol hükümetine karşı iş dünyası, ordu, sivil toplum kuruluşları, medya, yargı ve devletin çeşitli kademelerinin dahil olduğu kolektif nitelikli ve komplike bir darbe sürecini tanımlamaktadır. 28 Şubat, Türkiye’de daha önce gerçekleşen ordu darbelerinin aksine doğrudan silahlı müdahale olmasa da silahların gösterildiği ve hükümetin süreklilik içeren sistematik bir biçimde baskı altına alındığı ve bu baskının daha çok medya üzerinden gerçekleştirildiği, algı üretiminin hat safhada olduğu bir süreç olarak toplumun da manipüle edildiği; farklı yöntemlerin kullanıldığı bir darbe niteliği taşımaktadır. Türk basını için de en önemli tarihsel eleştiri konusu, darbe süreçlerinde takındığı tavır olarak öne çıkmaktadır. Ülkenin içine düştüğü siyasi bunalımlarda kendi varlık sebebini de hiçe sayarak gözünü “karargâh” a çevirmiş, çözümü sivil siyasetin dışında aramış (Temiztürk, 2011: 7), askerleri müdahaleye davet ederken müdahale sonrası da darbenin ve darbe otoritesinin meşruiyetini sağlamak için büyük gayretler sergilemiştir. 28 Şubat döneminde de basın/medya farklı bir tutum içerisine girmemiş, “siyaset-vesayet” çelişkisinde tercihini bir kez daha vesayetten yana kullanmayı tercih etmiştir (Erkal, 2022: 297). Nitekim Cumhuriyetin kurucu ideolojisi olan Batılılaşma politikaları çerçevesinde harekete geçirilen basın, sivil ve kurumsal yapıların gönüllü sözcülüğünü üstlenerek, yıkıcı bir etki alanının oluşmasını sağlamıştır (Temel & Çelebi, 2016: 213).

28 Şubat darbesi; siyaset, ekonomi, kültür, medya gibi konuları çalışan araştırmacılar açısından önemli bir veri sahası sunmaktadır. Nitekim Türkiye’de bu konuda oldukça geniş bir literatür ortaya çıkmış ve medyayı merkeze alarak yapılan çalışmalar çeşitli bakış açılarıyla sunulmaktadır. Bu çalışmayı literatüre katkı sağlamaya namzet kılan önemli hususlardan bir tanesi 28 Şubat sürecinde medyanın rolünü erkler arasındaki ilişkiler bakımından ele alması ve teorik tartışmaların odağında araştırmanın bina edilmesidir. Bu bakımdan çalışmanın ana teması medyanın 28 Şubat sürecindeki rolünü ortaya koymakla birlikte medyanın erkler arasındaki rolü itibariyle tartışılması olacaktır. Bu bağlamda araştırma, medyanın siyaset, kamu ve sermaye üçgeninde hangi rolü yerine getirdiği sorusu doğrultusunda şekillenirken medyanın 28 Şubat sürecindeki etkinliklerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Araştırma, gazete içeriklerinden

beslenmekle birlikte dönemin aktörlerinin görüşlerinin incelenmesi doğrultusunda doküman analizini esas alan niteliksel bir yaklaşımı benimsemektedir.

2. Siyaset-Kamu-Sermaye Üçgeninde Medyanın Konumuna İlişkin Teorik Çerçeve

Medyanın gücünü resmeden önemli unsurların başında kamusal bir etkinlik aktörü olarak gündem ve kamuoyu oluşturma gücü gelmektedir. Bu durum aynı zamanda siyaset kurumunun medyayla ilişkisine de zemin oluşturmaktadır. Siyaset kurumu özellikle toplumu yönlendirme ve topluma mesaj aktarımının bir aracı olarak medya ile karmaşık ilişkileri yönetmektedir. Bu çerçevede medya, siyaset ve toplum üçgeninde bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkilerde bazı belirleyici rollere bakıldığında ekonomi ve ideoloji başat unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Temel, 2017: 63). Özellikle medya kurumu ve siyaset kurumu arasındaki ilişkilerde sermaye ve ideoloji etkili olurken bu ilişkinin nihai etkileneği ise toplum şeklinde konumlanmaktadır.

Medya, siyaset ve toplum ilişkilerini sistematik biçimde çözümleyen çeşitli teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Farklı perspektiflerden tanımlanan ilişkiyel süreç, akademik alanda eleştirel ve egemen yaklaşım biçimleriyle çeşitli açılardan çözümlenmektedir. Egemen yaklaşımlarda medyanın toplum ve siyaset alanındaki rolüne ilişkin ortaya konulan çeşitli kuramlar daha çok mevcut durumu betimlemeye yönelik şekillenirken medyanın toplum adına siyasi mekanizmayı denetleyen ya da toplum lehine aktarım yapan aygıt şeklinde konumlanmasına yönelik çözümler öne sürmektedir. İngiliz Kültürel Çalışmalar ekolü medyanın kültürel etkileri ve izleyicinin konumlanışı üzerinden meseleyi çeşitli açılardan tartışırken Marksist literatürden beslenen eleştirel yaklaşımlarda ise ekonomik ve kültürel bağlamlarda medyanın egemen sistemin aracı olarak yapılandığı ve toplumun olumsuz yönde etkilendiğine odaklanılmaktadır. Yine bu çerçevede yapılan ekonomi-politik yaklaşım ise medyanın ekonomik bir yapısı olduğunu ele alarak dolayısıyla medyanın siyasal konumlanışını ve toplumla ilişkisini sermaye ve siyaset kurumu ile ilişkileri üzerinden okumaktadır. Güç, zenginlik, mülkiyet ve denetim konularına odaklanan (Laughey, 2010: 69) bu yaklaşıma göre medyanın liberal kuramda kamusal sorumluluğu olan hükümetleri halk adına denetleyen kurumlar olarak tanımlanması reddedilmektedir (Yaylagül, 2010: 145). Bütün bu yaklaşımlara ek olarak medya kurumsal yapısı ve organizasyonel süreçleri üzerinden de çeşitli çalışmalara konu olmakta ve haber yapım sürecinden bilginin işlenmesi ve dağıtımı sürecindeki ideolojik etkenler yanlılık, taraflılık gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmektedir. Medya ile ilgili çalışmalar postmodern dönemde farklı biçimde hak odaklı, daha çok toplumu ve bireyi öne çıkaran şekilde görünüm kazanmıştır.

Medyanın, siyasal düzen içerisinde nasıl konumlanacağına ilişkin ortaya atılan normatif kuramsal metinlerde, medyanın siyasal rejim doğrultusunda yapılanacağına ve bu çerçevede işleyiş tarzı benimseyeceğine ilişkin yaklaşımlar da bulunmaktadır. Nitekim çalışma çerçevesinde bu yaklaşımlar medyayı anlamlandırmak açısından önemli görünmektedir. Bu bağlamda ilk kez Siebert ve arkadaşları tarafından 1956 yılında yayınlanan basının dört temel kuramı isimli eser medyanın siyasal rejimlerde nasıl konumlandığına ilişkin sınıflandırma içermektedir. Yetkeci kuramda medyanın devlet kontrolünde bir aygıt vazifesinde olduğu tanımlanırken, sosyalist kuramda medya Marksist ilkeler doğrultusunda biçimlenmektedir. Diğer taraftan liberal kuramda medya liberal ilkeleri esas alırken, siyaset kurumu ve toplum arasında medyanın rolleri özgürlükçü çerçevede betimlemiştir. Eserde yer alan dördüncü kuram ise toplumsal sorumluluk kuramıdır. Bu kurama medyanın toplumsal sorumluluk çerçevesinde yayıncılık ilkesini benimsemesine yönelik bir çerçeve çizilmektedir. Liberal kuram

çerçevesinde toplumsal sorumluluk kuramının yanı sıra medyanın toplum ve siyaset mekanizmasındaki rollerine ilişkin çeşitli yaklaşımlar da ortaya konulmuştur. Katılımcı Demokratik Medya Kuramı, Demokratik Medya Kuramı, Radikal Demokratik Medya Kuramı, Sivil Toplumcu Medya Kuramı gibi yaklaşımlar bunlardan bir kaçıdır (İrvan, 1994). Siyasal sistemlere göre şekillenen medya yaklaşımlarının ötesinde medyanın pratikte güç yapılarının değişken politikalarına uyum sağlayan ve konjonktüre ayak uyduran rolünü de konjonktürel medya yaklaşımı çerçevesinde tanımlamak mümkündür (Temel, 2019: 25).

Medyaya ilişkin liberal kuram içerisindeki yaklaşımların bu denli çeşitli olması elbette medyanın siyaset mekanizmasıyla olan ilişkisinde ve topluma mesaj aktaran rolü itibariyle istenilen düzeyin yakalanamaması gerçeğini göstermektedir. Nitekim liberal kuramda halkın bilgi edinme hakkı belli bir düzeyde gerekliliği ifade ederken, gerçekte ütopyik bir görünüm sergilemektedir (Bostancı, 1998: 134). Tarihsel süreçte yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal olaylar bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Nitekim Türkiye’de Refah-Yol iktidarı döneminde medyanın etkinlikleri, demokratik yollarla seçilmiş siyasi iktidara karşı liberal sistemin sunduğu özgürlükçü hakları kendisinde gören medyanın, toplumsal sorumluluk ilkesinin ötesinde bir hareket tarzı benimseyerek nasıl manipülatif bir sürecin parçası olduğu tarihe not düşülmüştür.

3. 28 Şubat Süreci ve Aktörleri

Refah Partisi’nin yerel seçimlerde gösterdiği başarı ve yükselişi tam okuyamayan merkez sağ ve sol siyaset çevreleri 24 Aralık 1995 yılında gerçekleşen erken genel seçimlerle birinci parti çıkan Refah Partisi gerçeğiyle yüzleşmişlerdir. İki büyük şehir belediye başkanlığının yanı sıra birçok önemli belediye başkanlıklarını da kazanarak ciddi bir özgüven kazanan Refah Partisi’nin bu ikinci seçim zaferi hem yönetici kadrolarına hem de tabanına ikinci bir özgüven aşısı olmuştur. Diğer yanda ise başta ordu olmak üzere siyaset, sermaye, medya gibi çevrelerde laiklik üzerinden bir tedirginlik hali ortaya çıkmıştır. Tedirginliğin bu kadar geniş bir çevrede meydana gelmesinin nedeni Cumhuriyet’in kuruluş kodlarında gizlidir. Yeni bir siyasal rejim olarak Cumhuriyet yönetiminde karar kılan kurucu kadrolar devletin ötekisi olarak geçmişin egemen siyasi mecrası olan İslam dinini konumlandırmışlar, dini söylem ve hareketleri korunması gereken tehditler olarak tanımlamışlardır (Sayarı, 1978: 175). 1970’lerden itibaren siyasette dolgu ve denge unsuru olarak belli oranda meşruiyet imkânı tanınan Refah Partisi’nin seçimlerden birinci parti çıkarak icranın başı Başbakanlık koltuğuna oturma hakkı kazanması işte bu pasif konumdaki tehdit algısının yeniden canlanmasına neden olmuştur (Erkal, 2022: 298).

Devletin resmi ve yarı resmî ideolojik aygıtlarında laiklik hassasiyetinin artmasında ve dini tehdit algısının canlanmasında Refah Partisi’nin seçim öncesi söylemlerinin etkisi tedirginliği artırıcı nitelikte olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte yüzünü Batıya dönen, Batılılaşmayı bir devlet politikası olarak benimsemiş devlet mekanizmasına karşı Refah Partisi “İslam Birleşmiş Milletleri”, “İslam NATO’su”, “İslam Ortak Pazarı”, “İslam UNESCO’su gibi Batıya alternatif kurumsal teşkilatlanmalardan, para birimi olarak ise İslam dinarına geçileceğinden bahsetmektedir (Bican, 2012: 104). Mevcut rejime yönelik eleştirileri aşan, bir anlamda köklü bir devrimi ifade eden bu söylemler Refah Partisi’ne karşı devletin, siyasetin, toplumun güç merkezlerinde sert bir siyasi önyargının oluşmasına neden olmuştur. Öyle ki birinci parti olmasına rağmen Refah Partisi hükümet kurma süreçlerinin hemen hepsinde denklem dışı bırakılmak istenmiş (Dilaveroğlu, 2012: 69), koalisyon kurması muhtemel siyasi partiler bizzat Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel (Çiller, 2021) ve ordunun üst düzey komutanları tarafından Refah Partisi’nin

yer almadığı bir hükümet üzerinde uzlaşmaları konusunda uyarılmışlardır (Doğan, 1996). Refah Partisi'nin hükümet kurmasını istemeyen bir başka etkili kesim ise İstanbul'da yerleşik sermaye gruplarıdır. Nitekim Necmettin Erbakan kendisine verilen hükümeti kurma görevinde hiçbir siyasi partiyi ikna edememiş, Sazak'ın ifadesiyle "İstanbul dukalığı" Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller'i uzlaştırarak ANAYOL-D hükümetinin kurulmasını sağlamışlardır (Sazak, 2017: 99). Ordu, sermaye ve Cumhurbaşkanı'nın iradesiyle ortaya çıkan bu koalisyon hükümeti uzun ömürlü olmayacak, kuruluşunun dördüncü ayında dağılacaktır. Bu gelişme üzerine ikinci defa hükümeti kurma görevi alan Necmettin Erbakan DYP'nin ve lideri Tansu Çiller'in içinde bulunduğu siyasi şartların da zorlaması ile 54. Refahiyol koalisyon hükümetini kurmayı başarmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren dışlanmış bir siyasi söylemin, hareketin temsilcisi olan Refah Partisi için atılan bu adım meşruiyet anlamında önemli bir başarı gibi görünse de takip eden gelişmeler hem Refah Partisi hem muhafazakâr çevreler hem de Türkiye siyaseti için derin bir kırılmanın da ilk adımı olarak tarihe geçmiştir.

Kurulması engellenemeyen Refahiyol hükümetinin ilk altı ayı belli şerhler, uyarılar eşliğinde kısmen toleranslı bir atmosferde geçecektir (Kazan 2013: 19). Yıldız'a göre bunun nedeni Refah Partisi'nin iktidar sürecinde Türkiye'nin kronikleşmiş sorunlarının altında ezileceği, başarısızlığa uğrayarak alternatif bir umut olmaktan çıkacağı beklentisidir. Böylelikle küresel ölçekte yükselen bir değer haline gelen İslamcılığın da Türkiye'de önü kesilmiş olacaktır (Yıldız, 2001: 54). Fakat bu beklenti gerçekleşmemiş, Refahiyol hükümeti izlediği politikalarla özellikle ekonomi alanında ciddi bir başarı ortaya koymuştur (Baykal, 2017: 309). Beklentinin gerçekleşmemesi Refah Partisi'nin iktidarına başından beri soğuk bakan, tehdit olarak algılayan çevrelerin harekete geçmesine neden olacaktır ve Türkiye bir anda şeriat, gerici kavramları üzerinden bunalımlı bir sürecin içerisine girecektir. Bu sürecin öne çıkan en önemli aktörlerinden birisinin anaakım medya kuruluşları olduğu görülmüştür. Medyanın süreç içerisinde takındığı tavır ve yüklendiği misyona geçmeden önce medya ile koordineli hareket eden, çoğu zaman onu kullanan, cesaretlendiren, haber zemini oluşturan, manşetlerini besleyen diğer önemli aktörlere de kısaca değinmek gerekmektedir. Zira 28 Şubat süreci nihayetinde bir darbe olarak sonuçlanmış ve klasik darbe şekillerinden farklı olarak sivil görünümü, asker, siyasetçi, aydın, sermaye, medya ortaklığında bir darbe olarak gerçekleştirilmiştir (Mercan, 2001: 108). Bu ortaklığın içerisinde aynı zamanda yargı, akademi ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da yer aldığı görülmektedir.

28 Şubat postmodern darbe sürecinin en önemli aktörü kuşkusuz ordu olmuştur. Refah Partisi'nin olduğu bir hükümet formülünü engellemek için dolaylı olarak siyasi aktörlerle iletişime geçen ordu üst kademesi Refahiyol hükümetinin iktidardan düşürülmesi sürecinde bu defa doğrudan sahneye çıkmıştır. Hatta bir kriz yönetim merkezi olarak hareket etmiş, dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya'nın hazırladığı bir strateji çerçevesinde diğer kurum ve kuruluşları da sürecin önemli bir parçası haline getirmiştir (Kazan, 2013: 68-69). Erkaya'da verdiği bir mülakatta "Biz bu mücadeleye gönül koyarken sivil toplum kuruluşlarından hiçbir destek görmüyorduk. İşte o zaman bu sözü ettim: 'Bu sefer de işi silahsız kuvvetler halletsin dedim. Mesaj alındı, sivil toplum kuruluşları bütün güçleriyle harekete geçti. Sendikalar, Atatürkçü dernekler; Üniversiteler ve basın harekete geçti.'" diyerek dolaylı yoldan üstlenilen bu misyonu kabul etmektedir (Baytok, 2001: 280).

28 Şubat müdahalesi yürütülüş biçimi ve sonuçları açısından "atipik" ve "elit" bir askeri müdahale olarak ifade edilmektedir (Çandar 2001: 20-21). Ordu bu müdahale sürecine daha

önce benzeri görülmemiş bir psikolojik savaş planıyla hazırlanmıştır (Birand & Yıldız, 2012: 179). Emir komuta içerisinde karar verilip onaylanan bu plan çerçevesinde üst düzey bürokratlar, hâkim ve savcılar, akredite edilmiş medya mensupları, sivil toplum örgüt yöneticileri gibi geniş bir kesime Genel Kurmay Karargahı'nda "irtica tehdidi" ile ilgili brifingler verilmiş, ordunun bu tutumu sonrası hemen hemen tüm kesimler Refahiyol hükümetinin karşısında yer almaya başlamışlardır (Temiztürk, 2011: 12).

28 Şubat'ın etkin unsurlarından birisi de "İstanbul dukalığı" olarak da adlandırılan (Civaoğlu, 1986) Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) olarak gösterilmektedir. Hatta Kocabıyık'a göre TÜSİAD askerlerin de önünde, onu kışkırtan ve darbeye yönlendiren asıl yapı olarak tanımlanmaktadır. "Artık hiç şüphem yok, 28 Şubat'ı kurgulayan, başka dinamikleri harekete geçiren güç İstanbul büyük sermayesi idi" diyen Kocabıyık bu sermaye grubunun amacının Refahiyol hükümetinin izlediği Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği politikalarının önünü kesmek olduğunu belirtmektedir. Zira bu politikalar gerçekleşirse Türkiye'nin içe dönük, kapalı olarak örgütlenen, rekabet gücü zayıf sanayisinin çökeceğinden endişe edilmektedir. Bu sebeple iktidarın düşürülmesinde en garanti yol izlenmiş, irtica ve laiklik hassasiyetleri üzerinden asker kışkırtılmıştır (Kocabıyık, 2010). Kazan ise TÜSİAD'ın hükümete karşı yıkıcı tavrının arkasında yıllık karlarının %87'sini sağladıkları faiz gelirlerinin hükümetin izlediği ekonomi politikalar nedeniyle ellerinden gitmiş olmasının olduğunu ifade etmektedir (Kazan, 2013: 251). Özgürel'de benzer bir görüşü dile getirmekte ve Refahiyol iktidarının ilk aylarında hoşnut olunmasa dahi bir itiraz ve homurtunun olmadığını hükümete karşı kampanyanın "ekonomide havuz sistemi"nin devreye alınmasından sonra başladığını söylemektedir. Bu sistem sonrasında paradan para kazanma dönemi sona ermiş ve "faiz lobisi" diye nitelendirilen iş çevreleri hükümeti hedef almaya başlamışlardır (Özgürel, 2013: 18).

Refahiyol hükümeti kurulduktan sonra TÜSİAD'ın odaklandığı nokta ekonomi politikaları olmuş, izlenen politikaların Türkiye ekonomisine zarar verdiği dolayısıyla hükümetin görevi bırakması gerektiğine yönelik açıklamalar zaman içerisinde gittikçe rejim sorununu dile getiren bir içerik kazanmaya başlamıştır (Gür, 2018: 145). TÜSİAD'ın hükümete karşı ilk açıktan tepkisi Milliyet gazetesine verdikleri ve manşetten yayınlanan demeçlerle olacaktır. Dönemin TÜSİAD başkanı olan Halis Komili ve TÜSİAD üyeleri Vehbi Koç, Sakıp Sabancı gibi önemli iş insanlarının değerlendirmelerinin yer aldığı haberde ülkenin kaynak bulamayacak hale geldiğinden, oluşturulan kaynak modelinin yanlış ve zararlı olduğundan, hükümetin ömrünün belirsizliğinin ekonomik istikrarı baltaladığından ve izlenmeye başlanılan dış politika nedeniyle ülkenin 70 yıllık Batılı imajının zedelendiğinden, Batı blogundaki yerinin tartışılır hale geldiğinden yakınılmaktadır (Milliyet, 1996). TÜSİAD'ın döneme damga vuran girişimlerinden birisi de hazırlatılan "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" adlı raporun kamuoyu ile paylaşılmasıdır. Raporla Türkiye'nin demokratikleşme ve sivilleşmesi yolculuğunda askerlere, siyasilere yönelik birtakım öneriler yer almaktadır. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nın anayasal kurum olmaktan çıkartılması, askerlin sivil siyaset üzerindeki etkisinin azaltılması, Batılı ülkelerden olduğu gibi ordunun savunma bakanlığına bağlanması, terör sorunun çözülmesinde Kürtçe eğitim ve yayınların serbest bırakılması, halkın dine olan ilgisinin artması ve İmam Hatip okullarının laiklik ilkesini zedelediği görüşleri yer almaktadır (Tanör, 1997). Bu rapor askerlerin şiddetli tepkisiyle karşılaşmış, başta Koç grubu olmak üzere önde gelen iş insanları da raporu eleştirmişlerdir. Ancak raporda yer alan Türkiye'nin dindarlaşması ve İmam hatip Okullarına yönelik eleştirilerin yer aldığı bölümler asker tarafından hükümete yöneltilen irtica suçlamasında kaynak olarak kullanılmıştır (Kazan, 2013: 79).

28 Şubat darbe sürecinin yargı, akademi, değişik sivil toplum örgütleri gibi başka etkili aktörleri de vardır. Değişik fraksiyonlar ve ideolojik arka plana sahip olsalar da bu yapılar hükümet karşıtlığında birleşmişlerdir Bu birlikteliğin mümkün olmasının arkasında yatan neden yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle askerlerin ortaya koyduğu tavidir. Zira grubun en etkili üyesi olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Refahiyol hükümetinin ilk altı ayında destekler bir pozisyon almış, hatta TÜSİAD'ın hükümete yönelik eleştirilerine karşı durmuştur (Kazan, 2013: 38). Fakat siyasi havanın hükümet aleyhine dönmeye başlaması ve Türk-İş, DİSK, ve TESK'in olası bir askeri girişimi destekleyecekleri yönündeki açıklamalarından sonra TİSK ile birlikte bu oluşuma dahil olmuştur (Gür, 2018: 122). Yine yargı kurumları ve üyeleri askerlerin vermiş oldukları irtica brifingleri sonrası sürece etkin bir şekilde dahil olmaya başlamışlardır. Kurumların ideolojik temelleri düşünüldüğünde burada gönüllü bir dahil olmadan bahsedilebilse de yargının terazisinin şaşmasının, darbeye destek verir görünmesinin geri planında psikolojik baskı ve korkunun etkin olduğu bizzat üst düzey yargı mensupları tarafından dile getirilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2012a: 1196).

Refah Partisi'nin seçimler öncesi kullandığı dini terminolojiye dayalı dil, izleyeceğine yönelik beyan ettiği iç ve dış politika başlıkları başta asker, siyasetçi ve bürokrasi olmak üzere çeşitli çevrelerde rahatsızlık oluşturmuş olsa da toplumsal desteği %20'leri aşamayan bir partinin bu vaatlerini yerine getirebilmesi hiçbir açıdan gerçekçi bulunmamaktaydı (Çandar, 2001a: 94). Diğer taraftan irtica Türkiye için yeni bir mesele değildi ve irtica adı altında konu edinilen cemaat, tarikat, İmam Hatip Okulları, Kur'an kursları gibi tartışmalar 1950'lerden beri siyasetin içinde yer almaktaydı. Hatta 12 Eylül 1980 sonrası kurulan askeri darbe yönetimi bile dini konularda yumuşak bir tavır geliştirmişti (Bölügeray, 1999: 21). Ayrıca korkunun kaynağı olarak gösterilen Refah Partisi tek başına iktidarda değildi. Ortağı olan parti Türkiye'nin laiklik hassasiyetlerine bağlı ve lideri kadın olan Doğru Yol Partisi'ydi. Koalisyon kurulurken bu hassasiyetlerini doğrudan ortaya koymuş, Refah Partisi'nin aşırı söylemlerine geçit vermeyeceğini kamuoyu nezdinde ilan etmişti (Bican, 2012, 94). Refah Partisi de hükümet kurulduktan sonra birkaç çatlak ses çıksa da eski söylemlerini terk etmiş, askeri, medyayı kışkırtmamak adına olabildiğince hassas bir siyaset yürütmeye çalışıyordu (Özgürel, 2013: 18). Fakat bu gerçeklere rağmen Türkiye bir anda irtica söylemlerinin etkisi altına girmeye başlamış, kamuoyu oluşturmada ve askerlerin müdahalesinin meşrulaştırılması noktasında "anaakım medya" üçüncü önemli aktör olarak sahneyi devralmıştır.

4. 28 Şubat Sürecinde Medyanın Rolü

28 Şubat sürecinin asker ve sermayeden sonra öne çıkan üçüncü aktörü medyadır. Zira devletin ordu dahil kurumsal yapılarının ve toplumsal tabanın Refahiyol hükümetine karşı psikolojik tepkilerinin oluşturulması ve yönlendirilmesinde asıl işlevi medya yerine getirmiştir. Öyle ki 28 Şubat sürecinde yaşananları bir medya darbesi olarak tanımlayan azımsanmayacak görüşler mevcuttur (Oğuz, 2013) (Alpay, 2018). Kızıldaş ise "ordu mu medyaya öncülük etti yoksa medya mı orduyu tetikledi" sorusunun hala cevaplanması gereken bir soru olarak ortada durduğunu, sürecin sonuna bakıldığında milyarlarca doların el değiştirdiğini, ekonomik çıkar gruplarının çıkar sistemlerini daha güvenli hale getirdiklerini, buradan bakıldığında da "acaba bu ülkenin yüzlerce milyar dolar zararı sürecin bir yan etkisi miydi yoksa asıl hedef bu muydu?" gibi bir merakın hala canlı olduğunu ifade etmektedir (Akt. Erkal, 2022: 297-98).

4.1. Refahiyol Öncesi Tutumu

Türkiye’de basın sektöründe yaşanan kavgalar 1980’lerin sonuna kadar genellikle siyasi konularda düşünce ve fikir ayrılıkları üzerinden gerçekleşirken medya dönemine geçilen 1990’lardan itibaren ekonomik çıkarlar gözetilerek yaşanmaya başlanmıştır. Yolsuzluk, usulsüzlük yapmakla suçlayarak rakibinin başını belaya sokma, mümkün olursa piyasadan silmeye kadar giden bir şiddetle yürüyen bu dönem kavgalarında (Kaya, 2016: 266) siyaset zemini ve siyasi figürler hep destek güç birimleri olarak kullanılmışlardır. Bu anlamda medyanın siyasete bütünüyle dahil olduğu, etki ettiği, hatta ülkedeki birinci güç konumuna yükselmeye çalıştığı dönem olarak Refahiyol hükümetinin henüz kurulmadığı 1993-1995 yılları arası olduğu söylenebilir. Özal’ın vefatı sonrası oluşan siyasi boşluk ve artan terör olayları sonucunda kısmen parçalanmış siyasi ortamda medyanın özellikle iki güçlü kanadı Doğan ve Bilgin grupları kendilerini birer güç çarpanı olarak görmeye başlamış, siyasi kanatlar üzerinden bu güçlerini iktidar merkezinde kullanmayı amaçlamışlardır. Siyasi aktörlerin de iktidar ve yetki kaygılarıyla bu medya aktörleri ile iş birliği çabası içerisinde girmesi bir süre sonra siyasetin mi medyayı yoksa medyanın mı siyaseti etkilediği sorusunun cevaplanamaz bir hal almasına neden olmuştur.

Siyasi istikrarsızlık, ekonomik bunalım, terör olaylarının yakıcı bir şekilde artması buna rağmen siyasetin iç kavgalarından vazgeçmemesi, medyanın da bu kavgaları körükleyen, toplumsal çıkarları değil kendi çıkarlarını önceleyen bir görüntü çizmesi halk tabanında siyaset ve medyaya karşı travmatik bir güvensizliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tepkinin adresinin neresi olacağı ise kısa süre sonra kendisini gösterecek 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde halkın önemli bir kesiminin Refah Partisi’ne yöneldiği görülecektir. Ancak kendi iç kavgalarına, çıkarlarına odaklanmış merkez siyaset ve merkez medya aktörleri bu gelişmeyi kısmen okuyabilmişler ve Refah Partisi’nin adayı Recep Tayyip Erdoğan’ın önünü kesebilmek için yine manşetlere başvurmuşlardır. Aday başvurularının yapılacağı 19 Şubat 1994’ten üç gün önce Show TV tarafından yapılan haberde Refah Partisi’nin adayının mahkûmiyet kararı olduğunu haberleştirmiş, Sabah (Sabah, 1994a), Hürriyet (Hürriyet, 1994c) gazeteleri aday başvurularının yapılacağı güne kadar bu haberi manşetlerine taşımış, hukukçu ve siyasilerin demeçlerini de gündeme taşıyarak Recep Tayyip Erdoğan’a adaylıktan çekilme baskısı yapmışlardır (Hürriyet, 1994a). Fakat bu yayınlar Erdoğan’ın adaylığını engelleyememiş, bu defa yayınlanan anketlerde Erdoğan’ın oy oranı düşük gösterilmeye başlanmıştır. Örneğin Sabah Gazetesi’nin yasak olmasına rağmen seçim günü yayınladığı ankette Refah Partisi’nin adayı Recep Tayyip Erdoğan 4. sırada görünmektedir. Seçim günü yaşanan olaylara bakıldığında medyanın yayınladığı bu anket sonuçlarına inandıkları görülmektedir. Zira ana-akım medyadan hiçbirisi Refah Partisi’nin merkez seçim bürosuna gazeteci, muhabir ve televizyon canlı yayın aracı göndermemişlerdir. Tümüyle dönemin önemli partileri ANAP, DYP ve SHP’nin güçlü adaylarının rekabetine odaklanmışlardır (Birand & Yıldız, 2012: 63-64). Çıkan sonuçlarla şok olan medya birkaç gün sonra seçimlerde şaibe olduğu yolunda haberlere imza atacak ve siyasilerin seçimlerin yenilenmesine dair taleplerini manşetlerine taşıyacaktır (Cumhuriyet, 1994c), (Sabah, 1994b).

Yerel seçimlerde çıkan sonuçlardan sonra şok geçiren ana-akım medya kısa süre sonra yapılacak genel seçimlerde benzer bir sonucun çıkmaması, Refah Partisi’nin yüksek oranda oy almaması için gayret gösterecektir. Özellikle Dinç Bilgin ve Aydın Doğan’ın sahibi oldukları medya grupları kendi aralarındaki ticari ve siyasi kavgaları bir kenara bırakmış, Refah Partisi

karşıtlığında aynı safa geçmişler (Öz, 2007: 56) ve Refah Partisi'nin popülaritesini hedef alan manşetlere, haberlere hız vermişlerdir. Örneğin "RP'nin inanılmaz serveti, Dolar yükseldi RP kazandı" (Cumhuriyet, 1994b), "Refah iktidar olamaz" (Günaydın, 1994), "Refah'ta panik: Bosna Parası RP'ye verildi" (Hürriyet, 1994b), "Erbakan'ın gerçek yüzü" (Cumhuriyet, 1994a), "Apo'dan Refah'a: Benin sayemde" (Milliyet, 1994), "Ericson Erbakan" (Ateş, 1995) gibi manşetlerle Refah Partisi'ne yönelik ilginin önü kesilmeye çalışılmıştır. Fakat gazete ve televizyonların bu çabası da fayda vermemiş, 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde Refah Partisi'nin birinci parti çıkması engellenememiştir.

Genel seçim sonuçları da tıpkı yerel seçim sonuçları gibi siyaset ve medya aktörlerinde şok etkisi meydana getirecektir. Bu defa medyanın yüklendiği görev Refah Partisi'nin olduğu bir koalisyonun önünü kesmektir. Bu doğrultuda yayınlarına başlayan ana-akım medya kamuoyunu, sandıktan Anavatan ve Doğru Yol Partilerinden oluşacak ANAYOL koalisyon hükümeti formülünün çıktığına iknaya çalışacak (Sabah, 1995), (Hürriyet, 1995), (Cumhuriyet, 1995), merkez parti liderlerini de Refah Partisi'ne karşı ittifak kurmaya çağıracaktır (Akpınar, 2001: 25). Medyanın tavrı o kadar kararlı, sistematik ve Refah Partisi'ni tahkir edici, küçültücü, incitici niteliktedir ki hükümet kurma görevini alan Necmettin Erbakan'a hiçbir parti olumlu yanıt verememiş, bütün çabalarına rağmen hiçbir lideri ortaklığa razı edememiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2012a: 971). Aynı medya Erbakan'dan sonra hükümeti kurma görevini alan ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın koalisyon çalışmalarında adeta bir yardımcı, arabulucu gibi davranmış, köşe yazıları ve haberleriyle liderleri adeta koalisyona zorlamıştır. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde ANAYOL hükümetinin merhum iş adamı Vehbi Koç'un vasiyeti olduğu haberi yer almaktadır (Cumhuriyet, 1996). Bu aynı zamanda ANAYOL hükümetinin aslında siyaset dışı güçlerin bir talebi olduğunun da göstergesidir. Medya bu güçlerin etkin olarak sözcülüğünü yerine getirmekte, kamuoyu baskısı oluşturmaktadır.

Ana-akım medya ANAYOL hükümetinin kurulmasını da olumlu bir gelişme olarak manşetlere taşımıştır. Cumhuriyet gazetesi "Yeni dönem ANAYOL" manşetini kullanarak iki düşman kardeşin bir araya geldiğini ve ilk somut adımı attıklarını duyurmaktadır (Cumhuriyet, 1996b). Hürriyet gazetesi "Türkiye ANAYOL'da" manşetinin altında iki liderin TBMM salonuna milletvekillerin alkışları eşliğinde geldiklerini ve doğrudan koalisyon protokolünü imzaladıklarını yazmaktadır (Hürriyet, 1996b). Sabah gazetesi ise "2000 planı" manşeti kullanarak iki liderin 2000 yılında yapılacak seçimlere kadar uyumlu çalışacaklarına vurgu yapmaktadır (Sabah, 1996a). ANAYOL koalisyonunun kuruluşu için kulis yapan, kuruluşunu sevinçle karşılayan medya devam etmesinde de özenli bir tavır sergilemiştir. Sazak, DYP-SHP koalisyon döneminde Tansu Çiller'in örtülü ödenekten kullandığı 500 Milyar'ın bilgi olarak kendilerine geldiğini ancak güç bela kurulan koalisyonu sabote etmemek adına yayınlamadıklarını söylemektedir (Sazak, 2017: 101). Fakat ordu, sermaye ve medyanın baskıları ile kurulan ANAYOL hükümetinin ömrü fazla uzun sürmemiştir. İki parti ve liderleri arasındaki derin çatlaklar nedeniyle koalisyon pamuk ipliği ile birbirine tutunmaktadır. Beklenen mazeret Anayasa Mahkemesi'nin hükümetin meclisten aldığı güvenoyunu iptal etmesi ile ortaya çıkacak ve koalisyon dağılacaktır (Aydın, 2020).

Ordu ve sermayenin perde gerisinden dizayn ettiği, medyanın kamuoyu önünde PR'nı yaptığı ANAYOL hükümetinin bozulması rejim tehlikesi ile denklem dışı bırakılan Refah Partisi'nin yeniden denkleme dahil olmasına neden olacaktır. Yeniden hükümeti kurma görevini alan RP lideri Necmettin Erbakan DYP lideri Tansu Çiller ile yürüttüğü görüşmelerden olumlu sonuç

arak REFAH-YOL hükümetini kurmayı başardığında kendisini engellemeye çalışan güç odaklarının ve medyanın hükümete biraz zaman tanımaktan başka çareleri yoktur. Ancak hükümetin kuruluş görüşmeleri ve kuruluş sonrası atılan manşetlerde duyulan rahatsızlık saklanmamaktadır. Koalisyon görüşmeleri sürerken Milliyet gazetesi “Çiller Refah’a döndü” manşetini kullanırken Sabah gazetesi de Çiller’in daha önce RP hakkındaki olumsuz görüşlerini hatırlatarak “Çiller’in kumarı” gibi yoğun alt mesaj içeren bir başlık kullanmıştır (Sabah, 1996b). Sabah gazetesi hızını alamamış bir sonraki gün manşetinde Çiller’e “koltuk uğruna ülkeyi karanlığa gömme” çağrısında bulunmuştur (Sabah, 1996g). Koalisyon anlaşmasının gerçekleşmesi üzerine Milliyet gazetesi “Refah’lı dönem” manşetini atarak gelişmeyi örtülü bir anlamda olağandışı bir durum olarak göstermeye çalışırken (Milliyet, 1996g) Cumhuriyet gazetesi de “Erbakan’lı günler” ifadesiyle benzer bir yaklaşım göstermiştir. Gazete “Türkiye Cumhuriyeti’nin, laik rejim karşıtlığıyla suçlanan bir siyasal parti liderliğindeki ilk hükümeti” cümleleriyle rahatsızlığını ortaya koyarken “DYP’yi ve lideri Çiller’i de RP’yi iktidara taşıdığı için suçlamaktadır (Cumhuriyet, 1996a). Hürriyet gazetesi de Tansu Çiller’i suçlayıcı ifadeler kullanmaktadır. “Çiller teslim etti” manşetinin altında Çiller’in Yüce Divan korkusu nedeniyle Mesut Yılmaz’ın çağrılarını kulak tıkadığı ve Erbakan’a iki yıllık başbakanlık yolunu açtığı şeklinde suçlayıcı yorum yaparken Erbakan gibi İslami kimliği olan birisinin kendisini laikliğin ve çağdaşlığın teminatı olarak tanımlayan Tansu Çiller tarafından iktidar yapılmasını da bir çelişki olarak yansıtmaktadır (Hürriyet, 1996a). Sabah Gazetesi ise “Erbakan laik ve Atatürkçü oldu” manşeti ile Erbakan’ın koltuk uğruna ilkelerinden vazgeçtiği suçlamasını yöneltmektedir (Sabah, 1996e).

Kurulan REFAHYOL hükümeti güvenoyu alana kadar medyanın RP’ni ötekileştirici, Çiller’i suçlayıcı yayınları devam etmiş, özellikle DYP içerisine yönelik haberler yapılarak, DYP içerisinde RP ile koalisyondan rahatsız olan büyük bir kitlenin olduğu, bu rahatsızlığın gittikçe öfkeye dönüştüğü algısı yaratılmaya çalışılmıştır (Milliyet, 1996d). Medyanın DYP içindeki rahatsızlıkları gündeme getirmesi tümüyle temelsiz değildir. Zira seçim öncesi ve sonrası Necmettin Erbakan’ın ve Tansu Çiller’in birbirleri hakkında sarfettikleri sözler özellikle DYP milletvekillerinin bir kısmının ciddi tepki vermelerine sebep olmuş ve koalisyon oylamasına evet demeyeceklerini açıkça belirtmişlerdir (Birand & Yıldız, 2012: 154-155) İşte medya hem daha önce sarf edilmiş bu sözleri hem de milletvekillerinde görülen rahatsızlığı ön plana çıkartmak için önemli bir gayret içinde olmuştur. Fakat çabalar, gündemi büyütme taktikleri işe yaramamış, DYP az bir fire ile Hükümetin güvenoyu almasını sağlamıştır. Güvenoyu sonrası da medyanın duruşu değişmeyecek, yazarları, manşetleri ve haber içerikleriyle Refahyol hükümetine karşı indirgemeci ve güvensizliği öne çıkartan tavrını sürdürecektir (Devecioğlu, 2019: 117).

4.2. 28 Şubat MGK’sına Giden Yol ve Medyanın Döşediği Taşlar

Çalkantılı ve belirsiz bir sürecin sonrasında REFAHYOL hükümeti kurulmuş olsa da karşısında siyaset, sermaye, akademi, yargı ve ordu bürokrasisinden oluşan güçlü bir karşıt cephenin olduğu kesindi. Ordu ilk zamanlardan itibaren rahatsızlığını ortaya koyan birtakım sinyaller vermişti. Sermaye de ANAYOL hükümeti girişimi ile niyetini ve tercihini ortaya koymuştu. Medya ise hem ideolojik uzaklığı hem de sermaye grupları ile ilişkisi noktasında baştan beri mesafeli ve ötekileştirici bir tavır içerisindeydi. Hükümet üzerine oluşturulan algıların yaratacağı psikolojik baskı ve ülkenin içinde bulunduğu sorunların büyüklüğü nedeniyle koalisyona başarı şansı verilmiyordu. Ancak hükümetin beklenenin aksine uyumlu bir görüntü sergilemesi,

özellikle ekonomi alanında başarılı bir politika yürütmesi, hükümet yetkilerini kullanarak bağlayıcı kararlar almaya başlaması, karşıt çevrelerin “hükümetin başarısız olmasını bekleme stratejisini” terk etmelerine neden olacak, adeta bir medya kampanyasıyla hükümetin istifasına gidecek bir süreç başlatılacaktı.

Yürütülen medya kampanyasının ana teması “irtica tehdidi” olarak belirlenmişti. Özellikle hükümetin beşinci ayından itibaren medyada Refah Partisi üzerinden şeriat ve irtica haberlerinde gittikçe aratan bir ivme gözlenecektir. Medyada ortaya çıkan bu yüksek hassasiyetin sebebinin ordu üst kademesinde hükümete karşı gösterilmeye başlanan irtica tavrı mı yoksa hükümetin ekonomi politikalarının büyük sermaye gruplarında ortaya çıkarttığı rahatsızlığın yansıması mı olduğu tartışılan bir konudur ve bu sorunun cevabını bulmak oldukça zor görünmektedir. Ancak Türk medyasının genetik kodları ve süreç içerisindeki gelişmeler dikkate alındığında gerçeğe yakın bir yorum yapılabilir durmaktadır. Medya daha önce de ifade edildiği gibi laik Batıcı değerler üzerinden biçimlendirilmiştir. Bu nedenle ideolojik genleri ile çatışan durumlarda refleks göstermektedir (Arıkan, 2011: 73). Diğer yandan 1980’lerden sonra liberal ve neoliberal politikalar paralelinde medya kuruluşları da ticarileşmiş, çeşitli sermaye gruplarının çatısı altına girerek kar odaklı bir ekosisteme dahil olmuşlardır. Bir başka konu ise medyanın asker/darbe fobisidir. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihine bakıldığında askerin tavrının belirleyici olduğu, tüm kurumlar gibi medyanın da bu gerçeği kabullendiği söylenebilir. 28 Şubat sürecinde medya açısından tüm bu duyarlılıkları tetikleyen bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Refah Parti’sinin laik ve Batıcı değerlere yönelik dolaylı, dolaysız karşıt söylemleri, REFAHYOL hükümetinin İstanbul sermayesinin kurulu düzenini tehdit edici politikaları ve siyasi aritmetikte Refah Partisi’nin yükselen bir değer, alternatif bir söylem olarak ilgi görmesinin askerlerde ortaya çıkarttığı tavır, medyanın operasyonel bir davranış içerisine girmesini sağlamıştır denilebilir.

Medya REFAHYOL hükümetine karşı ilk savaş ilanını 14 Ağustos 1996 tarihli Hürriyet gazetesinin “70 yıllık imajımız güme gidiyor” manşetiyle verecektir (Albayrak, 2019). Manşet haberde gazete Erbakan’ın, kısa Başbakanlık döneminde Türkiye’nin 70 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca geliştirdiği çağdaş-Batılı imajını sarsmaya başladığını iddia etmektedir. Bu haberin hemen yan sütununda ABD ve Avrupa gazetelerinin Türkiye değerlendirmelerine yer verilmektedir. Diğer ilişkili haberlerle birlikte gazete editörlüğü genel olarak Erbakan liderliğindeki hükümetin Batı’ya karşı mesafeli politikasından rahatsızlıklarını ortaya koymaktadır (Dönmez, 2018: 31)

Manşetlerin kızışmaya, sertleşmeye ve sıklaşmaya başladığı dönem ise 30 Ağustos sonrasıdır. Sabah gazetesi 30 Ağustos Zafer Bayramı günü yayınladığı sayısında “Geriye değil ileriye” sürmanşetiyle Türkiye’nin Batılı değerlerden geriye gittiği ima edilmektedir. Sayfada ayrıca “Erbakan’a ilk kıyafet uyarısı” ve “Sağ basında türban tahriki” başlıklı haberler de yer almaktadır. Refah Partisi’ni dolaylı olarak irtica ve şeriatla ilişkilendiren bu haberlerin yanında “Refahlı Erbaş’a PKK töreni” başlıklı haberle de terör ilişkisi atfedilmektedir (Sabah, 1996f). 31 Ağustos sabahı yayınlanan manşet ve haberler de farklı değildir. “Gergin gece” manşeti ile çıkan Sabah gazetesi 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Genelkurmay Başkanı’nın verdiği davette yüksek rütbeli komutanların Refah Partili Fethullah Erbaş’ın PKK kampını ziyaretinden duydukları rahatsızlığı ve şeriat konusundaki endişelerini dile getirdiklerini ifade etmektedir. Haberin hemen altında yer alan “Laiklik konusu kötüye gidiyor” başlıklı bir başka haberde ise adı verilmeyen ve “üst düzey bir komutan” şeklinde bahsedilen askerin “böyle

giderse Türkiye 2010 yılında 1996'dan daha karanlık olacak" dediğini iddia etmektedir. 1 Eylül 1996 gündemini belirleyen manşet ise yine Sabah gazetesinde yer alacaktır. Genel Kurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ile yapılan özel röportaj manşete çekilmiş ve Karadayı'nın üniformalı fotoğrafının hemen yanına "Karadayı'dan Humeyni dersi" başlığı atılmıştır. Başlık altında Karadayı'nın söylediği "İran'da generaller Humeyni hareketinin irticanın ta kendisi olduğunu fark ettiklerinde iş işten geçmişti" cümlesine yer vererek askerinin hükümete karşı teyakuzda olduğu ima edilmekte, ordunun üç hassas noktası olarak "laiklik, demokrasi ve ülke bütünlüğü" gösterilmektedir.

Art arda gelen bu manşet ve haberlerin farklı toplum yapılarını belli bir fikir ve kanaate yönlendirme amacı taşıdığı açıktır. Devam eden günlerde de medyanın ana gündemini irtica ve şeriat konulu haberler oluşturacak, bir süre sonra yaratılan korku ikliminin içine resmi, yarı resmi ve sivil birçok unsur dahil edilecek ve bu unsurların gönüllü, gönülsüz, samimi gayri samimi verdikleri tepkiler, demeçler gazete sayfalarını, televizyon haber programlarını dolduracaktır. 28 Şubat MGK'sına kadar geçen sürede kamuoyunu %21 oy almış bir partinin ülkeye şeriat getireceğine inandırmaya çalışan ve MGK'da alınacak kararların alt yapısını oluşturan, gazete haberlerinden öne çıkan başlıklardan bazıları şöyledir:

"Erbakan devre dışı" (Sabah, 1996d), "Darbesiz indiririz, Rahmi Koç: Hoca Hazırlıksızmış" (Sabah, 1996c), "Paket Depremi: iş dünyası Refah-Yol'un kaynaklarını topa tuttu", Şeriatçı Öğretmenler" (Milliyet, 1996e), "Baba: laikliğin kıymetini bilin" (Hürriyet, 1996a), "Meclis'in açılışında Demirel uyardı komutanlar not aldı: Demokrasi korosu, Karadayı güvencesi" (Milliyet, 1996c), "Cuma'da Tahrik: Kocatepe'de Şeriat provası, Taliban değil Aczmeni, Ali Haydar Yurtsever Afganistan'dan bildiriyor: Şeriatçı kaçıyorlar, 10 Kasım'a Sınav konuldu, Avukatlara Türban izni" (Milliyet, 1996b), "Türkiye Cumhuriyeti'ni tehdit eden tehlike: Harp Okulu'nu işgal planı" (Gözcü, 1996), "Şeriat light!: Refah imaj değiştiriyor" (Ateş, 1996), "Refah'ın iki yüzü, Hoca'nın Atatürkçülüğü: Bol bol Ata'dan söz etti ama ilkelerini bir çırpıda değiştirdi, Refah'ta kadının adı yok" (Milliyet, 1996f) "Hükümetin devrilmesi kesinleşiyor: 14 şerefli vekil rezaleti bitiriyor" (Takvim, 1996), "Elçilerden muhtıra: Avrupa'dan kopuyoruz" (Sabah, 1996) "Laiklik uyarısı: Hoca hem oğlunun okulunda hem de gensoru görüşmesinde Atatürkçülük dersi aldı" (Milliyet, 1996e), "Türbanlı Yargıç Milliyet'e konuştu" (Milliyet, 1996i), "Tahrikler bitmiyor: Refah Partisi türban, karayolu ile hac, kurban derileri, Taksime cami krizlerini yeni krizler yaratarak daha da tırmandırıyor, Kudüs gecesinden Hoca haberdar" (Hürriyet, 1997), "Tehlikeli tırmanış: bir kadın gazetecinin uğradığı şeriatçı saldırıya ait görüntüler toplumda büyük tedirginlik yarattı, İpler geriliyor" (Sabah, 1997), "İşçi yürüyor: Türk-İş başkentte hükümeti uyarıyor: Türkiye'ye sahip çık" (Milliyet, 1997b), "İşte Fadime Şahin'in suçladığı adam: nefesi kuvvetli Ali Hoca" (Sabah, 1997a), "Ordudan dört uyarı: Genelkurmay şeriatçı örgütlenmenin ivme kazanmasından rahatsız, Sincan'da tanklı protesto" (Cumhuriyet, 1997), "Yargıtay: Kapatırım; RP Kayseri il örgütünün üniformalı grup oluşturması yasaya aykırı, Laiklik güvencesi, Refah yeraltı örgütü gibi" (Cumhuriyet, 1997), "2 hassas konu: Refah kurban derisi toplama yetkisini THK'dan alan ve türbanı serbest bırakan kararları gündeme getiriyor, Dinci terör vahşeti" (Sabah, 1997a), "MGK'dan uyarı: Bölücü ve yıkıcı yayınlar önlenmeli, Üniformalı hoca timi, Batı fena takti: imajımız çok fena halde sarsıldı" (Milliyet, 1997e), "Bu ne rezalet: İran'ın Ankara Büyükelçisi Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi'nde şeriat çağrısı yaptı, İran da böyle kaybedilmişti, İran: Refah'ın hedefi İslami düzeni kurmak." (Sabah, 1997b), "Türkiye İran olmayacak: RP'li belediye başkanı ile şeriat çağrısı yapan İran Büyükelçisi'ne tepki yağıyor, Elçiye Erbakan kolladı, Şeriatçı terör 31 kişiyi öldürdü." (Cumhuriyet, 1997a), "Tehlikeli gidiş: Cami, türban ve Hac tartışmalarıyla gerginleşen siyasi ortama Sincan'da saldırı Kartal'da cinayet eklendi" (Milliyet, 1997f), "Sincan manevrası iktidarı sarstı: Kudüs Gecesi ile

şimşekleri üzerine çeken ilçe dün palet sesleriyle uyandı. Refah yol dağılıyor mu tartışmaları başladı, Silahlı Kuvvetler Sincan'da" (Milliyet, 1997f), "Refah'ta tarikat sıkıntısı: Üst üste çıkarılan tarikat skandalları Refah seçmeninde ilk defa önemli bölünmeye yolaçtı" (Sabah, 1997d), "Tıpatıp aynısı: Refah kadrolarının ilham kaynağının Ortadoğu'da terör estiren HAMAS ve Hizbullah örgütleri olduğu ortaya çıktı, RP'nin İslami Cihat ve HAMAS ilişkisi" (Hürriyet, 1997b), "Laiklik uyarısı: ABD Dışişleri Bakanı Albright: Türkiye'nin laik bir ülke olması bizim için önemli" (Milliyet, 1996h).

Yukarıda alıntılanan haber manşet ve başlıklar 28 Şubat MGK'sına gelene kadar medyanın sadece yazılı basın bir kısmına ait içeriklerdir. İrili ufaklı diğer gazete ve dergilerde de aynı ton ve amaçla oluşturulmuş içerikler arşivlerde yer almaktadır. Diğer yandan işitsel ve görsel medya tarafı da benzer bir iştah ve amaçla sürece katkı sağlamışlardır. Aynı sermaye grubuna dahil olan birçok televizyon, radyo kuruluşu gazetelerle paslaşarak haber bültenlerini birer psikolojik harekât merkezi haline getirmişlerdir (Arıkan, 2011: 75), (Sözcü, 2007: 33). Dönemin medya ortamının baskın araçları olarak gazete ve televizyonun olduğunu düşündüğümüzde iktidar bileşenlerinin ve toplumun nasıl bir atmosfere sokulduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşunda belli oranlarda yaşanmış irticai korkular geçen onlarca yıl sonra medya tarafından yeniden diriltilmiş, asker başta olmak üzere devletin tüm kurumları, toplumun önemli bir kesimi bu korku ikliminin etkisiyle kaygılarını, tepkilerini daha da katlamışlardır. Nihayetinde 28 Şubat 1997 yılı Milli Güvenlik Kurulu, oluşturulmuş bu atmosfer içerisinde gerçekleşmiştir. Medyanın başlattığı ve başarılı bir şekilde sürdürdüğü "irtica" kampanyası askerlerin güvenlik endişelerini yükseltmiş, %21 oyla iktidar ortağı olan RP'nin ülkeye şeriat getireceği algısına kapılmalarını sağlamıştır. Öyle ki, 28 Şubat MGK'sından sadece üç gün önce ordu irtica tehlikesini Türkiye'yi bölme amacıyla örgütlenen ve bu amaçla silahlı eylemler yürüten PKK terör tehdidinden daha tehlikeli gördüğünü kamuoyuna duyurmuştur (Milliyet, 1997c).

MGK toplanacağı gün ve hemen ertesi gün tercih edilen manşet ve haberlerin bazıları şu şekildedir:

"En uzun gün: MGK toplantısını bugün yapıyor. Cumhurbaşkanı, siyaset ve generallerin irtica tartışmaları Refah yol'un kaderini etkileyecek" (Milliyet Gazetesi, 1997f), "Muhtıra gibi tavsiye: MGK'nın 9 saatlik toplantısında özellikle şeriat girişimlerine karşı çıkılması istendi" (Cumhuriyet, 1997a), "9 saatlik zirvede rejime ince ayar: Tarihi MGK'da asker laiklik hükümet darbe spekülasyonları üzerinde durdu. Yeni gerginliklerin yaptırımlara yol açacağı bildirildi." (Milliyet, 1997a), "Zehir zemberek: ... MGK toplantısından çok sert bir laiklik uyarısı çıktı," (Sabah, 1997g), "Tarihi karar: MGK'nın 9 saatlik tarihi toplantısında Atatürk ilke ve inkılaplarının ödünsüz uygulanması kararı verildi." (Hürriyet, 1997b), "Askerin 20 şartı" (Hürriyet, 1997a).

MGK'da alınan kararlar bir anlamda hükümetin yetki alanını daraltmak, iradesinin ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. "...gerginlikler yeni yaptırımlara yol açacaktır" ifadesi durumu özetler nitelikteydi ve bu haliyle modern bir askeri müdahale sıfatını kazanmış oluyordu. Medyanın önemli bir bölümü bu müdahalenin adeta yol taşlarını döşemiş oldular. Ancak medya hükümete yönelik kampanyasını sonlandırmamış, Başbakan Erbakan'ın istifasını verdiği 18 Haziran 1997'ye kadar manşet ve haberlerini irtica konseptinde biçimlendirmeye devam etmiştir. Hükümetin istifasına kadar geçen süreçte gazetelerin manşetlerine taşıdıkları haberlerin bazıları şöyledir:

“Sürpriz çıkış: Genelkurmay sekreteri ‘ordu ile uyum içerisindeyiz’ diyen Erbakan’a ‘Ordu Atatürk’e inananlarla uyum içerisinde’ yanıtını verdi, Hoca diyor: Başbakan Erbakan MGK’nın hükümetten yapılmasını istediği 20 maddeden bazılarının yumuşatılması için ısrarını dün de sürdürdü, RP’de bir kaçak Mercedes daha.” (Sabah, 1997f), “İmza gerilimi: MGK’nın tavsiye paketini beğenmeyip ‘imzalamıyorum’ mesajı veren Erbakan liderler turuna çıkıyor, Genelkurmay: Erbakan’la uyum yok, MGK’nın uyarısı bir başlangıçtır.” (Milliyet, 1997e), “Ya uy ya çekil: DSP Lideri Ecevit ve CHP Lideri Baykal dün Başbakan Erbakan’a ‘ya laik devleti içinize sindirin ya da çekilin’ dedi, MGK Refahyol’a 1 ay süre tanıdı, İrtica propagandası yapana 10 yıl hapis” (Hürriyet, 1997e), “Sayın Başbakan’a soruyoruz: Kim yalancı? (Hürriyet, 1997b), “Ürperten yemin: İrticai örgütlerce açılan Kur’an kurslarında “din devleti kuruluncaya kadar savaş” yemini ettiriliyor” (Sabah, 1997h), “Refah bunalımı: MGK kararlarını Erbakan imzalamayınca kriz doruğa çıktı, Kur’an kursunda ürküten yemin: Şeriat andı.” (Milliyet, 1997j), “Paşa paşa imzaladı: ... inadı üç gün sürdü, Refah’a gözdağı.” (Sabah, 1997i), “473 gizli Kur’an Kursu: MİT’ten Başbakanlığa rapor; küçük yaşta 5 bin çocuk Atatürk ve laiklik düşmanı olarak yetiştiriliyor” (Sabah, 1997b), “Çevik Bir uyardı” (Milliyet, 1997c), “RP’den ağır tahrik” (Hürriyet, 1997c), “Gövde gösterisi: Refah’ın İmam Hatip gerginliği meydanlara taşıdı. Sultanahmet mitinginde ‘Yaşasın şeriat! Generaller nerede?’ sloganları atıldı” (Milliyet, 1997f), “Tarikatlar devrede: Refahyol’un ‘Cumhuriyet tarihinin en büyük kutsal ittifakı’ olarak niteleyen tarikat liderleri hükümeti kurtarmak için harekete geçti” (Sabah, 1997i), “Meclis’te 129 Şevki Yılmaz var, Erbakan’a kaset şoku” (Sabah, 1997f), “Stresimiz dorukta; Komutanlar dün kritik bir ortamda toplanan MGK’da Erbakan’a son uyarıyı yaptılar: ‘Söylenecek her şeyi söyledik, son derece müştekiyiz, fevkalade stresliyiz” (Hürriyet, 1997d), “Ordudan ambargo; Genelkurmay: İrticacı kuruluşlardan alışveriş yapmayın” (Milliyet, 1997i), “Koltuk hırsı gözlerini kararttı: Oy avcılığına para var askere yok” (Sabah, 1997g) “Refahsız arayış: Cumhurbaşkanı Demirel görevi hemen Tansu Çiller’e vermeyince Ankara’da Refahsız bir hükümet için yoğun arayışlar başladı, RP MGK’dan dışlanıyor” (Hürriyet, 1997f), “Hoca devri bitti: Erbakan dün istifa etti” (Sabah, 1997n), “Refahyol’u Baba bitirdi: Demirel Refahyol’u Yolrefah yapma planını hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz’a vererek bozdu” (Sabah, 1997m).

Cumhuriyet değerleri bağlamında demokratik, Batıcı ve özgürlükçü bir medya olma iddiasında bulunan ana-akım Türk medyasının tam da dünyada otoriter anlayışların terk edildiği, demokratik değerlerin yükseldiği bir dönemde asker otoritesinin yeniden tesisinde böylesine etkili bir rol üstlenmesinin farklı birkaç nedeninin öne çıktığı gözlenmektedir.

Birinci nedeni ideolojik birlikteliktir. Kuruluş ideolojisi ile biçimlendirilmiş tüm temel kurumlar gibi ana-akım medya da sahiplik ve kadro olarak laik Batıcı modernleşme ideolojisine sahiptir. Bu nedenle 28 Şubat sürecinde ana-akım medya unsurları da RP’nin olduğu bir hükümete güvenmemiş (Balci, 2000: 128-129) ve basın ahlak ilkelerini çok rahatlıkla kenara itebilmişlerdir (Arıkan, 2011: 74). Can Ataklı’nın şu ifadeleri de ana-akım medyanın ideolojik şartlanmışlığını ortaya koyar niteliktedir: “Tayyip Bey, size yönelik baskılara asla katılmıyorum. ... Ancak şunu da bilmenizi isterim ki, sizin asla bu ülkeyi yönetmenizi de istemiyorum. Çünkü siz benim inandığım demokrasiye inanmıyorsunuz. Ne kadar aksini söylerseniz söyleyin, dini inanışlarınızın baskısı altında kalacaksınız” (Ataklı, 2007). Aynı ideolojik bakış açısı, dönemi itibarıyla orduda da baskındır ve çok kolaylıkla Anayasanın dışına çıkabilmişlerdir. Örneğin dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir’e yöneltilen “Niye Türk toplumunun geleneklerine bu kadar karşı çıkıyorsunuz? Bunun için Türkiye’de çok değerli sosyologlar var. Niye onlara danışmıyorsunuz?” sorusuna “eğer sosyologlara danışsaksak bu konudaki kararlılığımız dağılır” şeklinde cevap vermektedir (Özcan, 2010: 75).

İkincisi; Sermaye ilişkisi ve ekonomik çıkarlarıdır. Ana-akım medya kuruluşları önemli ölçüde sermaye gruplarının çatısı altında yer almaktadırlar ve iş ilişkileri nedeni ile de sermaye çevresinin doğal üyelerindedir. Refahiyol hükümetinin izlediği ekonomik politikalarının kendi ekonomik çıkarlarına ters geliştiğini düşünen sermaye grupları rahatsızlıklarını medya aracılığıyla ortaya koymuşlardır. Öyle ki sermaye grupları henüz Refahiyol hükümeti kurulmadan, kurulma ihtimalini ortadan kaldırmak için medyayı devreye sokmuşlardır. “TÜSİAD’ın en tepe patronları iki büyük medya patronu ile yaptıkları toplantıda RP’li bir hükümet formülünü engellemenin çarelerini aramışlardır (Babahan, 2012). Eski Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş de Refahiyol hükümeti kurulmadan önce iki medya patronunun kendisinden bu hükümetin kurulmasını engellemesini istediklerini söylemektedir (Yeni Şafak, 2007). Nihayetinde hükümetin kurulmasını engelleyemeyen sermayenin medyayı devreye sokarak askerlerin hassasiyetlerini harekete geçirdiğini ve hükümetin istifasını sağladığını (Kocabıyık, 2010), bir anlamda askerlerin sermaye-medya ikilisi tarafından kullanıldığını savunan yaygın görüşler vardır (Alan, 2020). Bu iddiaları güçlendiren asker aktörlerin beyanları da mevcuttur. Dönemin en etkili asker aktörü olan Orgeneral Çevik Bir 28 Şubat’ta kendilerini medyanın dolduruşa getirdiğini söylemektedir (Korkmaz, 2007). Genelkurmay eski genel sekreteri Erol Özkasnak da o dönem gazetecilerin askeri kaynaklı haber kırıntılarını bile manşet yaparak komutanlara yaranmaya çalıştıklarını ancak daha sonrasında askere cephe aldıklarını ifade etmektedir ve medyanın bu tavrını “kundakçıların yangını çıkardıktan sonra karşısına geçip keyifle seyretmelerine” benzetmektedir (Özkasnak, 2001).

Üçüncüsü; askerlere karşı ürkeklik, daha net bir ifade ile duyulan korkudur. Cumhuriyet dönemi öncesi basın tecrübesi dışarıda bırakılırsa 27 Mayıs ihtilalinden itibaren Türkiye’nin bütün katmanlarına sirayet eden asker korkusu medyada da kronik bir sorunsala dönüşmüştür. Darbeler sürecinde medyanın iyi bir sınav vermediğini belirten Oktay Ekşi bunun asıl gerekçesinin askerlerden duyulan korku olduğunu, 28 Şubat’ta da cesaret gösteremediğini, Türkiye’de askere karşı hakim olan genel psikoloji göz önünde tutulduğunda yadırganacak bir şey olmadığını ifade etmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2012b: 190). Pulur’da aynı şekilde “Asker varken bizde kimse kahramanlık yapamaz” diyerek medyada egemen olan asker algısını ortaya koymaktadır. Yine Pulur’un ifadesiyle askerler de duyulan bu tedirginliğin farkındadır ve 28 Şubat sürecinde bu korkuyu besleyici tavırlar içerisine girmişlerdir. Pulur 28 Şubat sürecinde gazetecilerin kışlalara çağrıldığını, yatılı misafir edildiklerini ve korkutulmak amacıyla gece nöbetçiler tarafından ateş edildiğini anlatmaktadır (Pulur, 2006). Keçili de (2012), 28 Şubat döneminde askerlerin medya sahiplerine, işadamlarına kokteyllerde ayar verdiğini, her şeyin askerlerin ağzından çıkacak tek bir söze baktığını, oluşan korku ikliminde herkesin adeta askerlerin emir eri gibi olduklarını belirtmektedir.

5. Sonuç

28 Şubat süreci, medyanın toplumun beklentilerini göz ardı ederek nasıl bir yol izlediğini göstermesi açısından hem Türkiye siyaset tarihi hem de medyanın çeşitli güç odaklarıyla ilişkisini ortaya koyması bağlamında önemli bir veri sunmaktadır. Türkiye’de sermaye açısından zenginleşen, teknik açıdan gelişen ve çeşitlilik (radyo, gazete, TV) arz eden medyanın kurumsallaşması medya etkinliklerini daha önemli hale getirirken medyanın siyasi hükümetle neredeyse boy ölçüştüğü bir tablo ortaya çıkarmıştır. Ana-akım medyayı 28 Şubat askeri müdahalesinde oynadığı rol açısından birinci sorumlu olarak göremesek de ürettiği ve yok ettiği meşruiyet alanları, kitleler üzerindeki psikolojik etkileri, güç odaklarına sağladığı cesaret,

iktidarın etrafına ördüğü korku duvarı gibi nedenlerle sonuç alıcı en etkili araç olduğunu söylemek mümkündür. Ana-akım medyanın gönüllü olarak yüklendiği bu rol kısa vadede hem kendisine hem de temsil etmeye çalıştığı ideolojik, ekonomik çevrelere kazançlar sağlamış gibi görünse de siyaset kurumuna ve medyanın değerler görünümüne çok büyük zararlar vermiştir. RP'nin dini ve gelenekçi söylemini öne alarak oluşturduğu tehdit iklimi siyaset kurumunun zaten sınırlı olan ülkedeki belirleyicilik vasfını daha da kaybetmesine, 1980 darbesinden o güne kadar askeri otoriteye karşı elde ettiği birçok kazanımını yitirmesine neden olmuştur. Diğer yandan medya, demokratik sistemlerde durması gereken özgürlükçü alanı terk ettiği ve toplum yerine başka güç odaklarına yaslandığı için güvenilirliğini yitirmiş, ülkede travmatik bir medya algısının inşasına sebep olmuştur.

28 Şubat sürecinde medya, demokratik süreçlerde medyaya yüklenen misyonun çok ötesinde hareket ederek bu ilkeleri neredeyse yok saymıştır. Nitekim manipülasyon, yanlılık, ideolojik yaklaşım, taraflılık gibi olumsuz unsurlar 28 Şubat sürecinde medyada yoğun biçimde gözükten nitelikler arasındadır. Demokratik ilkeleri sıklıkla dillendiren ve savunan gazetelerin demokrasiye aykırı biçimde bir eylem tarzı benimsemesi ise ironik bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. 28 Şubat sürecinde medyanın kamu, siyaset ve sermaye üçlüsü arasındaki konumlanışı medyanın kamu adına değil, başkaca güç unsurlarının dümen suyunda hareket ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda toplumun sözcüsü ya da toplumsal taleplerin siyaset kurumuna aktarılması vazifesi bir yana 28 Şubat medyası ordu, yargı gibi erklerin ve TUSİAD gibi sermaye gruplarının taleplerini siyaset kurumuna dayatan pozisyonda otoriter görünümde işlev kazanmıştır. Nihayet medya, hükümet üzerinde kurulan baskının ve toplumda üretilen suni algının parçası olmuştur.

Medyaya biçilen dördüncü güç payesinin başkaca güç odakları adına işlevsizleştiği görülmektedir. Liberal sistemde güçler arasındaki dengenin en önemli ayağı olan medyanın gerçek vazifesinden sapmış olması siyaset, toplum ve medya arasındaki ilişkilerin dengesiz bir seyir izlemesine neden olmuştur. Sonuç olarak medyanın demokratik sistemlerde durması gereken özgürlükçü alanı terk ettiğini ve toplum yerine başka güç odaklarına yaslandığı görülmektedir. Medyanın kamu, siyaset ve sermaye üçlüsü arasındaki konumlanışının kamu adına değil, başkaca güç unsurlarının taleplerini siyaset kurumuna dayatan bir görünüm sergilemektedir. Bu bakımdan medyanın erkler arasındaki rolünü yalnızca toplumun talepleri ve hakları doğrultusunda yerine getirmesi gerekliliği güç unsurları arasında dengenin kurulmasında vazgeçilmez bir gereklilik arz etmektedir. Bu noktada medyanın toplumsal alana nüfuz eden özelliği düşünüldüğünde basın özgürlüğü ve toplumsal sorumluluk arasında sıkışan medyanın sorumlu davranması adına etkili ve adil denetim mekanizmalarının kurulması gerekli görülmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, H. (2001). 28 Şubat postmodern darbenin öyküsü. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Alan, B. (2020). 28 Şubat: Çıkarı örtüşenlerin koalisyonu. (Erişim: 01.06.2023). <https://www.indyturk.com/node/138626/t%C3%BCrkiyeden-sesler/28-%C5%9Fubat-%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1-%C3%B6rt%C3%BC%C5%9Fenlerin-koalisyonu>
- Albayrak, N. (2019, 27 Şubat). Asıl darbeyi medya 18 Haziran'da yaptı. Star Gazetesi. (Erişim: 05.26.2023). <https://www.star.com.tr/yazar/asil-darbeyi-medya-18-haziranda-yapti-yazi-1436722/>
- Alpay, M. (2018, 6 Mart). 28 Şubat medya darbesi. Milat Gazetesi.
- Araştırma komisyonu raporu, (2012). (Komisyon Raporu 24-376). Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Araştırma komisyonu raporu, (2012). (Komisyon Raporu 376). Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Arıkan, N. (2011). 28 Şubat sürecinde medya. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Ataklı, C. (2007, 27 Şubat). 28 Şubat'ta neden ve nasıl karşı çıktım? Vatan Gazetesi. (Erişim: 31.05.2023). <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/can-atakli/28-subat-ta-neden-ve-nasil-karsi-ciktim-110835>
- Ateş Gazetesi. (1995, 15 Aralık). Ericson Erbakan. Ateş Gazetesi.
- Ateş Gazetesi. (1996, 14 Ekim). Şeriat light!. Ateş Gazetesi.
- Aydın, H. (2020, 22 Nisan). Anayol bozulmadan Refahiyol arayışı! Milliyet Gazetesi. (Erişim: 22.05.2023). <https://www.milliyet.com.tr/gundem/anayol-bozulmadan-refahiyol-arayisi-6194760>
- Babahan, E. (2012, 30 Nisan). Bir TÛSİAD vardır TÛSİAD'dan içerü. Star Gazetesi. (Erişim: 31.05.2023.). <https://www.star.com.tr/yazar/bir-tusiad-vardir-tusiaddan-iceru-yazi-558796/>
- Balcı, M. (2000). MGK ve Demokrasi. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Baykal, Ö. (2017). Türk siyasetinde Refah Partisi deneyimi: Gelenek, ideoloji ve politika (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=mbVXUC9BsiQfXXRdTOahhg&no=cAq9iR-ksvR3gAXiZSVhRw>
- Baytok, T. (2001). Bir askerik bir diplomat. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bican, M. (2012). 28 Şubat'ta devrilmek. İstanbul: Truva Yayınları.
- Birand, M. A., & Yıldız, R. (2012). Son darbe 28 Şubat. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bostancı, N. (1998). Siyaset, Medya ve Ötesi. Ankara: Vadi Yayınları.
- Bölügiray, N. (1999). 28 Şubat Süreci 1. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Civaoğlu, G. (1986, 25 Mart). İstanbul dükalığı ve olaylı yemek. Güneş Gazetesi.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1994a, 31 Mart). Sandıkta Refah gölgesi.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1994b, 17 Kasım). RP'nin inanılmaz serveti.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1994c, 2 Aralık). Erbakan'ın gerçek yüzü.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1995, 26 Aralık). Çözüm arayışları başladı.
- Cumhuriyet gazetesi. (1996, 27 Şubat). Vehbi Koç'un vasiyeti ANAYOL.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1996a, 4 Mart). Yeni dönem ANAYOL.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1996b, 29 Haziran). Erbakan'lı günler.
- Cumhuriyet gazetesi. (1997, 1 Şubat). Yargıtay: Kapatırım.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1997a, 3 Şubat). Türkiye İran olmayacak.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1997b, 5 Şubat). Ordudan dört uyarı.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1997c, 1 Mart). Muhtıra gibi tavsiye.
- Çandar, C. (2001a). Çıktık açık alınla. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çandar, C. (2001b). Türkiye er geç 28 Şubat'ı altedecektir. Umran Dergisi, Sayı: 78, s. 20-21.
- Çiller, T. (2021, 28 Şubat). Karadayı benim gözüme bakamıyordu (K. Akpınar). (Erişim: 25.04.2023). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/karadayi-benim-gozume-bakamiyordu-560359.html>

- Devecioğlu, E. (2019). 28 Şubat sürecinde medya ve siyasal iktidar. (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde). Erişim adresi: <https://acikerisim.ohu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11480/7894/28%20%C5%9Fubat%20s%C3%BCrecinde%20medya%20ve%20siyasal%20iktidar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Dilaveroğlu, E. (2012). 28 Şubat süreci ve bir sivil toplum kuruluşu olarak TÜSİAD'ın sürece bakışı. Sakarya İktisat Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 59-74.
- Doğan, Y. (1996, 29 Şubat). Gizli Mimar. Milliyet Gazetesi.
- Dönmez, İ. H. (2018). 28 Şubat sonrası yazılı basında "gerici" imgesi. Harsiyât - İlmî, Harsî ve İçtimaî Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 24-37.
- Erkal, K. (2022). Batılılaşma—Muhafazakarlaşma kıskacında Türkiye'de medya ve siyasetin dönüşümü: 1830-2022. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gözcü Gazetesi. (1996, 14 Ekim). Harp Okulu'nu işgal planı.
- Günaydın Gazetesi. (1994, 20 Eylül 20). Refah iktidar olamaz.
- Gür, T. (2018). Sivil toplum kuruluşlarının 28 Şubat sürecindeki rolü: TOBB ve TÜSİAD örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=PUMgyfoLqV8kaPMeOh5MSA&no=jvJyBSoVXPcb-hzBhyRYxQ>
- Hürriyet Gazetesi. (1994a, 18 Şubat). Vay Tayyip Ağa vay.
- Hürriyet Gazetesi. (1994b, 19 Şubat). Elimde Tayyip'in dosyası var.
- Hürriyet Gazetesi. (1994c, 7 Aralık). Refah'ta panik.
- Hürriyet Gazetesi. (1995, 25 Aralık). Mesaj ANAYOL.
- Hürriyet Gazetesi. (1996a,4 Mart). Türkiye ANAYOL'da.
- Hürriyet Gazetesi. (1996b, 29 Haziran). Çiller teslim etti.
- Hürriyet Gazetesi. (1996c, 30 Eylül). Baba: Laikliğin kıymetini bilin.
- Hürriyet Gazetesi. (1997a, 4 Şubat). Tahrikler bitmiyor.
- Hürriyet Gazetesi. (1997b, 13 Şubat). Tıpatıp aynısı.
- Hürriyet Gazetesi. (1997c, 1 Mart). Tarihi karar.
- Hürriyet Gazetesi. (1997d, 2 Mart). Askerin 20 şartı.
- Hürriyet Gazetesi. (1997e, 4 Mart). Kim yalancı?
- Hürriyet Gazetesi. (1997f, 4 Mart). Ya uy ya çekil.
- Hürriyet Gazetesi. (1997g, 10 Mayıs). RP'den ağır tahrik.
- Hürriyet Gazetesi. (1997h, 1 Haziran). Stresimiz dorukta.
- Hürriyet Gazetesi. (1997i, 19 Haziran). Refahsız arayış.
- İrvan, S. (1994). Normatif Medya Kuramları. Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, Sayı: 1-2, s. 211-230.
- Kaya, A. R. (2016). İktidar Yumağı: Medya Sermaye Devlet. Ankara: İmge Yayınlar.
- Kazan, Ş. (2013). 28 Şubat: Postmodern darbenin anatomisi. Ankara: MG V Yayınları.
- Keçili, N. (2012, 6 Şubat). 28 Şubat'ta işadamları askerin oyuncağı gibiydi (Burcu Bulut). (Erişim: 01.06.2023). <https://www.yenisafak.com/roportaj/28-subatta-isadamlari-askerin-oyuncagi-gibiydi-366031>
- Kocabıyık, H. (2010, 28 Şubat). Karışık iş: 28 Şubat. Yeni Asır Gazetesi.
- Korkmaz, T. (2007, 6 Nisan). Tamer Korkmaz'dan TURKTIME'a A kalite medya analizi (Ersin Tokgöz). (Erişim: 31.05.2023). <https://www.turktime.com/haber/Tamer-Korkmaz-dan-TURKTIME-a-A-Kalite-Medya-Analizi/3735>
- Laughey, D. (2010). Medya Çalışmaları Teoriler ve Yaklaşımlar. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mercan, A. (2001). Siyasetçi rüştünü ispat etmeli. Umran Dergisi, Sayı: 78, s. 108-109.
- Milliyet Gazetesi. (1994, 19 Temmuz). Apo'dan Refah'a: Benim sayemde.
- Milliyet Gazetesi. (1996a, 29 Haziran). Refah'lı dönem.

Milliyet Gazetesi. (1996b, 30 Haziran). Doğruyol kaynıyor.

Milliyet Gazetesi. (1996c, 21 Eylül). Paket depremi.

Milliyet Gazetesi. (1996d, 2 Ekim). Demokrasi korusu.

Milliyet Gazetesi. (1996e, 5 Ekim). Cuma'da Tahrir: Kocatepe'de Şeriat provası.

Milliyet Gazetesi. (1996f, 14. Ekim). Refah'ın iki yüzü.

Milliyet Gazetesi. (1996g, 17 Ekim). Laiklik uyarısı.

Milliyet Gazetesi. (1996h, 20 Ekim). Türbanlı Yargıç Milliyet'e konuştu.

Milliyet Gazetesi. (1997a, 5 Ocak). İşçi yürüyor.

Milliyet Gazetesi. (1997b, 28 Ocak). MGK'dan uyarı.

Milliyet Gazetesi. (1997c, Şubat 2). İrtica PKK'dan Tehlikeli.

Milliyet Gazetesi. (1997d, 4 Şubat). Tehlikeli gidiş.

Milliyet Gazetesi. (1997e, 5 Şubat). Sincan manevrası iktidarı sarstı.

Milliyet Gazetesi. (1997f, 28 Şubat). En uzun gün.

Milliyet Gazetesi. (1997g, 1 Mart). 9 saatlik zirvede rejime ince ayar.

Milliyet Gazetesi. (1997h, 3 Mart). İmza gerilimi.

Milliyet Gazetesi. (1997i, 5 Mart). Refah bunalımı.

Milliyet Gazetesi. (1997j, 7 Nisan). Çevik Bir uyardı.

Milliyet Gazetesi. (1997k, 12 Mayıs). Gövde gösterisi.

Milliyet Gazetesi. (1997l, 6 Haziran). Ordudan ambargo.

Oğuz, Ş. (2013, 28 Aralık). Yargı darbesi. Sabah Gazetesi. (Erişim: 29.04.2023).
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/oguz/2013/12/28/yargi-darbesi>

Öz, M. (2007). 28 Şubat'ın piyonu "Medya". Anadolu Gençlik Dergisi, Sayı: 85, s. 56-57.

Özcan, Z. (2010). Arz ederim. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Özgürel, A. (2013). Bin yıllık darbe: 28 Şubat. Ankara: SETA. (Erişim: 29.04.2023).
https://file.setav.org/Files/Pdf/20140228183402_bin-yillik-darbe-28-subat-pdf.pdf

Özkasnak, E. (2001, 14. Ocak). Cevap vermeye cüret edemezlerdi. Milliyet Gazetesi.

Pulur, H. (2006, 9 Ekim). Bir, gazetecileri korkutmak için ateş emri verdi. Yeni Şafak Gazetesi. (Erişim: 10.03.2023).
<https://www.yenisafak.com/roportaj/hasan-pulur-bir-gazetecileri-korkutmak-icin-ates-emri-verdi-9105>

Sabah Gazetesi. (1994a, 18 Şubat). Refah'ta şok.

Sabah Gazetesi. (1994b, 31 Mart). SHP bütün Türkiye'de seçimin iptalini istiyor.

Sabah Gazetesi. (1995, 28 Aralık). ANAYOL çıktı.

Sabah Gazetesi. (1996a, 4 Mart). 2000 planı.

Sabah Gazetesi. (1996b, 27 Haziran). Çiller'in kumarı.

Sabah Gazetesi. (1996c, 28 Haziran). Koltuk uğruna ülkeyi karanlığa gömme.

Sabah Gazetesi. (1996d, 29 Haziran). Erbakan laik ve Atatürkçü oldu.

Sabah Gazetesi. (1996e, 30 Ağustos). Geriye değil ileriye.

Sabah Gazetesi. (1996f, 4 Eylül). Erbakan devre dışı.

Sabah Gazetesi. (1996g, 21 Eylül). Darbesiz İndiririz.

Sabah Gazetesi. (1997a, 5 Ocak). İşte Fadime Şahin'in suçladığı adam.

Sabah Gazetesi. (1997b, 26 Ocak). 2 hassas konu.

Sabah Gazetesi. (1997c, 26 Ocak). Refah'ta tarikat sıkıntısı.

Sabah Gazetesi. (1997d, 2 Şubat). Bu ne rezalet.

- Sabah Gazetesi. (1997e, 4 Şubat). Tehlikeli tırmanış.
- Sabah Gazetesi. (1997f, 1 Mart). Zehir zemberek.
- Sabah Gazetesi. (1997g, 3 Mart). Sürpriz çıkış.
- Sabah Gazetesi. (1997h, 5 Mart). Ürperten yemin.
- Sabah Gazetesi. (1997i, 6 Mart). Paşa paşa imzaladı.
- Sabah Gazetesi. (1997j, 13 Mart). 473 gizli Kur'an Kursu.
- Sabah Gazetesi. (1997k, 31 Mayıs). Tarikatlar devrede.
- Sabah Gazetesi. (1997l, 1 Haziran). Meclis'te 129 Şevki Yılmaz var.
- Sabah Gazetesi. (1997m, 8 Haziran). Oy avcılığına para var orduya yok.
- Sabah Gazetesi. (1997n, 19 Haziran). Hoca devri bitti.
- Sabah Gazetesi. (1997o, 21 Haziran). Refahyol'u Baba bitirdi.
- Sabah. (1996, 16 Ekim). Elçilerden muhtıra.
- Sayarı, B. (1978). Türkiye'de dinin denetim işlevi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 33, s. 173-185.
- Sazak, D. (2017). İtirazım var. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sözcü, Ş. Ş. (2007). 28 Şubat'ın aktörleri neler yapıyor? Anadolu Gençlik Dergisi, Sayı: 85, s. 32-34.
- Takvim Gazetesi. (1996, 14. Ekim). 14 şerefli vekil rezaleti bitiriyor.
- Tanör, B. (1997). Türkiye'de demokratikleşme perspektifleri (Yayın No. TÜSİAD – T/97 – 207). (Erişim: 30.04.2023). <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1797-turkiyede-demokratikleşme-perspektifleri>
- Temel, F. (2017). Cumhuriyet ideolojisinin inşasında basının rolü: Zonguldak Gazetesi 1923-1954 (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=njg1QKz6CsjeUD7bB2gclQ&no=mcmXmLtKjBuoxmXWXKN4AA>
- Temel, F. (2019). İktidar odağında bir medya sorgulaması. F. Temel & A. T. Tütkenoğlu (Ed.). Medya ve siyaset içinde (ss. 11-38). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Temel, F., & Çelebi, M. B. (2016). 28 Şubat sürecinde egemen güç ve basın. Hegemonya Karşı Hegemonya, I. International Social Sciences And Muslims Congress, Konya. s. 212-225.
- Temiztürk, H. (2011). Türkiye'de ordunun siyasete müdahale geleneği ve basın: 27 Nisan 2007 muhtırasından önce ve sonra. Erciyes İletişim Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 6-26.
- Tokgöz, O. (2003). Temel gazetecilik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yeni Şafak Gazetesi. (2007, 5 Mart). 28 Şubatçılara akıl vermiş. (Erişim: 31.05.2023). <https://www.yenisafak.com/gundem/28-subatcilara-akil-vermis-33096>
- Yıldız, A. (2001). 28 Şubat'ın seyir defteri. Umran Dergisi, Sayı: 78, s. 52-59.

Extended Abstract

Although the idealized structure of the media in the West in the social and political sphere within the framework of the liberal perspective is accepted by the countries that follow the West, the idealized understanding of media does not coincide with the practices. Moreover, it seems quite difficult to state that even in countries structured within the framework of democratic principles, relations between powers find a systematic and healthy basis. The media is often positioned as an element that is wanted to be kept under control by the centers of power. In this sense, expectations for the media to operate on behalf of the public often fail. In this context, the February 28 coup, which has an important place in Türkiye's political history, seems worth examining within the framework of the fourth power rank that the liberal understanding has given to the media. As a matter of fact, the unique nature of the February 28 coup offers an important data field for researchers studying issues such as politics, economy, culture and media. As a matter of fact, a very extensive literature on this subject has emerged in Türkiye and studies focusing on the media are presented from various perspectives. One of the important issues that makes this study a candidate to contribute to the literature is that it examines the role of the media in the February 28 process in terms of relations between powers and builds the research at the focus of theoretical discussions. In this respect, the main theme of the study will be to reveal the role of the media in the February 28 process and to discuss the media's role among the powers. In this context, the research aims to determine the activities of the media during the February 28 period while shaping it in line with the question

of what role the media fulfills in the triangle of politics, public and capital. The research adopts a qualitative approach in which the views of the actors of the period are analyzed through document analysis.

It is seen from press history evaluations and academic studies that the mainstream media in Türkiye does not have a good record in terms of democratic culture. The press, which has been subjected to ideological structuring since the establishment of the Republic, has adopted an anti-democratic line for a long time, especially in times of crisis, in terms of journalism, and has always sided with the powerful, sometimes to protect its ideology and sometimes to protect its economic interests. In this sense, capital did not refrain from entering into relations, regardless of politics and the military, and did not hesitate to push social interests and priorities into the background. However, the most important subject of historical criticism for the Turkish press is its attitude during the coup processes. During the political crises that the country was in, he ignored his own reason for existence and turned his attention to the "headquarters", looked for a solution outside of civilian politics (Temiztürk, 2011, p. 7), invited the soldiers to intervene, and made great efforts to ensure the legitimacy of the coup and the coup authority after the intervention. . During the February 28 period, the press/media did not adopt a different attitude, once again choosing to use tutelage in the "politics-tutelage" contradiction (Erkal, 2022, p. 297). and by acting as the voluntary spokesperson of corporate structures, it has enabled the creation of a destructive sphere of influence (Temel & Çelebi, 2016, p. 213).

During the February 28 coup process, the media, which worked as a collection center for the messages of actors such as the army, judiciary, academia and non-governmental organizations, was positioned as an important actor. Although they have different factions and ideological backgrounds, these structures are united in their opposition to the government and the media has become the spokesperson of these elements. It is clear that the headlines and news during the February 28 period aimed to direct different social structures to a certain idea and opinion. News about reactionism and sharia constituted the main agenda of the media, and after a while, many official, semi-official and civilian elements were included in the climate of fear created, and the voluntary, involuntary, sincere and insincere reactions and statements of these elements filled the newspaper pages and television news programs. In the period until the 28 February MGK, the media tried to convince the public that a party with 21% of the votes would bring sharia to the country and literally formed the basis for the decisions to be taken in the MGK.

During the February 28 period, the media ignored almost all of the principles put forward by the liberal system regarding the media and largely acted in the opposite direction. As a matter of fact, negative elements such as manipulation, bias, ideological approach and partiality are among the qualities that appeared intensely in the media during the February 28 period. It seems ironic that newspapers that frequently voice and defend democratic principles adopt a course of action that is contrary to democracy. The media's positioning between the public, politics and capital trio during the February 28 period shows that the media acted not on behalf of the public, but under the influence of other power elements. In this context, aside from being the spokesperson of the society or conveying social demands to the political institution, the February 28 media has gained an authoritarian function in a position that imposes the demands of powers such as the army, judiciary and capital groups such as TUSIAD on the political institution. Finally, the media has become a part of the pressure placed on the government and the artificial perception produced in society.

It is seen that the fourth power rank given to the media has become dysfunctional in the name of other power groups. The fact that the media, which is the most important pillar of the balance between powers in the liberal system, has deviated from its real duty has caused the relations between politics, society and the media to follow an unbalanced course. As a result, it is seen that the media has abandoned the liberal area where it should stand in democratic systems and is leaning on other centers of power instead of society. The media's positioning between the public, politics and capital trio appears to impose the demands of other power elements on the political institution, not on behalf of the public. In this respect, the necessity for the media to fulfill its role among the powers only in line with the demands and rights of the society is an indispensable necessity in establishing the balance between the elements of power. At this point, considering the feature of the media penetrating the social sphere, it seems necessary to establish effective and fair control mechanisms in order for the media, stuck between press freedom and social responsibility, to behave responsibly.

Effect of Social Work Students' Human Values, Social Interest, and Attitudes Towards Syrians on Xenophobia

Yazar(lar) / Author(s)

Sosyal Çalışmacı Ayşegül Sungur Koç ^{ID}
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans
Programı, Konya-Türkiye
e-posta: aysegulsungur215@gmail.com.

Doç. Dr. Kübra Küçükşen ^{ID}
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Nezahat
Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal
Hizmet Bölümü, Konya-Türkiye.
e-posta: kubrakucuksen@erbakan.edu.tr.

Doç. Dr. Mehmet Kıriloğlu ^{ID}
Karabük Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet
Bölümü, Karabük-Türkiye.
e-posta: kiriloglumehmet@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 09. 11. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 07. 03. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Sungur-Koç, A. Küçükşen, K., Kıriloğlu, M. (2024). Effect of social work students' human values, social interest, and attitudes towards Syrians on xenophobia. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 249-260. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1388505>

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of social work students' human values, social interest levels and attitudes towards Syrians on xenophobia. The study was carried out using the relational screening model; the sample consists of the students studying in the social work undergraduate programs of different universities across Turkey. The data collection tool employed is a survey form consisting of a personal information form, An Attitude Scale Towards Syrians, The Scale of Xenophobia, Human Values Scale and Social Interest Scale. The data obtained from the research have led to the conclusion that the students who received high scores from the Human Values Scale and Social Interest Scale had positive attitudes towards foreigners and Syrians. A statistically significant difference was found in all scales in terms of the gender variable ($p<0.05$). Results of the multiple regression analysis reveal that social interest and human values significantly predict xenophobia and An Attitude Scale Towards Syrians. The study has demonstrated that trainings to be provided will ensure positive changes among social work students in terms of human values and social interest levels and help minimize negative attitudes.

Keywords: Human Values, Migration, Social Interest, Social Work Students, Xenophobia.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İnsani Değer, Toplumsal İlgü Düzeyleri ve Suriyelilere Yönelik Tutumlarının Yabancı Düşmanlığına Etkisi

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyal hizmet öğrencilerinin insani değerlerinin, sosyal ilgi düzeylerinin ve Suriyelilere yönelik tutumlarının yabancı düşmanlığı üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışma ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiş olup; örneklemini Türkiye genelinde farklı üniversitelerin sosyal hizmet lisans programlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeği, Yabancı Düşmanlığı Ölçeği, İnsani Değerler Ölçeği ve Sosyal İlgü Ölçeği'nden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, İnsani Değerler Ölçeği ve Sosyal İlgü Ölçeği'nden yüksek puan alan öğrencilerin yabancılarla ve Suriyelilere yönelik tutumlarının olumlu olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Cinsiyet değişkeni açısından tüm ölçeklerde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Çoklu regresyon analizi sonuçları, sosyal ilgi ve insani değerlerin yabancı düşmanlığını ve Suriyelilere Yönelik Tutum Ölçeğini anlamlı bir şekilde yordadığını ortaya koymaktadır. Çalışma, verilecek eğitimlerin sosyal hizmet öğrencilerinde insani değerler ve sosyal ilgi düzeyleri açısından olumlu değişimler sağlayacağını ve olumsuz tutumların en aza indirilmesine yardımcı olacağını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sosyal Hizmet Öğrencileri, İnsani Değerler, Toplumsal İlgü, Yabancı Düşmanlığı

1. Introduction

This research aims to examine xenophobia and the perspective toward migrants and refugees, a sensitive and vulnerable group who are likely to be in a disadvantaged condition among the local people, based on the sample consisting of undergraduate students in the social work program. By its very nature, social work concentrates on the applicant's problems and aims at social change. Social work endeavors to positively change and improve the lives of individuals from various levels of social positions, playing a very significant role in ensuring that services for disadvantaged groups are provided with respect for human dignity. One of these disadvantaged groups is asylum seekers and refugees, who are exposed to violations of their rights (Orgen, 2017). The Syrian migration, which has been affecting Turkey since 2011, is still influential today. The number of Syrians registered under temporary protection in Turkey is 3.1 million as of February 2024.

Although the perception of migrants from Syria as oppressed Muslims who fled the war initially made it easier for them to be recognized in Turkey, both economic problems and social problems created by cultural differences have paved the way for some tensions over time (Ankarali et al., 2017). It has been concluded that even though the Turkish public sees the Syrian migration as an aid to war victims due to Turkey's geographical location and has a positive attitude, they have a negative attitude towards the entry of many Syrians into the country, the permanent settlement of refugees in the country, and the granting of citizenship to Syrians (Gozubuyuk-Tamer, 2016). The research performed so far has revealed that 64% of the local people in Turkey have a negative perception and attitude towards asylum seekers and refugees (BAREM, 2016) and practice a significant social distance towards them (Simsek, 2017) and that they support a discriminatory and exclusionary discourse in such a way that will create a negative impact on their integration and social cohesion of asylum seekers (Yildirimalp et al., 2017; Bolgun & Ucan, 2020).

The migration of Syrian refugees, which was initially regarded as a temporary situation, has gradually turned into a permanent and long-term social reality. The topics of citizenship and resettlement for migrants (Bostan, 2018) brought to the agenda have led to public unease among certain groups, with Syrians often targeted as the leading cause of various problems such as unemployment, security problems, and poor-quality service within public institutions. Negative attitudes toward Syrians have increased among residents in parallel to the increasingly negative media coverage about Syrians (Kirlioglu & Gencer, 2020; Kirlioglu & Kalayci-Kirlioglu, 2020; Tas & Tas, 2018). Cohesion and integration activities have been started in Turkey throughout this process, revealing the need for further study on the migration problem and solutions at an institutional scale.

The concept of value is essential to human existence. Values are what people accept and desire, and they greatly impact human life, both positively and negatively. These values play a crucial role in societies as they move forward in a healthy manner. It is important for individuals within a society to not only accept but also internalize these values. Research has shown that there is a connection between value priorities and subjective well-being, with different values being associated with different well-being levels. For example, individuals with a higher sense of well-being tend to have a greater value for compassion. In the field of social work, it is expected that students have a strong social interest and value perception that align with human rights. Social workers need to be concerned about social problems and utilize their

professional skills to find solutions within a rights-based Approach (Sagiv & Schwartz, 2000; Goz, 2014; Yildirim & Aslan, 2019).

Social workers, who will provide professional services to minimize the problems experienced by migrants and refugees in destination countries and to prevent them from being exposed to problems such as social exclusion, are expected to avoid a stigmatizing and marginalizing attitude (Sheafor & Horejsi, 2016). Therefore, it is essential to review the attitudes of students admitted to social work undergraduate programs as future social workers within the scope of social cohesion, human value judgments, and xenophobia. It is known that individuals who embrace human values and positive attitudes exhibit constructive behaviors in social conflicts, respect personal rights, and develop an integrative attitude without judging others (Acar et al., 2016). The effects of social work students' human values, social interests, and attitudes toward Syrians on xenophobia were analyzed comparatively in the frame of this study. The relationship between negative attitudes with human values and social interests was brought to light, and solution offers were developed in this regard.

2. Methods

Relational screening model is used as a quantitative research method in the study. Screening method aims to measure and determine the attitudes, beliefs, opinions, behaviors, and expectations of individuals on certain topics (Gurbuz & Sahin, 2018). The research is shaped by the following main question: "Do the undergraduate social work students' social interests, value perceptions and attitudes towards Syrians predict xenophobia?"

2.1. Population and Sample Group

An online survey prepared on surveey.com was sent to all students who could be reached from the population of 13,548 students who received undergraduate social work education within the Republic of Turkey. Students' participation in the survey was aimed to be on voluntary basis. The sample size table created for the cases where the universe is known as a sample showed that the sample group of 375 people was sufficient for the population with 15,000 people (Altunisik et al., 2012). A check on the Surveey.com system has revealed that 916 students were reached; however, 525 respondents started taking the survey but left without completing it. Following a review of the response times of the 391 students who completed the survey, the students who answered the questions in a shorter time period than the expected minimum time (13 students) were excluded from the answer list in order to ensure accuracy of the research and reliability of the results, and the data of the remaining 378 (%41,2) respondents were analyzed. 318 of the respondents are female and 60 are male. 97 respondents are students in the 1st year of the program while 107 are in the 2nd year, 89 are in the 3rd year and 85 are in the 4th year.

2.2. Data Collection & Data Collection Tools

Research data were collected on surveey.com, which provides online surveys in the Fall semester of the academic year 2021-2022. One-to-one surveys were sent to online communication groups of the students in each year of study at the undergraduate level and to individual students who could be reached from 52 universities in Turkey that offer undergraduate programs in social work. In addition to demographic questions such as school,

class and gender, the survey consists of An Attitude Scale Towards Syrians, Human Values Scale, Social Interest Scale and The Scale of Xenophobia.

The Scale of Xenophobia: Prepared by Veer et al. (2011), the scale was developed and adapted to Turkish culture by Ozmete et al. (2018). There are 11 items in the Turkish version of the scale. The scale has a single dimension. The items in the form were designed on a 6-point Likert type scale. Categories of the scale were ascertained as “Strongly disagree (1)” and “Strongly agree (6)”. The minimum score to be received from the scale is 11 and the maximum score is 66. A high total score obtained from the scale indicates intense xenophobia. The 8th item of the scale is reverse coded. Cronbach Alpha value of the scale was found to be 0,87. The same result was achieved in this study with a Cronbach Alpha value of 0,87.

An Attitude Scale Towards Syrians: The scale developed by Ozudogru et al. (2018) consists of 26 items and 3 sub-dimensions. It was designed as a 5-point Likert type scale. Categories of the scale were ascertained as follows: “Strongly disagree (1)”, and “Strongly agree (5)”. A minimum of 26 and a maximum of 130 points are obtained from the scale. A high score on the scale indicates positive attitudes towards Syrians. The sub-dimensions of Threat (12-21) and rejection (22-26) in the scale consist of negative statements and are reverse scored. Cronbach Alpha value of the scale was found to be 0.96; it was revealed that the scale had a very high internal consistency. Cronbach Alpha value of the scale in this study was calculated as 0,95.

Human Values Scale: The scale developed by Dilmac (2007) consists of 42 items in total in 6 sub-dimensions. The items numbered 7, 11, 15, 18, 24, 29, 41, 42 are reverse scored. It was designed as a 5-point Likert type scale with categories ascertained as follows: 1 (never) and 5 (always). The lowest score that can be obtained from the scale is 42 points and the highest score is 210 points. As the scores increase, it is understood that there is an increase in the rate of having human values. Cronbach Alpha value was found to be 0,92 in the calculation of scale reliability and internal consistency. Cronbach Alpha value of the scale for this study was found to be 0,86.

Social Interest Scale: The scale, for which validity and reliability studies were conducted by Soyer (2001), is a one-dimensional 5-point Likert-type scale consisting of 52 items. Options are scored as 1 (strongly disagree), 5 (strongly agree). The lowest score that can be obtained is 1, and the highest score is 260. There is no reverse scored item in the scale. A high score obtained from the scale indicates a high level of social interest. Cronbach Alpha value of the scale was found to be 0,88. Cronbach Alpha value in this study was found to be 0,95.

2.3. Analysis of Data

IBM SPSS Statistics 20 package software was employed for analysis of data. Regression analysis was performed between the variables. For regression analysis, (1) linearity of variables; (2) correlation between variables; (3) tolerance and (4) VIF values were checked. These values are given particular attention to ensure that there is no multicollinearity between variables. Tabachnick & Fidel (2007) found that the correlation must be <0.7 , tolerance must be >0.02 and VIF must be <10 for the absence of multicollinearity. Cronbach Alpha values were checked for the reliability coefficients of the scales, and the results were assessed at a significance level of $p<0.05$ at a confidence interval of 95%.

2.4. Ethical Considerations

The necessary approval dated 20.10.2020 and numbered 2020/42 was obtained from the Ethics Committee for Scientific Research, Faculty of Social and Human Sciences of Necmettin Erbakan University; the students who took the survey were informed and their consent was obtained before the survey.

3. Results

Descriptive findings regarding the scales used in this part of the study were analyzed according to total scores, and correlation and regression analyses were performed to determine the predictive relationship between the scales.

Table 1. Findings related to the descriptive variables in the scales

(n=378)	Minimum Score	Maximum Score	Mean Score Obtained	Standard Deviation
The Scale of Xenophobia	11	66	42.015	11.653
An Attitude Scale Towards Syrians	26	130	84.992	19.291
Human Values Scale	42	210	165.142	23.747
Social Interest Scale	52	260	225.978	15.553

The 378 participants obtained a mean score of 42,015±11,653 from the “The Scale of Xenophobia”, and mean score of 84,992±19,291 from the “An Attitude Scale Towards Syrians”. The sample obtained a mean score of 165,142±23,747 from the Human Values Scale. The sample obtained a mean score of 225,978±15,553 from the Social Interest Scale.

Table 2. Comparison of respondents' scores obtained from the scales by sex

	Sex	N	X	SS	T	p
The Scale of Xenophobia	Female	318	41,317	11,435	-2,704	0,007**
	Male	60	45,716	12,187		
An Attitude Scale Towards Syrians	Female	318	86,522	18,382	3,606	0,000**
	Male	60	76,883	21,977		
Social Interest Scale	Female	318	228,059	21,015	2,973	0,004**
	Male	60	214,950	32,918		
Human Values Scale	Female	318	166,673	14,232	4,515	0,000**
	Male	60	157,033	19,440		

**p<0,01

T-test was used for independent groups in order to test whether the respondents differ by sex in the scales used. According to Table 2, a significant difference is found when the xenophobia levels of the students were examined by sex (p<0,01). While the mean score for female students was X=41,317, it was found to be X=45,716 for male students. The xenophobia score of male students was significantly higher than that of female students.

When the respondents' attitudes towards Syrians were examined by sex, a statistically significant difference was found between the groups (p<0,01). While the mean score obtained by the female respondents from the scale is X=86,522, the mean score of the male students is X=76,883. The analysis revealed that the positive attitude of women towards Syrians was significantly higher than that of men.

A significant difference was found between the social interest levels of the students by sex (p<0,01). While women obtained a mean score of X=228,059, the mean score of men was X=214,950. It was seen from the analysis that the social interest levels of women were significantly higher than those of men.

Human value scores of the respondents were seen to differ significantly by sex ($p < 0,01$). While the mean score of the scale is $X = 166,673$ for female students, it is $X = 157,033$ for male students. It was concluded from the analysis that human value levels of women were significantly higher than those of men.

Table 3. Analysis of variance of the respondents' scores from the scales by year of education

	Class	n	X	SS	F	P	Significant difference
Xenophobia	1	97	45,6598	11,01314	5,590	0,001**	1 - 3 - 4
	2	107	42,3458	10,66921			
	3	89	40,1798	11,96734			
	4	85	39,3647	12,28806			
An Attitude Towards Syrians	1	97	78,5155	21,23731	5,286	0,001**	4-1
	2	107	86,0935	15,30479			
	3	89	87,6742	20,27021			
	4	85	88,1882	18,99718			
Social Interest Scale	1	97	228,8763	19,80912	1,703	0,166	p > 0,05
	2	107	223,7850	20,49760			
	3	89	222,8202	23,81394			
	4	85	228,7412	30,40056			
Human Values Scale	1	97	166,3093	14,04261	0,706	0,549	p > 0,05
	2	107	164,4579	14,76181			
	3	89	163,5843	14,90257			
	4	85	166,3059	18,61772			

** $p < 0,01$

According to Table 3; One-way analysis of variance, which is a parametric statistical test, was employed to test whether the students' xenophobia levels differed significantly by their year of education. The analysis of variance revealed a significant difference between the students in their 1st year and those in their 3rd and 4th years of education. According to the Post Hoc Scheffe's test, which was employed to test the source of the difference, it was found out that the xenophobia levels of the students in their 1st year of education were significantly higher than the students in the 4th year of education.

It was found out that the scores of attitudes towards Syrians differed significantly by year of education. The analysis of variance revealed a significant difference between the students in their 1st year and those in their 3rd and 4th years of education. Scheffe's test, which is among the Post Hoc tests, was used to test the source of the difference. It was concluded that the levels of positive attitude towards Syrians among the students in their 4th year of education were significantly higher than those in their 1st year of education.

As a result of the one-way analysis of variance conducted to test whether the levels of social interest and human values differed significantly between the groups by year of education, no statistical difference could be detected.

Table 4. Determining the relationship between the scales

	Xenophobia	An Attitude Towards Syrians	Social Interest	Human Values
Xenophobia	1			
An Attitude Towards Syrians	-0,746**	1		
Social Interest	-0,022	0,122*	1	
Human Values	-0,128*	0,206**	0,767**	1

*p<0,01; **p<0,01

When Table 4 is examined; there is a significant relationship between the total score of xenophobia and the scores of attitudes towards Syrians. The mentioned relationship is negative and strong ($r=-0,749$). In other words, Xenophobia scores increase while attitude towards Syrians scores decrease. A significant, strong ($r=0,767$) and positive correlation is seen between the Human Values Scale and the Social Interest Scale. It is observed that there is a weak ($p=-0,128$) and significant correlation between the The Scale of Xenophobia and the Human Values Scale. There is a positive, weak ($p=0,206$) and significant ($p<0,05$) correlation between the Attitudes Towards Syrians Scale and the Human Values Scale.

Table 5. An Attitude Scale Towards Syrians, Social Interest Scale, and Human Values Scale by their levels to predict The Scale of Xenophobia

R	R ²	Revised R ²	F	p
0.750	0.562	0.559	160.236	0,000**

**p<0,01

Table 6. B and Beta Values of An Attitude Scale Towards Syrians (ASTS), Social Interest Scale (SIS), and Human Values Scale (HVS)

Predictive	B	SH	β	t	p
Fixed (a)	75.306	4.439		16.695	0,000**
ASTS	-0.451	0.021	-0.747	-21.322	0,000**
SIS	-0.058	0.026	-0.119	-2.224	0,027*
HVS	-,049	0.041	-,066	-1.214	0.225

*p<0,05; **p<0,01

As observed in Table 5 and Table 6, multiple linear regression analysis was conducted to determine to what extent attitudes towards Syrians, social interest and human values predict xenophobia. The results revealed that attitudes towards Syrians, social interest and human values significantly predict the The Scale of Xenophobia ($F=160,236$; $p<0,01$). In other words, it can be said that the regression coefficient is different from zero with a 99% confidence interval, and the regression coefficient found is statistically significant.

The individual predictive effects of the attitudes towards Syrians ($t=-21,322$, $p<0,01$) and social interest ($t=-2,224$, $p<0,05$) were statistically significant, while the individual predictive effects of human values ($t=-1,214$, $p>0,05$) were statistically insignificant. According to the model, it is seen that the scores obtained from the The Scale of Xenophobia decrease by 0,451 units on average when the scores obtained from the An Attitude Scale Towards Syrians increase by 1 unit. The scores obtained from the The Scale of Xenophobia decrease by 0,058 points on average when the scores obtained from the Social Interest Scale increase by 1 unit. In view of

An Attitude Scale Towards Syrians, Social Interest Scale, and Human Values Scale scores at a 99% confidence interval.

We can say that the model we found to estimate the scores of The Scale of Xenophobia is valid, and 56% (R^2) of the change in The Scale of Xenophobia scores can be explained by the scores of An Attitude Scale Towards Syrians, Social Interest Scale and Human Values Scale.

4. Discussion, Conclusion, and Suggestions

The civil war experienced in Syria in 2011 and the consequent migration of Syrians towards Turkey have led to the emergence of varying perspectives and attitudes in the society. Studies have been carried out on Syrian migration and the attitude of local people, with efforts to find solutions in response to the problems caused by migration (Yildirimalp & Erdogan, 2019; Ciftci, 2018; Pinar et al., 2016). This study has examined university students' attitudes towards Syrians and xenophobia within the context of human values and social interest levels.

An analysis of the respondent students' xenophobia and negative perspectives towards Syrians by sex has revealed that the negative attitudes and perceptions of the sample were higher than expected. An evaluation by sex has shown that the hostility and negative attitudes of male students were higher than those of female students. The fact that the number of male students participating in the study is less than that of female students is likely a limitation in the research. On the other hand, it can be suggested based on the data obtained that the high level of negative attitudes of male students is since their human values and social interest levels are lower than those of female students. This finding is consistent with the literature. The study conducted by Ankarali et al. (2017) with university students also revealed similar findings. It is known that individuals with high levels of human value tend to show respect toward other people and choose peace over conflict in problem-solving processes. Individuals with values can create positive changes in the social structure and change their personality traits to create positive perspectives of people (Ozen, 2012). Within this context, high levels of human values and social interest will change social work students' attitudes towards their future clients in their professional lives, and they will acquire the capability of assuming active roles in solving problems with a high level of empathy by acknowledging the rights they possess as human beings and avoid negative perspectives towards people.

The analysis of the respondent students' xenophobia and negative perspectives towards Syrians by year of education has revealed that the negative attitudes of the 1st year students were higher than those of the 4th year students. The main factor at this point is the very nature of social work education. The social worker, making a difference in the lives of individuals and society in a world of diversity, is expected to respect such diversity. Social work education is to be provided from a multicultural perspective. Instead of a mindset dominated by rigidity towards different cultures and cultural structures, social work education should foster cultural innovations, focusing on such quality of differences that enrich the culture. Social work education in Turkey needs to address the current issues related to social change and mobility. To effectively intervene in problem areas with diverse cultures, social work education should prioritize specific issues. This can be achieved by making courses on cultural competence compulsory instead of electives. Additionally, field practice should be integrated into the curriculum to help students better understand and follow intervention plans in different cultural contexts. Cultural awareness is essential for service providers and professionals working with

diverse populations, as they need to recognize cultural biases in communities and how they can influence practice and policy. By adopting an approach that is sensitive to cultural differences and avoids judgment, culturally competent service delivery can positively impact individuals and groups from different cultures (Ulutaş et al., 2019; Uzunaslın & Gökçearsılın, 2019).

The findings have revealed a statistically significant relationship between xenophobia and negative attitudes towards Syrians among the respondent students. The established regression model has demonstrated that 56% of the change in The Scale of Xenophobia scores (R^2) could be explained by the scores of the Social Interest Scale, An Attitude Scale Towards Syrians, and the Human Values Scale. This indicates that the concepts of xenophobia and the concepts of social interest, human values, and attitudes toward Syrians should not only be examined separately but also collectively to be able to explain the change in xenophobia scores better. On the other hand, a decline of 0,5 units will be achieved in the xenophobia score for each unit of study on the attitude towards Syrians. Furthermore, a decline of 0,1 units will be achieved in xenophobia score for each unit of study to be conducted on social interest. This will help bring the concepts to be studied to the fore to combat xenophobia.

Social work is a discipline that touches people's lives in social and human sciences. With the theoretical and practical training received, social work students are expected to become professionals with due respect to human rights and differences, believing in the uniqueness of human beings, refuse labeling and stigmatization, and possess the competence to analyze problems with the social functionality of the respondents and perform practices at micro, meso and macro levels. Particularly in multicultural societies shaped by migration, social workers need to approach the needs of every individual with different ethnic, cultural, and political identities from a different and holistic perspective (Duyan, 2016).

This research conducted with social work students shows a similarity with the results of previous studies in terms of students' negative attitudes towards Syrians and foreigners (Simsek, 2017; Ciftci, 2018); these levels are seen to be higher than expected.

It has been concluded that students with negative attitudes have low human value perceptions and social interests. It is observed that the students with positive attitudes towards Syrians and foreigners have high perceptions of human values and social interests. Given the findings mentioned above, it is crucial to focus more on the topics related to the value acquisition in the courses on migrants and refugees, which are provided in the scope of social work education, and to increase the sensitivity of the students, as future social workers, towards social problems.

In addition to the theoretical training given during the education process, students should be allowed to interact with migrants and refugees as disadvantaged groups within society. They should be assisted in receiving qualified courses on subjects that can better address and eliminate prejudices during their undergraduate education. Students, as future social workers, should view the client by acknowledging the individual's uniqueness as a human being and believe that it is natural for the individual to join a group like everyone else and that such an individual should not be exposed to discrimination due to their unique characteristics (Ozgun, 2010).

It has been concluded from the research that human values education has a positive effect on the students' viewpoints. As a result of this research conducted with social work students, it was concluded that social work students have negative attitudes towards Syrians and foreigners and that students with negative attitudes have low perceptions of human values and social interest. On the other hand, students with positive attitudes towards Syrians and foreigners have high perceptions of human values and social interest. In conclusion, it is recommended that values education be provided for social work students who will professionally provide social work in the future to help them gain a positive perspective towards foreigners and migrants.

5. References

- Acar, H., Akar, M., & Baykara-Acar, Y. (2016). Value tendencies of social work students. *Kastamonu Education Journal*, 24(1), 97-118.
- Altunisik, R., Coskun, R., Bayraktaroglu, S., & Yildirim, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ankarali, H., Pasin, O., Karacan, B., Tokar, M., Kunuroglu, M., Caca, M., Ozislam, M. E., & Sahingoz, N. B. (2017). Perspective of university students towards Syrian refugees in Turkey. *Journal of Duzce University Health Sciences Institute*, 7(3), 122-32.
- BAREM (2016). Mülteciler sorunu dünyayı böldü. <https://www.dunya.com/dunya/multeci-sorunu-dunyayi-boldu-haberi-308720>
- Bolgun, C., & Ucan, G. (2020). Is it possible to live together? Construction of the "Syrian asylum seeker" discourse in reader comments. *Celal Bayar University Journal of Social Sciences*, 18(1), 250-269.
- Bostan, H. (2018). Harmonization, citizenship, and settlement problems of Syrians under temporary protection status. *The Journal of Migration Studies*, 4(2), 38-88.
- Ciftci, H. (2018). An analysis of the empathic behaviour and attitudes of Turkish citizens towards Syrian refugees and their perception of these refugees. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 7(3), 2232-2256.
- Dilmac, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile sınılanması*. Konya: Selçuk University.
- Duyan, V. (2016). *Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları müdahale yöntemleri*. İstanbul: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Goz, K. (2014). Freedom of life in the context of social values. *Journal of Pamukkale University Faculty of Theology*, 1(1), 85-101.
- Gozubuyuk-Tamer, M. (2016). *Trabzon public's perspective on Syrians under temporary protection*. *The Journal of Institute of Black Sea Studies*, 2(2), 180-211.
- Gurbuz, S., & Sahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kirlioglu, M., & Kalayci-Kirlioglu, M. (2020). *Evaluation of the influx of Syrian immigrants from the perspective of Turkish society: problems and experiences*. 12th International Congress on Social Studies with Recent Researches, June 05-07, 46.
- Kirlioglu, M., & Gencer, T. E. (2020). The effect of social work with immigrants and asylum seekers course on the perception of social work students on Syrians. *Society & Social Work*, 31(3), 1127-1152.
- Örgen, A. (2017). A review on the relation between social work, immigration and human rights. *Beyond The Horizon Scientific Journal*, 17(1), 38-52.
- Ozen, Y. (2012). The role of values that personality and identity acquisition. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 1(4), 168-181.
- Ozgun, O. (2010). Multiculturalist social work: A critical view. *Society & Social Work*, 21(2), 89-104.
- Özmete, E., Yıldırım, H., & Duruhan, S. (2018). Adaptation of the scale of xenophobia to Turkish culture: Validity and reliability study. *Journal of Social Policy Studies*, 40(2), 191-209.
- Ozudogru, H. Y., Kan, A., Uslu, L., & Yaman, E. (2018). A study on developing An Attitude Scale Towards Syrians. *Journal of Social Policy Studies*, 40(2), 115140.
- Pinar, A., Siverekli, E., & Demir, M. (2016). *Şanlıurfa'da işverenlerin ve işçilerin Suriyeli istihdamına bakışı*. Ankara: ILO-Türkiye Ofisi.
- Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2000). Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), 177-198.
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. J. (2016). *Techniques and guidelines for social work practice*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Soyer, M. (2001). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal ilgi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Ankara: Hacettepe University.
- Simsek, D. (2017). Migration policies and "human security": The case of Syrian refugees in Turkey. *Society and Science*, (140), 11-26
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2007). *Using multivariate statistics*. Needham Height, MA: Allyn & Bacon.

- Tas, O., & Tas, T. (2018). Fake news in social media and Syrian refugee crisis in the post-truth era. *Galatasaray University Journal of Communication*, (29), 185–207.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Ulutaş, D. A., Gündüz, D. U., & Boz, A. N. (2019) Türkiye'deki sosyal hizmet eğitiminde kültürel yetkinliğin incelenmesi. *Academic Researches in Social Sciences and Humanities* (s. 10-31). https://www.insackongre.com/_files/ugd/e42d97_f7aa489fe0ac40c1b9927810ce7d2501.pdf#page=18
- Uzunaslın, Ş., & Gökçearslan-Çıfci, E. (2019). Importance of improving cultural competence in social work practices. *Society & Social Work*, 30(1), 213-230.
- Yıldırım, B., & Aslan, H. (2019). Human rights and social work: Is a common fate possible? What kind of relationship and interaction do they have? *Society & Social Work*, 30(2), 643-664.
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E., & İyem, C. (2017). A study on the social acceptance and adaptation process of Syrian refugees. *Bilgi Journal of Social Sciences*, (2), 107-126.
- Yıldırım, S., & Erdoğan, H. (2019). Investigation of the perspective on Syrians in the context of social distance: The case of Sakarya province. *Bilgi Journal of Social Sciences*, 21(2), 343-363.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni

NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULLAR

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
BAŞKANLIĞI
ETİK KURUL KARARI**

Etik Kurul Toplantı Tarihi/Sayısı ve Karar No	Tarih :16/04/2021 Toplantı Sayısı :04 Karar No :2021/261
Araştırmanın Başlığı	Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin İnsani Değerleri ve Toplumsal İlgileri: Yabancı Düşmanlığı ve Suriyeliler
Sorumlu Araştırmacı	Doç. Dr. Kübra KÜÇÜKŞEN
Yardımcı Araştırmacılar	Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU Ayşegül SUNGUR KOÇ
Etik Kurul Kararı	Başvurunuz değerlendirilmiş olup Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU'nun araştırmaya dâhil edilmesi ile ilgili talebiniz Etik Kurul tarafından uygun görülmüştür.
Uygun Değil ise gerekçeleri	

ASLI GİBİDİR
22/04/2021

Doç. Dr. Ahmet KURNAZ
Etik Kurul Başkanı

Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Annelerin ve Toplumun Engelliliğe Bakışı*

Öz

Zihinsel engelli çocuk sahibi ebeveynlerin engelliliği dışlanma, damgalanma, ayrımcılık ve eşitlik bağlamında nasıl düşündüğü, inşa ettiği ve bunları günlük yaşamlarında yeniden üretip üretmediğinin tespit edilmesi, doldurulması gereken önemli bir boşluk ve hedefi oluşturmaktadır. Ayrıca, ailelerin gözünden toplumun engelliliğe bakışını anlamak ve anlamlandırmak bu araştırma için önemli bir hedefi ifade etmektedir. Bu hedefle söz konusu araştırma, İzmir ilinin Kemalpaşa ilçesinde 1 erkek ve 39 kadın olmak üzere toplam 40 zihinsel engelli çocuk sahibi ebeveyn ile yarı yapılandırılmış görüşme formu dahilinde yapılan yüz yüze derinlemesine görüşmelerden oluşmuştur. Araştırma bulgularına göre; zihinsel engelli çocuk sahibi ebeveynler (özellikle anneler), zihinsel engelli çocuğunun her şeyiyle ilgilenirken, engellilere bakış açısı olarak, ebeveynlerin neredeyse tamamının tıbbi temelli hâkim engellilik tanımını içselleştirdiği, yeniden ürettiği ve engelliliği tanımlarken dışlayıcı ve damgalayıcı bir dil kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, toplum tarafından çeşitli damgalama, dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalan ebeveynler özellikle engelliliğe yönelik cinsiyetleştirilmiş ve irksallaştırılmış damgalayıcı ve dışlayıcı dilin etkisinden kaçamamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Damgalanma, Dışlanma, Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynler, Cinsiyetleştirme, Irksallaştırma

Perspective of Mothers with Mentally Disabled Children and Society on Disability

Abstract

Determining how parents of mentally disabled children think and construct disability in the context of exclusion, stigma, discrimination and equality, and whether they reproduce these in their daily lives constitutes an important gap and goal that needs to be filled. Additionally, understanding society's view of disability With this aim, this research consisted of face-to-face in-depth interviews conducted within the semi-structured interview form with a total of 40 parents of mentally disabled children, 1 male and 39 females, in the Kemalpaşa district of Izmir. According to research findings; While parents (especially mothers) of mentally disabled children take care of everything about their mentally disabled children, it has been determined that, in terms of their perspective on disabled people, almost all of the parents internalize and reproduce the medically based dominant definition of disability and use an exclusionary and stigmatizing language when defining disability. Additionally, parents who face stigma and exclusion from society cannot escape the influence of gendered and racialized stigmatizing and exclusionary language.

Keywords: Stigma, Exclusion, Parents with Mentally Disabled Children, Gendered, Racialized

Yazar(lar) / Author(s)

Dr., Erol Aksakal

Bağımsız araştırmacı

e-posta: erol.aksakal@hotmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 25. 02. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 04. 05. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr.

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Aksakal, E. (2024). Zihinsel engelli çocuk sahibi annelerin ve toplumun engelliliğe bakışı. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 261-280.

<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1442649>

*Bu çalışma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD'da 2023 yılında Prof. Dr. Nahide Konak danışmanlığında hazırlanmış olan "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Engelliliğe Bakış Açısı" isimli Doktora tezinin verileri ile oluşturulmuştur.

1. Giriş

Sosyal devlet özelliği bulunan ülkeler, toplumlarında bulunan ve dezavantajlı durumda olan birey ve grupların en temelde hak ve özgürlüklerini diğer bireylere verdiği gibi eşit bir şekilde sağlamayı ve toplumsal olarak hayata dahil olmalarını arttırmayı amaçlar. Engelli bireyler ve aileleri de söz konusu dezavantajlı gruplar içine girmektedir (Gültekin ve Sezer, 2017: 81). Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2022 yılı değerlerine göre, en az bir engeli bulunan (3 ve daha yukarı yaş) kişilerin toplam nüfusa oranı %6,9 (4.876.000 kişi) dur. Bu oran erkek bireylerde %5,9, kadınlarda ise %7,9'dur (ASHB¹, 2022: 4).

Tarihsel periyotta ilk olarak engelliliğe yaklaşım tıbbi olarak gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım, bireyleri "engelli" ve "engelli olmayan" olarak sınıflandırabileceğini varsayar (Ertürk, Şimşek vd., 2014: 376). Tıbbi model, engelliliği "iyileştirilebilir, tedavi edilebilir" bir hastalık olarak ele alır. Ancak, bu modelin en önemli eksikliği, engelli kişiyi "rahatsız/hasta" bir insan olarak değerlendirmesidir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 33). Bu kişiler, "engelli kişi" olarak tanımlanabilir ve bazı hareketleri, fonksiyonları veya duyu sınırlı olabilir, bu durum doğumla meydana gelebileceği gibi sonradan geçirilen sorunlar, hastalıklar veya kazalar sonucunda da oluşabilir (Küçükali, 2014: 67).

Toplumsal olarak zihinsel engellilik, dezavantajlı gruplar bağlamında önemli bir kategoriye ifade etmektedir. Bu bağlamda, "zihinsel engel", kişinin bulunduğu toplumda sorunlarla baş edebilme becerisini etkileyen bir kısıtlanma veya sınırlamadır (Aile Eğitim Rehberi, 2006: 9). Dolayısıyla, bu kısıtlanmalar veya sınırlamalar, zihinsel engelli bireyler (çocuklar) ve ebeveynleri açısından kişisel, ailesel ve toplumsal ilişkiler bağlamında sorunlar, engeller ve sınırlamalar oluşturabilir. Söz konusu ilişkiler ve dezavantajlı durum içerisinde, zihinsel engelli çocuk sahibi ebeveynlerin bu sürece bakış açısı ve engellilik durumunu nasıl inşa ettiği önem taşımaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, zihinsel engelli çocuğu bulunan ailelerin ve toplumun engelliliğe bakış açısını tespit etmektir. Literatürdeki boşluğu göz önüne aldığımızda, zihinsel engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin toplumsal ilişkileri bağlamında, engellilere yönelik kullanılan dil ve davranışlar bakımından damgalayıcı, dışlayıcı ve ayrımcı eğilimleri kabullenip, bu durumu günlük yaşantılarında yeniden üretip üretmediklerinin tespit edilmesi önemli bir hedefi oluşturmaktadır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, ebeveynlerin toplumsal bağlam içinde engelliliği dışlanma, damgalanma, ayrımcılık, haklar ve eşitlik temelinde nasıl inşa ettiğini, yanı sıra bu ebeveynlerin gözünden toplumun engelliliği ve engelli kişileri nasıl algıladığını ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Özellikle bu araştırmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesindeki sebep, araştırma amaçları bağlamında daha zengin ve ayrıntılı bilgi elde edilmesidir. Nitel araştırmalarda durum daha derin bir yaklaşımla anlaşılmaya çalışılmakta ve bu açıdan araştırmayı yapan kişi bir kâşif gibi hareket edip, ilave sorularla gerçekliğe varmaya çalışmaktadır. Bu yöntemde katılımcıların öznel değerlendirmelerine ve düşüncelerine önem verilmektedir (Karataş, 2015: 63). Derinlemesine görüşmeler öncesinde, anne ve babaların

¹ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

sosyo-demografik bilgilerini elde edebilmek amacıyla form uygulanmış, ardından mülakatlara geçilmiştir. Bu araştırmada amaçlı örneklem tercih edilerek, bu örneklem kapsamında, İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bulunan ve çocukları 3 ayrı rehabilitasyon merkezinde eğitim almakta olan 39 anne ve bir baba ebeveyn ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulgular kısmında görüşmelerin kodlanması, katılımcılara ait görüşlerin gizlilik ve kolaylıkla aktarılmasını sağlamıştır. K1, K2, K3... şeklinde devam eden sıralamalar katılımcı sırasını ifade ederken, hemen arkasından gelen sayılar ve yanındaki harfler ise katılımcının yaşı ve cinsiyetini belirtmektedir (45K, 30K, 40E,...). Son olarak kodlanmış alıntılarının sonunda katılımcıların medeni durumlarına ilişkin olarak 'Evli', 'Boşanmış', veya 'Dul' şeklinde açıklamalara yer verilmiştir (K3, 26K, EVLİ).

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Araştırmanın bu kısmında, kavramsal ve kuramsal çerçevesi ile bağlantılı olarak, damga ve damgalanma ile ayrımcılık ve dışlanma konuları ele alınmıştır. Aynı zamanda elde edilen bulguların analiz edilip, kuramsal çerçeve dahilinde sonuç ve tartışma bölümünde bir sonuca varılmasına yardımcı olacak tıbbi ve sosyal modelin yanı sıra sembolik etkileşimci yaklaşım ve engellilik, ırk ve cinsiyet yaklaşımlarına da değinilmiştir.

2.1. Damga ve Damgalanma

Damga, bir yaşam görüşünü ifade etmektedir ve bir dizi kişisel ve sosyal oluşumu, bir dizi toplumsal ilişkiyi ve toplumsal gerçekliği biçimlendirir. Damga, özgünlük durumu olan bir süreci, sosyal bir kategori tarzını ve duygusal bir durumu yansıttığı için kavramsallaştırması zor bir kavramdır (Coleman, 2013: 147). Bu kavramın tarihi Yunanlılara kadar uzanmaktadır (Burcu, 2015: 151). Bu dönemde güçlü, girişken, estetik açıdan iyi ve kusursuz bir beden olumlanmakta ve sosyal açıdan değerli görülmektedir (Sennet, 2006, Aktaran: Nazlı, 2012: 19). Günümüzde ise bu terim (stigma-damga), çoğunlukla asıl semantik köklerine benzer bir manada kullanılsa da gözden düşmenin bedensel belirtisinden daha çok gözden düşmenin bizatihi kendisi için kullanılmaktadır (Goffman, 2014: 27). Goffman, damga ve damgalanma sürecinin kökleri ve temeli ile bağlantılı açıklamalarına ek bir biçimde bu durumun toplumsal yönünü de ifade etmeye ağırlık vermiştir. Bu bağlamda, Goffman'a (2014) göre, toplum bireyleri kategorize etme araçlarını ve her bir kategorinin üyeleri için sıradan ve doğal kabul edilen nitelikler bütünü içinde taşımaktadır. Diğer bir açıdan toplumsal çerçeveler, ortaya koyduğu toplumsal bağlamlarda karşılaşılması olası kişi kategorilerini sabit duruma getirmektedir (Goffman, 2014: 28). Örneğin, karşımızda bir yabancı bulunurken onun dahil edilmesine uygun kişi kategorisindeki diğerlerinden farklı ve önemi olmayan bir niteliğe sahip olduğu yönünde bir düşünce ortaya çıkabilir. Uç bir biçimde ise bu kişiyi baştan aşağı tehlikeli, kötü veya zayıf bir kategoriye dahil edebiliriz. Bu noktada, karşımızdaki kişi zihnimizdeki normal ve sağlıklı kişi olmaktan çıkarak, lekeli, sakat ve dikkate alınmayan birine indirgenir. Bu itibarsızlaştırıcı ve etkisi geniş bir damga olarak oluşur ve zaman zaman bu başarısızlık, kifayetsizlik ve engel olarak da ifade edilir (Goffman, 2014: 29). İtibarsız damgalamada aktörler, seyircinin farkları bildiğini düşünür (örneğin, belden aşağısı felçli olan veya bir uzvu kaybetmiş biri). İtibarsızlaşabilecek damgalamada ise farklar izleyiciler tarafından bilinmez ve anlaşılmaz (örneğin, kolostomi ameliyatı olmuş bir kişi veya heteroseksüel gibi davranan bir eşcinsel) (Ritzer ve Stepanisky, 2013: 123). Birinci durumda gözden düşürülmüş itibarsızlaştırılmış olan, ikinci durumda ise itibarsızlaştırılması olası olan gözden düşürülmesi muhtemel kişi söz konusudur (Goffman, 2014: 30-31). Bununla birlikte, birbirinden ayrı ve farklı olan üç tür damgadan bahsetmek

mümkündür: Birinci olarak, beden korkunçlukları dahilindeki çeşitli fiziki deformasyonlar gelirken, ikinci olarak, baskıya müstahak veya doğal olmayan tutkular, zayıf bir irade, katı inançlar, sapkın ve ahlaksızlık diye algılanabilecek karakter bozuklukları gelmektedir (örneğin; ruh bozukluğu, hapis yatmak, alkolizm, işsizlik, eşcinsellik, bağımlılık, intihara teşebbüs ve radikal siyasi tutumlar gibi bilindik bir listeden oluşmaktadır). Üçüncü ve son olarak ise etnolojik damgalar bağlamında ırk, ulus ve din gibi damgalar vardır ve bu tür damgalar soy bağı ile aktarılmakta ve eşit bir biçimde ailenin üyelerine ulaşabilmektedir (Goffman, 2014: 31). Diğer taraftan, damgalı kişinin sahibi olduğu damga, kendi yakınlarına, aile üyelerine de bulaşır ve damgalı kişinin yakınlarının da itibarsızlığın bir kısmını onunla paylaşmaya mahkûm eder. Ayrıca, damgalı kişi ile ilişkide bulunan diğer damgalı olmayan kişiler, kendilerine de damganın sıçrama olasılığına karşı böyle ilişkilerden uzak durma veya ilişkileri sonlandırma eğiliminde olabilirler (Goffman, 2014: 61-62). Söz konusu durum ve problemlerin olumsuz etkisi, engelli bireylerin ve yakınlarının kendi içine çekilmesine, toplumla ilişkilerini sınırlamasına ve izole olmasına neden olabilir.

2.2. Ayrımcılık ve Dışlanma

Günlük yaşamın içinde sıkça rastlanan olgulardan biri ayrımcılıktır. Bireyler, etnik kökeninden, yaşından, cinsiyetinden veya bedensel engelinden kaynaklanan sebeplerle eğitimden daha sınırlı fayda sağlama, arkadaş çevresine dahil edilmeme, birliktelik kurulmaktan kaçınılma veya cinsel tercihinden dolayı toplum dışında bırakılma gibi durumlarla ayrımcılığa maruz kalabilirler (Erdoğan ve Vatandaş, 2020: 480). Ayrımcılık, kişiler arasında din, cinsel yönelim, engellilik, hastalık veya diğer herhangi bir nedenle oluşan eşitsizlik halidir (Bhugra, 2016: 336). Ayrımcılık, önyargı ile başlamakta ve olumsuz önyargılarla davranış halini almaktadır (Erdoğan ve Vatandaş, 2020: 480). Toplumsal yaşantının birçok alanında, farklı özelliklerinden dolayı birçok kişi bu tür önyargılı tutumlar ve ayrımcı yaklaşımlarla karşılaşmaktadır.

Engellilik, toplumsal yaşamın içinde çokça temsil edilen bir farklılık unsuru olup, engelli kişiler genellikle dışlanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalan dezavantajlı gruptan biridir (Mamatoğlu ve Tasa, 2018: 1). Ekonomik yaşam ve özellikle iş gücüne katılımları konusunda da dışlanma ve ayrımcılıkla karşılaşır (Aslan vd., 2021: 26). Engelli bireyler, toplumda farklı ve engellenmeye karşı karşıya kalmakta ve bu durum, eşit haklardan tam olarak yararlanamama sorununu gündeme getirmektedir (Burcu, 2015: 146).

Engelli kişilerin toplumsal yaşamları içinde karşılaştıkları ayrımcılık gibi sorunları önlemeye veya azaltmaya yönelik bazı kanunlar ve düzenlemeler olmasına rağmen, ön yargılar, dışlanma ve ayrımcılık deneyimleri devam etmektedir. Anlamlı ve olumlu algılanan birçok uygulamanın arkasında, görünmeyen şekilde engelli kişilere karşı dışlayıcı tutumlar bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet, eğitim ve istihdam gibi konular, bu tür uygulamalara örnek teşkil etmektedir.

İş hayatı ve çalışma, çağdaş ve kapitalist toplumlarda en öncelikli kurumlardan biridir. Ancak, birçok engelli birey, çalışmaya uygun bir dönemde olmalarına rağmen iş pazarlarının dışında tutulmaktadır. Genel olarak, kamuya ait binaların, engelli olmayan bireylere uygun şekilde tasarlandığı ve inşa edildiği gözlemlenirken, engelli bireyler çoğu zaman evlerinden dışarı çıkamazlar, alışveriş yapamazlar, hastaneye, bankaya veya postaneye gidemezler ve boş zaman aktivitelerine katılamazlar. Bu durum, engelli bireyleri, herkesin günlük yaşamında sahip olduğu rutin faaliyetlerin dışında bırakmaktadır (Burcu, 2015: 143). Engelli bireylerin yaşadığı bu

dışlanma ve ayrımcılık, onları ve ailelerini yalnızlaşmaya, toplumdan ve ilişkilerden izole olmaya iter.

2.3. Tıbbi Model

Engellilik sosyolojisi literatürü, "engellilik" veya "engelli birey" konusunu tıbbi ve sosyal yaklaşımlar perspektifinden ele almaktadır. Bu iki yaklaşım, birbirini eleştiren boyutlarıyla tartışma konusu oluşturmaktadır. Tıbbi model açısından, engellilik "sağlıklı olma" durumuna karşı dezavantajlı bir durum olarak görülmekte veya "engelli olan birey" ile "engelli olmayan birey" arasında bir ayırım yapılmaktadır. "Engelli olan birey", özgürce hareket edemeyen, bedensel yeteneklerini tam olarak kullanamayan ve dolayısıyla iyileştirilmesi veya rehabilitasyonu gereken bir kişi olarak algılanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, engelli bireylerin yaşadığı sorunlar, bireysel ve fiziksel kısıtlamalarından kaynaklanmaktadır (Nwankwo, 2018 :30). Diğer yandan, tıbbi modelin engelliliği "patolojik bir olgu" olarak indirgeyen yaklaşımları eleştiriye tabi tutulmakta ve bu indirgemeci yaklaşımların engelliliğin açıklanmasında yetersiz olduğu savunulmaktadır.

2.4. Sosyal Model

Ekonomik olarak yaşanan değişimler sonucunda, engelliliğin algılanıp değerlendirilmesinde sosyal model önemli farklılıklar oluşturur. Bu model, engellileri başkalarına bağımlı, yardıma ve bakılmaya muhtaç, edilgen ve üretme kabiliyeti olmayanlar biçimde ifade eden yaklaşımlara karşıt olarak, en başta sosyal bir hareket olarak ortaya çıkar. Kısacası, engelliliğin sosyal yaklaşımı ya da sosyal model biçiminde literatürde var olan bu teorik perspektif, engelliliğin toplumsal olarak inşa edildiğini açıklayarak, bir anlamda devrimci bir nitelik taşır. Sosyal modelin bu biçimde keskin yaklaşımı, bir açıdan engelliliğin toplumsal bir sorun olarak fark edilmesini öngörürken, diğer açıdan da engellilik alanına dayalı olarak sorumluluk makamlarını da farklılaştırır. Çünkü sosyal model yaklaşımı, toplumsal bir sorumluluk temelinde hareket eder. (Okur ve Erdugan, 2010: 253-254).

Sosyal model için bireyleri engelli yapan durumun onların "engellilikleri" değil, onları engelli kılan ana faktör toplumun sınırlayıcı, damgalayıcı, engelleyici ve ayrımcı tutumlarıdır. Sosyal model, engelli kişilerin toplumdan ayrı değil, toplumla bütünleşmiş hissetmelerine zemin hazırlar. Bütünleştirici olan bu yaklaşım, günümüzde artan bir şekilde kabul görmektedir (Arıkan, 2002). Bu model açısından engelli bireyler, çevresel, ekonomik ve kültürel açıdan olmak üzere üç başlıkta engelliliğe maruz kalmaktadırlar (BCODP², 1981, Akt.: Cinisli, 2012).

Çevre; engelli bireylerin, yaşamlarını hareket alanı ve iletişim ihtiyaçları bağlamında kolaylaştırmamakta, engelli bireylerin önüne engeller çıkarmaktadır. Örneğin, tekerlekli sandalye için uygun düzenlenmemiş rampalar, engelli bireyler için bir engeldir. Ancak bunun aksi olarak, rampalar, geniş kapılar, asansörler, koridor alanları ve ışık düzenekleri ile motorize kapıların varlığı, engelli bireylere yardım sağlamaktayken diğer bireyler için de kullanılabilir ve fayda sağlayabilecek durumda bulunmaktadır.

Ekonomik yönden; toplum engelli bireyler için handikaplar içermektedir. Cinisli'ye göre (2012: 11), okulda dersler engelli olmayanlara göre düzenlenmesinin yanında öğretme metotları ve uygun olmayan çevreler güçlük oluşturmaktadır. Diğer taraftan, dersler okuma zorluğu olan bireye uygun bir biçimde öğretilmediğinde bu bireyler sorun yaşamamaktadır. Bunların yanı sıra

² British Council of Organisations of Disabled People

engelli kişilere uygun olmayan geleneksel iş modelleri ve iş yerleri erişilmez olabilmekte ve bu işlerde çalışan engelli bireylere engelli olmayanlara göre daha az ücret ödenmektedir.

Kültürel yönden; toplumsal olarak ön yargılı bakışlar ve toplumun psikolojik ve fiziksel sınırlılıkları, engelli bireyleri hayal kırıklığına sevk edebilmektedir. Bu önyargılar dilde belirgin bir şekilde kendini göstermesinin yanı sıra kullanılan dilsel terminoloji çoğunlukla medikal damgalardan meydana gelmektedir. Dolayısıyla kişiler negatif bir özelliği belirten etiketten daha fazlası olması ile birlikte, bu damgalara ilave edilen izler engelli bireylerin ulaşmak ve başarmak istediklerini başarmaktan geride bırakıldıkları ve alıkonuldukları anlamını içermektedir (Cinisli, 2012: 11). Sonuç olarak sosyal model engelli bireylere karşı baskının yerine yetki sahipliğini, düz bir tedavi süreci yerine, kapsayıcı bir sosyal bakım ve hizmetler olanağını ve damgalamanın/marjinalleşmenin yerine ise toplumla bir araya gelip bütünleşerek toplumsal hayata dahil olma amaçlı çaba sarf etmektedir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 40). Sosyal model açısından, devletin engelli bireyleri koruma, bakım, eğitim, sağlık, ulaşım hakları konusunda bilinçlendirmenin yanında, sosyal dışlanmaya, ayrımcılığa karşı toplumda bulunan kişileri uyarma ve bilinçlendirme görevleri bulunmaktadır (Gültekin ve Sezer, 2017: 85). Bu bağlamda sosyal model, tıbbi modelin engelliliği patolojik ve bedene hapseden yaklaşımın aksine olarak engelliliğin toplumsal ilişkiler bağlamında üretildiğini ifade etmekte aynı zamanda engelli birey ve yakınlarının bir hak öznesi olarak toplumda yer alması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.5. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimci yaklaşımın merkezi günlük hayattır. İsminden de anlaşılacağı üzere etkileşime, aktör olarak insana, eyleme ve onlarla bağlantı sembollere ve onların anlamlarına odaklanmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 116). İnsanların birbirlerine yönelik nasıl davrandıkları ve günlük yaşamlarına nasıl anlam verdikleri gibi mikro düzey incelemelerle ilgilenmektedir. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre toplum, birey ve grup etkileşimlerinin özetidir (Kendall, 2013: 12). Bu bağlamda sembolik etkileşimci perspektif içinde benimsenen "etiketleme (damgalama) modeli", engelli kişilere karşı negatif kültürel tanımlamaların veya damgalamaların, engelli bireylerin sosyal hayatta birlikte yaşadıkları engeli bulunmayan 'normal' olan bireylere göre daha olumsuz şartlara sahip olmalarından ve dolayısıyla daha çetin koşullar içinde yaşamak mecburiyetinde bulunmalarından dolayı meydana geldiğini ifade eder (Burcu, 2015: 55). Damgalama veya etiketleme kavramları sosyolojide bilhassa ikili veya grup bazlı ilişkilerde ortaya çıkan, noksanlıkları ve problemleri anlatabilmesi itibarıyla önemli görülmektedir. Bu kavramlar bağlamında sosyoloji alanında söz konusu kavram Goffman ismi ile anılmaktadır (Aksakal, 2016: 8). Goffman'a göre, damga iki şekilde ayrılmış bir bireyler grubunun -damgalılar ve normaller-mevcudiyetinden başka en azından bazı ilişkiler içinde ve hayatın bazı kısımlarında her birimizi iki rolü de oynamaya iten ve her tarafta mevcut bir toplumsal sürecin edinimi olmaktadır. Damgalı ve normal somut kişiler değil ikisi de birer bakış açıdır. Bu bakış açıları karma ilişkiler içinde olması gerektiği gibi yerine getirilmemiş normlar nedeniyle toplumsal olarak üretilmektedir (Goffman, 2014: 190). Toplum, bireyleri sınıflandırma araçlarını ve her bir sınıf kategorisine ait kişiler için sıradan ve doğal olduğu kabul edilen nitelikler bütünü oluşturmakta ve farklı bir ifade ile toplumsal çerçeveler, gösterdikleri toplumsal bağlamlarda karşılaşılabilecek olası kişi gruplarını sabit duruma getirmektedir. Örneğin, yabancı biri karşımızda durmaktayken onu koyulması gereken kişi kategorisinde yer alan ve pek de önemsenmeyen bir sığara ait olduğu yönünde kanıtlar meydana gelebilir. Uç bir noktada bu kişiyi baştan sona kötü, zayıf veya tehlikeli biri sınıflamasına sokabilir. Böyle bir durumda

karşımızda bulunan yabancı kişi, zihnimizde sıradan ve sağlıklı bir kişi olmaktan ayrılarak sakat ve lekeli, önemsenmeyen biri durumuna indirgenir. Böyle bir nitelik özellikle itibarsızlaştırıcı yönü çok geniş ise bir damgadır; bazen buna kifayetsizlik, başarısızlık veya engel de denilmektedir (Goffman, 2014: 28-29). Toplumsal yaşamda damgalı bireyin özel durumu şu şekildedir: toplum ona büyük ve geniş bir grubun üyesi olduğunu söyler. Bu durum onun normal bir birey olduğu anlamına ulaşır ama aynı süreçte toplum damgalı bireye onun bazı açılardan "farklı" olduğunu ve bu durumu inkâr etmesinin boşuna bir çaba olacağını ifade eder. Bu farklılık kesinlikle yine aynı toplumdaki doğmaktadır (Goffman, 2014: 172). Sonuç olarak başkalarıyla kurduğu gündelik ilişkilerinde pozitif karşılıklar almaktan mahrum kalan ve kendini ilişkileri içerisinde geri çeken kişi, endişeli, hasmane, şüpheli, bunalımlı ve ne yaptığını kestiremez şaşkın biri haline gelmektedir (Goffman, 2014: 41). Söz konusu ilişkileri içerisinde damgalı kişi ve yakınları almış olduğu karşılıklar bağlamında bir güvensizliği deneyimleyebilmekte ve yaşamış olduğu deneyimler, ilişkileri açısından önyargılara neden olmaktadır. Ayrıca toplumsal olarak damgalanmaya maruz kalmış olmanın verdiği güvensizlik, toplumsal yaşama katılma ve iletişim kurma açısından, engelli kişi ve ailesinin ilişkilerini bir sınırlama eğilimi göstermesine neden olabilmektedir.

2.6. Cinsiyet ve Engellilik İrk Çalışmaları

Engelliliğin cinsiyetleştirilmesi açısından dikkate alındığında, engelli kadınlar yaşamları boyunca cinsiyet ve engelliliklerinden dolayı dışlanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalır. Özellikle, engelli kadınlar verimsiz, daha az değerli, lanetli, zayıf olarak algılanabilir, bu da engelliliğin getirdiği damgalanmanın ve ayrımcılığın, ataerki güç yapılarıyla birleşmesiyle engelliliğin cinsiyetleştirilmesine yol açar (Gender and Development, 2020). Çekici, sağlıklı, güzel, zarif, bakımlı, zayıf, pürüzsüz olmalı yaklaşımıyla ticari bir nesne haline gelen kadın bedeni, engelli bir kadın için gerçek bir kabul oluşturmaz. Özellikle ağır engel derecesine sahip bir kadın için "mükemmel beden ölçüleri"ne sahip olmak zordur. Hem engellilik hem de kadınlık açısından dezavantajlı durum bu şekilde daha da belirginleşir, engelli durumun cinsiyetleştirilmiş etkisiyle engelli kadınlar kendilerine yönelik saygıyı kaybetme, yetersiz hissetme, toplumsal açıdan dışlanma ve izole olma durumlarıyla karşılaşır (Gürler, 2016: 42-43). Bu durum, kadın olmanın yanı sıra engelli olmanın dezavantajını artırır ve engellilikle mücadelede bireylerin yükünü daha da artırır.

Engellilik ve eleştirel ırk çalışmaları (DisCrit), toplumdaki bazı grupları marjinalleştirmek amacıyla ırk ve engelliliğin birlikte nasıl kullanıldığına odaklanır. Diğer bir tanımlamayla, ırkçılık ve engelliliğin birbirini nasıl etkilediğine odaklanır ve normallik kavramlarını nasıl şekillendirdiğini inceler. Bu karşılıklı süreçler, örneğin bir öğrenciyi yalnızca beyaz olmayan biri olduğu için "risk altında" olarak damgalarken, beyazlık normlarını güçlendirerek ve birçok kişiye öğrencinin zihinsel ve fiziksel açıdan yetenekli olmadığını ima ederek normalleştirici uygulamalar yoluyla ortaya çıkar (Collins, 2003; Ferri, 2010; Ladson-Billings ve Tate, 1995). Dolayısıyla, engellilik ırksallaştırılır. Engelliliğin ırksallaştırılması endişe verici görünse de özellikle ırksal azınlıklara yönelik eğitimsel ayrımcılık, sınırlı eğitim olanaklarına erişim düzeyi ve bir dizi olumsuz uygulamaya ile sıklıkla birlikte görülür (Artiles, 2003). Farklı grupların ifade edildiği ve eşitsiz yaklaşımlara tabi tutulduğu bir süreçte ırksallaştırma meydana gelir. İrksallaştırılan gruplar arasında etnik köken, ırk, din, dil veya kültür bakımından farklı kişiler bulunabilir. Fiziksel özelliklerin yanı sıra aksan, konuşma tarzı, beslenme, giyim, zekâ, isim, inançlar, uygulamalar ve alışkanlıklar da ırksallaştırılan özellikler arasındadır (Human Rights and Equity Office, 2023: 12). Bu bağlamda,

uzun yıllar boyunca hukuk akademisyenleri, ırk ve engellilik arasındaki benzerlikleri ve özellikle de irksal azınlıkların veya engelli bireylerin deneyimlediği sosyal bağlılık, marjinalleştirme ve dışlanma tarzları arasındaki benzerlikleri incelemiştir (Morgan, 2023: 201). Yukarıdaki bağlamlarda, oluşan dezavantaj durumları açısından, engellilik ile ırk ve yine engellilik ile cinsiyet arasında benzerlikler vurgulanmaktadır.

3. Bulgular

Ebeveynlerin engellilikle ilgili görüşleri ve bakış açıları, engelliliğin tanımlanması konusunda geniş bir kavramsal farklılık ortaya koymuştur. Bu farklılıklar, engellilik üzerine yapılan çalışmalarda sıkça tartışılan bir konuya işaret etmektedir. Bu bağlamda, Shakespeare'a (2002:24) göre, engellilik sadece biyolojik, psikolojik ya da kültürel olarak ele alınamaz. Engellilik, biyolojik, psikolojik ve kültürel unsurların karmaşık bir etkileşiminden oluşmaktadır. Ebeveynlerin değerlendirmelerinde ortaya çıkan engelliliğin tanımlanması şu şekilde kavramsallaştırılabilir: 1) zihinsel gelişim geriliği veya yetersizliği olarak engellilik (Tıbbi Model), 2) zararlı davranışsal farklılıklar olarak engellilik (Tıbbi Model), 3) başkalarına ve bakıma muhtaç olma olarak engellilik (Tıbbi Model ve Sosyal Model), 4) toplumsal dışlanma olarak engellilik (Sosyal Model), 5) Tıbbi Model engelli tanımını reddetme (Eleştirel Engellilik Çalışmaları).

3.1. Demografik Özellikler

Araştırmaya katılan görüşmecilerin demografik özellikleri değerlendirildiğinde görülmektedir ki; araştırmaya katılan katılımcılar 39'u kadın, 1'i erkek olmak üzere toplamda 40 ebeveyn den oluşmaktadır. Araştırmada katılımcıların çoğunlukla anneden oluştuğu ve bunun da zihinsel engelli çocuklarla daha çok annenin ilgilenmesi ve bu sorumluluğun annenin üzerine bırakılmasından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yaşlarının 26 ile 58 arasında değiştiği ve bu katılımcıların 35'inin evli, dördünün boşanmış, birinin ise dul olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumlarına bakıldığında, katılımcıların 20'sinin ilkokul, 7'sinin ortaokul, 5'inin lise, 3'ünün üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Geriye kalan 5 katılımcının ise 3'ünün liseyi terk ettiği, 2'sinin ise eğitimi için "yok" değerlendirmesinde bulunduğu belirlenmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak, katılımcıların eğitim düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, katılımcıların ekonomik durumlarına bakıldığında, araştırmanın yapıldığı dönemde (2021), gelirlerinin 3.470 lira olarak alt gelir grubunda olduğu belirlenmiştir.

3.2. Engelliliğin “Gelişim Geriliği” veya “Yetersizliği” Olarak Anlamlandırılması ve Cinsiyetleştirilmiş, Irksallaştırılmış Damgalama

Ebeveynlerin önemli bir çoğunluğu engelliliği zihinsel açıdan bir gelişim geriliği veya yetersizlik durumu olarak ifade etmiş ve bu anlamlandırma, engelli bireylerin zihinsel olarak normal ve sağlıklı sıradan bir kişi olmaktan çıkıp, lekeli ve sakat, önemsenmeyen birine indirgenerek itibarsızlaştırılmasına yol açmıştır (Goffman, 2014:29). Ebeveynlerin kendi açıklamalarında bu damgalamalar şu şekilde belirtilmiştir:

“Özürlü yani kendine yetemeyen”(K7,28K, EVLİ)

“Zihinsel olarak ... geride olan”(K8, 37K, EVLİ)

“Akli gelişimi geç oluyor bir şeyleri anlatması zor oluyor”(K11, 38K, EVLİ)

“Beyin olarak geri.”(K14, 38K, EVLİ).

“Bedensel değil de şeyssel” (K26, 49K, EVLİ).

“Yetersizlik geliyor” (K15, 40K, EVLİ).

Yukarıdaki alıntıya dikkat edildiğinde, ebeveynlerin özellikle aile açısından engelliliği nasıl inşa ettiğine dair ipuçları içerdiği görülmektedir. Engelli kimliğini "özürlü", "zihinsel olarak geri", "zekâ gerisi", "yetersiz" şeklinde belirten ebeveynlerin engellilik tanımlamalarının tıbbi yaklaşımın niteliklerini içerdiği görülmektedir. Tıbbi model yaklaşımı ile engellilik, sağlıklı olma tanımı karşısında veya engelli olan kişi engelli olmayan kişi açısından dezavantajlı bir noktada kabul edilmektedir. Çünkü engelli olan birey, sağlıklı birey gibi özgürce davranamayan, bedensel özelliklerini yeterince kullanamayan, bu nedenle ya iyileştirilmeli ya da rehabilite edilmelidir (Burcu, 2017: 109). Zihinsel engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin yukarıdaki değerlendirmeleri tıbbi yaklaşım yönündedir denilebilir. Tıbbi modelin engellilik açıklaması "normal" ve "normal olmayan" kategorileştirmesi temelinde devam ettiği için normal olmayanı tanımlamak üzere kullanılan ifadeler damgalamayı da beraberinde getirmektedir. Görüşme yapılan ebeveynlerin çoğu bu tarz dikotomik gruplama temelinde engelliliği anlamlandırarak, aynı zamanda damgalanma sürecine de girmektedirler. Diğer taraftan eleştirel cinsiyet ve ırk engellilik çalışmaları açısından ebeveynlerin kullanmış olduğu dile dikkat edilirse, kullanılan dil damgalayıcı olmasının yanında eş zamanlı olarak ırksallaştırılmıştır ve cinsiyetlendirilmiştir. Cinsiyetlendirilmiş bir dil açısından, feminist bakış açısı birçok konu ile ilgilendiği gibi cinsiyetin dil temelinde nasıl inşa edildiğiyle de ilgilenmektedir. Erkek-kadın kategorileştirmesinde erkek kategorisi bağımsız, aktif, güçlü, tam, akıl ve mantık gibi sıfatlarla bağdaştırılırken, kadın kategorisi ise akıl ve mantıktan yoksun, güçsüz, pasif, bağımlı, yarım/eksik gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır (TongRosemarie, 2006). Bu durum engelli bireyler açısından, sahip oldukları ırk ve cinsiyet bağlamında artan bir dezavantaj ve çoğalan bir engellilik sürecini ortaya koymaktadır.

3.3. Engelliliğin “Zararlı Davranışsal Farklılıklar” Olarak Anlamlandırılması ve Cinsiyetleştirilmiş ve İrksallaştırılmış Damgalama

Aynı zamanda bu araştırmada toplam 40 ebeveynin 19'u, engelliliği davranışsal farklılıklar ve yetersizliklere vurgu yaparak tanımlamışlardır. Engelliliği "bağımlı, edilgen, kendini ifade edemeyen, yardıma ve bakılmaya muhtaç, hırçın, unutkan, tam bağımlı, söylenileni anlamayan, yetersiz ve inatçı" şeklinde ifade eden katılımcıların anlatılarından bir kısmı şöyledir:

“Yani tam olarak bizim bizden daha farklı özel çocuk olduğu. Mesela en ufak bir şeyde bile anlama yok. Karşılık veremiyorlar” (K10, 28K, EVLİ).

“Ya çocuk mesela evde sıkılıyor ediyor kırıyor mesela bize sarıyor. Bir yere gidemiyoruz. Corona şeyi yani olduğumuz için. Ondan bir yere şey yapamıyoruz yani. Evde sıkılıyor çocuk. Yani ben bir şey öğrensini istiyorum yani. İşleri filan bir şeyler öğrensini istiyorum” (K18, 50K, EVLİ).

“Yani konuşamamak geliyor. Kendini ifade edemeyen çocuk geliyor. Tabii bizim ki açısından düşünürsek biraz da öfkeli. Agresif oluyor kendilerini ifade edemeyince” (K22, 43K, EVLİ)

Alıntılara dikkat edildiğinde, ebeveynler zihinsel engelliliği bir gelişim geriliği olarak ifade etseler de çocukların da bulunan zihinsel engellilik yine bir sağlık problemi ile bütünleşerek karşılık verememesi, bir şeyler öğrenememesi, kendini ifade edemeyip, agresif olması ve ne yaptığının farkında olmaması gibi tanımlamalarla engellilik sağlık durumuna indirgenerek, bireyle sınırlandırılmış ve desteğe ve yardıma muhtaç görülmüştür. Bu sebeple ebeveynlerin kullandıkları ifadelerin tıbbi model yaklaşımı yönünde olduğu görülmektedir. Engelli bireyleri

'bağımlı, edilgen, kendini ifade edemeyen, unutkan, tam bağımlı, yetersiz' ve 'inatçı' olarak açıklayan ebeveynlerin bütün yaklaşımları yine yukarıda belirtildiği gibi yalnızca damgalayıcı ifade olarak kalmamakta, bu ifadeler feminist bakış açısı ve engellilik ırk eleştirel kuramı bakış açısından cinsiyetleştirilmiş ve ırksallaştırılmış bir nitelik taşımaktadır.

3.4. “Başkalarına ve Bakıma Muhtaç Olma” Olarak Engellilik ve Cinsiyetleştirilmiş Damgalama

Toplamda 9 ebeveyn, engelliliği kendileri için “üzüntü duyulan”, “zor ve ağır bir imtihan” olduğunu ifade ederken, 6 katılımcı da hiçbir şeyin olmayıp, başkalarına muhtaç olarak geçirilen bir süreç olarak tanımlamışlardır.

“Ya başkasına bağımlılık bağlı yaşamak. Ya bu aile içinde çok zor aileler içinde çok zor. Hele benim gibi mesela ben tek çocuk ve hiç kimsem yok! İleriye dönük endişem, en büyük endişem bu. Ben öldükten sonra ya da bir kaza yaşadktan sonra en ufak kazada hep aklıma gelen Ezgi ne olacak?” (K31, 46K, BOŞANMIŞ).

“Ya şey var nasıl diyeyim size şimdi bazı şeylerden daha yoksun oluyor yani mesela(ağlıyor) nasıl diyeyim size. Ya şey yaşitlarını görünce mesela her şeyini normal yaparken sizin çocuğunuzun yapmaması çok kötü(ağlıyor)” (K8, 37K, EVLİ).

“Ağır bir imtihan.” (K25, 43K, EVLİ).

Engellilik kimliğinin tanımlanmasında “yardıma muhtaç”, “başkalarına bağımlı” gibi ifadeler engeli bulunmayan kişilerin başkalarına bağımlı olmadığını ve yardıma muhtaç olmadığını varsaymaktadır. Ebeveynler tarafından kullanılan bu ifadeler tarihsel periyotta birçok toplumda kadınlar içinde kullanılmıştır. Dolayısıyla burada yine engellilik, dişillikle ve engelli birey kadınlı özdeşleştirilmiştir denilebilir.

3.5. Toplumsal Damgalanma ve Dışlanma Olarak Engellilik: Cinsiyetleşmiş ve İrksallaşmış Engellilik

Ebeveynlerin küçük bir kısmı engelliliği sosyal modelin engellilik açıklamasına benzer şekilde tanımlamışlardır. Bazı alıntılar şu şekilde ifadeler içermektedir:

“Toplumda genelde dışlanıyorlar biraz” (K6, 29K, EVLİ).

“Yani bazı insanlar tabii ters bakıyorlar insana. İnsan gururuna yediremiyor. İnsan yani evladının böyle olmasını istemez tabii ki her insan yani. (K24, 39K, BOŞANMIŞ).

“Yani bizdense ben onların daha çok zihinsel engelli olduğunu yani bazı kalıplardan çıkaramayan insanların daha zihinsel olduğunu düşünüyorum açıkçası. Yani ben bu tür şeylere çok takılmıyorum ama hani insanların davranışı bence engelli.” (K4, 40K, EVLİ).

Yukarıdaki alıntılar incelendiğinde, ebeveynlerin toplumsal ilişkileri dahilinde dışlandıklarını, rahatsız edici bakışlara ve damgalanmaya maruz kaldıklarını görülmektedir. Diğer taraftan Goffman'ın da (2014: 61-62) değerlendirmesine göre, ebeveynler çocuklarının sahip olduğu dışlanma ve damgalanmayı çocuklarıyla da paylaşmakta, damgalanma ve dışlanma yaklaşımlarına muhatap olabilmektedirler. Zihinsel engelli insanlar, tutum ve eylemlerin sebep olduğu olumsuz durumlarla karşı karşıya gelebilmekte, bu hem zihinsel engelli bireylerin hem de ailelerinin hayatını daha da zorlaştırmaktadır (Scior, 2016: 11). Engelli çocuk sahibi annelerin bu ifadeleri, engelliliğin inşa edilmesinde ilişki boyutu ortaya koyan, sosyal model yaklaşımının engellilik tanımı ile örtüşmektedir denilebilir. Sosyal model açısından bireyi engelli kılan kendi engellilikleri değil, toplumun sınırlayıcı, damgalayıcı, engelleyici ve dışarıda bırakıcı

yaklaşımlarıdır (Arıkan, 2002). Başka bir deyişle, bu ebeveynler için engellilik biyolojik değil, daha çok toplumsal olarak üretilen bir olgudur.

3.6 . Tıbbi Engellilik Tanımını Reddetme

Engellilik üzerine değerlendirmelerde bulunan katılımcılardan sadece ikisi, engelli ve engelli olmayan öznelere karşı ayrımına karşı bir söylem geliştirme eğiliminde olmuştur. Bu katılımcılara ait görüşlerden birincisi şöyledir:

“Yani ben de aslında öyle düşünmüyorum, çocuğumun zihinsel engelli olduğunu düşünmüyorum. Sadece özel bir çocuk, özel istekleri olan bir çocuk, yalnız kalamayan bir çocuk. Hiçbir şekilde. Sürekli beraberiz”. (K20, 38K, EVLİ).

Bu katılımcı, özel bir çocuk kavramını kullanarak, engelli ve engelli olmayan öznelere arasında keskin bir ayrımına karşı bir duruş sergilemiştir. Bu yaklaşım, engelli ve engelli olmayanları kategorize eden tıbbi modele eleştirel bir tavır almayı içerebilir. Diğer taraftan, ikinci katılımcı sadece çocuğunun dikkat eksikliğine vurgu yaparak, bireylerin zihinsel engelli olarak damgalanmasına karşı bir tavır sergiliyor gibi görünmektedir.

“Vallah, gerçi benim oğlum da zihinsel engellilik diye bir şey yok da sadece dikkat eksikliği var. Ama bazı böyle zihinsel engelli dedim mi böyle arkadaşları bayağı üstüne geliyor. Dalga geçtiler mi ben çok üzülüyorum. Evet kızdırdıkları oluyor. Okuyamıyorsun yazamıyorsun. Böyle bir şey dedikleri zaman ben çok üzülüyorum”. (K23, 48K, EVLİ).

Engelliliği verili olarak kabul etmeyip, özel ihtiyaç ve dikkat eksikliği kavramlarına gönderme yaparak tanımlayan bu iki görüşmeci, belirtildiği üzere bireyler arası engelli, engelli olmayan ayrımını reddetmiştir. Diğer taraftan, sosyal modelin en önemli vurgusu engelliliğin kabul edilmesi üzerine kurgulandığından, engellilik tanımı bağlamında bazı bireylerin diğerlerinden farklı niteliklere sahip olabilecekleri göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Böylece bu durum, önceliklerinin farkında olarak, kendi durumlarını politik açıdan daha güçlendirici bir rehber olma niteliğinde şekillenmelidir (Burcu, 2015: 32).

3.7. Toplumun ve Ebeveynlerin Dil Kullanımında Damgalama ve Dışlanma

Zihinsel engelli çocuk sahibi ebeveynlerin ve özellikle annelerin günlük yaşamları ve toplumsal ilişkilerinde damgalanma problemi ile karşılaşmış ve karşılaşmadıklarını anlamaya çalışılan bu bölümde, ebeveynlerin aynı zamanda kendilerinin de kendi çocuklarını damgalıyor olabilir mi sorunsalı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.7.1. Ebeveynlerin kendi çocuklarını tanımlarken kullandığı dil: Cinsiyetleştirilmiş ve İrksallaştırılmış Damgalayıcı

Ebeveynlerin anlatıları ele alındığında kendileri kendi çocuklarını tanımlayıp onun durumunu başkalarına aktarırken çoğunluğunun (17 katılımcı) çocuklarının engeline yönelik “sorunlu, zor, hırçın, hasta, rahatsız, engelli” gibi açıklamalarda ve tanımlamalarda buldukları gözlenmiştir. Bu konuda katılımcıların bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Ben çocuğumdan nasıl bahsederim? Çocuğum zihinsel engelli. Beyin olarak mesela biraz geri, anlamıyor. Fizik olarak herhangi bir şey yok ama beyin olarak anlamıyor, anlamıyor. Bilemediği için ben ona herhangi bir şey için güvenemiyorum. Mesela 8 yaşında kızım var bir şey emanet edebiliyorum ama ona edemiyorum. Yani mesela ona güvenebiliyorum, o koca kıza güvenemiyorum. Çünkü beyin olarak yok” (K14, 38K, EVLİ).

“Öncelikle engelli diyorum. Evet. Benim çocuğu sordular mı bana çocuğum engelli diyorum. Hani onu niçin her şeyi yaparım ederim diyorum. O benim canım” (K3, 26K, EVLİ).

“Ya anlatırken diyorum hani saldırgan olabilir, zihinsel engelli kusura bakmayın diyorum. Hani zihinsel demiyorum da engelli diyorum sadece. Özür oranı var diyorum hani bazen tokat filan atacak oluyor, özür diliyorum yani toplumdan” (K12, 45K, BOŞANMIŞ).

Yukarıdaki açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, anne ve babaların çocuklarının durumlarına yönelik kendi değerlendirmelerini, engelliliği fiziksel ve patolojik bir durum ve eksiklik olarak gören tıbbi model ekseninde ele aldıkları söylenebilir. Bu yaklaşımın sonucunda engelli kişiler kendilerini diğerlerinin gözünde hastalıklı ve küçümşenen bir konumda görmektedirler (Burcu, 2015: 24). Farklı kişilerle kurdukları günlük ilişkilerde pozitif ve yerinde yaklaşımlar karşılık olarak alamayan dezavantajlı bireyler, kendilerini geri çekip endişeli, bunalımlı ve ne yaptıklarını bilmez bir halde hissedebilirler (Goffman, 2014: 41). Sonuç olarak, ebeveynlerin önemli bir kısmının kendi çocuklarını ifade ederken kullandıkları dilin, engelliliği tanımlarken olduğu gibi, tıbbi model yaklaşımında olduğu görülmektedir. Ayrıca damgalayıcı, dışlayıcı ve aynı zamanda kadın ve siyahi ırk olarak ifade edilen gruplar içinde kullanılan bir yaklaşımda ve değerlendirmede olduğu da ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, çocuklarının durumuna pozitif yaklaşan ve bu duruma ilişkin negatif veya damgalayıcı bir nitelik olarak bir tanımlamada bulunmadan, bunu bir eksiklik, rahatsızlık veya engel durumu olarak görmediğini düşünen katılımcılarla (11 kişi) birlikte, bir kısım katılımcı (8 kişi) da zihinsel engelli çocuklarının durumuna yönelik olumlu veya olumsuz bir değer ifade etmediklerini, durumu olduğu gibi ifade ettiklerini vurgulamışlardır. Geriye kalan ebeveynler (4 kişi) ise çocuklarının durumuna ilişkin herhangi bir şey anlatmadıklarını, durumun zaten görülüp anlaşılabilirliğini, bu tarz soruların rahatsız edici olduğunu vurgulamışlardır.

3.7.2. Yakın Çevrenin Kullandığı Dil: Cinsiyetleştirilmiş ve Irksallaştırılmış Damgalayıcı

Zihinsel engelli çocuğu bulunan ailelere, yakın çevrelerinin çocuklarına karşı nasıl bir yaklaşımda buldukları, onlara karşı nasıl bir dil kullandıkları, eğer çocukları engelli olmasaydı nasıl bir dil kullanabilecekleri ve kendilerine göre çocuklarına nasıl yaklaşılması ve onlar için nasıl bir dil kullanılması gerektiği sorulmuştur. Zihinsel engelli çocuğu bulunan ailelerin önemli bir bölümü (21 kişi), çocuklarına yönelik olumsuz bir yaklaşımda bulunduğunu ve bu yaklaşımın 'acıacak şekilde', 'dışlayıcı' ve 'damgalayıcı' olduğunu vurgulamışlardır. Bu durumu en iyi şekilde vurgulayan anlatılardan bir kısmı şöyledir:"

“Yaşadığım çevrede çok fazla ileri görüşlü insan yok açıkçası. Hani bazıları “engelli, özürlü, hasta” falan şeklinde söylüyorlar. Ya ben bunlara artık alıştığım için çok fazla alınmıyorum ama onları tabii ki de uyarıyorum. “Ya böyle söylemeyin ileride siz de böyle olabilirsiniz nereden bilebilirsiniz yani”. Yaşamadıkları için insanların davranışları biraz daha kaba oluyor açıkçası. Mesela benim görümcem direkt “özürlü bir çocuk” dedi yani ilk geldiğim ilk şey yaptığımız zaman hasta olduğu zamanlarda “özürlü bir çocuk” diye dışlamıştı, istememişti” (K24, 39K, BOŞANMIŞ).

“Kapıda oynuyor diyelim: "Kaç oğlum kaç, O sana taş atabilir, vurur vurur oğlum ona karışma onunla oynamayın". Yani mesela incindiğim çok yerler oluyor, arkadaşları onu oyuna katmıyor. Sonra kendi akrabalarım, yeğenlerim bile mesela bir yere gitse: "Hayır abla oğlum gelmesin, oğlum hasta ya". Sanki O hasta ve sürekli gün boyu nöbet geçiriyor. Yani böyle kırıcı şeyler söylüyorlar. Yani aslında bana iyilik yaptıklarını zannediyorlar ama beni kırıyorlar. Çocuk da kendilerinden çocuğu da uzaklaştırıyorlar. Yani öyle açıklamalar hep böyle” (K15, 40K, EVLİ).

Yakın çevreleri ve devamlı yaşam sürdürdükleri yerler açısından, ebeveynlerin kendilerine yönelik yaklaşımları değerlendirildiğinde; çocukları ve bu bağlamda kendileri bir dışlanma ve damgalanmanın içinde bulunmaktadır denilebilir. Anne ve babaların çocuklarına yönelik yaklaşımları "hasta", "ondan kaçın" şeklinde betimlemeleri ve ebeveynlerin yakın çevreleri yönünden maruz kalmış oldukları damgalayıcı ve dışlayıcı tutumu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan çocuklarına yönelik nasıl bir dil kullanıldığı yönündeki soruya 19 katılımcı yaklaşımların pozitif yönde olduğunu "sevgiyle", "normal bir insana yaklaşır gibi" biçiminde değerlendirmişlerdir:

"İyi yani hiç öyle dışlayanım yok, şey edenim yok yani. Komşum da öyle. Komşularımdan da bir rahatsızlığım yok. (K15, 40K, EVLİ).

"Yani öyle çok dışlanan şey olan bir çevreye sahip değilim yani ben. Belki benim çevremden kaynaklı. Ailede mesela daha çok sevilen bir çocuk benim kızım mesela. Yani ailede dedesi olsun, babaanne olsun, ben olayım, halaları çok sevilen bir kız" (K35, 40K, EVLİ).

"Hoşgörülüler, nazikler, kibarlar yani. Bu zamana karşı şey görmedim yani" (K37, 31K, EVLİ).

Bu soruların haricinde ebeveynler, çocuklarına yönelik üslubu çoğunlukla "dışlamadan", "sevgi ile" diye belirtirken, yaklaşımları da "dışlamadan", "normal bir çocuğa yaklaşır gibi" diye betimlemelerle ifade etmişlerdir.

3.7.3. Ebeveynlerin Gözünden Engelli Bireylere ve Ailelerine Toplumun Bakışı

Zihinsel engelli çocuğu bulunan ebeveynlere, ayrıca toplumun engelli çocuklarına ve kendilerine yönelik yaklaşımın nasıl olduğu sorulmuştur. Yakın çevrenin yaklaşımlarıyla örtüşecek bir biçimde 19 ebeveyn, çocuklarına yönelik toplumun yaklaşımının "acı, dışlar" şeklinde olduğunu vurgulamışlardır:

"Ya içlerinden acıyorlar insanlar biraz. Bakışlarından belli ediyor insanlar evet. Bakışlarından belli ediyorlar ama gitgide alışıyor toplulukta. Çoğalıyor engelli bireyler çoğalıyor" (K3, 26K, EVLİ).

"Mesela çocuklar orada top oynuyor sen bizimle oyna. En kısa örneği: Sen bize katılma" (K9, 48E, EVLİ).

"Kapıda oynuyor diyelim "Kaç oğlum kaç, O sana taş atabilir, vurur vurur oğlum ona karışma onunla oynamayın". Yani mesela incindiğim çok yerler oluyor, arkadaşları onu oyuna katmıyor. Sonra kendi akrabalarım, yeğenlerim bile mesela bir yere gitse "Hayır abla O gelmesin, hasta ya". Sanki O hasta ve sürekli sanki gün boyu nöbet geçiriyor. Yani böyle kırıcı şeyler söylüyorlar. Yani aslında bana iyilik yaptıklarını zannediyorlar ama beni kırıyorlar. Çocuk da kendilerinden çocuğu da uzaklaştırıyorlar. Yani öyle açıklamalar hep böyle" (K15, 40K, EVLİ).

Yukarıdaki alıntılar zihinsel engelli çocuğu bulunan ailelerin de aile olarak çocuklarının yaşamış olduğu dışlanma ve damgalanmayı beraber yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bu katılımcıların haricinde 5 katılımcı durumun değişebildiğini, bazı insanların olumlu, bazı insanların olumsuz yaklaştığını vurgularken, geriye kalan 16 katılımcı ise çocuklarına yönelik yaklaşımların toplumsal olarak olumlu bir seyirde "güzel" ve "normal" bir biçimde olduğunu vurgulamışlardır.

3.8. Engelli Çocuğa Bakım Emeği Olarak Kadın Emeği, Toplumsal Damgalanma, Dışlanma ve Tecrit

Araştırmanın üzerinde durduğu önemli noktalardan biri de zihinsel engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin engelliliğin inşasında özellikle "zihinsel engelli çocuk sahibi aile" açısından ne düşündüklerinin ortaya çıkarılması olmuştur. Bu amaçla 39 anne, 1 baba ebeveyn engelliliğin, zihinsel engelli çocuk sahibi anne babalar tarafından nasıl inşa edildiğini ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan bulgular bağlamında, özellikle zihinsel engelli çocuğun bakımının daha çok anne ebeveyn tarafından sağlandığı görülmüştür. Bu bulgu, literatürde yer alan ve engelli bakımının cinsiyetleştirilmiş ve kadının bir işi olduğu bulguları ile örtüşmektedir. Örneğin, bu verilerle paralelliği bulunan feminist çalışmalar, genel olarak bakımın "kadının bir yükü" olduğunu analizlerinde ortaya çıkarırken, engelli kadın feministler engelli bakımının da "kadının yükü" olduğu gerçeğinin altını çizmişlerdir (Morris, 1991). Özellikle anne ebeveynler anlatılarında bu durumu, "annelerin üzerine çok fazla yük biniyor", "çoğu erkekler anneyi yalnız bırakıyor", "Bütün yük annenin oluyor", "tek başıma zorlanıyorum" gibi ifadelerle belirtmişlerdir. Bu durum, geleneksel aile yapısının ve rol paylaşımlarının durumunu ortaya koyarken, aynı zamanda toplumsal bir dayatma ve genele yayılan bir ön kabul olarak, engelli çocuk bakımının, engelli çocuk sahibi anne tarafından da üstlenilmiş ve kabul edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

3.8.1. Sosyal Yaşamdan Soyutlanma, Damgalanma ve Anneye Terkedilmiş Bir Alan

Bir önceki kısımdaki bulgulara ek olarak, engelli çocuk sahibi annelerin engelli çocuklarıyla devamlı ilgilenmek zorunda olmaları, annelerin sosyal yaşamdan soyutlanıp, birçok ihtiyaç ve isteklerini yerine getirememelerine neden olmaktadır. Anne ebeveynler zihinsel engelli aile üzerine olan düşüncelerinde bunu ortaya koymaktadır:

"Özveri. Her şeyden hani şey yapıyorsun, bırakıyorsun devamlı onunla ilgileniyorsun. Evet sadece onunla tüm odak O. Asla ve asla hep bir bebek gibi düşünün. Hep bebek. Size muhtaç zihinsel engelli işte. Özel gereksinimli çocuk, hep size muhtaç ve onu bırakıp da başka bir işi yapmanız imkânsız olabiliyor. Hep ona odaklanıyorsunuz. Her konuda hep en önceliğiniz O. Evde de dışarıda da" (K8, 37K, EVLİ).

"Sosyal hayattan uzak ve insanların gözünün önünde hep acınan" (K39, 30K, EVLİ).

"Valla hocam (gülümsüyor). Böyle aileler çok tabii ki de. Mesela ben kendi açımdan kendi yaşadığımı anlatabilirim size. Çok fazla sosyal hayata katılmayan bir insanım. Çocuğum açısından da aynı" (K22, 43K, EVLİ).

Sonuç olarak içinde bulunulan bu durum ortaya koymaktadır ki; engelli çocuğu bulunan anne ebeveynler yeterince kendilerine zaman bulamamakta, basılı yayınları okuyamamakta, eğlenememekte ve kişisel gelişimleri fiziksel sağlıkları açısından geliştirici etkinliklere katılamamaktadırlar. Daha geniş bir yaklaşımla sosyalleşememektedirler (Çitil ve Doğan, 2019: 97). Bu durum annelerin toplumdaki uzaklaşarak, dışlanmasına ve yalnızlaşmasına sebep olmaktadır. Kendilerince bu durum "sosyalleşemeyen ve yalnızlığa mahkûm" şekilde inşa edilmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin engelliliği damgalanma, dışlanma, ayrımcılık, hizmetler ve eşitlik temelinde nasıl inşa ettiklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. 40 ebeveyn ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, sosyal model, sembolik etkileşimci yaklaşım ve eleştirel engellilik çalışmaları içinde feminist ve ırk engellilik eleştirel yaklaşımları yol gösterici olmuştur. Öncelikle, zihinsel engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin engellilik tanımında engelliliğin temsiliyeti, engellilik, cinsiyet ve ırk kesişimi

temasında geniş kavramsal bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu durum, mevcut tartışmaların aksine, engelliliğin çeşitli şekillerde değerlendirilebileceğini veya belirli alanlara sıkıştırılmayacak kadar geniş bir boyutta olduğunu ifade etmektedir. Ebeveynlerin engelliliği tanımlamasında tematik bir farklılık ortaya konulmasına rağmen, genel olarak tıbbi modelin hakimiyeti görülmektedir. Ebeveynlerin çoğunluğu, engelliliği "yetersizlik, tıbbi ve bedensel gerilik" gibi kavramlarla ifade etmişlerdir. Engellilik tıbbi model açısından "eksiklik" veya "gerilik" olarak aktarılırken, betimleme aşamasında "bedensel olarak geri", "zekâ geriliği", "anormal", "noksanlık" olarak görülmektedir (Burcu, 2015: 27). Ağırlıklı olarak hâkim tıbbi model tarafından üretilen dışlayıcı ve damgalayıcı bu dil, çoğu ebeveyn tarafından içselleştirilmekte ve günlük yaşamda yeniden üretilip, dolaşıma sokulmaktadır. Bu durum engelli birey ve ebeveynler için önemli bir problem oluştururken, tıbbi model ağırlıklı olan bir dil, engelli birey ve ebeveynini baskılayıcı, durumu bedene hapsedici, aynı zamanda damgalayıcı bir nitelik taşımaktadır. Damgalayıcı bir özelliği bulunan tıbbi model eksenli bu dil, diğer taraftan feminist bakış açısı ve engellilik ırk eleştirel kuramı bakış açısından ise ırksallaştırıcı ve cinsiyetleştirici bir boyutta bulunmaktadır. Çünkü engelli birey ve ebeveyn için kullanılan bu tarzda bir yaklaşım, aynı biçimde kadının ve siyahi olanın ikincilleştirilmesinde, kadının karşısında erkeği ve "üstün ırk" olan beyazı farklı ve daha önde bir durumda kılmak için de kullanılmaktadır. Sonuç olarak, tıbbi model ağırlıklı kullanılan damgalayıcı bir dil, aynı zamanda cinsiyetleştirici ve ırksallaştırıcı bir boyutla ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan engelliliğin tanımına sosyal açıdan bakan ebeveynler, engelliliğin toplumsal olarak üretildiğini kabul eden yaklaşımlarda bulunurken, bu durumu "dışlanan, sürekli ve ters bakılan, damgalanan, toplumun gözünde deli" şeklinde kelime ve cümlelerle betimlemişlerdir. Bu durum engelliliğin toplumsal olarak üretildiğini savunan sosyal model yönlü bir bakış açısı sunarken, aynı zamanda yine sosyal modelin engellilere yönelik "kültürel engeller" kavramıyla örtüşmektedir. Ayrıca, Goffman'ın (2014) dezavantajlı gruplara ve engellilere yönelik "itibar edilmeyen" yaklaşımıyla da aynı doğrultudadır. Bununla birlikte, sosyal modelin engelli bireyler ve ebeveynleri için hak temelliliği ve sosyal yurttaşlık esasına dayanan yasal düzenlemeleri öne çıkarsa da (Küçükali, 2015:113), ebeveynler arasında sosyal modelin ileri sürdüğü pozitif uygulama ve yasal gelişmeleri sağlayacak aktif bir öznenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü yetersiz sayılabilecek bir ebeveyn grubu, ilişkilerine sosyal model açısından bakarken, hâkim söylem tıbbi model tarafından üretilmekte, kurumlar ve kurumlarda rol oynayan kişiler tarafından dolaşıma sokulmakta ve toplumun geneline yayılmaktadır. Bununla birlikte, engelli çocuk sahibi anne babaların kendi çocuklarını tanımlarken ve yakın çevrelerinin, toplumun, engelli bireylere ve ebeveynlere yönelik yaklaşımları değerlendirildiğinde, ebeveynlerin ve çocuklarının damgalayıcı, dışlayıcı ve acıma duygusu uyandıran tutumlara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin çocuklarını tanımlarken kullandıkları "saldırgan, geri, zihinsel engelli, beyin olarak yok" tarzı yaklaşımlar, yakın çevrenin ve toplumun yaklaşımlarında ortaya çıkan olumsuz ve ikincilleştiren ifadelerle benzerlik göstermektedir. Toplumun ve yakın çevrenin engelli çocuğa yönelik "özürlü, hasta, ondan kaçın" şeklindeki ifadeleri, birbirleriyle benzerlik gösterirken, aynı zamanda engelli çocukla birlikte ailesinin de yaşadığı dışlanma ve damgalanmanın bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Goffman'ın (2014) olumsuz yaklaşımların ve damgalamanın, engelli bireyin yakınlarına ve ailesine de sirayet ettiği değerlendirmesiyle örtüşmektedir. Ancak, yukarıda belirtilen kavramlar ve betimlemeler, damgalamanın yanı sıra eleştirel cinsiyet ve ırk teorileri açısından da ele alındığında önemli bir kesişimsel çizgiyi ortaya çıkarmaktadır. Eleştirel cinsiyet açısından "güçlü" ve "aklı tam" görülen erkeğin karşısında bulunan kadının "zayıf",

"pasif" ve "anlamaz" konumda ifade edilmesi ve yine eleştirel ırk yaklaşımı açısından "üstün", "güçlü", "medeni", "bilgili" beyazın, "zayıf", "aşağı", "bilgisiz" siyahinin karşısında konumlandırılması ve "öteki" olanı dışlaması, aynı şekilde toplumun ve yakın çevrenin engelli çocuk ve ebeveynine yönelik yaklaşımda da benzerlik göstermektedir. Engellilik bedenle bağlantılı olarak üretilmiş kültürel bir durum iken, aynı zamanda ırk veya toplumsal cinsiyet olarak belirtilen kavramlara da benzerlik göstermektedir (Garland-Thomson, 2011, Akt.: Orhan, Özkan, 2020:7).

Diğer taraftan, zihinsel engelli çocuğa bakımın daha çok anne tarafından sağlandığı ve bu durumun anne ebeveynler için önemli sorunlara neden olduğu önemli bir bulgu olarak belirlenmiştir. Bu bulgu, mevcut literatürde de genel anlamda bakımın ve özel olarak engelli bakımının cinsiyetleştirilmiş ve kadının işi olduğu bulguları ile örtüşmektedir. Feminist araştırmalar genel olarak bakımın "kadının yükü" olduğunu analizlerinde ortaya koyarken, engelli kadın feministler engelli bakımının da "kadının yükü" olduğu gerçeğinin altını çizmişlerdir (Morris, 1991). Anneler bunu anlatılarında "annelerin üzerine çok fazla yük biniyor", "çoğu erkekler anneyi yalnız bırakıyor", "baba çalışmak zorunda kalıyor", "tek başıma zorlanıyorum", "bütün yük annenin oluyor" gibi ifadelerle belirtmişlerdir. Bu durum hem toplumsal açıdan hem de çocuğa bakan kadın açısından önemli sorunlara işaret etmektedir. İlk olarak, kadınların ev içi statü ve rolleri düşünüldüğünde, geleneksel ataerkil cinsiyet rolleri temelinde anneliğin ve bakımın kadınlara bırakılmış bir sorumluluk alanı olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Anne daha çok evde bulunup, zihinsel engelli çocuk ve varsa diğer çocuk ve bireylerle ilgilenirken, baba çoğunlukla dışarıda olup, evin geçimini sağlamakla uğraşmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç, zihinsel engelli ailelere yönelik yapılan farklı araştırmalarda da (Alshagivd, 2019; Giulio, 2014; Şahbikan, 2019; Tekindal ve Özlem, 2021) benzerlik göstermektedir. Annenin veya kadın bakıcının engelli çocukla sürekli ilgilenmek ve zaman geçirmek zorunda olması, toplumda genel olarak kabul görmüş ve değiştirilmesinin neredeyse imkânsız hale geldiği geleneksel aile yapısının ve rol paylaşımlarının durumunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu durum toplumsal bir dayatma ve genele yayılan bir ön kabul olarak, neredeyse her engelli çocuk sahibi anne ebeveyn tarafından da kabullenilmektedir. Ataerkil toplum yapısı içinde roller oluşturulurken, erkeğin gücü ve egemenliğine dayalı olarak cinsiyete bağlı bir görev paylaşımı yapılmıştır. Bu açıdan kadınların en öncelikli görevleri ev içerisindeki hasta, yaşlı, engelli ve ev bakımını sağlamaktır (Vural, 2019). Ancak bu duruma karşı toplumsal olarak beklenen bir tutum içinde olmayan, karşı ve eleştirel bir tutum içinde bulunan anne ebeveynler kötü bir imajla toplumsal olarak dışlanmakta veya eşleri tarafından terk edilmektedir. Nitekim; araştırmaya dahil olan anne ebeveynlerin bir kısmı, engelli çocuğun doğumu veya engelinin ortaya çıkmasından sonra eşinden ayrılmış veya eşinin terk etmesi ile ayrı yaşamaya başlamıştır. Diğer yünden, zihinsel engelli çocuğa bakmaktan kaynaklanan iş yükünün neden olduğu stres, yorgunluk ve tükenmişliğin yanında oluşan öfke, anne ebeveyni aşırı yıpratmakta, aile içi gerginliklere neden olabilmektedir. Engelli çocuğun bakımının zor, devamlı ilgi gösterilmek zorunda kalınmasından ötürü, anne ebeveynlerin kendi gelişimlerine zaman bulamayıp, sosyal, kültürel, ekonomik açıdan gelişmelerini sınırlayarak, ihtiyaçlarını sağlayamama durumuyla da karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Diğer taraftan zaman zaman çocukların farklı ve hareketli mizaçlarından ileri gelen davranışları ve ailelerin endişe duyduğu toplumsal damgalanma ve dışlanma düşüncesi, ailelerin toplumsal yaşama daha az katılmasına ve giderek yaşamdan soyutlanmalarına neden olmaktadır. Bu tecridin altında yatan sebep, toplumsal rollerin aile içindeki paylaşımının bu konuda önemli olduğu yadsınamamasının yanında, özellikle anne ve

kadın temelinde oluşan cinsiyetleştirici ve damgalayıcı yaklaşımların da önemli olduğu düşünülebilir. Çünkü toplumsal cinsiyet rollerine bağlı ataerkil bir toplumda yetişen kadınlar, aile içerisindeki tüm görevlerinin yanında engelli bir çocuğun bakım görevini de sorgulamadan yapmak zorunda kalmaktadır. Kadınların sadece cinsiyeti kadın olması sebebiyle aile, toplum ve emek piyasasında dışlanması büyük çöküntüler oluşturmaktadır. Aile içinde kız çocuğu, kadın ve anne rollerini üstlenmek zorunda kalmaktadır. Engelli çocuğu bulunan anne ebeveynler ise tüm bu ayrımların ötesinde duygusal ve sosyal yönden ikinci plana atılmaktadırlar (Vural, 2019:68). Diğer taraftan, engelli çocuk sahibi ebeveynlerin içinde buldukları tüm ağır şartları, sorunları, dışlanma ve damgalanma süreçlerini yalnızca ataerkil bir düzenin sebep olduğu durum olarak değerlendirmek, bu konunun tartışılması açısından eksik kalabilecek tarafların oluşacağını düşündürebilir. Çünkü, özellikle sosyal modelin de vurguladığı hak temelli duruş açısından, engelli çocuğu olan anne ebeveynin emeğinin karşılığı yok durumdadır; içinde bulunduğu toplumsal dışlanma, tecrit ve üzerine bırakılan tüm sorumluluklar ise bu konuda yalnız kaldığını göstermektedir. Kadınların üzerine bırakılan engelli bakımı yönünden çoğunlukla anne ebeveyn yalnız ve tek başınadır. Bu durumda sosyal modelin hedef tuttuğu ve devletin sağlaması gereken hakların gerçekte olması gereken hedefine ulaşamadığı veya sınırlı kaldığı önemli bir sorun olarak görülebilir. Diğer taraftan, zihinsel engelli çocuk sahibi aileler yaşamları içerisinde farklı türde engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda her ne kadar engellilere yönelik toplumsal bir farkındalık oluşturulmaya çalışılsa da fiziksel çevre, eğitim, sağlık birimleri gibi kamu binaları, engelli bireyler ve aileleri için farklı bariyerlerin olduğu mekanlar olarak ön plana çıkmaya devam etmektedir. Örneğin; Cinisli'ye (2012:11) göre, okullardaki dersler ve öğrenme metotları, engeli bulunmayan bireylere göre dizayn edilmekte, bu durum engelli olan kişiler ve aileleri için bir bariyer oluşturmaktadır. Bu durumu net bir şekilde ifade eden bir katılımcının "bu çocukların yeryüzünde yeri yok gibi" ve yine farklı okullara zihinsel engelli çocuğunu kaydettiremeyen bir annenin "kaldırıma oturup ağladım" ifadeleri, engelli birey ve ailelerinin yaşamış olduğu toplumsal ve fiziksel bariyerleri net ve açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Toplumsal olarak bu durum, zihinsel engelli bireylere yönelik tıbbi model yaklaşımının "bireyselleştirmek", "kişiselleştirme", "nesneleştirme" ve "sınıflama" gibi engelliliği sınıflandırıcı tavrının (Burcu, 2015:29) önemli görünümünü oluşturmaktadır. Ancak sosyal model açısından bu ve benzeri yaklaşımlar sağlıklı değil ve karşısında durulmalıdır. Başta eğitim, çalışma, sağlık ve diğer alanlarda olmak üzere, tüm kısımlarda katılımı sınırlayan şartların neler olduğunun tespit edilerek, bu koşulların özellikle engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını sağlayacak önem ve uygulamalar ile giderilmesi önerilmektedir (Aşkın ve Aşkın, 2018:1120).

Sonuç olarak, ebeveynlerin neredeyse tamamının tıbbi temelli hâkim engellilik tanımını içselleştirdiği ve yeniden ürettiği gözlemlenmiştir. Bu durum, ebeveynlerin engelliliği ifade ederken kullandığı dilin damgalayıcı ve dışlayıcı olmasına neden olmuştur. Eleştirel cinsiyet ve ırk engellilik çalışmaları açısından ele alındığında, ebeveynlerin kullandığı dilin, damgalayıcı olmanın yanında eş zamanlı olarak cinsiyetleştirilmiş ve irksallaştırılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Engellilik kimliği cinsiyetleştirilmiş bir alan olarak belirirken aynı zamanda engelli bakım emeği cinsiyetleştirilmiştir. Toplum tarafından çeşitli dışlanma, damgalanma ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade eden ebeveynler, özellikle engelliliğe yönelik cinsiyetleştirilmiş ve irksallaştırılmış damgalayıcı ve dışlayıcı dil kullanımından kaçmamaktadırlar.

Kaynakça

- Alshaiqi, K., Albraheem, R. ve diğ. (2020). "Stigmatization among parents of autism spectrum disorder children in Riyadh, Saudi Arabia". *International Journal of Pediatrics and Adolescent Medicine*, Issue 3(7): 140-146.
- ASHB. (2022). "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni". Erişim Tarihi: Haziran 2022, https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf
- Arıkan, Ç. (2002). "Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım". *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, (2):1.
- Artiles, Alfredo J. (2003). Special Education's Changing Identity: Paradoxes and Dilemmas in Views of Culture and Space. *Harvard Educational Review*, 73: 164-202
- Aslan, H., Karaalp, O. ve Hacer, S. (2021). "Türkiye İşgücü Piyasasında Engelli İstihdamına Yönelik Ayrımcılık: Talep Yönlü Bir Analiz". *Çalışma İlişkileri Dergisi* 1(12): 24-54
- Aşkın, E.Ö. ve Aşkın, U. (2018). Engellilerin İstihdamına Katılımdaki Sorun Alanlarının Sosyal Model Perspektifinden Analizi. *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi 2018*, İstanbul
- Bhugra, D. (2016). "Social Discrimination and Social Justice". *International Review of Psychiatry* 28(4): 336-341 DOI: 10.1080/09540261.2016.1210359
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Burcu, E. (2017). "Türkiye'de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak". *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24): 107-125.
- British Council of Disabled People (1981). The Social Model of Disability. Derby. <http://www.bcodp.org.uk/about/research.shtml>. Erişim tarihi: Şubat, 2012.
- Çitil, M. ve Doğan, İ. (2019). "Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yapısı ve Toplumsal İlişkilerinin Belirlenmesi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19 (43), 61-108.
- Cinislı, N. (2012). *Ulusal Basında Özürlülük İmajının Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Coleman, L.M. (2013). "Stigma: An Enigma Demystified, in. *The Disability Studies Readers*, L.J (ed.), London: Routledge, 147-161.
- Collins, K.M. (2003). *Ability Profiling and School Failure: One Child's Struggle to Be Seen as Competent*. New York: Routledge
- Gender & Development Network. (2020). The Intersection of Gender and Disability. (<https://static1.squarespace.com/static/536c4ee8e4b0b60bc6ca7c74/t/5f3bc55aab40561612fd4092/1597752667157/Gender+and+Disability+Briefing+2020.pdf> , 15 Ocak 2024'te erişildi).
- Giulio, P.D.; Philipov, D. ve Jaschinski, I. (2014). "Families with disabled children in different European countries". *Families and Societies Working Paper Series*, 23 :1-44.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. Çev. L. Ünsaldı, Ş. Geniş ve S.N. Ağırnaslı. Heretik Yayıncılık.
- Gültekin, T. ve Sezer, S. (2017). "Engelli Ailelerin Yaşadıkları Sosyal ve Ekonomik Sorunlar." *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2): 81-89.
- Gürler, S. (2016). *İnsan Hakları Bağlamında Engelli Kadınların Uluslararası Hukukta Korunması ve Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Erdoğan, M. ve Vatandaş, C. (2020). "Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık." *Journal of Human and Social Sciences* 3(1), 474-485.
- Ertürk, K.L., Şimşek, A.A., Songür, D.G. ve Şengül, G. (2014). "Türkiye'de Engelli Farkındalığı ve Engelli Bireylerin Adalete Web Erişilebilirlikleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Bilgi Dünyası*, 15(2), 375-395. <https://doi.org/10.15612/BD.2014.451>.
- Human Rights and Equity Office (2023). Understanding Racialization: Creating A Racially Equitable University. University of Guelph. (<https://www.uoguelph.ca/diversity-human-rights/sites/uoguelph.ca.dhr/files/public/UnderstandingRacialization.pdf>, 15 Ocak 2024 Tarihinde erişildi).
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kendall, D. (2013). *Social Problems*. Pearson: America.

- Küçükali, A. (2014). Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 1: 59-86.
- Küçükali, A. (2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 35: 100-115.
- Mamatoğlu, N. ve Tasa, H. (2018). "Engelliye Yönelik Ayrımcılık ve İş Yerinde Engelli". *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics* 3(1): 1-10
- Morgan, J. (2023). "On the Relationship Between Race and Disability". *Harvard Civil Rights- Civil Liberties Law Review*. 58. <https://ssrn.com/abstract=4519059>
- Morris, J. (1991). *Pride Against Prejudice*. London: Women's Press.
- Nazlı, A. (2012). "Öteki Beden": Bir Ötekilik Biçimi Olarak Engelli Beden ve Engellilik". *Sosyoloji Dergisi* 27: 17-32
- Nwankwo, Ignatius. (2018). Integration of Medical and Social Models of Disability: The Pan aecia for Wholesome Care of Persons with Disability in the Nigerian Society. *European Journal of Research in Social Sciences* 3 (6) :30-34.10.13140/RG.2.2.17157.50406.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Çev. I. Ertuna Howison. Ankara: De ki Yayınları
- Scior, K. (2016). "Toward Understanding Intellectual Disability Stigma: Introduction". *Intellectual Disability and Stigma: Stepping Out from the Margins*. Ed. Katrina Scio and Shirli Werner. London: Palgrave Macmillan imprint. 4-13
- Shakespeare, T. ve Watson, N. (2002). "The Social Model of Disability: An Outdated Ideology?" *Research in Social Science and Disability* 2: 9-28.
- Şahbikan, İ. (2019). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan ve Olmayan Annelerin Sorun Çözme Becerilerinin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okur, N. ve Erdugan, F.E. (2010). "Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme". *II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Denizli, <http://www.sosyalhaklar.net/2010/2010index.htm>
- Orhan, S. ve Özkan, E. (2020). "Engelli Kadın Olmak". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-19. DOI: 10.32709/akusosbil.524633
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi". *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 33-54
- ÖZİDA. (2006). "Zihinsel Özürlüler Aile Eğitim Rehberi". Afşaroğlu Matbaası.
- Tekindal, M. ve Özlem, Ş.Ö. (2021). Engelli Çocuğa Sahip Kadınların COVID19 Sürecindeki Deneyimleri: Nitel Bir Araştırma. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(3), 115-124.
- Tong, RosemariePutnam. (2006). *Feminist Düşünce*. Çev. Z. Cihrioğlu. Gündoğan Yayınları
- Vural, H. (2019). *Engelli Çocuğa Sahip Kadınlar Üzerinden Kadınlara Yönelik Ayrımcılığa Toplumsal Bir Bakış: Marx ve Foucault Bağlamında Niteliksel Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Extended Abstract

Introduction

Countries with social state characteristics aim to ensure that individuals and groups who are disadvantaged in their society have equal rights and freedoms, as well as to other individuals, and to increase their social inclusion in life. Disabled individuals and their families are also included in these disadvantaged groups (Gültekin and Sezer, 2017: 81). According to the 2022 values of the Disabled and Elderly Statistical Bulletin of the Ministry of Family and Social Services of the Republic of Turkey, the proportion of the population with at least one disability (3 and over) is 6.9% (4,876,000 people). This rate is 5.9% for men and 7.9% for women (ASHB, 2022: 4). In the historical period, the first approach to disability was a medical approach. The medical approach assumes that individuals can be expressed as "disabled" and "non-disabled" (Ertürk, Şimşek et al., 2014:376). From a medical perspective, the concept of disability includes individuals who have long-term mental, intellectual, physical or perceptual impairments that prevent them from fully and effectively participating in society on equal terms with other people (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006:4). These people can be described as "disabled persons" as individuals whose some movements, functions or senses are limited due to injury, mental or physical problem.

This situation may initially occur with birth, or it may occur later as a result of problems, diseases or accidents (Küçükali, 2014:67). Socially, intellectual disability represents an important category in the context of disadvantaged groups. In this context, "mental disability" is a restriction or limitation that affects the person's ability to cope with problems in the society he lives in (Aile Eğitim Rehberi, 2006: 9). In this context, the restrictions or limitations in question may create problems, obstacles and limitations in the context of personal, familial and social relations for mentally disabled individuals (child) and their parents. Within the relationships and disadvantaged situation in question, the perspective of parents of mentally disabled children on this process and how they construct the disability situation is important.

Methods

In the study, qualitative research method was preferred to reveal how parents construct disability within the social context on the basis of exclusion, stigma, discrimination, rights and equality, as well as how society perceives disabled people within these concepts from the perspective of these parents. In addition, in order to obtain deeper and more comprehensive data, the semi-structured interview method within this method was preferred. Before the in-depth interviews, a form was applied to obtain the socio-demographic information of the mothers and fathers, and then the interviews began. Purposeful sampling was preferred in this research, and within the scope of this sample, the research was conducted with 39 mothers and one father, whose children were receiving education in 3 different rehabilitation centers in Kemalpaşa district of Izmir.

Conclusion

It has been observed that almost all parents have internalized and reproduced the medically based dominant definition of disability, thus causing the language they use to express disability to be stigmatizing and exclusionary. When considered from the perspective of critical gender and race disability studies, the language used by parents has been revealed to be simultaneously gendered and racialized, in addition to being stigmatizing. While disability identity appears as a gendered field, disability care labor is also gendered. Parents, who state that they are exposed to various exclusions, stigmatization and discrimination by society, cannot escape the use of gendered and racialized stigmatizing and exclusionary language, especially regarding disability.

EK: 1

Etik Rapor

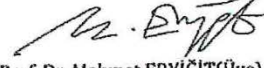
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

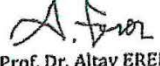
Erol AKSAKAL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sosyoloji ABD

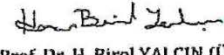
Sayın Erol AKSAKAL,

“Zihinsel Engelliğe Yönelik Toplumsal Tutumların, Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi” adlı İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna yapmış olduğunuz başvurunuz (Protokol NO. 2021/272) kurulumuzun 30.06.2021 tarihli ve 2021/07 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Bilgilerinize sunarız.

Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet ERYİĞİT (Üye)

Prof. Dr. Altay EREN (Üye)

Prof. Dr. H. Birol YALÇIN (Üye)

Doç. Dr. Seval ALKOY (Üye)

Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU (Üye)

Av. Zuhal Demirci (Üye)

British Consul James Brant and His Reports on the Problems in Erzurum and Muş

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Fatih Gencer
Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Bitlis-Türkiye.
e-posta: fgencer@beu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 19. 10. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 31. 05. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Abstract

The activities and the influences of the consulates in the Ottoman lands have recently attracted attention in Turkey. Specially, researchers have taken an interest in the reports of the British consuls, who examined the regions in great details. The intensification of colonial conflict between the European states since the early 19th century led to the expansion of consulates, as the states utilized the information from consulates to seek raw materials and new markets. Concurrently, alongside their imperialist concerns, the British adopted a policy of guarding the strategically significant territories of the Ottoman Empire for their interests. For this purpose, they opened consulates in different parts of the empire, and appointed James Brant Erzurum consulate in 1836. His detailed reports provided information about administrative issues, the implementation of Tanzimat reforms, and European interference in the internal affairs of the Ottomans. In this study, based on Consul Brant's reports, the influence of the British on the administration of the Erzurum Province, particularly the Muş Sanjak, will be discussed. Furthermore, the effects of Brant on the appointment and dismissal of officials will be examined. Additionally, the approach of the British regarding misgovernance and corruption in the provinces, specifically in Muş, will be discussed.

Keywords: Ottoman-British Relations, British Consuls, James Brant, Ottoman Provincial Administration, Muş

İngiliz Konsolos James Brant'ın Erzurum ve Muş'taki Sorunlara Dair Raporları

Öz

Osmanlıların yönetiminde bulunan bölgelerde görev yapmış olan konsolosların faaliyetlerine ve raporlarına yönelik ilgi Türkiye'de her geçen gün artarak devam etmektedir. Özellikle görev yaptıkları bölgeleri detaylı bir şekilde inceleyen İngiliz konsoloslarının raporları ve faaliyetleri araştırmacıların ilgisini çekmektedir. 19. Yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı devletler arasında sömürge yarışının kızışması konsoloslukların yaygınlaşmasının en önemli sebeplerinden biriydi. Böylece söz konusu devletler konsolosluklardan elde etmiş oldukları önemli bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda hammadde ve yeni pazar bulmak için kullanmışlardı. Bu dönemde İngilizler emperyalist kaygılarının yanında, çıkarları için son derece stratejik topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasını benimsemişlerdi. Bu amaçla da imparatorluğun değişik bölgelerine konsolosluklar açmışlardı. Bu politika gereği olarak Erzurum konsolosluğuna da 1836 yılında James Brant'ı atamışlardı. James Brant'ın hazırlamış olduğu oldukça kapsamlı raporlarda Osmanlı taşrasındaki idari sorunlar, Tanzimat reformlarının taşrada uygulanması, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması gibi konulara dair önemli ve ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışmada Konsolos James Brant'ın raporları temel alınarak, Erzurum Eyaleti ve özellikle bu eyalete bağlı olan Muş Sancağı'nın yönetimine İngilizlerin etkisinin olup olmadığı tartışılacaktır. Bunun yanında söz konusu dönemde Muş Sancağı'na atanan yöneticilerin göreve başlama ve görevden alınmalarında Brant'ın etkileri üzerinde durulacaktır. Ayrıca yine Muş sancağı özelinde Osmanlı taşrasındaki kötü yönetim, yolsuzluk gibi hususlara İngilizlerin nasıl yaklaştığına da değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-İngiliz ilişkileri, İngiliz Konsolosları, James Brant, Osmanlı Taşra Yönetimi, Muş.

Atıf- Citation (APA)

Gencer, F. (2024). British Consul James Brant and his reports on the problems in Erzurum and Muş. *İctimaiyat*, 8(1), ss. 281-291.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1378593>

1. Introduction

The Ottoman Empire became more significant in British politics at the beginning of the 19th century as a result of political, military, and economic developments. When Kavalalı Mehmet Ali Paşa, the governor of Egypt, revolted in 1831 and marched his army as far as Kutahya, Sultan Mahmud II had to ask for Russians' help and signed the Hunkâr Iskelesi Treaty with them (Cameron, 1895: 162). Although Britain remained indifferent to the rebellion of the governor of Egypt in the first place, she reacted severely to the treaty that she saw as a threat to her interests (Sinouè, 1999: 323; Armaoğlu, 1997: 205). According to the British authorities, this treaty was so dangerous that the Russians would eliminate the Ottoman Empire and deal a death blow to the interests of the British (Bolsover, 1934: 99). Besides, the treaty would damage her image in the Near East, as it could be seen as a weakness of the British. For this reason, Palmerston described the indifference to Sultan Mahmud's request for help as a terrible mistake of the British government. In his view, at no point in the history of Great Britain had a mistake been made, such as Lord Gray's cabinet. Thus, protection of the Ottoman Empire became the official policy of Britain (Gencer, 2015: 634). Palmerston decided to use the consulates as an efficient way to implement the protection policy (Rodkey, 1929: 575). During the 1830s, the network of British consulates in the Ottoman territories expanded in line with the developing British-Ottoman relations (Dönmez, 2019: 365). The consulates were assigned to inspect Ottoman military and civil administrators in the countryside and were responsible for reporting any changes to the embassy. In accordance with this policy, James Brant, who was appointed to the Erzurum Consulate, conducted studies on the economic potential of the region and made recommendations to the governors regarding the development of economic resources. He also prioritized addressing public concerns and did so in a clear, practical manner, communicating these concerns to the Sublime Porte. Consequently, he ensured that the demands and circumstances of the region's inhabitants were better represented in Istanbul. The information he provided in his report is important in terms of the history of the region. Furthermore, since his tenure coincided with a period of Tanzimat Edict, the detailed reports he prepared, provide invaluable data for researchers studying the implementation and impact of these reforms in the provinces. The Ottoman documents generally confirm Brant's reports. However, details of Brant's reports cannot be found in Ottoman records. In particular, the Ottoman documents are inadequate with regard to the actions of the provincial authorities and the situation of the people. Brant's comments provide an opportunity to learn more about these issues because his reports are also more detailed and organised compared to those of contemporary British consuls like Alexandria, Beirut and Damascus.

2. British Consul James Brant and His Service in the Ottoman Empire

Brant's personal experiences gave him a solid foundation for successful career. Despite being born in London, he had the opportunity to know the Near East during his early years. His father was a silk merchant and his mother was from a Levantine family resident in İzmir. Additionally, in 1805, he began to work in his uncle's factory in Smyrna. Thanks to this background, he was proficient in Turkish when he was appointed as Trabzon vice consul on 2 March 1830 (Dönmez, 2019: 367-366). His fluency in Turkish enabled him to communicate effectively with both Turkish authorities and the local populace. (FO, 78/401, Brant to Bidwell, 25 January 1840). He closely followed all developments in the Eastern Anatolia and Russian actions concerning this region. He observed the social, economic and military reforms of the Ottomans that were

introduced at that time. He also provided his government with a number of recommendations for raising regional demand for British products.

James Brant realized that Erzurum was a strategically and commercially important city, while he was working in Trabzon. So, he advised to his government to establish a consulate in Erzurum, a region situated on an important trade route and adjacent to the Iranian-Russian border. In order to persuade his government, he underlined the value of the economic advantages of Erzurum and the growing threat of Russians to the eastern part of the empire. Palmerston eventually agreed to a strategy of enlarging Britain's diplomatic presence in Ottoman territory, which included establishing a consulate in Erzurum. In this regard, Brant's long uttered demand to establish a consulate in Erzurum was approved by the British King, and Brant was appointed to this post on 29 April 1836. His sphere of influence included Sivas, Trabzon, and Erzurum. Brant was responsible for obtaining pertinent information on trade, navigation, agriculture, and other topics since the British government had determined to increase trade and political contacts with the eastern part of the Ottoman Empire, particularly along the Russian and Persian borders (FO, 78/289, Palmerston to Brant, 15 September 1836). Palmerston wrote to the governors to inform them of Brant's appointment and requested that they offer him any necessary protection and assistance (FO, 78/289, Palmerston to Brant, 19 November 1836).

2.1. Brant's Activities in Eastern Anatolia: Erzurum

As soon as Brant reached Erzurum, he tried to get to know the city and its people. Shortly after his appointment, he organised a tour of main towns in the eastern part of the Ottoman Empire. He listed the reasons why his trip was helpful for obtaining political information. These included determining the new eastern border of Turkey along the Russo-Georgian provinces, learning about the communications opportunities presented by Asia Minor. Additionally, it involved acquiring understanding about the prevailing conditions of governance, agriculture, and civilization in these areas, familiarity with local productions, and devising strategies to promote the adoption of British products and manufactured goods. (FO, 78/289, Report of a Journey through A Part of Armenia and Asia Minor, 11 May 1836).

After finishing his tour, Brant went to Istanbul and received his exequatur, which limited his jurisdiction to Trabzon and Erzurum (FO, 78/314, Brant to Palmerston, 30 April 1837). He made an extensive tour to the Eastern Anatolia in June 1838 and travelled more leisurely to seek every occasion of visiting pashas and governors, and to communicate with every person in authority. (FO, 78/338, Brant to Palmerston, 31 December 1838).

The governors of Erzurum could not act freely as they did before, when Brant appointed to Erzurum Consulate. They were worried about the reports written to the British Embassy about them, as they feared Brant's political impact that could cause them to lose their post. For instance, being aware of the consul's power, Osman Pasha instructed some of his men to find out what had been said about him in the reports, and to lead Brant to say an occasional word in his favour to the British Ambassador. Brant, however, complained in a letter to the embassy that the pasha's greed prohibited him from carrying out the Sultan's good intentions for his subject (FO, 78/367, Report on the trade of Erzerum for the Year 1838, and a Sketch of the State of the Pashalik, 12 March 1839 (Report for 1838)). After the complaints about Osman Pasha, the Porte decided that he was insufficient to rule Erzurum. So, Osman Pasha was

immediately dismissed, even, he would not be employed in any other posts (BOA, İ.HR, 1/13, 27.B.1255; FO, 78/401, Brant, Report on the trade of Erzeroom for 1839 and on the state of the Pashalik, 10 February 1840). In reality, the pashas' worries demonstrated that the consuls took on a kind of supervisory function of controlling the governors.

Brant believed that Kamili Pasha was an honest man and quite sensitive about ensuring the security and maintaining the peace of the province. If adequately supported by the central government, he could easily prove himself an excellent and effective governor. Therefore, he asked the ambassador to support the Pasha's reappointment (FO, 78/491, Brant to Canning, 15 February 1842). Thanks to Brant's efforts, the Pasha was reassigned for a year (FO, 195/175, Brant to Canning, 11 March 1842). According to Brant, Bekir Sami Pasha, the successor of Kamili Pasha, was a more imbecile or more despicable governor whom he had never come across (FO, 78/703, Report on the Trade of Erzeroom, and on the State of the Pashalik, for 1846, 31 January 1846 (Report for 1846). His mismanagement encouraged the opponents of the Tanzimat and sparked uprisings in the province. It is highly probable that he was dismissed with the reports of Brant a few months after his appointment (FO, 78/654, Report on the Trade of Erzeroom for the Year 1845, and on the State of the Pashalik (Report for 1845). Esat Pasha, who superseded Bekir Sami Pasha, was very old for the governance of Erzurum, so Brant advised Bahri Pasha to take this post. According to him, Bahri Pasha demonstrated his effectiveness during his administration of Kars. He secured the respect and obedience of all parties of the province. Therefore, he considered that Bahri Pasha's administration would be a fortunate circumstance for the people and the well-being of the country. So, Bahri Pasha was appointed as the governor of Erzurum at the end of 1846 (FO, 195/227, Brant to Canning, 2 January 1846; BOA, İMSM, 49/1235-8). While there may be additional instances demonstrating Brant's impact on appointments and dismissals, we believe that the examples outlined above suffice to grasp the extent of Brant's influence.

One of the key issues highlighted by Brant is the link of corruption and bribery from the highest officials, even ministers, to those in the most remote parts of the provinces. He, devotes a significant part of his reports to corruption, believed that the ministers did not want to carry out the intentions of the Sultan, and the complete ruin of the Empire was certainly not far distant (FO, 78/614, Brant to Canning, 11 July 1845). During this time, Erzurum was often mismanaged, and the poor people, the majority of the population, had difficulties in maintaining their living conditions. They also struggled to pay the taxes. The governors ignored their circumstances when collecting taxes, despite the fact that they were weakened by war, famine, and disease (BOA, İ.MVL, 10/154, 8.Ş.1256; FO, 195/175, Notes on a Journey from Batoom, Adjareh, Shavshet, Ardahan, Ghioleh, Benek and Olti to Erzeroom, 31 August 1841). Because of the extensive network of bribery and corruption among politicians, many governors, who were often associated with corrupt individuals, ignored their misconduct (FO, 78/752, Brant to Palmerston, 12 June 1848). The people not only suffered from the mismanagement but also from the attacks of the bandits. Their goods, even within sight of the governors, were continually carried off by bandits, and all along the road to the frontier, caravans were constantly plundered in open daylight by parties of robbers (FO, 78/613, Brant to Canning, 9 September 1845). The inhabitants, especially villagers, oppressed under these challenging conditions, left their homeland whenever they had an opportunity (FO, 78/338, Brant to Palmerston, 24 April 1838).

In all his communications with the Pashas, Brant advised them on improving the administration and the welfare of the province. For instance, he spoke of the immense advantage a road to Trabzon would confer on the country, and how much it would increase the wealth of the people, placing them in a position to contribute more largely to the revenues of the state (FO, 78/491, Report on the Trade of Erzeroom for 1841, and on the State of the Pashalik, 20 January 1842). The reason for the consul's recommendations to improve the conditions in the Ottoman Empire was, of course, not only given for the development of the country but also making the people valuable consumers of the British industry (FO, 78/533, Brant to Bidwell, 5 February 1843).

Brant repeatedly emphasized, with some exaggeration, that the presence of consuls was beneficial to the Ottoman Empire. According to him, the consuls played a controlling role over governors, aided the cause of good government and civilisation, and helped to spread of humanitarian ideas among those in authority (Report for 1838). Therefore, he thought that the consuls were the pioneers of civilization in the country that was impoverished by a succession of extortionate governors and was becoming less productive every year. With the Tanzimat Edict, the abolition of monopolies, the exportation of every kind of produce, the repression of the abuses of the local administrators, and the protection extended to the productive classes, led to the hope that the country's prosperity would revive. Brant saw the consuls as a guarantee of sustaining this hope and the execution of the reforms promised by the Tanzimat Edict (FO, 195/175, Report on the Trade of Erzeroom for 1840, and on the state of the Pashalik, 21 January 1841). According to him, both from a commercial and political point of view, the territorial integrity and independence of Turkey were among the issues in which Great Britain was most interested. These could only be achieved through civilization and the development of the resources. Therefore, efficient consular officers should be stationed in every remote province throughout the empire (FO, 78/906, Brant to Rose, 20 August 1852). Brant's evaluations mentioned above are subject to interpretation, and their accuracy can be debated. However, it is clear that consuls exerted a supervisory influence over provincial officials. Furthermore, it is undeniable that consuls played a significant role in introducing European lifestyle, clothing, thoughts, and customs to the Ottoman provinces through their own lifestyle and practices.

2.2. Brant's Observations and Reports on the Sanjak of Muş

In this period, Muş was one of the significant and worst-managed cities under the responsibility of the Governor of Erzurum. As this city fell within Brant's jurisdiction, he closely monitored of any developments regarding it. The district was under the rule of Kurdish Beys (chiefs) named Alaaddin Pashazade (i.e. the sons of Alaaddin), the notable families of Bitlis. Since the laws gave the opportunity to all male members of the ruling family to become rulers, there was a struggle among Emin Pasha and his brother Şerif Bey with their cousin Hüseyin Pasha to dominate the government that could be a big threat to stability in the district. At this time, the governor of Muş was Hüseyin Pasha, but the whole power was exercised by his chamberlain named Ibrahim Efendi. Brant drew attention to the situation of Muş on 9 December 1844 with a report titled Memorandum Regarding the State of Moosh (FO, 78/572, Memorandum Regarding the State of Moosh, 9 December 1844 (Memorandum). According to this report, Ibrahim Efendi had great influence and accumulated riches for himself with unlawful means when Emin Pasha, the former governor of Muş, was in charge. After Emin Pasha's death, Kamili Pasha confined him because of his misconduct, but he could obtain his release with the money

he distributed (Memorandum). In the time of Sami Pasha, the successor of Kamili Pasha, he was condemned to pay a claim of 75.000 kurush. Nevertheless, he gave the pasha a 20.000 kurush bribe in exchange for screening him (FO, 195/227, Brant to Canning, 12 December 1845).

Ibrahim Efendi set up a corrupt rule with Christian and Muslim notables who enriched themselves at the expense of the poor and helpless people subjected to unjust practices, heavy taxes and oppression. Moreover, the kadi acted in concert with him. His other allies were Vartabet, the Armenian Bishop, the head of the convent of Changeri, and Osep, the millet başı (head of the nation). Thus, they exploited both the Muslims, and the Armenians.

The common means used in the struggle among the members of the ruling family to obtain governance was the so-called documents about the governors, which were ostensibly prepared by the inhabitants. There were many forged documents created to either discredit or glorify the chiefs in the eyes of the Sublime Porte. If Ibrahim Efendi and his allies wished to prepare a petition in favour of, or against, any governor, they penned it themselves; the Muslims were made to sign it by the kadi, and the Armenians, by the Bishop. Nevertheless, neither knew what they were affixing their seals. Thus, petitions of the most contrary nature were continually coming from Muş to the governor of Erzurum. They were, both in favour, and against Şerif Bey, as also in favour of Huseyin Pasha, as well as against him. Actually, these papers meant nothing more than the temporary purposes of these persons (Memorandum).

The people were reduced to the lowest state of misery by the enormous and increasing demands of them. The regular taxes were considerably higher than in 1843 when villagers paid 500 kurush. In 1844, they were taxed at 1.100 to 1.200 kurush. The same amount was demanded for poll-tax from the reduced population. Although the population decreased by a third, the poll-tax amount in the previous period was collected. Because of this, some had to pay 300 kurush, even though the greatest fee per person was often 60 kurush. The irregular taxes were without a number and limit. Ostensibly, Ibrahim Efendi levied monthly on every village for the supply of the pasha's establishment so; the villagers had to give a certain amount of barley, butter, straw, hay and sheep. The chiefs of the nomad tribes, the friends or supporters of Ibrahim Efendi, levied on the villagers, at their own discretion, barley, straw, hay, butter, cheese, and sheep. It was impossible for the peasant to compensate for their losses, if they resisted, they would be almost certainly exposed to the revenge of the chiefs (Memorandum).

Before 1841 in Muş, it was a custom to provide quarters in the villages for the tent-dwelling nomads and food for their cattle that was called 'kışlak', or winter quarters. The peasants, especially the Armenians, were forced to supply them with lodging and cattle with stabling hay and straw. As the great part of the summer, the villagers had to toil to collect the fodder required in the winter for the tribes' cattle, they could not increase their own stock (FO, 78/366, Brant, Report of a Tour through a part of Koordistan 1 June 1839). According to Brant, it was estimated that about 5,000 families of Muş and Van abandoned their homes because of the extremely harsh living conditions. This caused the agricultural population to decrease, and when deaths from famine and plague were added to this, the country was about to turn into a desert (FO, 195/175, Brant to Bankhead, 10 January 1842). The government abolished the winter quartering of the Kurdish tribes in Muş when Kamili Pasha was appointed to the governance of Erzurum at the beginning of 1841. However, when Ibrahim Efendi came to power in Muş, he continued the winter-quartering practice despite the government's

prohibition. When the tribes' chiefs came to Muş, for their own business, Ibrahim Efendi sent them, their servants and horses to lodge at the houses of Armenians. Even though the host had to bear a heavy expense, he was terrified of being punished if he opposed this unfair practice.

Every three to four months, the head of the villages of the villages were changed on some frivolous pretext. Each new head of the villages was required to give a gift to Ibrahim Efendi as a gesture of respect and tradition. Since they were burdening the cost of the gifts to the villagers, the taxes paid by the peasants were constantly getting heavier (Memorandum). Ibrahim Efendi, was also collected the state taxes as a tax farmer with aid of Osep from the villages. He arbitrarily increased the tax rate, and unjustly collected millions of kurush from the people. The houses of the people, who could not afford to pay the taxes, were put up for sale, and they were threatened to keep their voices down. As a result, many were hesitant to complain because they were afraid of getting into trouble with authorities and being punished (BOA, A.MKT, 30/13, 6.Za.1261/6 Kasım 1845).

Ibrahim Efendi obliged the bakers of Muş to buy wheat from him at exorbitant prices, in return he allowed them to cover their losses by increasing the price of bread to nearly double. Thus, people had to enrich this insatiable and avaricious head of the villages by paying a higher price for staple food than it should have been. Ibrahim Efendi was hiding his crimes by preparing fake documents that indicated the inhabitants were satisfied with him (BOA, A.MKT, 28/84). Brant reported that he knew very little about the oppression of Ibrahim Efendi and added that there were innumerable others, which would forever remain undiscovered (Memorandum).

Brant calls our attention to the results of the terrible conduct of the authorities in his yearly report. In his opinion, it was not a surprise that the villagers had been reduced to poverty. Because the authorities whose only concern was their own financial well-being, did not care about the improvement of the country or the miserable situation of the people. It was possible that within a few years, emigration could lead to a significant reduction in revenue and the country could become uncultivated and nearly uninhabited. Brant thought that the introduction of the Tanzimat was a step well calculated that could be taken to stop the country's impending destruction. Provided that a more equitable manner of assessing the taxes had been established, as was proposed, it would be anticipated that eventually the country may be returned to some degree of prosperity. According to him, these measures were not alone sufficient to repair the waste of ages. Because, authorities, like Ibrahim Efendi, were still continuing to destroy hopes for the future (FO, 78/613, Memorandum on the Means of Advancing the Prosperity of the Inhabitants of the Pashalik of Erzerum and of Augmenting the Revenue, 9 June 1845).

When Brant's report reached the British Embassy, Kamili Pasha had to send a man ostensibly to inquire about the situation in Muş. After returning, the pasha informed Brant that he was satisfied with what his emissary reported, and the complaints were inaccurate. Brant believed that the pasha knew the real state of things perfectly and that the man was sent to Ibrahim Efendi to discover how the consul got information regarding the province. At the same time, the pasha also questioned Osep about Brant's report, and demanded to know where Brant acquired his information. Brant was convinced that Pasha tried to prevent the people from communicating such to him in future (FO, 78/613, Brant to the Earl of Aberdeen, 16 January 1845).

In the summer of 1845, a group of people came from Bitlis to complain against the extortion of İbrahim Efendi. The chief of them, the head of the Armenian community at Bitlis, claimed a sum of about 70.000 kurush from İbrahim Efendi. Thereupon, İbrahim Efendi was put in prison, and was released on an engagement to pay in fifteen days. His release was said to have been ordered in consequence of a present of 30.000 kurush made to the pasha. The time expired, and every sort of pretext was used to put off the payment. The people, wearied out, requested permission to proceed to Istanbul since they thought that the affair could not be settled in Erzurum (FO, 195/227, Brant to Canning, 11 June 1845). Meanwhile, the head of the group was run over by a horseman in the street, and killed on the spot. It was at first stated that the horseman was a follower of İbrahim Efendi, but it had since been said that he was not known to be connected with İbrahim Efendi, that he could not control his horse, and that consequently the man's death was accidental (FO 195/227, Brant to Canning, 1 July 1845). Brant had started an inquiry to listen to those who witnessed the whole affair, and then he reported that the death of the head of the deputation was premeditated. According to him, the murderer was connected with İbrahim Efendi. Following this affair, İbrahim Efendi was allowed to go to Bitlis, under the pretence of settling his accounts. However, Brant emphasised that he had paid handsomely for his liberty, and by that means, had stifled all complaints against him (FO, 195/227, Brant to Canning, 9 July 1845).

Meanwhile, there was a great uprising against the application of the Tanzimat in Van. The authorities were worried that the revolt would spread to Muş as well. At the same time, Kamil Pasha, one of the members of the Supreme Council of Judicial Ordinance (Meclis-i Vâlâ), sent to Erzurum to explain the benefits of the Tanzimat to the people. When the pasha visited Muş, he witnessed closely the persecution regime established in Muş and understood that everything that was said about İbrahim Efendi was true. The people of Muş even told him that İbrahim Efendi tortured the wives of those who resisted him by hanging them by their feet (BOA, A.MKT, 30/13, 6.Za.1261).

After Brant's report, Kamili Pasha, the governor of Erzurum, was dismissed, and a new governor was sent to Muş. However, the inhabitants of Muş sent a petition to Erzurum and requested to appoint Şerif Bey to the governance of Muş. (FO, 78/613, Brant to the Earl of Aberdeen, 1 April 1845). Thus, Şerif Bey was appointed after the public's demand, and it caused a great satisfaction of the inhabitants. As soon as he reached the province, Şerif Bey put Osep in prison on charges of peculation claimed against him by the Armenian community. When the repression, suffered by the inhabitants, eased up the Armenians of Muş addressed a petition complaining of Osep and Vartabet to the Armenian Patriarch, and Catholics did the same to the Catholic Patriarch. Accordingly, what Brant stated in his memorandum respecting Muş, was validated (FO, 78/613, Brant to The Earl of Aberdeen, 10 October 1845). Osep sent a message to Brant to request that he intercede with the pasha, to get him ordered to Erzurum. Brant did not attend to this request, because he did not believe the man deserved any interposition in his favour. He had a strong confirmation regarding the corruption of Osep and the Vartabet by seeing a memorial addressed to the Armenian and Catholic patriarchs, complaining of these two individuals, most numerous signed by the Armenians and Catholics of Muş (FO, 195/227, Brant to Canning, 8 October 1845).

When Şerif Bey came to Erzurum to receive his confirmation from Esat Pasha, he engaged to introduce the Tanzimat and faithfully acted up to its provisions and then was sent back to Muş

(Report for 1845). Esat Pasha ordered Ibrahim Efendi to pay his debt of 75.000 kurush in the time of Sami Pasha. He also threatened to throw him in jail. Finding the pasha serious, he had to give an obligation to pay within a specified time which was granted him (FO, 195/227, Brant to Canning, 12 December 1845). In 1846, the people were satisfied with the administration of Şerif Bey and they had no grievance against him. The Governor of Erzurum was also pleased with him, as he regularly paid the state revenues (Report for 1845). However, the complaints about Ibrahim Efendi continued in 1846, probably because the grievances of the people were not eliminated. This time, the Muslims and Armenians of Muş and Bitlis tried to make their voices heard in Istanbul through the Armenian Patriarchate and the Catholic Patriarchate. Catholic Patriarch Andon stated that people sent him petitions several times in 1845 and 1846 and that while the people were supposed to pay 2000 purses (1,000,000 kurush) in 1844, Ibrahim Efendi, together with his five partners, forcibly collected 6900 purses (3,450,000 kurush) from them. According to the patriarch report, Ibrahim Efendi did not take into account the complaints of the people, saying that no one could interfere with him, and threatened the complainants by using some nomadic tribes in Muş (BOA, A.DVN, 17/62-2, 23.Ş.1262).

After the patriarchs intervened in the case, Ibrahim Efendi and the representatives of Bitlis in Erzurum were confronted in the Erzurum Assembly. Ibrahim Efendi stated in the court that he had collected only 3700 purses (1,850,000 kurush) from the people, but denied the remaining amount. Thereupon, the representatives requested that the court send a special officer to the region. Ibrahim Efendi knew that he would definitely be found guilty in this case, and prevented the officer from being sent. The Armenian patriarch, who followed the incident, asked the government to appoint Enveri Efendi, a member of the Meclis-i Vâlâ who was in Erzurum at that time, to preside over the court (BOA, MVL, 43/42, 15.B.1262).

As soon as Ibrahim Efendi lost his post, he attempted to undermine his political rival, Şerif Bey, utilizing various strategies to discredit and undermine him. Ibrahim Efendi created some rumours to pass up to defame Şerif Bey that he and his brothers were persecuting the people in Muş and even committing murder. The Ottoman government asked Bahri Pasha, governor of Erzurum, to inquire about these allegations. After his investigation, Bahri Pasha reported that what was said about Şerif Bey was not true and that it was Ibrahim Efendi and an Armenian named Haçmanuk who made these allegations. Besides, Ibrahim Efendi's supporters in Muş had prepared many fake documents to denigrate Şerif Bey. Hence, it was understood that all the rumours about Şerif Bey were revealed a fabrication (BOA, MVL, 9/38, 9.Za.1262). Even though the conditions were always against him, Ibrahim Efendi somehow succeeded in delivering himself from being punished and even regained his position in Muş in 1852. As he did in the past, he extorted money from people for various excuses and punished many people for no reason. Thus, the endless cries of the people of Muş for justice reached Istanbul again (BOA, A.DVN, 82/99, 13.S.1269).

3. Conclusion

After the Treaty of Hünkâr Iskelesi, the British government understood how important the independence and territorial integrity of the Ottoman Empire was for their interests. So, they aimed to expand the consulate network in the empire and to obtain more detailed information through the consuls. These consuls were not only responsible for providing information about the districts or protecting Britain's interests but also were encouraging the implementation of the reforms necessary to strengthen the empire against the Russians. In line with this policy,

the British government established a consulate in Erzurum and James Brant was appointed as a consul there. Brant closely followed all the political, social, and economic affairs in the region and reported information regarding anything to the British Embassy. After he took office in 1836, the governors of Erzurum feared Brant's political impact that could cause them to lose their posts. Therefore, the governors, even lower-level officials, had to act more cautiously. From this argument, it can be inferred that Brant took on a supervisory role in overseeing the authorities, leading to the dismissal or reassignment of several governors. On the basis of this, it can be concluded that Brant, had a significant influence on the eastern part of the Ottoman Empire in the first half of the 19th century.

In his reports, Brant constantly emphasized the link of corruption and bribery from Istanbul to the most remote parts of the provinces. But, it was not possible to prevent corruption or mismanagement in the region solely through Brant's reports. The case of Ibrahim Efendi and those like him shows that the gaps in the administrative system allowed them to regain their posts despite being found guilty on all charges. It also indicates that officials and a large influential group rejected the application of the Tanzimat Edict, and the administrative system encountered challenges in carrying out reforms because of officials' opposition to change. For that reason, Brant warned that the widespread mismanagement and the long-term implications of institutional corruption would cause the complete downfall of the Empire.

Brant attached significant importance to the situation in Muş, as he directly prepared a detailed report on the misgovernance and corruption in that region. Thanks to his efforts, the complaints of the people of Muş reached Istanbul, Ibrahim Efendi was dismissed and the governance of Muş was given to Şerif Bey. From this perspective, it can be seen that Brant's view of the beneficial impact of the presence of consuls on both individuals and the state is partially justified. Ottoman archival documents also confirm the accuracy of Brant's findings. However, these documents do not contain sufficient information on how the corruption was carried out and how people were affected by the poor governance. Without Brant's reports, it would not be possible to obtain such detailed insights solely from Ottoman archival documents. Of course, it is not possible to claim that Brant's reports are entirely objective. His biased view towards Ottoman officials and society is easily noticeable in his writings. Nevertheless, despite these shortcomings, Brant's reports deserve to be among the reference sources for researchers studying Eastern Anatolia.

Bibliography

A. Archive Documents

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA)-(Turkish Presidency State Archives-Department of Ottoman Archives).

BOA, A.MKT, 30/13.

BOA, A.MKT, 28/84

BOA, A.DVN, 17/62

BOA, A.DVN, 17/62.

BOA, İ.HR, 1/13.

BOA, İMSM, 49/1235.

BOA, İ.MVL, 10/154.

BOA, MVL, 43/42.

BOA, MVL, 9/38.

BOA, A.DVN, 82/99.

National Archive Foreign Office (FO).

FO, 78/289.

FO, 78/314.

FO, 78/338.

FO, 78/338.

FO, 78/366.

FO, 78/367.

FO, 78/401.

FO, 78/491.

FO, 78/533.

FO, 78/572.

FO, 78/613.

FO, 78/614.

FO, 78/654.

FO, 78/703.

FO, 78/752.

FO, 78/906.

FO, 195/175.

FO, 195/227.

B. Research and Source Works

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Ankara: TTK Yayınları.

Bolsover, G. H. (1934). Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839). *The Slavonic and East European Review*, 13(37), 98-118.

Cameron, D.A. (1895). *Egypt in the nineteenth century or Mehemet Ali and his successors until the British Occupation in 1882*. London: Smith, Elder & Company, 1895.

Dönmez, A. (2019). The role of James Brant in the process of structural changes in British consulates. *Adalya*, (22), 363-379.

Gencer, F. (2015). Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz ilişkilerine yansımaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58), 629-650.

Rodkey, F. S. (1929). Lord Palmerston and the rejuvenation of Turkey 1830-1841. *The Journal of Modern History*, 1(4), 627-640.

Sinouè, G. (1999). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun* (A. C. Akkoyunlu, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.

The Changing Nature of Policing Studies in Türkiye

Yazar(lar) / Author(s)

Dr., Merve Reyhan Baygeldi
Polis Akademisi Başkanlığı, İç Güvenlik
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara-Türkiye.
e-posta: mervereyhan.baygeldi@pa.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Dr., Alp Cenk Arslan
Polis Akademisi Başkanlığı, İç Güvenlik
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, Ankara-Türkiye.
e-posta: alpcenkarslan@gmail.com.

Yusuf Şahin
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kütahya-Türkiye
e-posta: yusuf.sahin@dpu.edu.tr.

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 14. 12. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 19. 04. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr.
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Baygeldi, R. M-Arslan, C.-Şahin, Y. (2024). The Changing nature of policing studies in Türkiye. *İctimaiyat*, 8(1), ss. 282-320.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1405077>

Abstract

This research addresses the reflections of the dynamic nature of policing reality in academic publications, examining the evolution of these studies both in content and structure. It presents a quantitative content analysis of the changing character of policing studies in Türkiye, encompassing all publications produced up to 2023. A compiled dataset of 389 different articles was sourced from DergiPark, the online publication service and editorial workflow management system for academic journals in Türkiye. Using a content scanning form, fundamental information such as publication year, author background, subject matter, and research methodology was systematically extracted. The data underwent descriptive analyses in SPSS, including frequency and cross-tabulation, to reveal significant trends and patterns. The findings demonstrate that Türkiye's shifting political landscape has had a substantial quantitative and qualitative impact on policing research. Looking back over the years, it is evident that during coup periods, the content of police activities was quantitatively limited and lacked diversity. However, in periods without or with unsuccessful military coups, there was a noticeable increase in the diversity and quantity of research. Despite advancements in policing studies, more methodologically rigorous and targeted research is needed to thoroughly examine the reality of policing in the academic field.

Keywords: Policing studies, policing, Turkish Police Organization, content analysis, DergiPark

Türkiye'deki Polislik Çalışmalarının Değişen Doğası

Öz

Bu araştırma, polislik gerçeğinin dinamik doğasının akademik yayınlardaki yansımalarını ele almaktadır. Bu çalışmaların hem içerik hem de yapısal olarak geçirdiği süreci incelemektedir. Bu çalışma, bu amaçla, 2023 yılına kadar üretilen tüm yayınları kapsayacak şekilde, Türkiye'deki polislik çalışmalarının değişen karakterine ilişkin nicel bir içerik analizi sunmaktadır. Türkiye'deki akademik dergilerin çevrimiçi yayınlama hizmeti ve editöryal iş akışı yönetim sistemi olan DergiPark'tan 389 farklı makaleden oluşan bir veri kümesi titizlikle toplanmıştır. İçerik tarama formu kullanılarak yayın yılı, yazar geçmişi, konu ve araştırma metodolojisi gibi temel bilgiler sistematik olarak çıkarılmıştır. Veriler, eğilimleri ve örüntüleri ortaya çıkarmak için SPSS'te frekans ve çapraz tablolama gibi betimsel analizlere tabi tutulmuştur. Sonuç, Türkiye'nin değişen siyasi durumunun polislik araştırmaları üzerinde hem nicel hem de nitel olarak önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Yıllar içinde geriye dönüp bakıldığında, darbe yıllarında polis faaliyetlerinin içeriğinin nicelik olarak kısıtlı ve çeşitlilikten uzak olduğu açıktır. Ancak askeri darbelerin olmadığı ya da başarısız olduğu dönemlerde araştırmaların çeşitliliğinin ve miktarının arttığı da açıktır. Polislik çalışmalarındaki gelişmeye rağmen, polislik gerçeğinin akademik alanda incelenebilmesi için metodolojik ve hedefe yönelik olarak daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Polislik çalışmaları, polislik, Türk Polis Teşkilatı, içerik analizi, DergiPark

1. Introduction

Policing studies have evolved significantly, progressing from a discipline that initially focused solely on security and law issues to one that now comprehensively addresses a wide range of contemporary social concerns. The inclination of academicians on policing has been a leading force in interdisciplinary studies for the past two decades. In alignment with a localized trend in Türkiye, the concept of policing has garnered increased attention over the past ten years, spilling over into various fields, including history, political science, sociology, psychology, sports, medicine, and beyond.

Police studies encompass a vast field in Türkiye, experiencing the influence of the law enforcement organization, which has persisted since the Ottoman Empire, both in the academic realm and throughout history. The scale of academic research in Türkiye has expanded in tandem with the growing number of universities and academics over the course of history. In 1984, there were 27 universities and 2,033 academics; however, according to the 2022-2023 Higher Education Statistics, Türkiye now boasts 208 higher education institutions with 6,950,142 students and 184,566 faculty members (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023). As a result, academic investigations span across approximately 250 diverse subjects, which are further classified under subcategories such as Basic Sciences, Medical Sciences, Engineering Sciences, Social Sciences, Agricultural Sciences, Pharmacology and Pharmacy, Dentistry, and Veterinary Sciences (Cahit Arf Bilgi Merkezi, 2023). Consequently, it is anticipated that police studies in Türkiye will continue to grow within this historical framework. Nevertheless, the evolution in higher education figures isn't the sole factor to consider. It's plausible that police studies in Türkiye may have been influenced by the nation's political history and the military coups up until the early 1990s. During these coup periods and the ensuing periods, it is possible to assume that studies conducted using Turkish sources were limited in number and subject to self-censorship (Ankaralı & Yılmaz, 2022; Çalışkan, 2020). This study has the potential to shed light on such realities as source limitations and the narrow scope within this historical context, but its main objective isn't to evaluate political history and police studies. Nonetheless, in today's context, topics of articles related to policing, though primarily rooted in the humanities and social sciences, have expanded to include various fields like health, technology, and sports, in addition to their historical (Ergut, 2004; Aslan, 2020, 2016; Cevizliler, 2011; Çufalı, 2002; Kozak & Kahraman, 2020; Tepe, 2021; Dikici, 2014; Yılmaz, 2019), conceptual (Derbil, 1944; Derdiman, 2005; Ergut, 2001), sociological (Denktaş, 2015; Kara, 2021; Odabaşı & Delice, 2016; Öz Yıldız, 2017), psychological (Aytaç, 2017; Gündüz et al., 2007; Tansel et al., 2016; Tatlıoğlu, 2013; Tavas and Öztürk, 2019), administrative (Berksoy, 2009, 2013), and legal (Kararmaz, 2013; Osmanoğlu, 2013, 2013; Öztürk, 2018; Ünsal, 2023; Öz Yıldız, 2013) counterparts. To delineate the scope of these studies, the authors, subjects, and methodologies will be examined to uncover how they have evolved over the course of history. Conclusions will be derived from scrutinizing 389 articles between 1943 (Tongur, 1943) and 2023 within the confines of the sample, and this review will present a framework for describing the transformation of police studies in Türkiye, employing a Turkish-source database like Dergipark. The analysis is approached as a frequency analysis using the SPSS program. Ultimately, the primary aim of this study is to provide a basis for comparative analysis for future international studies, addressing the areas in Turkish police studies that require development, as well as the deficiencies, limitations, methods, and analyses.

2. The Changing Nature of Policing in Türkiye

Policing in Türkiye has experienced significant transformations throughout its history. The development of the relevant corporate structure, institutional changes, and turning points that have shaped the modern Turkish Police should be explained in order to comprehend the anatomy of policing studies throughout the 20th and early 21st centuries. As the result of a periodization effort, we reached to several shifts in the modern history of policing in Türkiye. There are four periodical shifts in the course of the evolution of modern police organization. These are the foundation of modern police department, institutionalization and professionalization of police, politicization of police, and transforming the organization into community-oriented policing. Though these shifts refers to several periods in the modern politics of the country, chronological timing may not be suitable as several themes are the common features of different shifts. For instance, militarization is a common theme both during the militarization of policing and the shift of politicization of policing. Additionally, it should be noted that the improvement of policing is in accordance with political and sociological manners. It has not a technical trajectory in the case of Turkish history.

The first shift is the foundation of modern police department. The history of modern police in Türkiye is rooted back to the middle of the 19th century, during the bureaucratic modernization of the Ottoman Empire. Law enforcement was mostly maintained by military forces before the foundation of Zaptiye which was the first institutional police force being established in 1845 with the legalization of the “Police Order” that had 17 articles under the reign of Sultan Abdulmecid (Akdeniz, 2021; Özel, 2019; Tatlıoğlu, 2013). The Order was the first police regulation in the Empire and the professional ethics were introduced in the same document. The regulation was mostly under the influence of French police regulations (Gulmez, 1983). The adoption of the French model of policing was a sign that the Ottoman Empire sought for state control and centralization (İnankul & Doğan, 2016). The policing model for the foundation period was force-oriented. The early decades of the 19th century was a time for abolition of traditional military force of the Empire while a modern army began to be constructed. Thus, the foundation of modern police was an effort for a modern division of labour. Zaptiye’s primary duty was to maintain public safety and to follow the implementation of administrative regulations in several major cities (Sönmez, 2006).

After the legal introduction, the police were separated as an independent body from the military and began operating under the new directorate of police marshalship in 1848 accordingly (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2019). The police forces were commissioned with maintaining security in urban areas. The beginning of the 20th century showed institutionalization of the police forces in the Empire. In 1900 marine police was established while the first police cadet school was formed in 1907 in Thessaloniki (Selanik). Two regulations dated in 1907 and 1913 were legalized and remained in effect even during the first years of the newly founded Republic of Türkiye (Akbal, 2022; Kozak & Kahraman, 2020; Tepe, 2020; Turna & Akdoğan, 2022). At this point, it should be noted that the late years of the Empire had forceful effects on the Police Organization. Both Sultan Abdulhamid and his opponent political movements, such as Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Partisi) that would gain government power later, tried to employ the police for their internal political priorities (Akdeniz, 2020; Turna & Akdoğan, 2022).

The institutionalization efforts remained and posited at the heart of the second shift after the foundation of the Republic. This term was the institutionalization and professionalization of police. Following the foundation of the Republic of Türkiye, the founder of the Republic and the first president Mustafa Kemal Atatürk sustained the pursuit for a modern and professional police force. During the war of independence (1919-1923), there were two different police bodies, one in Istanbul and the other in Ankara. Because of the invasion of Istanbul, an independent police body had been founded in 1920 in Ankara. This dual structure was overcome after Turkish forces became successful in the war. The General Directorate of Security was established in early 1923, right before the foundation of the Republic. That step marked the initial efforts towards the centralization and professionalization of the police in a centralized nation-state which was the new Republic of Türkiye (Haklı, 2022b; Oruç & Arıcan, 2019). However, the problem about the police forces in the early republican era was the control of the military over the police. It was because of the military elite's role in the Turkish war of independence and the need for military measures in front of the ongoing riots in the new Republic (Haklı, 2022a).

The 1930s were more precise in institutionalization and professionalization. During the 1930s, after the Menemen Incident¹ which created a political turmoil, it was understood that gendarmerie forces were not successful for homeland security. It was clear that there was a necessity for a strengthened professional police force for coping with the urban incidents. Accordingly, the paradigm that was related with internal security was changed and new measures were taken for enhancing police forces. The reforms in the 1930s were mainly results of insecurity. Another two driving points were Menemen Incident and growing cities of the new nation. After the differentiation of duties from military, police became more integrated with social problems in 1931 (Haklı, 2022a). The police were aimed at representing the sociology. Thus, women started to be recruited within the police organization in 1931, though the numbers of female officers were limited (Tepe, 2021). Additionally, new regulations were legislated in 1934 and 1937. The 1930s were the years of search for a successful police organization integrated with society. It was believed that this could be achieved with a civilian mind. It was an administration-wide mentality during the decade. Police Institute of Ankara was the climax of this understanding. A modern, civilian, well-educated police organization was believed to respond to the public. Ahmet Rasih Bey's memoirs were clear examples for this. He mentioned Atatürk's words on the difference between military and police mentality. According to Atatürk, the police should have been able to analyze society, while soldiers were obliged to take and carry out the orders without questioning (Tayşi, 2015). Moreover, 1937 was the year that Türkiye started to establish an academic source to enhance the police professionalization. In that sense, the Police Institute of Ankara (PIA) was founded in this year. The founding purpose of PIA was determined in six articles which were i) providing the police profession through scientific means, ii) following global developments related to policing, iii)

¹ Menemen Incident was the popular name of a tragic event that took place on 23 December 1930 in Izmir, Türkiye. A reserve officer named Mustafa Fehmi Kubilay and two guards were killed by six people who were part of a religious group allegedly declaring sharia. Three members of the group were killed by security forces during the event. After the incident, martial law was declared in the region while a court of war was established. 28 people who were found guilty were executed after the trial. See Ertem, B. (2013). Resmi Belgeler ve Basında Menemen Olayı. *History studies international journal of history* (5), 157-179.

institutionalization, iv) fight against crime and criminals, v) enhancing professional reputation, and vi) creating expert personnel in the field. However, the significance of PIA beyond its time was the education system it designed. In this period, PIA offered a wide range of education, from the training of police candidates to the training of superintendents (İmga, 2018). These developments started to incorporate a service function to the force function in policing model during the aforementioned period. Even the early years of the Republic was a stage of military control over the police forces, the 1930s demonstrated that the police should have been professionalized in terms of becoming a service-oriented security department. Synchronically with the death of Atatürk, the police education saw a reversal. After 1941-1942 the superintendent education was canceled which resulted in problems in the integrity of the professionalization of the police.

The 1950s were the significant years of change for Türkiye. The institutionalization and professionalization of police remained with an enlarging scope. It was because of the democratization and political changes in the country. The founding political party of the Republic, Republican People's Party (CHP), lost the elections and Democratic Party of Türkiye (DP) came to power in 1950. In the post-1950 period, the Turkish Police underwent significant reforms and restructuring efforts. In 1952, a radio department was founded for communication within the Police Organization. The police were commissioned with the traffic control after the dramatic increase of transportation vehicles in urban areas in 1953. Police Radio was founded in 1954, as one of the first examples in the world (Kubilay & Pelivan, 2019).

However, the third shift which was the politicization of police demonstrated its first impact. Before discussing the shift of politicization, it should be noted that this politicization was because of the bureaucratic limitations that DP government faced. The bureaucracy was still under the control of previous term's political actors. Enhancing the police was a solution that the DP government found. During the 1950s, the police had several problems. First, the police posited at the center of political discussions. Because of the newly multi-party system of the country, the political polarization started to raise. The police were accused of supporting the DP government which would have increased during the late 1950s. As a second point, it should be noted that during 1950s, political diversity of the country was alive after the establishment of new political parties and non-governmental organizations. There was an increase in the number and the scope of political movements, from moderate to extremist ones. Far right, far left and the anti-secularist protests and incidents caused the police forces to have a work overload. According to the historical analyses, 6-7 September 1955 incidents and 28-29 April 1960 turmoil in Istanbul which were mass conflicts, demonstrated that the police had limited equipment (Karayuluk, 2018). Moreover, the 1960 military coup was a return to the paradigm of the military leaving the police under its shadow especially with the popular opinion on the politicization of the police during the decade (Öz Yıldız, 2017a). Additionally, right after DP took the government with 1950 general elections, a new phenomenon emerged: the establishment. The dominant bureaucracy was in an intricate relationship with CHP and former President İnönü. The control of government were questionable over the bureaucracy during the 1950s. This phenomenon of the establishment would create gaps that result in bureaucratic tutelage (İrdem & Aslan, 2023). Nevertheless, the early examples of bureaucratic tutelage were challenged and weakened in this decade. The 1960 coup had the effect of strengthening the tutelage. In sum, the 1950s and the 1960s were the remaining of institutionalization, professionalization, and democratization of the police.

The following decades demonstrated that the force dimension became legitimized in order to maintain the public order. The politicization of police, which had its first effects before, clearly became the third shift during that period. The years between 1960 and 1980 did not prevent the discussions of politicization of the police with the political conflicts of both the country and the world. After 1960, the popular street riots and violence raised. Riot Police units were founded within the provincial police departments as a result in 1965 (Aydoğın, 2022). There was another military intervention to the Turkish politics in 1971 with a military memorandum which was resulted in mass detentions and arrests. The memorandum fostered the military and bureaucratic tutelage. The systematic infiltrating from several groups to the police and armed forces started with 1971 military memorandum to the civilian politics.

Finally, the second military coup in the history of the Republic took place in 1980. It is clear that the decreased legitimacy of the state in several periods resulted in the lack of confidence to the police. The police and its implementations often became at the center of the accusations during the distrust. In this kind of a disputed atmosphere, during the 1970s, increasing street violence added a new role to the police in terms of security: combating “the internal enemies” who messed up the Turkish streets. That was an accelerating effect for the rising opinions on the politicization of the police. During the same period, the aforementioned environment led several police officers to take a stand in political discussions. The police associations of Pol-Der and Pol-Bir were the solid examples in this manner.² The police officers joining them started to seek conflict each other, rather than focusing on their primary duty that was maintaining public safety (Öz Yıldız, 2017a). The politicization period was a term with limited capabilities for police forces. Although previous years was a time for enlarging service-oriented policing, the years between the 1960s and the 1970s was an interregnum for police forces as a result of political conflicts and limited inventories and human resources. 1980 coup outcomes ended the term of politicization.

The police organization became centralized administratively and specialized in the branches, while being subjected to stricter control to maintain political stability after/as a result of the 1980 coup. The 1980s were the years of change in several departments of the police. In 1982, the Riot Police that was established in 1965 was replaced by the Rapid Action Units (Çevik Kuvvet). In 1983, Special Operation Units (Özel Harekat) were inserted to the organizational structure. The Anti-Terror Units were also added to the organization. These developments were because of the starting of the terror of PKK (Partiya Kerkeren Kurdistane - Kurdistan Workers' Party) which was a separatist organization. During the 1980s, the equipment and logistic capabilities of the police were strengthened. Moreover, the period of police education extended to four years, while the Police Institute was renamed as the Police Academy. The numbers of police housings increased. The police's capability was strengthened against economic crimes with the enhancement of The Department of Anti-Smuggling and Organized

² Pol-Der (Police Association) and Pol-Bir (Police Union) were non-governmental organizations that were founded by police officers during the 1980s. These associations were “leftist” and “rightist” organizations that were affected by the period's politicization. Pol-Der was founded in 1975 and the association went under the control of a group of socialist members. Conservative and nationalist members who became away from the mechanism founded Pol-Bir in 1978. Both organizations were closed along with other police NGOs in 1979. See Küçükylmaz, M. (2023). Polis Teşkilatının Politizasyonu ve Medya: Pol-Der ve Pol-Bir Haberlerinin Basında Yer Alış Biçimi, *Modern Dönem Türk Polis Tarihi*, Polis Akademisi Yayınları, 239-276.

Crime. With the 1990s, Turkish police officers started to have duties under United Nations in foreign countries. In the beginning of the 21st century, the police education became autonomous in order to gain the quality of contemporary education (Tatlilioglu, 2013).

As it is seen, since the 1980s the police forces became more centralized and specialized while policing perspective underwent into a strict transformation. After the developments of the 1990s, the policing in Türkiye transformed from force-oriented to service-oriented again. During the 2010s, the security organizations and police education in Türkiye were reformed. Reforms focused on improving professionalism, social relations, and accountability. The use of technology, such as surveillance systems, forensics, and digital crime investigation tools became prominent. It should be stated that this enhancement was after the elimination of Fetullah Terrorist Organization (FETO).

Undoubtedly, the nature of policing was negatively affected by FETO. FETO, a cultist organization which plotted a coup in 2016 and created terror by directly killing hundreds of both civilians and police personnel, employed tactics such as infiltration in order to take the police under its control for decades (Dursun & Tekin, 2023). FETO's infiltration discouraged a significant part of intellectual population to focus on policing. Even the discussions on the essence of policing was prevented by the group's activities. The group and its impact on politics posited in the place of bureaucratic tutelage which was a pattern in Turkish political and policing history.

The failed coup on 15 July 2016 resulted in the reform of police into a civilian character. At the time, several military forces assaulted the general populace. In this fight, the police sided with the civilian populace in order to put down the coup (Ocak, 2020). The suppression of the 2016 coup demonstrated a transformation not only in general politics, but also in policing. As it was discussed, the new capabilities were added to the policing functions.

The police education was enhanced both for the officers and chiefs of the police organization. Police Chiefs Training Center, Police Vocational Training Centers, and Police Vocational Schools of Higher Education were incorporated to the police education system. In 2023, Faculty of Homeland Security containing a one year language education and four years of university education was created under Turkish National Police Academy in order to increase the intellectual capacity of new police chiefs. The reform in police education was in accordance with the new paradigm of policing in the country. Policing in Türkiye shifted into community-oriented policing which is the current paradigm. Community-oriented policing has gained significance in recent years in Turkish policing. The reasons for the acceptance of this model are the strengthening the relations between the police and the society, enabling the police to focus on the needs of the society (Miller, 2017). Community-oriented policing in Türkiye also aims at not only fighting crime, but also giving significance to increase public trust and to maintain the livable environment for the communities (Ganapathy, 2000; Chermak and Weiss, 2006).

3. Method

The landscape of policing studies in Türkiye has experienced dynamic changes over the years, mirroring the country's evolving socio-political context. Our study encompasses all articles related to policing written in Türkiye until 2023, and we curated a dataset of 389 unique articles through rigorous screening processes. By delving into these articles, our aim is to shed light

on the shifting focus and emerging themes in the field of policing research. Within this framework, we have conducted quantitative research. Specifically, we utilize a quantitative descriptive research design to facilitate a comprehensive exploration of policing studies over time. Content analysis serves as the chosen method of analysis, allowing for the systematic examination and interpretation of data gathered from articles pertaining to policing in Türkiye.

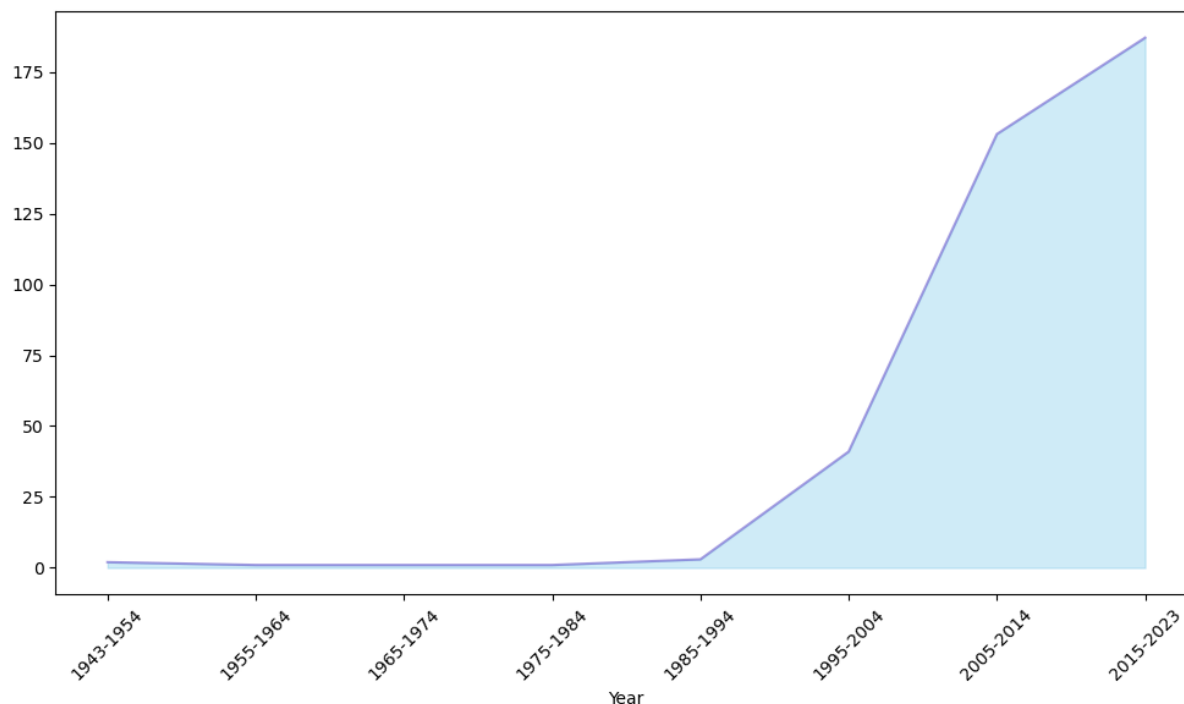
3.1. Sample

Policing studies in DergiPark is the sample of this study. It is operating within the framework of TÜBİTAK ULAKBİM, offers electronic hosting and editorial process management services for academically peer-reviewed journals published in Türkiye. DergiPark plays a crucial role in supporting national academic journals, helping them adhere to international standards and increase their visibility on a global scale. The project initiated its journey in September 2013, with DergiPark hosting commencing in January 2014. At its inception, DergiPark operated through the Open Journal Systems (OJS). However, as the number of journals and users surged, it became evident that OJS couldn't adequately meet the burgeoning demands. Thus, in 2017, ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) emerged as a novel, domestic journal management system capable of seamlessly accommodating the expanding number of journals and users. UDS remains in a state of perpetual enhancement to cater to evolving user requirements. In terms of infrastructure, the progression is notable, with OJS in use from 2013 to 2016, followed by a transition to a combination of OJS and UDS in 2017, and, subsequently, exclusive utilization of UDS from 2018 to the present day. The growth in the number of hosted journals is striking, commencing at 100 in 2013 and steadily climbing to reach 2,261 in 2022 (DergiPark, 2023). There is no exaggerated to say that this database is the most comprehensive platform in Türkiye. That is main reason of choosing this platform as research unit.

In order to gather relevant data, a comprehensive examination was conducted on articles available in DergiPark, focusing on 917 open access articles containing the keywords, abstracts, and the term "police" in their titles. To ensure accuracy and relevance, articles referring to the ancient Greek concept of "polis" meaning city-state, were deliberately excluded, resulting in a refined dataset of 490 articles. To eliminate any potential duplications, a thorough screening process was performed, which ultimately yielded 389 unique articles for further analysis. Among these, a strict language criterion was applied, with only articles written in either English or Turkish considered for inclusion. The final distribution revealed that 350 articles were in Turkish, while 39 articles were in English. The first article is written about legal framework of policing in Türkiye in 1943 (Tongur, 1943); and the second one is about the concept of police (Derbil, 1944).

Upon examining the sample (Graph 1), it becomes evident that a significant proportion of research articles in the domain of police studies in Türkiye have been published in recent years. The data commences with the period between 1943 and 1954, during which a mere two studies were undertaken, constituting only 0.5% of the overall studies. This is followed by three consecutive decades (1955-1964, 1965-1974, and 1975-1984), each witnessing a singular study, all of which individually account for a minimal 0.3% of the total. The period from 1985 to 1994 marks a slight uptick in activity, with three studies representing 0.8% of the total. A significant surge in research is observed in the subsequent decades. The years 1995 to 2004 experienced a substantial increase, with 41 studies being conducted, which translates to 10.5% of the total studies. This trend of burgeoning research activity continues into the next decade

(2005-2014), where an impressive 153 studies were documented, accounting for 39.3% of the total research output. Despite the narrower time gap, the period from 2015 to 2023 saw the highest concentration of studies, with 187 works comprising 48.1% of the overall studies, underscoring a marked escalation in scholarly interest in policing studies during these years.

Graph 1: Number of Publications Among Years

This increase in research volume within a condensed time frame (Graph 2) merits a multifaceted interpretation. Firstly, it may reflect a response to evolving societal dynamics, including increased public scrutiny of law enforcement practices, the advent of new technologies in policing, and heightened awareness of issues related to justice and community safety. Such societal shifts likely necessitate a deeper and more nuanced understanding of policing, thereby driving academic interest and research activity. Secondly, the concentration of studies in the most recent period could also indicate advancements in research methodologies, greater accessibility to data, and perhaps an expansion in funding opportunities dedicated to examining policing practices. The increasing complexity of policing, influenced by factors such as globalization, cybercrime, and changes in crime patterns, demands more sophisticated and multifaceted research approaches, which could further explain the surge in studies. Lastly, this shift may refer to political history of Türkiye which directly effects the policing and writing on policing, i.e. self-censorship. The distribution of publications among years may indicate a clear upward trend in research interest and productivity after military coups 60s and 80s. Besides, the last military coup had failed in 2016. From societal demands for greater accountability and justice, through technological advancements that transform policing practices, to the nuanced impacts of political events such as military coups, particularly in contexts like Türkiye, the landscape of policing research is shown to be deeply influenced by a broad spectrum of forces. These developments have not only necessitated but also facilitated a more profound, data-driven, and critically engaged exploration of policing. As such, the marked growth in policing studies underscores a pivotal period of introspection, innovation, and inquiry within the field, highlighting the imperative for

continued, robust research that can navigate the complexities of modern law enforcement and contribute to the advancement of equitable and effective policing practices worldwide.

3.2. Data Collection Tool and Analysis

The situation regarding the themes and sub-themes used in data analysis versus the evaluation of findings presents a discrepancy in the organization and presentation of the research outcomes. Initially, it is stated that Hasan Meydan (2019)'s work, which comprised 4 themes and 18 sub-themes, was utilized in the data analysis phase. However, upon reviewing the evaluation of findings section, it becomes evident that the findings were categorized differently, encompassing only 3 themes and 9 sub-themes. The themes identified in the evaluation of findings include author, subject, and method, while the corresponding sub-themes consist of the number of publications among years, distribution of authors' research fields among years, authors' fields and institutions mentioned in the articles, subjects of police studies among years, crime types in policing studies, distributions of articles' methodologies among years, distribution of samples among years, distribution of data collection tools among years, and analysis in policing articles among years. This disparity raises questions regarding the alignment between the data analysis process and the presentation of research findings, as well as the rationale behind the selection and organization of themes and sub-themes in the evaluation of findings. In this context, the variance in the themes and sub-themes between Hasan Meydan's original form and our adapted version can be attributed to the contextual differences between values education and policing studies. While Hasan Meydan's form was designed for values education content analysis, our research focuses specifically on the field of police studies. Consequently, we utilized the basic structure of Meydan (2019)'s form as a foundation but tailored it to suit the distinct requirements and objectives of our study. Given the thematic disparities between values education and policing studies, it was imperative to modify and refine the themes and sub-themes to align with the unique nuances of the policing research domain. Through this adaptation process, we aimed to ensure that the themes and sub-themes accurately reflected the key aspects and focal points of policing studies, facilitating a more targeted and comprehensive analysis of the data. Furthermore, while incorporating the general structure of Meydan's form, we took deliberate steps to enhance clarity and understanding in our reformation. This involved simplifying and organizing the themes and sub-themes in a logical and coherent manner, making them more accessible and interpretable for both researchers and readers. By refining the form to suit the specific requirements of our research context, we sought to optimize the effectiveness and relevance of our data analysis process, ultimately enhancing the validity and robustness of our research findings. The gathered data underwent rigorous descriptive analysis through the employment of SPSS. To better comprehend the trends and patterns within the dataset, the frequency and crosstabulation techniques were adeptly employed. This rigorous analytical approach allowed for a comprehensive and nuanced exploration of the changing nature of policing studies in Türkiye. The utilization of quantitative content analysis enabled the researchers to objectively assess the evolution of policing research, identifying emerging themes, and mapping shifts in focus over time.

4. Findings

This part presented in this study is structured around three primary themes, accompanied by nine corresponding sub-themes, offering an insightful exploration into the dynamics of policing

studies in Türkiye. Within the realm of authorship, the analysis examines the publication trends over time, alongside the distribution of authors' research fields and institutional affiliations. This provides a nuanced understanding of the scholarly landscape and the interdisciplinary nature of policing research. Transitioning to the subject matter, the study explores the diverse topics within policing studies, including the subjects of police studies among years and the varying crime types addressed in research. Lastly, the research methodology theme scrutinizes the methodological approaches utilized, encompassing distributions of articles' methodologies, samples, data collection tools, and analysis techniques across different time periods. Through this structured framework, the study offers valuable insights into the evolving landscape of policing research in Türkiye, uncovering trends, patterns, and emerging themes within the field.

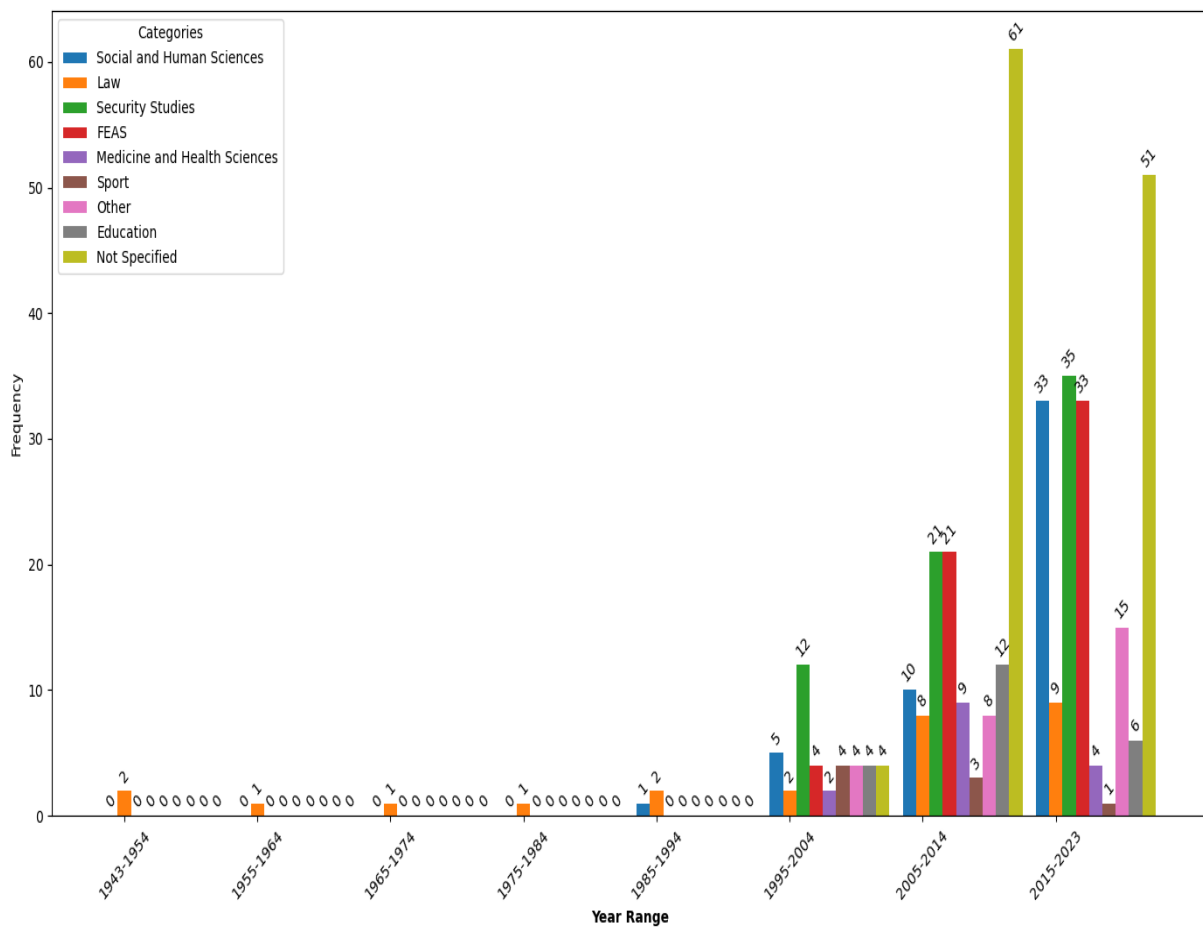
4.1. The Author

Table 1: Number of Authors Among Years

	1	1	1	1	1	1	2	2	T
	9	9	9	9	9	9	0	0	o
	4	5	6	7	8	9	0	1	t
	3	5	5	5	5	5	5	5	a
	-	-	-	-	-	-	-	-	l
	1	1	1	1	1	2	2	2	
	9	9	9	9	9	0	0	0	
	5	6	7	8	9	0	1	2	
	4	4	4	4	4	4	4	3	
1 author	2	1	1	1	2	27	76	114	224
2 authors	0	0	0	0	0	9	46	62	117
3 authors	0	0	0	0	1	3	25	10	39
4 and more	0	0	0	0	0	2	6	1	9
Total	2	1	1	1	3	41	153	187	389

The Table 1 catalogs the evolution of authorship patterns in policing studies over an extensive period, spanning from 1943 to 2023. It systematically arranges the data across distinct decadal intervals, delineating the number of studies conducted by solo authors, collaborative pairs, trios, and larger author groups of four or more. This detailed breakdown not only offers insight into the quantity of scholarly output over the years but also illuminates trends in collaborative research within the field of policing studies. In the earliest interval (1943-1954), the table indicates that all policing studies (a total of two) were conducted by individual authors. This pattern of solitary authorship persisted across the following decades, with each interval from 1955 to 1984 witnessing either one or no studies falling into categories beyond single authorship. The first departure from this trend appears in the 1985-1994 bracket, where, despite a continuing predominance of single-author studies (two in total), a study emerges under the category of "3 authors," suggesting the onset of collaborative research endeavors in the field. A significant shift in authorship patterns becomes evident in the periods following 1995. From 1995 to 2004, while single-author studies still constitute a substantial portion of the research (27 studies), there's a noticeable emergence of works produced by two authors (nine studies) and a modest appearance of studies by three authors (three studies) and groups of four or more authors (two studies). This trend towards collaboration intensifies in the subsequent decade (2005-2014), with single-author studies growing to 76, two-author studies expanding dramatically to 46, and collaborations among three authors and groups of four or

more also seeing increases. The most recent interval (2015-2023) underscores a continued preference for solo authorship in policing studies, with 114 studies attributed to individual authors. However, this period also records the highest number of two-author collaborations (62 studies), though there's a notable decrease in studies by three authors (10 studies) and a minimal presence of larger groups (just one study), suggesting a nuanced shift in the dynamics of collaborative research. In total, the table reveals that out of 389 studies conducted over nearly eight decades, a significant majority (224) were authored by individuals, indicating a strong tradition of solo research in policing studies. However, the data also highlight a gradual but discernible move towards co-authorship, with two-author collaborations (117 studies) being the most common form of partnership. Meanwhile, collaborations among three authors and larger groups remain comparatively less common, with 39 and 9 studies respectively, pointing to potential challenges or preferences that influence the structure of academic collaboration in this field.

Graph 2: Distribution of Authors 'Research Fields Among Years

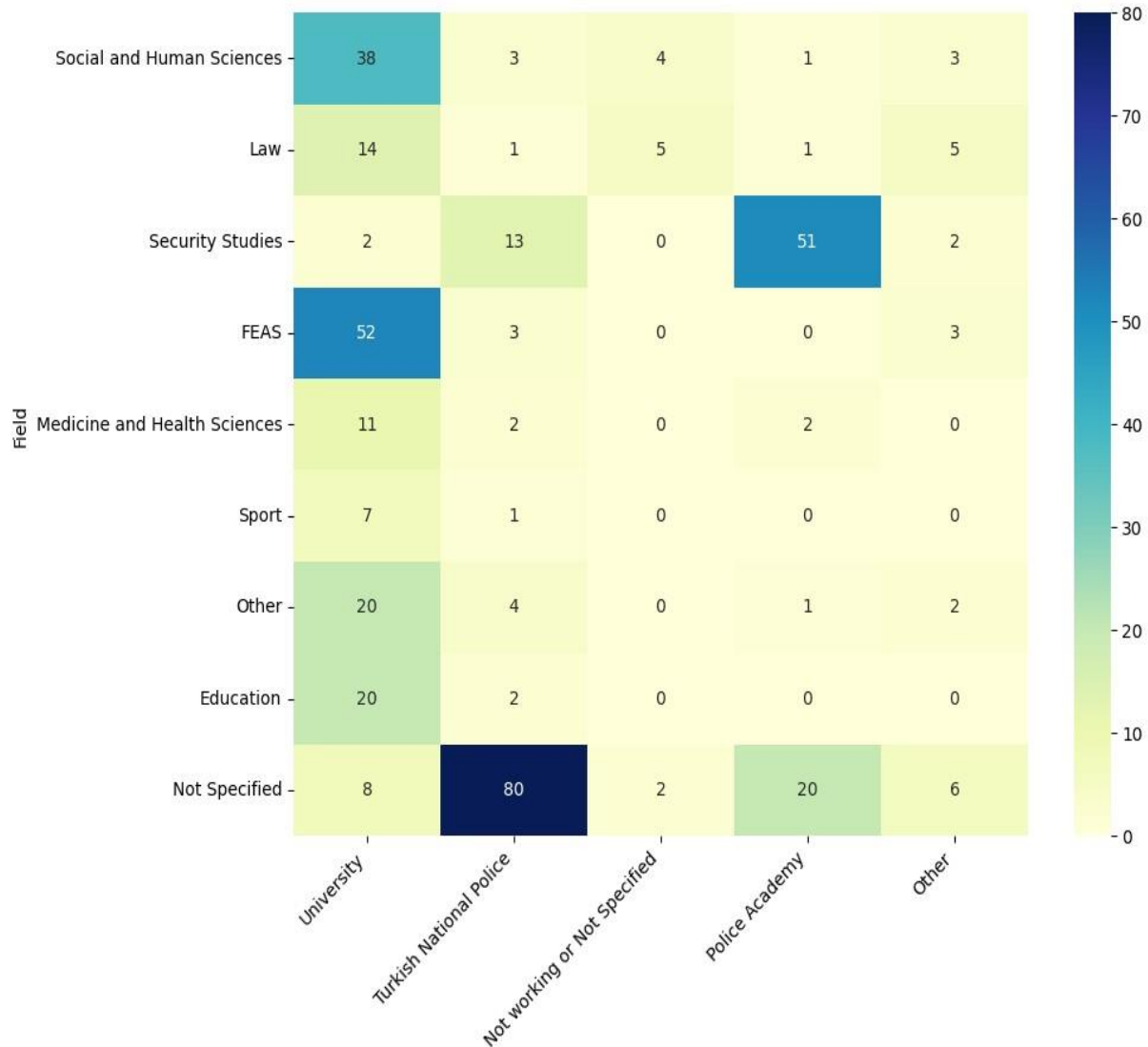
Graph 2 provides a detailed examination of the disciplinary distribution of authors contributing to policing studies across an extensive period, from 1943 to 2023. It categorizes the research output into various academic fields, including Social and Human Sciences, Law, Security Studies, Faculty of Engineering and Applied Science (FEAS), Medicine and Health Sciences, Sport, Other (encompassing various disciplines not explicitly listed), Education, and instances where the field was not specified. This categorization not only offers insight into the interdisciplinary nature of policing studies but also highlights shifts in the dominant areas of expertise over time.

Initially, Graph 2 shows a singular focus on Law in the earliest period (1943-1954), with all studies emanating from this discipline. This trend of exclusivity continues, albeit with a modest output, through the subsequent decades up to 1984, with Law maintaining its presence as the sole contributor. The diversification of contributing fields becomes apparent from 1985 onwards. The period of 1985-1994 marks the entry of Social and Human Sciences into the policing studies domain, alongside continuing contributions from Law. This indicates an initial broadening of the disciplinary perspectives being applied to the study of policing. The landscape of policing studies undergoes a significant transformation in the periods following 1995, showcasing a notable increase in multidisciplinary contributions. Security Studies emerges as a significant contributor, reflecting a focused interest on issues of national and international security within the context of policing. The FEAS also begins to make a substantial impact, likely indicating the integration of technical and applied sciences perspectives into policing research. Medicine and Health Sciences, Sport, and Education also make their entries, albeit with smaller outputs, indicating the expanding scope of policing studies to incorporate health, physical activity, and pedagogical aspects. The category "Other" suggests the involvement of diverse, unspecified fields, further emphasizing the interdisciplinary nature of policing research.

The data illustrates a discernible downward trend in the "Not Specified" category over the years, particularly noticeable following the 2016 FETÖ purge. Between 2015 and 2023, out of a total of 187 research studies conducted, only 51 were categorized as "Not Specified," representing approximately 27.27% of the total. This signifies a substantial reduction compared to previous years. In contrast, during the period spanning from 2005 to 2014, when the influence of FETÖ was more pervasive, out of 153 research studies, 61 fell under the "Not Specified" category, accounting for approximately 39.87% of the total. This disparity highlights a higher prevalence of unspecified research methodologies during that period. The decline in the percentage of unspecified research methodologies post-2016 can be attributed to several factors. The 2016 FETÖ purge prompted heightened scrutiny and accountability within academic and research institutions, compelling researchers to adhere more rigorously to transparent reporting practices. Additionally, the purge may have fostered a sense of caution among researchers, motivating them to provide more detailed documentation of their research methodologies to avoid potential scrutiny. Moreover, the post-purge period witnessed a renewed emphasis on methodological rigor and transparency, as academic institutions endeavored to distance themselves from the influence of FETÖ. This cultural shift towards greater transparency and accountability likely contributed to the decrease in unspecified research methodologies, as researchers became more conscientious about accurately documenting their methodologies and procedures.

In general, reveals that while Law dominated the early years of policing studies, recent decades have seen a pronounced shift towards Security Studies as the leading contributor, alongside significant involvement from the FEAS and Social and Human Sciences. This shift is reflective of broader societal and technological changes, driving a more diversified academic inquiry into policing. The interdisciplinary engagement, as evidenced by the wide range of contributing fields in the most recent periods, underscores the complex, multifaceted nature of policing as a subject of study, necessitating diverse perspectives and expertise.

All in all, the distribution of authors' branches across years in policing studies highlights a dynamic evolution from a predominantly law-focused inquiry towards a rich, interdisciplinary exploration. This evolution mirrors the increasing complexity of policing issues and the recognition of their multifarious impacts across societal, technological, legal, and health dimensions. The data not only provide a window into the shifting academic landscape of policing studies but also underscore the value of integrating diverse disciplinary insights to address the challenges and opportunities within the field of policing.

Heatmap 1: Authors' Fields and Institutions Mentioned in the Articles

Heatmap 1 meticulously delineates the affiliations and contributions of different institutions across various fields within policing studies, offering an in-depth view of the landscape from which this body of research originates. By examining the distribution of contributions across fields such as Social and Human Sciences, Law, Security Studies, and others, we can discern the pivotal roles played by various institutions, including universities, the Turkish National Police Academy, and others. This detailed analysis not only underscores the breadth and depth of academic and professional engagement but also highlights specific institutional strengths and focal points.

Universities stand out as the primary source of research across most fields, particularly dominating the Faculty of Engineering and Applied Science (FEAS) with 52 out of 58 contributions, indicating a strong academic interest in applying engineering and scientific principles to policing studies. Similarly, universities hold a significant presence in Social and Human Sciences (38 out of 49) and Education (20 out of 22), reflecting a broad engagement with policing studies from diverse academic perspectives. This widespread involvement suggests that universities serve as a crucial backbone for interdisciplinary research in policing, providing a robust platform for exploring the field from various theoretical and practical angles. Considering that number of universities are higher than other groups, it can be said that this distribution is an expected situation.

The Turkish National Police Academy is particularly noteworthy in the field of Security Studies, where it contributes an overwhelming majority of articles (51 out of 68). This not only highlights the Academy's specialized focus and expertise in Security Studies but also indicates its central role in education of policing and experiences towards, despite being the only institution of its kind in Türkiye and undergoing recent reconstruction after the attended Coup, its contributions to this field are noteworthy (İrdem & Kavıracı, 2017).

The Turkish National Police emerges as a significant contributor in the "Not Specified" category, with 80 out of 116 contributions, showcasing the extensive involvement of law enforcement professionals in policing research. This substantial contribution suggests a strong need for specialization of academic research in this category. It might be originated by the nature of policing. This occupation is mostly field-oriented and requires physical and practical skills rather than academical writing in traditional form. Hence, there is an obvious result of this situation. However, academical research in policing from the police organization is very vital to find out new forms of security methods and to see the reality from different perspectives. Although, Turkish National Police have significant number of articles in some sense, a need for more professional stance is observed.

Other Institutions and Not Working or Not Specified Categories also play roles across various fields, though to a lesser extent. For instance, contributions to Law (5 out of 26) and FEAS (3 out of 58) from 'Other' institutions suggest a degree of specialized research activity that complements the broader academic and professional efforts. Meanwhile, the minimal presence in categories such as "Not Working or Not Specified" across several fields indicates a relatively clear delineation of institutional affiliations for most contributions, enhancing the clarity and specificity of the research landscape in policing studies.

All in all, the Heatmap 1 reveals a rich tapestry of academic and professional engagement. Universities emerge as broad contributors, fostering interdisciplinary research across multiple fields. In contrast, the Turkish National Police Academy and the Turkish National Police distinguish themselves with focused contributions to Security Studies and a strong practical orientation, respectively. This nuanced landscape underscores the collaborative and multifaceted nature of policing studies research, highlighting the essential roles played by different institutions in advancing the field.

4.2. The Subject

Heatmap 2: Subjects of Police Studies Among Years

Heatmap 2 offers a comprehensive analysis of the evolution of subjects within policing studies, as mentioned in articles spanning from 1943 to 2023. Initially, the field of policing studies appears narrowly focused, with only a few subjects being addressed in the earlier decades. For instance, the period from 1943 to 1984 shows minimal activity, with "Police Intervention" being the sole topic mentioned in the early years, indicative of a practical and perhaps operational focus within the research of that era. Moreover, it represents the discovery of professional boundaries of policing in academical framework.

As we move into the period from 1985 to 1994, there's a noticeable broadening in the range of topics, including "Criminal Investigation Process/Techniques" and "Social Life/Reality of Police Officers," suggesting an emerging interest in the procedural aspects of policing as well as the personal dimensions of police officers' lives. However, the overall number of topics and studies remains relatively low.

The subsequent periods, particularly from 1995 onwards, mark a significant expansion in both the volume and variety of subjects within policing studies. "Psychological Condition/Problems" and "Historical Experience/Sources/Examples" see substantial increases in mentions, reflecting a growing academic interest in the psychological well-being of officers and the historical context of policing practices. Moreover, "Examples of Policing in the World" and

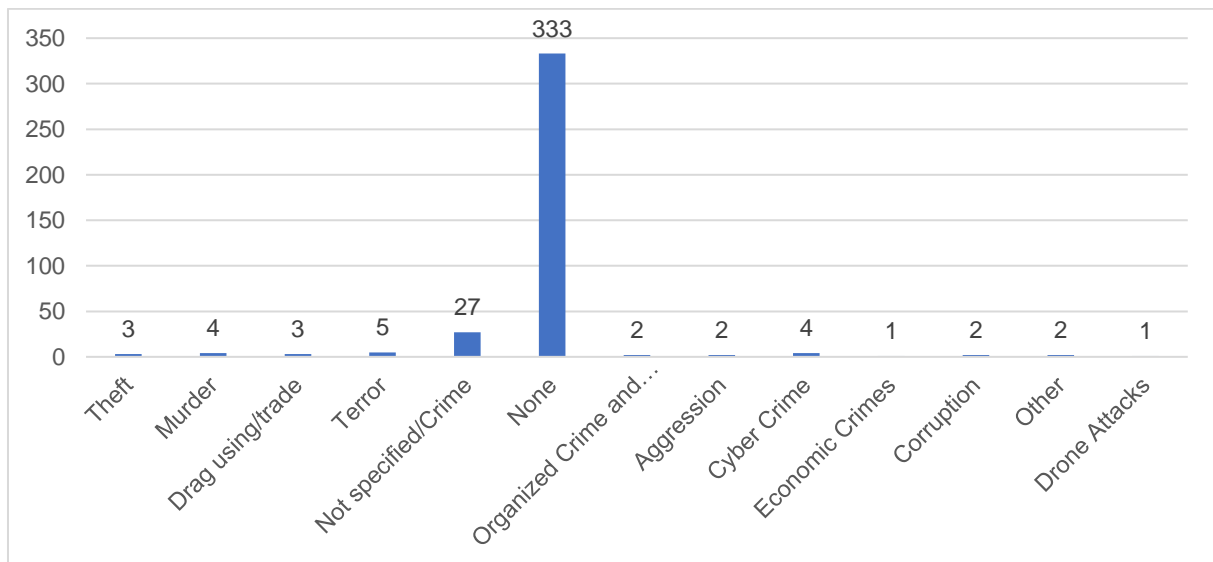
"Management/Administrative" topics begin to emerge, indicating an interest in global policing practices and the administrative challenges of managing police forces.

A remarkable surge in topic diversity is observed in the most recent period (2015-2023), with subjects like "Communications/Public Relations" and "Management/Administrative" gaining prominence. This suggests a shift towards exploring the impact of communication strategies in policing and the complexities of police management in contemporary society. Additionally, new areas of focus such as "Policing Models" and "Media and Policing" start to appear, highlighting evolving areas of interest that reflect the changing dynamics of law enforcement in the face of technological advancements and media scrutiny.

The most notable trend across all periods is the increasing attention to "Historical Experience/Sources/Examples," particularly in the latest years, with a significant leap to 36 mentions. This surge underscores a heightened interest in understanding policing through a historical lens, possibly as a means to glean insights into current challenges and practices by examining past precedents.

Comparing different years subject by subject reveals a field that is not only growing in the volume of research but also becoming increasingly nuanced and multifaceted. The shift from operational and procedural topics to those addressing psychological, administrative, and global perspectives indicates a field that is adapting to the complexities of modern policing.

Heatmap 2 effectively illustrates the dynamic evolution of policing studies, mirroring the shifts in societal concerns, technological advancements, and global policing challenges. The data reveals a field that has grown not only in the scope of its inquiry but also in the depth of its analysis, offering valuable insights into the multifaceted nature of policing in the 21st century.

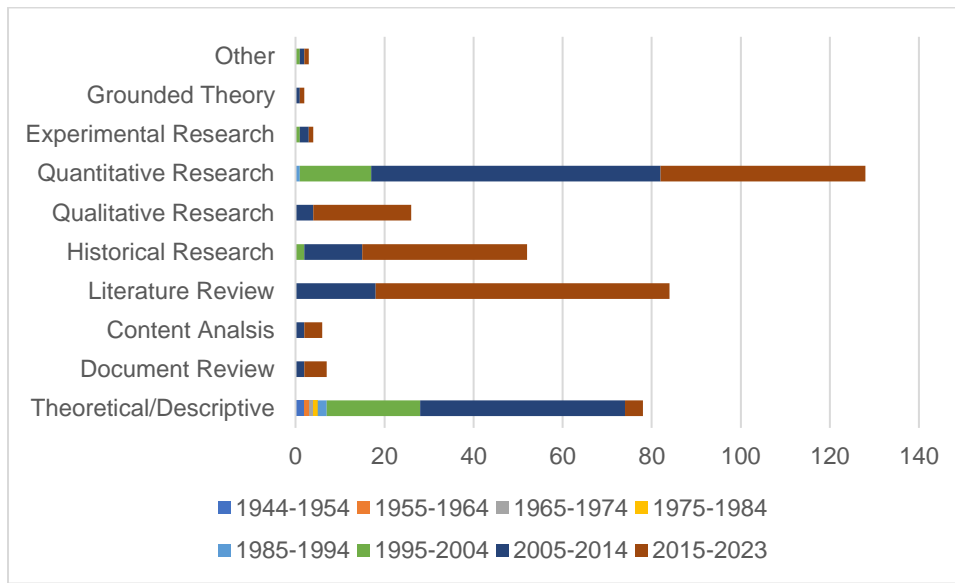

Graph 3: Crime Types in Policing Studies

Graph 3 presents a breakdown of policing articles in Türkiye, shedding light on the various crime types discussed within the literature. Notably, murder and terror emerge as the most prevalent subjects, each being the focus of four articles. Additionally, a range of criminal activities are explored, including theft, drug trafficking/manufacturing/use, organized crime and smuggling, aggression, cybercrime, corruption, economic crimes, and other offenses, all of which are addressed in limited number of articles each. Moreover, there is an article dedicated

to the examination of unspecified or multiple crime types, as well as one detailing drone attacks. Furthermore, the predominant theme throughout the corpus of literature consists of articles that fail to explicitly specify a particular crime type or encompass multiple crime types, accounting for a substantial total of 333 articles. While this analysis provides a comprehensive overview of the crime types covered in the policing articles, the absence of specific details poses limitations on the ability to conduct further in-depth analysis of the nature and trends of these crimes in Türkiye.

4.2. The Method

Graph 4: Distributions of Articles' Methodologies Among Years

Graph 4 presents a detailed examination of the methodologies employed in policing studies articles, tracing their evolution over the years from 1943 to 2023. This analysis provides a nuanced understanding of how research approaches in the field have diversified and expanded, reflecting broader trends in policing studies.

In the earliest periods (1943-1984), the research landscape is notably sparse, with "Theoretical/Descriptive" methodologies dominating the few studies conducted. This indicates an initial reliance on theoretical frameworks and descriptive approaches to explore policing, suggesting a foundational phase where establishing basic concepts and frameworks was paramount.

The diversification of methodologies becomes evident from 1995 onwards. Notably, "Quantitative Research" sees a significant increase, with 16 studies between 1995 and 2004, escalating to 65 studies in the 2005-2014 period, and remaining high with 46 studies in 2015-2023. This surge reflects an increasing preference for empirical evidence and statistical analysis in understanding policing phenomena, suggesting a shift towards more rigorously tested hypotheses and data-driven insights.

"Literature Review/Compilation" and "Historical Research" methodologies also see substantial growth in the latter periods, with 13 and 2 studies respectively in 1995-2004, growing to 58 and 37 studies in 2015-2023. The prominence of literature reviews underscores the field's expanding complexity, necessitating comprehensive overviews of existing research to synthesize findings and identify gaps in knowledge. Similarly, the increase in historical research

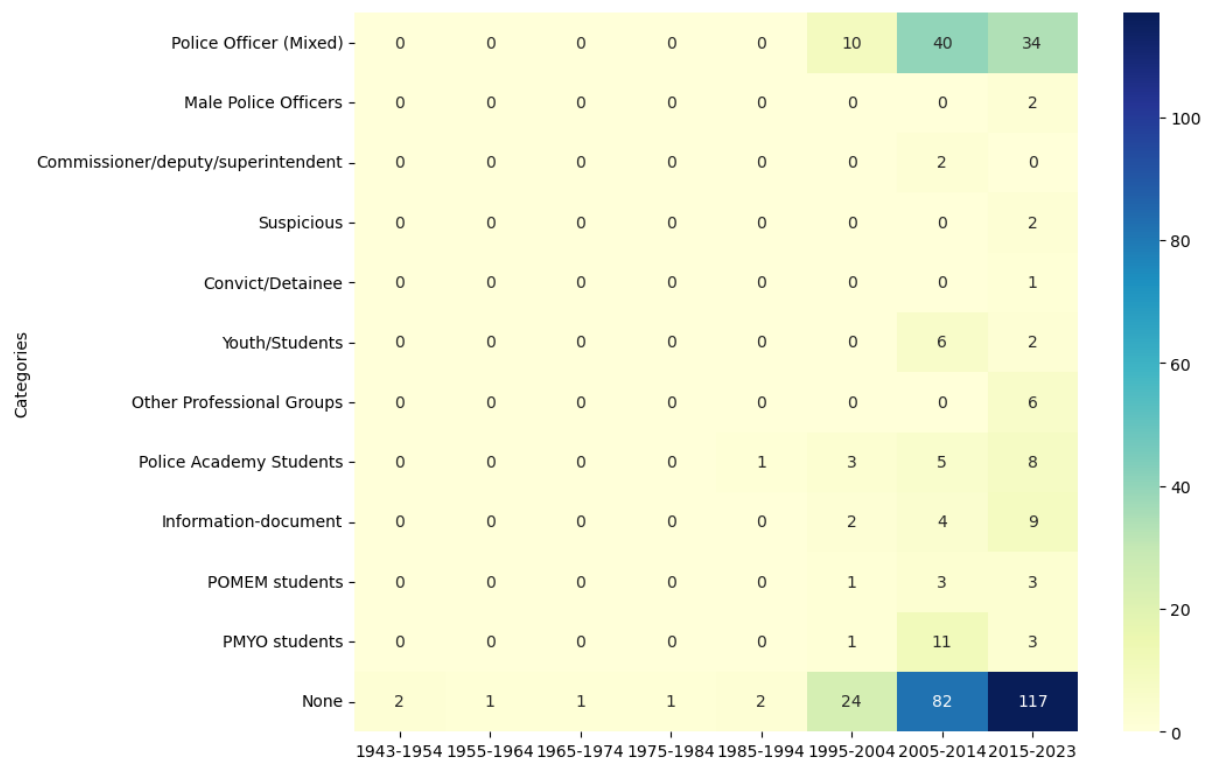
indicates a growing interest in contextualizing current policing practices within a broader historical framework, offering insights into their evolution and the factors shaping them.

"Qualitative Research" emerges as another significant methodology, particularly in the latest period, with 22 studies conducted between 2015 and 2023. This suggests an increasing appreciation for the depth and nuance that qualitative methods bring to understanding the intricacies of policing, from the perspectives of both the police and the policed.

Interestingly, methodologies like "Document Analysis" and "Content Analysis" begin to appear in the 2005-2014 period and see a modest increase in the following years. This period is dominantly observed with the secondary data. Still this, period has mostly same content articles with different headings. This situation is open to discussion to have a certain conclusion, yet; academical originality is observed as very low in methodologies and the articles.

The relatively low occurrence of "Experimental Research" and "Theory Development" methodologies, with only a few studies across the surveyed periods, indicates these approaches are less common in policing studies. This could be due to the challenges of applying experimental methods to policing contexts or the field's focus on applied rather than theoretical research.

Graph 4 reveals a significant evolution in the methodologies employed in policing studies, highlighting a trend towards more diverse and sophisticated research approaches. This shift reflects the field's maturation and its efforts to address the complex, multifaceted nature of policing through a combination of empirical, theoretical, and methodological lenses. The data underscores a progressive broadening of investigative perspectives, illustrating the dynamic interplay between evolving societal needs, academic trends, and the imperative to deepen our understanding of policing and its impacts.

Heatmap 3: Distribution of Samples Among Years

Heatmap 3 delves into the distribution of sample groups utilized in policing studies over the periods from 1943 to 2023, shedding light on the changing focus of research within the field. This analysis, especially when considered alongside the methodologies data, offers valuable insights into how the nature of policing studies has evolved, highlighting shifts in research priorities and approaches over time.

In the early decades (1943-1984), the data yields a minimal use of specific sample groups, with the "None" category predominating. This suggests that the early research in policing studies may have been more theoretical or descriptive in nature, focusing on broad overviews rather than empirical studies involving specific sample groups.

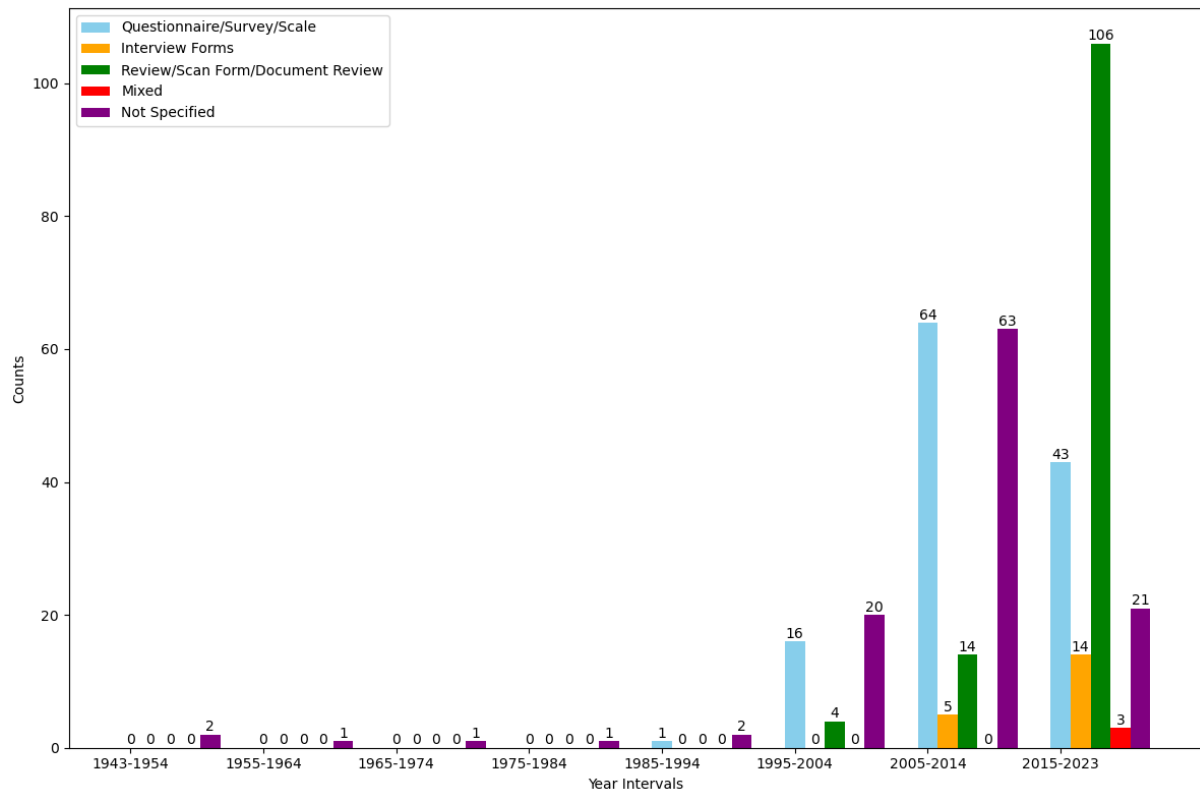
The landscape begins to shift significantly in the period from 1995 onwards. There's a notable increase in studies involving "Police Officer (Mixed)" samples, with figures rising from 10 in 1995-2004 to 40 in 2005-2014 and maintaining a high frequency with 34 studies in 2015-2023. This trend likely corresponds with the increase in quantitative research methodologies observed during the same periods, reflecting a growing emphasis on empirical research involving diverse police officer samples to explore various aspects of policing. Another interesting development is the emergence of studies focusing on specific segments within the policing community, such as "Police Academy Students," "POMEM students," and "PMYO students." The gradual increase in studies focusing on these groups, particularly noticeable in the most recent period, suggests an expanding interest in the training and development aspects of policing careers. This is in line with the observed growth in literature reviews and compilations, indicating a broader scope of research interests including education and training within the policing field. The category "Other Professional Groups" sees an emergence in the latest period (2015-2023), with 6 studies focusing on this sample. This diversification into other professional groups outside of traditional police roles suggests an expanding research interest possibly linked to interdisciplinary approaches and the examination of policing's interaction with other sectors.

Furthermore, the use of "Information-document" as a sample, particularly in the latter years, reflects the increase in document analysis and content analysis methodologies. This indicates a growing interest in exploring policing through the lens of official documents, policy papers, and other written materials, offering insights into the legislative, procedural, and policy-oriented aspects of policing.

The consistent presence of the "None" category, particularly peaking in the latest period, underscores a substantial portion of policing studies that might be theoretical, utilizing literature reviews, or focusing on overarching themes and trends within the field without engaging with specific empirical samples. This aligns with the observed surge in literature review methodologies, suggesting a significant portion of the research is dedicated to synthesizing existing knowledge and theoretical discussions.

Heatmap 3 reveals a nuanced shift in the sample groups used in policing studies, reflecting broader trends in the field's evolution. The growing diversity in sample groups, from police officers and academy students to other professional groups, mirrors the expanding scope of policing studies. This diversification, alongside the methodology trends, underscores a field increasingly embracing empirical research while continuing to value theoretical and descriptive

insights. It highlights the field's dynamic nature, adapting to the complexities of modern policing by exploring a wide range of perspectives and issues through a variety of research lenses.

Graph 5: Distribution of Data Collection Tools Among Years

Graph 5 offers an analysis of the evolution of data collection tools employed in the articles of "Changing Nature of Policing Studies" from 1943 to 2023. This analysis unveils significant shifts in research methodologies and preferences for data gathering over the decades, reflecting both technological advancements and the increasing complexity of the subjects under investigation.

In the earliest years (1943-1984), there is a notable absence of specified data collection tools, with the "Not Specified/Unable to Detect" category accounting for all the entries. This suggests that the initial research might have been largely theoretical or reliant on methodologies not explicitly involving direct data gathering tools, or perhaps the documentation of such tools was not rigorously maintained. From 1985 to 1994, there was a slight decrease in the percentage of unspecified data collection tools, dropping to around 66.67%. While this is still high, it suggests a minor improvement compared to the earlier years. The period from 1995 to 2004 saw a significant portion of studies (approximately 48.78%) not specifying their data collection tools, indicating a continuing lack of methodological transparency during that time. From 2005 to 2014, there was a further decrease in the percentage of unspecified data collection tools to around 41.18%, suggesting a positive trend towards more transparent reporting practices within the field but still is very high in number. The most recent period, from 2015 to 2023, showed a notable decrease in the percentage of unspecified data collection tools, dropping to approximately 11.23%. This suggests a significant improvement in methodological transparency and rigor in policing studies during this time, indicating a positive development in research practices. The data presented in the "Not Specified/Unable to Detect" category within the realm of policing studies in Turkey offers a compelling narrative of transformation,

particularly in the aftermath of the FETO (Fethullah Terrorist Organization) purge. The stifling effect of FETO's dominance hindered the emergence of a culture of scholarly accountability and methodological rigor, perpetuating an environment of uncertainty and opacity within the field. The FETO purge marked a significant shift in the landscape of the field, as the shackles of monopoly and oppression imposed by FETO began to dissipate. Consequently, a newfound emphasis on professionalism and scientific responsibility became discernible, leaving an indelible mark on the data collection practices within the discipline. Additionally, a reconstruction of the field in scientific way occurred. The reconstruction of the field of police studies is underpinned by a thorough examination of existing literature and the analysis of historical processes. This scholarly endeavor aims to contextualize current research within a broader historical and theoretical framework, thereby facilitating a comprehensive understanding of evolving trends and paradigms within the field because of the superficiality of previous studies and the uncertainty surrounding repetitive methodologies.

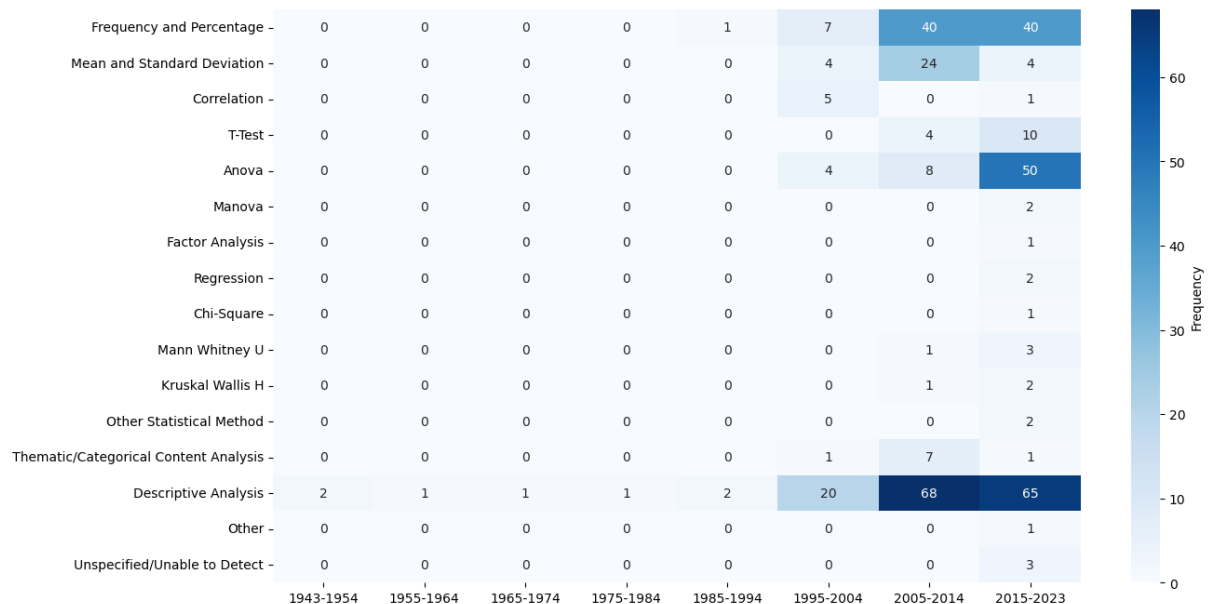
The scenario begins to change from 1985 onwards, with the introduction of the "Questionnaire" as a data collection tool. The use of questionnaires shows a gradual increase, starting with a single study in the 1985-1994 period and 40 studies in 2005-2014, and maintaining a prominent presence with 38 studies in 2015-2023. This trend indicates a growing preference for structured data collection methods that allow for the systematic gathering of information from respondents, likely reflecting the field's shift towards more empirical research approaches. "Review/Scan form/Document review" emerges as the most utilized data collection tool in the latest period (2015-2023), with an astounding leap to 103 studies. This dramatic increase underscores a burgeoning interest in document analysis, possibly driven by a desire to understand policing through policy documents, legislation, historical records, and other written materials. This method's ascendancy aligns with the field's expanding focus on qualitative research methodologies and the exploration of policing's legal, procedural, and historical dimensions.

The use of "Scale" as a data collection tool also sees a notable presence, particularly in the 2005-2014 period, with 24 studies employing this tool, though it sees a decrease in the latest period. Scales are typically used in quantitative research to measure attitudes, perceptions, or behaviors, indicating an interest in quantifying aspects of policing studies.

"Interview form/Interview" as a tool grows modestly over time, peaking with 11 studies in the 2015-2023 period. This reflects the field's increasing interest in qualitative insights, offering depth and nuance that structured questionnaires or scales may not capture.

The appearance of mixed-method approaches in the latter years, such as "Observation, Interview, Document review, scale or survey," although limited in number, suggests an emerging recognition of the value of combining various data collection tools to provide a more comprehensive understanding of policing phenomena.

In summary, Graph 5 reveals a significant evolution in the data collection tools used in policing studies, highlighting a transition from an early lack of specificity towards a diverse array of tools tailored to the research questions at hand. Specifically, in the wake of FETO purge, a palpable sense of liberation swept through the discipline, paving the way for a resurgence of scientific inquiry and intellectual freedom. The precipitous decline in the percentage of unspecified data collection tools, particularly evident in the years following the purge, serves as a poignant indicator of this profound transformation. As the stranglehold of oppression loosened, researchers embraced newfound opportunities to engage in transparent and methodologically sound research practices, marking the dawn of a new era of scientific reconstruction in policing studies. The increasing reliance on document reviews and questionnaires in recent years reflects a field that is becoming more empirical and methodologically diverse. This shift underscores the policing studies field's adaptation to the complexities of modern policing, leveraging a range of tools to explore the multifaceted nature of police work, its impacts, and its contexts with greater depth and precision.

Heatmap 4: Analysis in Policing Articles Among Years

Heatmap 4 meticulously maps out the evolution of data analysis techniques utilized in policing studies articles from 1943 to 2023. This comprehensive overview showcases the growing complexity and diversification of analytical methods in response to the field's expanding research needs and technological advancements.

In the initial periods (1943-1984), "Descriptive Analysis" stands as the only method mentioned, indicative of a foundational phase in policing studies where the focus was likely on establishing basic understandings and descriptions of policing phenomena. The simplicity of this approach reflects the nascent stage of the field, with a reliance on straightforward, qualitative descriptions to convey research findings.

As the field progresses into the 1995-2004 period, there's a noticeable diversification in analysis techniques. "Frequency and Percentage" begins to emerge alongside "Mean and Standard Deviation," "Correlation," and "Anova" among others, signaling a shift towards more quantitative, statistically driven research. This shift is emblematic of a field growing in

methodological sophistication, seeking to quantify and statistically evaluate policing phenomena.

The period from 2005 to 2014 sees a significant expansion in the use of statistical tests, with "Frequency and Percentage," "Mean and Standard Deviation," and "Anova" seeing substantial use. The prominence of "Anova" in particular, which jumps dramatically to 50 studies in 2015-2023, underscores a keen interest in comparing group means within the policing studies research, likely reflecting the field's engagement with more complex experimental designs and hypotheses testing.

Moreover, the introduction and application of more complex statistical analyses such as "Manova," "Factor Analysis," "Regression," and "Mann Whitney U" in the latest periods highlight the field's ongoing evolution. The use of these advanced techniques suggests an increasing sophistication in policing studies research, with a desire to uncover deeper insights and relationships within the data.

"Thematic/Categorical Content Analysis" also sees application, particularly noted in the 2005-2014 period. This indicates an effort to synthesize qualitative data into meaningful patterns and themes, reflecting the field's commitment to exploring the nuances of policing beyond what can be quantified.

However, "Descriptive Analysis" remains the most consistently used technique across all periods, peaking with 68 studies in 2005-2014 and 65 in 2015-2023. This enduring reliance on descriptive analysis points to the fundamental importance of providing detailed, narrative descriptions of policing phenomena, serving as a critical foundation upon which further quantitative analyses can build. This recent span of years (2015-2023) showcases an unprecedented richness in methodological approaches, reflecting the field's evolution towards embracing a wider array of analytical tools to investigate the multifaceted nature of policing. Despite being the shortest timeframe compared to earlier epochs, it exhibits a vibrant spectrum of analysis types, from advanced statistical methods like "Anova," which sees a significant leap to 50 studies, to "Mean and Standard Deviation," and even to more niche analyzes such as "Manova," "Factor Analysis," and "Regression." This period's methodological diversity indicates a substantial broadening of research questions being asked within the field, necessitating a corresponding expansion in the analytical tools employed to answer them.

Heatmap 4 reveals a significant evolution in the analytical landscape of policing studies, highlighting a journey from basic descriptive approaches to a rich array of sophisticated quantitative and qualitative methods. This progression reflects the field's growing methodological maturity, driven by a pursuit of deeper, more nuanced understandings of policing in an increasingly complex world. The diversification of analysis techniques underscores the dynamic nature of policing studies, adapting to the challenges of modern policing with advanced tools that can capture the intricacies of this multifaceted field.

5. Conclusion

The examination of frequency graphs and heatmaps provides valuable insights into the evolving landscape of police studies in Türkiye. This analysis delves into the publication trends, disciplinary perspectives, crime types explored, as well as data collection and analytical approaches utilized in the field. By scrutinizing the data spanning several decades, this study aims to shed light on the growth, diversification, and methodological advancements in research

related to policing in Türkiye. Understanding these trends can inform policymakers, practitioners, and academics about the state of policing studies in the country and provide a foundation for future research and evidence-based approaches to law enforcement.

The changing nature of policing studies in Türkiye has been significantly influenced by historical events, particularly three major military coups that occurred in the country: in 1960, 1980, and 2016. While the first two coups have had noticeable repercussions on policing studies, the 2016 coup, which was unsuccessful, did not exert negative effects on this field of study. The coups of 1960 and 1980 brought about considerable disruptions and changes in Türkiye's political landscape, leading to alterations in policing strategies and priorities. As a result, policing studies during those periods were limited in their scope and focused on adapting to the prevailing authoritarian environment. However, the coup attempt of 2016 did not result in the same detrimental impact on policing studies because it was failed. Otherwise, other decreasing point of policing studies could be expected because the militarization of police would bring strict limitations in different areas including academy (Delehanty et al., 2017; Kraska, 2007). Consequently, research and developments in policing studies have continued to progress without significant impediments because democratic conditions were maintained and the academic freedom it brought continued.

FETO's infiltration actively discouraged independent individuals, especially academic staff, from engaging with institutions (İrdem & Aslan, 2023). Consequently, the entrenched structure of FETO has perpetuated a repetitive pattern in the acquisition of information, utilization of data collection tools, and authorial reporting practices in policing studies. While independent studies have begun to diverge from this pattern, leading to fluctuations in publication outputs, certain categories continue to dominate prominently. With the dismantling of FETO, there appears to be a qualitative and quantitative liberalization in research endeavors. Between 2015 and 2023, concerted efforts are being made to enhance the depth of existing literature, with a noticeable trend towards increased liberalization observed across various categories. In other words, it is imperative to highlight the distinctive period between 2015 and 2023 as a notably diversified phase in the field's evolution. Despite its relatively short span compared to previous intervals, this era stands out for its exceptional diversity in research methodology, subject matter, sample groups, types of analysis, and the range of contributing authors. The suppression of the 2016 attempted coup played a pivotal role in this transformation, marking a departure from the constraints historically imposed by military coups on academic freedom and research. The post-coup period witnessed an emancipation of academic research within the domain of policing studies, leading to an unparalleled breadth of investigation. This period's rich variety reflects a liberated academic environment where scholars have pursued a wide array of topics, employing a multitude of research tools and analytical methods to explore the nuances of policing in Türkiye. The diversity observed in this period is not only a testament to the resilience and growth of the academic community post-2016 but also underscores the importance of maintaining democratic conditions that foster free and expansive scholarly inquiry. This liberated phase has enriched the field of policing studies in Türkiye with deeper insights and broader perspectives, establishing a robust foundation for future research to build upon. Policing in Türkiye has a political breakpoint that affect the objectivity, freedom to obtain and interpret the data. Academicians and researchers gain the atmosphere to access the data more than the years of military coups (Aslaner, 2022; Bakan & Çimen, 2017; Mumyalmaz, 2019). The last period broke this pattern.

The data collection methods predominantly involve observation forms, surveys, and interviews, with analytical approaches evolving from "Theoretical/Descriptive" to a more diverse range, including quantitative methods, historical research, and thematic content analysis. Qualitative data should be considered in policing to reveal cultural, social, psychological, political, and economic factors in Türkiye way of policing. To be able to realize this, law enforcement units should be open and give time for research to have opportunities to discuss migration, crime, administrative situations and the like (Abbasoğlu Özgören & Akadlı Ergöçmen, 2010; Topçuoğlu, 2014).

The distinctive standing of the Police Academy, despite its singular status and relatively smaller workforce than other categories in this study like universities and Turkish National Police, underscores its critical contribution to the breadth of policing studies in Türkiye in security studies. Its leading role in security studies and significant engagement in other research domains underscore the institution's pivotal function in bridging practical policing experiences with academic investigation. The Academy's direct involvement in the education and training of police officers provides it with firsthand insights into the operational challenges and evolving dynamics of law enforcement. This unique perspective not only facilitates a deeper understanding of on-the-ground realities but also allows for the seamless integration of these insights into academic research. Consequently, the Police Academy emerges as a key player in the advancement of policing studies, effectively translating field-specific problems and observations into scholarly contributions that drive forward the discourse on policing practices, challenges, and innovations.

While the total number of female personnel in the Police Services was 15 thousand 38 in 2016, it increased to 24 413 in 2022 (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2022). Although the number of female personnel in the police force in Türkiye is gradually increasing, the lack of studies that address the reality of female police officers from different perspectives can be seen. Limited number of studies are found that dealt with female samples or female police officers. One of the examplea of policewoman study is an article in which Seda Öz Yıldız examines the historical and social context of women's employment. Within the scope of this study, the place of women's employment in the historical development of Türkiye is discussed. Öz Yıldız underlines that it is a subject that needs to be developed even though serious steps have been taken at the point reached (Öz Yıldız, 2017b). The second one is about historical context of the first policewoman (Tepe, 2021). Therefore, there is a need for studies that examine the social, psychological, and economic dimensions of policewomen in depth.

References

- Abbasoğlu, Özgören, A., & Akadlı Ergöçmen, B. (2010, Kasım). *Türkiye’de uluslararası göç verisi ve sınırlılıkları*. TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumunda sunulan bildiri, Ankara. Erişim adresi: http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_10.pdf
- Akbal, R. (2022). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e polis eğitim tarihi (1845-1938). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8(1), <https://Doi.Org/10.21551/Jhf.1053706>
- Akdeniz, C. (2020). Polis Mecmuası’na göre Osmanlı Devleti’nde işlenen suçlar (1913-1923). *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 89-120.
- Akdeniz, C. (2021). Polis Mecmuası’nın 1913-1928 yazılarına göre Osmanlı Devleti’nde polis teşkilatı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(69), 364-401. <https://Doi.Org/10.35239/Tariharastirmalari.773055>
- Aslan, A. (2020). Osmanlı Devleti’nde polis teşkilatının kurulması: Urfa örneği (1845-1918). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 38, 25-58.
- Aslaner, M. (2022). İki darbe arasında Türkiye’de demokrasi (1960-1980). *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 579-607.
- Aydoğan, E. (2022). *Polisin zor ve silah kullanma yetkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Aytaç, S. (2017). Stres kaynakları ve stresin psikolojik semptomlarının öfke kontrolü ile ilişkisi: polis memurları üzerine bir araştırma. *Journal of Social Policy Conferences*, 69, 1–27.
- Bakan, S., & Çimen, H. (2017). Türkiye’de askeri darbe statükosunun kurulması. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 1-15.
- Berksoy, B. (2009). *Almanak Türkiye 2006-2008: güvenlik sektörü ve demokratik gözetim*. İstanbul: TESEV Yayınları, 230–242.
- Berksoy, B. (2013). *Türkiye’de ordu, polis ve istihbarat teşkilatları: yakın dönem gelişmeler ve reform ihtiyaçları*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Cahit Arf Bilgi Merkezi, (2023), *Türkiye bilimsel yayın performans raporları*. Erişim adresi: <https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/Türkiye-bilimsel-yayin-performans-raporlari/>
- Çalışkan, S. (2020), 12 Eylül Darbesi’nde televizyon yayınlarında propaganda faaliyetleri üzerine inceleme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(1). 85–116.
- Cevizliler, E. (2011), Erzurum polis mektebi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44. 227–246.
- Chermak, S., & Weiss, A. (2006). Community policing in the news media. *Police Quarterly*, 9(2), 135-160. <https://Doi.Org/10.1177/1098611105281630>
- Çufalı, M. (2002). Türk polis tarihi. Hasan Hüseyin Çevik & Turku Göksu (Ed.) *Türkiye’de devlet, toplum ve polis* (s. 19-29) içinde. Ankara: Seçkin.
- Delehanty, C, Mewhirter, J, Welch, R, & Wilks, J. (2017), Militarization and police violence: The case of the 1033 program. *Research & Politics* 4(2), 1-7.
- Derbil, S. (1944). Polis kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1(4).
- Derdiman, R. C. (2005). Hukuk felsefesi gözüyle ‘polis’ kavramı ve çağdaş polislik düşüncesi. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 5. 132–150.
- Dursun, İ. & Tekin, H. H. (2023). *FETÖ: Kültist bir terör örgütünün analizi*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Ergut, F. (2001), Polis çalışmaları için kavramsal bir çerçeve. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(1), 59–78.
- Ergut, F. (2004). *Modern devlet ve polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e toplumsal denetimin diyalektiği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ganapathy, N. (2000). Conceptualising community policing, crime prevention and criminology: A Singapore perspective. *Australian & New Zealand Journal Of Criminology*, 33(3), 266-286. <https://Doi.Org/10.1177/000486580003300302>
- Gülmez, M. (1983). Polis örgütünün ilk kuruluş belgesi ve kaynağı. *Amme İdaresi Dergisi*, 16(4), 3-15.
- Gündüz, B, Erkan, Z & Gökçakan, N. (2007). Polislerde tükenmişlik ve görülen psikolojik belirtiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 283–298.

- Hakli, S. Z. (2022a). Erken cumhuriyet döneminde polis teşkilatının kurucu düşüncesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 55(3), 89-123.
- Hakli, S. Z. (2022b). Erken cumhuriyet döneminde polis teşkilatının kuruluşu ve gelişimi. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 24(1), 4-30.
- İmga, O. (2018). *Cumhuriyetin emniyeti Ankara polis enstitüsü*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- İnankul, H., & Doğan, K. C. (2016). Modern devlet ve Türk polis teşkilatı üzerine bir inceleme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 176-205.
- İrdem, İ. & Aslan, Ö. (2023). *FETÖ ve bürokratik vesayet*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- İrdem, İ., & Kavsıracı, O. (2017). Fetö yuvasından milletin okuluna dönüş: Türkiye’de polis akademisi dönüşüm süreci. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 91-105.
- Kararmaz, F. (2013). Polisin hukuka uymak konusundaki gönülsüzlüğü üzerine bir tartışma. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 3(2), 153–160.
- Karayuluk, H. (2018). 6/7 eylül 1955 olaylarının neden ve sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 36-50 <https://doi.org/10.35235/Uicd.431574>
- Kozak, Y., & Kahraman, O. (2020). Sivas polis teşkilatının kuruluşu (1885-1893). *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(1), 151-164.
- Kraska, P. B. (2007). Militarization and policing—its relevance to 21st century police. *Policing: A Journal Of Policy And Practice*, 1(4), 501-513. <https://doi.org/10.1093/Police/Pam065>
- Kubilay, Ç., & Pelivan, M. (2019). Demokrat Parti ve radyo: Bir ıslahat girişimi (1954). *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 6(1), 27-60. <https://doi.org/10.24955/ilef.574360>
- Meydan, H. (2019). *Akademide değerler eğitimi (tezler ve makaleler 1989-2017)*. İstanbul: Dem.
- Miller, L. A. (2017). *Community policing: Partnerships for problem solving*. Nelson Education.
- Mumyakmaz, A. (2019). Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde darbe, ordu ve vesayet. *Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 17-27.
- Ocak, B. (2020). 15-16 temmuz 2016’da Ankara ve İstanbul’da Yaşanan Olaylar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20, 133-146.
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (2022). Onlarla birlikte şimdi daha güçlüyüz. Erişim adresi: <https://www.egm.gov.tr/Bakanligimiz-Bunyesinde-Kadin-Personel-Sayisi-Katlanarak-Artiyor---Merkezicerik>
- Oruç, K. O., & Arıcan, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi süreci ve bulanık araştırma yöntemleri ile polis merkezi kuruluş yeri seçimi: Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 715-734
- Osmanoğlu, M. K. (2013). Uluslararası belgeler ışığında polis ve vatandaş ilişkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1549–1588.
- Özel, Ş. A. (2019). *Türk polis teşkilatı'nın gelişiminde Batı'nın etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi, Ordu, Erişim adresi: http://earsiv.odu.edu.tr/jspui/bitstream/11489/382/1/Saban_ali_Ozel_Tez.pdf
- Öztürk, C. (2018). Polis disiplin işlemleri: Tüzükten genel kolluk disiplin hükümleri hakkında kanun hükmünde kararnameye. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 29–36.
- Sönmez, A. (2006). Zaptiye teşkilatının düzenlenmesi (1840-1869). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39), 199-219, https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000227
- Tansel, B, Tunç, A. & Gündoğdu, M. (2016). Çocuk şube müdürlüğünde çalışan polis memurlarının ikincil travmatik stres düzeylerinin incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2).
- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2019).. <https://www.egm.gov.tr/Tarihce>
- Tatlıoğlu, K. (2013, Kasım). *Türk Polis Teşkilatı'nın yapılanması ve tarihten günümüze üstlendiği misyon ve sorumluluk üzerine sosyal psikolojik bir değerlendirme*. Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu, İstanbul.
- Tavas, B. & Öztürk, C. (2019). Türk polis teşkilatı çalışanlarının benlik saygısı ile psikolojik durum arasındaki ilişkinin incelenmesi: Zonguldak il emniyet müdürlüğü örneği. *The Journal of Academic Social Science* 23(23). 370–380.
- Tayşi, M. S. (2015). *Ali Emiri'nin izinde*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Tepe, C. (2020). İttihat ve terakki cemiyetinin polis kıyafetleri. *Anasay*, 13, 17-56. <https://Doi.Org/10.33404/Anasay.756328>
- Tepe, C. (2021). Türk kadınının ilk defa "polis" olması. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 21, 37-54 <https://Doi.Org/10.26650/İukad.2020.777103>
- Tongur, H. (1943) Polis görev ve yetkileri münasebetile. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1(04).
- Topçuoğlu, T. (2014). Kriminoloji için disiplin çağrısı! *Journal Of Penal Law And Criminology*, 2(1-2), 241-268.
- Turna, Y., & Akdoğan, O. (2022). Osmanlı polisinin modernleşme sürecinde toplumsal hayata dahil edilmesi ve davranışlarının şekillenmesi. *Tarih Ve Günce*, 10, 25-46.
- Öz Yıldız, S. (2017a). Güvenlik bürokrasisi ve partizanlaşma sorunu: 1970'li yıllarda Türk polis teşkilatı. *Liberal Düşünce Dergisi*, 85, 85-104.
- Öz Yıldız, S. (2017b). Türkiye'de kadın polis istihdamının analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(1), 113-135. <https://Doi.Org/10.14782/Sbd.2017.51>
- Yılmaz, İ. (2019). Osmanlı dönemi Bursa polis karakolları ve asayiş. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1). 1. 49-65.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, (2023, 22 Ekim). İstatistik. Erişim adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Marka Şehir Kavramı ve Destinasyon İmajı Oluşturmada İletişimin Rolü Üzerine Bir Araştırma: İzmir Örneği

Yazar(lar) / Author(s)

Öğr. Gör. Dr., Lale Barçın Aka
Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İzmir-Türkiye.
e-posta: lale.barcin.aka@ege.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 06. 03. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 31. 05. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Benzerlik taraması- Plagiarism checks Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyat@alparslan.edu.tr
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Aka, L. B. (2024). Marka şehir kavramı ve destinasyon imajı oluşturmada iletişimin rolü üzerine bir araştırma: İzmir örneği. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 321-330. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1448171>

Abstract

Bu çalışmada, destinasyonların markalaşma çabalarına yoğunlaşarak, destinasyon iletişiminin ve markalaşma unsurlarının kentlere nasıl uygulandığı araştırılmıştır. Bu uygulamalar dahilinde, pek çok güzelliğe sahip olan İzmir şehrinin destinasyon iletişimi, imaj ve markalaşma çabaları için ne gibi çalışmalar yaptığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece, İzmir'in bir destinasyon imajı oluşturmada iletişimin rolü ve yapılması gerekenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılarak Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi'nde Girişimcilik dersi alan 17 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde, İzmir'in destinasyon markalaşması sürecindeki konumu, İzmir şehrinin oluşturduğu imaj ve marka şehir olma yolunda yapılması gerekenler irdelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda İzmir'in güçlü yönleri, zayıf tarafları, İzmir için fırsatlar neler ve son olarak ne gibi tehditlerle karşı karşıya olduğu SWOT analizi uygulanarak çalışma gerçekleştirilmiştir. Güçlü ve zayıf yönleri belirlenerek ve hangi özelliklerinin öne çıkarılması gerektiği ve zayıf yönlerin güçlendirilmesi hususunda araştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğrenciler İzmir'i modern ve kültürel çeşitliliğe sahip bulurken; tehditlerde çarpık kentleşme ve afet konusuna değinmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Destinasyon İletişimi, Marka Şehir, İzmir, Swot

A Research on The Role of Communication in Creating Brand City Concept And Destination Image: The Case of İzmir

Abstract

This study focuses on the branding efforts of destinations and investigates how destination communication and branding practices are applied to cities. Within the scope of these practices, it has been tried to reveal what kind of work the city of İzmir, which has many beauties, has done for destination communication, image and branding efforts. Thus, the role of communication in creating a destination image of İzmir and what needs to be done were tried to be determined. In this study, in-depth interviews were conducted with 17 students taking Entrepreneurship course at Ege University, Faculty of Communication using qualitative research method. As a result of these interviews, the position of İzmir in the process of destination branding, the image created city of İzmir, and what needs to be done to become a brand city were tried to be examined. At the same time, the study was carried out by applying SWOT analysis on İzmir's strengths, weaknesses, opportunities and threats for İzmir. Research was conducted to determine its strengths and weaknesses to reduce the weaknesses. As a result of the research, while students found İzmir modern and culturally diverse, they mentioned unplanned urbanisation and disaster as threats.

Anahtar Kelimeler: Keywords: Destination, Destination Communication, Brand City, İzmir, Swot.

1. Giriş

Şehirlerin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan gelişimi, turizm ve destinasyon tanıtımı için büyük önem kazanmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeyi anlayan, önem veren ve uygulayabilen şehirler, ülkeler kendilerine ait olan güzellikleri, tarihi ve kültürel yerleri, özellikleri ve ürünlerini ön plana çıkararak fark yaratmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, son zamanlarda kentler, markalaşma konusuna önem vererek hem kendi ülkelerindeki hem de farklı ülkelerdeki destinasyonlarla rekabet edebilmek için markalaşma ve destinasyon iletişimi kavramlarını ele almak gerekir.

Destinasyonların marka şehir haline gelmesi, tıpkı bir ürüne benzer, o şehrin de bir isme, logoya, slogana ve işarete ihtiyacı vardır (Özdemir, 2007:47). Bu sebepten dolayı kentler ziyaretçilerin ilgisini çekebilmek için farklı yollar izler, örneğin satın alma davranışlarına yönelik çalışmalar yapıp markalar oluşturmakta ve marka değeri yaratma çabasındadırlar. Türkiye'deki şehirlere bakıldığında, farklı güzelliklere ve farklılıklara sahiptir ve son dönemlerde hemen hemen tüm kentlerde markalaşma çabaları ciddi şekilde görülmektedir (Gül & Gül, 2022: 94).

İzmir şehri; jeopolitik açıdan konumu, iklimi, sosyal, kültürel ve tarihi mirası, deniz ve doğa gibi pek çok açıdan cazibe merkezidir ve turizm açısından kendi payına düşeni alma çabasıdadır. İzmir'in destinasyon markası olma konusunda da gerek belediye başkanları gerekse kanaat önderleri bu alanda birçok çalışma yürütmüş olup bu alanda hala faaliyetler yürütmektedir. Destinasyon iletişimi, turist sayısını artırmak için bir destinasyonun (şehir, kasaba, köy, bölge, vb.) tanıtımını içermektedir (Görgülü, 2020: 715). Destinasyon markalamasına verilen önemin artmasıyla, turizm sektöründe de ilerlemeler görülmeye başlamıştır. Olanaklarını göstermeye öncelik veren destinasyonların, daha çok istihdam, sosyal ve ekonomik büyüme sağladığı görülmektedir. Örnek olarak Alaçatı'yı öne çıkaran ot festivali, Urla'da düzenlenen gastronomi festivali, Kuşadası'nda ve Ayvalık'ta düzenlenen zeytin festivali ve son olarak Selçuk'ta son zamanlarda yapılan leylek ve şeftali festivalini verebiliriz. Belediyelerin düzenlediği bu festivallere ünlüler ve Ayhan Sicimoğlu, Prof. Dr. İlber Ortaylı gibi kanaat önderleri çağrılarak çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir (Gürsoy, 2016: 83).

Bu çalışmada, İzmir'in destinasyon markası olma yolunda ne kadar yol katettiğini görebilmek ve gelecekte neler yapılması gerektiğini planlayabilmek için, ilk olarak marka kavramı hakkında literatür taraması yapıp, akabinde destinasyon ve destinasyon markalaması kavramları açıklanacaktır. Bir ülkenin, şehrin veya bölgenin destinasyon markası olma yolunda kullanılan oraya özgü tarihi yerleri, yeme içme kültürü, güzellikleri ve bu güzelliklerin ziyaretçilere sunulması için gerekli tüm markalaşma ve iletişim çalışmaları ortaya konulmuştur. İzmir ilinin markalaşma sürecinde ne seviyede olduğu ve yapılması gereken çalışmaların, bu şehirde yaşayan üniversite öğrencilerinin görüşleri alınarak İzmir destinasyonunun markalaşması konusuna yardımcı olmaya çalışılmıştır. İzmir ile ilgili bilgi edinme, katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinin öğrenilmesi amacıyla, İzmir'de yaşayan, burada okuyan İzmir hakkında büyük ölçüde bilgiye sahip, Girişimcilik ve destinasyon iletişimi üzerine ders almış üniversite öğrencileri seçilmiştir. İzmir'de 2018 yılında Ege Üniversite'sinde okuyan 17 öğrenciyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde nesnel bilgiler ortaya çıkartılmıştır.

2. Destinasyon Kavramı

Destinasyon kavramı; bir kişinin gittiği yer, lokasyon, özel olarak görmeye değer yer olarak tanımlamak mümkündür (Cambridge, 2024). Turizm açısından destinasyon kavramına baktığımızda; turistlerin genelde ziyaret ettiği veya turistlerin, görülmeye değer doğal

güzellikleri, kültürel açıdan zengin, tarihi açıdan önemi sebebiyle ziyaret ettikleri; eğlenme, dinlenme gibi aktiviteler için rahatlıkla konaklayabileceği bir yer, bölgedir. Ziyaretçinin ilgisini çeken, motive eden cazibe merkezleri olarak tanımlanabilir (Gomez, 2024).

Destinasyonlar, genellikle ev sahibi olanlar başta olmak üzere çeşitli paydaşları birleştirir, farklı destinasyonları bir araya getirip, ağ oluşturabilir. Turizm açısından turistik ürünlerin satışa sunulması ve turizm politikasının gerçekleştirilmesinde odak noktasıdır (Lew ve McKercher, 2006: 405). Turistik lokasyonlar, birçok paydaşı ve destinasyon iletişimi yöneticisinin üzerinde fazla kontrol edilemeyen bir marka imajını içeren, genelde pazarlaması zor ürünlerdendir (Palmer, 2007: 128). İyi bir imaj yaratan turizm destinasyonu, ziyaret eden turistlerde olumlu bir izlenim bırakır, bir ziyaretçi için harcanan para miktarına ve gelinen destinasyona tekrar ziyaret etme olasılığına bakılır (Du Rand vd., 2003: 1). Çünkü bir yere bağlılık önemli bir etmendir. Müşteri memnun kaldığı takdirde sadakatini gösterir. Elçilik ve savunuculuk gibi davranışlar gösterir. Bunlar başarılı bir destinasyonun göstergesidir (Jiang vd., 2016: 2).

Diğer taraftan bir yerin turistik bir destinasyon haline gelebilmesi için birtakım bileşenlere sahip olması gerekir. Destinasyonun büyüklüğü, coğrafi açıdan konumu, erişim açısından ulaşım altyapısının olması ve geliştirilmesi, turistlerin ilgilerini çekebilmek için cazibe merkezleri, doğal güzelliklerinin daha öne çıkarılması gerekmektedir. Bu durum turistlerde motivasyon arttıran önemli bir güçtür. Konaklama, yeme içme vb. ihtiyaçlarının karşılanabilmesi önemli bir kriterdir. Konaklama süresi boyunca gelen ziyaretçilerin iyi vakit geçirmesi için çeşitli aktiviteler düzenlenmelidir (Djurica ve Djurica, 2010: 890).

3. Destinasyon Markalaması

Turizmin gitgide önem kazanması, tatil yapmanın istekten çıkıp bir ihtiyaç haline gelmesi, destinasyonların ziyaretçileri çekmek amacıyla iletişim platformlarını aktif olarak kullanmaları ve daha çok görünür olmaları marka şehir olma yolunda ciddi bir adımdır. Destinasyon markalamasını Blain vd. (2005) şöyle ifade eder: (i) bir sembol, logo veya o şehri tanımlayan veya farklılaştıran faaliyetler; (ii) gezip görmek için gidilen destinasyon ile unutulmaz bir seyahat tecrübesinin beklentileriyle örtüşen; (iii) turist ve ziyarette bulunan yer arasındaki bağı sağlayan önemli pazarlama faaliyetleridir. Bir destinasyonu marka haline getirmekteki esas amaç, o bölgeye gelen veya gelmesi beklenen ziyaretçilerle destinasyon arasında bir bağ kurmaktır (Yavuz, 2007:72). Destinasyonların markalaşma isteğinin temelinde ekonomik nedenler yatar. Pek çok destinasyon, turizm sayesinde gelir elde edip pay almak ve o bölgenin kalkınmasını sağlayacak güçlü bir ekonomiye sahip olmak ister. Hanna ve Rowley (2008) şehirlerin markalaşma isteğini gerektiren koşulları şöyle açıklamaktadır:

- Uluslararası medyanın güçlenmesi
- Uluslararası arenada seyahat maliyetinin ulaşılabilir olması
- Tüketicilerin harcama potansiyelindeki artış
- Birçok destinasyonda ortaya konulan hizmet unsurlarının benzerlik göstermesi
- İnsanların farklı bölgelere, kültürlere merakının artması

Genel olarak destinasyon markalamasının amacı, o bölgede yaşamakta olan halkın uzun dönemli refahının sağlanması ve hatta artırılması, ziyaretçilerin memnuniyetini sağlamak, yerel işletmelerin kar etmesi, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda sürdürülebilirliği sağlayarak turizmin getirilerini maksimum seviyeye getirmektir.

Bir bölgenin, şehrin veya ülkenin turistik destinasyon olarak anılması için bazı özellikler taşıyor olması gereklidir. Bu destinasyona seyahat etmek isteyen ziyaretçilerin önem verdikleri nokta, buraya dair çekici unsurlar olmaktadır. Bir bölgeye ait cazibe yerleri; o bölgeye ait kültürel ve tarihi mirası, coğrafi güzellikleri, destinasyonun logosu ve sloganı ile renkleri şeklinde ifade edilebilir (Çiçek & Pala, 2017: 35).

4. Destinasyonun İletişim Faaliyetleri

Bir destinasyonun markalaşmasında bölgenin hedef kitleye tanıtımı ve sunulması en önemli aşamadır. Destinasyon tanıtımı için yapılan çalışmalar, o bölgeyi ziyaret etmek isteyen turistlere ulaşmadığı sürece, bu durum boş bir çaba olacaktır. Destinasyon için yapılan iletişim ve tanıtım çalışmalarının tutundurma faaliyetleri ile birlikte yapılması mümkündür. Tutundurma, mesajın alıcıya etkili bir biçimde iletilmesi ve mesajın alıcıya en iyi etki edecek yöntemin seçilmesi şeklinde ifade edilebilir (Blythe, 2005:45). Mesajın iletilmesi için de kentlerin marka haline gelmesi için birbirinden farklı tanıtım faaliyetlerine başvurulur. Destinasyonların iletişim faaliyetlerinin temel amacı, destinasyonların pazarlanması ve turist çekmektir. Bu amaca odaklanan destinasyonlar iletişim aracı olarak reklam, satış geliştirme, halkla ilişkiler, kişisel satış ve doğrudan pazarlama gibi tutundurma karması elemanlarını kullanırlar (Mele & De Carlo, 2023: 163).

Tablo 1: Bazı Şehirlerin Özellikleri

Şehirler	Özellikleri
Bursa	Tarihi yerleri ve kültürel özellikleri. İnanç turizmi ile öne çıkan ilde Yeşil Türbe, Koza Hanın olması. Termal turizmi ve kış sporları ile ünlü.
Gaziantep	Kültürel mirasa sahip, gastronomi açısından dünyaca üne sahip, kongre ve fuar merkezi, el sanatları ve zanaat gelişmiş
Mardin	Tarihi ve kültürel anlamda UNESCO tarafından "Dünya Mirası Listesine" aday bir kent. Mimari yapısı, gastronomi turizmi ve özellikle gümüş işletmeciliği ile markalaşma yolunda ilerlemektedir.
Konya	İnanç merkezlerinden olan bir şehrimiz. Hipostil Camileri ile UNESCO Dünya Mirası'na girdi. Çatalhöyük, Kilistray gibi önemli mağaralara sahip ve yemek içme kültürü açısından da önemli bir kentimiz.
Trabzon	Kültürel açıdan zengin, yaylalarıyla meşhur, doğa sporu ve eko turizm ile öne geçmiş ve zengin mutfağı ile marka şehirler arasındadır.
Erzurum	Tarihi yerleri, Baltık mimarisi, zengin mutfağı, kış sporlarıyla öne geçen bir şehrimiz.
Manisa	Tarihi ve Külliyesi ile meşhur, tarım ve termal turizm ile ön planda olan bir kent

Kaynak: Yükselen ve Güler (2009)

Yukarıdaki tablo 1'de belirtildiği üzere pek çok ilimiz farklı özelliklere, çekici güzelliklere ve önemli tarihi yerlere sahiptir. Günümüzde internet, sosyal medya aracılığıyla o bölgede düzenlenen etkinlik ve festivaller, organizasyonlar, çekilen filmler ve tanıtım turları vb. gibi bazı

unsurlar tüm dünyaya duyurulmaktadır. Bir destinasyonun marka haline gelmesi o bölgeye çok büyük avantajlar sağlamaktadır. En başta turistik hale geldikten sonra çok fazla ziyaretçi çekecektir. Bölgeye faydaları şu şekilde sıralanabilir (Yılmaz ve Çizel, 2000:27):

- Gelen turistin, bölgeyi tanınmasını ve diğer bölgelerden benzerliklerini ve farklılıklarını görmesini sağlar.
- Turistik bölgeye ait semboller nelerse bu açıdan oldukça önemlidir.
- Turistik bölgenin marka haline gelmesi, o bölgeye özgü ürünlerin de tanınması ve markalanmasını sağlar.
- Koordinasyon çabalarına yardımcı olur.
- Turiste önerilen ürünler ile fizyolojik ve psikolojik açıdan tatmin duygusu yaşatır.
- Şehir marka haline geldikten sonra ürünler veya hizmetler farklılaşsa bile markanın süreklilik göstermesini sağlayabilir.

Bir yerin destinasyon markası haline gelmesi, oraya ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda faydalar sağlamakta ve yatırımları çekmektedir. Destinasyon hakkında bilgi arayışı olan turistler için iletişim kanallarının da dijital olması destinasyonu daha görünür kılıp tanıtım açısından daha iyi hale getirmiştir (Nguyen, Tran, & Tran, 2024: 1187).

5. Yöntem

Literatür taramasının ardından, İzmir'in bir destinasyon markası olma yolunda hangi seviyede olduğunu daha iyi anlayabilmek için derinlemesine bilgi öğrenmek amacıyla veri toplama araçlarından görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, sosyal bilimlerde nitel analizlerde genelde sık kullanılan etkili veri toplama yöntemlerinden biri tanesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2004:46). Görüşme yöntemi; literatürden, ölçek sorularından faydalanarak, önceden hazırlanmış ve belli bir amaca yönelik, açık uçlu şekilde soru yönlendirip ve cevap alma şeklinde etkileşimli bir iletişim sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 47). Bu çalışmada, görüşme yöntemlerinden yüz yüze görüşme yöntemi seçilmiştir. Bu yöntem, en iyi cevaplanma oranına sahip, detaylara ulaşabilme ve en uzun soru formlarına izin vermektedir. Bu yöntemi seçmemizin başlıca nedeni, görüşmecinin objektif olarak araştırmayla ilgili uzman bilgisinin haricinde katılımcıların konu hakkında öznel görüşünü veri olarak toplamak gerekmektedir.

5.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde şehirlerde bir marka olmaya çalışarak ve kendi marka süreçlerini yöneterek, turizmden gelir elde ederek ve toplumsal refahı sağlayarak yol katetmektedirler. İzmir şehrinin de bir destinasyon markası haline gelme çabaları görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, İzmir'in bir marka şehir olma yolunda marka değeri taşıyan hangi unsurlara sahip olduğu, İzmir'in markalama sürecinde hangi seviyede olduğu Girişimcilik dersi alan üniversite öğrencilerinin bakış açısıyla değerlendirilecektir. Gelecekte yapılacak çalışmalara örnek olması düşünülmektedir. Son olarak İzmir'in marka şehir olma potansiyelini ne seviyede etkileyeceğini araştırmaktır.

5.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmada, Amaçlı Örneklem Yöntemi kullanılmıştır. Nitel çalışma yapan araştırmacılar tarafından sık kullanılan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2004:98). Bu araştırma için Amaçlı Örneklem Yöntemlerinden Tipik Durum Örneklemesi seçilmiştir. Eğer araştırmacı bir yeniliği tanıtmak istiyorsa, o çalışmada aralarından bir veya birkaç tanesini saptayarak o

durumu çalışabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2004:77). Tipik durum seçiminde esas olan evrene genellemekten ziyade; ortalama durumları çalışarak belirli bir alanda fikir sahibi olmak veya herhangi bir yenilikle ilgili yeterince bilgi sahibi olmayanları bilgilile hale getirmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2004). İzmir'in destinasyon markası olma yolunda, İzmir ile ilgili bilgi edinme, katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinin öğrenilmesi amacıyla, İzmir'de yaşayan, burada okuyan İzmir hakkında büyük ölçüde bilgiye sahip, Girişimcilik ve destinasyon iletişimi üzerine ders almış üniversite öğrencileri seçilmiştir. İzmir'de 2018 yılında Ege Üniversite'sinde okuyan 17 öğrenciyle (19 yaşındaki 7'si kız, 10'u erkek öğrenciden oluşmaktadır) yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde nesnel bilgiler ortaya çıkartılmıştır.

5.3. Araştırma Bulguları

Verileri analiz etmek için Betimsel Analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemle göre, bulgular önceden belirlenen temalara göre yorumlanmıştır. Bununla birlikte, görüşülen katılımcıların görüşlerini gösterebilmek amacıyla doğrudan alıntılar da kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2004) göre bu analiz yöntemi dört aşamalıdır. Bunlar;

5.3.1. Betimsel analizde çerçeve oluşturma:

Araştırma sorularından, araştırmada yapılan görüşme ve/veya gözlemden hareketle analiz için bir çerçeve oluşturulur. Buna göre verilerin hangi temalardan oluşacağı organize edilir. Tema oluşturma konusunda kavramsal çerçevede yardımcı olur. Bu aşamada, İzmir'in bir destinasyon markası haline gelmesi için marka değerine sahip olup olmadığının araştırılması, İzmir'in bir marka şehir olarak ne seviyede olduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Markalaşma sürecinde, İzmir ile ilgili bilgi edinmek için katılımcılardan İzmir'de yaşayan, bu şehirde okuyan, burası hakkında bilgileri ve fikirleri olan ve aynı zamanda üniversitede girişimcilik, markalama ve destinasyon iletişimi hakkında ders alan öğrenciler seçilmiştir. Bu öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde nesnel bilgilere ulaşılmıştır. Betimsel analiz sorularından elde edilen sonuçlar SWOT analizi ile değerlendirilmiştir.

5.3.2. Tematik çerçeve ışığında verilerin değerlendirilmesi:

İkinci aşamada veriler derlenip ve organize edilir. Bu aşamada, elde edilen bulguların anlamlandırılması gerekmektedir. Veriler değerlendirilirken, sonuç aşamasında kullanılmak üzere doğrudan alıntılar da seçilir. Deneklerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcıyla görüşme ortalama otuz dakika ile bir saat kadar sürmüştür. Katılımcılara görüşme formundaki soruların haricinde konuyla ilgili farklı sorular da sorulmuştur.

5.3.3. Elde edilen verilerin tanımlanması ve yorumlanması:

Bu tanımlanma aşamasında, verilerin anlaşılır olması ve gereksiz tekrarların olmamasına özen gösterilmelidir. Yapılan görüşmelerin ardından yazıya dönüştürülmüştür. Deneklere, açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların konu hakkında beyanına göre konu hakkındaki farklılıklar ve benzerlikleri saptamak için görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya yönelik sorular seçilip belirli bir sıra içinde sorulmuştur. Bulguların yorumlanması aşamasında verileri değerlendirme sürecine geçilmiştir. Bu kısımda İzmir'in bir destinasyon markası olabilmesi için, öğrencilere İzmir'in onlar için ne anlama geldiği, İzmir'i görmek isteyen ziyaretçiler için İzmir'e ait güzelliklerin neler olduğu araştırılmıştır. Bir yerin markalaşmasındaki en büyük kriterler, oraya ait çekicilikler ve şehrin algılanış biçimidir. Yorumlama aşamasında, İzmir'in bir şehir olarak

kimliği, güçlü ve zayıf yönleri ve İzmir'in marka olma yolunda nelere önem verilmesi gerektiği ortaya konmuştur.

5.4. İzmir İçin Swot Analizi

Güncel durumun açıklanması, önceliklerin tespiti ve mevcut durumu daha fazla iyileştirmek için gerekli önlemlerin alınmasını hedefleyen SWOT analizinin amacı; bölge/şehir veya ülkenin potansiyelinin zayıf ve güçlü yanlarının belirlenmesi, analiz edilmesi ve ona göre stratejilerin geliştirilmesidir (Gökçe, 2006:127).

İzmir ile ilgili yapılan görüşmeler neticesinde SWOT analizine başvurulmuştur. Markayı güçlü bir hale getirmek için SWOT analizinin sonuçları ve markanın bileşenleri arasında bir uyum yaratmak gerekir.

Tablo. 2. İzmir için SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
İkliminin ılık olması, coğrafi konumu	Kalabalık bir şehir
Liman şehri	Atık sistemi kötü
İzmir, tarihi ve kültürel yapısıyla önemli bir şehirdir	Trafik yoğunluğu
Sosyal ve sanatsal faaliyetlerin olması	Ulaşım zorlukları
Modern ve seküler bir şehir	Sanayi faaliyetlerinin az olması
Ulaşım kolaylığı	İşsizlik (genç nüfus için)
Kültürel çeşitlilik	Yatırım eksikliği
Eğitim olanaklarının iyi olması	Konut anlamında çok pahalı bir şehir
Toplu taşıma kolaylığı	Çevre kirliliği
	Altyapı yetersizliği
	Yerel olarak Televizyon kanalı yok
Fırsatlar	Tehditler
Konum itibarıyla pek çok yere yakın olması	İstanbul ve Ankara'nın ardından 3. Büyük şehir
Öğrenci şehri	fakat iş imkanları kısıtlı (ekonomik kriz)
Tarıma elverişli araziler	Kontrolsüz göç
Turizm açısından gelişmiş (yaz ve deniz turizmi)	Çarpık kentleşme
Üretim ve ihracat potansiyeli	Deprem bölgesi
Fuarlar	Asayiş sorunu
Gastronomi alanında yükselen bir değer	Ekonomik kriz
	Ortak faaliyet yürütememe (bireysellik ön planda)

5.5. İzmir'in Destinasyon Markası Olması İçin Yapılması Gerekenler

İzmir'in güçlü ve zayıf yönlerinin, fırsat ve tehditlerin değerlendirilmesinin ardından, katılımcılara İzmir hakkında neler yapılması gerektiğine dair sorular ve düşünceleri sorulmuştur. Katılımcılar, belediyeçilik, yerel yönetimler hakkında da yorum yaptılar. İzmir'in tanıtım açısından doğru bir şekilde tanıtımının yapıldığını düşünüyorlar. Ancak yerel yönetimin faaliyetlerinin yetersiz olduğunu ve daha aktif olmaları gerektiğini vurguladılar. Aynı şekilde kanaat önderlerinin de daha çok yol göstermesi gerektiğini ve proje yapmalarının şehre büyük katkısı olacağını belirttiler. Genç nüfusa yönelik iş imkanlarının artması gerektiğini ifade ettiler. Sivil toplum kuruluşlarının sayısının oldukça fazla olduğunu, bazı kuruluşların çalışmalarına katıldıklarını bazılarının çalışmalarına da sosyal medya platformlarından takip ettiklerini belirttiler. Türkiye'nin en Batısında olan bu güzel şehrin daha bireysel olduğu ve bunun insanlarına hatta iş dünyasına yansıtıldığını belirttiler. İzmir bir metropol fakat bazı konularda ilklerin şehri olmasına rağmen

çoğu şeyi İstanbul'a kaptırılmış. Dijital bir dünyada yaşadığımız için katılımcılar sosyal medyada daha aktif bir tanıtım hazırlanabileceği vurgusu yaptılar.

Tanıtım konusunda imaj oluşturabilmek için gereken logo, sembol ve renkler hakkında katılımcıların görüşleri sorulmuştur. İzmir'in yeni resmi logosunda; nazar boncuğunun mavisi, sarısı, beyazı ve farklı bir yazı karakteriyle İzmir yazılı halde bulunmaktadır. Logo olarak İzmir'in altında öncülerin şehri vurgusu vardır. Homeros Batı uygarlığının ilk anıtsal eseri İlyada'yı bu topraklarda yazdı. Asya'nın ilk hastanesi bu şehirde kuruldu. Türkiye'nin ilk treni İzmir şehrindeki istasyondan çıktı. İlk kurşun burada atıldı. 1. İktisat kongresi bu şehirde yapıldı. İlk Uluslararası fuarımız İzmir'de kuruldu. Expo'ya aday ilk şehirdir. Katılımcılar İzmir tanıtım videosunu tıpkı Antalya'nın tanıtım filmi gibi daha çok internet ve televizyon ortamlarında görmek istediklerini belirttiler (Kazancıoğlu, E. R., & Bilbil, E. K.,2023: 179).

Şekil 1: Kaynak: <https://www.imeanit.com/portfolio/izmir-city-case-study/>

6. Sonuç ve Öneriler

Şehir marka kavramı, destinasyon iletişimi gitgide önemi artan konular haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, destinasyon markalama çalışmaları yapıldıktan sonra o bölgede yaşayanlara, ziyaretçilere anlamlı bir değer kattığı düşünülmektedir.

Destinasyonları da bir ürün olarak ele aldığımızda, iletişim ve markalaşma stratejileriyle birlikte başarı elde etmek mümkündür. Yaratılan bir markanın doğru şekilde konumlandırılması için, marka değerine ulaşması gerekmektedir. Markalaşma başarılı olduğu takdirde, o ürün hedef kitlenin zihninde yer etmiş olur. Destinasyon iletişim faaliyetleri, bir destinasyonun popülaritesinin artması ve ziyaretçileri zihninde yer edecek bir imaj oluşturmaya odaklanır. Bununla beraber, destinasyon markalaması, seçilen bölgede gelirleri artırmak, istihdam sağlamak, o bölgede bulunan yerel markaların tanıtım faaliyetleri gibi birçok fayda sağlamaktadır. Örneğin; Paris'in modanın başkenti olarak anılması, Roma'nın tarihi ile öne çıkması, Londra'nın sembolü olan 2 katlı kırmızı renkli otobüsleri gibi önemli sembolleri vardır. Bu özellikleri onları diğer destinasyonlardan ayıran önemli farklılıklardır. Günümüzde şehirler, ülkeler kendilerini markalaştırarak bir çekim merkezi haline dönüşmeyi başarmışlardır.

Bu çalışmada, destinasyon markası olma yolunda çaba gösteren, birçok adımlar atmış öncü şehir İzmir ele alınmıştır. Bir şehrin markalaşma çabaları sürecinde en iyi şekilde değerlendirecek olan kitle o şehirde yaşayan ve okuyan üniversite öğrencileridir. Girişimcilik dersi alan ve destinasyon iletişimi konusuna fikir sahibi olan öğrencilerin düşüncelerini ortaya koymak için görüşme yöntemi seçilerek veriler elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde İzmir'in güçlü yönlerinde kültür ve tarih vurgusu ön plana çıkmaktadır. Liman şehrinin olması ticareti daha aktif hale getirmesi bir avantaj olarak görülürken, üniversite öğrencileri için iş ve istihdam açısından yeterli yatırımın yapılmadığı kanaati ortaya çıktı. Çarpık kentleşme ve son

yaşanılan depremden sonra katılımcılar korku yaşadığını ve yerel yönetimin bu konuya acil olarak çözüm bulmaları gerektiğini belirttiler. Son olarak konut krizi ve pahalılığa değindiler. İzmir gibi büyük bir şehirde öğrenci olarak yaşamının güçlüklerinde bahsettiler. Öğrenci dostu kampüs ve şehir istediklerini ifade ettiler. Diğer taraftan yaşamak için iklimi, coğrafi konumu açısından en güzel şehir olduğunu savundular. Logosu, şehre ait sembolleri, İzmir'e ait içinde bulunan veya civarındaki tarihi, ören yerleri çok beğendiklerini ifade ettiler. Buradan çıkarılacak sonuçla, İzmir'in markalaşma konusuna önem verdiği ve süreç içerisinde aslında pek çok açıdan yol aldığı, çeşitli şehir tanıtım ve gastronomi fuarlarına katıldığı sadece bazı konularda daha eksiği olduğu, yapılan nicel ve nitel çalışmaların da az olduğu tespit edilmiştir ve bu konuların üzerine gidildiği takdirde güçlü adımlarla markalaşma konusunda daha iyi bir hale geleceği neticesine varılmıştır.

Kaynakça

- Blain, C., Levy, S.E., Ritchie J.R.B. (2005). Destination branding: Insights and practices from destination management organizations. *Journal of Travel Research*, 43: 328-338.
- Blythe, J. (2005). *Essentials Of Marketing* (3rd ed.). Prentice Hall, Essex.
- Çiçek, E., & Ufuk, P. A. L. A. (2017). Destinasyon markalaşması üzerine bir araştırma: Tarsus örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 25-47.
- Destination (2024) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/destination> Erişim Tarihi: 8.02.2024
- Djurica, M. ve Djurica, N. (2010). Tourism destination marketing management, faculty of tourism and hospitality management in opatija. *Biennial International Congress. Tourism & Hospitality Industry*, University of Rijeka, Faculty of Tourism & Hospitality Management, 890-901.
- Du Rand, G., Heath, E., & Alberts, N. (2003). The Role of local and regional food in destination marketing: A south African situation analysis, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 14(3-4), 97-112
- Gomez, C. (2024) What is Tourist destination (Erişim: 08.07.2024) <https://www.igi-global.com/dictionary/tourist-destination/39274>
- Gökçe, F. (2006). Yerel Destinasyonlarda turizm potansiyelinin belirlenmesinde SWOT (FÜTZ) Analizi tekniği: Giresun örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Görgülü, Y. (2020). Kent markalama sürecinde yönetsel iletişim stratejileri (İzmir Büyükşehir Belediyesi örneği). *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 7(51), 715-726.
- Gül, M., & Gül, K. (2022). Destinasyon rekabetçiliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Ayvalık destinasyonu örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(Ek2), 94-103.
- Gürsoy, D. (2014). Deniz Gürsoy'un gastronomi tarihi. *İstanbul: Oğlak Yayıncılık*.
- Hanna, S. ve Rowley J. (2008). An Analysis of terminology use in placebranding. *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(1): 61-75.
- Imeanit (2020). *İzmir City Case Study*. Erişim Tarihi: 27.05.2024. <https://www.imeanit.com/portfolio/izmir-city-case-study/>
- Jiang, Y., Ramkissoon, H. ve Mavondo, F. (2016). Destination marketing and visitor experiences: The Development of a conceptual framework, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 25(6), 653-675.
- Kazancıoğlu, E. R., & Bilbil, E. K. (2023). Destinasyon seçiminde destinasyon imajı ve kent markalama: Kapadokya üzerine bir araştırma. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 179-195.
- Lew, A. ve McKercher, B. (2006). Modeling tourist movements: A Local destination analysis, *Annals of Tourism Research*, 33(2), 403-423.
- Mele, E., Filieri, R., & De Carlo, M. (2023). Pictures of a crisis. Destination marketing organizations' Instagram communication before and during a global health crisis. *Journal of Business Research*, 163, 113931.
- Nguyen, H. K. T., Tran, P. T. K., & Tran, V. T. (2024). The relationships among social media communication, brand equity and satisfaction in a tourism destination: the case of danang city, Vietnam. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7(2), 1187-1210.
- Özdemir, G. (2008). *Destinasyon pazarlaması*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Palmer, A. (2007). The Internet challenge for destination marketing organizations, destination branding: Creating the unique destination proposition, Eds. Morgan, N., Pritchard, A., Pride, R., 128-140.
- Yavuz, M.C. (2007). Uluslararası destinasyon markası oluşturulmasında kimlik geliştirme süreci: Adana örneği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Adana.
- Yükselen, C., & Güler, G. E. (2009). Antakya marka kent görüş ve öneriler. *Detay Yayıncılık, Ankara*.

Extented Abstract

Introduction

The social, cultural and economic development of cities has caused them to gain great importance for tourism and destination promotion. Cities and countries that understand, attach importance to and implement this development aim to make a difference by highlighting their own beauties, historical and cultural places, features and products. For this reason, recently, cities have given importance to branding and it is necessary to address the concepts of branding and destination communication in order to compete both with destinations in their own countries and with destinations in different countries.

Destinations becoming brand cities is just like a product; that city also needs a name, logo, slogan and sign (Özdemir, 2007:47). For this reason, cities follow different ways to attract the attention of visitors, for example, they work on purchasing behavior, create brands and strive to create brand value. In this study, in order to see how far Izmir has come on the way to becoming a destination brand and to plan what should be done in the future, first a literature review will be made about the concept of brand, and then the concepts of destination and destination branding will be explained. We tried to help with the branding of Izmir destination by taking the opinions of university students living in this city about the level of Izmir in the branding process and the work that needs to be done.

Purpose of the research

Nowadays, they are making progress by trying to become a brand in cities and managing their own brand processes, generating income from tourism and ensuring social welfare. There are also efforts for the city of Izmir to become a destination brand. The purpose of this research is to determine where Izmir has the elements that create brand value on its way to becoming a brand city, at what level Izmir is in the branding process, at what level the work done so far is, and to set an example for future work. Finally, it is to investigate to what extent it will affect Izmir's potential to become a brand city.

Research Method

Following the literature review, the interview method, one of the data collection tools, was used to obtain in-depth information in order to better understand the level at which Izmir is on its way to becoming a destination brand. This method is one of the effective data collection methods frequently used in qualitative analyzes in social sciences (Yıldırım and Şimşek, 2004:46). Interview method; It is an interactive communication process by asking questions and receiving answers in an open-ended manner, prepared in advance and for a specific purpose, by making use of literature and scale questions (Yıldırım and Şimşek, 2004: 47). In this study, face-to-face interview method was chosen among the interview methods. This method has the best response rate, provides access to details, and allows for the longest questionnaires. The main reason why we chose this way is that, apart from the interviewer's objective expert knowledge about the research, it is necessary to collect the subjective opinion of the participants on the subject as data.

Sample of the Research

Purposive Sampling Method was used in the research. It is a research method frequently used by researchers conducting qualitative studies (Yıldırım and Şimşek, 2004:98). For this research, Typical Case Sampling was chosen from Purposive Sampling Methods. If the researcher wants to introduce an innovation, he can study that situation by identifying one or more of them in that study (Yıldırım and Şimşek, 2004:77). The main thing in choosing a typical case is rather than generalizing it to the universe; It is to have an idea in a certain field by studying average situations or to make those who do not have enough information about any innovation knowledgeable (Yıldırım and Şimşek, 2004). In order to obtain information about Izmir and to learn the participants' opinions on the subject, university students who live in Izmir, study here, have a great deal of knowledge about Izmir, and have taken courses on entrepreneurship and destination communication were selected. Objective information was revealed as a result of the findings obtained from the interviews with 17 students studying at Ege University in Izmir.

Research Findings

Descriptive Analysis method was applied to analyze the data. According to this method, the findings were interpreted according to predetermined themes. However, direct quotations were also used to show the views of the interviewed participants. According to Yıldırım and Şimşek (2004), this analysis method has four stages. These are Creating a framework in descriptive analysis, Evaluating the data in the light of the thematic framework and Definition and interpretation of the data obtained.

Conclusion and Recommendations

The concept of city branding and destination communication have become increasingly important issues. As a result of the research, it is determined that after destination branding studies are carried out, it adds meaningful value to the people living in that region and the visitors. In this study, the leading city Izmir, which strives to become a destination brand and has taken many steps, is discussed. Data was obtained by choosing the interview method to reveal the thoughts of students who took entrepreneurship courses and had an idea about destination communication. As a result of the interviews, the emphasis on culture and history comes to the fore among Izmir's strengths. Finally, they touched on the housing crisis and expensiveness. They talked about the difficulties of living as students in a big city like Izmir. They stated that they wanted a student-friendly campus and city. On the other hand, they argued that it was the best city to live in in terms of its climate and geographical location. They stated that they liked the logo, the symbols of the city. The conclusion to be drawn from here is that Izmir attaches importance to the issue of branding and has actually progressed in many aspects during the process, but it is only lacking in some issues and if these issues are addressed, it will become better in branding with strong steps.

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Emrah Atar

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi. Rize-Türkiye.

e-posta emrah.atar@erdogan.edu.tr.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Kitap İncelemesi-Book Review

Geliş tarihi-Date of submission: 07. 01. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 11. 01. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Kitap Bilgileri-Book Information

Water, Energy and Environment in Eurasia

Oktay F. Tanrısever & Halil Burak Sakal (Eds),

Cappadocia University Press, 2022, 258

ISBN: 978-605-4448-22-7

Su, enerji ve çevre, birbirinden ayrılamayan bir bütün olarak değerlendirilebilir. İnsanlık tarihinde, su, enerji ve temiz bir çevre her zaman temel ihtiyaçlar arasında yer almıştır. Bu üç unsur bir birbirleri ile süreklilik arz eden bir ilişki içerisindeyler. Bu ilişkinin boyutunu açıklamak için verilebilecek birkaç örnek şöyle özetlenebilir: Günümüzde enerji üretiminin sağlanmasında genellikle su kaynaklarına duyulan ihtiyaç, akademik bağlamda ele alındığında, enerji talebi ile su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı arasındaki kritik ilişkiyi vurgular. Su kirliliği, su kaynaklarının ve ekosistemlerin bozulmasına neden olarak çevre sağlığını olumsuz etkileyebilir olması, çevre bilimleri açısından incelenen bir konu olup, su kaynaklarının korunması ve kirlilik önleme stratejilerinin ele alınmasını gerektirir. İklim değişikliğinin, su döngüsünü etkileyerek su kaynaklarının miktarını ve dağılımını değiştirebilir olması, iklim bilimi ve hidroloji alanlarında önemli bir araştırma konusu olarak değerlendirilmektedir. Fosil yakıtların kullanımı, enerji üretiminden kaynaklanan hava ve su kirliliği gibi çevresel sorunlara yol açabilir olması, enerji politikalarının çevresel etkilerini değerlendiren bir analiz bağlamında ele alınabilir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının, çevre dostu bir enerji üretimi sağlama potansiyeline sahip olması, enerji sektörünün sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma çabalarını destekleyen bir konu olarak incelenebilir.

Ancak, küresel ısınmanın artması ve diğer faktörler nedeniyle su sıkıntısı ortaya çıkmış, enerji kaynakları azalmış ve çevre bozulmuştur. Bu olumsuz etkilerin tüm dünyayı etkilemesi ve özellikle Avrasya bölgesi gibi dünya nüfusunun büyük bir bölümünü barındıran yerlerde kaçınılmazdır. Yazarlar, bu çalışmada Avrasya bölgesini 'artan su, enerji ve çevre sorunları' ile tanımlamaktadırlar (s.7). Bu çalışma, Avrasya bölgesindeki su, enerji ve çevre ilişkisini çeşitli teknik, sosyo-ekonomik ve diplomatik açılardan inceleyerek önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu eserde yer alan çalışmalar, içinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli konu başlıklarından birini ele alarak, konuyla ilgili uzmanları bir araya getiriyor.

Bu doğrultuda editoryal bir çalışma ortaya koyan yazarlar, çalışmalarını bazı önemli sorular ışığında kurgulamışlardır. Bu sorular şunlardır: 'Avrasya'da su, enerji ve çevre bağlantısıyla ilgili temel kavramsal sorunlar nelerdir? Avrasya bölgesindeki ülkelerin bağlantı sorunlarına cevap verme konusunda karşılaştıkları temel zorluklar ve dezavantajlar nelerdir? Nexus ile sürdürülebilirlik sorunlarını azaltmak için bölgesel iş birliği nasıl geliştirilebilir? Bölgesel ve küresel çevre için mevcut zorlukların gelecekteki etkileri nelerdir?' (s. 10). Bu çalışma, konuyla ilgili uzman ve değerli yazarlar tarafından ele alınmış olup, bu sorulara yanıt ararken kullanılan kavramsal çerçeveler ve analiz düzeyleri açısından sistematik bir yapıda üç bölüme ayrılmıştır.

Yazarlar, birinci bölümde, okuyucuların konuya hâkim olabilmeleri amacıyla kavramsal çerçeveyi incelemiştir. Bu bölümde, su, enerji ve çevre arasında bağımsızlığın olmadığı ve bu unsurların birbirini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Özellikle kamu siyasetçilerinin veya politika yapımcılarının kamu politikası oluşturma sürecini inceleyip oluştururken dikkat etmeleri gereken önemli bir nokta şu şekilde ifade edilmiştir: 'Artan küresel sera gazı emisyonları, küresel ısınmanın olumsuz etkilerini kötüleştirirken, birbirleriyle ilişkili su, enerji ve çevre sistemlerine acilen odaklanılması gerekmektedir (s. 23).

Ardından, söz konusu konuların ulusal düzeyde analizi kitabın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde yazarlar tarafından üç farklı ülke incelenmiştir. Bu bölümün yazarları ilk olarak Türkmenistan'daki bazı pilot uygulamalar hakkında analizler sunarak ülkenin genel potansiyeline değinmişlerdir. Bu uygulamaların su, enerji ve gıda güvenliği açısından önemi şu şekilde ifade edilmiştir; 'Pilot proje, yerel ve ulusal düzeylerde eşit derecede önemli olacak

girdiler sağladı' (s.69). Ardından Türkiye ve Ermenistan'da su ve enerji güvenliği konuları ele alınarak bu iki ülkenin mevcut dinamikleri üzerine durulmuştur. Ülkelerin su ve enerji potansiyelleri periyodik zaman dilimleri dikkate alınarak sistematik olarak aktarılmaktadır. Türkiye'de su kaynaklarının giderek azaldığı ve bu yönde önemli önlemler alınması gerektiği vurgulanmaktadır (s. 100). Aynı şekilde Ermenistan için su ve enerji güvenliğinin önemi vurgulanmış ve ülkenin bekasının büyük ölçüde su güvenliğine bağlı olduğu vurgulanmıştır (s. 119).

Son bölümde ise su, enerji ve çevre ile ilgili bölgesel çalışmalar analiz edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Rog Barajı'ndaki su ve elektrik olgusu incelenmiş, ardından Meriç Nehri örneği ile birlikte sınır ötesi su yönetimi üzerinde durulmuştur. Bu bölümün son iki bölümünde ise Orta Asya'da su güvenliği ve iklim değişikliği ile su kalitesi mevzuatının uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar geniş bir çerçevede değerlendirilmiştir. Özellikle su kıtlığına odaklanan su çatışmaları üzerine mevcut literatür eleştirilmiş ve insani ve siyasi faktörlerin de değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (s. 125-126). Artan küresel ısınmanın etkileri ile beraber bu minvalde ortaya çıkan sorunların paralellik gösterdiği de vurgulanmıştır.

Ayrıca Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'da su kullanımı ve yönetimine ilişkin uluslararası anlaşmalar üzerinde durulmuştur. Türkiye ile AB arasında bilgi eksikliği olduğu ve bunun çözümü için aşağıdaki hususların dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır: 'mümkün ise Türkiye sınır aşan sularının mevcut kullanım ve yönetimine ilişkin çok taraflı anlaşmalar ve kuruluşlara dahil olmalı ve kapsamlı bir değerlendirme sonucuyla hareket etmelidir; Altyapı geliştirme ve diğer yoğunlaştırılmış su kullanımı biçimleriyle ilgili mevcut ve/veya potansiyel ihtilafların belirlenmesi gerekmektedir; Türkiye'nin sınır aşan sularına yönelik işbirliğine dayalı bir yaklaşımı daha da geliştirmesinde desteklenmesine yönelik AB stratejisinin kilit unsurlarının belirlenmesi önemlidir; Sınır aşan suların entegrasyonu için tekliflerin belirlenmesinde özellikle Alman-Türk Çevre İşbirliğine odaklanılmalı ve su sorunlarına yarıca dikkat edilmelidir' (s. 170-171).

Genel olarak incelendiğinde editör ve yazarların literatüre önemli bir eser kazandırdığı görülmektedir. Su, enerji ve çevreyi bir bütün olarak incelemek ve bu doğrultuda analizler yapma amacı akademik değer katmıştır. Ayrıca sorunların net bir şekilde ortaya konulması, çözüm önerilerinin sunulması ve özellikle farkındalık yaratabilecek çalışmaların eklenmesi bu çalışmanın değerini artırmaktadır.

Ancak yine de bazı eksiklikler mevcuttur. En önemli eksiklik olarak ise, çalışma boyunca su ve enerji konuları vurgulanırken çevre ile ilgili analizlerin ve tartışmaların yetersiz olduğudur. Hatta bazı noktalarda enerji konusunun bile geri planda tutulduğu da düşünülebilir. İkinci olarak ise, çalışılan ülke sayısının yeterliliği olabilir. Böylesine kapsamlı bir çalışmada vaka analizi noktasında çeşitliliğin artması beklenebilir. Üçüncü husus ise, bahsi geçen ülke gruplarının özellikle Türkiye ile ilgili olarak tekrarlanmasıdır. İkinci bölümde başka bir ülke seçilseydi, üçüncü bölümde Türkiye daha değerli bir rol oynayabilirdi. Bu eksikliklere rağmen kitap Avrasya bölgesinde su, enerji ve çevre konularında çalışan akademisyenler başta olmak üzere herkes için önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarların konuyu ele alış biçimlerinin genişliği ve verilen ayrıntılar, okuyucuların temel sorun haline gelen bu konularda ortaya koyulan huzursuzluğa katkıda bulunarak farklı açılardan bakılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca yazarların özellikle bölge için yapıcı bir referans sunmaya çalışmaları da politika yapıcılar hususunda siyasi süreci ilerletmeye yardımcı olabilecek bir kaynak ortaya koymaktadır. Çalışmanın sunulduğu yöntem, kullanılan dil ve bulguların ayrıntılı bir şekilde sunulması en

önemli avantajlardan biri olarak görülebilir. Çalışmada araştırmaya yönelik bir yöntemin kullanılmış olması ve elde edilen bulgular sonucunda politika önerilerinin verilmesi de dikkat çekmektedir.

Son olarak kitapta da belirtildiği üzere (s. 254) su, enerji ve çevre arasındaki karmaşık ilişkiler bilim adamları tarafından iyi analiz edilmelidir. Küresel ısınmaya dayalı iklim değişikliği konusunda uluslararası iş birliklerinin daha sağlam temeller üzerine kurulması beklenmelidir çünkü bu noktada literatürde büyük eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksikliklerin belirlenerek daha fazla ele alınması özellikle insanların bu konuda bilinçlendirilmesine yardımcı olabileceği gibi sorunun çözümü veya etkilerinin azaltılmasına da yardımcı olacaktır. Bu nedenle, su enerji ve çevre arasındaki dengeli bir ilişki, sürdürülebilirlik ve çevresel koruma açısından kritik öneme sahiptir. Çünkü, su, enerji ve çevre politikalarının entegre bir şekilde ele alınması, bu kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak için önemlidir.

Kaynakça

(2022). Water, Energy and Environment in Eurasia, (Ed. Oktay F. Tanrısever & Halil Burak Sakal), Nevşehir: Cappadocia University Press.